De Vlaamsche Gids. Jaargang 2

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 2. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1912

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001190601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

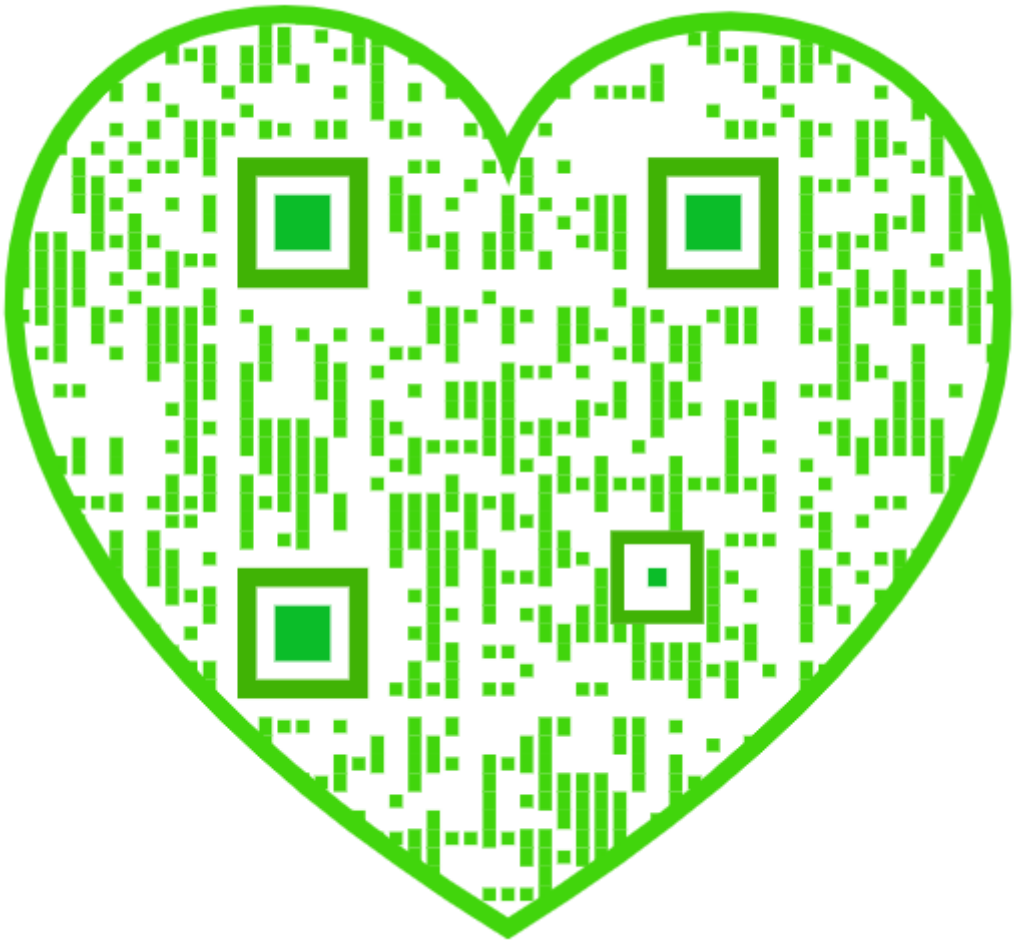

De Vlaamsche Beweging in 1905

België heeft in 1905 zijn vijf-en-zeventigjarig bestaan gevierd; heel het land heeft weergalmd van vreugdezangen en van feestbedrijf, op touw gezet door de officieele wereld en door geen enkelen wanklank verstoord. Men zou gezeid hebben, en men mag het wel zeggen, dat een jong volk, dankbaar voor de zegeningen van een Grondwet, die het in volle vrijheid had besproken en aanvaard, uiting wilde geven aan zijne fierheid over dit eerste tijdperk zijner onafhankelijkheid en aan zijn vertrouwen in de toekomst.

Wij weten wel, dat alle burgers van den jeugdigen staat het niet eens zijn over de volmaaktheid der instellingen, onder welke zij leven; maar geen der groepen van ontevredenen bracht het tot eene openbare uiting van haar wrevel en misnoegdheid. Door een klein getal Vlaamschgezinden onder anderen werd geprotesteerd en onthouding aangepredikt, maar het protest was bescheiden en ging verloren in het koor van algemeen gejubel. Wij hebben er ons niet bij aangesloten: wij achten dat onze Grondwet goed is en dat, indien de Vlamingen zelven inderdaad met ernst wilden wat hun recht is, niets hen kon en zou beletten te winnen wat zij willen.

Wij voegen erbij, dat de verbeteringen aangebracht in den rechtstoestand onzer taal van 1830 tot 1905 belangrijk genoeg zijn om moed in den verderen strijd en hoop in de toekomst te wettigen. Een kort overzicht van wat de Vlaamsche Beweging deed en verkreeg in de laatste vijf-en-zeventig jaren zal dit bewijzen. Wij zullen echter niet verzwijgen hoe verre de Vlaamschgezinden er nog van verwijderd zijn victorie te mogen kraaien en wat grondige ommekeer in het openbaar en in het bijzonder leven onzer taalgewesten er nog dient

verwezenlijkt te worden eer ons volksleven volop gezond en krachtig zal geworden zijn.

In de laatste jaren zijn er onder de verdedigers onzer taalrechten en onder hen, die de Vlamingen in België willen opvoeren tot een hooger en waardiger peil op geestelijk en stoffelijk gebied, klachten en beschimpingen opgegaan over de wijze, waarop de strijd tot nu toe gevoerd werd. Men heeft nieuwe wegen aangeprezen om rasser en zekerder het beoogde doel te bereiken. Wij willen onderzoeken in hoeverre die afkeuringen en verwachtingen gewettigd zijn en hoe wij in een nieuw tijdperk onze nationale taak zullen voort te zetten hebben om haar tot een goed einde te brengen.

I

Wat waren de oorzaken en voor ons Vlamingen de gevolgen van 1830? De Vereenigde Nederlanden, zooals de Mogendheden die gemaakt hadden in 1815 vormden een Staat, wien een hoopvolle toekomst tegenlachte. Door het getal zijner bevolking, door hare veelzijdige begaafdheden, zoowel als door de rijke bronnen van stoffelijke welvaart was het land rijk genoeg bedeeld om zich te verheffen tot de aanzienlijkste hoogte, die het ooit vroeger, vereenigd of gescheiden, had bereikt en machtig genoeg om alle vijandelijke plannen van hebzuchtige naburen in de kiem te smoren of in de poging tot verwezenlijking te verijdelen. In de korte jaren van zijn bestaan breidden handel en nijverheid zich gestadig uit, zoowel in het Zuiden als in het Noorden. Het onderwijs van allen graad won met den dag in degelijkheid en verspreiding. Geen rijk van Europa's vasteland bezat eene Grondwet, die ernstiger waarborgen bood om op vreedzame wijze zijne staatkundige vrijheid te bevestigen en te volledigen. Men mocht hopen dat, met stijgende welvaart en in een tijd van vrede, wetenschappen en kunsten een immer toenemenden bloei te gemoet gingen. De Vlaamsche gewesten vooral zouden in hunne aansluiting bij de Hollandsche een prikkel en een steun

tot verstandelijke verheffing vinden zooals zij er sedert derdehalve eeuw geen meer gekend hadden.

Maar de twee helften van het nieuwe rijk verstonden elkander niet en de gemeenschappelijke vorst noch zijne raadgevers zagen breed en helder genoeg de eischen van den toestand in. De jaren in plaats van de betrokken partijen tot klaarder besef te brengen van de voordeelen uit de vereeniging te trekken en ze tot onderlinge toegeving over te halen, deden bij zeker gedeelte der bevolking in het Zuiden, vooral in de Waalsche gewesten en onder de klerikalen, de verbittering aangroeien en als gevolg de onmin in het Noorden gaandeweg toenemen. De storm borst los en de verbaasde wereld zag hoe broos de banden waren, die de Vereenigde Nederlanden aan elkander hechtten: een schaar vrijwilligers, een handvol aanvoerders, drie dagen schermutseling en het jonge rijk met zijne hooge verwachtingen viel uiteen, niets, zelfs geen gevoel van rouw over zijn verdwijnen nalatende.

Het ambtelijk invoeren of het opleggen der Nederlandsche taal in België was een der grieven, die men ten onzent deed gelden tegen de regeering van 1815-1830. De geschiedenis van alle tijden en alle landen zal wel geen tweede voorbeeld kunnen aanhalen van soortgelijk feit: het opkomen van een volk tegen het gebruik van zijn eigen taal in zijn eigen land. En dit verschijnsel deed zich onder de Hollandsche regeering ten onzent voor; want het waren niet alleen de Walen, die klaagden over de voorrechten toegekend aan het Nederlandsch, de Vlamingen stemden in met die klachten. Zelf zouden zij die grief wellicht niet uitgevonden hebben, maar de leiders der beweging tegen de regeering had hen zoodanig gewend alles af te keuren wat deze deed, dat zij zich lieten verleiden tot de monsterachtige daad te velde te trekken tegen verheffing van de eigen taal tot de taal des lands. Droevig bewijs hoe weinig ons volk toen nog tot het rechte begrip van zijn waar belang was gekomen en hoe licht het te misleiden was. Het was eigenlijk niet ingenomen tegen het toenmalige bewind en jarenlang na 1830 kon men den Hollandschen tijd ten onzent nog hooren roemen als een tijd van ongemeene

welvaart; de verlichte en vooral de vrijzinnige ingezetenen van onze groote steden Antwerpen en Gent waren orangistisch gezind; maar daar en elders in onze gewesten waren de kleine burgerij en de werkende klas onverschillig tegenover hunne taal. De hoogere klassen waren verfranscht en de anti Hollandsche Walen en vrijzinnigen spanden samen met de anti-protestansche geestelijkheid om alles te doen afkeuren wat door de regeering werd aanbevolen of geboden. Behalve enkele dozijnen letterkundigen of kweekelingen der scholen van dien tijd was er niemand, die zich warm maakte voor de rechten zijner taal of die de onschatbare voordeelen waardeerde, die er voor het Vlaamsche volk moesten voortvloeien uit het verheffen van het Nederlandsch tot taal van de school, van de wet, van de ontwikkelden zoowel als van de minder begunstigde standen.

En zoo gebeurde het dan, dat toen het nieuwe rijk voor goed gesticht was, niemand zich nog het lot der onttroonde en overwonnen taal aantrok. De voorloopige regeering nam dien toestand en de eerste gelegenheid waar om te verklaren, dat zij eigenlijk geene taal was en men ze dus maar niet langer in ambtelijke stukken zou bezigen. Ook die opperste smaad wekte verontwaardiging noch tegenspraak in de eerste jaren. De Grondwet van het nieuwe rijk verklaarde wel, dat het gebruik der landstalen vrijstond, maar ook het niet gebruiken was toegelaten en gezien de stemming, die toen heerschte onder de machthebbenden, begrijpt men wat dit wilde zeggen.

Toen heeft onze taal in ons land een tijdperk doorleefd, slechter dan zij in de rampspoedigste dagen gekend had. Onder het Fransche keizerrijk had men haar gebruik in ambtelijke stukken enkel toegelaten op voorwaarde dat een Fransche vertaling nevens den Vlaamschen tekst stond, maar die bepaling veronderstelde dan toch nog altijd eene gehechtheid aan het eigen woord, die het verbod noodzakelijk maakte. Nu bestond er geene behoefte tot verbieden meer. De uitspraak der overheid had de taal veroordeeld en het stilzwijgen der onderhoorigen had het vonnis bekrachtigd. Na het uitroepen der Grondwet werden de daden der Openbare Machten in

overeenstemming gebracht met den regel, uitgesproken door de Voorloopige Regeering. In heel het hooger bestuur en in al zijne vertakkingen werd het Fransch uitsluitend als taal van den nieuwen Staat aangenomen. Heel het middelbaar en het hooger onderwijs, het Parlement en het openbaar leven, de wetten en de gerechtshoven, het Hof en het leger waren Fransch. En om die ongehoorde en wraakroepende verbeurdverklaring van het heiligste recht van ons volk een glimp van verrechtvaardiging te geven riep men de verfransching als een levensvoorwaarde van den jongen Staat uit: wilde hij leefbaar zijn, hij moest ééntalig wezen, de toekenning van gelijke rechten aan de twee landstalen zou het jonge rijk uiteen doen spatten en een veroordeeling ter dood zijn; zoo verklaarden de meest gezaghebbende staatsmannen van dien tijd.

Haast vijftig jaar lang heeft die banvloek over de taal der meederheid van België's burgers als hoogste wet in België gegolden. Het Vlaamsch werd nog enkel geduld daar waar men er niets tegen vermocht, nog enkel gebruikt in den huiselijken kring en den dagelijkschen omgang, in de kerk en in de lagere school. Wij hebben nog goed de tijden gekend en het schijnt dat zij niet overal voorbij zijn, waarop men in onze provinciën van hoogerhand onbeschroomd en onbeschaamd ambtenaren zond, die gedurig met het publiek verkeerden en geen woord van onze taal verstonden. De haat, dien men vóor de omwenteling tegen haar gevoeld had, was overgegaan in de hooghartige minachting, die de zegepraler gevoelt voor den machteloos gemaakten overwonnene.

Uit de overmaat van het kwaad moest de heeling ontkiemen. Hoe zij er ook geheel anders mochten uitzien, de tijden bleken gunstig tot het wekken van liefde voor eigen aard en van ergernis over smaad en onrecht. Lauw en onverschillig had de groote menigte zich getoond, wanneer de vorige regeering ijveren voor het Nederlandsch aanmoedigde en aanpreekte; vonken van het heilige vuur en sprankels van verontwaardiging schoten op, wanneer een andere regeering tegen alle recht en rede in dezelfde taal in den ban sloeg. En zoo onvruchtbaar was dan toch het goede zaad niet geweest door

Oranje gestrooid of het had hier en daar een scheutje doen ontkiemen. Er waren eenige Vlamingen, die hunne taal ernstig hadden leeren kennen en warm hadden leeren beminnen in den Hollandschen tijd, die Hollandsche schrijvers hadden gelezen en zelf beproefd hadden in de eigen taal te schrijven. Deze gevoelden diep hoe schromelijk een onrecht hun volk werd aangedaan. Verontwaardiging maakte hen stout en welsprekend, gaf warmte aan hun woord en vlucht aan hunnen geest. Zij werden dichters, prozaschrijvers, geleerden, politieke leiders: zij schiepen de Vlaamsche Beweging.

Zij waren weinig in getal, maar hun diepe overtuiging en het warme gevoel van recht en plicht maakte hen sterk: Jan Frans Willems, die de taalkunde en de geschiedenis beoefende, trad aan aller hoofd; Snellaert en David, Blommaert, Serrure en Heremans volgden hem in dezelfde studie en denzelfden strijd. Conscience, die in zijne historische roman de stralende figuren van ons heldentijdperk opriep om te komen getuigen voor de grootheid van toen en het verval van nu; Ledeganck, De Laet, van Kerckhoven, Sleeckx, Van Duyse, Dautzenburg, Door en Jan van Rijswijck, van Beers, de gebroeders Snieders, Gerrits, Vuylsteke, Frans De Cort, Gezelle, Tony Bergmann, De Geyter, Hiel, de jufvrouwen Loveling, anderen nog vormden de schaar dichters en prozaschrijvers, die onze gewesten begiftigden met eene letterkunde zooals zij er nooit eene gekend hadden. Aan hunnen gloeienden geestdrift en hun onversaagd doordrijven hebben wij het te danken, dat er in Vlaanderen nog een Vlaamsche taal en een Vlaamsche letterkunde bestaan.

Al die mannen waren niet enkel kamergeleerden en kunstenaars, ervan droomende eigenaardige vindingen in fraaie vormen te kleeden: zij waren strijders voor de belangen hunner taalgenooten, zij wendden zich tot het volk en poogden het gevoel van recht en eigenwaarde te wekken bij de onverschillige menigte; zij maakten van den taalstrijd een hoofdartikel van hun politiek programma en ijverden om door parlement en gemeenteraden de ergerlijkste misbruiken te doen herstellen. Rondom hen schaarden zich diegenen, welke zij bekeerden; deze waren niet enkel letterkundigen meer, het waren mannen

uit de burgerij, uit het volk, die wakker geschud waren door het woord der aanvoerders en den kern vormden der partij, die dezen droom zou verwezenlijken.

Wanneer wij nagaan wat zij gesticht en verkregen hebben in de afgeloopen vijf-en-zeventig jaar, dan hebben wij overvloedige reden om hen en hun werk te loven en te bewonderen. Niet alleen drong hunne liefde tot taal en volk hen tot het scheppen onzer jonge letterkunde, maar zij gaven het voorbeeld, dat gevolgd werd door een jonger geslacht, dat in vernieuwden vorm hun kunstenaarswerk voortzette. Zij hebben in de geesten de vonk gelegd en aangeblazen, waaruit de liefde voor beeldende kunst en eigen muziek opflakkerde. Onze toonkunst met mannen als Benoit en Gevaert en dezer volgelingen schiep meesterwerken; ons Lyrisch Tooneel werd geboren, ons dramatisch tooneel, dat sedert Ogier geen werk van beteekenis meer had voortgebracht, herleefde tallen kante en, schiep het geen meesterwerken, dan vertoonde het toch eene bedrijvigheid en dikwijls een welslagen, die het vooruitzicht op hoogeren bloei wettigen. De Vlaamsche dagbladpers is komen voorzien in de behoefte van een publiek, dat immer talrijker wordt en na het invoeren van het algemeen stemrecht is zij door hare honderd duizenden lezers een macht in den lande geworden. Tijdschriften van allen aard zijn ontstaan; waar zij verdwenen werden zij vervangen; in den beginne alleen gewijd aan taal en geschiedenis, later hun werkkring uitbreidende tot kunsten en wetenschappen. Beter onderwijs heeft degelijker kennis van de taal onder het volk verspreid en tot zijne ontwikkeling bijgedragen. In de Gemeenteraden en de Provinciale Raden is het gebruik van de Nederlandsche taal, vooral in de laatste jaren, aanzienlijk aangegroeid en ook in de Kamer van Volksvertegenwoordigers is het geen zeldzaamheid meer ze te hooren weerklinken. De aansluiting bij Noord-Nederland beoogd door de Nederlandsche Congressen en later door het Algemeen Nederlandsch Verbond heeft tot eersten en belangrijken uitslag gehad, dat de eenheid der taal van Noord en Zuid meer algemeen erkend en verwezenlijkt werd en dat de schrijvers van ginder en hier over heel ons

taalgebied burgerrecht verkregen. Congressen van Vlaamsche Genees- en Natuurkundigen en van Rechtsgeleerden, zijn komen bewijzen dat ook ten onzent de Wetenschappen in Nederlandschen vorm beoefend worden.

Vooral in de wetten het gebruik onzer taal in onze gewesten regelende, is de vooruitgang aanzienlijk geweest. In 1855 werd op aandringen der Vlaamschgezinden van rijkswege eene Commissie ingesteld om de grieven der Vlaamsche bevolking op te sommen en de middelen om ze te herstellen aan te duiden. Haar verslag werd het officieel programma der Vlaamsche Beweging. Er verliepen jaren vooraleer er een enkel punt van verwezenlijkt werd, maar van toen af werd de taalkwestie aan de dagorde der Wetgevende Kamers gebracht: zij zal er niet meer van verdwijnen zoolang zij niet in haar geheel en naar den wensch der Vlamingen opgelost is. Gaandeweg hebben al de politieke partijen het hoofdartikel van ons credo: gelijkheid der beide landstalen, ten minste theoreitisch in hun eigen programma opgenomen. Verscheiden eischen der Vlaamschgezinden zijn reeds ingewilligd, het verplicht gebruik onzer taal in het strafgerecht voor de hoven der Vlaamsche provinciën werd tot wet gemaakt in 1875 en 1889; onze taal werd tot de taal van het bestuur in onze gewesten uitgeroepen in 1878; de gelijkheid der beide landstalen in het Middelbaar Onderwijs van den Staat werd toegestaan in 1883: dit alles zijn veroveringen van onbetwistbaar belang verkregen door de verdedigers van ons goed recht in de wetgevende kamers, die heeten De Decker, Alfons van den Peerenboom, de Maere, De Laet, Gerrits, Coremans, de Vigne, De Vriendt, de tolken van de tot een leger aangegroeide vlaamschgezinden.

Ziedaar in weinige woorden de geschiedenis der Vlaamsche Beweging van 1830 tot 1905. De strijd is aangegaan met overtuiging en is voortgezet met goed gevolg. Niet het groote getal van hen, die hem voerden, maar hun onbetwistbaar recht deed de overwinningen behalen. Tegen dit recht bestaat geen recht, geene wet in ons land. Het hangt slechts van ons af door het bestuur onze taal de doen eerbiedigen. En daarom besluiten wij: men denke over de Omwenteling van

1830 wat men wil, men keure ze goed of betreure ze; over den staatsvorm, dien zij ons gegeven heeft hoeven wij niet te klagen; klachten en protesten hiertegen zouden even nutteloos als ongegrond zijn. Over ons zelven, over de Vlamingen en hunne lamlendigheid hebben wij te klagen, hen moeten wij hervormen, door hen moeten wij hun eigen recht en hun eigen plicht doen herkennen. Zeker de mannen aan het bewind hebben sedert 1830 onafgebroken onze behoeften zoowel als onze rechten over het hoofd gezien, ons behandeld als burgers van tweeden rang; maar wij, de meerderheid in den lande, hadden en hebben nog slechts te willen om een einde te stellen aan het schreeuwende onrecht door onze gezagvoerders de groote helft van het land aangedaan.

II

En inderdaad, er moge nog zooveel verbeterd zijn in onze toestanden sedert 1830, er blijft nog veel meer te hervormen; de wetten mogen nog zoo goed zijn, wat baat het indien de zeden slecht zijn. En de zeden, de slenter, de mode, waar de groote menigte zich laat door leiden en die door de machtigen in stand gehouden worden, zijn doorslecht; wetten worden gemaakt, maar worden niet uitgevoerd, dank aan onwil en onverschilligheid van hen die ze moeten toepassen of op wie zij moeten toegepast worden. De vervlaamsching onzer gewesten is van den eenen kant vooruitgegaan en de verfransching heeft toegenomen aan den anderen, zoodanig dat wij in gemoede ons mogen afvragen of wij vooruit dan wel achteruit gegaan zijn. Een oogenblik mochten wij hopen, dat onze Beweging op een keerpunt stond: het was in 1897 toen het Vlaamsche land bij monde van Juliaan De Vriendt en het Parlement vroeg, dat voortaan de Belgische wetten in de twee landstalen uitgevaardigd werden. Toen die zoo natuurlijke wensch niet dadelijk werd toegestaan liep een diepe rilling door de gemoederen; in elke stad, in allerlei kringen uitte zich de verontwaardiging; in den overgetelijken Brusselschen landdag schudde hij heftig de tienduizenden samengestroomden. Wel-

hoe, ons volk gehoorzaamde sedert meer dan een halve eeuw aan wetten geschreven in een taal, die het niet verstond! Dien smaad, waar nooit te voren de aandacht op geroepen werd, nu hij blootgelegd was, voelde men levendig; de kwaal, die heel ons gestel ondermijnt en ons volksleven vergiftigt was eene wonde geworden, die aan het bloeden geraakte en men mocht hopen, dat zij niet meer zou sluiten vóór volledige genezing. Helaas! de wet werd verkregen, en, ongeziene wonder, zij werd uitgevoerd. Maar heeling of leniging van de aartskwaal bracht zij niet te weeg. Na de koortsige opschudding van enkele maanden bedaarde de verontwaardiging, het doekje voor het bloeden had geholpen en de rust heerschte weer in Vlaanderen.

En wat die rust beteekent weten wij. Heel onze officieële wereld is verfranscht tot in merg en been. Ons hof is even verfranscht alsof het te Parijs verbleef. Onze vorsten zijn het wellicht het minste; onze kroonprins spreekt Vlaamsch en spreekt het gaarne, maar hij staat alleen in heel zijne omgeving. Laat ons hopen dat hij trouw blijve aan zijne overtuiging: een hooge en zware taak is voor hem weggelegd in de toekomst. Heel onze groote adel is verfranscht en de kleine volgt zijn voorbeeld. Wij kunnen ons nog den tijd herinneren, dat onze grondadel de overleveringen zijner voorouders voortzette en een goed deel van het jaar buiten verblijvende, de taal van den boer en den dorpeling sprak, ook in den eigen huiskring. Die tijd is voorbij en de minste blazoendrager zou zich onteerd achten moest hij binnen of buiten's huis de taal van den gemeenen man gebruiken. De hooge handel en de nijverheid doen niet onder voor de weledelgeboren heeren en vrouwen: ook die standen achten zich te goed om zich door de spraak gelijk te stellen met hunne werklieden.

Ik heb nog den tijd gekend, dat in deftige Brusselsche families Vlaamsch aan tafel werd gesproken; ik heb het bijgewoond, dat grootmoeder aan het nagerecht daar Vlaamsche liedjes zong: waar zijn die menschen, die tijden, die zeden! In Brussel is heel het intellectueele leven, behalve de enkele

uitzonderingen bij Vlaamschgezinden, verfranscht: van de hoofdstad is de besmetting overgegaan naar de provinciesteden en in de kleinere is de kleingeestige minachting voor de taal der minderen gewoonlijk nog erger dan in de groote. Ik heb die minachting in vele familiën van geslacht tot geslacht, en met ergerlijken spoed zien toenemen. Negen maal op tien ging het aldus toe. Grootvader was ergens uit een dorp naar de stad gekomen, niets anders kennende dan zijne taal; de man was onbemiddeld, maar door hard werken verwierf hij een zekeren welstand; aan zijne kinderen gaf hij een degelijk onderwijs. Zij werden tweetaligen en verhieven zich tot den beteren burgerstand; na hun huwelijk werd het Fransch bij hen de huistaal. Hunne kinderen werden in die taal opgevoed; zij kenden in later jaren nog Vlaamsch, maar de taal, waarin hunne moeder werd grootgebracht was niet langer hunne moedertaal.

En in de officieele, in de ambtenaarswereld, zelfs daar waar onze taal door de wet wordt opgelegd gaat het niet anders. Al de ministeries te Brussel zijn totaal verfranscht, met uitzondering der Vlaamsche bureelen, die men als vertaaldiensten mag aanzien. Het geldwezen, de hoogere rekenkamer en al de geschriften, gewisseld tusschen het middenbestuur en zijne vertakkingen in de provinciën, zijn Fransch: Vlaamsch zijn alleen gebleven de brieven aan de lastenbetalers gezonden. Hetzelfde geldt voor de spoorwegen: alles is er Fransch, behalve de opschriften der stationsgebouwen en de plaatskaartjes, die in de twee talen zijn. Heel ons leger van den hoogsten tot den laagsten graad is verfranscht Men heeft een reglement gestemd, waarbij de cadetten verplicht worden bij hun uitgangsexaam het bewijs te leveren, dat zij Nederlandsch kennen, nergens is het gebleken, dat er eenige ernstige uitvoering aan dit besluit zou gegeven zijn. Al de hoogere gerechtshoven zijn verfranscht, al de burgerlijke zaken worden in het Fransch behandeld; alleen voor de strafzaken is een eenigszins bevredigend stelsel in voege gebracht.

Niettegenstaande de Gelijkheidswet en de kranige houding van enkele volksvertegenwoordigers, die Vlaamsch

spreken in de Kamer, wat men er ook tegen pruttele en morre, is ons parlement geheel Fransch. Een groot deel der wetgevende Vlamingen is niet in staat zijne taal ordentelijk te spreken en geen of nagenoeg geen Waal is in staat die taal te verstaan. De Koninklijke Akademie van Wijsbegeerte en Letteren, van Wetenschappen en Kunsten te Brussel is Fransch; alleen voor de Letter- en Taalkunde is er eene Vlaamsche Akademie gesticht. Al de hoogere Raden en Commissiën zijn Fransch. Al het hoogere geestesleven, al wat de raderen van 's landsbestuur in beweging stelt, al wat uiting geeft aan hoogere ontwikkeling of daarheen leidt is Fransch.

Maar de afschuwelijkste kanker, die knaagt aan het bestaan en aan den bloei onzer taal en meteen aan de beschaving en de opbeuring van ons volk, is het onderwijs, zooals het ten onzent nog altijd is ingericht. Geheel ons hooger onderwijs is Fransch, behalve de enkele vakken, die te Gent in onze taal gedoceerd worden. Van de vier hoogescholen zijn er drie geheel en van de vierde zijn de negen tienden verfranscht. Letteren en Wetenschappen, Rechten en Geneeskunst, Waterstaat en Mijnen, Handel en Nijverheid, alles wordt overal, zoowel in de Vlaamsche als in de Waalsche provinciën, in het Fransch onderwezen.

In het Middelbaar Onderwijs is er in de laatste jaren, doch enkel in de gestichten staande onder het bestuur of onder de bescherming van den Staat, verbetering gekomen. Op aandrang van volksvertegenwoordigers, behoorende tot de twee groote politieke partijen, is er eene wet uitgevaardigd, waarbij in die scholen van de Vlaamsche gewesten de beide landstalen min of meer op een voet van gelijkheid worden gesteld. Dat die wet op zeer onvolledige wijze wordt uitgevoerd, weten wij, en dat onder den dekmantel van het *Régime Wallon* Vlaamsche kinderen worden ontslagen van het volgen der leergangen in de eigen taal is ons niet onbekend. Maar er is dan toch een daad van rechtsherstelling gepleegd en wij mogen die niet verzwijgen, waar wij uiteenzetten wat de schande en het verderf van ons Vlaamsche land uitmaakt. De verbeteringen zijn bekomen tegen den wil van een deel der ouders en in menig geval is men

verplicht geweest hun een zacht geweld aan te doen. In een land van vrijheid is de wetgever verplicht geweest den regel *Salus populi suprema lex* in te roepen om te verkrijgen, dat burgers niet langer van burgers gescheiden worden door de school en aldus in het latere leven onbekwaam worden om op volledige wijze samen te leven.

In de bijzondere scholen gaat het er echter nog geheel anders. Ik moet vermijden in bijzonderheden te treden om niet te lang te worden, maar ik acht het toch nuttig een staaltje aan te halen van de wijze, waarop vroeger onze taal in sommige scholen der geestelijkheid werd onderwezen: het is goed dat zulke feiten niet geheel vergeten worden, al ware het slechts om aan later geslachten te bewijzen, hoe diep wij gevallen waren en in welke afgronden een deel van ons middelbaar onderwijs nog ligt. Vóór een kleine veertig jaar kregen de leerlingen van het Jezuïeten-College te Antwerpen een uur Vlaamsche les in de week; dit uur was gesteld op den Zaterdag van 2 tot 3. Op dit zelfde uur nu moesten de leerlingen eens per maand te biechten gaan, zoodat zij noodzakelijk een les op de vier moesten missen. Wilden zij zich ontslaan van meer dan ééne, dan hadden zij slechts zooveel keeren meer te biechten te gaan als zij verlangden minder Vlaamsche lessen bij te wonen. In het Atheneum der zelfde stad zag het er toen ook niet schitterend uit: daar werden twee uren Vlaamsche les in de week gegeven tot in Poësis, de hoogste klas op één na; dan werd dit getal tot één ingekrompen; in Rhetorika verdween die les geheel van het programma. En in de vrije geestelijke gestichten gaat het nog niet veel beter. De strijd gevoerd om de Wet-Coremans heeft herhaalde onderzoeken doen instellen over de wijze, waarop onze taal daar onderwezen wordt en vanwege de katholieke Vlaamschgezinden, die er best moeten over ingelicht zijn, rijzen de klachten algemeen en bitter. Het feit zelf, dat die gestichten zich met hand en tand verzetten tegen de verplichting aan onze taal eene zelfde plaats in te ruimen als zij in de Staatsgestichten bekleedt, laat voldoende vermoeden hoever zij er daar nog tegen ten achter staat. Dezelfde katholieke Vlaamschgezinden zijn het eens

om te verklaren, dat de jongelieden, die de geestelijke gestichten verlaten, hunne moedertaal niet kennen. Het beste bewijs der Franschdolle verblindheid onzer hoogere kerkoverheden is dat zij de toekomende parochiale geestelijken, die negen en negentig maal op honderd nooit Fransch zullen gebruiken in de uitoefening van hun ambt, die meer dan wie ook noodig hebben onze taal degelijk te kennen en onberispelijk te spreken, geheel in het Fransch laten opleiden in hunne Seminariën.

Dit voor de jongensscholen. Wat de meisjesscholen van gelijken rang en de kostscholen, zoo geestelijke als wereldlijke, betreft, van deze mag men getuigen, dat, behalve in enkele stadscholen, er nooit Nederlandsch werd en nog niet wordt onderwezen. Het gevolg was dat geen der Vlaamsche burgersvrouwen, geen enkele, uit die scholen voortkomende, en tot voor eenige jaren waren er geene andere, de taal, die zij een goed deel van hun leven moesten spreken, konden lezen noch schrijven. Het schijnt fabelachtig en toch is het zoo: meer dan eens heb ik het door eigen ondervinding waargenomen, dat deftige huismoeders, die met de dienstboden, en dikwijls zelfs in den huiselijken kring, niets anders dan Vlaamsch spreken, maar die in hunne scholen nooit een bladzij Nederlandschen druk onder de oogen kregen, niet in staat waren eene courant of een boek in onze taal te lezen, wel verre er een woord te kunnen in schrijven.

En het Lager Onderwijs! In tegenstelling met het Hooger en het Middelbaar is dit althans in een groot deel van het Vlaamsche land lange jaren uitsluitend Vlaamsch gebleven. Het waren de jaren zijner opkomst; naarmate het won in degelijkheid en uitbreiding nam het Fransch er van lieverlede een ruimer plaats in. Nu wordt in de lagere scholen van vele Vlaamsche steden die taal daar van in de laagste klassen onderwezen; in de beste wacht men tot de leerlingen in den tweeden graad gekomen zijn, dat is tot het derde jaar dat zij school gaan, om met dit onderricht te beginnen; maar overal wordt er een buitensporig groot getal uren aan gewijd en overal gebeurt dit ten nadeele van het onderwijs der moedertaal en der verstandelijke ontwikkeling van het kind. Iedereen weet dat dit

gebeurt uit reden of onder voorwendsel, dat de ouders het zoo verlangen en dat de kinderen de kennis der tweede taal in het latere leven zullen noodig hebben, willen zij niet belemmerd worden in hunne broodwinning of in de verbetering van hunnen toestand. Wij hoeven nauwelijks te herhalen dat, zoo vijf ten honderd onzer werkende klas werkelijk gebaat wordt door het aangeleerde Fransch, dit wel een maximum zal zijn en dat de overige vijf en negentig per cent Fransch leeren, omdat de ouders onverstandig genoeg gehouden of gemaakt worden om aan die behoefte te gelooven, en meer nog omdat de besturende klassen verlangen, dat de mindere man de taal versta, die hun het dierbaarst is en zij zelven zich aldus de moeite sparen de taal aan te leeren, die alleen verstaan wordt door de overgroote meerderheid der Vlamingen.

Het gevolg van heel dit stelsel is wat het noodlottiger wijze zijn moet. Er is geen beschaafd volk in de wereld, dat zijn taal zoo slecht kent als het Vlaamsche; er is geen volk dat er zich zoo onbeholpen, zoo onvolmaakt van bedient. In onze hoogere standen is er niet één man op tien duizend, die zijne taal behoorlijk spreekt of er zich op betamelijke wijze weet van te bedienen, in beraadslagende of wetenschappelijke vergaderingen. Van de vrouwen spreken wij niet eens; maar voor haar meer nog dan voor de mannenstaat het vast dat, al wilden zij onze taal spreken in min of meer voorname gezelschappen, zij het niet zouden wagen, omdat zij met een ongelouterd ruw dialect voor den dag zouden komen en zich zouden schamen zulk een onbeschaafde spraak te laten hooren.

De herziening onzer Grondwet heeft tot gevolg gehad, dat een aanzienlijk deel der bevolking deel is gaan nemen aan het politiek leven en het getal sprekers in openbare vergaderingen met den dag aangroeit. Een deel dier redenaars spreekt toch Fransch al verstaan vele hunner toehoorders hen niet en al bejammeren zij het zelf de taal van hun volk niet in jonger jaren geleerd te hebben. Een ander deel, en dit is het grootste, spreekt Vlaamsch, maar is zijne taal niet voldoende machtig; het brengt wangeluiden voort en erger nog drukt zijne denkbeelden onduidelijk uit. Alleen het kleine getal der geoefenden

brengt het tot een betamelijk uitspreken zijner denkbeelden. Sommige redenaars, zoowel predikanten als volksleiders, zien er niet tegen op de platte straattaal te gebruiken, waarschijnlijk om zich aldus beter te doen verstaan en hun woorden meer kleur bij te zetten, waarschijnlijk ook omdat zij de beschaafde taal niet voldoende machtig zijn om ze met gemak te hanteeren.

Geen volk trekt minder nut uit zijne taal dan het onze. Waar de gemeenschappelijke spraak overal elders het voertuig is van verlichting en beschaving, de sterke band, die de kinderen van een zelfde land aan elkander hecht, bestaat die grondslag der samenleving hier niet of mist alle kracht en het beste van zijn nuttigheid. Hier rijst steil en bar een muur op tusschen de hoogere en de lagere, de verfranschte en de Vlaamsche bevolking, deze laatste afzonderende van hen, die macht en plicht hebben haar voor te lichten. Verbastering en verstomping zijn de twee wegen, tusschen welke onze regeerende standen hun minder begunstigde medeburgers laten kiezen. En in plaats van ééne groote gemeente, gegrondvest op een zelfde spraak, gehecht aan wat een zelfde menschengroep dierbaar moet zijn boven alles, samen een zelfde leven leidende en zich verheffende langs een zelfden weg in letteren, kunsten, wetenschappen en beschaving, hebben wij twee jammerlijk uiteengereten helften, die elkander vreemd zijn en vreemd blijven, als behoorden zij niet enkel tot verschillende klassen, maar ook tot verschillende rassen.

Het hier opgehangen tafereel is somber; het is beschamend ook voor ons. Nergens ter wereld zag men in een vrij en onafhankelijk land het beschaafdste gedeelte van een volk samenspannen om, uit onverschilligheid of vijandigheid tegen de eigen taal, het minder ontwikkelde deel te berooven van zijn kostelijksten pand en van het natuurlijke middel om zich te verlichten en te verheffen, en de massa van het volk zonder ernstigen weerstand, gedwee en ongevoelig aan den smaad, dit schromelijk onrecht laten voltrekken. Wij hebben de kleuren van het tafereel niet aangedonkerd, wij hebben ze in al hunne bedroevende waarheid en ergerlijkheid weergegeven, overtuigd, dat alleen met de kwaal in

gansch hare afschuwelijkheid en in hare verderfelijke gevolgen te schilderen de schuldigen van beide soorten tot inkeer konden gebracht worden. Met gesloten oogen, met verstompten zin gaan wij naar den afgrond; beter een waarschuwende stem hoe schril zij klinke, dan vergoelijkende woorden, die het onherstelbare onheil zouden laten voltrekken, uit vrees den in gevaar verkeerende al te hevig te doen opschrikken.

Wij zijn niet kleingeestig genoeg om het aanleeren van eene of van meer dan ééne vreemde taal te veroordeelen, op voorwaarde dat het niet gebeure ten nadeele van de moedertaal. Wij zijn overtuigd, dat in de lagere school het kind geene tweede taal kan aanleeren zonder ernstig te kort te doen aan de eerste en aan zijn algemeene ontwikkeling. Bestaat er voor hem wezenlijk behoefte en beschikt het over voldoenden tijd om eene tweede taal te leeren, dan prijzen wij het volmondig aan, dat er hem gelegenheid toe gegeven worde en zijn overtuigd, dat dit niet moeilijk zal vallen. Nog minder zouden wij er aan denken de vreemde taal of talen uit het Middelbaar Onderwijs te verbannen; maar ook daar moet het Nederlandsch de bovenhand heroveren en dit zoowel in bijzondere als in openbare scholen. Alleen dit stelsel kan ons redden van ontaarding en geestelijk verval. Tweetaligheid weze een volledigingen van onderricht voor des behoevenden; zij weze nooit een middel tot vervreemding van de eigen taal, tot ontaarding van het Vlaamsche volk.

III

Wij meenen betoogd te hebben, dat niettegenstaande de verkregen rechtsherstellingen de toestand van den Vlaming in zijn vaderland nog altijd is die van een burger van ondergeschikten rang, toestand die hem tot schade en tot schande strekt. Wij achten dat hij zelf er grootendeels schuld aan heeft. Waar is het dat onze landgenooten de Walen, behalve eervolle uitzonderingen, aanzien als eene vermindering van hunne rechten en als een ongelijk hun toegebracht elken stap door de Vlamingen gedaan naar de gelijkmaking der twee talen van het

gemeenschappelijk vaderland. Maar wij zijn overtuigd, dat zij zich zouden neerleggen bij elken maatregel van rechtvaardigheid jegens ons te plegen in de toekomst, zooals zij dit in het verleden gedaan hebben.

Maar op ons eigen volk moet in de eerste plaats gewerkt worden. Klagen is goed en noodzakelijk; het mag er niet bij blijven. Aan het opwekken van Vlaanderens gevoel voor recht en eigenwaarde, aan het overeind zetten van al wat gebukt ligt en aan recht maken van wat krom is moet gedacht worden. Bezield met de beste inzichten van de wereld, wars van de schaarschte der verkregen uitslagen zijn in de laatste tijden sommigen andere middelen gaan aanbevelen dan die welke de oudste leiders der Vlaamsche Beweging aanwendden; zij hoopten dat langs die nieuwe wegen sneller en dieper gaande hervormingen te verwezenlijken waren. Een woord over deze meeningen.

Lang genoeg, zeggen sommige jongeren, hebben wij in optochten door de straten en in vergaderzalen strijdkreten aangeheven van ‘Vlaanderen den Leeuw!’ en gezworen bij Breidel en De Coninc, in meetings en dagbladen met groote donderende woorden aan het oor van den Vlaming geroepen en met woest gebaar aan zijn arm getrokken. De Vlaming is doof gebleven en is niet wakker willen worden. Laten wij ons een letterkunde scheppen van edeleren aard, ons volk verfijnen door onze kunst, het zijne taal doen liefhebben door onze gelouterde scheppingen. Eens dat het zijne kunst en zijne hergegeboren letteren zal hebben leeren hoogschatten zal het zelf herboren worden: een hooger geestesleven zal fierder gemoederen scheppen.

Het programma kan verleidelijk zijn voor jonge dichterlijke geesten, zoo gemakkelijk uit te voeren is het niet als het hun mag voorkomen. Vooreerst het plan van letterkundig meesterwerk te scheppen, is er geen, dat men op bevel en enkel met goeden wil uitvoert. Er wordt iets meer toe vereischt dan men zich zelven geven of anderen opleggen kan. De werken onzer eerste romanschrijvers en dichters waren tendenzwerken; wij geven het toe en verheugen er ons om. Die mannen

voelden wat ons volk in die jaren behoefde en in eigen gevoel putten zij de kracht om het te scheppen, Conscience's *Leeuw van Vlaanderen* heeft meer gedaan voor de Vlaamsche Beweging dan de beste wet ten onzen gunste gemaakt. Onze Beweging rust niet enkel op redeneering, maar ook op gevoel en door het gevoel werkte Conscience op meesterlijke wijze; hij kwam op zijnen tijd en zoo deden al degenen, die rondom hem stonden. Andere tijden hebben anderen smaak, andere behoeften aangebracht: de epische jaren zijn voorbij en heldendichten worden niet meer gezongen. Het is er niet beter om. Ik houd ervoor dat er geen versleten vakken zijn, wel bekwame of onbekwame schrijvers, en rees er morgen iemand op in staat om ons een heldendaad of een heldenleven te schilderen, al ware het nog zoo episch opgevat en zoo kranig uitgewerkt, ik zou hem luide toejuichen als er in hem een kunstenaarsziele zat. Ik heb alle bewondering voor het goede, dat onze jongste letterkunde voortbracht, alhoewel ik het er voor houd dat hare verdiensten door enkelen te breed worden uitgemeten; maar meenen dat met eene litteratuur van enkel kleur en klank, van glimmende zeepbellen en aartsfijn spinnerag ons volk tot een weergeboorte zou mee te slepen zijn is gelooven, dat het mirakel van Jericho nog zou te vernieuwen zijn als men rond de vijandelijke vesting wandelde op kinderfluitjes spelende.

Door andere onzer overtuigde partijgenooten werd aanbevolen minder te verwachten van de parlementaire werking dan van het opkomen van het volk voor zijn eigen zaak en daarom vooral te trachten het rechtsgevoel der Vlamingen op te wekken. Een tweede middel werd in éénen adem met het vorige aangeraden door hen, die alles verwachten van daden, daden van verzet tegen het gepleegde onrecht en tegen de geschonden wetten. Die daden zouden moeten gepleegd worden door de leiders der Beweging, die zich des noods ten offer zouden moeten brengen aan het goede recht.

Wij zijn het volkomen eens met de verdedigers van deze taktiek, vooral wat betreft de opwekking van het rechtsgevoel bij ons volk. Wij voegen erbij dat alle leiders en alle

aanhangers der Vlaamsche Beweging dezelfde meening ten allen tijde deelden. Niet éénmaal, niet honderdmaal, duizenden malen is er een beroep gedaan op het rechtsgevoel der Vlamingen. Niet enkel werd hun voorgehouden, dat hun recht werd geschonden, maar er werd hun getoond, dat het hun plicht was dit recht en zich zelven te doen eerbiedigen. Indien een deel van ons volk is wakker geschud geworden is het dank aan dit herhaald beroep op hun gevoel van recht en plicht. Wij zijn overtuigd, dat er moet worden voortgegaan, krachtiger zoo mogelijk, om die vermanende stem aan de ooren van de al te lijdzame menigte te doen weerklinken. Opwekking tot daden, tot zelfopoffering: zij hebben niet ontbroken en zij hebben wel eens gebaat. Verzet tegen schending der wet is gebiedend noodzakelijk; maar de tegenpartij is sluw en buigzaam, zij plooit liever dan zich te laten breken en niet de herstelling van afzonderlijke miskenningen, maar de opwekking van heel het volk, de ommekeer van de heele strooming, het opdagen van een nieuwen tijd moet beoogd worden. Op dit ontwaken van het nationale gevoel moet onze hoop gevestigd zijn, het te weeg te brengen moet ons hoogste doel zijn. Die hoop worde niet als een hersenschim aanschouwd. Ik heb Praag in Bohemen nog gekend als een verduitschte stad, waar de taal der minderheid den boventoon voerde en door de hoogere burgerij algemeen werd gebruikt. Ik heb de stad weer gezien vijf en twintig jaar nadien, toen alles er veranderd en het Czechisch, de vroeger versmaden, de nu gevierde taal was geworden. Iets dergelijks zagen wij gebeuren in Budapest, waar paal en perk gesteld werd aan de opgedrongen vreemde taal. Wij hebben Helsingfors gekend toen het Zweedsch er almachtig was, wij hebben het weergezien toen het Finsch er zijne rechtmatige plaats had veroverd. Waarom zouden wij wanhopen ten onzent voor onze taal te zien gebeuren wat door volkeren en voor talen, tegen welke wij voorzeker niet ten achter staan, gedaan werd?

De leiders der Vlaamsche Beweging, zegt men, zouden moeten gaan tot de ééntaligen, tot de meest rechtstreeks gekrenkten. Dit is onbetwistbaar en ook onbetwist: Men moet en zeker

zal men voortgaan aldus te handelen. Niet om hen te verontschuldigen, die hun plicht deden, maar om de feiten in hun waar daglicht te stellen, moeten wij herinneren, dat het niet zoo gemakkelijk valt de menigte gevoelig te maken aan de schending van een zedelijk als aan de krenking van een stoffelijk belang. Zij die tot den werkman zijn gegaan en hem van socialistische hervormingen de verbetering van zijn toestand hebben doen verwachten, hebben hem warm gemaakt niet alleen tegen de groote maatschappelijke ongelijkheid, die in onze wereld heerscht, maar ook voor de voorgespiegelde onmiddellijke verbeteringen van zijn lot. Gelijkheid en broederlijkheid zouden regeeren over heel de aarde, maar daarbij zou er geen armoede meer bestaan en de arbeid zou niet uitputtend blijven. Geen wonder dat zulke leer verleidelijk is en zulke argumenten de groote menigte al dadelijk treffen. Maar het begrip van taalrecht, het hoog en algemeen belang van de wetten, die het moeten omschrijven, van de zeden, die het moeten eerbiedigen, zijn niet zoo licht door iedereen te doen vatten. In hunne afgetrokken algemeenheid laten die denkbeelden den minder ontwikkelde koel. Er moet zich eene gunstige en gewichtige gelegenheid voordoen om zekere snaren te doen trillen in het gemoed der eenvoudigen. Wij hebben reeds aangehaald wat er gebeurde bij gelegenheid der bespreking van de Gelijkheidswet. Het volk heeft toen begrepen, de opwelling is machtig geweest, onweerstaanbaar, en de eisch, die bij het eerste zicht zooveel tegenkanting scheen te zullen ontmoeten, was in een oogenblik ingewilligd; de grief door een enkel vertoon van vastberadenheid weggeveegd.

Maar ziehier een ander geval. Wij hechten er allen het grootste gewicht aan dat de wet-Coremans een degelijk onderwijs onzer taal verplichtend make voor de vrije Colleges in het Vlaamsche land. Wij wenschen ook uit ganscher harte, dat er in dit land eene Vlaamsche Hoogeschool tot stand kome. Wij hebben beide noodig in gelijke mate, noodig als brood. Het is droevig om zeggen, maar verwonderen mag het ons niet. Die behoefte wordt niet gevoeld en haar belang niet begrepen door de menigte; de ééntaligen blijven er koel voor; mee-

tings zijn ingericht om haar warm te maken: wij vreezen erg dat het zonder veel vrucht geschiedde. De man uit stad of dorp, wiens kinderen geen andere dan de lagere school bezoeken, voelt zich niet betrokken bij die hervorming: hem oproepen om er te hooren over spreken leidt tot geen uitslag.

En toch moet er tot het volk gesproken worden over dit en over elk ander punt, dat in betrekking staat **met de opwekking van den Vlaming in den Vlaming.** Het beste en waarlijk krachtig en practisch middel om het te doen, biedt het dagblad aan: het gedrukte woord, dat den man dagelijks komt vinden in zijn eigen huis, daar tot hem spreekt in de stilte der omgeving, met hem redeneert als met een vriend en aanhoord wordt als de stem van een vertrouwden raadsman. Gelukkig wordt dit middel in toenemende mate gebruikt in de laatste jaren. Benevens week- en maandbladen, die de tolken der Vlaamschgezinden in hunne verschillende schakeeringen mogen heeten *Het Volksbelang*, *Ons Recht*, *De Brugsche Beiaard*, *De Vlaamsche Taalstrijd*, *Neerlandia*, verschijnen er heel het Vlaamsche land door dagbladen, die met overtuiging en talent onze denkwijze verdedigen, *De Vlaamsche Gazet* en *Het Laatste Nieuws*, *Het Handelsblad*, *De Nieuwe Gazet*, *Het Fondsenblad* en tientallen anderen. Wij mogen zeggen, dat heel de Vlaamsche pers Vlaamschgezind is en haar opwekkend woord heel het land door laat hooren. Op haar moeten wij vertrouwen, haar moeten wij steunen in de eerste plaats, met haar kan onze taal niet ten onder gaan, en moet zij in het korte of het lange niettegen staande alles zegepralen.

De zwakke zijde onzer beweging is dat zij niet is eene algemeene, eene nationale zooals de Iersche in Ierland, de Czechesche in Bohemen, bij voorbeeld. Kon zij dit worden, dan ware hare taak al spoedig volbracht. Ongelukkig onttrekt zich een deel, een al te groot deel onzer taalgenooten, aan den strijd. Herhaaldelijk heeft men gepoogd de wenschelijkheid, de noodzakelijkheid te bewijzen buiten alle politieke partijen zulke groote nationale partij ook ten onzent te stichten. Men is er niet in geslaagd en de tijden schijnen ons niet nakende, dat men er in gelukken kan. De Vlaamschgezinden zijn verdeeld in zoovele

politieke groepen als er in het land bestaan; de klove, die de staatkundige en de economische vraagstukken tusschen de menschen van verschillende overtuiging graven is zoo diep, dat versmelting niet denkbaar is. Men kan van een Vlaming niet verlangen en men mag ook niet verwachten, dat hij zich onttrekke aan den plicht van den modernen mensch en burger op te komen voor zijn eigen overtuiging, dat hij onverschillig worde aan al de overige denkbeelden, aan welke hij gehecht is, om het eene, hoe dierbaar het hem ook moge zijn, te helpen verwezenlijken. Gelukkig hoeft dat ook niet en kan samenwerking ook zonder die opoffering bestaan, De sterkst uiteenloopende partijen vereenigen zich wel in de liefde tot een zelfde Vaderland, in den eerbied voor een zelfde Grondwet, waarom zouden zij niet samengaan in de vereering hunner taal en in de vordediging harer rechten?

Er was een tijd, dat de Vlaamschgezinden behoorende tot verschillende partijen elkander verketterden en als onbekwaam of onwillig scholden om bij te dragen tot het groote werk van rechtsherstelling. Voor een liberaal kon een katholiek geen goed Vlaming zijn, omdat niemand Vlaamschgezind kon zijn die niet tevens vrijzinnig was. Voor de katholieken moest een liberaal noodzakelijk Franschgezind zijn, want zijne partij was ‘le parti de la France’; een hunner leiders kon nooit van de liberale Vlaamschgezinden spreken zonder ze ‘paradeflaminganten’ te noemen. Die tijden zijn voorbij; men is gekomen tot rechtvaardiger beoordeeling van elkander, tot redelijker inzicht van wat het gemeenschappelijk doel van de verschillende groepen eischt en wat zij er kunnen toe bijdragen zonder iets te kort te doen aan de andere punten van hun politiek credo. In gewichtige omstandigheden hebben dan ook liberalen, katholieken, socialisten, en christene demokraten samengespannen om eene bepaalde taak te volvoeren en dit tijdelijk verbond heeft goede vruchten gedragen. Zoo moet het zijn en zoo zal het blijven; daarin zal onze strijd zijn nationaal karakter aannemen; verder gaan en pogen de versmelting van Vlaamschgezinden tot eene afzonderlijke partij te vereenigen is hersenschimmig en zou leiden tot versnippering van krachten

en tot verzwakking. Niets belet en alles maakt het wenschelijk dat elk blijve bij de partij zijner staatkundige overtuiging, hetzij als eenvoudig lid, hetzij, wat wij verkiesbaar achten, waar het mogelijk is, als deel makende van een alleenstaande Vlaamschgezinde groep in die partij. Onzijdigheid in onzen politieken strijd is machteloosheid; verlaten van een der partijen ware vermindering van krachten. Moesten de Vlaamschgezinden zich allen aansluiten bij een enkele der heerschende partijen, het ware de overige verklaren en maken tot de vijanden onzer taal en ze ontslaan van de behoefte rekening van ons streven te houden. Moesten de Vlaamsch-gezinden alle bestaande partijen verlaten om er eene afzonderlijke te stichten, zij zouden niet bij machte zijn om in eenig kiesdistrict de meerderheid te bekomen en zouden het Vlaamsche land overleveren aan onverschillige of vijandige machten.

Onze Grondwet is goed onze wetten en verordeningen zijn te verbeteren en dit kan alleen verkregen worden door de gemeenteraden en door het parlement, waar wij verdedigers onzer belangen moeten heen zenden of helpen heenzenden. Het s geen nieuwe weg, maar de ervaring, evenals de kalme overweging, bewijst ons dat het de goede is. Wij hebben nog veel van den wetgever te vragen en te verkrijgen.

In de alleerste plaats moet ons onderwijs op meer Vlaamschen voet ingericht worden en die hervorming moet verwezenlijkt worden door de gekozen lichamen, Gemeenteraden en Wetgevende Kamers. In het onderwijs ligt onze redding of ons verderf. De gemeenteschool moet ophouden een werktuig van verfransching te zijn; zij moet ons volk zijne taal eeren, zijn [...]e est ontwikkelen en hem verrijken met nuttige kennissen, er een beschaafd en zelfstandig ras van maken: dit is de taak der gemeenteraden. Het middelbaar onderwijs moet in de vrije gestichten, evenals in die van den Staat, op zulke wijze gegeven worden, dat de jonge lieden, die het verlaten, wezenlijk hun moedertaal zijn machtig geworden en ze kunnen gebruiken in elke omstandigheid van het latere leven, ten minste met zooveel gemak als de Fransche. Eene Vlaamsche Hoogeschool moet tot stand komen. In plaats van een

hoogeren en leidenden stand in Vlaanderen, vervreemd van ons volk en het voerend naar ontaarding, moeten wij er eenen hebben één van taal met de mindere burgerij, een zelfde geestesleven met haar leidende. In de uiterst merkwaardige redevoering, die de heer Karel Buls uitsprak bij het hernemen der werkzaamheden van den Onderrichtsbond te Brussel en die verscheen in het November-December nummer 1905 van het Bulletijn van dien bond, kwam de hooggeachte oudburgemeester van Brussel tot dezelfde slotsom als wij: 'Dès que nous voulons dépasser l'école primaire, zegde hij, et gravir les échelons de l'enseignement moyen et de l'enseignement supérieur, notre éducation devient exclusivement française et tend à faire perdre son caractère propre à la moitié de notre peuple. Les Flamands devraient donc pouvoir étendre leur culture tout en restant Flamands; pour cela il faudrait organiser un enseignement moyen et supérieur à leur usage.' Dit is het werk der wetgevende Kamers. De wet-Coremans op het Vlaamsch onderwijs in de vrije gestichten moet gestemd worden; de wet ter vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool moet er op volgen. Voor deze twee belangrijke hervormingen moeten alle Vlamingen onverpoosd werken en samenwerken.

Men heeft in de laatste tijden meer dan ooit aangedrongen, opdat de Vlaamsche Beweging ophoude te zijn eene louter taal- en letterkundige beweging, iets wat zij eigenlijk nooit geweest is. Men heeft gelijk gehad: het herbloeien der taal moet tot doel en tot gevolg hebben de heropbeuring van ons volk tot een hooger geestesleven, tot meer verlichting en beschaving, tot verrijking zijner kennissen, al welke hervormingen ook verbetering van zijnen stoffelijken toestand zullen tot gevolg hebben. Maar zonder een middelbaar en hooger onderwijs, Vlaamsch van taal en Vlaamsch van geest, kan aan de gezondmaking en aan de verheffing van ons volk niet gedacht worden. Men geve ons dit onderwijs en al het overige volgt van zelve. Gaan de mannen voor, de vrouwen zullen volgen. Zeker, de ommekeer zal geen werk van een dag of van een jaar zijn, maar gesterkt door de verhevenheid

van hun doel, volvoeren toch eens de Vlaamschgezinden hunne taak: de verovering van Vlaanderen door en voor hun volk.

Dit volk is nog door en door Vlaamsch. Hoe zichtbaar en hoe afzichtelijk ook de naden van den kanker getrokken liggen over de huid onzer samenleving; diep doorgevreten heeft hij niet, hij heeft slechts de oppervlakte, de schil doorgeboord; de massa en het hart van Vlaanderen is Vlaamsch gebleven. Willen de twee of drie percent verfranschten zich voor goed afscheiden van hunne medeburgers, zij zullen een treurig schouwspel aan de wereld te zien geven; maar het volk, de menigte mag niet lijden door de schuld der plichtvergetenen: het moet zijn weg gaan zonder de ontaarden, tegen hen in des noods, den weg, die leidt naar het verkrijgen van al zijn rechten en naar het bereiken van zijn hoogsten en natuurlijken bloei.

MAX ROOSES.

Noch over Albrecht Rodenbach

Persoonlike herinneringen

> Voor alwie ons beiden kent en bijgevolg weet, alsdat wij beiden, van eener oudde, ter zelver hoogeschole en daaromtrent te midden dezelfde studiën hetzelfde doel vervolgen, is het natuurlik dat ons, hoe wij ook over andere zaken van gedacht mogen verschillen, op het gebied van Vlaamsche kunst en kunde een nauwe band verbinde.
> A. RODENBACH, *Nieuw Pennoen,* I, 1, Januarie, 1880.

Nu dat de katolieke Vlaamse studenten in de loop van dit jaar te Leuven Rodenbach en in hem de stichter van de Vlaamse studenten beweging - ik zeg met opzet niet *de stichters* - dankbaar herdacht en in de gevel van het huis, waar hij van Oktober 1876 tot circa April 1880 ‘op kwartier woonde’, een gedenksteen gemetseld hebben; nu, dat ook inschrijvingslijsten werden in omloop gebracht, teneinde de nodige gelden in te zamelen om voor hem te Roeselare een gedenkteken op te richten; nu wordt dan eindelik, en tot mijn innigste voldoening tevens, meer dan ooit te voren de stille, kleine gemeente van de geletterden in Noord en Zuid attent gemaakt op de begaafdheden, de dichterlike nalatenschap en de werkdadige bedrijvigheid in de Vlaamse kamp van de te vroeg verscheidene. Intussen, waar nu door zovelen over Rodenbach gesproken en geschreven wordt, meen ik wel het recht en zelfs een klein beetje de plicht te hebben, een woordje in 't midden te brengen. Van allen, die zich in de laatste maanden met hem onledig hielden, hebben alleen mijn zeer geachte vrienden, de gebroeders Hugo en Gustaaf Verriest, Rodenbach langer, veel langer en beter ook, veel beter ge-

kend dan ik. Hugo was, in het Klein Semienarie te Roeselare, niet alleen zijn leraar zo maar in de meer alledaagse betekenis van het woord, maar in meer bepaalde zin zijn leids- en raadsman, men zou gerust mogen zeggen: zijn vader naar de geest. Gustaaf, bij wie de jonge student te Leuven aan huis verkeerde, verzorgde en verpleegde hem met al de liefde van een trouw vriend en met al de kunde van een onovertroffen arts gedurende de lange, treurige ziekte, die hem naar het graf sleepte.

Niemand in Vlaanderen kan met even veel kennis van zaken en bijgevolg gezag spreken over de dichter van *Gudrun* als deze beiden.

Indien ik mij nu toch gedreven voel, om - na en naast hen - mijn herinneringen aan de arme ‘Berten’ te boek te stellen, dan doe ik zulks, niet in de zeer ongegronde waan, dat ik, wat zij reeds verhaalden, beter of vollediger zou kunnen herhalen, noch minder dat ik op het onderwerp zelf een geheel ander licht zou kunnen doen stralen; maar wel in de gedachte, dat ik misschien enkele, zeer enkele trekjes zal kunnen voegen aan het beeld, dat zij ons van Rodenbach als jong mens en als Vlaams kamper hebben getekend.

Bijna vijf jaar lang, met name van even na Pasen 1876 tot zijn dood in 1880, stond ik met Rodenbach in nauwe, een tijd lang de nauwst denkbare vriendschapsbetrekking.

Onze allereerste kennismaking geschiedde per brief. Ik was destijds student *in poësis* in dat zelfde Klein Semienarie te Mechelen, waar zo lang te voren August Michiels en Jan van Beers leerlingen geweest waren, en na in 1875 al met enkele andere studenten, waaronder ik vermeld (kanunnik) Jakob Muyldermans en (priester) Lodewijk Mercelis, aldaar een letterkundig genootschap, *De jonge Taalvrienden*, te hebben meêgesticht, had ik met een paar kameraden, waarvan noch slechts één in 't leven is, de heer Julius Bouten, nu onderpastoor te Hemessen, en de andere vóór korte tijd overleed, namelik Jan de Block, te Puurs, het plan opgevat, de Vlaamsgezinde studenten van de gezamenlike *middelbare* gestichten

van het gehele Vlaamse land tot één algemeen bondgenootschap over te halen.

Het plan was des te.... stouter, daar wij, ofschoon *alumni* van het bischoppelik Semienarie, er aanvankelik wel bepaald aan dachten, ook de studenten van de koninklike athenea en de staats-gemeentekollezjes tot bijtreding uit te nodigen. Maanden lang beproefden wij het zelfs, op het Antwerps atheneum onder de ‘jongens’ van vader van Beers een korrespondent te vinden.... om het even dan of hij tot een katolieke of tot een lieberale famielie behoorde. Vergeefse poging, overigens; de enige werkelik vlaamsgezinde leerling, die wij er ontdekten, verklaarde zich niet bij machte, om - het was in 1876 - een enkel medelid te werven.

V.A. Delamontagne, Edm. Campers en anderen hadden toen reeds het Antwerps atheneum verlaten en nu waren de magere jaren plotseling ingetreden,

Met het Brugs atheneum hadden wij geen voeling bekomen, al wisten wij wel iets van Sabbe's ijverige propaganda.

Het ligt vóór de hand, dat wij ons eerst en vooral voornamen, ons ontwerp te doen ingang vinden bij de leerlingen van de geestelike gestichten, in de allereerste plaats van de kleine semienarie's van het Vlaamse land, in enigsins ondergeschikte orde van de door reliegieuze genootschappen gestichte kollezjes. Dit niet zonder reden! Onder onze medestudenten, vooral onder diegene van de afdeling wijsbegeerte, waren er evenvele die in instietuten, door Jezuïeten en Jozefieten, als in kleine semienaries en kollezjes, door bischoppelike priesters bestuurd, hun humaniora voltooid hadden. Uit gesprekken in de refter en op de speelplaats hadden wij dan ook al spoedig vernomen, dat, waar er in de semienaries van Hoogstraten, S. Niklaas, Roeselare, in het Mechels S. Rombouts-kollezje en in de kollezjes te Geel, Herenthals, Tielt, minstens enkele Vlaamsgezinde leraars en zeer vele Vlaamsgestemde leerlingen waren, de andere instietuten van zeer nabij geleken op naar al de eisen van mode en wetenschap beide ingerichte broeinesten van ontvlaamsing en verfransing.

Vooral van Roeselare en St. Niklaas werd met inge-

nomenheid gesproken. Te Roeselare had... zekere Gezelle, ‘die ook gedichten had laten drukken’, een tijd lang gedoceerd, nu echter was hij in ongenade gevallen, doch enkele van zijn eigen oud-studenten, Verriest, Demonie, Mervillie, de Carne, zette'n, leraars nu zelf, zijn propagande voort. Te St. Niklaas stond Hendrik Claeys en boezemde, als leraar *in poësis*, het jonge volk liefde in voor volk en taal. Wij kenden verscheidene kantaten, door hem voor de prijsuitreikingen geschreven, en vooral een lied, beginnend:

Ja, over Vlaanderens puinen
Waait frissche levenslucht,
Het oud ‘Hoezee’ der duinen
Breekt door het zeegezucht.

Daar, te Roeselare en te St. Niklaas, zouden wij dan - het eerst van al - onze medewerkers zoeken.

Een toeval bracht ons op het rechte spoor. Een gewezen klein-semienariest, sedert Oktober 1875 student te Leuven, zond een van de ‘*Jonge Taalvrienden*’ een eksemplaar van ‘*De Vlaamsche Vlagge*’[1], de partikularisties getinte, doch zeer flamingantse uitgaaf van de *Blauwvoeten* uit het Roeselaarse semienarie, welke de West-Vlamingen, die aan de katolieke hogeschool studeerden, dapper onder hun makkers verspreidden. Zo vernamen wij het adres van de tijdelike ‘hoofdopsteller’ van de *Vlagge*, toen mede, in vervanging van Victor Jacobs Jr., die zich zo pas als advokaat te Antwerpen had gevestigd,[2] ‘eerste schrijver’ of sekretaris van het ‘taal-

(1) *De Vl. Vlagge*, *viermaandelijksch tijdschrift voor de leerende jeugd van Vlaanderen,* werd gesticht door Amaat Vyncke in 1875, na de grote bijval, aanvang van dat jaar te beurt gevallen aan een *Almanak voor den jare O.H.J. Chr. 1875,* uitgegeven door de pas genoemde saam met enige Vl. Studenten uit Westvlaanderen. Het bestuur van de *Vlagge* was in 1875-76 te Leuven gevestigd. Van Rodenbach verscheen in die twee eerste jaren, 1875, 3^{e} afl., *Nieuwjaarsgroet,* get. B.A., verder, 1876, *Noodvier en Noodhoorn* (proza), *Uit een Redevoering*, *Aan Maria* (verzen), alles onder pseudoniem Harold.

(2) Onze vriend, M^{r} V. Jacobs Jr., liet - pas enkele dagen geleden - een belangrijke studie het licht zien, getieteld: *Uit het Verleden der Antwerpsche Balie.*

en letterlievend studentengenootschap '*Met Tijd en Vlijt*' geworden, Zegher Malfait, heden sekretaris van de stad Roeselare, die, zelf gewezen *humaniest* uit het Klein Semienarie aldaar, ons best van allen in staat scheen, om op te treden als bemiddelaar tussen ons en 'de jongens van ginder.' Overigens had dezelfde Malfait reeds enkele maanden te voren aan onze eigen *Jonge Taalvrienden*, als bijdragen voor hun eerste jaarboekje, *De Dageraad*, een vers van 'heer ende meester Guido Gezelle' en een *Woord uit West-Vlaanderen* gezonden. In dit laatste haalde hij zelfs enige verzen aan van een jong dichter, namelik een met B.A. ondertekende *Nieuwjaarsgroet*, waarvan wij eerst later vernamen, dat hij het werk was van Albrecht Rodenbach.

Aan Malfait, 'uitgever en schrijver van het studententijdschrift *De Vlaamsche Vlagge*,' stuurde ik dus een lange brief, waarin ik ons ontwerp breedvoerig uiteenlei en hem aanzocht, ons met raad en daad bij te staan, om het bij de Westvlaamse kameraden ingang te doen vinden.

Wat wij wilden, was er nagenoeg als volgt in omschreven, - altans, zó stond het mij in die dagen duidelik vóór de geest.

'Van de openbare overheden, Regering, Kamer en Senaat, is weinig of niets te verwachten tot heropbeuring, in en door de taal, van het goede Vlaamse volk...

Een nieuw geslacht van Vlamingen, zelfbewust overtuigd van hun nasjonaal recht en vastbesloten dit opnieuw te heroveren, moet eerst in geheel Vlaams-België ópstaan, zal, vroeger of later, de Vlaamse Beweging tot haar doel geraken.

Dit nieuw geslacht zou in de middelbare-, meer dan in de hogescholen aangekweekt, ja, in zekere zin voor de kamp gedrild en afgericht moeten worden.

Ongelukkig wordt de Vlaamse jeugd in al die gestichten van M.O. zonder onderscheid ontvlaamst, verfranst, en van de overheid zelf zou men te vergeefs een enigsins bevredigende verandering van richting beproeven te verkrijgen.

Toch zal Vlaanderen binnen twintig, dertig, veertig jaar, in 1900, 1910, 1920, niets anders zijn dan wat wij - die

nu studeren - zelf wezen zullen. Bijgevolg moeten wij zelf doen, wat de overheid verwaarloost: wij moeten onze taal veroveren, ze leren schrijven, ze leren spreken, niet zo goed als het vreemde Frans, maar beter, veel beter, zo dat zij weer wordt en in waarheid is de natuurlike, logiese, noodzakelike uiting van onze ziel, ons gemoed, ons verstand, ook onze wil.

Wij moeten weer eens en zonder aanmatiging ons kunnen noemen *Vlamingen*, met de zelfde betekenis als eens onze vaderen zich aldus noemden, en niet langer meer *Flaminganten*, *Vlaamsgezinden*, d.i. lieden, zich Vlaams gebarende, zich de schijn gevend Vlaams te zijn.

Wij moeten eens zijn, niet advokaten, notarissen, artsen, priesters, ambtenaars, leraars, in staat zich min of meer stoffelike welvaart of aanzien te veroveren in de maatschappij, maar zelfbewuste Vlaamse, Vlaams-sprekende, als Vlamingen levende advokaten, notarissen, artsen, priesters, ambtenaars, leraars, *leraars vooral*, beschouwende als hun hoogste plicht, mee te werken tot verheffing van het volk, óns volk.

Wij *moeten* dus, en - als God helpen wil! - wij ZULLEN voorbereiden en noodzakelik doen aanbreken een *nieuwe tijd*, waarop bestaan en zich ontwikkelen zal in volle Vlaamse vrijheid:

> een lieteratuur, *de onze*,
> een kunst, *de onze*,
> een wetenschap, *de onze*,
> een opvoeding van hoog tot laag, *de onze*,
> een beschaving,

niet meer een kariekatuur van de Franse, niet meer het eenzijdig deel van alleen de hogere stand, maar omvattend naar graad en klas onze hele maatschappij en - noch eens - de onze, *de onze.*'

Tijdens een van de eerstvolgende 'verloven' (= vakansies) zou een voorlopig inrichtingskomieteit de studenten van alle gestichten van M.O. van het hele Vlaamse land, liefst te Gent, 'te hoope roepen', en daar zou de grondslag worden geleid van de gedroomde *Bond.*

Het nieuws uit W.-Vl. bleef niet uit... Door een van

Rodenbachs jongere broeders, zeker wel zijn lieveling Ferdinand, werd de brief uit Mechelen, door Malfait naar Roeselare gezonden, handigjes '*binnengeblauwd in de katakomben der Blauwvoeterie*, *zonder dat overste of leeraar hun haantje er over kraaide*'; en in een lange, lange tegenbrief vertelde mij nu Albrecht, hoe hij en zijn kameraden '*het gedacht*' van de jongens uit het Antwerps-Brabantse '*een peerdengedacht*' noemden, en dat hij zich zonder aarzelen bereid verklaarde, tot de verwezenliking van het ontwerp mee te werken, zoodra hij - in Oktober a.s. (1876) - student '*ter Leuvensche Hoogschole*' zijn zou.

Overigens bevatte Bertens epiestel heel wat 'tijdinge uit het Vlaandersche', wel van aard om onze eigen geestdrift noch aan te wakkeren.

Hij vertelde van de *spelersgilden*, welke, zo niet onmiddellik door Westvlaamse studenten, dan toch door hun toedoen, in minstens veertien à vijftien steden en dorpen waren tot stand gekomen, o.a. te Roeselare, Brugge, Kortrijk, Veurne, Diksmuide, Torhout, Isegem, enz.; van de 'spelen', die men vóór proppensvolle zalen opvoerde: *Filippina van Vlaanderen* van Delcroix, *Breydel en de Coninck*, *Filips van Artevelde*, *De witte Kaproenen*, *Scilt ende Vrient*, *Zannekin* van Sleeckx, enz.; en hij schilderde ons de machtige indruk, door deze vertoningen teweeggebracht. Meermaals, schreef hij, was de gehele zaal als één enkel man rechtgestaan, om met een donderend *Vlaenderen die Leu* of een dreunend *Zij zullen hem niet temmen* dit of dat toneel te bekrachtigen.(1)

In Oktober 1876 werd dan Berten student in wijsbegeerte en letteren en aldra werkend lid van het studentengenootschap *Met Tijd en Vlijt* te Leuven. Van dan af bleef ik geregeld met hem en anderen, o.a. met Am. Joos, St. Niklaas, Flor. Heuvelmans, Antwerpen, onderhandelen over het beruchte en glorieuze... ontwerp, tot wij het in Maart 1877

(1) Zie o.a. *Het Pennoen*, bl. 21-22, n^{o}. 3, eerste jaar 1877-78, en bij Hugo Verriest, *Twintig Vlaamsche Koppen,* het voortreffelik opstel *Amaat Vyncke.*

waagden, de eerste *algemene landdag van het Katoliek-Vlaams Studentenvolk* te Gent bijeen te roepen. Deze heugelike (!) zitting had plaats in April daaropvolgende.

De landdag slaagde boven alle verwachting. Ondanks het uitdrukkelik verbod, door de geestelike overheid van zekere gestichten - echter alleen in West-Vlaanderen - gedaan, de vergadering bij te wonen, waren een kleine driehonderd studenten, allen, bij uitzondering van een tiental leden van *Met Tijd en Vlijt*, behorende tot de geestelike onderwijsgestichten M.O., in het *Café du Nord*, Vrijdagmarkt, vergaderd.

Schilderachtige biezonderheid! Geen voorzitter werd aangeduid. Zaten voor met gelijke rechten Zegher Malfait, Berten Rodenbach, Heuvelmans, Amaat Joos, Jan de Block en ik. Op verlangen van één onzer nam de oudste, Malfait, de taak op zich, de bespreking te leiden.

In de eerste vergadering werd door mij het programma, zoals ik het hierboven samenvatte, ontwikkeld, en het voorstel gedaan, in de eerstvolgende septembermaand, dus: na vijf maanden studie en voorbereiding, ter zelfder plaats een tweede bijeenkomst te houden, om alsdan met een bepaald uitgewerkt schema van *wet* (standregels) vóór de dag te komen.

Op mijn voorslag werd Zegher Malfait voorlopig tot hoofdman uitgeroepen.

Het Lied van den Vlaamschen Student, woorden van Amaat Joos, muziek van Diomeed de Buck,[1] werd er gezongen en als bondslied aangenomen.

Bij het feestmaal in de *Gouden Leeuw*, à 2 fr. per koevert, a.u.b., noemde Rodenbach Joos en de Mont de '*Tyrteusen van den Vlaamschen Studentenkamp*,' en las er mede zijn mij opgedragen stuk voor: *Fierheid*, dat later in meer dan één bloemlezing werd opgenomen. Ik zelf las er mijn erg gebrekkige, na 1877 niet weer herdrukte romance: *De Ring van Fastrada.*

Overigens was het een heerlike, onvergeetlike dag, een 'hoog- en feestdag' in de volle zin van het woord.

(1) Nu arts te Stekene.

Volle acht en twintig jaar zijn voorbijgegaan, - voorbijgevlogen sedert die *eerste* door ons zelf belegde, door ons geleide vergadering ‘voor Vlaanderens taal en volk!’..,. Ook zal ik het niet beproeven, een denkbeeld te geven van het entoeziasme, dat daar, zoowel tijdens de debatten, van 10 tot 2 uren, als daarna ‘aan de feestdis’, van 3 tot lang na 6 uren, heerste.

Ik wil slechts, om de schilderachtigheid ervan, één epiezode aanstippen. Niet zo zeer, hoe bij 't nagerecht - juist dan, als wij, DE DICHTERS *van 't jonge diet*, op verlangen van onze disgenoten rechtstonden om eigen verzen te lezen of te zingen, - de rode schijn van de zon over een laag dakje binnenviel en het zo zeldzaam stil werd te midden van die meer dan honderd anders toch wel rumoerige jongens, terwijl de *zegger* of *zanger* daar stond als in een fijne stofnevel van paars en goud.

Veeleer hoe, terwijl een van de *voorzittenden* nu over tafel het woord voerde, plots daarbuiten, zeker wel op S. Baafs, de grote bronzen klokkenvogel begon te orgelen, en hoe de spreker, menende te goeder trouw dat de oude Roeland bromde, uitriep, zo dat al die jonge kerels en klauwaarts er van rechtsprongen: ‘Hoort! Daar spreekt boven u, als sprak zij uit ons verleden zelf, de oude Roelandklok! En weet gij, jongens, wat zij zegt? Zo als zij eertijds de grote vaderen opriep ten kamp, zo roept zij nu ons, hun onwaardige zonen: “Ten kamp, ten kamp!” De strijd is dezelfde noch. 't Geldt noch de zelfde bodem, noch de zelfde schat van eigen leven, eigen kunst, eigen zeden! 't Geldt noch de zelfde taal. Roeland bezweert ons, niet te versagen!’

En toen dan plotseling neerdroppelde in perelen van metallieke klank het beiaardgeklingel: ‘Hoort! De beiaard voorspelt u misschien het triomfgelui, dat, zo gij vast wilt, eens uw Vlaamse zege begroeten zal!’

Romantisme? Rhetorika? *Schwulst* en *bombast?* - Al wat gij wilt! Maar - heerlik was 't en onvergeten bleef het.

O tempora, *o mores!* O heilig vuur van ons, entoeziasten van achttien of negentien jaar!

Mais où sont les neiges d'antan?

En waar is Berten, de arme, lieve, rijkbegaafde Berten?[1]

Op 5. September van het zelfde jaar werd dan de tweede landdag in het zelfde lokaal gehouden. Het was slecht weder; het waaide en de regen viel bij vlaag na vlaag over Gent en omstreken. Toch was de toeloop even aanzienlik als de eerste maal. Vertegenwoordigd waren, zooals blijkt uit een verslag, opgenomen in het n^{r} van 8. (?) Sept. van *De Brusselaar*, de kleine semienaries van Mechelen, St. Niklaas en Roeselare, de kollezjes St. Rombout, Mechelen, St. Barbara, Gent, St. Ignaas, Antwerpen, en andere noch. Jan de Block, mijn makker, hield de verwelkomingsrede; na hem handelde ik zelf *over de plichten van de Vlaamse studenten jegens volk en land*, en wekte de gehele 'katolieke lerende jeugd van Vlaanderen op, zich te verenigen in een bond, die zou zijn *een soort oefenschool voor de latere strijd*,' en noch even herhaalde ik hun, wat ik reeds aan Malfait had geschreven:

'Vlaams-België zal zijn, wat wij het zullen maken, wat wij zullen zijn.'[2] Rodenbach 'ontwikkelde dan in korte, klare rede wat door hem en den vorigen spreker als standregels van den Bond was vastgesteld' en lei dan de vraag in stemming, of het verenigd studentendiet de stichting van de voorgestelde Bond noodzakelik achtte. Dan, na noch besloten te hebben, dat het bestuur in handen zou berusten van Leuvense hogeschoolstudenten, verkoos de vergadering, op mijn voorstel, Rodenbach zelf tot algemeen hoofdman, op voorstel van anderen Heuvelmans tot keurman voor Antwerpen, O. van den Bergh, nu arts te Kortrijk, tot keurman voor Oost-Vlaanderen, van Raes tot keurman voor West-Vlaanderen, mij zelf tot keurman voor Brabant. Limburg was in de Bond door niemand vertegenwoordigd. Aangenomen werd tevens, dat als tolk van de vereniging een viermaandeliks tijdschrift zou verschijnen, 'op te stellen' door de leden van het bestuur.

(1) Zie aantekeningen hierachter a).

(2) Weekblad 'De Brusselaar', 8. (?) Sept. 1877.

Bij het feestmaal werden dronken ingesteld aan Pius IX, aan de nagedachtenis van de toen pas overleden schrijver Johan van Rotterdam, aan leraar Jan Bols,[1] enz.. Rodenbach las zijn *De Koninck verlost;* ik zelf drie vaderlandse stukjes: *Bloed, - Kassels Slagveld, - Zeg, wachter, wat ziet gij van op uwe Burcht?*

Van *Het Pennoen*, zoals het orgaan van de Bond werd betieteld, verschenen twee jaargangen, 1877-78 en 1878-79. Rodenbach zelf liet er, onder de leennamen *Bursche* en *Harold* verzen en opstellen over de Vlaamse studentenkamp, over kunst en over beleefdheid, alsook de twee eerste bedrijven van een toneelstuk, *De Studenten van Warschau*, in verschijnen. Ik schreef er in onder de pseudoniemen *Waarzegger*, *Olympio*, o.a. over muziek, over gotieke bouwtrant, over iedealisme en realisme, over de drie eenheden, en nodigde er ook mijn medestudenten in uit, mij te willen helpen tot het verzamelen van onze Vlaamse volksvertelsels, liederen, raadsels, enz.. Dat was het begin van mijn folkloristiese werkzaamheid. Heuvelmans tekende er enkele stukjes met Seghersen...

Een enkele maal noch ‘landdaagde’ de Bond, de 3. Sept. 1878, en nochmaals te Gent. Daarna, om de stoffelike moeilikheden, met het houden van zulke algemene bijeenkomsten verbonden, bepaalde men er zich een tijd toe, gewestelike *gouwdagen* in te richten. Eindelik, deels om de te grote plaats, welke, volgens de studenten uit Brabant, Oost-Vlaanderen, Antwerpen, het Westvlaams taalpartiekularism in het orgaan innam, deels ten gevolge van de uiterst strenge maatregelen, welke de overheid van zekere gestichten beraamd had tegen allen, die noch aan de werkzaamheden van de Bond zouden deelnemen, verflauwde de ijver, verzwakte de kracht, tot de vereniging, kort na Bertens dood en mijn heengaan van de unieversieteit in Julie 1880, van zelf... te niet ging.[2]

(1) Nu pastoor te Alsemberg, toen pas bestuurder van het nieuw gestichte kollezje te Aarschot, een voortreffelik Vlaamschgezinde.

(2) In zekere scholen schilderde men ze overigens al in 1878 af als... een geusgezinde! Zie *Pennoen* I, aflev. 3, bl. 4.

Was van haar enige invloed uitgegaan? Het was hoofdzakelik het werk van haar vroeger leden, dat, te Leuven, van 1880 af, vooral tijdens de studentenjaren van die arme Dolf Pauwels, al die gouwgilden tot stand kwamen, welke er later het Vlaams beginsel zo dapper - zij 't soms naar de smaak van enkelen wat al te rumoerig - tegen alle franskiljonse aanmatiging verdedigden.

Ook meen ik wel te mogen zeggen, dat wat ik zelf, - te Antwerpen in 1882 leraar geworden, - aan mijn jongens verhaalde uit de jaren 1877-1880, een ietsje bijdroeg, om bij de studenten van het atheneum het plan te doen ontstaan, eerst een *Vlaamse kring* te Antwerpen zelf, daarna een verbond van dergelike leerlingenkringen, met voordrachtavonden, gouw- en landdagen en wat dies meer, in het leven te roepen.

Overigens overschat ik geensins de voordelen, door die hele beweging van 1877-1880 afgeworpen. Dat zij in menig jong hart het heilig vuur ontstak, is en blijft toch ook - een verdienste!

Toen ik, Oktober 1877, zelf student te Leuven was geworden, verkregen mijn betrekkingen tot Rodenbach in weinige dagen het karakter niet van een gewone, zelfs hartelike vriendschap, maar van een verknochtheid, als men alleen bij broeders zou mogelik achten.

Berten, die eerst een tijd kamers had betrokken in de Tiense straat, woonde nu op de tweede verdieping, achter, in een groot winkelhuis van de Kortstraat, n^{r} 2. Ik zelf zat hoog en droog, derde verdieping van het door Paus Adrianus VI. gestichte *Collegium*, *Place de l'Université*, of, in 't Vlaams, naar het oude *Collegium Porci*, ‘op 't Verken’.

Berten zelf was het, die mij voorstelde als lid van *Met Tijd en Vlijt*, zoals hij mij binnenleidde in de kring van zijn Westvlaamse maten en gezellen, die hun gewoon lokaal hadden in de herberg *A la belle Vue*, Tiense straat. Later was het ook op zijn verlangen dat ik deel maakte van de onder voorzitterschap van Prof. D^{r} Gustaaf Verriest tot stand gekomen *Studentenafdeling van het Davidsfonds*.

De leergangen, door de studenten van de beide jaren

wijsbegeerte en letteren te volgen, werden gegeven in het *Collegium Adriani VI.* alle voormiddagen. Overigens was de leeskamer van *Met Tijd en Vlijt* in een van de zalen van dit ruime gebouw. Elke morgen, minstens een half uur vóór de aanvang van de eerste voorlezing troffen wij elkander in deze leeskamer, toonden er elkaar wat wij in *De Wachter*, *De Eendracht*, *De Kunstbode*, *Rond den Heerd*, *De Dietsche Warande*, *De Zweep*, lezenswaardigs hadden gevonden, of spraken er over de algemene gang van de Vlaamse beweging, de belangen van *Met Tijd en Vlijt* en *Studentenbond*, vooral over onze eigen plannen en schrijverijen.

Onmiddellik na elk middagmaal ging ik Berten opzoeken in de '*Belle Vue*', na elk avondmaal kwam hij zelf mij 'uitroepen' in het Kollezje. 's Middags ging dan de weg door het *Gildhof* (St. Donatuspark) naar de Naamse poort en van daar langs het bolwerk tot het stasjon en dan naar de Grote Markt. 's Avonds bleven wij een uur of wat in het bierhuis en trokken daarna, vergezeld van zes, tien, soms twintig kameraden, zingende naar het boulevard. Moet ik zeggen, wat wij op die tochtjes deden 'helmen en galmen' over de stille stad? Natuurlik Miry's *Vl. Leeuw*, maar ook meer dan één liedje, rond die tijd in *De Zweep* verschenen, o.a. Benoit's *Schild ende Vriend*, van Gheluwe's *Filips van Artevelde* en van Droogenbroecks *Harba lorifa.* In kleinere kring kwamen er andere, ook wel eens Duitse liederen bij, o.a. *Die Wacht am Rhein*, Freiligrath's *Hurrah Germania*, Hoffmann's *Deutschland über Alles.* 's Zondags gaf men de voorkeur aan een groter wandeling: naar Velthem, naar Bierbeek, naar Vertrijk, naar Herent, naar Wilsele, waar de goede brave Vlaamsgezinde pastoor Schuermans woonde,[1] verder zelfs naar St. Joris-Winge of Tervuren. Soms stelden wij ons te vreden in St. Pieters het heerlike St. Anna-altaar van Quinten Metsijs en de voortreffelike stukken van Dirk Bouts uren lang te gaan bewonderen; soms bestegen wij de zogezeide Cesars- of juister Keizersberg en liepen van daar over de oude vestingen

(1) Schrijver van het bekende *Algemeen Vlaamsch Idioticon.*

naar de Heverleedreef, juichend van op de heuveltoppen over de heerlike ligging van de stad, bekroond als met een diadeem door het wondere stadhuis.

Meermaals, vooral in Lente en Zomer, trokken wij met ons beiden, al vroeg na middag door de Namense straat en de fraaie dreef buiten de poort naar het schilderachtige Heverleebos, om er... ‘te dichten’. ‘Op dichtvaart gaan’ noemden wij zulks. Nu noch zou ik de plaatsen terugvinden, waar wij, altijd op vrij grote afstand van de gewone, te zeer bezochte wegen, neergezeten onder een boom of op de rand van een korenveld, ‘dichtt'en’ het een of het ander stuk, later in zijn *Eerste Gedichten* of in mijn einde 1879 verschenen *Gedichten* opgenomen. Op één van die ‘dichtvaarten’, een van de laatste, de 22. Mei 1879, ontstonden aldus een fragment van *Krizis*.., Bertens - eilaas! onvoltooid gebleven *zangspel-liebretto*, en mijn eigen *Eerste Mensch*... Overigens lazen wij, geregeld, noch vóór wij er in *Met Tijd en Vlijt* mee optraden, elkander alles voor, wat wij - in elkanders gezelschap of alleen - dichtt'en of schreven.

Heel dikwels bleven wij eenvoudig te huis - ‘te Bertens’, Kortstraat 2, of ‘bij Pol’, 3^{e} étage in 't Kollezje. Van zulk bezoek keerde nooit een van beiden terug, zonder een hem minder of geheel niet bekend boek in bruikleen mee te nemen. Zo kreeg ik van Berten Oehlenschläger's *Drama's*, Göthe's *Faust I* en *Götz*, Schiller's *Wallenstein* en *Tell*, Hugo's *Légende des Siècles*, Musset, Montalambert, Lamennais, Lacordaire, enz.; hij van me Leconte de Lisle's *Poèmes barbares*, Heine's *Romanzero*, *Zeitgedichte* en *Deutschland*, Lamartine's *Chute d'un Ange*, Hugo's *Chansons des Rues et des Bois*, Groth's *Quickborn*, Straus' *Neues Leben Jesu* (in 't Frans vertaald), Proudhon's *De la Justice dans la Révolution et dans l'Eglise*, Motley's *Rise of the Dutch Republic*, Carlyle's *Fransche Revolutie*; al wat hij had; al wat ik had...

Tot de werken, welke Rodenbach in die dagen met blijkbare voorliefde las en herlas, bestudeerde en doorgrondde, - en die dan ook een machtige invloed hadden op de richting van zijn geest en de ontwikkeling van zijn aangeboren talent -

reken ik, in de allereerste plaats, Wagners teoretiese schriften en in de tweede Lessings *Laokoon* en *Dramaturgie.*

Weken lang sprak hij van nauweliks iets anders dan van Wagners wonderbare poging, om, in een machtig-eigenaardig, door en door Duits toneel, de volledige harmonie van de onderscheiden kunsten, woordgedicht, toongedicht, miemiek, gimnastiek, bouw-, schilder-, beeldhouwkunst, opnieuw te verwezenliken.

Iets dergeliks voor Vlaanderen, Nederland te doen, zweefde hem als een vage, heerlike hoop vóór de geest. Het was de tijd, toen hij brokken uit Wagners *Ring des Nibelungen* vertaalde en op motieven uit Wagner zelf dichtte zijn *Walkuren Rid* en zijn *Tannhäuser.*

Ook met muziek hielden wij ons onledig. Een van onze kameraden, voortreffelik pianiest, had een... klavier. Bij hem sleten wij menig uur, luisterend naar de voordracht van de *Mondscheinsonate* of een of ander *Lied ohne Worte* van Mendelssohn, of ontsijferend, zingend ook wel eens, liederen en balladen van Schubert, Schumann, Huberti, Tinel en Benoit. Die geïmproviezeerde muziekpartijtjes bij Dolfke H... hebben zeker niet weinig bijgedragen tot loutering van onze muziekale smaak. Ja, zij maakten ons bijna tot... konsertzangers... *in spe!!* Zowel op de feestavonden van *De Studentenafdeling van het Davidsfonds* als op de banketten en feesten van *Met Tijd en Vlijt* droegen wij, beiden, Vlaamse liederen voor. Belangrijke herinnering! Op dezelfde konsert-voordracht, voorgezeten door Prof. D^{r} G. Verriest, waarin wij als liederzeggers (!) debuteerden, werd voor het eerst gehoord een andere pas uit Antwerpen aangekomen Vlaamse jongen, die het heel wat verder zou brengen dan... zijn mededingers van die keer: Ernest van Dijck! Hij zong o.a. Wambach's *Lief Knapelijn* en twee liedjes van Blockx en Tinel.

Wij gingen ook... naar de voordrachten van *Het Willemsfonds* en hadden er ruimschoots gelegenheid ons te ergeren evenzeer aan... het sistematies ‘Frans-parleren’ van de heren leden van het toenmalig bestuur en van de dames,

die hen soms vergezelden, als aan... de ledigheid van de zaal. Maar wij ergerden ons noch veel meer hieraan, dat *Het Davidsfonds*, gesticht om de Vlaamse Beweging te steunen onder de katolieken, te Leuven niet het geringste teken gaf van leven of bedrijvigheid.

Dat wij, ofschoon beiden overtuigd katoliek, overigens de omgang met... ketters en schismatieken geensins schuwden, blijkt uit het feit, dat de beproefde lieberaal, Alfred de Smet, ook noch student, tot onze beste vrienden behoorde, en dat, toen Coopman een oproep had laten verschijnen om een soort van '*Société des gens de lettres*' te stichten, Rodenbach en ik de stichtingsvergadering bijwoonden.(1) Zelfs was het ons bij die gelegenheid gegeven, kennis te maken met de Cort(2) en Hiel, die - ik herinner het mij noch levendig - tijdens de diskussie elkaar zeer genoegelik... in het haar plukten! Ook Is. Teirlinck, de nu pas heengegane Reimond Stijns en, meen ik, Julius Hoste, ontmoetten wij aldaar voor 't eerst. Overigens waren wij toen reeds of kort daarna in betrekking tot verscheidene van onze toenmalige voormannen: Albrecht tot D^{r} Max Rooses, van Beers, A. Snieders, Lod. de Koninck, ik zelf tot Conscience, van Beers, Vuylsteke, Antheunis, Ferguut, Snieders, de Koninck, Delcroix en ook, ofschoon minder, Guido Gezelle.

Ik zou onwaarheid spreken, indien ik zeide, dat Albrecht met de negentiendeeuwse Vlaamse en zelfs Hollandse letteren hoog opliep. Wel weet ik, dat hij, naast 'heer ende meester Gezelle', ook al had deze toen noch geensins zijn voortreffelikste dingen geschreven en uitgegeven, zeker zwak had voor Vuylsteke's *Uit het Studentenleven*, dat hij *Ernest Staas* van Tony, enige latere gedichten van Jan van Beers en een aantal liederen en kantaten van Hiel en de Cort waardeerde, en zeer grote bewondering aan de dag lei voor *Het Menschdom*

(1) Ik meen: 2. Dec. 1877 was het.

(2) De Cort zond elk van ons, 's anderdaags, een eksempl. van de door hem uitgegeven *Nagelaten Gedichten* van J.M. Dautzenberg.

verlost en andere werken van Lodewijk de Koninck.[3]

Men leze in zijn *Eerste Gedichten* zijn stuk *Geschiedenisse*, een van bewondering getuigend antwoord, in zekere zin een wederlegging van de Koninck's *De XIX^e Eeuw.*

De Hollanders verweet hij, door de band, rhetoriekale gezwollenheid, een kunstmatige taal, ‘zoals niemand ooit gesproken had of zou spreken’, gebrek aan lierisme en gloed. Wel het meest waardeerde hij Schaepman en de *Camera obscura* van Beets. Zeer weinig Bosboom-Toussaint, van Lennep, A.J. Alberdingk-Thijm. Emants' *Godenschemer* en Vosmaer's *Vogels* las hij gaarne. Vondel stelde hij zeer, zeer hoog, - Hooft minder. De tijdgenoten van beide vond hij eenvoudig ongenietbaar.

Ook in Marnix en Anna Bijns lazen wij vaak en met nooit verzwakkende belangstelling, soms met bewondering. Het *refereyn* van de geniale Antwerpse kwezel, met de beruchte stokregel: *Beter geveesten dan kwalik gevaren*, kende Berten zo goed als van buiten.

Met onze wederzijdse verkleefdheid nam het op de duur zulk een vaart, dat - in de woensdagzittingen van *Met Tijd en Vlijt*, gewijd aan diskussies over allerlei onderwerpen, - geen bewering van een van beiden kon worden bestreden, zonder dat de andere het zich tot plicht achtte, dezelve *unguibus et rostro* te verdedigen. Voor niets ter wereld zoude, met het oog op mijn thesis, Berten, - of, met het oog op een stelling van hem, ik zijn opgetreden als ‘plichtmatig tegenspreker’, zoals 't heette.

Overigens stemden onze gedachten en gevoelens over nagenoeg alle onderwerpen zo wonderbaar overeen, dat wij werkelik hadden moeten veinzen of huichelen, om, met enige bijval en minstens een schijn van ernst, zulk een taak op ons te nemen.

Ook ‘met de daad’ stonden wij elkaar bij.

(3) Eigenlik kenschetste hij Gezelle als *lierieker*, de Koninck als *epieker*, Gezelle en Callebert als *vertellers*, - de Bo als *taalmeester.* Zie ook zijn voorrede tot *Gudrun.*

Ofschoon de Vlaamse Beweging voornamelik in de schoot van *Met Tijd en Vlijt* te alle tijd warme aanklevers had bezeten aan de Leuvense *Alma mater*, was toch eerst sedert het optreden van het studentengeslacht, waartoe wij behoorden, met een werkelike ‘propagande met de daad’, d.w.z. onder de niet tot het taal- en letterlievend studentengenootschap toegetreden kameraden, ja, zelfs onder de burgerij, aanvang gemaakt.

Wij wendden onze invloed eensgezind aan, om de studenten in hun kroegen, op hun bijeenkomsten, overal, Nederlands of ten minste hun Vlaams dialekt te doen spreken; op de wijze van al de liederen en deuntjes, welke zij gewoon waren te zingen in de straten, zo vaak zij, muziek voorop, uittrokken, dichtten wij Vlaamse teksten, die wij in een of ander blad lieten opnemen;[(1)] wij verspreidden epiegrammen, *xeniën* noemde Berten het, de Vlaamse kameraden opwekkend tot onverschrokken meedoen aan de strijd;[(2)] wij traden op als sprekers in de feesten van allerlei verenigingen, *Kersouwken*, *Burgerkring;* wij waagden het weldra van de *Societé générale* te eisen, dat onze taal in al haar handelingen op één voet zou gesteld worden met het Frans.

Meer dan ééns, ook reeds in die dagen, kwam het tot botsingen.

De fransgezinden, die het zeer euvel opnamen, dat een paar honderd Vlaamse jongens, tijdens een serenade-uittocht, uitsluitend Vlaamse liederen deden... dreunen in de straten van de Vlaamse stede Loven, wilden ons zulks met geweld beletten. De serenade ontaardde in een standje. Kreten: *à bas les flamins*, werden beantwoord met een overtuigd: *à bas les fransquillons;* stokken werden gezwaaid..., doch de vastberaden houding van het keurkorps flaminganten bracht de tegenstanders tot wijzer gedachten.

Toen ik in 1878 door de vrienden was aangeduid, om - voor 't eerst sedert de schepping der aarde!!! - Vlaams te spreken in een algemene vergadering van de *Générale*, viel

(1) Zie aantekeningen, b).
(2) Zie aantekeningen, c).

mij niet alleen een averechtse ovatie te beurt van belang, doch werd ik, tegelijk met Berten en een schaar andere vrienden, heel propertjes... op straat gezet.

Ook was het van allen Rodenbach, die mij het getrouwst ter zijde stond, toen, in het zelfde jaar, een twintigtal Walen, te goeder trouw misleid door een tweetal Vlaamse franskiljons, mij op de Unieversieteitsplaats opwachtten, en 's avonds daarop in mijn hoog-droog zolderkamertje drongen, om mij te... omhelzen!?!? Die brave zielen van Vlamingen hadden hun namelik wijsgemaakt, dat de spreuk: *Wat walsc es*, *valsc es*, door mij aangewend in rede en lied, gemunt was op de Walen, niet op de Fransen.

Toch verschilden wij niet alleen in ontwikkeling, want - in alle nederigheid belijd ik hier, dat Berten niet enkel als de oudste, maar o.a. ook als leerling van Hugo Verriest ons allen in rijpte van gedachten vooruit was, - maar ook in aanleg en karakter. Hij was, over 't algemeen, stiller, kalmer dan ik; bij hem sprak de ‘vroede rede’, bij mij het gevoel het eerste, zo niet het laatste woord. Daarop zinspeelde hij dan ook, toen hij, op 15. Dec. 1878, op het mij bestemd eksemplaar van zijn *Eerste Gedichten* de volgende opdracht schreef:

> ‘*Ons scheidt een Drift*, *ons bindt een Deugd*;
> *den Band versterkt*, *mijn Schiller*,
> *door innige Trouw en door Rechtzinnigheid*.’

Hij noemde mij namelik wel eens *Schiller*, - ik echter, hem onmiddellik van repliek dienende, hem zelf *Herr von Göthe*, niet, als wilden wij ons, quâ dichters, met deze zeer groten vergelijken, - en daarvoor waren wij toch te... verstandig, zo niet te nederig, - maar enerzijds omdat wij het besef hadden, evenals die beiden eens in de jaren 1770-80, de opkomst mogelik te maken van een nieuwe woordkunst, die dan het werk zou zijn hetzij van ons zelf, hetzij van een geslacht van groteren, ja, zo 't met ons verlangen en hopen alléén te doen was, van veel groteren dan wij; anderzijds omdat hij mij voor hoofdzakelik lieries-subjektief, ik hem voor meer bepaald

epies-objektief beschouwde, twee oordeelvellingen, waarvan, naar ik meen, geen enkele volkomen met de waarheid strookt.

Rodenbach achtte zich zelf, ofschoon in feite entoeziasme hem evenmin vreemd was als welkdanig dichter ook, te weinig lieries gestemd, om uit te munten in al de vakken, welke zich groeperen om het lied. Hij dweepte met liederen zo als er Göthe, Uhland, Heine, Gezelle dichtt'en, doch hij achtte zich niet genoeg 'stemmings- en gevoels-', te zeer denkmens, om zelf liederdichter te zijn. Overdreef hij niet? Ondanks het oordeel van mijn vriend van Nouhuys, *Groot Nederland* 1905, n^{r} 12, bl. 725: '*Rodenbach treft weinig als lyricus*', blijf ik van oordeel, dat Albrecht zijn gave onderschatte. *De Arend*, *De Zwane*, *Minnezingers Meilied*, *Fantasia*, en het *Lied van het Roer* uit *De Studenten van Warschau* geven mij, dunkt me, geen ongelijk.

Toch ben ik, nu als vóór vijf en twintig jaar, overtuigd, dat zijn grote kracht lag in de epiek, in het vermogen om het objektieve of zelf te verhalen of door gefingeerde personen opnieuw te laten worden en vergaan, - *het drama.*

En zie, nu, na zo vele jaren, durf ik het wel uitspreken, al moest het mij, de enig overlevende van beiden, bloot stellen aan ik weet niet welke verwijten: - waar de twee studenten van de Leuvense *Alma Mater* van droomden, dat was een verjongen en vernieuwen van onze Zuidnederlandse poëzie: van de lieriek, misschien, door de jongste, - van de dramatiek heel zeker door de oudste, door hém.

Zal ik zeggen, wat wij beiden de meeste Hollandse en Vlaamse *lieriekers*, en wat Albrecht onze gezamenlike Nederlandse dramatiekers verweet?

Wij waren diep doordrongen van deze waarheid, dat werkelik leefbare lieriek, d.w.z. zulk een, die de mens weet te ontroeren en invloed te oefenen op zijn gemoed, op zijn daden misschien, zelf moet geleefd zijn, ontstaan moet uit de menselike ervaring van de dichter zelf; tevens waren wij overtuigd, dat - buiten zeer enkele uitzonderingen - deze: enkele liederen en sonetten van Hooft, enkele satieren van Vondel, enige

lierzangen van Luyken, een kleine keuze stukjes van Beets, Dautzenberg, Hiel, Vuylsteke, Gezelle, Antheunis, onze eigen lieriek al te veel geleefd en geteerd heeft op voorgewende, geveinsde, dus valse gewaarwordingen, op *manier*, *konvensie*, vaste *patronen*...

In die zin schreef hij in zijn stukje *Waarheid:*

> ‘Geen valsche zuchten en geen valsche tranen,
> geen mom op 't aangezicht des noordschen zangers,
> maar, lijk gij 't leven in u leven voelt
> en rond u, dwing het in uw lied te leven!’ (1877)

En in die zelfde geest zei ik zelf later, in 1880 of 1881, van mijn eigen *Loreley*:

> ‘Neem en eet, het is mijn lichaam,
> Neem en drink, het is mijn bloed!’

Onze *dramatiek?* Buiten Bredero, Vondel, Willem Ogier, en - om nu eens heel toegevend te zijn, een paar stukken van Sleeckx en... Delcroix' *Philippine* - vond niets genade in Albrechts oog in die dorre tijd, toen Gittens noch nauw zijn *Geuzen* had geschreven en de Tière noch niet was opgetreden.

Dit terrein lag zo goed als braak... Hier was alles te doen, erger - te *her*doen!

De nieuwe lieriek, waarvan de beide Leuvense studenten droomden, is er gekomen.... Van de Woestijne, van Langendonck, de Clercq, van Offel, de Meijere, Hegenscheidt, ik ben van de eersten - zo niet de allereerste - geweest, om te juichen bij het horen van hun eerste klanken en ik verheug mij voortdurend bij hun nieuwe gezangen.

In hoever ik zelf mag hebben bijgedragen, om, hier in 't Zuiden, deze heerlike ‘*liederlente*’ voor te bereiden, mogen *latere* geslachten onpartijdig en onbevooroordeeld, *sine ira et sine studio*, uitmaken! Dat ik, van 1880 tot rond 1894, een heel klein beetje de stem was, die *opwekte* tot lieries zingen in eigen taal op eigen trant en uit de volheid van eigen

ziel, is misschien niet geheel onwaar. - Overigens maak ik er alleen aanspraak op, te mogen zeggen, dat ik gedaan heb wat ik kon...: mijn 'best'.

Dat Rodenbach echter, had de dood hem niet wechgerukt zo vroeg, met al de geweldige overtuigingskracht van een ongewone begaafdheid *zijn droom zou hebben verwezenlikt geheel*, dat acht ik zeker.

Ook onze taal, meenden wij, moest verjongd, vernieuwd, 'ont-schoolvost' en ont*franst*, kortom 'vereigend' en *verdietst* worden.

In onze onderlinge gesprekken, meer dan ééns ook in de diskussies in *Met Tijd en Vlijt*, betreurden wij het bestaan van een *boekentaal* naast de *levende*, *gesproken* taal.

In de *Gudrun*-voorrede, bl. XVI, XVII, zegt Rodenbach o.a.:

Volgens de pedanten 'ware de geschrevene tale eene min of meer volledige versameling van woorden en spreuken en wendingen, die men bij de vorige schrijvers zoude opdoen, en, naar mate zijner bekwaamheid tot onthouden en van zijnen vlijt in het bestuderen hunner werken, volledigerzoude bezitten...'

Volledigerechter zijn onze gedachten uit de jaren 1878-1880, ik voeg het er bij: goedendeels noch de mijne tot heden toe, - saamgevat in de volgende regelen, in 1879 of 1880 door mij voor *Het Pennoen* geschreven.

Ik geef deze medietasies geensins als een.... vast programma, maar wel als een soort dokument, dat, vooral met het oog op de invloeden, welke wij in onze vroegere studiejaren hadden ondergaan, niet van alle belang ontbloot is. Eens te meer zal hier blijken, hoe zeer *reaksie* steeds door *aksie* gevolgd wordt - en omgekeerd.

'Eene taal wordt niet gemaakt: zij is een plant, ontkiemende waar de natuurlike omstandigheden het eischen, niet waar de mensch het verlangt: zij bloeit en groeit van zelf, en vervormt zich en ontwikkelt zich zonder der menschen goedkeuring te behoeven, zóo gelijk de natuur het wil, volgens omstandigheden van land en lucht, geschiedenis en volksgeest.

De taalkunde schept de taal niet, niet meer dan onze rede God kan scheppen. De taalkunde is alleen het vergrootglas, waardoor wij de natuur, de vatbaarheden, de kwalen en de krachten der natuurlik bloeiende taal kunnen ontdekken, onderzoeken en ontleden. De taalkunde mag nooit daarbuiten: waar zij vergeet dat zij vergrootglas is en zich voor de taal zelve wil doen doorgaan; waar zij kunstmatig door haar zelve uitgevonden en gemaakte takken en blâren aan de plant hecht en er met het snoeimes de natuurlike weelderige botten en scheuten afkapt, daar volvoert zij het werk der dood en vernielt de natuur.

Niemand heeft het recht dien boom der taal kunstmatige scheuten en takken toe te voegen. Die scheuten en takken zullen ten andere nooit het levenssap, dat den natuurlik groeienden stam doorstroomt, drinken en er bloei en tier in putten. Dor en droog zullen zij aan den stam hangen. Alleen *die* woorden, gegroeid en niet gemaakt, zullen leven in den mond des volks, dat is: leven van het leven des wortels en des stammes. Gesmede woorden zullen nooit tot het volk doordringen.

Talen ontwikkelen zich gelijk planten: deze is ruwer en harder, gene vloeiender en zachter; deze zingt als een man, gene neuriet als een maagd: omstandigheden van land- en luchtgesteltenis. Deze taal leeft heel en al haar eigen leven, is in den eigen oergrond ontkiemd, heeft gebloeid van haar eigen bloei; gene integendeel is als een tak op een vreemden stam geënt en behoort tot het geslacht der *parasieten:* omstandigheden van *geschiedenis des volks.* In de Germaansche talen ligt een oneindige schat criticism en gezond verstand aan woordvoeging en afleiding ten grondslage. In andere talen is dat niet zoo op te merken: omstandigheden van der volkeren geestesvatbaarheden.

Geene twee verschillige talen bestaan er. Geene volksnaast de geschrevene taal. Eene enkele taal: de levendige natuurlike taal, 't zij men ze spreke, 't zij men ze schrijve. Met andere woorden: de geheele in den mond des volks bloeiende taal, ontdaan van al wat er door pedantisme of geleerdheid

mocht bijgevoegd zijn, ziedaar den type van eene *letterkundige taal.* Klaarder gesproken: de letterkundige taal is de geheele schat woorden, spreekwijzen, wendingen, enz...., bloeiend en levend in de ongedwongen taal van het ongeletterd volk, zoodanig gelouterd, dat die woorden, wendingen en spreekwijzen gezuiverd zijn van al wat men *patois* heet aan den eenen, en van de *vreemde* woorden aan den anderen kant, onder deze laatste nogmaals, ten minste voor eenen tijd, de *internationale* woorden, aan handel, nijverheid en kunst eigen, uitgezonderd. Zoo zal men niet schrijven: *lante*, voor lamp; de geschiedenis *heeft* begonnen, voor *is* begonnen; *weunden* voor wonen, enz..., maar ook zal men het burgerrecht niet ontzeggen aan duizend schoone echt Dietsche woorden en wendingen, onder voorwendsel dat Weyland of Te Winkel die in hun woordenboek niet opnamen! Zoo komen wij tot een belangrijk punt: in alle taal is er een deel *overeenkomst* (conventie) en hierin ligt de rol der taalkunde. Die overeenkomst heeft geene macht op de stof der taal op de woorden en wendingen en eigenaardigheden, maar enkel op den uiterliken vorm. Men mag en moet de vormen, schrijfwijze en spelling, onderzoeken, het *patois* uitsluiten, niet het dialekt, en onder de twintig verschillende wijzen van uitspraak en spelling, met de kennis der oude taal gewapend, de oorspronkelike, op den geest der taal best passende uitkiezen. Zij die der taalkunde dit recht ontzeggen, maken zich belachelik, zoowel als wederkeerig een taalkunde verdient bespot te worden, die zich het werk der natuur aanmatigt.

Ik zei hooger dat men de internationale woorden *ten minste eenen tijd* moet in de taal behouden. Dat vloeit voort uit mijne grondstelling: niemand heeft het recht kunstmatige woorden te smeden. Naarmate er nieuwe uitvindingen gedaan worden, ontstaat behoefte aan nieuwe benamingen. In eene heel en al *kunstmatige* (dit woord zelf is geen Neêrlandsch) taal, als de Fransche, kan en moet men bij middel van eene soort van chemische versmelting woorden

smeden. In eene oorspronkelike taal gelijk elke Germaansche, niet! Men heeft woorden gesmeed om *vélocipède*, *tramway*, *locomotief*, *paratonnère*, - *kritiek* enz. te vertolken. Nooit zal het volk - waarvoor alleen de taal bestaat - die gebruiken. Het volk zal daar zelf in voorzien, en eerst dan, als in de sprekende taal een nieuw woord, vrij en ongedwongen, niemand weet waar of door wie, is gegroeid, zal die internationale zaak in 't Neêrlandsch gekerstend worden. Zoo wordt paratonnère in Brabant *donderroê*, in West-Vlaanderen *donderpinne* geheeten, en die woorden zijn echte, levendige taal.

Integendeel: al de *snelwielen*, *trapwielen* en *snelvoettrapwielrijtuigen*, op zekere congressen uitgevonden, bewijzen niets dan het pedantism van hunne geleerde uitvinders.

Ik heb ook gezeid dat men de vormen der huidige taal aan die der oude zou toetsen. Let wel, dat zulks geenszins wil zeggen, wat sommigen wel eens beweren, dat wij onze taal moeten afbreken gedurende eene ontwikkeling van meer dan vijf eeuwen, om terug te keeren tot den tijd van Maerlant en Stoke. Dat ware *onzin.*

Er is eene omwenteling van noode - ieder is er van overtuigd. Doch ik weet niet we!ke der twee kwalen ik zou verkiezen, of de huidige pedantentaal te behouden, of naar den tijd van Maerlant en Stoke *onvoorwaardelik* weer te keeren. Zij die dit laatste beweren en staandehouden dat onze taal sedert dan *geleden* heeft en bijgevolg bedorven is geworden, vergeten dat, volgens alle geschiedeniswetten, dit of dat dialekt, naar gelang de omstandigheden, zal de bovenhand hebben.

Dat was zoo bij de Grieken en zoo in Neêrland. Zoolang Brugge de koningin der Hanze was, gaf het Brugsch dialekt den toon zelfs in Noord-Nederland. Eens Brugge gevallen om niet meer op te staan, eens dat de rijkdom en de handel naar het Noorden waren geweken, gaf het Noorden den toon en werd het Hollandsch dialekt de oertype. - 't Gaat van zelf dat ik hier alleen van den vorm, *spelling en uitspraak*,

gewage. Toch blijft het een onomstootbaar feit dat wij, ongelukkig genoeg, dageliks meer en meer de eigenaardigheden onzer taalvormen, in algemeen Nederlandschen zin gesproken, verliezen, en hierin bizonder moeten wij bij de ouden te rade gaan.'[1]

Beiden even vurig en radiekaal Vlaamsgezind, betreurend, toen reeds, én de scheuring van 1830[2] én dat eenzijdig naar Frankrijk kijken van onze beide partijen na 1830; overtuigd, dat ons Vlaamse volk er het grootste belang bij heeft, zich te laven aan de frisse en gezonde bron van de Germaanse beschaving, zoals die is in Nederland, Duitsland, Engeland; verschilden wij toch opvallend van mening, wat betreft *het middel*, om ons volk duurzaam en zeker op te heffen.

Hij verwachtte die heropbeuring van de bekering, de vervlaamsing van de hogere stand, die dan op zijn beurt op de middel- en de werkliedenstand invloed zou hebben; ik beweerde, dat wij de nasjonale gedachten moesten aanwakkeren bij burgerij en volk, en deze er toe brengen, voor goed hun vertrouwen te weigeren aan alle *wouldbe*-leiders, die niet zouden willen of kunnen meegaan. Tevens was ik van gedachte, dat wij - zonder uitstel - het volk moesten doordringen van gezonde moderne, demokratiese begrippen, ten einde het aldus voor te bereiden, rijp te maken voor overigens onvermijdelike, ja, onmiddellik nakende maatschappelike hervormingen.

Wie van beiden had gelijk?

Slechts één van beiden of - wie weet - beiden te samen? Want, op de keper beschouwd, sluit geen van beide stellingen *à priori* de andere uit....

Overigens waren wij het eens om het te bejammeren, dat de Vlaamsgezinden van alle kleur, in stede van - *tijdelik* ter zijde stellend *wat hen scheidt*, - zich te verenigen in een enkele dichte schaar en met verdubbelde kracht storm te lopen tegen de aldoor talrijker voorstanders van de verfransing, zich tevreden achten, een vooral in *die* jaren meestal

(1) Later opgenomen in *Het Pennoen*, III, 1880.
(2) Zie aantekeningen d).

zeer ondergeschikte en weinig eervolle rol te vervullen in de onderscheiden zogezeide *polietieke* partijen van het land. Wij waren van oordeel dat, wat alle ware Vlamingen het *eerst* en het *meest* moesten verlangen, was - het '*In Vlaanderen Vlaams*' vóór al 't ander volledig te doen zegevieren. Eens *dat* doel bereikt, en dit zouden zij met vereende krachten immers in minder dan twintig jaren verwezenliken, zouden zij ruimschoots tijd en gelegenheid vinden, om te haspelen en te vitten, te kibbelen en te kijven over zogezeide wijsgerige geschilpunten van kleriekaal en lieberaal: *primum vivere*, *deinde philosophare!* Het lachte ons volstrekt niet toe, het Vlaamse volk, het mocht dan in een min of meer nabije toekomst óf voor de vrijzinnige, óf voor de behoudsgezinde gedachten gewonnen worden, zijn nasjonale aard geheel en al te zien afleggen; zelfs zo het, ten koste van die aanleg, het meest lieberale of het trouwst katolieke - en wij dachten toen natuurlik: het trouwst katolieke volk van de hele wereld had kunnen worden, zouden wij dat voordeel veel te duur betaald hebben geacht. Wij waren er ten slotte van overtuigd, dat - ophouden Vlaams te zijn voor ons Vlaamse volk zou gelijk staan met - het afschuwelikste zedelik, verstandelik en artistiek verval, met gedoemd - zijn tot onvruchtbaarheid in zake van kunst en letteren, tot onvermogen zelfs in zake van wezenlike maatschappelike vooruitgang.

Zal er niet eens een tijd komen, vroegen wij ons af, dat de 'laatste' flaminganten het de Vlaamse strijders van heden zullen aanvrijven als een fout van vooruitzicht en beleid, dat zij - te veel aan het *philosophare*, te weinig aan het *primum vivere* hebben gedacht?

Spelen wij, in de onderscheiden partijen, waarvan wij deel maken, niet al te dikwels de rol van de goedzakkige hond, die argeloos uit de vlammen haalt de gebraden kastanjes voor de franskiljonse aap, die ze alleen oppeuzelt? Is het wel verstandig, dat wij ons verheugen, nu en dan een of twee Vlaamse kandiedaten er door te halen, als van de 20 andere, die wij helpen kiezen, 12 onverschillig zijn aan onze zaak en 6 bepaald vijandig eraan?

Is zulk een laksheid niet dubbel onvergeeflik, als er in werkelikheid niets meer toe nodig is dan de herstelde eendracht onder alle Vlaamsgezinden, opdat deze - in de Vlaamse gewesten - de verkiezing van elke franskiljon verijdelen?

Lieberale zoowel als katolieke Flaminganten, die, in de Zomer van 1880, na de door Julius Hoste te Brussel belegde vergadering, waar besloten werd Conscience te vieren, zeker geïmproviezeerd banket bij de vriend der Vlamingen, de Block, Magdalenasteenweg, bijwoonden, zullen zich herinneren, dat de ondergetekende ook daar noch dit programma ontwikkeld heeft. Het werd er, ten andere, heftig bestreden door meetingiesten evengoed als door vrijzinnigen.

Dat nu het hierboven omschreven verschil van mening wel iets bijdroeg, om de onafscheidbaren te scheiden, kan ik heden, na rijp overwegen, alleen beamen in deze zin, dat Rodenbach's druk verkeer met enige Frans-schrijvende studenten in 1879 en 1880 hem van zelf leiden moest en leidde tot zeldzamer omgang met mij en andere Vlamingen. In een andere zin wel niet.

De ware reden van onze scheiding - een scheiding, die overigens niet ontaardde in heuse veete[1] en die ook reeds in Maart 1880 feitelik ophield - was het stichten van *Het nieuw Pennoen.* In Julie 1879 hadden de ‘opstellers’ van ‘*Het Pennoen*’ op mijn voorstel besloten, het kleine tijdschriftje geheel te hervormen. Rodenbach, die niet alleen deze vergadering zelf voorgezeten, maar tevens zijn goedkeuring gehecht had aan al de daar genomen beslissingen, nam, einde December, onverwachts, zonder zijn besluit anders te wettigen, zijn ontslag als lid van de redaksie en verspreidde eerlang het prospektus van ‘*Het nieuw Pennoen*, maandschrift voor kritiek en *zuiver* Vlaamschen pennestrijd, onder hoofdbestuur van Harold’[1].

Dat wij toen, van beide zijden, in een korte pennetwist ons hebben laten meeslepen tot later van weerskanten oprecht beklaagde verbittering, is zeker. Persoonlik heb ik die ver-

(1) Zie aantekeningen e).

(1) Zie aantekeningen e).

wijdering des te meer noch betreurd, omdat de arme vriend zo kort daarna is gegaan, waarvandaan niemand meer terugkomt, en omdat ik zo innig smartelik zijn mij uiterst dierbare omgang heb moeten derven.

Het is mij overigens vergund geweest, voor mijn persoonlik aandeel in die verwijdering... te boeten. Ik heb, eerst van allen, Rodenbach's verzen opgenomen in voor 't 't onderricht bestemde bloemlezingen; ik heb, in 1896, de vertoning van *Gudrun* door het Nederlands Toneel van Antwerpen voorbereid en geleid. Daarvoor heeft mijn afgestorven makker mij zeker al lang vergeven, dat ik eens... onbezonnen genoeg ben geweest, juist die van mijn vrienden, die mij van allen het liefst was, iets euvel te duiden, wat - van nabij beschouwd - zeker niets vernederends voor mij en mijn andere vrienden impliceerde.

Ik sprak hierboven van Germaanse beschaving. Ook onze wederzijdse genegenheid en bewondering voor het Duitse volk, de Duitse poëzie, de Duitse kunst uit zekere tijdperken, de Duitse eenheid, was een band te meer. Berten was er trots op, dat hij stamde uit een Duitse famielie, herkomstig, als ik wel heb onthouden, uit Hessen[1]. Van zijn *sang allemand* haalde hij welbewust op in het Franse klinkdicht, waarin hij zijn neef George verweet dat hij ‘la chanson du trouvère’ en niet ‘le chant du scalde blond’ beoefende; in tal van zijn gedichten laat hij zijn voorliefde voor al wat Duits is doorschemeren, en - roerende, betekenisvolle biezonderheid! - de laatste woorden, die, even vóór hij de geest gaf, uit de onbewuste diepte van zijn mens - zijn opborrelden, luidden, zonderling genoeg in 't Frans:

O le beau pays d'Allemagne!

Een kant van Bertens karakter, welke velen wellicht verborgen bleef, wil ik ook even toelichten. Diep in zijn binnenst zat er ergens een satieries duiveltje, die - gewoonlik door zijn diepe ernst in bedwang gehouden - evenwel nu en dan vergunning kreeg, los te slaan. In zekere bijdragen, in *Het Pennoen*, o.a. I, 1, bl. 10, ook wel in enkele plaatsen

(1) Zie aantekeningen f.

van *De Studenten van Warschau* en van *Irold*, komt dat duiveltje ten minste om het hoekje kijken. In gesprekken, echter, met vertrouwde kameraden en vrienden, liet Berten het soms... helemaal vrij.

Vooral tegen wat hij zo noemde ‘de belachelikheden van onze verfransing’, - ‘'t zou zijn om tranen te lachen, als het zo treurig niet was,’ zei hij, - kon hij uitvaren. Met tientallen van anekdoten, daaronder natuurlik meer dan één zelf-verzonnen, wist hij te illustreren het krankzinnig gebruik van Frans door de Vlaamse burgerij... Aan dierekt uit het Vlaams vertaalde monstertjes van Frans had hij nooit genoeg! *Ça me spiterait! ... Il jouait sur sa patte! ... Vous là*, *avec votre tête pour votre vie... Tenez vos mains à la maison*, - enz., enz., hij kon er om lachen dat het een aard had. 't Is waar, dat hij ook gaarne uit het Latijn vertalingen leverde van dit kalieber: *Tantum ergo*, = zoveel te erger!

Niet alleen in Heine, ook in onze Vlaamse Vleeshouwer en wel biezonder in zijn weekblad *Reinaart de Vos* vond hij smaak. De Franse brieven van Jan Vermille, *garçon de café*, de verslagen over de vertoningen van de Vlaamse toneeltroep, de bijdragen van Spoker = Gezelle, tot de wijsgerige gesprekken toe van Luybrechts en Spiegels las en herlas hij met altijd nieuw genoegen.

Niet alleen een dramaties auteur, ook een dramaties vertolker zat in Rodenbach, - altans, op de stem na, die - zonder hees te zijn - toch veeleer schril en zwak was. Zijn liefste uitspanning was - ‘spelen’, toneel spelen.

In de *Studentenafdeling van het Davidsfonds* speelden wij, - d.w.z. Berten, Flor. Heuvelmans, Leo Weustenraad, de broeder van de jonge dichter Alfred,[1] en ik, een paar bedrijven uit Vondel's *Lucifer* en uit Delcroix' *Philippine*, en Albrecht was het, die elk toneel insceneerde, elke speler toon, gebaar, houding aangaf. Evenals hij, als kind, te huis

(1) Alfred Weustenraad, geboren in 1862, overleed te S. Truiden op 12. Julie 1878. Zijn broeder Leo verzamelde zijn nagelaten verzen onder het opschrift ‘*Gedichten*’ in 1881 (Roeselare, Jul. de Meester, 74 bladzijden.)

poppentheaters bouwde, zo heb ik hem, te Leuven, op zijn kamer verrast, verkleed, bij middel van een tafeltapijt en enige bonte sjerpen en lappen, in dit of dat hem zeer bekorend personaazje uit Shakespeare of Göthe. Op vastenavond *moest* hij... zich verkleden... Niet, om, zoals onze meeste makkers, tot vroeg in de morgenuren te gaan walsen en polkeren in het *Théâtre de Bériot*; neen, om het onschuldig genoegen van als Faust, als Ruy Blas, als Hernani, vrij en ongehinderd door een paar straten te lopen of... op eigen kamer rond zijn tafel te wandelen.

Eens zijn wij, hij als Faust, ik als Mephistopheles, verscheidene studentenbierhuizen arm aan arm gaan bezoeken, zonder... ook maar één glas bier te ledigen! Een andermaal zijn wij, nochmaals op vastenavond, als middeleeuwse meistrelen gekleed, minneliederen gaan zingen onder de vensters van een drietal Leuvense schonen, met het gevolg dat wij door een soort van Valentin in burgerskleren verjaagd werden met - de vuurtang in de hand.

Tot mijn aangenaamste herinneringen aan Albrecht reken ik ons gezamenlik verblijf, een week en meer, in de gastvrije woning van Amaat Vyncke, destijds onderpastoor te Dudzele, later als Rooms-katoliek zendeling in Midden-Afrika gestorven. Vyncke, die pauzelik zouaaf was geweest, was met Zegher Malfait een van de stichters van de ‘Blauwvoeterij’ in het Roeselaars klein semienarie en medeuitgever van de eerste jaargangen van *De Vlaamsche Vlagge.* Hugo Verriest geeft, in een van zijn werken, een portret van Vyncke dat - trouw naar het leven getekend - allen, die de eigenaardige onstuimige man gekend hebben, een mienuut in de mening moet brengen, dat zij hem in levende lijf vóór zich hebben, dat zij hem zien, horen, de hand drukken.

Het was in de laatste weken van de grote vakansie 1878 en de Herfst begon over de wijd-strekkende velden en weiden van *het Vrije* van dag tot dag de paarse, rode en goude tinten wat aan te dikken. Overigens was het weder onvergetelik mooi! Zonnelicht laaide en lichtte al die dagen over de gehele streek.

Van Dudzele uit, *pedibus cum jambis*, doorliepen wij het gehele Noorden, vindend, schier bij elke schrede, de kostelikste herinneringen aan Vlaanderens heldentijd. Hier verrees eens Ter Doest, waar Saaftingen lekebroeder was: in deze weiden maaide hij zeker meer dan één avond de klamme maad... Dan Lisseweghe met zijn brede, wat plompe, toch statige toren: daar werd Saaftingen belegerd in de dagen na 11. Julie 1302... Ginds was eens het Zwin, en wij zagen het bezeild door een vloot van schepen en galjoenen. Te Damme schreef Maarlant zijn 'Omdat ic Vlaminc ben' en Uilenspiegel lei er, onder een nu opschriftloze steen, begraven... En wij bestegen de torens en lieten weiden onze kleuren- en lichtdronken ogen in alle richtingen: oostwaarts, waar boven de blanke duinenstreep de badsteden liggen, zuid-west, waar drie heerlike torens kronen het heerlik Brugge... Van onze hoge uitkijk lieten wij, op de wind, heenvliegen tientallen papiertjes, waarop wij vier- of tweelingen, voor de vuist gedicht, of vaderlandse spreuken hadden geschreven. Om ze des te zekerder te doen 'vinden', wierpen wij onze verzen, vastgebonden aan 'Damse *mokken*', naar beneden. Onder het zinken bekleedsel van het stadhuistorentje te Damme zitten stellig noch, een hand of wat van een uitkijkvenstertje, de verzen, die elk van beiden er in verborg.

Te Brugge bezochten wij, - *en détail*, durf ik zeggen, - het St. Jansgasthuis, het gemeente-muzeum, het muzeum van oudheden, het Raadhuis, Blindekens, S. Salvators, Onze Vrouwen, de Bloedkapel.

Ook de toen even als wij debuterende Vlaamse toondichter, die eerlang zoveel bijval zou oogsten met een gehele reeks Vlaamsgevoelde liederen op Nederlandse tekst, Karel Mestdagh, zochten wij op in zijn nette, ouderlike woning, *extra-muros* te Sint Pieters op de Dijk. Ook weet ik noch, door welk verschrikkelik onweder wij weldra verrast werden, toen wij, vrij laat in de avond, de weg naar Dudzele weer insloegen. 'st Enige onweder - al die dagen.

Wij waren noch te Dudzele, toen een telegram van Jan van Beers uit Roeselare werd nagezonden, berichtende dat

Gudrun met een erepenning buiten prijskamp was bekroond. 's Avonds bracht de ‘muziek’ van het dorp, die Vyncke overigens zelf bestuurde, de Antwerpse laureaat een serenade vóór de woning van onze gastheer.

In 1879 verklaarden zich de eerste simptomen van de kwijnende ziekte, welke Albrechts gestel, na noch enige maanden van schijnbaar veilig zijn, in korte tijd zou slopen, vernietigen.

Reeds toen ontmoett'en wij elkaar niet meer - zoals in 1877 en 1878 - elke dag, ja soms drie, vier maal de zelfde. Berten had kennis gemaakt met een jonge Poolse graaf, T.....tch, en bij deze trof hij van tijd tot te samen met Max Waller, Ernest van Dijck, Ivan Gilkin. Ik, van mijn kant, had ook een paar nieuwe kameraden aangetroffen, vooral een jonge Hollands-Limburger, Lodewijk Simons, van Roermond, de latere dichter van een door de krietiek gunstig ontvangen *Napoleon-cyclus*, heden leraar in 't Nederlands bij het Kon. Atheneum te Brussel, en een jonge Engelse letterkundige met name Alfred Bromilow, die ik na 1882 geheel uit het oog verloor..... en die onder de leennaam *Lindor Beaucourt* een poosje aan *Het Pennoen*, 1880, meearbeidde, zoals Simons, in 1881, aan *Jong Vlaanderen.* Rond dezelfde tijd was het, dat Rodenbach in *La Semaine des Étudiants* fragmenten uit *Irold* liet verschijnen, en dat hij tegelijk aan een in 't Frans geschreven zedenspel, *Folie* (1879), aan een Vlaams libretto in ‘schwungvolle’ blanke verzen, *Krizis* (1879-80), arbeidde.[1]

In ‘*Met Tijd en Vlijt*’, elke zondagmiddag en woensdagavond, verder, in de bestuur-zittingen van onze *Bond*, nu op zijn, dan op mijn kamer, soms ergens buiten te Heverlee of te Blanden in een boerenherberg, ontmoetten wij noch geregeld elkaar.... Niet zonder ontroering denk ik terug aan de laatste vergadering, welke dat bestuur, ditmaal als redaksie-bureel van het *Pennoen*, een van de laatste juliedagen 1879 hield. In de derde jaargang van dat zelfde tijdschriftje, aanvankelik, na Berten's aftreden, gezamenlik door Flor. Heu-

(1) Zie *Vl. Sch.*, 1896, de daarin door mij opgenomen werkelik zeer merkwaardige brokken uit dit libretto.

velmans, Gustaaf Eeman en mij bestuurd, in 1881 door mij veranderd in *Jong Vlaanderen*, schreef ik, onder de indruk van Rodenbach's dood in de nacht van 23. tot 24. Junie 1880, aldus:

'Volgens zomergewoonte hadden wij tot vergaderplaats gekozen "*de Olm*", te Oud-Heverlee,' de welbekende herberg, zo schilderachtig gelegen in de prachtige dreef, die naar het kasteel en de cantine leidt. Ik was de eerste op het *rendez-vous* en wachtte, onder de takken van een ruischende linde, lezend in Heine's *Zeitgedichte*, de kameraden. Toen Albrecht aankwam, lag juist *Der neue Alexander* vóór me:

Es ist ein König in Thule. - Der trinkt Champagner; es geht ihm Nichts drüber. - Und wenn er seinen Champagner trinkt, - so gehen die Augen ihm über.

Die verzen zett'en den veeltijds ernstig en koudgestemden jongeling in lichtelaaie geestdrift. Hij juichte het uit en wuifde, zooals hij in zulke oogenblikken wel meer deed, met de handen.....

Toen lazen wij samen nog *Kleines Volk*, *Der Kaiser von China*, en uit '*Lasarus*', *Rückschau*, *Gedächtnisfeier*, *Testament*..... Hemel, was dat een leven en een genieten! En de boomen schuddeden over ons hunne bladeren en takken; en de zon zijpelde in gouden vonken er door over ons, rond ons. Eilaas! Het was de laatste maal, dat hij aan onze werkzaamheden zou deelnemen. Oogstmaand voerde ons uiteen, en toen wij, aanvang Oktober te Leuven elkander hadden weergevonden, werd Albrecht in November al ziek en.... veeltijds bedlegerig.'

Toch werd eerst zowat half December van 't zelfde jaar de ziekte ernstig...

Wel volgde ik van ver, met zorg en smart, de vorderingen van de kwaal, zó als de Westvlaamse makkers ons die afschilderden; tot een moedig besluit, de patiënt op te zoeken, kwam het, eilaas! niet.

In Maart zag ik hem weder. Mijn geschatte vriend, de om zijn diepe geleerdheid terecht gevierde Hoogleraar D^{r} P.

G.H. Willems, wenste ons beiden leden te zien van de *Zuidnederlandsche Maatschappij van Taalkunde*, waarvan Prof. D^{r} J.J. Heremans toen voorzitter, hij zelf ondervoorzitter was.

Door een tussenpersoon liet Albrecht mij vragen, tot hem te gaan, om hem over de voorwaarden van dat lidmaatschap, verder over doel en werkzaamheden van die maatschappij in te lichten.

Van onze kortstondige twist werd geen woord gesproken. Met de zelfde oprechte hartelikheid drukten wij elkaar bij komen en gaan de hand, en in geheel dat lang en welgevuld onderhoud, waarvan hij noch ik vermoedde, dat er geen ander meer zou op volgen, bleek de verzoening voltrokken, de heerlike verhouding van voorheen hersteld.

'Hij bevond zich dien dag een weinig beter en was opgestaan', schreef ik in Augustus 1880. 'Hij was bleek, mager, heel en al afgemat; zijn levendige oogen stonden diep in de holten; zijn stem was heesch; zijn ademhaling moeilijk. Maar zijn geest was nog even helder als te voren. Hij hoopte nog, zei hij; doch het zou lang duren, eer hij zou hersteld wezen. Wij spraken over letteren, betreurden den erbarmeliken toestand van onzen boekhandel, de ontoerekenbaarheid van de kritiek, de onmogelijkheid om in ons land zich als zuiver letterkundige een bestaan te verwerven. Zoals ik hem toen zag, is zijn beeld mij bijgebleven.'

Weinige weken later vergezelde Prof. D^{r} Verriest de kranke naar Roeselare[(1)] en de 24. Junie was Rodenbach niet meer.

Eén vraag van meer kiese aard heb ik met opzet vermeden. Was Rodenbach al dan niet vatbaar voor liefde? Was hij ooit werkelik verliefd? Uit meer dan één plaats in zijn werk zou men inderdaad kunnen opmaken, dat hij, ik zeg natuurlijk niet voor *vrouwelik schoon* ongevoelig was, doch nooit de vrouw heeft gevonden, welke hem *zijn* liefde waard scheen. Hij spotte inderdaad gaarne met verliefdheid bij anderen:

(1) Zie Gustaaf Verriest, *Albrecht Rodenbach,* in *Dietsche Warande en Belfort.*

Men is een jongling, wild en vrij,
een trotsche ziel; men kan
misprijzen, en hetgeen men 't meest
bespot bij eenen man
is liefde...,

schreef hij in een van zijn minst geslaagde verzen, *Es ist eine alte Geschichte...* Doch, lees het stuk ten einde, en gij zult vermoeden, dat, wie het dichtte, ook eens getroffen werd.

En is *De Zwane* geen zeer bescheiden, geobjektieveerde bekentenis? En trilt er niet iets als... een schuchter verlangen om... 't uit te spreken: ‘u zou ik kunnen liefhebben’, in *Van eener Jonkvrouw*? Ik weet, dat *Irold* geen loutere vinding is. Voor een deel is 't geleefd. De hoofdpersoon is Albrecht zelf, en wie geheel onbewust voor *Gertrud* pozeerde, weet ik ook.

In de aardige tekening, die Albrecht zelf van het toneel: *Gertrud verlaat de kerk*, ontwierp en die ik in 1896 in *De Vlaamsche School* liet reproduseren, is de slanke jonkvrouw op de kerktrappen een portret en in de verklede *Irold* herken ik Berten zelf.

Overigens, zo kiesheid het niet verbood, zou ik én de straat, én de kerk, én het huis van Gertrud's ouders kunnen aanduiden met volstrekte, onwrikbare nauwkeurigheid op de tekening van Rodenbach evengoed als in de Vlaamse provinciestad zelf, waar zij staan.(1)

Was het de moeite waard, dit alles - wat wellicht reeds velen wisten - noch eens te vertellen? Mij herinnerende het vers: ‘*Le talent n'attend pas le nombre des années*’, heb ik gemeend, dat de betekenis van Rodenbach's *Gudrun*, *Irold*-fragment, *Eerste Gedichten* en *Breydel en de Coninck* voor onze jonge letterkunde groot genoeg is, om bij meer dan één, die, óf door ouderdom óf door jeugd, om 't even, te ver van hem afstond of -staat, belangstelling te wekken - evengoed voor deze enkele losse trekjes - gevoegd bij zijn beeld, als

(1) *Vl. Sch.* 1896, bevat een veel uitvoeriger fragment van *Irold* dan *Al de Gedichten* (1888).

voor dat beeld zelf, zooals het zo roerend mooi werd getekend door Hugo en Gustaaf Verriest.

POL DE MONT.

Aantekeningen

(*a*) Wellicht is het niet van alle belang ontbloot, hier een enkel staaltje mee te delen van onze studenten-welsprekendheid uit die dagen. Het boterhammetje is wat lang, doch ik durf verzekeren dat het een tiepies voorbeeld is van een sedert verwaarloosd hyper-romanties *genre.* Overigens sta ik in voor de echtheid van het aangehaalde. 't Is het slot van een rede, uitgesproken op de eerste te Gent gehouden studentenlanddag, even na Pasen 1877.

'..... 't Was den 27 November van den jare onzes Heeren 1382. Weder hadden de velden van Vlaanderen eens te meer het bloed hunner zonen gedronken, maar tevens waren geheele drommen vijanden gesneuveld onder den pletterenden goedendag der Gentenaars. Roosebeke was een slagveld geworden, en de fiere Filips van Artevelde, de zoon van den grooten Jakob, was er onder de overmacht bezweken, bezweken, maar om onsterfelijk te leven in de boeken van Vlaanderens glorie.

Nu was het avond, en doodstille lag het wijde veld waar straks nog de schiettuigen hunne kogels uitzonden, en de Gentsche zweerden de Fransche koppen maaiden 'lijk de sikkel de aren van een korenveld... Nu was het stille, doodstille, en de zonne, die ginder in het Westen bloedrood in de Noordzee nederzonk, schoot haren laatsten straal weemoedig over dat onafzienbare lijkenveld, rood gelijk de schijf der zonne, rood van rookend menschenbloed!

Daar lagen zij, de gevallen Gentenaars, en de dwingeland, die hen had verwonnen, doorkruiste met een schitterenden stoet van ridders de dampende vlakte, de fiere, maar nu levenlooze aangezichten bestarend dier helden, die zoo dikwerf de Fransche lelie deden deinzen! Ik bedrieg mij: onder al die lijken was nog leven over: een Gentenaar, uitgestrekt op een ganschen hoop lijken van Franschen, leefde nog, en bezag met een nijdig oog dien vijandelijken stoet... De Zuidsche Koning ontdekte den gewonden Vlaming, en, uit medelijden of uit elk ander gevoelen, bood hij hem aan zijne kwetsuren te doen verplegen en hem leven en aanzien te schenken, zoo hij er wilde in toestemmen, Franschman te worden... De Gentenaar rilde bij het hooren van zulk een onteerend aanbod, en, zich half overeind

zettend op de lijken, die hem tot doodsbedde dienden, antwoordde hij met van toorn bevende stem die schoone woorden die in onze jaarboeken staan aangeteekend: *Fui, sum et ero semper Flamingus!*

Die woorden, mijne heeren, niet alleen op onze lippen moeten zij zweven, zij moeten ons gegrift staan in het hart. Wij ook, wij bevinden ons op een slagveld, te midden van gesneuvelden en dooden, op het slagveld van Vlaanderens macht en grootheid, van Vlaanderens roem, karakter, zeden, taal, en, terwijl wij zelf, gelijk de gekwetste Gentenaar, wij, klein getal oprecht gebleven Vlamingen, den vijand, die dat alles vernielde, met een nijdig oog over het slagveld zien trekken, gaat ginder aan de kimme, altijd dieper en dieper, treurig onder de zonne van Vlaanderens glorie en roem!

Ook óns nadert de vijand, niet wel is waar in dreigende houding, maar met de taal des bekoorders op de lippen en de handen vol gouden beloningen; hij toont ons van verre fortuin, eerekruisen, en hij zegt ons, gelijk de Fransche koning aan den gekwetsten Gentenaar:

'Kinderen van Vlaanderen! Dat alles wil ik u geven! Dat alles zal het uwe zijn, indien gij wilt Franschen worden! Indien gij wilt knielen vóór vreemden tooi en vreemde schoonheid!'

Welaan dan, zoodra wij die verleidende stem zullen hooren, 't zij nu in ons collegieleven, 't zij later in het leven dat wij nu voorbereiden, het hoofd opgebeurd en met het rood der verontwaardiging op de wangen den bekoorder de tanden getoond en uitgeroepen:

Fui, *sum et ero semper Flamingus!*

En, is er ooit iemand die u wil bevreesd maken en u zegt: waartoe die koppigheid, waarom aan uw *Vlaamsch-zijn* zoo vastgehouden? Frankrijk loert op u en, zoo de Zuidergier het wil, zijt gij reeds morgen zijne slaven! Hewel, verheft dan de hand, eerst naar het Westen, ginds naar de velden van Groeninge, en dan naar het Oosten, naar de vlakte van Waterloo, en roept uit zoo fier gij kunt:

Zij zullen hem niet temmen!

Ginder, te Waterloo, rijst nog de fiere dierenvorst, den dreigenden klauw omhoog en de verscheurende tanden naar het Zuiden, en, zoo ooit de vreemde ons wilde onderjukken, dan zoude wellicht de oude Groeningerbeke onder Kortrijks wallen eene tweede maal het bloed der strijdenden drinken, en Vlaanderens zonen zouden overwinnen... of tenminste sterven als de oude helden,

libere laetèque,

vrij, vrank en met den lach om de lippen!'

(*b*) Ziehier twee van die teksten, door Rodenbach in 1877 gedicht en uitgegeven onder de ieniesjalen A. - v.d. B.. Geen van beide werd opgenomen in *Al de Gedichten* of zelfs, bij mijn weten, na 1877 ergens gedrukt.

Uit de studentenwereld.
I. Studentenserenade.

Marchons sans bruit; voici voici la nuit!
Halte là!
on n' pass' pas!
Car les Etudiants sont-là!

't Muziek is daar. Al krielend schikt de schaar,
en d'rin en d'rond danst menig lampjen bont.
Sa! 't Is gang,
sluit den rang,
paart den zang met trommelklang;
menig hand
zwaai den brand
in der lant papieren wand.
't Muziek gaat op. 't Muziek verdient het strop!
Zij spelen als een kattenkoor zoo valsch.
Klein verdriet,
want 't verschiet
hoort hun lied toch schaars of niet:
't bont gebrom
van den drom
dooft alom muziek en trom.
't Gehuil, 't gebrom begroet 't astekkendom,
en 't lichtjen, merk van zalig blokkerswerk!
Lief getjiep,
zoet gekriep,
teêr gepiep begroet 't verdiep,
waar zoo fljn
door 't gordijn
'meiskes rein' aan 't lonken zijn.
Hier woont ons man. Verheug' hem d'hersenpan
en streel' hem de oor gebriesch en... kattenkoor.
Polka, wals,
't luidt al valsch,
erger als in katerbals;
tuig en mond
brabançont
grauw en bont en wijd in 't rond.
En weer is 't gang, met zang en blij gedrang
en trom en fluit, - en dan is 't liedjen uit.

A.-V.D.B..

II. Studentenbrabançonne.

‘Tuig en mond
brabançont
grauw en bont en wijd in 't rond...’

Qui l'aurait cru? En avannt, la Brabançonne!
Al luidt het lied niet *brabançonnerwijs!*
Tot een Benoit ons eigen liedren jonne,
Generen wij ons met dat oud gekrijsch...
Maar, vloog des ook 't Jaar Dertig weêr te wapen,
Ei! laat er ons een Vlaamsche lied op slaan,
En hier zinge ook een schare Vlaamsche knapen,
En luide luid het Vlaamsche *'t zal wel gaan!*

Er was een tijd, dat fier en blij hier leefde
Een vrome jeugd, die geen misprijzen leed,
Waar Vlaamsche moed naar Vlaamsche kunde streefde
En, deed het nood, voor stede en lande streed.
Nog leeft die jeugd, maar 't zijn een handsvol apen,
Die, in haar plaats, den kop omhooge staan....
Ei! 't Worde op nieuw de beurt der Vlaamsche knapen
En luide luid het Vlaamsche *'t zal wel gaan!*

Je suis Po-Paul als leus op 't aanzicht voerend,
Den uitleg in den afgeleefden blik,
Met vaders geld en vaders eere boerend,
Den kop omhoog *poseert* de slimme *Astek.*
En 't ijdel ding durft nog op ons staan gapen
En *ces flandrins* al lachend gadeslaan:
Ei! 't Worde op nieuw de beurt der Vlaamsche knapen
En luide luid het Vlaamsche '*t zal welgaan!*

Zij schimpen op onze eerlijke avondstonden,
Op *Davidsfonds* en op *Met Tijd en Vlijt,*
Verwijten ons nog liefst ons Vlaamsche zonden:
't Is immers Bruin - geen *grog* - dat ons ‘verblijdt!’
Op 't lest van 't jaar toch worden de apen schapen
En is 't ons beurt met 't hoofd omhoog te staan:
Zoo zij het *steeds* voortaan, o Vlaamsche knapen,
En luide luid het Vlaamsche *'t zal wel gaan!*

A. - V.D.B..

c) Enkele van de door mij in die dagen ge-kniedichte en nooit gedrukte epiegrammen vond ik terug en laat ik hier volgen.

Oog voor oog en tand voor tand,
Flamingant,
moet uw leus nu blijven,
wilt gij uit het Vaderland,
Vlaanderland,
bastaardij verdrijven.
Smaad, wie u smaadt,
sla, wie u slaat
zonder vaar of vreezen...
Oog voor oog en tand voor tand,
Flamingant,
moet de leus nu wezen.

* * *

Roept '*Wacharm*' nu, nacht en dag,
rond de vlag
van het lieve Vlaanderen!
Loopt te hoop nu, knaap en man,
wie één hand nog roeren kan
in het lieve Vlaanderen!
Volk, uit Breydels zaad geteelt,
dient niet in uw land - BEVEELT!

* * *

Haat, wat slecht is,
smaad, wie knecht is,
wil, wat echt is,
win, wat recht is;
stut en steun, wie in 't gevecht is
tegen al wie knecht en slecht is
voor wat echt en recht is.

* * *

Bloodaard,
wie den strijd ontloopt,
snoodaard,
wie zijn ziel verkoopt.

* * *

Wie om naam en afkomst lacht,
stout veracht!

* * *

Gedenk alom en te allen tijd,
Vlaming, dat gij Vlaming zijt!

* * *

Wie de waarheid versmacht,
het recht verkracht,
zijn stam verraadt
en zijn moeder, Vlaandren, in 't aangezicht slaat,
- hoe hoog hij ook sta, hoe trots hij ook snoef,
is een boef.

In een voordracht, voor een publiek van studenten, gegeven in 't Oude Oratoriënhof, Mechelse straat, zei ik, met het oog op deze zijde van onze propagande, het volgende:

'*Waar* en *hoe* toonen wij, Vlaamsche studenten, ons *wat* wij zijn? *Waar* en *hoe* zien wij er, in ons uiterlijk, onzen handel en wandel, als eigenaardige Vlamingen uit? Gesteld - een vreemd schrijver, Victor Hugo b.v., bevindt zich hier te Leuven eenen dier schoone avonden, als honderden en honderden studenten, waarvan de helft Vlamingen zijn, venetiaansche lantarentjes boven hun hoofd dragend, als een zingende zee door de straten trekken! Wat, meent gij, zou die vreemdeling in zijn dagboek opteekenen? "Louvain, l'antique cité brabançonne.... On n'y parle guère que le français... Chose remarquable: sur tant de centaines d'étudiants qui y fréquentent l'*Alma Mater* il n'y a pour ainsi dire aucun flamand. Ces rusteauds n'étudient pas..." En waarlik, zou men niet zeggen, dat er onder ons geen enkele of maar heel weinige Vlaamsche jongens te vinden zijn? Wat wij zingen, wat wij zeggen, is Fransch van taal, en, erger, Fransch van gedachte! ...Het is tijd, dat dit alles verandert! Tijd, dat naast dien al te talrijken hoop Fransche schreeuwers, *astèques* en *faquins,* de Vlaamsche jongens zich aansluiten in dichte scharen, en, tegen het Fransch gebrom in, de machtige Vlaamse liederen van Benoit, Hol, Brandts-Buys doen dreunen...'

(*d*) Dit was voor Albrecht Rodenbach een enigsins minder natuurlike mening. Immers, hij was tegelijk kleinzoon en kleinneef van twee van de hartstochtelikste bestrijders van het Hollands Bewind, namelik Ferdinand en Alexander Rodenbach. Zowel mijn vader- als mijn moederlike grootvader, - Ferdinand Constant de Mont, fabriekant te Ninove, en de

gewezen Vonckist en patriot uit 1790, later in 1798 medekamper in de Boerenkrijg, de te Sint Ulrix-Kapellen geboren Jozef Antoon Boudewijns, burgemeester te Wambeek, - waren in 1830 anti-revolutionneer. Een paar epiezoden uit het krijgsleven van deze eigenaardige man vertel ik wel eens ergens...

Rodenbach gaf, ten onrechte overigens, al de schuld van het na 1830 begane kwaad aan Rogier - Zo schreef hij noch in de *Gudrun*-voorrede: ‘onder politiek opzicht verkeerden de Vlamingen, meerderheid des lands, in dien schandaligen toestand, moedwilliglik geschapen door mijnheer Rogier, geboortig van Arras, en C^{ie}.’

(*e*) De redenen, die Rodenbach deed gelden, waren, ‘dat omstandigheden hem eenen tijd lang zouden belet hebben aan de werkzaamheden deel te nemen.’ Toen de overblijvende redakteurs per brief bij hun makker aandrongen, dat hij zijn ontslag zou intrekken, volgde een beslist afwijzend antwoord. Weinige dagen later zag het programma van *Het n. P.* het licht, en nu meenden zij daaruit te moeten afleiden, dat Rodenbach kost wat kost met hen wilde afbreken.

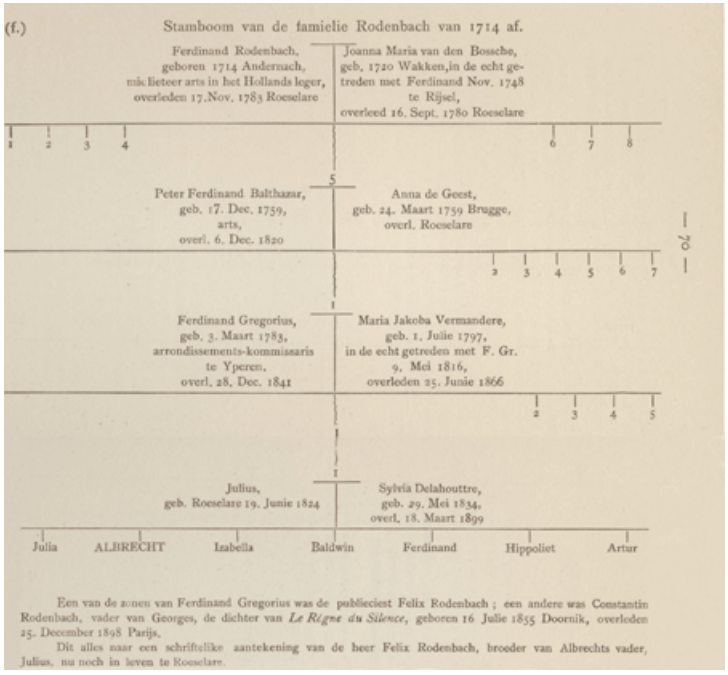
(f.)
Stamboom van de famielie Rodenbach van 1714 af.
Ferdinand Rodenbach, geboren 1714 Andernach, mielieteer arts in het Hollands leger, overleden 17. Nov. 1783 Roeselare
Joanna Maria van den Bossche, geb. 1720 Wakken, in de echt getreden met Ferdinand Nov. 1748 te Rijsel, overleed 16. Sept. 1780 Roeselare
Peter Ferdinand Balthazar, geb. 17. Dec. 1759, arts, overl. 6. Dec. 1820
Anna de Geest, geb. 24. Maart 1759 Brugge, overl. Roeselare
Ferdinand Gregorius, geb. 3. Maart 1783, arrondissements-kommissaris te Yperen, overl. 28. Dec. 1841
Maria Jakoba Vermandere, geb. 1. Julie 1797, in de echt getreden met F. Gr. 9. Mei 1816, overleden 25. Junie 1866
Julius, geb. Roeselare 19. Junie 1824
Sylvia Delahouttre, geb. 29. Mei 1834, overl. 18. Maart 1899
Julia
ALBRECHT
Izabella
Baldwin
Ferdinand
Hippoliet
Artur
Een van de zonen van Ferdinand Gregorius was de publiecist Felix Rodenbach ; een andere was Constantin Rodenbach, vader van Georges, de dichter van Le Règne du Silence, geboren 16 Julie 1855 Doornik, overleden 25. December 1898 Parijs.
Dit alles naar een schriftelike aantekening van de heer Felix Rodenbach, broeder van Albrechts vader, Julius, nu noch in leven te Roeselare.

(f.)

Stamboom van de famielie Rodenbach van 1714 af.

Ferdinand Rodenbach,
geboren 1714 Andernach,
mielieteer arts in het Hollands leger,
overleden 17. Nov. 1783 Roeselare

Joanna Maria van den Bossche,
geb. 1720 Wakken, in de echt getreden
met Ferdinand Nov. 1748
te Rijsel,
overleed 16. Sept. 1780 Roeselare

Peter Ferdinand Balthazar,
geb. 17. Dec. 1759,
arts,
overl. 6. Dec. 1820

Anna de Geest,
geb. 24. Maart 1759 Brugge,
overl. Roeselare

Ferdinand Gregorius,
geb. 3. Maart 1783,
arrondissements-kommissaris
te Yperen,
overl. 28. Dec. 1841

Maria Jakoba Vermandere,
geb. 1. Julie 1797,
in de echt getreden met F. Gr.
9. Mei 1816,
overleden 25. Junie 1866

Julius, geb. Roeselare 19. Junie 1824	Sylvia Delahouttre, geb. 29. Mei 1834, overl. 18. Maart 1899

Een van de zonen van Ferdinand Gregorius was de publieciest Felix Rodenbach; een andere was Constantin Rodenbach, vader van Georges, de dichter van *Le Régne du Silence*, geboren 16 Julie 1855 Doornik, overleden 25. December 1898 Parijs.

Dit alles naar een schriftelike aantekening van de heer Felix Rodenbach, broeder van Albrechts vader, Julius, nu noch in leven te Roeselare.

[Verzen]

Simson en Delila.

Waarom en zie ik nooit de rust niet in uwe oogen?
- Uw blik is lijk een valk die dweerlend komt gevlogen
en gierend vliegen blijft, wijl hij geen roof en vindt,
- of wilt - wie weet? - en keert op 't keeren van den wind.

En waarom, vrouwe, blijft uw boezem onbewogen
als zóo mijn min begeert, en wild u houdt omtogen?
En waar is uwe ziel, Delila, fleemend kind,
terwijl ge om mijnen hals uw zwarte vlechten windt?

Terwijl in rood gezoen uw mond me schroeiend merkt
tot één van 't slavenvee dat op uwe akkers werkt,
wat twijfelsluiers slaan uw handen om mijn hoofd?

Ben ik dan, de Uitverkoorne, van 't licht Gods beroofd?
En staat een vijand op, in 't duister, overal,
die volgt me, en immer vlucht, en die me ontmannen zal?

Nieuwjaarsnacht.

De lange bange roep van klokken stijgt
en storremt door den nacht in twalef slagen,
en valt uiteen, en stervend snikt en hijgt,
over de stad in galmen weggedragen.

In 't eeuwig stil van wat-voorbij-is zijgt
het uur - één enkle vlok van sneeuwe-vlagen,
één luidend woord in al de stomme dagen -;
en 't zwijgt, als al wat-is-vergeten zwijgt.

De winteradem kille in de ijlte zucht;
koud daalt het sterreblikken uit de lucht;
en naar het hart sluip-grijpt de duisternis!..
O! niets is, als het spook van 't uur van heden,
wanklende tusschen toekomst en verleden;
- een twijfelschijn in 't Al dat donker is.

De Maan die wandelt....

De Maan die wandelt in den hof,
den hof verlaten lêge,
waar niets dan onkruid zwart komt op
de sluimerdoode wegen.

De Maan die wandelt in den hof,
blauw-groene in 't zwarte groene,
waar dolik staat en 't hulstgeblaârt
kriel-krauwt lijk schorpioenen.

De twijfel-klaarte zijpelt langs
het duizendschubbig loover,
de Maan onwaduwt heel den hof
met angstig traag getoover.

En niemand ziet of dat ze staat
of dat ze gaat of roeret,
zoo ze in de mooring van de lucht
door 't nachtgesluier loeret.

En langs de wegen schuins gekruist
kruip-kronkelen lijk slangen,
de schaduwen van 't takkennet
dat houdt de stilt' gevangen.

De Maan die wandelt in den hof
rondom de blauw struweelen
bezwerend elke bloem, elk blad
met nevelglanzig streelen.

Lied

De stillende avondzonne
vlecht eene kroon van glans
om uwe blonde haren, -
als zonne zelve thans.

Zoo kallem als de vreugde
van uw blos-bloem gelaat,
daar liggen de akkers wijde
in 't gouden oogst-gewaad.

Zoo diepe lijk uw oogen,
de bogen van de lucht
in 't deemstren hooger blauwen
wijl 't daglicht vlammend vlucht.

En 't zijgend avondwaaien
een tent van zwijgen weeft
om 't zeggen, altijd 't zelfde,
dat in ons zoenen beeft.

Nocturne

De schoone dag ligt in den nacht gestorven
en nog verwijlt zijn zegeninge alom
in 't mijmerduister
en 't gefluister
dat brengt zijn wondren zang weerom.

In onze kamer rilt de reuk der heide,
en in uw haar d'harsadem van het bosch
en 't lommer
dat er om en om er
geloopen had, langs mast en mos.

En zonne hangt, schoon lief, nog om uw schouders;
- dus heel den dag ik ze u omzwermen zag
in vlakte en dreve
waar 't zomerleven
in weelde-trots te lachen lag.

En op uw lippen bleef de reuk der heide
en 't wrange van het dorre dennegroen
- en, vrouwe, 'k vind er
zooals ginder
heel 't wereldwezen in een zoen.

Deuntje

Die vrouwkens zaten alle drij
in 't groen-goud van de weide;
twee speelden vedel, ééne zei
een lied van Minne en Mei.

Haar klêeren lagen alle drij,
grijs, witte en malve zijde,
lijk plassen licht in 't slapend gras,
dat vol margrietjes was.

Die stemmen stegen alle drij:
twee handjes streelden snaren,
een mondje rood en rond zich hief
en kweelde 't lied zoo lief.

Die vrouwkens zaten alle drij
in 't groen-goud van de weide;
twee speelden vedel, ééne zei
een lied van Minne en Mei.

EDMOND VAN OFFEL.

Algemene en Vergelijkende Taalkunde

De Taalkunde is, gelijk zo vele andere wetenschappen, een schepping van de XIX^{e} eeuw. F. Bopp is de vader van de vergelijkende, J. Grimm die van de historiese taalkunde.

Met hun methode voortbouwende, hebben dan een leger geleerden de Indogermaanse, de Germaanse, de Romaanse, de Slaviese, de Ariese taalstudie tot in hare kleinste bijzonderheden uitgeplozen en hun werk met vaste uitkomsten bekroond gezien. Daarmee was voor goed het onomstootbaar bewijs geleverd van de eenheid van oorsprong der Indogermaanse talen en bijgevolg ook der Indogermaanse volken, d.z. bijna al de volken van Europa en een paar voorname volken van Azië.

Ander taalgroepen, bepaaldelik de Semitiese, de Ugrofinse en de Malaiopolynesiese werden eveneens vergelijkend-histories met goed gevolg onderzocht, en het gebeurde dan, ten gevolge van de opeenhoping van al deze geleerde stof, dat taalkundigen het ogenblik gekomen achtten om zich aan algemene beschouwingen over de spraak te wagen.

Deze golden vooral de natuur en de oorsprong der spraak. De enen, onder de invloed van godsdienstige opvattingen, besloten tot de eenheid van oorsprong der talen evenals der mensenrassen. De anderen, ziende dat de wetenschap het bewijs van deze eenheid noch niet gebracht had, en tevens overtuigd dat dit bewijs, indien het te geven was, reeds zou gebracht zijn, besloten tot verscheidenheid van oorsprong der talen.

De XX^{e} eeuw werkt in dezelfde richting voort en heeft reeds ernstige pogingen gedaan om verschillende taalkundige vraagstukken nader tot hun oplossing te brengen. Wij willen hier op enige van die werken wijzen, die ook voor de ontwikkelde leek belang kunnen hebben.

***

K. Brugmann, de Bopp van onze tijd, heeft in 1900, door het verschijnen van het slotdeel van Delbrück's syntaxis, de voltooiing gezien van zijn, in 1886 begonnen *Grundriss der vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen.* Sinsdien heeft hij er een verkorting van gegeven en tevens een tweede uitgave van begonnen, beide met de nieuwste ontdekkingen rekening houdende.

Nevens de 'Korte Brugmann' staat met trotse zelfstandigheid sedert 1903 A. Meillet's *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes.* Het is een bepaaald afgewerkt geheel, waarvan al de deelen in ongestoorde klare harmonie elkander opvolgen, zoals alleen een Fransman dat kan.

In 1897 schonk ons Meringer in de bekende *Sammlung Göschen* een handboekje van de *Indogermanische Sprachwissenschaft,* dat een mirakel mag heten van beknoptheid en volledigheid tevens. Het kost maar één frank en heeft al drie uitgaven gehad.

Detailkwesties, vooral op het gebied van de fonetiek, worden steeds met de meesre nauwkeurigheid onderzocht. Een dezer kwesties is die van de voorvoegselachtige aard van sommige klanken, b.v. van de beweegbare *s*, als Ndl. *zwijken* neven *wijken* of *smelten* nevens Eng. *to melt.* Meringer, Noreen, Colinet, vooral Persson (*Studien zur Lehre von der Wurzelerweiterung* 1891) hadden op dat gebied gewerkt. In de laatste tijden zijn nieuwe onderzoekingen er bij gekomen van Schrijnen, Schröder en Siebs. Alle bewijzen hoe ver de vergelijkende ontleding moet gedreven worden, eer men met zekerheid kan bevestigen dat op elkaar gelijkende vormen verwant of vreemd zijn.

Een ander zo een kwestie is de *ablaut.* Daardoor verstaat men de klankverwisseling die ons de hoofdtijden van *breken* doet maken als *ik breek, brak, brâken, gebroken.* Deze vormen zijn de rechtstreeksche voortzetting van vormen, waarin oorspronkelijk de klemtoon niet, gelijk nu, op dezelfde lettergreep lag; en het is waarschijnlik die verschillende ligging van de klemtoon tegenover de stamlettergreep, die de oorzaak is van de klankverwisselingen der stamlettergreep.

J. Grimm, die zowel dichter als taalkundige was, had er deze uitlegging op gevonden: Het onvaste tegenwoordige wordt verbeeld door de vluchtige klinker *i* (*e*): *ik breek* en het niet meer te veranderen verleden door de zware klinker *a*: *ik brak.* Het is vooral H. Hirt (*Der Indogermanische Ablaut 1900*) die het gebied van de verhoudingen tussen de klinkers goed afgebakend heeft. Onder degenen die na hem gekomen zijn, is te noemen H. Chadwick met zijn *Ablaut problems in the Idg. verb.*

Met de uitkomsten van de vergelijkende Indogermaanse taalkunde waagt men zich dikwels op het gebied van de prehistorie en de palaeontologie. Immers, daar een Indogermaanse taal noodzakelik een Indogermaans volk veronderstelt, die ze sprak, dringt zich van zelf de vraag op: Kunnen we uit die taal niets over dat volk vernemen? M. Much heeft de vraag van de woonplaats van het Indogermaans volk opnieuw onderzocht (*Die Heimat der Indogermanen* 1902). Niet één linguist meer plaatst die in Azië; de meesten in Zuid-Rusland. Voor Much is ze, blijkens de archeologiese vondsten, in de Westbaltiese landen te zoeken. Door zijn prachtig boek *Sprachvergleichung und Urgeschichte* was O. Schrader sedert lang als

èen meester op dat studieveld bekend. Nu heeft hij in een *Reallexion der Idg. Altertumskunde* (1901) onder alfabeties gerangschikte titelwoorden al de inlichtingen verenigd die wij over de beschavingsgeschiedenis van Oud Europa bezitten.

Al deze en verwante punten zijn voor het groot publiek beschreven in de glasheldere brochure van de Praagse Hoogleraar M. Winternitz: *Was wissen wir van den Indogermanen*? (1903). De beschaafde man die wil weten wat de Indogermanistiek is, kan zich tot geen bevoegder gids richten.

***

Als we ons wenden tot het spesiaal gebied van de Germaanse philologie, dan is in de eerste ptaats te vermelden: *Ergebnisse und Fortschritte der germanistischen Wissenschaft im letzten Vierteljahrhundert* van R. Bethge (1902). Omstreeks het midden van de jaren 70 is er immers onder de invloed van de *Junggrammatiker* een heele ommekeer in de filologie en bepaaldelik in de taalkunde ontstaan. Het is dus natuurlik dat dit keerpunt hier als uitgangspunt genomen werd. Het boek is een systematiese encyklopedie van heel de Germanistiek in al haar onderdelen, gemaakt in aansluiting aan het bekende *Jahresbericht... der germanischen Philologie,* dat voor het eerst in 1880 verscheen, met de bibliografie van 1879. Jammer dat in Bethge's boek het Nederlands en het Fries ontbreken, terwijl ze in het *Jahresbericht* wel voorkomen. Daarentegen verheugen we ons over de degelike, 75 bladzijden lange inleiding van Th. Siebs, die een gezamenlik overzicht geeft van de ontwikkeling der Germanistiek in dit kwart eeuws.

Met evenveel dank zullen de studenten het prakties aangelegde boekje van B. Busse: *Wie studiert man neuere Sprachen* ontvangen (1904, 3.15 fr.). Het is zowel op prakties als op wettenschappelik gebied een kostbare ‘ratgeber’, en, was er ook het Nederlands bij, het ware dan voor onze studenten alles wat ze kunnen wensen.

De Germaanse stammenkunde, die steeds tot zoveel detailstudiën aanleiding geeft, is ook het voorwerp geweest van een paar uitstekende samenvattende werken. André Lefèvre heeft in de *Bibliothèque d'histoire et de géographie universelles* twee goede monografieën met platen en kaarten gegeven: in 1900 over *Les Gaulois* en in 1903 over *Les Germains et les Slaves.* Zij steken gunstig af bij zijn boek: *Les races et les langues* uit de *Bibliothèque scientifique universelle.* Dit laatste werk immers, in 1893 verschenen, was een anachronisme in deze zin, dat het in 1873 had moeten verschijnen, daar het geen rekening hield met de ontwikkeling van de wetenschap in deze twintig jaar.

Tegelijker tijd verschenen in 1900 Much's *Deutsche Stammes-*

kunde en Bremer's *Ethongraphie der Germanischen Stämme*, het eerste, als al de werkjes van de *Sammlung Göschen*, een model van volledigheid en beknoptheid tevens; het andere, als een brokstuk van *Paul's Grundriss*, van een rijk wetenschappelik apparaat voorzien.

Kenschetsend voor de Germaanse zelfstandigheid van beide schrijvers zijn de volgende overeenstemmende uitspraken die we bij hen vinden; bij Much: ‘de Romeinse invloeden hebben de kern van de Germaanse volksaard niet àangeroerd, als wij ten minste het Kristendom buiten rekening laten, dat overigens eerst door Griekse bemiddeling tot hen gekomen is’ (blz. 63), - en bij Bremer: ‘wij zijn door Rome en het Kristendom in een zekere graad geestelik gedenationalizeerd (blz. 3)’, - ‘de Hervorming is een terugwerking van de Germaansche geest tegen het Roomse Kristendom (blz. 4), - “het zijn de Germaansche volken die op godsdienstig gebied het geestelik despotisme van Rome afgeschud hebben (blz. 36).” Men meent een echo te horen van de versregel van Clément: *Qui nous délivrera des Grecs et des Romains?*’ Overigens moderne taalkunde en filologie zijn akatholieke wetenschappen; en katholieken die aan hun beoefening of uitbreiding voortwerken, moeten zich gevoelen als vertegenwoordigers of voorstanders van een belangrijke zijde van akatholieke levensopvatting

De bekende Germanist R. Loewe gaf ons deze zomer in de *Sammlung Göschen* een boekje met de titel *Germanische Sprachwissenschaft,* dat zeer goed kan dienen als inleiding tot en repetitorium op de uitgebreider werken en Streitberg en Dieter.

Dat er ten onzent steeds meer belangstelling komt voor taalkundige studiën, blijkt hieruit, dat in 1902 J. Verdam een tweede uitgave heeft kunnen leveren van zijn *Geschiedenis der Nederlandsche taal*; dat niet lang daarna *Wieder* een Nederlandse vertaling in 't licht gezonden heeft van de tweede uitgave van J. te Winkel's *Geschichte der Niederländischen Sprache*; en dat dezer dagen J. te Winkel zelf in twee octavo's een *Inleiding tot de Geschiedenis der Nederlandsche taal* liet verschijnen. Onnodig hier te bevestigen dat er voor al wie aan Nederlandse taalstudie doet, veel lering uit deze boeken te putten is.

C. Hesseling die met zijn bekend boek *Het Afrikaansch* in 1899 een voor ons zeer belangrijk gebied betrad, is in die richting voortgegaan en gaf ons dit jaar *Het Negerhollands der Deense Antillen.* Deze beide afzetsels van het Nederlands zijn ontstaan, zegt hij, uit onze volks- en zeemanstaal van de XVII^{e} eeuw. Het eerste heeft zich gewijzigd onder invloed van het Malaioportugees, - de *lingua franca* van de Indiese Archipel, - en niet, zoals wel eens gezeid werd, onder invloed van het Frans der Hugenoten of van het Engels; het tweede is onder invloed der Negertalen Creools geworden. P. du Toit, een Zuidafrikaander die in Julie 1.1. te Gent promoveerde met een dissertatie getiteld *Afrikaansche Studies* (uitgegeven door de Kon. Vlaamse Akademie),

heeft in deze dissertatie aan de bewijzen van C. Hesseling door aanvullingen en terechtwijzingen meer kracht bijgezet. Thans is deze stelling dus uitgemaakt, ofschoon een grondiger kennis van onze volks- en zeemanstaal der XVII^{e} eeuw noch verschillende vormen, wendingen en woorden als Nederlands zal doen erkennen, die nu aan vreemde invloed geweten worden.

***

De etymologie wordt op zeer uitgebreide schaal beoefend. Geen aflevering van een vaktijdschrift, of ze brengt de etymologie van een merkwaardig woord, of van een woordenreeks. Ook volgen de etymologiese woordenboeken elkaar onafgebroken op C. Uhlenbeck gaf ons, na de voltooiing van zijn etymologies Sanskrit woordenboek, een tweede uitgave van zijn etymologies Goties woordenboek. In 1901 heeft W. Skeat zijn beknopt etymologies Engels woordenboek helemaal hermaakt en in een ander orde geschikt. H. Falk en A. Torp ondernamen een etymologies Deens-Noors woordenboek, dat in 1901 begonnen reeds in 10 afleveringen aan het einde der letter T is. Jammer dat F. Tamm gestorven is (nl. de 30 Maart 1905) zonder zijn etymologies Zweeds woordenboek tot een einde te hebben kunnen brengen: sedert 1890 is het in 8 afleveringen slechts tot aan het woord *karsk* geraakt, en dan noch is de druk van de 24 laatste bladzijden door A. Noreen bezorgd.

E. Boisacq, hoogleraar te Brussel, heeft geoordeeld dat er nevens de bestaande noch plaats was voor een etymologies Grieks woordenboek dat hij bij brokstukken tegelijkertijd in het Frans en in 't Duits laat verschijnen. Het werd door de Koninklike Akademie van België met een ‘prijs Gantrelle’ bekroond.

Eindelijk hebben we nu ook een etymologies Latijns woordenboek, waarop we reeds zo lang wachtten. Het wordt uitgegeven door A. Walde en is al aan het woord *sella.* Het verbaast door zijn onmetelike overvloed van bronnenopgaven.

Al deze boeken zijn even betrouwbaar als aantrekkelik. Fantastiese werken, als de etymologiese Duitsche woordenboeken van Faulmann en Regnaud, en werken die hoe geleerd ook, te veel op hun tijd ten achteren zijn en dus te laat komen, als Leo Meyer's etymologies Grieks woordenboek, gaan we stilzwijgend voorbij. Maar wij willen noch terloops wijzen op een curiosum dat zeer vermakelijk is. Wij bedoelen: *La langue, les noms et le droits des anciens Germains,* door V. Gantier (Berlijn, Paetel, 1901). De sinds ruim een jaar overleden auteur was de Berlijnse correspondent van La Gazette. Hij wil alles uitleggen door modern Vlaams en modern Frans: *Clovis* is *clos-huis.* d.i. bezitter van een afgesloten huis! Zijn werk is even potsierlik als deze van Goropius Becanus, die de taal van het Aards Paradijs in het Vlaams terugvond, of Ch. De Grave, die de schouwplaats van de heldendichten van Homerus in Noord-Vlaanderen en Zeeland plaatste, of

- Baron de Ryckholdt voor wie het Vlaams is ‘langue primordiale et mère de toutes les langues.’

***

De geestelijke Rousselot is zeker wel de grootmeester van de fonetiek, een wetenschap die tans met ongemene ijver en nauwgezetheid beoefend wordt. Immers, indien de klankwijzigingen en klankwetten de grondslag zijn van alle taalvergelijking, dan is de kennis van het wezen der klanken de voorafgaandelike voorwaarde van alle studie van klankwijzigingen. Rousselot is de directeur van de *Revue des patois Gallo-romans,* de auteur van de *Modifications phonétiques du langage* (30 fr.), van de *Principes de phonétique expérimentale* (45 fr.), van de *Précis de prononciation française* (7.50 fr.) en tevens de vervaardiger van verschillende ingewikkelde en fijne werktuigen, die toelaten proefondervindelike waarnemingen tot in de kleinste schakeeringen te doen.

Ook de Utrechtse professoren Gallée en Zwaardemaker houden zich ernstig met proefondervindelike fonetiek bezig, en A. Zünd Burguet heeft reeds een *Nécessaire de phonétique expérimentale* (Marburg, Elwert, 50 Mk.) vervaardigd. Een der merkwaardigste ontdekkingen van deze proefnemingen is die van het bestaan van verholen klanken in de plaats van verdwenen, evenals er bij de dieren in de plaats van verdwenen lidmaten representatieve organen zijn.

Zo spreekt men in de dialekten waar men *arp* (d.i. *arbre*) zegt, de slot-*p* anders uit dan in *la harpe*, want de verdwenen geachte *r* is er noch. Zo spreken wij de *r* van *verloren,* die eens een *z* geweest is, anders uit dan de *r* van *geschoren,* die altijd *r* geweest is.

De Deen Jesperen, zo goed bekend om zijn meesterlik boek *Progress in language*, treedt ook op het gebied der fonetiek zelfstandig op en weet de eigenaardige Skandinaafse en Engelse klanken in een helder daglicht te plaatsen. Zijn Deens *Lehrbuch der Phonetik* is zoeven door Davidsen in het Duits vertaald.

Oorspronkelike aaneenschakelingen van denkbeelden geeft K. Bücher teu beste in zijn sedert 1899 herhaaldelik heruitgegeven boek *Arbeit und Rhythmus.* De rhythmiese bewegingen bij het werken zijn als een natuurlik aangewezen middel om de arbeid minder vermoeiend te maken dan met hortende, arhythmiese bewegingen, en de zang is een even natuurlik aangewezen middel om de rhythmiese bewegingen van armen en benen te ondersteunen en in gang te houden. Overigens zodra een ambacht het van een gereedschap tot een werktuig brengt, heeft het daar een helper die fataal slechts regelmatige bewegingen maakt.

Wordt er veel aandacht gewijd aan het formele der woorden (de klanken, de buigingen, de affixen), hun inhoud, de betekenis nl., wordt noch al verwaarloosd, ofschoon toch ook op dat gebied ernstige studiën aan

te stippen zijn. Daarom is een boek als *La Sémantique* (= betekenisleer) van M. Bréal zo welkom. Wij bedoelen de in 1904 verschenen 3e uitgave met vier aanhangsels; zij kost slechts 3.50 fr. tegen 7.50 fr. voor de vroegere. Gelijk alles wat uit de pen van deze grote Franse taalvorser vloeit, is het een leerrijk, glashelder betoog in meeslepende stijl.

***

De moeielijkheden bij het internationaal verkeer door de veeltaligheid veroorzaakt, hebben al dikwels de wens naar een internationale taal doen opperen, en men meende er aan te gemoet te komen, met er een ten voeten uit te vervaardigen. Daaraan danken *Volapük*, *Esperanto*, *Langue Bleue*, *Neutral-sprache* enz. hun ontstaan

Dat is in de ogen der vakmannen een onschuldig, maar vruchteloos tijdverdrijf. De scheppers en aanhangers van deze talen vergeten dat hun produkten slechts kunstmatige Indogermaanse talen zijn, die voor Indogermanen zowel als voor niet-Indogermanen even moeielik aan te leren zijn als welkdanige Indogermaanse taal, vooral daar de idiotismen moeten vermeden worden: want wat zal een niet-Vlaming maken uit de letterlike vertaling in het Volapük van *op zijn poot spelen?* of een niet-Fransman uit die van *battre la campagne*?

Zij vergeten bovendien dat de kwestie, waarvan zij de oplossing meenen te brengen, *eine Machtfrage* is om met Gust. Meyer te spreken. De oplossing is alleen te verwachten van een verwezenliking van ‘het recht van den sterkste,’ want ‘la force prime la droit’ blijft eeuwig waar. Die waarheid erkennen we zonder verzet in de zedelike en verstandelike wereld; waarom ze ook niet erkennen in de stoffelike wereld! Wat ons tegen de borst stoot, is dat de stoffelik sterkste niet steeds de zedelik en verstandelik sterkste is. Het ideeal is de gestadige vereniging van de drie en in de talenwereld is dat nu juist het geval.

Zolang in het gebied van een zelfde taal al de gewesten even machtig tegenover elkander staan, is er nog geen gemeenschappelike omgangstaal en er valt niet aan te denken om er een te maken: ieder gebruikt zijn dialekt. Zodra echter een gewest de hegemonie verkrijgt op intellectueel, politiek en economies gebied, wordt de beschaafde vorm van zijn dialekt de omgangstaal voor heel het taalgebied.

Wat waar is voor de dialekten van een enkel taalgebied, is ook waar voor de nationale talen van een werelddeel of van de wereld. Nu is er geen internationale taal, omdat drie naties, de Franse, de Engelse en de Duitse, zich de hegemonie verdelen over de verschillende gebieden van de menselike werkzaamheid. R.M. Meyer heeft in een studie in de Indogermanische Forschungen XII, getiteld *Künstliche Sprachen*, de vraag van de kunstmatige internationale talen in de breedste zin behandeld, en er ook de beroepstalen, klassentalen, dieventalen, Koeterwaals enz. in betrokken.

Op het speciaal gebied van het kontinentaal-germaanse Koeterwaals en zijn eenheid van karakter heeft Fr. Kluge in 1901 onder de titel *Rotwelsch* een studie begonnen, waarvan zijn gezondheidstoestand hem noch niet toegelaten heeft het vervolg te geven.

Tot dit gebied behoren ook de studie van Gerzon over de *Jüdisch-Deutsche Sprache* (1902) en die van Finck over de *Sprache der Deutschen Zigeuner* (1903), die hierom merkwaardig zijn, omdat de auteurs hun wijsheid niet uitsluitend uit boeken, maar ook uit het zo moeielik aan te knopen mondeling verkeer verkregen hebben.

***

Studiën van algemene taalkunde en beschouwingen over de spraak in 't algemeen bleven ook niet achterwege. Daar verscheen in 1901 een tweede uitgave van wijlen G. von der Gabelentz' *Sprachwissenschaft.* De auteur, hoogleraar in het Chinees te Leipzig, was een groot polyglot, en zo was hij in staat om met volle bevoegdheid zijn voorbeelden aan de meest uiteenlopende talen te ontlenen. Dat is juist het kenschetsende van zijn eigenaardig boek.

Doch de merkwaardigste verschijning is de *Völkerpsychologie* van W. Wundt, de wereldberoemde, bijna 80-jarige physio-psycholoog van Leipzig. Ze wil in 3 delen een ontwikkelingsgeschiedenis van *a*) taal, *b*) mythus en *c*) zeden geven. Tot heden is de eerste band van het tweede deel verschenen, en reeds is een nieuwe uitgave van het eerste deel begonnen.

Dat dit eerste deel, handelende over de taal, opschudding verwekte, bewijzen de recensies en de brochures van Delbrück, Sütterlin e.a. en de antwoorden van Wundt. Stellig zijn al zijn uitspraken niet even overtuigend, als b.v. zijn voorstelling van de oorzaak der klankverschuiving of wet van Grimm. Dit eigenaardig verschijnsel bestaat immers hierin dat de Germaansche talen, wat de vaste medeklinkers (*b*, *p, bh*; *g*, *k*, *gh*; *d, t*, *th*) betreft, een graad van de oorspronkelike toestand afgezonken zijn: Vergelijk Lat. **p***e***d***em*, **f***r***a***t***e***r*, **g***u***l***a*, **c***ornu*, **h***ostis*, **d***uo*, met Ndl. **v***oe***t**, **b***roe***d***er* (Eng. **b***ro***th***er*,) **k***eel,* **h***oorn,* **g***ast,* **t***wee.* Volgens hem ware dat aan een versnellen van het spreken te wijten!

Voor ons is vooral belangrijk zijn opvatting van de oorsprong der taal. Zij is als volgt te formuleeren: alle indrukken of psychiese werkingen veroorzaken terugkaatsende bewegingen met de ledematen, het gelaat, de spraakwerktuigen: welnu die van de spraakwerktuigen zijn luidruchtige bewegingen en eindelik heeft het begeleidende verschijnsel, het geluid, de bediening van het wezenlike overgenomen.

Bij die opvatting is er tussen de taal der dieren en de spraak der mensen niet een verschil in aard, maar in graad.

Overigens reeds sedert lang hadden opmerkers zich om de taal der

dieren bekommerd. Herinneren we hier slechts het boek van de Jezuiet Bougeant: *Amusements philosophiques sur le langage des bêtes* (Den Haag, 1739). Een ieder weet noch welke opgang in 1892 *The speech of monkeys* van R.L. Garner maakte (Duitse vertaling: *Die Sprache der Affen* in 1900 van Prof. Dr. W. Marshall). De auteur heeft apenwoorden afgeluisterd of met de phonograaf opgevangen en ze voor dezelfde en ook voor andere apen mondeling of door de phonograaf herhaald. Hij geeft die woorden in zijn boek; er zijn er die betekenen *ja*, *neen, eten*, *drinken*; er is een *aanval-,* een *alarm*-, een *verrassings*-, een *begroetingskreet.*

Ook bezitten we een massa beschrijvingen van opmerkingen over de geluiden der vogelen, der insekten, ja der vissen. De naam komt me niet te binnen van de Italiaanse natuurkundige, die tot het besluit kwam, dat de vissen een taal hebben, door het volgende feit: in een visrijke vijver, waar voortdurend veel te vangen was, was de visvangst plotseling voor heel de dag uit, zodra hij een pas gevangen vis weer in het water terugwierp.

Op die wijze zou de theorie van het transformisme en de evolutie zich ook in het rijk der talen bewaarheiden, en in die zin zouden alle talen één in oorsprong zijn. Overigens het Darwinisme in de taal met de erfelikheid en de veranderlikheid, de selectie en de strijd om het bestaan, dagtekent reeds van Schleicher.

Doch wanneer men voor de menselike talen de eenheid in oorsprong eist, verstaat men daardoor gewoonlik dat ze alle uit één zelfde oorspronkelike taal ontstaan zijn, waardoor men tevens de eenheid van het mensengeslacht bevestigt.

De grote meerderheid der taalkundigen kan zover niet gaan en is overtuigd dat deze eenheid der talen voor het ogenblik niet te bewijzen is; velen voegen er bij, dat ze nooit zal te bewijzen zijn, evenals de meerderheid der natuurkundigen geen middel ziet om de verschillende mensenrassen tot een enig type te herleiden.

Sedert 1900 hebben Ant. von Velics e.a. verschillende brochures of boeken uitgegeven om deze eenheid te bewijzen. Maar de eigenaardigste onder de voorstanders van deze theorie is Trombetti, van wie in de zomer van 1904 heel de Europese pers gesproken heeft, zodat we noch een ogenblik bij hem wensen stil te staan.

***

Alfredo Trombetti is een man van 39 jaar, getrouwd en vader van zeven kinderen; geboren te Bologna in 1866 uit zeer arme ouders. Na ternauwernood de lagere school gedaan te hebben, werd hij als kappersleerling besteed.

Maar reeds op school toonde hij een grote aanleg om talen te leren, waaraan hij door de Franse, Duitse en Spaanse boeken die hij kon machtig worden, voldoening gaf. Als kappersleerling leerde hij er noch bij, als

Hebreeuws, Latijn, Turks enz., en ging onder de straatlantaarns studeren daar hij te arm was om licht op zijn kamertje te hebben.

Eens zag hij bij een oude-boekverkoper een Leven van Abd-el-Kader in 't Frans met een fac-simile-bladzijde van een Arabiese brief. Maar het boek was hem te duur en hij vroeg om de fac-simile-bladzijde te kopen voor de 25 centimes die hij op zak had. Daarop trad de boekverkoper in gesprek met hem en het gevolg was dat hij beschermers voor hem ontdekte in de dichter Carducci en enige professoren.

Nu kon hij met een jaarlikse beurs van 600 fr. van de stad Bologna voortstuderen en promoveerde in 1891. Hij trad in het onderwijs. In 1896 was hij leraar aan het lyceum te Cunio of Coni, en is sedert 1904 professor ordinarius in de semitiese filologie te Bologna.

Hij heeft een en ander over taalkunde geschreven; zo heb ik hem in 1900 vermeld op blz. 22 van mijn *Algemeene Inleiding tot de Taalkunde* onder de voorstanders van de Semeties-Indogermaanse taaleenheid. Nu schrijft hij mij dat hij de daar bedoelde brochure: *Indogermanische und semitische Forschungen* (1897), zijn eersteling, verloochend heeft. Ze was inderdaad zeer gewaagd.

Het werk waarmede hij beroemd geworden is, heet *Nessi genealogici fra le lingue del mondo antico* (= stambetrekkingen onder de talen der OudeWereld), dat in 1904 door de Koninklijke Akademie van Italië (*Accademia dei Lincei*) met de koninklike prijs van 10.000 fr. bekroond werd. Op die bekroning volgde de benoeming tot hoogleraar. Het bevat de ontleding van 1) de talen der Hottentotten en Bosjesmannen, 2) de Bantoetalen, 3) de Hamito-semitiese talen; voorts een grammatikale en een lexicografiese synthese en eindelik de besluiten, die de eenheid van oorsprong van al de talen der Oude Wereld voorhouden.

Nu is van hem verschenen *L' Unità d'origine del linguaggio,* en reeds uit de titel blijkt dat tans ook de Amerikaanse talen in het onderzoek betrokken zijn, en dat zijn besluiten nu niet meer alleen de talen van de Oude, maar van de hele wereld gelden. Alleen dit laatste zullen wij bespreken, dat de kern is van zijn groot werk, tevens niet vergetende dat het veel verder gaat dan dit bekroonde werk. Het boek telt VIII + 222 blz. en bestaat, behalve een Inleiding van 58 blz., uit twee deelen: I, over wortels, worteldeterminatieven, stammen, buigingen; II, lexikaliese proeven; daarna drie aanhangsels: a) de Hamito-semitiese ablaut; b) *ik* en *du* in de voornaamste Amerikaansche talen; c) algemene fonetiek.

Zijn reusachtige geleerdheid overweldigt; zijn oordeelkundig schikken en wikken der stof eist alle ontzag.

Maar heeft hij het afdoende bewijs geleverd? Ik meen me niet te vergissen, met te zeggen dat hij velen niet overtuigd heeft; ook mij overtuigde hij niet. Hij zelf gevoelt het gebrekkige van zijn bewijsvoering, maar voor hem is dit geen hinderpaal: ‘ook een wetenschappelik gebrek-

kige bewijsvoering kan een volstrekte overtuiging doen ontstaan (blz. 9).'

Maar wanneer we zien hoe het in de Indogermaanse taalvergelijking nodig is de klankwetten tot in de kleinste nietigheden na te sporen, en hun stipte toepassingen te eisen, dan vraagt men, naar welke wetten vergelijkingen met ander groepen gemaakt worden, en men is niet tevreden met het antwoord: 'wanneer de taalkundige overeenkomsten aan alle fonetiese, morphologiese en semasiologiese ontleding weerstaan, kunnen ze niet toevallig zijn (blz. 27).' Overigens, zijn lexikaliese proeven bevatten slechts 15 substantieven, 8 adjektieven en 17 verben, d.z. 40 woorden waaronder enige duplicata, en dan zijn bij ieder woord noch niet alle taalgroepen ter vergelijking vertegenwoordigd.

Er moeten immers een hoop overeenkomsten tussen de talen voorkomen. Zij zijn toevallig, indien het waar is dat hun oorsprong in het transformisme te zoeken is. Maar zij zijn het vooral omdat het getal der spraakklanken en het getal der uitspreekbare klankverbindingen zeer beperkt is. Reeds in 1863 schreef P.E. Chase over *The mathematical probabiliiy of accidental linguistic resemblances.*

Er zijn dus onvermijdelik vele overeenkomsten, waaruit de eenheid van oorsprong van de talen en van het mensengeslacht niet volgt. De hondentalen zijn bijna identies: wie denkt er aan, om daaruit de monogenesie van de hondentaal en van het hondengeslacht te postuleren?

Maar Trombetti gelooft aan het transformisme niet, en hij neemt met Giesswein aan, dat de talen der natuurvolken ons overblijfselen toeschijnen uit een beter verleden en dat die natuurvolken niet aan het begin van de ladder staan, maar van een hogere sport afgevallen zijn!

Hij neemt ook aan dat de spraak met een wortelperiode begonnen is. Hij plaatst de ouderdom van het mensengeslacht en dus ook van de spraak die gelijktijdig is, tussen dertig en vijftig duizend jaar van hier, omdat hij beweert dat met een minder verwijderde datum het getal talen kleiner zou geweest zijn, en omgekeerd.

De vakmannen zijn hier noch al terughoudend; maar vakmannen, hoe meer specialist ze zijn, hebben een wantrouwen tegen het openen van nieuwe gezichteinders. Het is aan degene die ze opende, om de afdoende bewijzen aan te brengen; doch, hoe belangrijk en hoe geleerd het werk ook is, dat is nog niet geschied.

Desember 1905.

J. VERCOULLIE.

Duitsche letteren.

TAGEBUCH EINER VERLORENEN. Von einer Toten. Ueberarbeitet und herausgegeben von Margarete Böhme. Berlin, F. Fontane u. C^{o}, 1905. Ingenaaid 3 Mark. 307 bl.

BRIEFE, DIE IHN NICHT ERREICHTEN. Berlin, Verlag von Geb. Paetel. 1905. Ingenaaid 5 Mark. 269 bl.

DAS WEIBERDORF. Roman aus der Eifel. Von C. Viebig. Berlin, Egon Fleischel u. C^{o}, 1905. Ingenaaid 3 M. 50. 289 bl.

De Duitsche letteren tellen op dat oogenblik een reeks uitmuntende vertellers, die de hooge kunst verstaan ons de lotgevallen van een mensch - *Menschenschicksale* - voor oogen te tooveren. Een reeks uitstekende roman- en novellendichters zijn in de laatste jaren uit alle hoeken en kanten van het Duitsche rijk opgestaan, en hunne werken worden door het intellectueel gedeelte van het Duitsche volk met genot gelezen.

Moet ik u namen en titels opsommen?

Daar hebt gij. aan de ver afgelegen Oostpruisische grens, Beyerlein, met zijn JENA ODER SEDAN?, in Sleeswijk Frenssen met zijn JÖRN UHL en zijn HILLIGENLEI, in de Eifel Viebig met hare NATURGEWALTEN en VOM MÜLLER-HANNES, in Stiermarken Rosegger met zijn SCHRIFTEN EINES WALDSCHULMEISTERS, in Podolië Franzos met zijn nagelaten meesterwerk DER POJAZ, in Lubeck Thomas Mann met zijn BUDDENBROOKS, enz.

Welke van die namen, welke van die bekorende, vaak leerrijke kunstwerken zouden wel tot België, tot Vlaanderen doorgedrongen zijn?

In honderdduizenden exemplaren zijn zij over de Duitschsprekende landen verspreid geworden. Van Beyerlein's eersten roman zijn meer dan 300.000 exemplaren der volksuitgaaf (2 M.) in een paar jaren tijds aan den man gebracht. Van BRIEFE, DIE IHN NICHT ERREICHTEN, - 't boek kost VIJF Mark - ligt de 75^{e} uitgaaf (in iets meer dan TWEE jaar) vóor mij. Van JÖRN UHL zijn reeds ver boven de 100.000 exemplaren tegen 4 Mark verkocht. Van Margarete Böhme's TAGEBUCH EINER VERLORENEN, dat in Juni van dit jaar verscheen, zag voor kort het 55^{e} duizendtal het licht.

Wat bewijzen die cijfers? Niet alleen dat het Duitsche volk leest - dat wisten wij reeds door het groot aantal *Leihbibliotheken* - maar ook dat het koopt, dat het zijn schrijvers laat leven, dat het een groot talent weet te waardeeren en te betalen.

Indien ik niet wist, dat een Vlaming liever een goudstuk uitgeeft voor een goed smulpartijtje dan een frank voor een leerrijk en onderhoudend boek, indien ik niet beaamde wat Laurent in zijn LETTRES D'UN RETARDATAIRE LIBÉRAL zonder omwegen getuigde: 'Les pauvres auteurs vous donneraient leurs ouvrages gratis, qu'ils ne seraient pas encore lus!', dan zou ik hier met nadruk de zooeven aangehaalde Duitsche werken aanbevelen.

Ook - en misschien eerst en vooral - de werken der schrijfsters, der dames Böhme, von Heyking en Viebig.

Wat een aangrijpend roman, dat TAGEBUCH EINER VERLORENEN. Ik moet in mijn herinneringen achteruitgaan tot Daudet's JACK, 'ce livre de pitié, de colère et d'ironie', om zooveel hooge kunst met zooveel nijpend wee vermengd te vinden. En beide boeken, zoo beweren ten minste de auteurs, steunen op werkelijkheid. In een prachtige voorrede van JACK, *édition précédée de l'histoire de ce livre,* zegt Daudet openhartig wat waarheid en wat verdichting is geweest. En hij eindigt: 'Eh oui, livre cruel, livre amer, livre lugubre. Mais qu'est-il auprès de *l'existence vraie* que je viens de raconter?'

Mevrouw Böhme had misschien hetzelfde kunnen zeggen. Maar zij doet het niet. In haar voorrede zegt zij, dat het TAGEBUCH een werkelijk dagboek is, dat daarin niets verzonnen werd, dat alles, van 't begin tot het eind, waarheid, echte, ruwe, wrange, bittere, hartverscheurende waarheid is.

Op aanraden van haar uitgever, den heer Fontane, werkte zij dit dagboek van een gevallen vrouw *niet* om; slechts het veranderen van enkele namen bleek noodzakelijk. Ook wijst Mevr. Böhme het inzicht ver van zich, de pikante letterkunde met een boek te hebben willen 'verrijken.'

'Nichts liegt mir ferner, als die Absicht, mit der Herausgabe dieser Tagebuchblätter die pikante Literatur um ein Buch zu bereichern. Die schlichten Aufzeichnungen erheben keinen Anspruch auf künstlerische und literarische Wertschätzung; sie sind nichts und wollen nichts sein als ein authentischer Beitrag zu einer brennenden sozialen Frage unserer Tage. Beredter und überzeugender als die glänzendsten Schilderungen aus berufener Schriftstellerfeder, sprechen sie zu uns und werfen ihre grellen Schlaglichter in die Welt der bürgerlichen Toten, der Ausgestoszenen und Parias der Gesellschaft.'

Dus een onvervalscht *document humain*?

Ik betwijfel het.

Thymian Gotteball is de dochter van een landapotheker der Marsch. Haar moeder sterft aan de tering, als het meisje tien jaar oud is. Haar vader is wel goed, zijn hart klopt wel liefderijk voor zijn beeldschoon kind, maar zijn zedelijk gedrag wekt herhaalde malen opspraak. Erfelijk belast wordt Thymian, bloedjong, nauwelijk 15 jaar oud, verleid; ze verlaat haar

geboortestreek, komt in Hamburg in de kraam, trekt daarna in 't Holsteinsche bij een dominee, bij wien zij 't niet uithouden kan, vlucht op zekeren dag weg, valt dieper en dieper. Zij wordt '*so eine*', een '*Verlorene*', een '*Halbseidene*'. Wij leven haar leven mee, wij lijden met haar en wij bewegen ons met haar in die walgingwekkende omgeving der 'halve wereld', in die hel, op wier ingang de beroemde woorden van Dante in vlammend schrift te lezen staan.

Spaar mij de détails. Grijp naar het boek zelf. Er zijn bladzijden, die u zullen doen rillen; er zijn toestanden, die u zullen dwingen het boek voor een poos te sluiten en u tot nadenken stemmen.

O, Margarete Böhme heeft Göthe's raad gevolgd en uit het volle menschenleven, waar 't altijd interessant en pikant is, met flinke hand gegrepen.

Want trots voorrede, trots de twee bladzijden fac-simile aan 't eind van 't boek, trots bladzijden 118 en 119 kan ik dit werk niet voor *document humain* houden. Ik kan niet aannemen, dat herinneringen uit de vroegste kindsheid (als op bl. 7 en bl. 31 worden aangehaald) zich zoo zouden vasthechten in een geheugen, dat Thymian ze later woord voor woord zou toevertrouwen aan haar dagboek.

En dan, van 't begin af hebben wij de meeste personen, die later in dit drama een rol zullen spelen; wij hebben hier ook een schildering van de Marsch, die *zum Verwechseln ähnlich* op een schildering uit Böhme's DIE GRÜNE DREI gelijkt.

Toeval?

Wat er ook van zij, het TAGEBUCH EINER VERLORENEN is een aangrijpend werk, een roman van waarde, geschreven in het echte, levende, onvervalschte Duitsch. Wij begrijpen den bijval, dien hij in Duitschland heeft genoten; wij begrijpen, waarom hij *das Buch der Saison* geworden is.

Ouder, maar niet minder bekorend is de naamloos verschenen roman: BRIEFE, DIE IHN NICHT ERREICHTEN.

De schrijfster van dit werk, dat evenals het TAGEBUCH zich in een waren triomftocht verheugen mocht, is Mevrouw de barones Elisabeth von Heyking, echtgenoote van den Duitschen gezant te Bukarest.

De roman speelt in het tijdstip, toen de christene Chineezen en de Europeanen, die zich in China ophielden, den ijzingwekkenden boxerstorm moesten trotseeren.

ZIJ, de heldin van dien roman in brieven, die HEM niet zouden bereiken, heeft in den zomer van 1899 Peking verlaten. Over Vancouver en Banff reist ze naar New-York, waar haar broeder voor handelszaken heen moet.

Als wees op het bekoorlijk slot Garzin in de Mark grootgebracht, heeft zij een keurige opvoeding genoten: ze kent moderne talen, mag

bogen op belezenheid en kunstzin, schildert op zeer bevredigende wijs en weet niet minder goed met de pen om te gaan. Ongelukkiglijk lijdt haar vermogende echtgenoot aan onheilbare krankzinnigheid, zoodat zij haar broeder, die voor een groote handelsfirma reist, eerst naar China en later naar de Vereenigde Staten vergezelt.

Te Peking leert zij HEM kennen, waardeeren, en, zonder dat zij het zelf weet, liefhebben.

Kort nadat zij met haar broeder Peking heeft verlaten onderneemt HIJ een exploratiereis in 't binnenland. Zijn briefwisseling laat hij zich naar Shanghaï sturen, waar ook haar brieven aankomen, brieven die handelen over allerlei, die keurig de omgeving, de kleine gebeurtenissen schetsen, maar die vooral spreken van geluk, van genot in de herinnering aan samen doorgebrachte uren, en waaruit langzamerhand de angst te voorschijn treedt.

In Juni 1900 teekenen zich de onlusten in China duidelijk af. Allengskens groeit haar angst tot wanhoop aan. Zij wordt ziek; de lucht van New-York wordt haar ouverdraaglijk. De geneesheer stuurt haar naar Bay-View. Weldra zijn de redders vóor Peking. Zal hij gered zijn?

'Heute Nacht, zoo schrijft zij den 13 Augustus, heute Nacht, liebster Freund, wachte ich auf und bildete mir ein, wieder in Peking zu sein. Ich musz im Schlaf ein Geräusch gehört haben, das sich in meinen Träumen zu dem Aufeinanderschlagen zweier Bambustäbchen verwandelte, womit die chinesischen Nachtwächter ihre nächtlichen Runden begleiten. Wie oft habe ich diesem leisen, dann lauter werdenden, dann wieder verhallenden tak, tak, tak, gelauscht. In heiszen Mitsommernächten, wenn die Moskitos gegen die Netze schwirrten und die ganze Erde die Hitze auszuströmen schien, die sie tags über eingesogen hatte, da hörte ich, wie eine dumpfe monotone Begleitung all meiner nächtlich wirren Gedanken, diesen gleichmäszigen klang. Und in kalten Winternächten in Peking, wenn der Schnee die grosze, graue Stadt, die hohen Mauern und die weite Ebene drauszen bedeckte, und die ganze lebende Welt in tiefer Stille untergegangen schien, da tönte es in der groszen Ruhe wie letztes, alles überdauerndes Leitmotiv: tak, tak, tak; Freud, Leid, Tod; Freud, Leid, Tod!

'Heute Nacht hier in anderem fremden Lande habe ich im Traum wieder den altgewohnten Ton vernommen. Er zittert mir im Herzen weiter, aber ich höre nur immerwährend das eine Wort: tot, tot, tot! Und eine namenlose, unbeschreibliche Angst hat mich erfaszt, ein brennender Wunsch dorthin zu eilen, eine wahre Verzweiflung, hier still sitzen zu müssen. Ich möchte helfen und retten, und dann klingt es immer wieder: tot, tot, tot!

'Es ist wie eine quälende, verzehrende Sehnsucht, Sehnsucht nach Ihnen, liebster Freund, Sehnen, Sorgen um Sie. Mir ist, als müszte ich Ihnen grad heute noch tausend und abertausend Liebes sagen. Warum nur heute gerade dies Bangen und Zittern, dies Grauen,

das mir keine Sekunde Ruhe läszt, das mich vom Haus an den Strand, vom Strand wieder ins Haus treibt, das nicht weichen will, wie sonst nächtliche Spukgestalten, die aus den Träumen ins Wachen übergehen, sondern ein Grauen, das wächst und wächst, auch jetzt während ich Ihnen schreibe. Warum das heute, wo die Retter Ihnen doch schon ganz nahe sein müssen? - Und dazu immer der leise Klang, wie ich ihn schon nachts im Traum vernahm: tak, tak, tak! Er verfolgt mich förmlich. Ich will nicht und musz ihn doch beständig hören. Ich halte mir die Ohren zu, da vernehm ich das Pulsieren des eigenen Blutes, tak, tak, tak. Wie Glockenläuten dröhnt es, wie beständiges, regelmäsziges Schieszen klingt es, tak, tak, tak. - Was will es mir nur sagen? Ich lausche und lausche. Jetzt ist es ganz leise geworden... Wie aus einer Ferne, wie letztes versagendes Herzklopfen dringt es zu mir... tot, tot, tot..

'Was soll das? Was soll es?

'O die Angst! Das Grauen!'

Die angst heeft gelijk. Den 13^{en} Augustus 1900 wil de ongenoemde held van 't boek een gewonden Chinees uit het bereik der kogels dragen, als ook hij door een kogel doodelijk wordt getroffen. De tijding van zijn dood verhaast haar wegkwijnen. Thans rusten ze beiden in vreemden grond: hij is in China, zij aan 't Amerikaansche strand van den Atlantischen Oceaan.

Fictie?

Waarschijnlijk. Maar zoo menige heerlijke, ik wou zeggen aristocratische bladzijde maakt die fictie tot werkelijkheid.

Wij verlaten die wereldsteden, die millioenen zielen tellen, en verplaatsen ons in verbeelding naar het Eifelsch dorp Eisenschmitt, dat daar eenzaam en verlaten, in een wel bekoorlijk, maar weinig vruchtbaar dal ligt.

Als een zilverwit lint loopt de zacht glooiende landweg er door. Hoe lief dit dorp, dat onder den weinig vervormden naam Eifelschmitt het tooneel uitmaakt van Clara Viebig's veelgelezen roman DAS WEIBERDORF. Nauwelijks zou men zeggen, dat de mannen jaarin jaaruit weg zijn, ver naar Westfalen toe, waar zij in de fabrieken zwoegen om het dagelijksch brood voor zich en de hunnen. Tweemaal 's jaars komen zij naar huis: met Peter en Pauwel en op Kerstdag, en blijven telkens een achttal dagen bij vrouw en kind.

De eenige jonge, krachtige man die thuis blijft is Pittchen, de slotenmaker. Zijn lam been is slechts een uitvlucht om niet te moeten meetrekken. Een verregaande luiheid alleen is de ware reden. Weldra wordt de armoede bij Pittchen en Zeih - bij Peter en Lucia als gij hunne Hoogduitsche namen verkiest - zoo nijpend en hunne geldbegeerte zoo dringend, dat Pittchen op de gedachte komt met tin, dat hij uit de sacristij van 't dorpskerkje weet te ontfutselen, valsche daalders te slaan. Nu leeft hij weer gelijk *in Saus und Braus,* hij drinkt en zingt, hij danst en springt.

Is Pittchen geen toonbeeld van werkzaamheid en echtelijke trouw,

ook Zeih, in de lente van 't leven, kan op die deugden geen aanspraak maken. Het eind van 't lied is een huiszoeking. Eindelijk komt de waarheid aan het licht en wordt Pittchen gevangen genomen. Het laatste hoofdstuk is misschien het bestgeslaagde, het bestgeziene van 't gansche boek, dat wat de gesprekken betreft, in Eifelschen tongval is geschreven, waarvan zoo menig woord voor een Zuid- of Oostduitscher een opheldering noodzakelijk maakt, maar die voor ons, als bij voorbeeld op bl. 201 en 202, zeer goed verstaanbaar is.

Een zonderling dorp, dat *Weiberdorf!* Een flink slag van vrouwen, die de schrijfster kent, met wie de schrijfster in haar jeugd heeft verkeerd. Ze zullen wel echt zijn, die Bäbb, Tina, Vrun, Traut en hoe ze ook heeten mogen.

En dan de streek!

'Bergland, so weit der Blick reicht, armes Bergland. Unter der mageren Erdschicht starrer Fels; winzige Aeckerken, dem trocknen Heideboden abgerungen oder dem Herzen des Waldes entrissen.'

Dat die schildering van Eisenschmitt een storm heeft verwekt, kunnen wij licht begrijpen. Maar voor ons is het de vraag, of Clara Viebig ons in 't WEIBERDORF echte, gezonde kunst heeft geboden. En dat beamen wij ten volle.

Dr. J.P.

Italiaansche Letterkunde.

Antonio Fogazzaro. *Il Santo*, roman. - J. Pisa. - Arturo Graf.

Wat is die ‘Heilige’ van A. Fogazarro? - Een werk van geloof en poëzie, vol strijd, vol zielsverheffing, vol gedachten. De schrijver zoekt de groote, eenvoudige ziel, die verjongen, verzoenen, bevredigen kunne de tegenstrijdige stroomingen woelend in den schoot der Katholieke Kerk: steegheid die 't geweten laat indommelen, tot slaaf van de letter maakt, - en kritische intellectualiteit; die ziel, die kracht wou hij bepalen met zijn idealistische kunst, met zijn katholiek kristen geloof.

Pietro Maironi, de ‘Heilige’, is tuinier in het klooster van Santo Scolastica; geen monnik is hij, maar tot een leven van boetvaardigheid wijdde hij zichzelf onder den naam van Benedetto, in de schaduw der oude, vereerde kloosterorde. Na den dood zijner vrouw, eene arme krankzinnige die in een gesticht verbleef, en na een visioen dat hem een profecie voor het toekomende leven was, gebeurde in hem een groote omkeer. Hij verliet de wereld en de vrouw die hij liefhad en die hem met reine passie minde, om te gehoorzamen aan de goddelijke stem. Bij de moeizame loutering zijns geestes leeft hij tot meester en leidsman Padre Clemente, een monnik die, dank zij evangelische goedheid en diep verstand, den vooruitgang van godsdienst en katholicism zelfstandig kan overzien. Vast geloof in de roeping der Kerk en nieuwe hoop op hare toekomst werden hem ingeboezemd door de vriendschap van Giovanni Selva, een schrijver die de godsdienstige vraagstukken behandelt en in zijn boeken strijdt tegen kleinzieligheid en onverdraagzaamheid en die wordt voorgesteld als de leider van een schare wijsgeeren en godsgeleerden; allen hebben betrouwen in het progressistische katholicism. In Selva's tuin ziet Jeanne Dessalle, de smartvolle martelares der liefde, Benedetto voorbijgaan, dien zij vergeefs drie jaar zocht. Zij wil hem wederzien, hem spreken, weten of zij hopen mag dan wel of zij moet verzaken aan heur liefde en verkwijnen. Met hare vriendin, Selva's schoonzuster, ijlt zij naar het klooster van Santa Scolastica; doch vruchteloos. Benedetto, die haar erkend had, bleef, heel dien nacht toen de storm in zijn boezem woedde, op den berg om te bidden; 's morgens vertrok hij, volgens Padre Clemente's bevel, naar Jenne, een vlekje dat in

het dal verloren ligt. Maar de bedrukte volgt hem; zij vindt hem in het heilige Speco, het mystieke toevluchtsoord, in een kapel aan stilte en mysterie gewijd. Tragisch is die ontmoeting tusschen de hartstochtelijke vrouw die in haar liefde alleen gelooft, en den man die, van alle menschelijke drift ontheven, slechts in de bespiegeling van God kan leven. Een enkele vraag stelt hij: gelooft zij? - Neen. Een enkele belofte ontvangt zij: in de ure zijns doods zal hij haar bij zich ontbieden. In die treurige verwachting zal zij door naastenliefde zich tot gelooven voorbereiden. Terwijl zij, voor altoos rampzalig, terugkeert naar Selva's huis, in de laagte, klimt de ‘Heilige’ de heuvelen op, naar Jenne.

Hier begint zijn werk van liefde; hij predikt, hij doet mirakelen. Hij verzorgt en heelt de zielen en soms, omdat deze gelooven in de kracht van zijne tegenwoordigheid, de lichamen tevens. ‘De Heilige’ wordt hij genoemd, hij wordt bemind en vereerd. In de vurigheid van zijn kristelijken ootmoed verwerpt hij echter die fanatieke aanbidding, waarvan het schepsel méér het voorwerp is dan de Godheid; het zichtbaar mirakel der genezingen legt hij uit als 't gevolg van een geloofskracht die over de wereld is verspreid, en die aan de ziel eigen is evenals de krachten, sluimerend in vuur en water, aan die elementen toebehooren. Zijne faam dringt overal door, van overal komen menschen bij scharen om hem te zien en naar zijn woord te luisteren. Uit elke rede spreekt zijn verheven en rein geloof, en telkens geeft hij uiting aan zijn betrouwen in Gods werking, voelbaar in de wereld, - die wijsgeerige opvatting welke in hem is gegroeid uit de leerstelsels van Selva en Padre Clemente. Maar de intransigeerende priesters lasteren hem, bestrijden hem zoodanig dat hij Jenne moet verlaten: hij gaat naar Rome. Door Rome voelt hij zich aangetrokken, Rome roept hem, te Rome zal hij steeds een minister van kristelijke liefde zijn maar tevens een apostel der hervorming. Te Rome kan, zal hij spreken tot den Paus, wiens oppergezag hij erkent. In de enkele bladzijden, welke dit onderhoud tusschen den vertegenwoordiger der traditie en dien der godsdienstige onafhankelijkheid beslaat, geeft Fogazzaro de kern der kritiek op den huidigen toestand der katholieke Kerk. Van vier booze geesten, zegt Benedetto tot den Heiligen Vader, is het lichaam der Kerk bezeten en daarom strijdt deze tegen den Heiligen Geest: in haar wonen leugen, priestersheerschzncht, gierigheid, onbeweeglijkheid. De Paus keurt wel, als een ideaal, Benedetto's gedachten goed maar kan de hervorming niet doorzetten wegens de voorzichtigheid die zijn ambt hem oplegt. Wat hij echter vermag en doen zal is: nooit de ontwikkeling van gedachten en leerstelsels te verhinderen, maar tegenover deze een rustige objectiviteit te betoonen. Om der wille dier bladzijden zal de schrijver kamp moeten voeren tegen de reactionnairen, de ‘onbeweeglijken’, hij zal aldus ongeveer in het lot deelen van zijn Heilige, dien de klerikalen volstrekt willen ten onder brengen. De invloed dien deze kan uitoefenen op den zachtzinnigen Paus is hun onverdragelijk. Door een eerloos verbond met het

wereldlijk gezag trachten zij Benedetto uit Rome te doen wegzenden. De ‘Heilige’ is reeds krank, hij gaat den dood tegemoet; wanneer hij echter voor den minister geroepen wordt vindt hij nog scherpe woorden van verachting en opstand om den geest van leugen en kuiperij te bestempelen, die de politieke wereld beheerscht. Ook in die brok, welke met de samenspraak met den Paus kan gelijk gesteld worden, wil Fogazzaro heel een regeeringsstelsel treffen, dat zijne opvatting van menschen en streven krenkt.

Wanneer Benedetto het ministerie verlaat wacht Jeanne Dessalle's rijtuig hem op. Zij laat hem bij dokter Muyda, een zijner vrienden, voeren. Zij verlangt hem te zeggen, maar moet het nog zwijgen, dat zij gelooft; zij wacht het uur van angst en liefde af. Dit uur is nabij; vermoeinis en boetvaardigheid hebben Benedetto uitgeput; nog enkele dagen heeft hij vóór zich, misschien nog enkele uren. Dat weet de liefhebbende vrouw, die in haar zelfverloochening heilig is evenals haar vriend.

Benedetto gaat sterven in het eenvoudige kamertje, met in oogen en ziel een wondervol visioen. Zijne discipelen spreekt hij eene laatste maal toe en geeft hun de synthesis zijner godsdienstige gedachten: alle katholieke zielen moeten tot loutering der Kerk in overeenstemming gebracht worden.

Het volk wil den Heilige op zijn doodsbed zien; het volk treedt in lange stoeten voorbij, de vrienden ook. De laatste komt Jeanne, geheel alleen. Benedetto kan niet meer spreken maar met stervende oogen vraagt hij haar iets. Jeanne begrijpt hem en geeft hem het kruisbeeld; hij tracht zich op te richten om het haar toe te reiken. Nog beter begrijpt zij; en de ongeloovige van weleer drukt op het kruisbeeld een passievollen kus. Dan sluit hij de oogen en gaat glimlachend den vrede in.

In een periode van romantische bewondering heeft die *Santo* de heftigste discussiën uitgelokt. Bij ons oordeel moet rekening gehouden worden van plaats en tijd. Men mag bevestigen dat de kritiek en de openbare meening in Lombardo-Veneto, dat is in het midden waar de romanschrijver-wijsgeer van Vicenza thuis hoort, zich onvoorwaardelijk gunstig uitlieten over de opborreling van mysticism en hervormingszucht bij Benedetto. De geestdrift verkoelde te Florencië, sterker nog te Rome, waar zoowel de katholieke als de anarchistische kritiek blijken gaven van het verlangen om de artistieke en philosophische waarde van het werk te kleineeren. Er werd zelfs gezegd dat de *Santo* op den index gebracht was; tot nogtoe is dit niets méér dan een praatje en misschien wacht de uitgever te vergeefs op zooveel geluk. Vast was hier nochtans geen rook zonder vuur; het gerucht onstond uit de ruwe wijze, waarop de kalholieken Fogazzaro's boek ontvingen en vooral zijn poging om Darwin's theorie met de leerstelsels van S. Agostino overeen te brengen. Belangwekkend ware 't te weten hoe de indruk was bij Paus Pius X, een landgenoot van den schrijver, en die voorzeker sterk verlangt uit het Vatikaan

te komen en een naïeve hoop op frisscher, gezonder leven koestert. Het feit is niet zonder belang dat hij zelf onlangs het turnkongres bijwoonde, welk in de hovingen van het Vatikaan gehouden werd. Hoe onbescheiden de pers geweest zij, wat ze vertelde geraakte echter niet tot daar. Kardinaal Merry del Val zal wel zorg gedragen hebben, alle nieuwsgierigheid te verijdelen.

Beschouwen wij den *Santo*, dan valt het ons dadelijk op dat hij tot een nieuw tijdperk moest behooren, dat hij noch tot een heilige-type te herleiden is, noch tot een spontane uitdrukking van ons leven. Bij zwakke lichaamskracht hadden de heiligen immer ontzaglijke zielekracht en zedelijke sterkte. Fagazarro's Santo is, alles wel ingezien, een wijsgeer of dichter die in de eenzaamheid een groote passie afweert en in zich versterven laat, zooals hijzelf geheel wordt verteerd in zijn theoretisch verlangen om nieuw leven in den schoot der Kerk te brengen. Wel trekt hij landen, verscheiden in zeden en gedachten, door; maar in zichzelf draagt hij overal mede en geeft overal uiting aan zijn Venetiaanschen aard; daarmede bedoel ik die levensopvatting, welke door ons, Italianen, Venetiaansch genoemd en als Venetiaansch gevoeld wordt, en waarvan het kenmerk sentimenteele zachtheid is. Daarom spreekt het werk nooit tot gansch het Italiaansche gemoed; Benedetto's karakter blijft binnen de persoonlijke wijze van zien van den schrijver begrensd. Benedetto is een hartstochtelijke, die na den dood zijner vrouw zelfbeschouwing oefent en met grootsche gedachten die tot hervorming strekken wordt vervuld. Men voelt in hem niet de geheimzinnige en opperste macht van een ware godheid, of ten minste krijgt men die niet uitgedrukt; zoowel in de eenzaamheid der dalen als in den maalstroom der Eeuwige Stad blijft hij getroffen, als verplet. Hij is noch Sint Franciscus noch Luther.

De kortzichtigheid van den ‘heilige’ heeft invloed op den stijl van het werk; die stijl, al is Fogazzaro een volgeling van Manzoni, is voorzeker geen nieuwe bijdrage tot het vormen van den éenigen, Italiaanschen stijl, die altoos, sedert Dante, de ernstige bekommering aller Italianen was. Het blijft verstaan dat ik door ‘stijl’ zoowel de wijze van denken en gevoelen bedoel als de wijze van uitdrukking. Het nachtelijk dwalen van Benedetto in het Vatikaan levert ongetwijfeld een heerlijke bladzijde vol poëzie; maar die overvloed van details, beschrijvingen, anekdoten, redevoeringen en redetwisten ware beter met meer geduld en vlijt versmolten geworden tot een steviger geheel dat er bij gewonnen had, in.... 't Venetiaansch gezegd te worden.

***

Sommigen stelden de vraag of Fogazarro niet beter hadde gedaan een wetenschappelijk boek te schrijven dan te borduren op een weefsel van

kunst. Fogazarro blijft gestadig een kunstenaar; hij deed wat zijn gevoel hem gebood.

Het godsdienstig vraagstuk werd binst het afgeloopen jaar breedvoerig behandeld. De merkwaardigste studie die er aan gewijd werd is een nagelaten werk van Jules Pisa, een voortreffelijk liefhebber die de moderne kunst voorstond en de criticus ervan was.

De godsdienstige theoriën en de levendigste discussiën, die daarover in den laatsten tijd gehouden werden, zijn in het boek kernachtig en met helderheid uiteengezet, de schrijver blijft niet bij de woorden stil maar dringt tot den geest door. De religie van den arbeid, door Carlyle en Emerson gepredikt, wordt erin beschouwd zoowel als het ascetisme van Guiseppe Mazzoni, die de opkomst, vroeg of laat, van eene nieuwe Kerk voorspelde, omdat de wijsbegeerte, die een wetenschap des levens wil zijn, ‘slechts den dood van een godsdienst kan vaststellen en de baan voor een nieuwen voorbereiden.’ Leo Tolstoj bevestigt en predikt dat men volgens 't Evangelie moet leven om in den waren godsdienst te zijn. In een dergelijk godsdienstig leven ligt voor hem de onmiddelijke oplossing van heel het maatschappelijk vraagstuk.

De schrijver bepaalt zijn godsdienst en dien der toekomst. Hij onderzoekt eerst de wetenschappelijke opvatting van het heelal; dit onderzoek geeft hem de overtuiging dat groote onzekerheid drukt op al onze berekeningen, bevestigingen, vooruitzichten. De toekomst verstoort doorgaans de best overwogen plannen, werpt vooraf beraamde schema's omverre.

Evenals Raut ziet hij de nieuwe moraal ontstaan uit den dood van het dogma en hij beschouwt ze als eene wetenschap die voor taak heeft aan het leven en zijn veelzijdig vermogen harmonische ontwikkeling te geven. Heeft Jules Pisa met zijn breede studie over moraal diegenen verrast. welke hem meer kenden door zijne opstellen over kunst, toch verwekte hij minder verbazing bij wie zijn zielskalme *Pensieri* lazen. Hij was een dier zeldzame menschen welke theorie en levenspraktijk in overeenstemming brachten. Zijn positie veroorloofde hem, zijn schoonen godsdienst der liefde in werkelijkheid om te zetten. Zijne aanzienlijke legaten ten bate der kunst en der openbare werken bekroonden een programma dat voortdurend in daden werd uitgedrukt.

Wat de positivistiche kant betreft, dien hij aan den door hem voorspelden nieuwen godsdienst der liefde in de toekomst zag, daarover hoeven wij hier niet te redetwisten. Ons mystisch temperament wil den geur ervan, maar wijst de stekelige syllogismen af.

***

Nu de Parijzer ‘Revue’ tot de bespreking komt van haar enkwest over de mogelijkheid van moraal zonder godsdienst, mag wel gewezen worden

op een hartstochtelijk stuk dat Arturo Graf enkele maanden geleden schreef in de Nuovo Antologia. Tot dan toe dacht men dat Arturo Graf, een stevig denkend dichter, een onverzoenbaar pessimist was; en zijn pessimism scheen volstrekt heidensch te zijn. Plots is hij opgestaan en roept de noodzakelijkheid van een geloof uit, dat het materialisme terugdrijve welk de verleden eeuw teisterde, en al de positivistische beperkingen van heden. Hij snakt: ‘Ik heb behoefte aan wat oneindigs om adem te kunnen scheppen... Het betrekkelijke geeft mij enkel verlangen naar het volstrekte... Voor mij is 't leven waardeloos zoo ik het niet kan vastknoopen aan iets dat oneindige en volstrekte waarde heeft.’ In zichzelf en om zich heen liet hij zijn blikken dwalen: en hij vond geene deugd die den godsdienst geheel kan vervangen. Hij wordt een haast streng dogmatieker. ‘Door godsdienst versta ik de erkenning van een geesteskracht die de wereld beheerscht en die er de erkenning bewerkt van eene zedelijke wet in welke die intelligencie meer bijzondere uiting vindt; tevens versta ik daardoor eene geschiktheid onzer ziel om die wet te volgen.’

Sommigen vroegen zich af: is Artur Graf wellicht katholiek geworden? - ‘Ja’ kan men niet antwoorden. Hij zag ten slotte het nut en de noodzakelijkheid van een godsdienstzin, maar welke godsdienst is volgens hem de ware? Hij gaat niet al te diep in het onderwerp; aan zichzelf antwoordt hij slechts dat hij behoefte heeft aan een godsdienst die noch het leven, noch de beschaving, noch de wetenschap loochene; die met ervaring en rede overeenstemme en die altoos een deur open hebbe om binnen te laten wat nog wenschelijk zal blijken. Dat zou wel het evolutie-programma van J. Mazzoni kunnen zijn; maar in den grond is het een aan Graf eigen, een individueele, kortom een poëtische godsdienst.

Florencië, December 1905.

ROMUALDO PANTINI.

Antwerpen 's Grond en Ondergrond.

De begane grond eener stad is aan gedurige verandering onderhevig. Monumenten blijven bestaan, sommige tot eene hooge oudheid, maar straten en pleinen wisselen gedurig. Ik heb mij voorgenomen een en ander te vertellen over den platten grond onzer moederstad, alles behalve onder geschiedkundig opzicht.

Straten zooals thans, waren vroeger onbekend. Ze waren niet, of kwalijk gekasseid. Vòòr de deur lag een stroowisch om de voeten af te vagen. Allerhande huisvuil werd eenvoudig op straat geworpen en bleef daar liggen, zooals in de Chineesche steden.

In mijn jeugd werd tenminste het vuil bijeengekeerd, en vuilnishoopen van afstand tot afstand, getuigden van de ordelievendheid der huisvrouwen. Maar toen was het één mestvaalt, door kiekens dooreengescharreld, door honden en zwijnen omgewoeld; modderpoelen in den winter, stofhoopen in den zomer, met heele zwermen van vliegen en maden, ijverige voortzetters van de ziekten der middeleeuwen, van zweetziekte, roodekoorts en pest.

Tegen het huis, vòòr de luifels waar de winkelwaar te kijk lag, waren losse planken aangebracht tot gerief der voorbijgangers; maar lang heeft het geduurd, eer men er aan dacht de straten te kasseien. Waarschijnlijk is men begonnen ze met keien te beleggen. Op het tafereel van Leys: ‘Het Burgemeesterschap van Lancelot van Ursel’ is een brok der Groote markt te zien; vandaar kan men allicht tot het plaveisel der andere straten besluiten. Men voelt de kramp in de beenen op het zicht alleen.

Eerbare lezer, zoo gij het weinig benijdbaar voorrecht

geniet een zestiger te zijn, herinner u dan de straten uwer jeugd, met hun ronde of langwerpige straatkeien, ver van elkander, van allerlei kleur, met hier en daar een witte of een blauwe tusschen den geel-grijs-bruinen hoop; herinner u de voetpaden, voor het gemak (!) der wandelaars, met scheefgelegde sponnen of boordsteenen, met hier en daar een vooruitstekend paaltje om de huizen tegen het gerij te beschutten, en zoo u het beeld nog levendig vòòr den geest staat, dan zult gij onzen Lieven Heer bedanken, die u zestig liet worden en het einde zien van dit aardsch verdriet.

Of de voeten onzer voorouders minder gevoelig waren of hun schoenzolen steviger van aard, dit problema wil ik onverlet laten. Eén ding is zeker: de stad was slecht gekasseid.

Kasseien slijten af, dat is, ze worden kleiner en ronder. Naarmate zij afgesleten waren, bracht men ze over naar min begane straten, waar ze dan nog jaren bleven liggen, wel honderd jaar en meer, in schilderachtige groepen, onder de niet min schilderachtige benaming van *pepernoten.* Wat hun dien naam verwierf, hun vorm, hunne kleur of hunne onverduwbaarheid, is moeilijk om zeggen, maar niettemin, zoo hieten ze.

Thans moet men zoeken om die *pepernoten* nog tegen te komen, want de meeste zijn lang verkocht en hebben de wijk genomen naar kleinere gemeenten. Hier en daar, in een straatje of gangesken, treft men die aartsvaderlijke keien nog eens aan. Indien zij beantwoorden aan mijne beschrijving hierboven, zeg dan gerust: het zijn *pepernoten.* Ge kunt niet missen.

Langen tijd heeft het geduurd, eer men begonnen is een betere soort straatsteenen te bezigen. De behoeften waren niet meer dezelfde; de beweging in de straten was oneindig drukker. Eindelijk is men begonnen een beetje aan weelde te denken en de voornaamste straten opnieuw te kasseien.

Men gebruikt daartoe veelal langwerpige behouwen straatsteenen - *des oblongs retaillés* -, op een bedding van steenkap geplaatst. De boordsteenen zijn in graniet of

porfier. In den laatsten tijd heeft men in voege gebracht drempels uit één stuk met den gootsteen eraan, in den vorm eener trede. Of dit echter een duurzame verandering zal zijn, moet nog uitgemaakt worden.

Maar algemeenen lof verdienen de voetpaden, ruim en breed, in plaveien van cement of van graniet, waarover men zacht voortglijdt als over een vloertapijt. Een beetje overal heeft men er aangebracht. Het midden der straat wordt nu voor rijtuigen voorbehouden, maar het gaanpad is voor de menschen.

Men is op de gedachte gekomen, eindelijk, dat de menschen, evenals voorheen, gekweld zijn met enge schoenen, eksteroogen, kruisvoeten en wat dies meer en dus dat het een einde zou maken aan de treurigste aller kwellingen, door hun gemak in het loopen te verschaffen. Ik ben overtuigd dat bedaarde lieden vooral, het einde van hun gemak niet weten, wanneer zij òver die nieuwmodische trottoirs loopen, en zelfs dat zij een soort van negatieve dankbaarheid gevoelen, die zich uit in een stortvloed van smaadredenen, telkens zij vanher het oude plaveisel betreden.

Ziehier den staat van nieuwe wegenis, van 1872 tot 1905:

Nieuwe straten:

Zuiderkwartier	73
Oostkwartier	26
Op het Kiel	13
In het centrum	143
Bestaande straten maar zonder kasseiing	78
Samen	333

straten, met eene oppervlakte van 1 miljoen m.v. nagenoeg.

Gedurende dezelfde periode werden herkasseid 131 straten, te weten:

met gewone kassei, van 1872 tot 1892: 487000 m^2;

sedert 1892, met langwerpige kassei zonder ballast: 37000 m^2;

sedert 1892, met langwerpige kassei en op een bedekking ballast: 306000 m^2;

voetpaden met plaveien in cement 150000 m^2 en met plaveien in graniet 20000 m^2.

Samen eveneens 1 miljoen m. vierkant.

Voor de nieuwe straten waren de kosten ten laste der belendende eigenaren, maar 16 miljoen is van stadswege verbruikt aan de herkasseiing, niet gerekend eene som van 120000 à 135000 fr. per jaar aan den onderhoud besteed.

Hier bij moet ook nog gerekend worden wat de kasseiing der Scheldekaaien en dokken gekost heeft.

De straatsteenen zijn aldaar doorgaans grover en slijten gemakkelijker. Van het jaar 1872 tot 1905 is er uitgegeven eene som van 5.888.000 fr. Eindelijk voor het loopende en voor de benoodigdheden van het aanstaande jaar, zoozeer in de stad als aan de dokken (Amerikadok en de twee Tusschendokken) zal men eene som van fr. 1.801.000 verteren.

* * *

Dus onder alle opzichten, voor menschen en dieren, is de wegenis vrij wat beter geworden in den laatsten tijd. Er is minder wrijving tusschen de voetzolen der menschen en hun geboortegrond. Ieder weet nochtans dat er in Antwerpen vrij wat gewichts verpord wordt, aan de dokken vooral. De groote paarden, in de natiewagens gespannen, zijn modellen in hun aard, om aan prinsen en grooten te vertoonen. Hoe dikwijls heeft men optochten ingericht, waarin voerlie en paarden en de getrokken vrachten als met fierheid werden vertoond.

De meeste dier wagens, van een zeer speciaal model, zijn laag bij den grond en heeten *platte wagens.* Zij rusten op twee paar wielen, waarvan het voorste paar, heel laag bij den grond, weinig of niets te dragen en het achterste paar, zoo hoog als de schouders van een man, heel de vracht te torschen heeft. Met één paard is die vracht 4000 k^{os}, met twee paarden van 5000 tot 6000 k^{os}. Het gebeurt wel eens dat men zwaarder gewicht door de straten vervoert. De naties gebrui-

ken alsdan een soort sterker en nog lager voertuigen, *krengen* genaamd, waar twee, vier en zes paarden voorgespannen worden en waarop marmerblokken en stoomketels tot van 25000 k^{os} gewicht en meer vervoerd worden. Niet altijd zonder gevaar voor de straten; het gebeurt dat zulke zware vracht over de geutijzeren dekplaten der ruien rijdt en stukken maakt.

Of er moedwilligheid mede gemoeid is? Dat zullen wij God en den mulder laten proeven.

Hier komen wij aan een gewichtig punt onzer verhandeling. Van ouds noemde men ‘de mestpacht’ al wat er mêe in verband stond; thans heet men het ‘de reinigheidsdienst.’ Maar de zaak zelve is gebleven ongeveer zooals zij was, al zij de laatste ‘moosmeier’ reeds lang verdwenen.

Van waar komt het slijk in de straten? - Oudtijds mocht men denken: het komt, door regen en verkeer, uit den week geworden ondergrond, tusschen de straatsteenen naar boven. Dit mag toen waar geweest zijn, maar nu bestaat deze oorzaak niet meer. De bedekking waarop de kasseien geplaatst zijn, is voor slijk en vuil zoo goed als ondoordringbaar. De oorzaak van den modder dus moet elders gezocht worden. Eene van de voornaamste is wel het gedurig opbreken van den grond.

Men heeft al goed systemen uit te denken, het is niet mogelijk een duurzame verandering aan het omwoelen der straten te brengen. Op het oogenblik dat wij schrijven, staan wij voor eene nieuwe opbraak van het plaveisel. De telefoondienst gaat zijn draden onder den grond bergen, zoodat wij een maand of zes van dit jaar gaan openliggen, - ja, mejuffer, - met al het onaangename van dien toestand. Maar wat daaraan te doen? Wie het doel wil, wil ook de middelen. Men zal zich dus moeten getroosten over grachten te springen en door hoopen gruis te baggeren, tot de maatschappij voldaan zij.

Bij die gelegenheid zal het ons gegund zijn een kijkje te nemen in den ondergrond onzer stad, in de doorsnêe van de straten. Waarlijk een gewichtige aanblik. Zal men er eenmaal toe besluiten om gas, waterleiding, electriciteit en wat dies meer in eenzelfde onderaaardsche buis te leggen?

(Ik zeg buis bij manier van spreken). Zal men eenmaal voor riolen en ruien eene afzonderlijke geleiding maken? Dat alles is voor de toekomst weggelegd. Ja, zeker wel, indien men ons de rol laat spelen waarvoor wij geroepen schijnen; zeker niet, indien men de Schelde gaat verknoeien en onze ontwikkeling stuiten in haren loop.

In het jaar 1895 heeft men, voor particulieren alleen, den straatweg 1376 keeren opgebroken. Daarenboven voor de gasmaatschappij 669 keeren; voor de waterwerken 1816 keeren; voor de electrische maatschappij 805 keeren, te zamen 4666. In afwachting dat de schrandere geest gevonden worde die daar orde en regelmaat in brengt, moet men voortgaan volgens het tegenwoordig stelsel en laten opbreken wie wil. Dit brengt natuurlijk een boel aarde, zand, gruis, kalk te weeg, die met de wielen van het gerij door heel de stad gesleept worden.

Een tweede oorzaak van het slijk is de afval van allerhande koopwaar, hier zoo menigvuldig vervoerd; het snuifje suiker, het boontje koffie, het graantje rijst die van den wagen vallen en onder den voet geraken. Indien men tegenwoordig de vuilnishoopen moest onderzoeken zooals men met de *kökkenmjödding 's* deed, men zou tot zonderlinge resultaten komen. Om en rond de dokken is het overgroot gedeelte van het vieselijk slijk saamgesteld uit afval van koopwaar.

Een ander bestanddeel van het vuil in Antwerpen zijn de uitwerpsels der huizen, al hetgeen de vrouwkens 's morgens op de straat gooien, wanneer de ‘gardevil’ het niet ziet of in een emmer vóór de deur zetten, wanneer de vuilniskar komt.

Van de 365 dagen in het jaar, oogst men elken dag nagenoeg 475km. straatvuil in Antwerpen. Het grondgebied is 2200 Ha., de rijweg 300 Ha. Het dagelijksch product van die 300 Ha. is 47 1/2 waggons, een waggon op 10 m^3 gerekend.

Verbeeld u dat er om hetzelfde uur een heele trein van 47 waggons de stad uitrijdt. Voor één trein is het niets; voor twee ook niet; voor tien wordt het een beetje erger; voor twintig weet men haast niet meer

waar ermede blijven. Alle dagen zoo'n heelen trein straatvuil bergen, is een der gewichtigste vraagpunten van stedelijke huishouding.

In sommige steden verbrandt men het straatvuil en maakt er een soort van '*poudrette*' voor den landbouw van, maar de bewerking is vrij kostbaar. In andere steden stort men het straatvuil over het land, *sur des champs d'épandage.* Gedeeltelijk gebeurt dit ook hier - te Brecht en te Rijckevorsel, op gronden door de stad aangekocht, werden het vorig jaar, dat is in 1904, 5322 m^3 uitgestort. Eerst na een lang verloop van jaren zal men kunnen nagaan of de proef de kosten loont.

Het grootste gedeelte van het straatvuil wordt verkocht, want ieder weet dat het een kostbare voedingstof is voor den landbouw. Op 142642 kubieke meters in het jaar 1904 geoogst, werd er 81317 m^3 of voor 102695 fr. straatmest aan den man gebracht. De overige 5322 kubieke meters werden te Brecht en te Rijckevorsel uitgestort en 52530 m^3 op stads grondgebied ingedolven. De plaats waar wij thans dit straatvuil bergen, zijn de omstreken der droge dokken. Waarschijnlijk zullen we in de aanstaande jaren gelegenheid te over vinden om aldaar het overtollige straatmest te bergen. Indien het eenige jaren tijd van broeden heeft, is de streek gezond en zuiver, zooals nu jaren geleden met het berucht krakeel over de school aan de oude dokken is gebleken.

Ik zei daar zooëven dat het huisvuil 's morgens in emmers aan de straat wordt gezet. Er zijn 106 voerliê en toerkeersters, belast met het afhalen van het huisvuil; daarenboven nog 402 werklieden, wien den keerdienst en aanhoorigheden zijn opgedragen. Maar ik heb u nog niet gesproken over den ruimingsdienst.

Zooals men weet, zijn de privaten in gemetselde ruimten behouden. De tijd is voorbij, toen men 's nachts - want *nachtwerkers* was de naam der *klerken van Mintjes* - met emmers en kuipen den inhoud in tonnen moest overstorten. Dank aan het stelsel Tallard wordt er volkomen reukloos geruimd in klaren lichten dag, een gelegenheid voor

Vespasiaan om zijn *non olet* nog eens te plaatsen. Er zijn zes ploegen met acht machienen en dertig tonnen. De ruimingsdienst beslaat zoowat 57 man. In 1904 zijn er 1132025 Hectoliters vergaard, waarvan 777254 Hl. voor 312.308 fr. verkocht en 275704 Hl. gestort in de Schelde.

* * *

Waar blijft men met het regenwater? - In een stad, aan den oever van een vloed, is het antwoord gemakkelijk: het loopt naar de Schelde. Maar hoe loopt het naar de Schelde, is de vraag. Gedoog dat ik u ons stelsel van ruien en riolen in korte woorden uiteenzette.

De grond van Antwerpen is doorgaans plat; tusschen klimming en daling is 4 meters het hoogste punt. Er is dus ook geen val voor het water, zooals te Brussel bij voorbeeld. Verdeelen wij de stad in tweeën: het oude gedeelte tot aan de Spaansche vesting, en het ander gedeelte, viermaal grooter, dat zich uitstrekt tusschen de boulevards en de nieuwe omheining, die nu ook op haar beenen staat te waggelen. In de oude stad bestonden vroeger de zoogenaamde ruien, waterloopen in open lucht: de Minderbroedersrui, de Suikerrui, de Boterrui enz., thans gedempt, of beter, overwelfd, want al vroeg heeft het gezond verstand onzer voorouders gelegenheid gevonden om die waterloopen in natuurlijke vergaarbakken te veranderen. Het net dezer ruien doorkruist heel de stad. Een eerste buitenste kring wordt gevormd van aan de Schelde door de Brouwersvliet, de Oude Leeuwenrui, de Ankerrui, de Handelslei, de Kunstlei, de Oude-Vaartplaats, vroeger ‘vuilrui’ geheeten, de Rubensstraat, de Meir, de Wiegstraat, de Lombaardevest, de Steenhouwersvest, en loopt langs de St. Jansvliet wederom in de Schelde.

Midden in dien omtrek en eveneens a an beide uitmondende zijden in de Schelde, zijn er nog tal van ruien en vlieten met deze in verband, als daar zijn: de Stijfselrui, de Falconrui, de St. Pietersvliet, de Minderbroedersrui, de Kathelijnevest, de Wijngaardbrug, de Kaasrui, de Suikerrui, de Koolvliet, de

Burggracht enz. Hunne gezamenlijke lengte is 7300 meters.

De grond van Antwerpen ligt nauwelijks hooger en op veel plaatsen lager dan de hooge tij. De bedding dezer onderaardsche waterloopen is gemiddeld van 4 tot 5 meters onder den waterspiegel der hooge tij. Zij stroomen dus vol wanneer de tij opkomt. Het is maar bij laag water dat zijn hun inhoud uitlossen in de Schelde.

Tweemaal daags, dus wanneer het hooge tij is, spelen deze ruien de rol van vergaarbakken waar de straten der stad in afwateren.

Niet al de straten zijn rechtstreeks met de ruien in verband, maar dan toch rechtstreeks met een onderaardschen waterloop die zich in de ruien uitstort. Bij plasregens en sneeuwweer is de rol, die zij spelen, zeer belangrijk. Zij beletten het onderspoelen der stad.

Vroeger was de toestand bij noodweer alles behalve aangenaam. Het is nog geen dertig geleden, bij het bouwen der nieuwe kaaien namelijk, dat op het Zand de kelders onder stonden en men de hulp der pompiers moest inroepen om ze te ledigen.

In vroeger tijd, vòòr 70 of 80 jaar, waren dergelijke voorvallen alledaagsch. In het Klapdorp en langs de Paardenmarkt heb ik voor deuren en keldergaten de reten nog gezien, waar men een schof in stak om de woningen bij overstrooming te vrijwaren.

Ik heb in mijn kinderjaren meer dan eens hooren verhalen van de ongeloofelijke pret die de kleinen bij noodweer hadden. Hoe de groote broer zich naar den bakker waadde om een brood en hoe het zusje, in eene tobbe gekropen, was gaan drijven en men het juist nog oppikte op den hoek.

Mijn grootouders woonden op de Falconplein - dat was lang vóór mijnen tijd - in een benedenhuis. Het was giertij en Boog, de knecht, die op twee kleuters te waken had, mijn vader en zijn tweelingbroeder Michiel, - was op de tafel gekropen, die nauwelijks met haar blad boven het water uitkwam.

‘Boog,’ riep Chel, ‘ik heb zoo'n behoefte’.

- ‘Wel dàar zie,’ zei Boog, en wees den breeden plas.

Maar Chel begon te grijzen en riep: ‘Neen, dan komt het nog hooger!’

In tijds werden de jongens verlost door Grootvader, die op een platten wagen naar huis kwam gereden.

De ruien vormen onder den grond der stad een onderaardsche stad op haar eigen. Ze zijn verschillend in breedte, soms tot 8 en 9 meters, ja zelfs 11 meters toe. De gemiddelde breedte echter is slechts 4 meters. De hoogte van de gewelven hangt af van den waterstand. Waar de ruimte groot genoeg is, is aanbeide zijden een houten voetbank aangebracht. Beneden zijn naamplaten bevestigd, de straten aanduidend waaronder men zich bevindt. Men kan dus heel goed een onderaardsche wandeling maken. Er liggen twee vaartuigen onderin, die elk een tiental menschen kunnen bevatten. De schipper stuurt ze voort met een enkel roeispaan al wrikkelend achteraan of met zijn haak duwend tegen het gewelf. Een lantaarn op de boot verspreidt het noodige licht, doch men legt ook van afstand tot afstand een luik open. De lucht is weinig bedorven en het water weinig onrein.

Het geeft een zonderlingen indruk aldus in die onderaardsche buis voort te varen. Men zou wanen in een stad der dooden te zijn, zoo donker en stil is het er. Boven het hoofd is de onmetelijke stad met hare honderden duizenden menschen, allen hartstochen met zich dragend, en beneden is alles akelig en doodsch, met een enkel schuitje en een paar menschen die, moest het vaartuigje zinken, wis omkomen zouden in een smadelijk ongeval.

Op verschillende punten der stad zijn 44 sluizen aangebracht, die beurtelings opengezet worden en het water lozen. Aldus worden, door onderaardsche spuitingen, deze grachten vanzelf gereinigd. Ziedaar voor de oude stad.

De nieuwe stad is doorsneden van het zuiden naar het noorden door een stelsel van riolen waarvan de grootste $3^{m}50$ op $2^{m}60$ hebben. Deze moerriolen zijn dus eveneens bevaar

baar, maar niet overal zijn deze afmetingen even groot. In de kleinste straten zijn zij van 75 op 50. Ook hebben zij verschillende vormen.

De goten der huizen monden uit in de riolen die alle voorzien zijn van luchtafsnijders.

Het maken dezer onderaardsche riolen heeft heel wat geld gekost. Van 1872 tot 1904 incluis mag het bijgebouwde gerekend worden op 113331 loopende meters, en op een waarde van 8 miljoen frank.

De watermassa, die dagelijks in de onderaardsche ruien wordt opgenomen, mag op 70000 m^3 geschat worden.

Het is tijd om uit die onderaardsche boot te stappen; we hebben genoeg gewandeld en rondgekeken. Ik vrees wel wat laag bij den grond. Maar wat is er ons dierbaarder dan de grond die ons draagt, de grond onzer moederstad?

We hebben het onwaardeerbaar voorrecht genoten die stad, van kleine provinciestad als zij was, tot wereldstad te zien aangroeien. Wie weet welke toekomst haar te wachten staat! Het hoofd omhoog, immer grooter en verder is de leus!

Braaf zoo! Maar we mochten toch even wel nagaan welke de voorwaarden zijn van haar bestaan, en die voorwaarden vindt men in den grond alleen.

JAN VAN RIJSWIJCK.

Halewijn. Opera in drie Bedrijven en vijf Tafereelen

I^e^ Bedrijf.

I^e^ Tafereel.

Zaal in Gisberta's slot.

I^e^ Tooneel.

Meinert, Enide, Gisberta, Halewijn.

MEINERT

(aan Enide's arm)

Enide, kom, mijn zoete bruid,
De zuivre zonne noodt ons uit
Ter blijgebloemde hoving.

ENIDE
Mijn lieve, lieve bruidegom;
De vogelkelen klinken, kom,
Ter blijgebloemde hoving.

GISBERTA

(staart de aftredende verloofden na)

Gelukkige verloving!

II^e^ Tooneel.

Halewijn, Gisberta.

HALEWIJN
Alles voor hem, en niets voor mij!

GISBERTA
Mijn zoon, hoe lastert gij!
Ik had een huis, het schoonste van den lande,
Twee zonen die ik liefhad evenzeer.
Mijn jongste strekt mijn ouden dag tot eer,
Mijn oudste slechts tot schande.

HALEWIJN
Wat heb ik dan misdaan?

GISBERTA
Uw godloosheid en heimlijk boelen
Zijn moeders oogen niet ontgaan.

HALEWIJN
Is denken zonde? zonde voelen?

GISBERTA
Mijn zoon, krank zijn uw hart en geest.
'k Ga bidden voor hun heil, doch meest
Voor uw bekeering.

(af).

III^e^ Tooneel.

Halewijn alleen.

HALEWIJN
Doemenis! Verneering!
Mijn broers geluk belet mijn rust.
Al kostte 't mijne ziel, 'k wil niet dat hij haar huwe.
Enide mijn, o wraak! o lust!
De duivel help me en Venus!

IIII^e^ Tooneel.

Halewijn, Bout.

BOUT

(staat plots in de open deur.)

Heer, 'k ben de uwe.

HALEWIJN
Wie komt daar?

BOUT
Venus heeft uw roep gehoord,
En zendt haar bode, Bout... Welnu,
Wat vraagt gij haar?

HALEWIJN
Mijn broeders bruid.

BOUT
Eén woord,
Zij is aan u.

HALEWIJN
Welk woord?

BOUT
Vrouw Venus weet: ge ontliept de heilige orden,
Uit drang naar liefde...
Wilt ge haar eigen priester worden?
Wilt ge?

HALEWIJN
Ik wil!

BOUT
Kuischheid is de dood van 't leven.
Venus' vijandin de Maagd.
Wie de hoogste min bejaagt,
Moet Maria 's dienst begeven.
Verzaak Maria.

HALEWIJN
Ik verzaak.

BOUT
Zweer het.

HALEWIJN
Ik zweer.

BOUT
Eischt Venus, uit uw handen,
Offeranden

Van bruid op bruid,
Zoo dien haar in gehoorzaam zwijgen;
Dat zij u voorgaan, en u helpen stijgen,
Tot waar U Venus zelf in de armen sluit.

HALEWIJN
Enide mijn, en door Enide Venus!
O zoet verlangen!

BOUT
Kom dan, kom.
De Minneburcht ligt doodsch en wacht uw zangen
Om luid te leven. Schoone bruidegom! ...
Venus staat, met vrucht en geur,
Aan de deur:
Komt ge niet?
Vlucht der zorgen traag getreur,
En geniet.

HALEWIJN
Venus, ach, mijn hoog genucht,
Reik me uw vrucht,
Schenk me uw wijn,
Wees mijn schild en help mijn vlucht
Zeker zijn...
Ik wil aan u zijn, heel aan u.
Van mij, lafkristlijkheid van tranen, kruisen!
Laat om mijn voet de zachte zijden ruischen;
Laat aan mijn hand
Gloeitintelen tot brand
Rood goud en diamant;
Laat om mijn disch de weeldewijnen bruischen,
De liederen helmen,
De geur bedwelmen;
In wilden dans
De vrouw moe wervelen naar den wil des mans!
Laat liefde, liefde in al haar vormen,
Me omstoeien, me omstormen;
Zoodat mijn hart één vlamme wordt,
En 't laaie leven kort,
Venus, ik ben uw dienaar!

BOUT

(Overhandigt hem een gouden hoorn)

Welaan, als eersten loon, ontvang

Den horen van den minnezang,
Dat alle maagden die hem hooren
U toebehooren.

HALEWIJN
Ook Enide?

BOUT
Ook Enide!.. Volg me.

V^e^ Tooneel.

Gereed tot heengaan ontmoeten zij Gisberta, Meinert en Enide.

GISBERTA
Waarheen, mijn zoon?

HALEWIJN
Op avonturen
De wijde wereld in!

GISBERTA
Mijn God!
Mijn God!

HALEWIJN
De nauwe muren,
Van 't slot
Verstrekken
Mijn broeder en zijn bruid
Tot liefdecel. Ik wil er uit!

MEINERT
Alzoo vertrekken!

ENIDE
Ach, blijf bij ons.

HALEWIJN
'k Ben hier te veel, lief kind...
Vaarwel, die mij bemint!

GISBERTA
Wat houdt ge weer verdoken,
Mijn zoon, en wat bedriegt ge u zelf?
Uw oog, blauw als 't gewelf
Des hemels, lag me nooit geloken.
Ik ken uw kommer, ken uw kamp,
Uw dwepen en uw dwalen.
Blijf, blijf, eer rouw en ramp
Op onze hoofden dalen.

HALEWIJN
't Moet zijn!

GISBERTA
O Halewijn,
Hoe kunt ge dus verlaten
Uw moeder, zwak en oud?

HALEWIJN
Meinert is daar!

GISBERTA
Helaas, hier baten

Noch woord, noch traan! ... Mijn zoon, ach, zoo geluisteren woudt.

HALEWIJN

(Tot Bout die ongeduldig wacht)

We gaan!

GISBERTA
Vaarwel dan. God geleide uw schreden.
Maria weze uw moeder. Haar gebeden.

ALLEN
Vaarwel!

(Halewijn en Bout af.)

VI[e] Tooneel.

Gisberta, Meinert, Enide.

GISBERTA
Mijn arme zoon!

(Buiten gaat Halewijns hoorn:)

ENIDE
Een hoorn, een zang! Hoe schoon! Hoe schoon!
Ik voel me heel doorzinderen.

GISBERTA
Hij zingt en doet me weenen... och!

MEINERT

(op Enide wijzend.)

Moeder, u blijven nog twee kinderen.

ENIDE

(als in een droom)

Hoe schoon! Hoe schoon! Hoe jammer toch!

II[e] Tafereel

Boschweg. Op 't voorplan een Mariabeeld in een eik. Verder een bron. In den achtergrond de Minneburcht.

I^e^ Tooneel

Halewijn, Bout en Jagerkens: Cupido's met zilveren boogjes en gouden pijlen.

JAGERKENS
Jagerkens jagen
Met Halewijn.
Maagdekens vragen:
Wie mag dat zijn?
Jagerkens sporen
Den fijnen voet.
Hoort ge, de horen
Der liefde toet.

HALEWIJN

(steekt den hoorn op)

Spiegelt ge in 't water uw kuischen

Zin,
't Zit al een roeren en ruischen
In.
Waterkens vluchten,
Hertekens zuchten,
Hallai, hallo!
Hallai, hallo!
Licht in zijn loop is de jager der min.
Kijkt maar eens omme, mijn zoetjes,
Toe!
Draaft niet die pertige voetjes
Moe.
Ritselgebladert,
Nadert en nadert,
Hallai: Hallo!
Hallai: Hallo!
't Wild is gevangen en weet niet hoe!
Hoog in mijn armen, mijn hertjes-
Buit!
Schrei op mijn boezem uw smertjes
Uit!
Jagerke sust u,
Jagerke kust u.
Hallai; Hallo!
Hallai; Hallo!
Fluks naar het slot met een lachende bruid!

JAGERKENS

(in het hout verdwijnend)

Jagerkens jagen
Met Halewijn
Maagdekens vragen:
Wie mag dat zijn?
Jagerkens sporen
Den fijnen voet.
Hoort ge, de horen
Der liefde toet!

II[e] Tooneel.

Meinert, Kluizenaar.

MEINERT
'k Zoek vruchteloos mijn bruid en ben tot hier
Gekomen om troost.

KLUIZENAAR
Zijn bruid... Ik vrees.. Hebt gij nog niets
Vernomen
Van Halewijn en van de kracht zijns lieds?

MEINERT
Van Halewijn, mijn broeder!

KLUIZENAAR
Uw broeder,
De ridder van den Minneburcht,
Die maagden lokt en schendt en wurgt?

MEINERT
Die maagden lokt...

KLUIZENAAR
Met lied en horen!

MEINERT
Zijn horen! Laas, wat moet ik hooren!

KLUIZENAAR
En ik vermonden!
De grond is zat van bloed en zonden.
Bij dage breekt het los:
Zingend
En klingend
Doorzwiert hij 't bosch,
Drift in het hart en gloed op de wangen.
De luchten geuren van tooverzangen.
Dwalende vrouwen, de haren los,
Geven zich over, worden gevangen,
Medegevoerd naar het heimvolle steen.

MEINERT
Afschuwelijk!

KLUIZENAAR
Kijk niet daarheen,
En luister.
Het drong tot in mijn kluis
Een bang gefluister,
De duivel - maak een kruis
En sidder -

De duivel dient den ridder.

MEINERT
Sanct Kerst.

KLUIZENAAR
Ho, machtig is de hel,
Mijn zoon, doch machtiger Maria,
Wier wonderbeeld hier staat. Aanroep haar, en vaarwel!

MEINERT
Dat zal ik, Vader.

(Kluizenaar af).

III^e^ Tooneel.

Meinert alleen.

MEINERT

(knielt vóór het Mariabeeld)

O Gij, die teenegader
Haar Moeder en de zijne zijt;
Geef haar terug en scheld hem kwijt,
En hoed mijn arrem zieleke te kwader
Tijd.

IV^e^ Tooneel.

(Enide komt op, wildschoon,)

MEINERT
Wat zie ik? God, Enide!
Zoo vreemd, zoo heerlijk wild!
Mijn diepste wezen trilt.
Wien zoekt ge?

ENIDE
U niet, u niet,
Ik zoek den maker van het lied.

MEINERT
'k Ben Meinert, uw Meinert!
Zie, ik kniel, ik ween.

ENIDE
Kunt gij ook zingen? Neen!
Mijn ridder kan het.

(zingt)

Daar staat een zanger vòòr de poort.
O die hem hoort, o die hem hoort,

Wil uit den bedde springen;
En aan haar venster, uitgeschreid,
Stil wenschen hem in eeuwigheid
Te hooren zingen.
Mijn hart is krank van melodij.
Het ruischt in mij, het ziedt in mij,
Een wonniglijk verlangen.
Was hij dat? hoor! hij roept, hij dwingt!
Wat moet hij schoon zijn die zoo zingt.
O wondre zangen!
Ik weet wel dat mijn ridder wacht,

Een enk'le nacht, een enk'le nacht,
Zou 't zonde zijn, beminde?
Ontsteek geen licht wanneer ik kom.
Maar zing, maar zing, mijn bruidegom,
Dat ik u vinde.

MEINERT
Schei uit.
Zoo wulpsch en zoo aanminnig.
Enide, is zij, ben ik waanzinnig?

ENIDE
Spreek niet zoo luid,
Dat ik hem hoore.

(zingt)

Dreigt met den pranger,
Ik moet naar hem.
Moeder mijn zanger,
Zijn hoorn, zijn stem!

(Horengetoet nadert)

Daar langs die beuken, dat jachtgewemel!

(loopt ijlings in 't bosch)

MEINERT

(Verslagen)

Van haar verlaten!

HALEWIJN

(in 't bosch)

Hallai, Hallo!

MEINERT

(Wanhopig)

Halewijn, hemel!
Enide, Enide, ho!

III[e] Tafereel

Groote zaal op den Minneburcht, in 't midden gescheiden door een gordijn.

I^e^ Tooneel

Halewijn, Enide, Bout.

BOUT
Heer, prachtig is de zaal,
De trouwen vaardig;
De baar, de krans, de stoet, het maal,
Het offer waardig.

ENIDE
Een zonderling festijn.
Die man doet me beven

Het graf spreekt uit zijn mond en ik wil leven.
En gij zegt niets, mijn lieverd, Halewijn?

HALEWIJN
Laat ons alleen, Bout.

(Bout af)

II^e^ Tooneel.

Halewijn, Enide.

HALEWIJN
Uw arm, Enide.

(leidt haar vòòr een open raam)

Zie!
De zonne nijgt ten avond.
Het dumstert in het dal.
Nu rust van dood en zegen;
Mysterie overal.
Hoe schoon! De luchten vloeien
In vale verven.
Nog éénmaal gloeien
De dagen, eer ze sterven.
Kom, kom nu alles sussen,
Aanbiddelijke nacht.
De duisternissen kussen.
Het is volbracht.

ENIDE
Uw lied gelijk den avond,
Zoo heerlijk droef en rood.
Uw adem is een windblaas
Bij bloemendood.

HALEWIJN
En gij wilt leven?
Is sterven dan niet schoon?
Onzalige!

ENIDE
Uw oog is dof, en dof uw toon.

(Opschrikkend)

Wat wilt ge van mij?

HALEWIJN

Niets meer, en alles!
Enide,
Hoort gij den avond niet,
Waarschuwend, vredig, klaar?
Zegt niet uw laatste hartsklop:
Uw einde is daar?

ENIDE
Mijn einde, neen! Ik vlucht tot u.
Zie zoo... wie kan me deren nu?

HALEWIJN

(snel)

Ruk niet den bliksem uit de wolk!
Kus niet die hand, ze voert een dolk!

ENIDE
O 't bliksemlicht! Erbermen.

HALEWIJN
Het moet; hier helpt geen kermen.

ENIDE
O 't kind is moegespeeld,
En breekt zijn speeltuig.

HALEWIJN
Moet het breken.

ENIDE
Gij zijt de meester.

HALEWIJN
De meester beveelt;
De knecht gehoorzaamt op een teeken.
Ik gehoorzaam.

ENIDE
Gruwzame, wie zijt ge dan?

HALEWIJN
Ik ben de priester der Liefde!

Het gordijn scheurt open: Venustempel, altaar, licht, dienaars en dienaressen, beeldstil wachtend.

III^{e} Tooneel

Halewijn, Enide, Bout, koor.

ENIDE
Waar ben ik? Ach!

KOOR

Dit huis is een tempel
Der liefde gewijd.
Geheiligd wie ooit den drempel
Beschrijdt.
De deuren sluiten
Voor eeuwig dicht.
't Is nacht daarbuiten,
Daarboven licht.
Gegeven, genomen,
Een god gebiedt:
Die herwaart komen
En keeren niet.

ENIDE
O laat me leven, ho!

HALEWIJN
Schuw wijken ijd'le wenschen
Voor hoogere geboden.
Genieten maakt tot menschen,

Verzaken maakt tot goden.

ENIDE
Waar is uw lust nu? Waar uw liefde? Ontrouwe.

HALEWIJN
Zacht, vrouwe.
De lust is klein, de liefde is groot.

(reikt haar een giftbeker)

Drink aan de Liefde!

(Enide aarzelt den beker te nemen)

Drink aan de Liefde!

(zij neemt hem)

KOOR
Haar witte handen beven.
Haar lip en wang ontverven.
Een zang hiet haar te leven.
Een zang heet haar te sterven.

HALEWIJN

(dringender)

Drink aan de Liefde!

ENIDE

(drinkt)

Aan de Liefde!
O zoete wijn!
Mijn ooren ruischen...
Zing, Halewijn.

HALEWIJN
Haar ziele stijgt, haar ooge zinkt;
Laat geurigen wierook branden.
Den kelk, waaruit men liefde drinkt,
Ontwijden geene onreine handen!

(werpt den beker stuk)

ENIDE
Halewijn, ach!

(sterft)

HALEWIJN
Wat is ze schoon!
Enide, heilige, hoe moet ik u noemen?
Zet op haar hoofd een rozenkroon
Bestrooi de baar met kollebloemen.
Groot was haar liefde, groot haar loon.

KOOR

(Terwijl het lijk weggedragen wordt)

Hoog op de schouders
Legt de baar.
Vrienden noch ouders
Zoeken ze daar.

Hangen of graven,
Wormen of raven:
Alles is één.
Liefde beveiligt
Liefde heiligt
Zielen alleen.

Gordijn

II^e^ Bedrijf

I^e^ Tooneel

Vòòr de poort van den Minneburcht. Op het voorplan Enide 's graf. Ringsom bosschen. Nacht.

Halewijn, Bout en dienaars met toortsen komen uit het slot.

HALEWIJN
Dienaars, achter! Toortsen, verdwijnen!
Ons mag geen ander licht dan Venus' ster beschijnen.

(treedt met Bout in duisternis naar voor)

Venus, waar zijt ge? Venus mijn?
Keer het droeve duister
Om tot laaien luister.
Uw priester roept: Verschijn, verschijn!

(plots schittert een ster boven de grafstede)

BOUT
Daar straalt ze, een teeken van genade, boven
Enide's graf.

HALEWIJN
O sterre, goudig rood,
Hoog leven boven dood,
U loven
U prijzen wij,
En groeten;
Vallen uit eerbied vóór uw voeten;
Huldigen uw heerschappij.
Hoe komt dit heldre licht mijn donkre smart verzoeten!

(naar het graf gekeerd)

En gij, o vrouw,
Vol teere trouw,
Een heerlijk onder allen,

Hoe leek mijn eed
Mij laf en wreed,
Toen gij me moest ontvallen!
Op kwam mijn menschelijk gemoed
En aardsche liefde scheen me zoet.
Vergeef me, Venus.
Ik weet dat gij alleen zijt hoog en schoon.
Nu staat Enide in glorie voor uw troon,
Geheiligd, zalig!
Ik weet dat mij geen ijd'le droom misleidt:
Het rijk der Wonne is werklijkheid.

BOUT
Volhard, de palm der hoogste liefde
Is voor u weggeleid.

HALEWIJN
O Venus, vreugd der nachten,
Zie op uw dienaar neer.
Hoe lang nog moet ik smachten?
Tot wanneer? Tot wanneer?

(De ster schittert helder)

BOUT
Zie, 't antwoord gloeit in stralen:
Gij wordt alrêe verbeid
In de ongestoorde zalen
Der zaligheid.

TWEEZANG VAN HALEWIJN EN BOUT
O vreugd! o goddelijke vuren!
Wijd open gaat, in gouden muren,
De diamanten deur.

H
Mijn liefste lieven komen tegen

B
Uw liefste lieven komen tegen
En strooien bloemen op mijn/uw wegen
Doorâamd van kussengeur
De harmonij der Minnekoren
Begroet mij/u als den uitverkoren
Der goddelijke Bruid.
Dan schrijdt Vrouw Venus door de rangen,
En spreidt met hemelsch lustverlangen

Naar mij hare armen uit.

BOUT
Bereid u tot hare hooge gunsten.
Zij deze nacht een heil'ge nacht,
Met wake en wijn, met zang en kunsten
In Venus' diensten doorgebracht.

HALEWIJN
Zoo zij het!
Dienaars!

DIENAARS

(genaderd)

Wij luisteren naar uw bevelen.

HALEWIJN
De nacht wordt als een hooggetijd
In zinnelijke spelen
Aan Venus toegewijd.

DIENAARS
Eerbiedigd weze uw hoog gebod
Aan ons de wake en 't wijngenot!

(Allen gaan af onder het zingen van het Wijnlied.)

KOOR
Ongenezen
Zoekt het hart
Hooge vreugd in hooge smart.
Ongenezen.

(De maan blinkt door. Venus' ster verdooft. Enide's geest zit spinnend boven het graf).

II^{e} Tooneel.

Enide's geest en stemmen achter de slotpoort, meer en meer verstervend naarmate 't lied van den geest zich verheft.

DE GEEST
Heer Halewijn groot,
Heer Halewijn groot,
Wat doen uwe lievekens blank en rood?
Zij spinnen
De Minne
En weven de dood.

KOOR OP 'T SLOT

Nooit volprezen
Mingenot!
Wijn is dienaar, Liefde is god.
Nooit volprezen.

DE GEEST
Heer Halewijn groot,
Heer Halewijn groot,

Wat doen uwe lievekens naakt en bloot?
Zij walgen
Aan galgen
Den vogel der dood.

KOOR OP 'T SLOT
Hef ons wezen,
Dienaar wijn,
In der liefde heilgen schijn.
Hef ons wezen.

DE GEEST
Heer Halewijn groot,
Heer Halewijn groot,
Wat draagt daar uw lieveken in haar schoot?
Wij hooren
Den horen
Die meldt uwe dood.

III^e^ Tooneel

Meinert, de geest,
(Meinert ronddwalend, eerst zonder den geest te zien)

MEINERT
Enide, ho, zoo'n spannend lijfje!
Kom mee, kom mee, kom mee naar huis.
Ik zie een hoer in ieder wijfje,
Een galg in ieder kruis.
Moeder, moeder,
O laat me gaan.
Mijn broeder
Heeft mij veel leeds gedaan.
Enide, sta, daar lokt de jager.
Hij zingt, hij zingt, hij zingt u gek.
Mijn voeten volgen, vallen trager,
Genageld op hun plek.
Moeder, moeder,
Het komt mij aan.
Mijn broeder
Heeft mij veel leeds gedaan.
Enide, hoor: mijn liefde is zuiver.
Zijn bed, zijn bed, zijn bed is rood.
Ik haal u, God! ik hijg en huiver.

Nu levend mijn of dood!
Moeder, moeder,
Hier blijf ik staan.
Mijn broeder
Heeft mij veel leeds gedaan.

DE GEEST

(fluisterend)

Meinert....

MEINERT
God, wie wenkt me daar?
Een geest in den maneklaar!

DE GEEST
Meinert....

MEINERT
Enide! Enide's geest.

DE GEEST
Laas! 'k ben Enide geweest.
Uw broeder heeft mij vermoord.
Doemend vermoord.
O wee! Sta ver van mij,
En vlucht, vlucht dit oord:
De straf is nabij.

(De geest verdwijnt.)

IV^e^ Tooneel.

Meinert alleen.

MEINERT
Waar bleef mijn spraak?
Schrikkelijk! Vermoord, verdoemd.
Mijn al, mijn liefde en leven!
Den moorder heeft ze mij genoemd.
Ik zweer 't: hij zal me reekning geven.
De straf is nabij. Wraak! Wraak!

V^e^ Tooneel.

Meinert en wachters.

(Meinert snelt naar de poort van het slot).

MEINERT

(kloppend)

Open de poort!

(gerucht binnen)

Open de poort!

EEN WACHTER

(binnen)

Mijn Heer wil niet gestoord
Zijn, en verbiedt
Te openen. Ga voort.

MEINERT
Open de poort!

TWEEDE WACHTER
Lastige kerel!
Wij openen niet.

MEINERT

(roepend)

Huis van schande, huis van moord!

(Gewapende wachten werpen de deur open.)

EERSTE WACHTER
Houd op met schelden!

MEINERT
Schaker en schender van mijn bruid!
Hoerenmeester, ik daag u uit.
Ga dit hem melden.
Ik daag hem uit! Ik daag hem uit!

TWEEDE WACHTER
Geen woord meer, of...

MEINERT
'k Wil binnen!

(tracht hem weg te weren.)

EERSTE WACHTER
Door die degens dan.

MEINERT
Mijn zij,
Ach!

(De poort wordt gesloten.)

Maria, sta me bij!

VI[e] Tooneel.

(Koning, Hilde, edelingen en wapenknechten door een kluizenaar geleid op hunne nachtelijke bedevaart.)

LIED DER PELGRIMS
Kracht der krachten, vreugd der vromen,
Help die klagend tot u komen,
In den nacht.
Leer, Maria, leer ons strijden,
Keer ons lijden in verblijden
Door uw macht.
Hel en wereld ons bekoren.
Zonder u ging 't al verloren
In den nacht.
Leer, Maria, 't kwaad ons mijden;
Keer ons lijden in verblijden
Door uw macht.
Amen.

KONING
Het laag geluchte gaapt met blauwe kolken.

De mane giet klaar zilver door de wolken
En heft het zwarte slot in witten schijn.
Mocht onze tocht voor 's lands verlossing slagen,
Het volk, als van een naren droom, gewagen
Van dezen burcht en Halewijn!

1e WAPENKNECHT
Gij beeft.

2e WAPENKNECHT
Ik wou een boogscheut verder zijn.

KLUIZENAAR

(moed insprekend)

Wij gaan den afgrond langs om hem te keeren.
Geen and're weg naar 't heiligdom door 't woud.
Komt, volgt me vast. Betrouwt
U op een naam des Heeren,
En op Maria.

(Halewijns hoorn wordt gehoord)

HILDE

(ontstellend)

Muziek en zang door laan en loover;
En alles week en alles wit;
En geuren, ho!

KONING
Mijn kind, wat komt u over?

KLUIZENAAR
Dat is de toover,
Bidt, o bidt.

HILDE

(dwepend)

Hoort gij dat zoete zingen?
Ziet gij dat wonder licht,
't Licht van de liefde opdringen
Zonnig is zijn gezicht!
Hoort gij dat hoog herhalen?
Heilige burcht en bosch!
Laat mij hier dwepen, dwalen,
Sluimeren moede op mos.
Laat me aan uw lippen hangen,
Slorpen als weeldewijn,
De innige ziel dier zangen

En zalig zijn.
Halewijn!

(snelt naar den burcht toe)

KONING
Hilde! Hilde! Houdt haar tegen!

MEINERT

(zich pijnlijk oprichtend)

Sta!

HILDE

(verschietend)

O schrik!

KONING

Wie daar?

MEINERT

Een stervend mensch, een steen op de effen wegen
Van 't gevaar.

KLUIZENAAR

(toetredend)

Halewijns broeder, tenden krachten!
Hoe ligt gij hier alleen, gewond?

MEINERT

Ik wilde in 't slot. Daar kwetsten mij de wachten.

(De wapenknechten helpen hem vooruit. Aan Enide's graf blijft hij staan.)

Ach, laat mij op den grond.
Hier wil ik sterven... Laat uit mededoogen.
Ik wil hem nog eens zien.
Misschien
Gaan dan zijne oogen
Nog open... Laat me, laat.
En gij, o vader, weinig
Goeds heb ik verricht, veel kwaad.
Reinig
Mijn ziel, en red de hare.

(wijst naar Hilde)

KLUIZENAAR

(hem zegenend)

God vergeeft
Uw zonden.

MEINERT

Heb dank, en leeft
Gelukkig.

(hij bezwijmt)

ALLEN
Arme jongeling!

KONING

(Aanschouwt zijn dochter met diepe smart)

Hilde!

HILDE
Blijft me niet zoo vreemd aanschouwen.
Wendt, wendt die blikken van mij af.
Helaas! De laagste bij de vrouwen

Vindt vree noch vreugd tenzij in 't graf.

KONING

Mijn dierbre dochter, beeld van hoofsche cierheid
En mannelijken moed;
Mijn troost, mijn trots, mijn koninklijke fierheid,
De blijdschap van mijn bloed;
Helaas, mijn smart zal uwe smart niet hoonen
Door onverdiend verwijt.
Hels list belaagt u, en, waar menschen wonen,
Geen macht die u bevrijdt.
Doch moed, geen boosheid zal de deugd genaken,
Zoolang zij weerstand biedt.
De sterke Maagd zal op de kranke waken
Die schreiend tot haar vliedt.

KLUIZENAAR

(als in extase)

Knielt neer, knielt allen. Dat Maria's zegen
Op onze hoofden daal!
Zij die de slang verplette, treedt u tegen
In kracht van straal op straal.
Een weemoedzwaard komt zij u hoog omgorden.
Hoe 't glinstert in uw hand.
Door uwe deugd zal luide zege worden
En jubel over 't land.

HILDE

(na de anderen opgestaan)

Heb dank. Uw woord is balseming en sterkte.
't Is of zijn kracht mij heelende doorwerkte,
En angst verdreef en narigheid.
Willen we gaan. Ik ben bereid.

(De hoorn gaat opnieuw)

Ai, nu een zang vol zuchten.
Wierookluchten.
't Bedwelmt me! Vluchten! vluchten!
Alweer, alweer! o redt me, redt.
Die stem verdooft de stemme des gewetens,
Gebiedend boven al gebed.
O bindt me, bindt me, sleurt me voort met ketens.
Plet mijn hand, breekt mijn voet.

KLUIZENAAR

(steekt haar het kruisbeeld toe)

Mijn kind, heb moed.
Ziehier het teeken der Verlossing.

HILDE
Mijn Jezus bermhertigheid.
Maria, toon dat gij mijn moeder zijt.

KLUIZENAAR
Zij is bevrijd!

DE BEDEVAARDERS

(af zingend)

Kracht der krachten, vreugd der vromen,
Laat den dag der zege komen
Op den nacht.
Gij, Maria, leert ons strijden;
Keert ons lijden in verblijden
Door uw macht.

(Af)
Twee wapenknechten blijven om Meinert de wacht houden.

VII[e] Tooneel.

Meinert. Twee wapenknechten.
(Het morgent. Een fanfare van den burcht schrikt den bezwijmde op).

MEINERT
't Wordt dag.
Dat licht doet me pijn.
Mijn leden loomen.
Halewijn,
Ach,
Zult ge niet komen,
Dat ik u zien nog en met God verzoenen mag?

VIII[e] Tooneel.

Halewijn, Bout, dienaars, Meinert.
(Halewijn, Bout en dienaars komen sprekend buiten).

HALEWIJN
Gewond, zegt gij?

DIENAAR
Door onzen degen
Op uw bevel.

2e DIENAAR
Een bloedplas. Hier heeft hij gelegen.

HALEWIJN

(nadenkend).

Hij raasde fel.
Hij dorst het wagen

Mij uit te dagen...
'k Wou weten wie het is geweest.

BOUT
Hij stoorde ons feest,
Waarom nog verder vragen?

HALEWIJN
'k Wou weten wie het is geweest.

MEINERT

(zuchtend)

Halewijn.

DIENAAR
Mijnheer, daar op de grafstee...
Die man, half opgericht...
Hij noemt uw naam, en keert met moeite
Naar u zijn bleek gezicht.

HALEWIJN

(snel toetredend)

Neen, neen, 't ware al te gruwlijk.
Het is niet waar, niet waar.
Zijn bruid, het moest. Maar nu! Afschuwlijk!
Broeder, ik ben uw moordenaar.

DIENAARS
O ramp! zijn broeder!

HALEWIJN

(vòòr Meinert knielend)

Vergiffenis! Vergiffenis!

MEINERT
'k Vergeef u, lijk u moeder
Vergeeft.. Doch strenger is
Het oordeel Gods.

HALEWIJN

(opspringend).

Uw God! Hij kan me niet vergeven.
Minnedienst is hem de hoogste smaad.
Wee wee! Het weeë licht straalt mij te laat.

BOUT

(nagrijnzend)

Te laat.

MEINERT
Wanhoop nooit.

HALEWIJN
Ik heb te veel misdreven.
Mijn gansche leven
Is slechts ééne euveldaad.
O Venus, Venus!

MEINERT
Vlucht haar.

(op Bout wijzend)

Vlucht hem.
En zoek Maria.

Halewijn, vaarwel.

(hij sterft)

HALEWIJN
O smart! Zijn bloed kleeft aan mijn handen.
Scheur open, grond! Verslind me, hel!
'k Wil branden!

BOUT

(nagrijnzend)

Branden!

HALEWIJN
Wie spot daar?

BOUT
Niemand, Heer.

HALEWIJN
Dan was 't de duivel!

DIENAARS
Niemand, Heer.

HALEWIJN
Broeder,
Nu zijt gij in het rijk, waar kristen mensch en heiden
Voor eeuwig scheiden.
Ach, zie'k u nimmermeer?

BOUT

(helsch lachend)

Nimmermeer.

HALEWIJN
De duivel liegt niet: Nimmermeer!

DIENAARS
Arme meester!

HALEWIJN

(plechtig).

O duurbaar lijk, uw uitvaart wil ik vieren
Naar kristelijke zede.. Kruis en krans
Zullen uw baar versieren
En hooge kaarsenglans.
Zeven, zeven dagen
Wil ik dragen

Uwen rouw;
Zeven dagen vluchten
De genuchten
En de vrouw.

DIENAARS
O Broedersmart! O Broedertrouw!

(herhalend)

Zeven, zeven dagen
Laat ons dragen
Zijnen rouw;
Zeven dagen vluchten
De genuchten

En de vrouw.

HALEWIJN
Nu moeder geboodschapt, 't lijk geborgen,
En toe de tempel van het slot.
Geen lust, geen liefde voor den achtsten morgen!
Ik zweer 't bij Venus en bij God!

(Gordijn.)

III^e^ Bedrijf

(De Boschweg met het Mariabeeld.)

I^e^ Tooneel

Halewijn, in rouwgewaad alleen.

HALEWIJN
Hoe sleept de dag, de laatste dag der zeven
Zoo traag voorbij.
Hoe vreemd, hoe vreemd in mij,
Dat beurtlings jubelen en beven,
Die strijd van dood en leven...
En morgen ben ik vrij!
O 't brandverlangen,
Door niets gebluscht
Naar wijn en zangen,
Naar maagd en lust!
O de oude drift! Tot driemaal toe wou 'k reiken
Naar nap en kruik. Doch Meinert stond er vòòr.
'k Wou zingen, en zijn klacht doorsneed mijn oor.
Dan vluchtte ik hier: Daar staat hij, tusschen de eiken,
En kijkt, met oogen vol getraan,
Zijn broeder aan,
En zucht en zegt: ‘Helaas, waar zijn de jaren
Gevaren,
Van onschuld, vrede en vreugd,
Dat al uw zangen bede waren,
En al uw daden deugd?
Gij leerdet mij mijn moeder minnen
Met kinderlijk gemoed.
Gij bracht mij 't kleine kerkje binnen
En hielpt me staamlen: wees gegroet.

En nu, helaas, helaas!'
Ach, broeder, zwijg: Wat baat uw klagen?
Het Lieve-Vrouwke spreekt niet meer.
Vervlogen zijn die schoone dagen
En keeren nooit meer weer.
En toch, zoo 'k alles anders maakte,
Zoo 'k heel mijn leven herbegon;
Zoo 't slapende geloof ontwaakte,
Zoo 'k buigen, bidden kon.
Maria, hoor, Maria, luister,
Maria, spreek... Zij zwijgt, zij zwijgt.
't Blijf alles stom; 't blijft alles duister,
En 't is of Venus naar me nijgt.
Weg, weg, ik zal me dwingen, dwingen...
'k Hoor engelenbede en duivelenlach:

(Bout komt stil grinnikend op en houdt iets verborgen achter zijnen rug.)

'k Wil zingen, bidden, bidden, zingen!
Maria, Venus, Venus, ach!

(kan niet bidden en staat op.)

II^{e} Tooneel.

Halewijn en Bout.

BOUT
Zoudt ge knielen
Vòòr een houten beeld?
Bidden past de laffe zielen
Waar de leugen licht mêe speelt.
Wat bidt ge niet?

HALEWIJN
O zoo ik konde!
Ik ben 't te lang ontwend.
Mijn ziel is zwaar van roode zonde,
Had ik u nooit gekend!

BOUT
Wil ik heengaan en u laten
Aan uw lot?
Keer terug tot menschen die u haten,
Terug tot een vergramden God.

HALEWIJN
Gij heengaan? Mij verlaten?
Bitt're spot!

Hoe zou ik dragen
Mijn doode dagen?
Wie zou me geven
De kracht van 't leven,
De levenskunst?
Wie zou me leiden
Den hoogen heiden;
Wie zou me wijzen
De Paradijzen
Van Venus' gunst?
Blijf, blijf!

BOUT
Daar vind ik Halewijn weder.
Ik kende uw hart, gevoelig, teeder.
Doch waarom dus getreurd?
Geen klagen geeft den doode weder.
Op en opgebeurd,
Den rouw gestaakt, dit kleed doorreten!
Wees man weer, Halewijn.
Drink wijn; de wijn doet vergeten.
Drink wijn! drink wijn!

(haalt de wijnkruik te voorschijn die hij achter zich geborgen hield)

Ik bleef aan u denken
En aan uw pijn;
En wilde u schenken
Deez' medecijn.

(reikt hem een vollen beker toe)

Drink wijn! Drink wijn!

HALEWIJN
O dorst ik!

BOUT
Vat dien beker.

HALEWIJN

(neemt hem)

Vergeef me, broeder.

(drinkt)

Hoe zoet! Hoe zoet!

BOUT
De wijn is zeker,
De wijn is goed.

TWEEZANG VAN BOUT EN HALEWIJN
Neergezeten.
't Leed vergeten.
Zalig zijn!

H.
Wijn! Wijn!

B.
Drink wijn! Drink wijn!

HALEWIJN
Die drank ontsteekt mijn verlangen
Als heilig vuur.
Ik wou op zangen
Ten hemel hangen.
O Venus, kom!

BOUT
Welhaast zal 't uur
Daar zijn. Drie lange nachten
Heb ik, in sterrentaal ontvouwd,
Des hemels heimenis doorschouwd.
Verzamel moed en krachten.
Nog ééne liefde, één offer, 't grootste wellicht,
En dan treedt gij gezuiverd
In Venus' licht.

HALEWIJN
De lust doorhuivert
Mijn zinnen.
Nu wou ik spelen, liedren, dansen,
Maagden gesierd met rozenkransen,
Mannen lokkend tot minnen.

BOUT
Dat zal.

(Roept in 't bosch)

Kom bij, verscholen koor,
Zing uw meester het nachtlied voor.

III[e] Tooneel.

Halewijn, Bout, de rei.
Jonge mannen en vrouwen, wulpsch rijk getooid, buigen in sierlijke lijnengolving overentweer.

Halewijn scheurt zijn rouwkleed stuk en wordt prachtig uitgedost. Hoorn en zwaard worden hem omhangen.

KOOR
Gestrenge zonne,
Oog van den dag,
Weeldriger wonne

Verdrijfster, ach,
Vlucht, waar uw banen,
Donkerend tanen,
Duikend uw nuchter en klaar ontzag.
Laat blauwe blaad'ren
Ruischende zacht,
Konden uw naad'ren
En nijgen, nacht.
Vriendlijke deuren
Zuchten en geuren;
Sterren bescheiden op minnewacht.
Zoo, heerlijk geborgen,
Hoofdeke aan hoofd,
Zorgen van morgen,
Uw lichten dooft.
Dat we onverzadigd,
Hoog begenadigd,
Smaken het zoet van verboden ooft.

HALEWIJN
'k Voel in mijzelf hun zangen zinlijk sluiten
Als lijze lippen van een roode bloem.
Genieten, ja, dat is de wet. Daarbuiten
Is alles raadsel, rook en ijd'le roem.
'k Wil zingen!
Venus, mijn Bruid daarboven,
Help me de liefde loven.

(blaast den hoorn en zingt.)

Maagdelijn, die daar droomt
En schroomt,
Blozend van blij begeeren;
Wilt ge van macht
Die den nacht
Doorlacht,
Wilt ge van liefde leeren.
Kom op mijn lied, kom op mijn borst!
Blusch
Met een kus
Uwen brandenden dorst

Naar Liefde!
Naar Liefde!
Rijd op uw vaders ros
Door 't bosch,
Hijgend van laai verlangen.
Rijd zoo gezwind
Als de wind,
Mijn kind,
Ziek van den zoen der zangen.
Kom op mijn lied, lieveken zoet,
Groot
Boven dood
Is het eeuwige Goed!
Is Liefde!
Is Liefde!
Kom, lieveken zoet!

IV^e^ Tooneel.

(Hilde rijdt op, heerlijk gekleed; met de kroon op het hoofd. Halewijns dienaars leiden haar ros. Manmoedig en fier bekijkt ze het zingende koor en Halewijn.)

HALEWIJN
Wees gegroet!

KOOR
Gegroet!

HALEWIJN
Weelde boven wenschen!
Komt Venus onder menschen?
Daalt Liefde van haar troon?
Hoe schoon!

MANNEN
Weelderig bewogen,
Het blauw der blinkende oogen,
Het rood van mond en koon!
Hoe schoon!

VROUWEN
Heerlijk hangt haar kerel
Van steek tot steek een perel.
En zwaar die gouden kroon.
Hoe schoon!

ALLEN
Hoe schoon!

(Op een teeken van Bout verdwijnt de rei met hem. Hilde stijgt af: haar paard wordt weggeleid.)

V^e^ Tooneel.

Halewijn, Hilde.

HALEWIJN
Hoe komt ge mijn verlangen tegen!

HILDE
U tegen ja, doch uw verlangen niet.

HALEWIJN
Toch zijt ge aan mij!

(steekt den hoorn op)

HILDE
Ik vrees uw horen noch ik vrees uw lied.

(De hoorn heeft een valschen toon)

Maria waakt op mijne wegen.

HALEWIJN
O razernij! Zoo mij de kracht des hoorns ontviel,
Zoudt gij mijn hart verstooten kunnen?
Den minnende geen liefde gunnen?

HILDE
Ja, liefde voor zijn ziel.

HALEWIJN
Verstel, verstom ik,
Versta ik recht?

HILDE
Hoor wat een kranke maged tot u zegt:
Een kind des konings kom ik,
In zijnen naam en spreek;
Een kind des lands hier kom ik,
In zijnen naam en spreek;
Een kind des Heeren kom ik,
In zijnen naam en spreek:
Uw wanbedrijven slaan, door schrikk'lijke ongewoonheid,
Met strammen angst de gansche streek.
De dochters weenen om hun schoonheid,
De moeders om hun dochters. Moord
En schande, schande en moord
Alom.. 'k Heb zelf uw lied aanhoord
Met lust, en zonder
Maria's hulp ware ik bezweken, onder
Den toover der bekoring... Meer,
Uw broeder deedt ge sneven...

Zoolang gij leeft, zijn leven
In veiligheid noch eer.
Ik kom en vraag:
Is 't nu genoeg? En wilt ge u voort beladen
Met euveldaân op euveldaden?

Den laatsten wenk versmaden
Tot inkeer, dien de hemel geeft?

HALEWIJN
Nog nooit heb ik gebeefd,
En beve thans.

HILDE
O steenen hart, verteeder.
Onbuigbre, buig de knie.
Zie,
Mijn kroon leg ik hier neder,
Als zoenoffrande vóór Maria's beeld.
Kniel neer, kniel neder,
En sta weer op, berouwvol en geheeld.

HALEWIJN
Wat macht, veel machtiger dan de mijne,
Oefent die Reine,
Op mij uit?
Zou 'k knielen, of haar voeren vóor mijn Bruid?

(Bout treedt op)

HILDE
De duivel!

BOUT
Kroon om kroon, vrouw Venus eischt haar offer.

(Bout af.)

HALEWIJN
O strijd, o laatste zware strijd.

HILDE

(beziet hem kalm)

Zijn wang verbleekt. Zijn oog is doffer.
Wat zal hij doen?

HALEWIJN

(beslist)

Ik wil de hoogste liefde.

(treedt snel vóór Hilde).

Mits gij een koningsdochter zijt
Zoo kies uw dood: 't Is tijd.

HILDE

Kies zelf, en laat me een stonde bidden.

HALEWIJN

(terwijl Hilde bidt)

Vergeefsche bee! Hoe gaarne ik zelf u spaarde,
U redt geen macht in hemel noch op aarde.

(gaat meer achterwaarts bij de bron)

Nu uitgespreid mijn opperkleed,
Want maagdenbloed dat spreidt zoo breed.
'k Wil zonder vlek tot Venus gaan!

(steekt zijn zwaard in den grond en ontkleedt zich)

HILDE

(staat ijlings op, grijpt het zwaard)

Maria wil het!

(houwt met een krachtigen slag Halewijn het hoofd af.)

HALEWJIN
Ach!

(sterft.)

VI^e^ Tooneel

Hilde alleen.

HILDE
Gruw en huiveren!
Zijn oog verdooft...
Nu wil ik zuiveren
Zijn horen en zijn hoofd.

(wascht ze in de bron, en legt het hoofd in haren voorschoot)

Zijn hoofd en zijn horen,
Die vóor me gaat.
Mijn vader zal hooren
Van mijne daad.

(zet hare kroon weer op en blaast den hoorn)

VII^e^ Tooneel

Hilde, Gisberta.
(Gisberta op, zinneloos ronddwalend.)

HILDE
Zijn moeder!

GISBERTA
Meinert trouwt: ik ga naar 't feest.

HILDE

Krankzinnig!

GISBERTA

Blijder dag is nooit geweest!

(bemerkt Hilde)

Heer, Enide! lieve zonen,
Dragen uw bruiden zulke kronen?

(men hoort alarmgeluid)

HILDE

De noodklok luidt, men zoekt me.

GISBERTA

Hoor, de bruiloftsklokke klinkt:
Meinert lacht en Halewijn zingt.

(wijst op Hilde's voorschoot)

Wat draagt gij daar?
Bloemen voor 't feest?
Blijder dag is nooit geweest!

(af).

HILDE

Arme vrouw, voor u niet!

VIII[e] Tooneel.

GEROEP ACHTER DE SCHERMEN
Haar paard! Hierheen!

(Wapenknechten van den koning op met het paard)

WAPENKNECHTEN
Gered! O Vreugd!

HILDE
Ons volk! mijn paard!

(stijgt in het zadel)

Naar vader nu in volle vaart!

WAPENKNECHTEN

(in grooter getal toeloopend)

Hierheen! Hierheen!

(De koning, edellieden, nog wapenknechten, volk)

VOLK
Daar staat ze.

KONING
Levend, mijn Hilde!

HILDE

(blaast weer den hoorn)

VOLK
Zij blaast den horen als een man.

HILDE

(steekt het hoofd bij de haren omhoog)

Ziehier het hoofd van den schoonen wilde.
Ziehier wat een maagd door Maria kan!

Machtig gejuich

ALLEN
Heil!
Verlost is 't land

Van moord en schand,
Door maagdenhand:
Victorie!
Hoe heerlijk daagt,
Die 't hoofd daar draagt,
De sterke Maagd
In glorie!

(De kluizenaar treedt vooruit. Hilde en allen keeren zich naar het Mariabeeld. Apotheose.)

Maria dank
Met jubelzang
En klokkenklank:
Victorie!

GORDIJN.

RENÉ DE CLERCQ.

Heiligenlegenden

P.H. Delehaye, *Les Légendes Hagiographiques.* Brux., 1905.

Hier ligt voor mij een boek vol geleerdheid, een werk vol feiten en van groot belang. Pater Delehaye moet wel een man zijn van grooten moed en geestesonafhankelijkheid om niet geaarzeld te hebben, rechtstreeks tegen de dwaalbegrippen van 't meerendeel der geloovige gemeente in, en volgens de regels der zuiverste historische methode, eene menigte der zoogezegde Heiligenlevens, vol dweepzucht en met vreemde wonderverhalen doorspekt, tot den rang van vrome fabels te doen afdalen. Dat schrijver over die zaak recht heeft van spreken, blijkt hieruit dat hij een der voortzetters van Bolland's reuzenarbeid is, een der uitgevers van de omvangrijke *Acta Sanctorum.*

In zijne Voorrede stelt de auteur de godvruchtige zielen gerust die zijn critischen arbeid met wantrouwen zouden gadeslaan; hij zoekt geenszins de verdiensten van dien of dien heilige te verminderen of in twijfel te trekken, maar eenvoudig de waarde van de levensbeschrijving van dien heilige, door een of anderen legendeschrijver geboekt, vast te stellen; hij meent den achterdochtigen lezer te moeten waarschuwen dat hij geen afbrekingswerk, maar alleen een schiftingsarbeid verrichten wil.

Terecht schrijft de geleerde Bollandist dat de groote massa zich niet genoegzaam behoedt tegen het vage vooroordeel dat de heiligenbeschrijvers een door niets gestaafd privilegie verleent, door het welke zij, meer dan eenige andere soort van schrijvers, tegen de dwalingen der menschelijke zwakheid zouden gevrijwaard zijn. Daarom wil hij, beter dan 't vroeger gedaan werd, de richtingen kenmerken waarin de vrome schrijvers hebben gewerkt, de breede trekken schetsen van het

ontstaan hunner schriften en toonen hoezeer zij nog niet bevrijd zijn van de dwalingen, die de strenge geschiedenis tot plicht heeft aan te duiden. Het kaf van 't koren te scheiden, schrijft hij voorzichtig, dat is de taak, die ik mij heb aangewezen.

Delehaye's boek draagt voor titel: *De Hagiographische legenden.*

Nu, de vraag gesteld: wat bedoelt men door hagiographische schriften? En zeer wetenschappelijk omschrijft de auteur de uitgebreidheid der beteekenis van dien term, totdat hij eene zeer juiste bepaling van het woord bekomt. Het werk van den hagiograaf kan historisch wezen, maar moet het niet noodzakelijk zijn; 't is voldoende dat het een godsdienstig karakter hebbe en zich stichting tot doel stelt. Een hagiografisch schrift kan de meest verschillende vormen aannemen, van het droge officieele relaas den geloovigen ten dienste, tot de meest buitensporige dichterlijke fantazie, die niets met de geschiedkundige of zelfs natuurlijke werkelijkheid gemeens heeft.

Om verhalen te bestempelen, die niet met de realiteit overeenstemmen, gebruikt men talrijke bewoordingen, zooals mythus, fabel, vertelling, roman, legende. Volgen nu nieuwe, zeer strenge bepalingen van elk dezer termen. Daaruit blijkt dat het woord *legende* past op elke onbewuste vervorming der historische waarheid. Elk der hoogergezegde vormen kan men overigens in de hagiografische schriften, soms tegelijk in een enkele heiligenlegende terugvinden.

Dusvolgens heeft de hagiographische letterkunde zich gevormd onder den invloed van twee verschillende factoren. Vooreerst, van dien naamloozen legendeschepper, het volk, dien collectieven en geheimzinnigen werker, vrij in zijne wendingen, even snel en ordeloos als de verbeelding, voortdurend zwanger van nieuwe uitvindingen, doch in de onmogelijkheid om deze door 't schrift te vestigen. Ten tweede, van den geletterde, den opsteller, onderworpen aan de pijnlijke taak eenen afgebakenden weg te moeten volgen, en een duurzaam karakter op al zijne voortbrengselen drukkend. Door de samenwerking dezer

beide factoren is dit ongehoord groote gebouw ontstaan dat men de ‘Levens der Heiligen’ noemt. Pater Delehaye, dien we letterlijk op den voet tot nog toe gevolgd hebben, stelt zich voor, ieders aandeel aan dit eeuwenoude werk zorgvuldig te bestempelen en af te bakenen.

Hoe ontstaat de legende? Haar werk is onbewust en onverwacht. Wij mengen onzen persoon met de feiten; instinctmatig vullen wij de feiten met onze inlichtingen aan; wij mengen onwillekeurig 't geen men denkt met 't geen men weet. Hoe grooter het getal tusschengeplaatste personen, in de overlevering van het verhaal, hoe meer toevoegingen in dezes inhoud. Daarin overtreft de hagiografische legende nog de historische legende, omdat in de eerste de schepper de naamlooze en ongeletterde menigte is, terwijl in de geschiedkundige overlevering de auteur één of meer geleerde personen verbeeldt. Men kent den geweldigen invloed van een groot man op het volk; spoedig wordt op zijn naam, door eene soort van aantrekkingskracht, al de bedrijvigheid van eene gansche maatschappij in een gegeven tijdstip teruggevoerd: dit soort van eponymaat heeft men vastgesteld voor Karel den Groote, Lodewijk IX, Jacob van Artevelde, om er maar enkelen te noemen; en zoo staat het ook met de heiligen, aan wien de hagiografen allerlei merkwaardige daden toeschrijven reeds vroeger van elders bekend. Evenals de Oudheid, weet de Middeleeuwsche hagiografie te reppen over de mirakuleuze aankomst van een beeld of eene relikwie, 't zij op een verlaten schip, 't zij op een wagen die niet meer voort wil, of in 't water tegen de strooming op; zoodat de wijze van ontwikkeling der legende, en dit is menschelijk, in alle tijdstippen en men mag zeggen in elke luchtgesteldheid, dezelfde blijft.

Overigens, bij de massa beheerschen de zintuigen het verstand; de menigte houdt niet van abstracte bewoordingen, het wil tastbare feiten, concrete denkbeelden. Het localiseert de verhalen, het verklaart op zijne wijze schilderijen of beeldhouwwerken, schept legenden uit volksetymologische vertolkingen, hunkert naar het wonderbare of naar overdreven gevoelens. De hagiografische volkslegende belichaamt zich

alras derwijze dat de bijzondere kerken afzonderlijke tradities en daarna ook eerzuchtige aanspraken op 't alleenbezit van zekere heiligen maken.

Na getoond te hebben hoe de volksmond de legende gevormd heeft, onderzoekt schrijver, hoe de hagiograaf deze te boek stelt. P. Delehaye stelt vooreerst op zijde die hagiografische vertellingen die slechts tot doel hebben, door middel van ingebeelde feiten en personen, eene ernstige les aan 't volk te geven; doch somtijds heeft men die eerste bestemming van het verhaal vergeten, zoodat de ingebeelde nieuwe heiligen uit het letterkundige terrein traden, dat hen geschapen had, om het voorwerp te worden van een openbaren eeredienst. Zulk feit moet men betreuren, zegt schrijver, overal waar men het aantreft. Om de andere legenden te beoordeelen, die ons eene historische levensbeschrijving van eenen goddelijken held beweren te geven, moet men zich wel voorstellen hoe de middeleeuwsche schrijvers zich de geschiedenis voorstelden; reeds in de Oudheid zagen Cicero en zijne tijdgenooten geen ander doelwit voor de geschiedenis dan een letterkundig effekt te verwekken. Wat kan men dan eischen van de niet-wantrouwige half-barbaarsche middeleeuwsche klerken, die legende en geschiedenis voortdurend verwarden en de geschiedenis als al 't geen men vertelde, al 't geen men in boeken las aanzagen?

De hagiograaf kan zijne bronnen opgeven of deze met eene soort van voorliefde verzwijgen. Dit laatste is geen groot ongeluk; want voor de meeste gevallen, wanneer de legendenverteller zich oog- of oorgetuige verklaart, of het verhaal beweert te kennen uit den mond van iemand uit de onmiddellijke omgeving van den held der legende, blijkt het dat die bewering slechts eene verschalking is. Beter is het zijne werken zelvete raadplegen en te doorgronden, en zoo kan men in zijn verhaal, de schriftelijke van de mondelinge of van de ingebeelde overlevering schiften. Ziedaar de bronnen van den hagiograaf; zij kunnen zuiver historisch wezen of zuiver legendarisch. Welnu, de middeleeuwsche geest en zijn doel tot stichting zal den schrijver aansporen laatstgenoemde bronnen, die wonderbare trekken

bevatten, bij voorkeur te benuttigen, en deze dan nog op hoogst onwetende wijze te vertolken. Zoo is 't gebeurd, dat eene loutere misgreep in de lektuur van eene oorkonde of een opschrift door de hagiografen de lijst der heiligen met nieuwe namen heeft doen verlengen.

Wat maar al te veel voorvalt is dat de heiligenverteller geen bron bezat en eenvoudig allerlei gemeenplaatsen op min of meer letterkundige wijze heeft uitgewaterd, ofwel bekende themas van evangelisatie, marteling, wonderdaden heeft uitgewerkt. Soms ook schreef hij gedeelten uit een authentiek heiligenleven af, of veranderde eenvoudig de namen en plaatsen in een bekende heiligenbiografie, of ontleende aan vier, vijf hagiografische schriften tegelijk: dus, eenvoudig gebruik der aloude stelsels van aanpassing, compilatie of plagiaat.

'Maar nevens deze letterkundige fopperijen, is de hagiografische letterkunde ook onteerd geworden door eenige vervalschers, die geene verontschuldiging in hunne naïeveteit zouden kunnen vinden. Onbeschaamde vervalschingen, voortbrengsels van de leugen en de eerzucht, hebben langen tijd al te lichtgeloovige geesten en te weinig wantrouwige kritieken op een dwaalspoor gebracht; noemen wij bijv. de Cypriotische legende van St-Barnabas, de al te beruchte overbrenging van St-Denijs naar Regensburg, het leven van den H. Maurus door een zoogenoemden Faustus die niemand anders is dan Odo van Glanfeuil, de passie van St-Placidus door Pieter Diakonus onder den naam van Gordianus, de monnik van Glastonbury die de legende van Joseph van Arimathië herschreef, de eerste opsteller van de legenden der apostolische stichting van de Fransche kerken kunnen voor de rechtbank der geschiedenis hunne goede trouw niet bewijzen. Men wendt zich van hen met misprijzen af, zegt de verontwaardigde geleerde, terwijl men de naïeveteit hunner gefopten bewondert.'

Men heeft de heiligenlevens ingedeeld volgens de categorieën zelve van heiligen: degenen wier eeredienst rechtmatig ingesteld en eeuwenoud is; andere wier eeredienst onregelmatig werd ingesteld; eindelijk de ingebeelde perso-

nages aan wie men in 't einde een werkelijk bestaan heeft toe geschreven. Doch die innige betrekking, welke men veronderstelt tusschen het onderwerp van 't verhaal en zijne historische waarde bestaat geenszins. Het eenige middel van indeeling is dus de graad van oprechtheid en geschiedkundige waarheid van het leven des heiligen; de laatste klasse zal dus de bepaalde vervalschingen bevatten.

Pater Delehaye past al de principen, die hij in de vier eerste kapittels heeft ontwikkeld, in het vijfde hoofdstuk toe op de verschillende legenden van St Procopius en door de studie van het dossier van dien heilige, toont hij op de duidelijkste wijze het gansche processus van zulke legendarische verhalen aan.

Het laatste hoofdstuk behandelt enkele ketterijen op hagiografisch gebied. Doch vooraf richt de schrijver een heldere en onbewimpelde vermaning tot dezen, die in blinde bewondering staan voor de verzameling der *Acta Sanctorum.* 'Hoe dikwijls, zegt de auteur, hebben wij niet gelezen, nopens een vreemd mirakel of eenige verdachte openbaring, die men moest geloofwaardig maken, dezen naïeven volzin: Het feit is door de Bollandisten aangenomen. Men wil aldus den lezer doen gelooven dat, voor de klaarblijkendheid der feiten, die onmeedoogende kritieken ontwapend geweest zijn, dat zij noch de echtheid van 't verhaal noch het bovennatuurlijk karakter der gebeurtenis hebben kunnen loochenen.' Maar Pater Delehaye, zelf Bollandist, weigert voor hem en zijne genooten de eer, een beslissend gezag te bezitten in dergelijke kiesche en weinig stipte zaken. De taak van Bolland en zijne geleerde opvolgers volstaat met het klasseeren der hagiografische teksten, met ze zorgvuldig uit te geven, hunnen oorsprong, hunne bronnen en hunnen aard op te sporen, en zoo mogelijk, het talent, de zedelijkheid en de letterkundige eerlijkheid der heiligenvertellers.

Meer mag men van hen niet eischen; men heeft het recht niet hen verantwoordelijk te stellen voor den inhoud der *Acta Sanctorum*, en te beweren dat 't geen zij afdrukken door hen volstrekt bevestigd wordt. Heeft Pater De Smedt,

ook een Bollandist, niet geschreven dat ‘indien de Bollandisten bepaald geloofden aan al de mirakels en openbaringen die zij uitgeven, er geene menschen met sterkere lichtgeloovigheid zouden bestaan?’

Het boek sluit dan met eene tafel der bijzonderste dwalingen, die men op hagiographisch gebied kan begaan De meest verspreide bestaat hierin den heilige van zijne legende niet te scheiden; geloovigen nemen een verhaal aan omdat het betrekking heeft op eenen onbetwistbaar echten heilige; rationalisten trekken 't bestaan van eenen heilige in twijfel omdat de geschiedenis, die hem aanbelangt, weinig geloofbaar, ja belachelijk is. Anderen betoonen een al te groot vertrouwen in de opstellers van heiligenlevens, zonder zich eens af te vragen of deze wel ingelicht konden zijn en bekwaam waren om degelijk de bronnen te benuttigen die zij mochten raadplegen. Eene godvruchtige dwaling is 't, tegenover de stevige besluitselen van het wetenschappelijk onderzoek, de overlevering der kerk waar de heilige bijzonder vereerd wordt, te stellen; maar degenen die zoo handelen, zegt de schrijver, verwarren de apostolische overlevering met de volksoverlevering hunner kerk, en moeten dus naar de klas van godgeleerdheid teruggezonden worden. Een hagiografisch verhaal geschiedkundig verklaren om de eenvoudige reden dat het geene enkele onwaarschijnlijkheid bevat is eene vierde dwaling. En, eindelijk, heet het onzin een verhaal onder de historische oorkonden te rangschikken omdat de plaatsnamen nauwkeurig medegedeeld zijn.

***

Wij denken door dien korten inhoud de algemeene en belangrijke trekken van dit boek te hebben doen kennen. Blijven wij nu bij de ‘détails’ een oogenblik stilstaan.

De geleerde schrijver wijst er met nadruk op dat het woord *sanctus* in de eerste tijden van 't Christendom slechts een eeretitel, een waardigheidsepitheton van een bisschop was, gelijkgeldend met het huidige ‘Zijne Heiligheid’, ‘Zijne Eerweerdigheid’; slechts later wordt dit hoedanigheidswoord

uitsluitend op Godesvrienden toegepast, zoodat door eene begrijpelijke misgreep heel dikwijls een onbekend persoon op die wijze eene gemakkelijke canonisatie verkreeg. Elders werden de siglen B(onae) M(emoriae) der graftomben door B (eati) M (artyres) vertolkt, wat soms gansche reeksen van nieuwe heiligen ontstaan deed. Pater Delehaye geeft daarbij eene lange lijst op van zeer verdachte martelaars uit de Acta Sincera van Ruinart. Zoo o.a. werd Cassiodorus, de minister van Dietrich van Bern, in de heiligenlijst opgenomen.

Helden uit de ridderromans als Amis en Amiles werden door misverstand als heiligen vereerd. Het verkeerd begrijpen van een kruisbeeld met tuniek, als de *Volto santo* van Lucca, gaf aanleiding tot het uitvinden van eene nieuwe heilige, Liberata, Wilgefortis, Kummernis of Ontkommere geheeten, en die men voorstelde als een gekruisigde vrouw met een baard voorzien.

Andere heiligennamen moeten bepaald uit den kal ender geschrapt worden, als dien van den ongenoemden Godesvriend, welken Geoffrey van Monmouth bij vergissing Amphibalus heeft genoemd, niet vermoedende dat dit de Grieksche naam der kazuifel is. Ook die 83 soldaten martelaars op den Romeinschen weg, moet men weren, omdat hun bestaan eenvoudig werd afgeleid uit het opschrift van den 83^{en} mijlsteen, en men dus *mil*(*iarium*) met *mil*(*ites*) verward heeft. Doch als de wonderbaarste dezer dwalingen mag voorzeker gelden de invoering als een heilige in het Christen geloof van den stichter der Indische Hervorming, van niemand anders dan Bouddha, ingeschreven onder den naam van St-Joasaph, in de Romeinsche martelaarslijst op 27 November (Delehaye, pp. 3, 72, 130, 212.)

Wij zouden die lijst van pseudo-heiligen aanzienlijk kunnen verlengen. Noemen wij maar enkel voor België, den naam van den apostel van Vlaanderen, den H. Lieven van Essche en Houthem, die als zoodanig nooit bestaan heeft; die legende werd door de monniken van St-Baafs te Gent gefabriceerd in de 12de eeuw in hunnen mededingenden strijd om relikwieën, en dus om volkstoeloop in hunnen tempel, tegen de

naburige St-Pietersabdij tezelfder stede. Ook de namen van de H H. Amantius, Juliana, Vinciana, opgegeven als gezellen van den H. Landoald, zijn der vernuftige inbeelding der St-Baafsmonniken ontsproten. Daar hunne mededinging tegen St-Pieters, die de echtheid der relikwieën dezer heiligen betwistte, nog niet slaagde, deden zij, dadelijk na zijnen dood, eene heiligverklarende levensbeschrijving opstellen van eenen vreemden pelgrim-vagebond, die na een jaar verblijf in hun klooster was gestorven, en wiens bestaan iedereen kende, dus niemand kon betwijfelen: die H. Macharius van een zoogezegd Antiochië in Armenië komt dus, ten minste als heilige, zeer verdacht voor. Dit alles heeft Prof. Dr Ottokar Holder-Egger zonneklaar bewezen in zijne *Heiligenlegenden van St-Baafsklooster*, vóor twintig jaar, in de *Historische Aufsaetze an Georg Waitz gewidmet*, uitgegeven.

Men vergete niet dat wij hier, Macharius daargelaten, repten over ingebeelde, nooit bestaan hebbende heiligen, en niet van legendarische heiligenlevens van werkelijke, historische personages. Voor Maurus, Placida, Amantius, Juliana, Vinciana, Joasaph enz., is alles valsch, persoon en legende, en er kan dus hier geen spraak zijn van de legende van den heilige af te scheiden.

Doch nu stelt zich de vraag: als de Roomsch-Katholieke kerk het niet-bestaan dezer heiligen sinds lang erkend heeft, waarom laat zij den eeredienst dier heiligen en de vereering hunner relikwieën nog langer toe aan de bijgeloovige gemeente?

***

Er is een hoofdstuk van Pater Delehaye's werk, dat wij tot nog toe verzwegen hebben, doch om het nu des te breedvoeriger te kunnen bespreken. Het handelt over *Heidensche herinneringen en overleveringen.* Er zijn ontegensprekelijk in het Christendom ritussen en zinnebeelden die ontleend zijn aan de antieke godsdiensten, 't zij onder den voortdurenden invloed dezer eerediensten in hun voortleven naast het Christendom,

't zij om die eenvoudige reden dat, bij volkeren van 't zelfde ras de wijze om de godsdienstige gevoelens van het hart uit te drukken, niet oneindig verschillen kan. Doch daarenboven hebben uitstekende geleerden, met het scherpe mes der hypercritiek gewapend, willen bewijzen dat de eeredienst der heiligen slechts eene heidensche overerving der heldenvereering geweest is. In de meeste gevallen zal er wel meer gelijkenis dan voortzetting geweest zijn. Men heeft zelfs beweerd dat zekere heiligen de christelijke vervormingen zijn van heidensche godheden; zoo wil Prof. Usener de H. Pelagia als eene rechtstreeksche opvolgster der Aphrodite, en den H. Lucianus als eene nabootsing van Dionysos met den Dolfijn voorstellen; terecht toont Pater Delehaye dat die bewering voor de controol der geschiedenis geen oogenblik stand houdt, en veroordeelt tevens andere pogingen der hypercritische school, als die van J. Rendel Harris, die 't christelijk paar, Cosmas en Damianus met het heidensch koppel Castor en Pollux meent te mogen vereenzelvigen.

Ons erachtens heeft echter de geleerde schrijver te weinig nadruk gelegd op 't aanpassingstelsel door de Kerk van den beginne af uitdrukkelijk aangewend, om de oude godsdiensten ter plaatse zelve van hunnen eeredienst door mededinging te bestrijden, 't zij door 't bouwen van kerken, wijding van bronnen of boomen, overname van godsdienstige plechtigheden op vastgestelde dagen en zoo meer. Er is veel meer door de Kerk ontleend, veel meer in hare gebruiken bewaard uit het paganismus, dan de schrijver wil toegeven. De brief van Gregorius den Groote aan den abt Mellitus in Engeland is te dienaangaande beslissend.

Uit hetgeen voorgaat zal de lezer al 't belangrijke van Delehaye's boek ingezien hebben. Den geloovige evenals den ongeloovige zal het van 't grootste nut zijn; den eerste zal het bevrijden van een groot getal bijgeloovigheden en vooroordeelen; den tweede zal het toelaten de aanzienlijke evolutie van de gedachten der Kerk, zelfs op haar eigen gebied, te volgen.

V. FRIS.

Christoffel Columbus vóór de hedendaagsche critiek.

Onder de mannen van beteekenis die de opkomst van de nieuwe tijden kenmerken, was tot nog vóór eenige jaren de ontdekker van Amerika een der meest gevierde en der best gewaardeerde. Men vereerde in hem niet alleen den koenen zeevaarder, den onverschrokken matroos, maar den genialen geleerde, den diepen denker, die door zijne wetenschappelijke waarnemingen de onthulling van de Nieuwe Wereld voorbereidde. Hij heeft de bewondering verwekt van geleerden als Humboldt, die hem als een der grondleggers van de moderne aardrijkskunde beschouwde. ‘Columbus, zegt de schrijver van *Kosmos*, heeft op het gebied van de natuurkundige aardrijkskunde en van de anthropologie vraagstukken te berde gebracht die de verlichte geesten in Italië en Spanje bezighielden, zooals de verdeeling van de menschenrassen en de gesteldheid van de landmassa's. Columbus heeft het menschdom waarlijk diensten bewezen met zooveel nieuwe onderwerpen tot nadenken aan te bieden; hij heeft den gedachtenkring verruimd; door hem werd een werkelijke vooruitgang van de wetenschap teweeggebracht.’

In de oogen van vele katholieke schrijvers heeft Columbus daarenboven eene bovenmenschelijke rol vervuld: zij schreven hem eene goddelijke zending toe en maakten van hem het werktuig van de Voorzienigheid. De voornaamste van die schrijvers is graaf Roselly de Lorgues, die, omtrent 't midden van de verleden eeuw, eene geschiedenis van den grooten zeevaarder in 't licht gaf. Zijn werk vond veel bijval: het werd in Frankrijk zesmaal herdrukt en in de voornaamste talen van Europa vertaald. Toen werd zelfs eene machtige beweging op

touw gezet om Columbus te doen heiligverklaren. Was die beweging gelukt, dan zou de levensbeschrijving van den ontdekker van Amerika eene heiligenlegende geworden zijn.

Eerst gedurende het laatste vierde van de 19de eeuw werden de bronnen van Columbus' geschiedenis nauwkeurig onderzocht en kritisch bestudeerd. De aandacht van de geleerden werd er vooral op gevestigd toen men in 1892 de vierhonderdste verjaring van de ontdekking van Amerika vierde en men te dier gelegenheid nieuwe werken over Columbus uitgaf. Tot dan toe hadden de schrijvers om zoo te zeggen alleen aan twee hoofdbronnen geput zonder hare waarde in twijfel te trekken: die twee bronnen zijn de ‘Levensbeschrijving van Columbus’ door zijn zoon Fernand en de ‘Geschiedenis van West-Indië’ door pater Las Casas, bisschop van Chiapa in Mexico, vriend van de familie Columbus. Die werken steunen beide op de papieren en oorkonden die in 't bezit waren van Columbus, zoodat zij, in alle geval, uiterst belangrijk zijn en allerlei bijzonderheden bevatten, die van den grooten Genuees zelven voortkomen. Dank zij de opsporingen en studies van Harrisse en Vignaud, twee gefranciseerde Amerikanen, van Italiaansche historici, die namelijk al de oorkonden over Columbus verzamelden in de *Raccolta Colombiana*, en van Duitsche historici, onder welke vooral Ruge, is het nu bewezen dat die twee hoofdbronnen niet vertrouwbaar zijn en de voornaamste bestanddeelen tot de legende van Columbus geleverd hebben. Zoo komt het, dat men zich zoo lang over de beteekenis en het karakter van den ontdekker van Amerika vergist heeft en dat het zoo moeilijk is zijne plaats in de wereldgeschiedenis te bepalen.

Niettegenstaande de bijzonderheden die Columbus zelf over zijn levensloop levert, is het zelfs niet eens mogelijk zijn geboortejaar met zekerheid vast te stellen. Dit is van weinig belang! zou men kunnen opwerpen. Toch is die vraag van gewicht, omdat zij in verband staat met eene reeks andere, die alleen met haar kunnen opgelost worden. Zoo, bij voorbeeld, zal men dan eerst kunnen vaststellen, aan welke groote zeetochten Columbus deelgenomen heeft, wanneer men zal weten

of hij er waarlijk den tijd toe gehad heeft. Is hij in 1451 geboren, zooals verschillende schrijvers hebben trachten te bewijzen, dan is het onmogelijk dat hij omstreeks 1470 als kapitein een zeetocht ten dienste van koning René zou hebben ondernomen; nochtans roemt hij zich over dien tocht, zooals over nog vele andere, namelijk die welke door den kaperkapitein ‘Colombo’ gevoerd werden.

Onder de inlichtingen, die Columbus zelf over zijn leven geeft, zijn er verschillende in tegenstrijd met de feiten, die in officieele oorkonden vermeld worden. Hij beweert onder meer, dat hij op veertienjarigen leeftijd reeds in zee ging, dus omtrent 1465. Aan den anderen kant wordt hij nog tot in 1473 in notarieële akten van Genua of Savona als wever vermeld.

Voor het oogenblik kan men nog niet, met de gegevens waarover men beschikt, het geboortejaar van Columbus bepalen. Alleen staat vast dat het omtrent 1451 moet geplaatst worden.

Over zijne familie en den stand waartoe hij behoorde, is men nu veel beter ingelicht dan voor eenige jaren, toen men de geloofwaardigheid van de berichten van Columbus en zijne twee voornaamste historiografen nog niet betwijfelde. Columbus zelf pocht er over, ‘niet de eenige admiraal in zijne familie te zijn’ en Las Casas voegt er bij, dat ‘zijne ouders, lieden van aanzienlijke afkomst, vroeger rijk geweest waren en zich op de zeevaart toelegden. Zij verloren waarschijnlijk hun fortuin in de oorlogen, die in Lombardië uitbraken. Hun oorsprong klimt op tot in de oudste tijden’... Las Casas vermeldt onder de voorvaderen van Colombus een zekeren Cilon, dien hij Colon noemt, vermeld door Tacitus!.. ‘De familie Colombo’, zegt hij verder, ‘droeg eerst den naam van Colon, maar later dien van Colombo. Sabellicus (een kroniekschrijver) vermeldt twee Colombo's, beroemde Genueezen... De admiraal (Christoffel Columbus) verliet den gewonen naam van zijne familie en nam weder dien van zijne voorvaderen; dit was niet het gevolg van een toeval, maar wel van Gods wil, want hij werd door God uitverkoren om te verwezenlijken wat zijn naam

en zijn voornaam voorspellen.' (Las Casas zinspeelt hier op Colon of *colonus*, dit is volkplanter, en Christoffel of Christophorus, dit is drager van Christus). In 't voorbijgaan dient er opgemerkt te worden dat Columbus eerst Colombo heette, namelijk in Italië, en daarna Colon gedurende zijn verblijf in Portugal en Spanje, dus gedurende het grootste deel van zijn leven.

Er bestond hoegenaamd geene verwantschap tusschen de familie van Columbus en de twee kaperkapiteins die in Italië onder den naam Colombo bekend waren. Dit blijkt vooral uit de studie van Vignaud over Columbus' jeugd: de eene was een Franschman, Guillaume de Casenove bijgenaamd Coullon, en de andere, een Griek, die dienst nam bij Lodewijk XI, namelijk Georges de Bissipat, bijgenaamd den Griek. Deze laatste vooral was een geduchte zeeman en speelde eene groote rol in de tochten die, in de Middellandsche zee, tegen de vloten van de Turken of Mooren ondernomen werden. Columbus was er trotsch over, met dezen kapitein eenige tochten te hebben meegedaan, maar dat is hoogst onwaarschijnlijk. Wat er van zij, hij was toch niet met dezen zeeman verwant. Zijne familie bestond alleen uit werklieden: door middel van akten van notarissen uit Genua en Savona heeft men kunnen bewijzen, dat de meeste zijner ooms, zooniet alle, wevers waren, evenals zijne broeders en verschillende zijner neven. Daarenboven heeft men nog geene enkele akte gevonden, waarin een lid der familie Columbus als zeeman vermeld wordt. Eindelijk blijkt uit dezelfde oorkonden, dat die familie in de 15de eeuw nooit met andere van een hoogeren stand door huwelijksverbintenissen in aanraking kwam. Columbus heeft dus over zijn oorsprong de waarheid niet willen of niet durven zeggen: toen hij zijn voorstel tot ontdekking van den zeeweg naar Indië wilde doen aannemen, had hij er waarschijnlijk belang bij, zich voor een aanzienlijk man en een ervaren matroos te doen doorgaan. Zijn zoon Fernand en Las Casas zeggen ook niets over de ouders van den grooten ontdekker: de eerste schrijft alleen dat het God behaagde dat de ouders van zijn vader onbekend bleven.

De jeugd van Columbus, zooals ze door zijne twee voor-

naamste biografen verteld wordt, is een echt roman. Volgens hen ging Columbus eerst naar de hoogeschool van Pavia en toen hij den ouderdom van veertien jaar bereikt had, begon hij zich op de zeevaartkunde toe te leggen. Ook werd hij later, zegt zijn zoon Fernand, een geletterd en gestudeerd man, zeer bedreven in de sterrenkunde, de cosmographie, de aardrijks- en de zeevaartkunde.

Deze beweringen zijn volkomen valsch. Columbus bezocht nooit de hoogeschool van Pavia: te vergeefs heeft men zijn naam gezocht op de registers van die Universiteit; was hij er werkelijk geweest, dan zou hij toch tamelijk goed Latijn hebben geleerd; welnu de enkele bladzijden, die hij in die taal schreef of liever overschreef, krioelen van fouten: gedurig gebruikt hij woorden, waaraan hij de Spaansche uitgangen *os* en *as* geeft in plaats van de Latijnsche *i* of *ae*. Het Spaansch nam eigenlijk de plaats in van zijne moedertaal: al de brieven die men van hem bezit, zijn in het Spaansch; alleen een paar aanteekeningen op twee boeken, die hem behoorden, zijn in 't Italiaansch.

Als kind, bezocht Columbus alleen de school van het weversambacht, die waarschijnlijk in de straat van Pavia te Genua gelegen was. Misschien heeft men dus *Pavia-straat* verward met de stad *Pavia* en zoo is men tot de veronderstelling gekomen, dat hij aan de hoogeschool van die stad gestudeerd had. Columbus heeft dus alleen lager onderwijs genoten: later, waarschijnlijk toen hij in Portugal verbleef, leerde hij wat keukenlatijn, juist genoeg om eenige Latijnsche boeken te lezen. Men weet nu dat hij, niettegenstaande zijne beweringen, zeer weinig geleerdheid opdeed. De eenige werken, die hij raadpleegde, zijn de *Imago Mundi* van kardinaal d'Ailly, de *Historia Rerum* van AEneas Sylvius (Pius II) en de ‘Reizen’ van Marco Polo, den Venetiaanschen koopman die in de tweede helft van de 13^{e} eeuw naar China reisde en er langen tijd verbleef. In die boeken kon Columbus niet de wetenschappen leeren, waarin hij beweert zeer bedreven te zijn, zooals de sterren- en de meetkunde. Hij was niet in staat de breedte van eene plaats te berekenen: toen hij die van Hispaniola

(Haïti) opnam, vergiste hij zich van 18°. Humboldt zelf bekent dat Columbus zeer verachterd was in de wiskundige wetenschappen, die in zijn tijd in Italië reeds zeer gevorderd waren: ook is het onmogelijk dat Columbus eene maansverduistering zou hebben kunnen voorspellen, zooals enkelen zijner bewonderaars beweerd hebben. In bovengemelde werken leerde Columbus alleen de meeningen van de geleerde wereld kennen over de gesteldheid van de aarde en de verdeeling van land en water. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij ze niet voor zijne aankomst in Portugal (1477) gelezen, want het werk van AEneas Sylvius werd eerst in 1477 gedrukt en dat van d'Ailly na 1480, waarschijnlijk in 1486 of 1487.

Vóór zijn verblijf in Portugal was Columbus niet alleen weinig geleerd, hij was ook weinig bedreven in de zeevaartkunde. In den brief, dien hij in 1501 tot Ferdinand en Isabella richtte, laat hij nochtans het tegenovergestelde gelooven: hij zegt er onder andere dat hij toen sedert meer dan veertig jaren de geheimen van de natuur onderzocht en dat hij al de bevaarbare zeeën bevoer. Misschien wel deed hij eenige kleine reizen, toen hij nog jongeling was, maar zeker is hij niet van zijn veertiende, jaar af matroos geworden (dus omstreeks 1460), daar hij nog tot in 1473 te Genua of Savona als wever vermeld wordt. Columbus heeft een hoogen dunk van zijne kennis van de zeevaartkunde willen geven, met te doen gelooven, dat hij sedert den ouderdom van veertien jaren een zeeman geworden was. Het verhaal van de reizen, die hij onder Colombo den jongere, zijn zoogezegden bloedverwant, zou ondernomen en tijdens welke hij de zeevaartkunde zou geleerd hebben, is heelemaal verzonnen. Dat hij een tocht in den dienst van koning René zou hebben gevoerd, is moeilijk om aan te nemen, want tot nog toe heeft men niet kunnen vaststellen in welk jaar die gebeurtenis zou plaats gehad hebben. Daarenboven vindt men in het verhaal van dien tocht allerlei fantastische bijzonderheden: Columbus zou namelijk aan de manschappen van het schip, waarop hij zich bevond, hebben doen gelooven dat ze naar Marseille voeren in plaats van naar Tunis, met het kompas gedurende den nacht te verschikken. Indien dit ver-

haal waar is, zou men moeten aannemen, dat de manschappen en officieren van dit schip buitengewoon verstrooid waren en geene acht gaven noch op de richting van den wind en van de baren, noch op de plaats van de sterren en van de zon.

De eerste reis van beteekenis, die Columbus zeker gedaan heeft, is die naar het eiland Chio in den Archipel. Zij greep plaats in 1474 of 1475. Het schip, dat Columbus bevoer, bracht waarschijnlijk mastik terug naar Genua. Hij verhaalt inderdaad, dat hij het inzamelen van dit voortbrengsel bijgewoond heeft. In alle geval verbleef Columbus niet lang op Chio, want in 1476 nam hij deel aan een zeegevecht, dat bij kaap St-Vincent ten Z.-W. van Portugal tusschen Italiaansche galeischepen en de vloot van Colombo den jongere geleverd werd. In dit gevecht geraakte een der Italiaansche galeiën, die waarop Columbus zich bevond, in brand. De manschappen wierpen zich in de zee en enkele hunner, onder welke Columbus, konden tot aan het strand zwemmen, waar zij door de bewoners geherbergd werden. Dus is het bij toeval dat Columbus in Portugal aanlandde en niet met het doel er zijne kennis in de zeevaartkunde te volledigen.

Hetzelfde jaar (1477) reisde hij nog naar Engeland. Hij beweert toen ook naar IJsland te zijn gevaren. Dit heeft hij nog eens verzonnen, want al de bijzonderheden, die hij over dit eiland geeft, zijn valsch: hij verhaalt namelijk er een verschil van vijf of zes en twintig vademen tusschen hoog- en laag getij te hebben bemerkt, hetgeen gansch onmogelijk is; dan schrijft hij ook dat de zee tot 5^{o} benoorden IJsland niet door ijs bedekt was, toen hij er zich bevond, namelijk in Februari 1477, hetgeen ook onmogelijk is, zelfs indien men aanneemt dat de winter dit jaar buitengewoon zacht was.

Vergelijkt men de beweringen van Columbus dan wordt men getroffen door het feit dat hij op zijne reizen naar alle richtingen van de toen bekende wereld aandringt om zijne vertrouwdheid met de aardrijks- en de zeevaartkunde te laten gelooven. Hij heeft er blijkbaar behoefte aan gevoeld, vertrouwen in te boezemen over zijne bevoegdheid als zeeman en aardrijkskundige. Zoo heeft hij zich eene ervarenheid toegeschreven, die hij niet

bezat, en eene kennis, die hij nooit aangeleerd had. Misschien is het ook mogelijk dat Columbus door het verhaal van zijne reis naar het verre Noorden de echtheid van zijne goddelijke zending heeft willen bewijzen. In de laatste jaren van zijn leven was hij vast overtuigd, dat hij een werktuig van de Voorzienigheid was geweest om den zeeweg naar Indië langs het Westen te ontdekken. Hij zocht in de Heilige Schrift en in de schrijvers der Oudheid teksten om die meening te staven; hij verzocht zelfs een zijner vrienden, pater Gorritio, hem hierin te helpen. Zoo vond hij, dat Seneca zijne ontdekking voorspeld had in de bekende verzen van het treurspel *Medea*, die daarna dikwijls herhaald werden en waarin gezegd wordt, dat er een tijd zal komen, waarop *ultima Thule* niet meer het uiterst bekende land zal zijn. Columbus werd door die verzen getroffen en heeft ze tweemaal overgeschreven met eene verkeerde lezing: in plaats van te lezen, dat *Thetys* (de zee) nieuwe landen zal laten zien, vindt hij een tekst waarin staat dat *Tiphys* (stuurman van Jaso) die landen zal laten zien, en past den naam van dien matroos op zichzelven toe. Het verhaal van eene reis naar IJsland, dat toen als *ultima Thule* beschouwd werd, heeft Columbus dus misschien wel in verband willen brengen met de voorspelling van Seneca om de echtheid van zijne eigene goddelijke roeping te bewijzen.

Na zijne reis naar Engeland keerde Columbus terug naar Portugal, waar hij van 1477 tot 1484 verbleef. Hij leefde vooral te Lissabon of in de omstreken van die groote havenstad en verkeerde er met matroozen en kooplieden, die de Portugeesche bezittingen van de Afrikaansche kust en in den Atlantischen Oceaan bezochten. Tijdens zijn verblijf te Lissabon trouwde hij (1478-1479) met Felipa Moniz Perestrello, dochter van Bartholomeus Perestrello, gouverneur van Porto Santo (bij de Madeira-eilanden). De twee voornaamste biografen van Columbus vertellen, dat hij ze in de kerk van het klooster van de ‘Santos’ ontmoette; dit klooster was bestemd voor dochters en vrouwen van de ridders van St-Jacob van Compostella. Door zijn huwelijk trad Columbus in betrekking met twee groote Portugeesche families, die van Moniz en die van Peres-

trello. Waarschijnlijk heeft hij dan de gelegenheid gevonden om Porto Santo en de Madeira-eilanden te bezoeken. In alle geval kon hij kennis maken met vele zeelieden en kooplieden en van hen allerlei inlichtingen omtrent de zeevaart in de door de Portugeezen bevaren streken van den Atlantischen Oceaan verkrijgen.

Het denkbeeld den Atlantischen Oceaan over te steken om Indië langs het Westen te bereiken, had sedert de 13de eeuw bij de geleerden ingang gevonden. De beroemde Engelsche monnik, Roger Bacon, die door zijne tijdgenooten nochtans miskend werd, schreef reeds, dat het mogelijk was bij gunstigen wind in weinige dagen over den Atlantischen oceaan naar Indië te varen. In 't begin van de 15de eeuw deelden de meeste geleerden deze meening, onder anderen kardinaal d'Ailly, van wiens werk Columbus kennis nam. Zij werden nog in deze meening versterkt door het lezen van de werken van Ptolemaeus, die toen juist in 'tLatijn vertaald werden, alsmede van de kaart, die naar de gegevens van dezen aardrijkskundige gemaakt was. Ptolemaeus had aan Azië eene veel te groote uitgestrektheid naar het Oosten gegeven. Volgens de berichten van Europeesche reizigers, die in de middeleeuwen in China geweest waren, zooals Marco Polo, dacht men dat Azië nog verder naar het Oosten uitstak en zoo kwam men tot de overtuiging dat de afstand tusschen de Oostkust van Azië en de Westkust van Europa slechts een derde van den omvang van de wereld besloeg. Aan den anderen kant had de Atlantische oceaan, ondanks zijne dikwijls opkomende misten, eene groote aantrekkingskracht op de zeelieden van West-Europa uitgeoefend: van tijd tot tijd voeren enkelen op zoek naar wondereilanden die in legenden vermeld waren, zooals het eiland Brasil, dat van St. Brandaan, dat der zeven steden of Antilia. Van 1452 tot 1462 trachtten Portugeesche matroozen onbekende gewesten te bereiken, van waar soms planten en zelfs lijken aan de Açoreneilanden aangespoeld kwamen. Later zond de Florentijnsche wiskundige Toscanelli aan den koning van Portugal eene kaart, waarop hij den te volgen zeeweg geteekend had om Indië langs het Westen te bereiken; men weet echter niet

of er in Portugal pogingen gedaan werden om Toscanelli's plan uit te voeren vóór dat Columbus zich zelf daartoe aanbood. In alle geval heeft Columbus eerst in Portugal van dit plan kennis genomen en misschien wel is hij op onrechtmatige wijze in bezit gekomen van de kaart van Toscanelli.(1)

Op 't einde van 1484 of in 't begin van 1485 verliet hij in allerijl Portugal en vluchtte naar Sevilla. Hij maakte er kennis met den Italiaanschen bankier Berardi, die hem in betrekking stelde met eenige personen van het hof. Deze ontvingen hem echter nogal koel, uitgenomen Alonso de Quintanilla, koninklijke schatbewaarder, die hem aan kardinaal Mendoza voorstelde. Deze bezorgde hem een verhoor bij koningin Isabella, die Columbus' plan om naar Indië te varen aan eene commissie onderwierp. Het oordeel van die commissie was ongunstig, waarschijnlijk omdat Columbus niet de noodige waarborgen leverde of omdat zijn plan te gevaarlijk was om uit te voeren. Columbus verloor toch den moed niet en dank zij den steun van Quintanilla verkreeg hij nieuwe beschermers. Eene vergadering van geleerden, die te Salamanca bijeenkwam, keurde het ontwerp van den Genueeschen matroos goed en van toen af bekwam Columbus eene kleine toelage van de koningin: hij begeleidde het hof naar het zuiden van Spanje, waar Ferdinand en Isabella het rijk van Granada met hunne legers bestormden. De oorlog tegen Granada duurde echter langer dan men gemeend had en zoo stelde Isabella haar besluit uit omtrent het plan van Columbus. Deze werd ongeduldig en keerde naar Sevilla terug. Hij vond weldra steun en waardeering bij den hertog van Medinaceli, die zelfs de kosten van de gevaarlijke onderneming op zich wilde nemen. Maar toen liet Isabella onderhandelingen met Columbus aanknoopen om de voorwaarden te bespreken, waarop hij den tocht zou ondernemen. De onderhandelingen liepen op niets uit, daar Co-

(1) Las Casas heeft willen doen gelooven dat er eene briefwisseling tusschen Columbus en Toscanelli plaats greep. Maar dit is hoogst onwaarschijnlijk; waarom zou Toscanelli aan eenen onbekende belangrijke documenten medegedeeld hebben, die om zoo te zeggen geheim moesten gehouden worden?

lumbus veel te hooge eischen stelde. Ontmoedigd begaf hij zich naar de haven Huelva: in 't voorbijgaan bezocht hij het klooster Rabida (ten onrechte heeft men beweerd dat hij daar als bedelaar met zijn zoon Diego geherbergd werd; in zijne zwerftochten door Spanje werd hij door geen van zijne kinderen begeleid). In dit klooster slaagde hij er in, den prior, Juan Perez, te overtuigen eene laatste poging bij de koningin te doen om haren steun voor het uitvoeren van zijn plan te verkrijgen. De prior schreef daarom aan Isabella en verkreeg een gunstig antwoord. In april 1492 onderteekende Columbus het verdrag van Sante Fe (het kamp van Ferdinand en Isabelle voor Granada), waarbij hij de waardigheid van admiraal verkreeg met de belofte later onderkoning te worden van de ontdekte landen. Twee karveelen werden te zijner beschikking gesteld. Te Palos sloot hij eene overeenkomst met de gebroeders Pinzon, rijke zeelieden, die hem drie andere schepen in de plaats van die van de koningin en daarenboven een groot deel van de manschappen bezorgden mits een aandeel in de profijten van de onderneming. De booten, waarmee Columbus in zee stak, waren voor den tijd uitstekende vaartuigen.

Uit al het voorafgaande blijkt dat Columbus wel niet zonder moeite zijn plan door Isabella kon doen aannemen, maar dat hij toch niet als een arme bedelaar in Spanje rondzwierf.

Tijdens zijne eerste reis ontdekte hij eilanden, die hij als toebehoorende tot Indië, het land der specerijen, en van China (Kathay) aanzag. Cuba nam hij voor het goudland Zipangu (Japan). Daarna beschouwde hij het als een schiereiland, dat van Indië afhankelijk was. Hij liet zelfs door zijne manschappen de belofte afleggen, dat zij nooit het tegenovergestelde zouden beweren. De akte waarbij zijne manschappen tot deze belofte gedwongen werden, wordt nu nog in het Indisch archief te Sevilla bewaard. Uit dit feit kan men opmaken hoe willekeurig Columbus handelde tegenover diegenen, die de uitkomst van zijne reis betwijfelden.

Na het nieuws van de ontdekking van Indië zelf naar Spanje overgebracht te hebben, keerde Columbus weldra

met zeventien groote schepen en vijftien honderd man, naar de ontdekte eilanden terug, maar hij werd te leur gesteld, daar hij bijna geen goud en specerijën aantrof: de onlusten, die te Haïti losbraken, kwamen grootendeels hieruit voort; de soldaten verkregen namelijk zelfs niet de beloofde soldij. Daar er nog andere moeilijkheden in de pasgeboren kolonie ontstonden, werd Columbus gedwongen naar Spanje terug te keeren om hierover met de regeering te onderhandelen.

De inboorlingen van Haïti hadden hem gezegd dat het goudland zuidwaards gelegen was; daarom week hij bij zijne derde reis veel meer naar het Zuiden af en landde hij voor de eerste maal aan het vasteland: hij ontdekte de monding van den Orinoco, dien hij voor een der stroomen van het Paradijs aanzag, maar vond er niet het gewenschte goudland. Hij bezocht nog eens de Spaansche kolonie te Haïti, waar erge onlusten ontstaan waren. Door zijn onbehendig en willekeurig bestuur verwekte hij er nog meer, en toen Bobadilla, commissaris van koningin Isabella, met volmacht bekleed, te Haïti aankwam, liet deze Columbus in boeien slaan en naar Spanje overvoeren. Isabella verontwaardigde zich over Bobadilla's handelwijze en liet Columbus bij zijne aankomst dadelijk in vrijheid stellen en hem de gewone eerbewijzen betuigen.

Ondertusschen had Vasco de Gama den zeeweg naar Indië langs het Oosten ontdekt (1498): de Portugeezen waren dus in het wonderland geraakt, dat Columbns had willen in bezit nemen! Dit nieuws moest op den grooten Genuees een pijnlijken indruk maken. Nochtans bleef hij erin volharden te beweren dat hij zijn doel bereikt had. In den brief dien hij toen tot Ferdinand en Isabella richtte, schreef hij: ‘Ik vertrok in naam van de Heilige Drievuldigheid en kwam weldra terug met het bewijs van alles wat ik gezegd had. Uwe Majesteiten zonden mij eene tweede maal en ik ontdekte op korten tijd, dank zij God, het Vasteland aan het uiterste Oosten op eene lengte van 330 mijlen en meer dan 700 eilanden.... Toen ontstonden er klachten en verdenkingen met het doel mijne onderneming te kleineeren, omdat ik niet met goud beladen schepen terugbracht. Men hield geene rekening van den weinigen tijd waarover ik

beschikte.... ik vond overal tegenspraak en tegenstand.... en nochtans heb ik *Ophir* (het goudland van den Bijbel) ontdekt...'

Columbus meende door God voorbeschikt te zijn om het Indisch wonderland te ontdekken. Zijn mystische geest zocht naar voorspellingen in den Bijbel en in de oude schrijvers om zijne zending te rechtvaardigen. Hij schreef aan de koningin dat het einde van de wereld nakend was en dat het daarom noodig was zijn plan te ondersteunen om met de schatten van Indië de ongeloovigen te bestrijden en zoo het Heilig Graf te verlossen.

In zijne vierde reis zocht Columbus naar eene zeeëngte, die hem den toegang tot den Indischen Oceaan zou verleend hebben. Maar hij stuitte op de kust van Honduras, dat hij voor het schiereiland Malacca aanzag; te vergeefs zocht hij naar het goudland. Hij werd door allerlei rampen, ziekten en stormen getroffen: hij verloor de drie schepen, waarmede hij Spanje verlaten had en verbleef gedurende een jaar zonder hulp te verkrijgen op Jamaïca. Van uit Haïti leende men hem een schip om naar Spanje terug te keeren. Zonder vloot noch geleide kwam de ongelukkige onderkoning en admiraal in het land terug, waar hij na zijne eerste reis in vollen triomf ontvangen en geestdriftig toegejuicht was geworden.

Columbus had aldus zijn droom niet verwezenlijkt. Hoe ouder hij werd, hoe meer nochtans werd hij gesterkt in het denkbeeld, dat hij waarlijk zijn doel bereikt had. Meer dan ooit geloofde hij de zendeling Gods te zijn. Hij vertelt zelf een van de vizioenen, die hij gedurende zijne vierde reis gehad heeft: door zijne manschappen aan het strand verlaten, wanhopend, hoort hij in zijne koorts eene stem, die hem medelijdend toespreekt: 'Och onnoozele en traag om in God te gelooven en hem te dienen, den God van allen! Wat deed hij meer voor Mozes en David zijn dienaar? Van uw geboorte af nam Hij voor u de grootste zorg. Op den gepasten tijd liet Hij uw naam op de wereld weerklinken. Indië, dat groot werelddeel, heeft Hij aan u geschonken; gij hebt die streek verdeeld onder diegenen die gij verkoost en daartoe gaf Hij u macht. Van de poorten van den Oceaan, die dicht gesloten waren, gaf Hij u

de sleutels; gij hebt zooveel landen onder uw gebied gehad en onder de Christenen eene zoo voorname plaats bekleed! Wat deed Hij meer voor Israël, toen hij hem uit Egypte deed komen? en voor David, den herder dien Hij tot koning in Judea maakte? Richt u tot Hem en erken uwe dwaling, zijne barmhartigheid is oneindig; uw ouderdom zal u niet beletten groote dingen te verrichten; Hij behoudt u nog de heerlijkste goederen voor.'

Columbus koesterde dus nog de hoop over Indië te mogen regeeren. De pogingen, die hij daartoe aanwendde, mislukten. Men betuigde hem wel de eerbewijzen die hij verdiende, maar hij verkreeg niet wat hij verlangde. Hij stierf te Valladolid den 20^{n} Mei 1506, verlaten, maar niet arm, zooals men vroeger beweerde.

In de laatste jaren van zijn leven, toen hij zijn droom altijd meer en meer zag verdwijnen, verkeerde Columbus in den waan dat hij gedurig door booze menschen achtervolgd werd en dat hij zijn leven lang tegen de kwaadwilligheid van zijne omgeving had moeten strijden. Hij meende een miskend genie te zijn te midden van een blinde en slechtgezinde maatschappij, altijd en overal door haar gekweld. Hij was zoodanig overtuigd eene goddelijke zending te vervullen dat hij diegenen, die hem tegenspraken, als godslasteraars beschouwde en halsstarrig aan zijne denkbeelden vasthield.

Wat Columbus het meest ontbrak was de wetenschappelijke zin en het nuchter waarnemingsvermogen. Hij kon zich van de uit de vroegere eeuwen overgeërfde denkbeelden over de gesteldheid van de wereld niet ontdoen. Hij gebruikte zelfs allerlei middelen om de traditioneele opvatting als juist te doen erkennen. Als dusdanig behoort hij geheel en al tot de middeleeuwen: hij was geen oorspronkelijke, geen wetenschappelijke geest, geen baanbreker op het gebied van de wetenschap; hij was een man van de daad, die de plannen van anderen trachte uit te voeren, een mystieke doordrijver, wiens hersenschimmen veel bijgedragen hebben om zijne eigene legende te scheppen. Zoo komt het dat Columbus' legende zoo lang zijne ware geschiedenis verduisterd heeft.

HERMAN VANDER LINDEN.

Multatuli-briefe.

Hoe een dubbeltje rollen kan! Op zekeren dag leest een jonge Duitscher, Wilhelm Spohr, Multatuli's bekende parabel van Thugater, de achtste geschiedenis van gezag uit de Minnebrieven, in Fransche vertaling in de Revue Blanche; hij bewondert in zoo hooge mate de zeggingskracht van Multatuli, dat hij zich op de studie van onze moedertaal toelegt, weldra Douwes Dekker in 't oorspronkelijke leert genieten en nu de ijverigste Multatuli-apostel geworden is.

Het was lange jaren mijn droom, de beste schriften van Multatuli in Duitschland verspreid te zien. Boven alle verwachting werd die droom verwezenlijkt. Wilhelm Spohr gaf van 1899 tot nu de volgende vertalingen, die in Duitschland een ongewonen opgang maakten, er reeds verschillende drukken beleefden en er den naam Multatuli nevens die van andere Europeesche grooten, nevens een Tolstoi en een Gorki, inburgerden:

1. *Auswahl* aus seinen Werken, eingeleitet durch eine Charakteristik seines Lebens, seiner Persönlichkeit und seines Schaffens. Mit Bildnissen und handschriftlicher Beilage. 1899 (tweede druk in 1902).
2. *Max Havelaar.* 1900 (derde druk in 1903).
3. *Liebesbriefe.* 1900 (tweede druk in 1902).
4. *Millionen-Studien*, 1900 (tweede druk in 1903).
5. *Fürstenschule.* Mit einem Nachwort des Uebersetzers. 1900 (tweede druk in 1903).
6. *Die Abenteuer des kleinen Walther.* Mit Vor- und Nachwort des Uebersetzers. In zwei Bänden, 1901 (tweede druk in 1903).
7. *Ideen.* 1903 (nog hetzelfde jaar een tweede druk).

8. *Frauenbrevier.* 1905 (nu reeds een tweede druk).

9. *Multatuli-Briefe.* Mit fünf Bildern in Mezzotinto-gravüre, 1906.

Deze laatste, het voornaamste en het lastigste, dat Wilhelm Spohr heeft geleverd, verschenen onlangs in de Literarische Anstalt van Rütten und Loening te Frankfort a.M. in twee prachtige deelen (XIV-404 en 288) tegen tien mark.

Onopgemerkt zal dit werk wel niet voorbijgaan. Noemde niemand minder dan Fritz Mauthner den Max Havelaar ‘ein unvergleichliches, ein königliches Buch’, voor de Multatuli-Briefe, waarin de ziel van een groot kunstenaar trilt, zal zoo'n lof wel door velen in Duitschland worden uitgesproken. Het is als een doorloopende levensbeschrijving van den dichter, ingedeeld in de volgende hoofdstukken:

1. Batavia-Sumatra, 1839-1844.
2. Amt in Krawang auf Java, 1845-1846 (Brautzeit, Eheschlieszung).
3. Menado auf Celebes, 1848-1851.
4. Auf Urlaub nach Europa, 1852-1854.
5. Die Katastrophe von Lebak, 1856.
6. Auf der Irrfahrt. Brief an den General-gouverneur a. D. Entstehen und Erscheinen des ‘Max Havelaar’. Van Lennep. 1856-1861.
7. Die ‘Liebesbriefe’, 1861.
8. Die ersten ‘Ideen’, 1862.
9. Mimi, 1862-1863.
10. Die letzten Jahre in Holland, 1863-1866.
11. Irrjahre in Deutschland, 1866-1870.
12. Die Unterhandlungen mit dem Ministerium van Zuylen-Heemskerk, 1867-68.
13. Wiesbadener Jahre, 1870-1880.
14. Vorträge, 1862-1881.
15. In Nieder-Ingelheim, 1880-1887.

In een zevenhonderd bladzijden geeft Wilhelm Spohr dus veel wetenswaardigs van en over den nog altijd omstreden Multatuli, veel dat in Duitschland nagenoeg onbekend is. Dat

is de groote, de onloochenbare verdienste van het boek.

Wij, die Multatuli's brieven in den oorspronkelijken tekst hebben gelezen en herlezen, wij doorloopen nogmaals al de levensomstandigheden van den zwerver, van het oogenblik waarop hij, den 4^{en} Januari 1839, met het schip Dorothea in Indië aankomt, tot hij den 19^{en} Februari 1887 te Nieder-Ingelheim zacht insluimert.

Wat een leven! Hoe rijk aan wisselvalligheden van allen aard! Hoe gevuld! Hoe gejaagd! In ons hart spreekt weer luide het innig medelijden met den armen tobber, die aan onze letteren onvergankelijke bladzijden heeft geschonken, maar dien roem duur genoeg heeft gekocht. Onwillekeurig denken wij, bij het dichtslaan van den tweeden bundel der Multatuli-Briefe, aan de ware woorden van Ernst Elster over Heine:

> ‘Er ist geschmäht worden wie kein anderer Geistesfürst, er ist beleidigt und miszhandelt worden von Fernstehenden sowie von der nächsten Verwandtschaft und nur zu leicht verhärtet und verbittert sich ein Charakter, der ewig und immer verfolgt wird vom Unglück. Liebevolle Züge und endlich seine zahlreichen Leiden sollten diejenigen beherzigen, welche zu einer gerechten Würdigung auch der Persönlichkeit dieses seltenen Genies vordringen wollen.’

In de korte voorrede noemt Wilhelm Spohr de tien bundels ‘*Brieven van Multatuli*, bijdragen tot de kennis van zijn leven, gerangschikt en toegelicht door Mevr. Douwes Dekker, geb. Hamminck Schepel (Amsterdam, 1890-1896),’ zijn voornaamste bron. Ontegenzeggelijk staat zijn uitgaaf, en staat ook zijn oordeel over Multatuli, onder den invloed van diens weduwe.

Maar zijn keus bewijst, dat hij ook uit andere bronnen wist te putten. Zoo b.v. neemt hij in het tweede deel, bl. 54 tot 72, drie deels Duitsche, deels Fransche brieven over, die Multatuli in April 1867 aan den Duitschen dichter Heinrich Flemmich en aan diens echtgenoote schreef. Deze brieven nu werden niet in de *Brieven van Multatuli*, maar in het *Nederlandsch Museum*, aflevering Maart-April 1894, met teekening van gebaktikte stof, verfschuitje en kris, naar het

handschrift uitgegeven. De heer Spohr nam zelfs de teekeningen over, zonder vermelding der bron.

Zeker, Wilhelm Spohr heeft een werk willen leveren, ‘das auch auszerhalb der Gelehrtenbibliotheken gelesen werden sollte.’ Maar tot het bereiken van dit doel was het weglaten van alle bibliographische notas verre van noodig. Dat die brieven aan de Flemmichs uit het Nederlandsch Museum, en niet naar den oorspronkelijken tekst, werden opgenomen, blijkt afdoende uit het feit, dat het oorspronkelijke van brief CXXIII in mijn bezit is.

Ook uit den prachtigen brief van Mevrouw Stephanie Omboni aan Mevrouw de barones C. von Müffling-Wesselman van Helmond, die aan 't begin der *Tine-Brieven* (den Haag, Nijhoff, 1895) werd afgedrukt, ook aan de Tine-brieven wordt ontleend, maar nooit met vermelding, waar dat voor andere werken wel het geval is.

Waarom?

Vooral de Tine-brieven mochten niet onvermeld worden gelaten, om het verrassende licht, dat zij werpen op de heldhaftige, bewonderenswaardige eerste echtgenoote van Multatuli.

Kort na het verschijnen van de Tine-brieven schreef Mr. J.N. van Hall in den Gids o.m. het volgende:

‘Nu wordt die Tine voor ons, wat zij voor hare vrienden en oud-leerlingen in Italië is, een voorwerp van diepe veneratie...

Onder den indruk van Tine's brieven dringt zich een diepe bewondering op den voorgrond voor de vrouw, bij wie - hoeveel waardeering ook anderer toewijding aan Multatuli verdiene - de opoffering het grootst was en de daar tegenover staande winst het geringst.

Wie door Tine's brieven een dieperen blik mochten slaan in dit gemoed, zullen hunne bewondering voelen klimmen voor haar die, hoe ook gegriefd door de bitterste teleurstellingen, hoe ook naar ziel en lichaam gefolterd, gebleven is tot het einde toe “de trouwe gade, de heldhaftige liefdevolle moeder, de edele vrouw”, en die, al hebben de omstandig-

heden haar ook gescheiden van den man, aan wien zij zich eens voor het leven verbond, voor ons en voor wie na ons komen niet van hem te scheiden is.'

Maar niet alleen in Holland, ook in Vlaanderen trokken de Tine-brieven de aandacht.

'*Uiterst* belangrijk, zoo schreef mij een onzer degelijkste geleerden op 19^{en} April 1895, vind ik die brieven. Ik heb ze in eenen adem verslonden.

Daar openbaart zich Tine als een soort van vijfden Evangelist, en haar Evangelie, gelijk de vier andere, steunt op *liefde.* De liefde in den hoogsten zin van dat woord, de liefde die hoofdzakelijk bestaat uit een bestendige zucht om zichzelf voor anderen op te offeren, zonder aanstellerij, zonder martelaarspose, ja zelfs *onbekend* en *miskend;* de liefde, die, om Multatuli's uitdrukking te veranderen, bestaat uit *geven* en op *ontvangen* niet denkt. Daar is veel in te lezen, in dat slecht Fransch, dat u over veel kwaad der wereld troost, en het bitterste, laat ons maar zeggen het meest bekrompen scepticisme het zwijgen oplegt. Uit dat oogpunt alleen is reeds het uitgeven der Tine-brieven iets goeds; er is in onzen tijd te veel posestinkend loochenen van alle goed, van alle ware liefde, en daardoor te weinig gezond optimisme en te veel verslapping van energie. Laat den geblaseerden petit-crevé, als zoo'n wezen nog lezen *kan*, *zoo iets* lezen, en laat hem dan spreken van de illusies der naieve menschen, die nog gelooven aan eenigen adel van hart en geest, aan het bestaan, o.a. bij de vrouw, van zelfopoffering en heldhaftig lijden!

Maar ook wat Multatuli zelf betreft is uw bundel van onmiddellijk belang. Ik dacht in die brieven een bewijs te vinden dat Multatuli Tine mishandeld had en ongelukkig had gemaakt. Nu, hetzij omdat dit het geval *niet* is geweest, hetzij omdat Tine dit niet *wil* laten blijken, hare brieven leveren niets van dien aard op. Slechts eenmaal spreekt zij van het feit, dat haar man andere vrouwen kon beminnen, maar op zulke verschoonende wijze, dat men waarlijk niet meer weet wat te denken en, om met Paul Fredericq te spreken, dat men niet *durft* oordeelen waar op zulke manier *vergeven* wordt.

Niets dan aanbidding, een soort fanatisme van het genie van Multatuli!'

Nog andere onuitgegeven bescheiden over de Tinebrieven zou ik aan de twee vermelde beoordeelingen kunnen toevoegen; maar het gegevene zal wel volstaan.

Wat mij nog in 't werk van Wilhelm Spohr trof, is dat hij nergens een woord rept van zijn voorlooper op het Multatuli-gebied, Carl Derossi, die het eerst aan een Duitsche vertaling van Multatuli's werk de hand sloeg en deze in *Der Freidenker*, een Duitsch weekblad dat te Milwaukee verschijnt, van 1885 af begon uit te geven.

Het werk van Derossi, dat in alle opzichten degelijk mag genoemd worden, beslaat honderden en honderden bladzijden en strekt zich over veel jaren uit. In 1894 gaf ik in de Octoberaflevering van het Nederlandsch Museum een 'Critische bibliographie der Duitsche Multatulivertalingen' uit, die door den heer L.D. Petit voor zijn *Bibliographisch Overzicht* van de geschriften van Multatuli werd benuttigd. Daar maakte ik de waarheid over Derossi's onverdroten arbeid bekend en gaf enkele wetenswaardigheden uit het leven van dien merkwaardigen Multatulivertolker.

Zonderling genoeg, Spohr trof hetzelfde lot als zijn voorganger. Beiden leerden hun Nederlandsch in de... gevangenis.

In 1894 schreef mij Carl Derossi uit New-York, waar hij sedert 1884 verblijft, o m. het volgende:

> New York, den 26. September 1894.
> Was die verschiedenen zu beantwortenden Punkte in Ihrem Schreiben betrifft, so habe ich zunächst zu bemerken, dasz Sie sich im Irrthum befinden, wenn Sie meinen, die Schriften Dekker's seien hier 'sehr verbreitet'; der 'Freidenker' hat vielleicht 2500-3000 Abonnenten, und eine Separat-ausgabe meiner Uebersetzungen ist nicht veranstaltet worden. Auszerdem sind die sich dazu eignenden Piécen (speziell die 'Parabeln') in mehreren kleinen gewerkschaftlichen Blättern erschienen, welche ich vor Jahren redigirt habe. Sonstwie konnte ich die Uebersetzungen nicht unterbringen, da die hiesigen Blätter nur wenig Originalstoff (im Unterhaltungstheil) bringen, sondern 'Plattensatz' verwenden, den sie aus diversen groszen 'Fabriken' beziehen, welche die gesammte Presse des Landes damit versorgen. Diese wieder leben noch heute - trotz des vor mehreren Jahren geschaffeneu

> Gesetzes über den ‘Schutz geistigen Eigenthums’ - fast lediglich vom ‘Raub’.
> Was meine sonstige Thätigkeit auf ‘litterarischem Gebiet’ betrifft, so beschränkt sich dieselbe - in der Richtung, die Sie jedenfalls im Auge haben - nur auf die Multatulischen Uebersetzungen. Im Uebrigen habe ich freilich sehr viel geschrieben, und zwar hauptsächlich seit meiner Uebersiedlung nach hier, aber lediglich für die Arbeiterpresse. In Deutschland nahm ich (ich war Hutmacher) seit dem Auftreten Lassalle's an der Arbeiterbewegung Theil, fungirte von 1871 bis 75 als Sekretär des ‘Allgemeinen deutschen Arbeitervereins’ und ab da als solcher der ‘Sozial-demokratischen Arbeiterpartei’ bis zu deren Auflösung 1878 und war dann bis 1880 an der Hamburger ‘Gerichtszeitung’ beschäftigt, welche an Stelle des ‘Volksblatt’ getreten war. Von letztgenanntem Jahr bis 1884 befand ich mich in der Schweiz, um für die Verbreitung des ‘Sozial-Demokrat’ zu wirken. Das war also eine Periode von 13 Jahren, in denen ich wenig Musze hatte, mich litterarisch zu bethätigen.
> Mit den Schriften Dekkers wurde ich durch einen Zufall bekannt während meines Aufenthalts in Hamburg. Ich war in meiner Jugend einige Jahre in Holland gewesen und hatte später in meiner Heimath (Düsseldorf) hier und da Gelegenheit gehabt, mit Holländern zu verkehren, so dasz ich die niederdeutsche Sprache einigermaszen verstand. Aber erst, als ich in den Besitz der Dekkerschen Schriften gelangt war, verlegte ich mich auf das Studium Jener (ich hatte bis dahin nur einige Sachen von Conscience etc. gelesen) um diese Schriften mit vollem Verständnisz lesen zu können. Dazu boten mir besonders einige Gefängniszstrafen Musze, welche ich in jener Zeit ‘abzubrummen’ hatte. Erst, als ich (1884) nach hier übersiedelt war, kam ich in die - im Uebrigen sehr unangenehme! - Lage, über recht viel ‘freie Zeit’ zu verfügen, und diese benutzte ich zu den Uebersetzungsarbeiten, welche ich auch fortsetzte, als ich zeitweilig und abwechselnd oben erwähnte Blätter redigirte, die nur 14 täglich oder monatlich erschienen.

Wilhelm Spohr zegt in zijn voorrede:

> ‘Stümpernd konnte ich als Norddeutscher kleine, mir unter die Hand kommende Parabeln von Multatuli übersetzen. Da trieb mich das Glück - zu solchem hat sich mir das schwere Schicksal, besonders auch in Hinblick auf meine Multatulisache, gewandelt - vierzehn Monate ins Gefängnis. Mein Plan war fertig: in der Zelle 299 des Maskenflügels des Strafgefängnisses zu Plötzensee erlernte ich abends nach Löten von Blechspielzeug und Drahtbiegerei an der Hand von Grammatik und Wörterbuch die holländische Sprache. Diese zwei Bücher nebst dem Kanarienvogel neben mir und dem Ehering am Finger waren die einzigen Gegenstände, die mich hier an mein Heim erinnern konnten, sie waren mir eine wichtige kleine Welt und die einzigen Freunde.’

De namen Carl Derossi en Wilhelm Spohr zijn voor eeuwig aan den onsterfelijken naam van den meester gebonden. Beider werk kan niet hoog genoeg worden geschat. Maar, verscheen dit van Derossi in een vergankelijk weekblad, dat nagenoeg alleen in Amerika wordt gelezen, en spijtig genoeg niet in boekvorm, de vertalingen van Spohr zagen in lijvige boekdeelen het licht en deden den naam Multatuli overal kennen, waar Duitsch wordt gesproken en gelezen. Laten wij nu maar hopen, dat de in New-York verschijnende *Deutsche Library*, waarin honderden der beste Duitsche werken verschenen, ook een paar Multatulibundels nadrukken en over de Vereenigde Staten verspreiden zal.

Nog een woord over Spohr's *Multatuli-Briefe.* Niet alleen munten zij uit door keurig papier, sierlijken druk in Latijnsche letter en vijf prachtige mezzotintogravures (twee beelden van Multatuli, naar Overman uit 1854 en Allebé uit 1875, een beeld van Tine uit 1862, een van Mimi uit 1872 en een van het huis dat Douwes Dekker te Nieder-Ingelheim bewoonde), maar ook en vooral door de keus en de sierlijke juistheid der vertaling.

Slechts eene aanmerking nog. Waarom, op bladzijde 50 van het tweede deel, den brief aan Julius De Geyter niet zonder de weglatingen der Hollandsche uitgaaf vertaald? Waren die weglatingen in een Nederlandschen tekst te verdedigen, in een Duitschen zijn zij het waarschijnlijk niet.

Die tekst luidt, naar het afschrift dat voor de Hollandsche uitgave door Mevrouw Douwes Dekker werd benuttigd en in mijn bezit is, als volgt:

‘Waarlijk, ik loop niet hoog met koningen! En al ware dit zoo, dan nog zou ik niet spoedig partij trekken voor koninkjes uit het liederlijk, uit het dom en wormstekig huis van Oranje! O flinke Belgen van 1830! Maar... de ellendigste koning staat mijns inziens hooger dan 't valsch republicanisme dat in Holland regeert. Dat roepen van *Leve de Koning!* waarmee ik mijn stukje besluit heet eigenlijk: *dood aan de rest*, t'is een pis-aller.

‘Ik heb van Helden verzocht hem een exemplaar te

zenden. Maar: 1° Ik gis dat men 't onderscheppen zal. 2° Dat i 't niet zou lezen, ook al kreeg hij 't in nanden. 3° Dat i 't niet begrijpen zou, ook al las hij het.

'Is 't niet treurig dat men door den ellendigen toestand van de rest, een koning, wien men aldus meent te moeten beoordeelen, meer gezag moet toewenschen?'

De aanmerkingen, die wij meenden te moeten doen, nemen niet weg, dat de Multatuli-Briefe een boek zijn van groote waarde, waarvoor Wilhelm Spohr aanspraak maken kan op onze erkentelijkheid.

Dr. J.P.

Nederlandsche Letterkunde.

Peggers Ondergang door Pol Selens, uitgev. L. Opdebeek, Antwerpen. 134 blz. Prijs 1.50 fr.

Pol Selens, die tot nog toe alleenlijk in medewerking met Lod. Bruers het kinderboekje *Vertelsels van de Maan* schreef, komt met zijne uitgebreide novelle *Peggers Ondergang* in eens rang te nemen onder de beste prozaschrijvers onzer jongere Vlaamsche letterkunde. Dit boek laat ons toe den jongen schrijver te begroeten niet meer als een wordend talent, dat belooft, maar als een van nu af flink gerijpt talent, dat reeds heel wat degelijks aanbrengt. Weinige boeken van jongere Vlamingen hebben ons zoo geboeid als deze novelle, 't is dan ook met groote ingenomenheid, dat wij er de aandacht van de lezers van den *Vlaamschen Gids* op vestigen.

Selens brengt ons in een heidedorp, ergens op de grenzen, en leert ons daar de peggers kennen, een ras van menschen, die leven van allerlei verdachten handel, smokkelen, wildstroopen en dies meer, - ruwe, alles aandurvende kerels, die er steeds op uit zijn om de kommiezen en de boeren te beliegen en te bedriegen - natuurkinderen met machtige, ongetemde hartstochten. De schildering van de eigenaardige zeden dezer peggers verbindt hij met het aangrijpende verhaal van de worsteling eener peggersfamilie tegen den ondergang, waartoe ze door het noodlot verwezen schijnt. Deze verbinding van de algemeene zedenschildering eener sociale menschengroep met het dramatische verhaal van de lotgevallen eener afzonderlijke familie is een gelukkige greep van den schrijver, die aldus bewijst niet achteruit te deinzen voor de hoogste eischen der verhaalkunst. Hij stelt zich niet tevreden met eene min of meer fragmentarische, losse schets, in den trant dergene waarmede men ons tegenwoordig overstroomt, maar hij wil werkelijk een breeddrachtiger onderwerp behandelen. Dat streven alleen toont reeds, dat er ons met Selens wezenlijk een nieuwe, zeer te waardeeren kracht is geopenbaard.

De samenvattingskracht, waarvan Selens' onderwerpsvinding getuigenis aflegt, belet niet dat de schrijver ook over eene scherpziende ontledingskracht beschikt. Ieder lid der peggersfamilie, alle personen, die er mede in aanraking komen, hebben eene nauwkeurig omlijnde, persoonlijke physionomie. Daar hebt ge de echte peggers der familie: den ouden groot-

vader Pee, wiens schorluinenaard nog hevig laait in een verzwakt lichaam en Jef, den kloeksten zijner twee kleinzoons, een onstuimigen, ruwen en roekeloozen strooper en smokkelaar, waarin de grootvader zijn eigen jeugd ziet herleven. Aan de andere zijde staan de minder besliste Lode, Pee's zoon, die door zijn huwelijk met eene fijner voelende, ziekelijke vrouw een der eerste oorzaken van den achteruitgang der peggersfamilie werd, en zijn zoontje Rie, een krank droomertje, dat gansch naar zijn moeder aardt, en alleen in de kerk aan 't orgel en op school zijn genietingen vindt. Treffend wordt aangetoond hoe dit tot weemoedige mijmeringen geneigde kind in die ruwe omgeving gansch alleen den eeredienst zijner doode moeder bewaarde, doch op den duur zijn voor edeler gevoel niet gansch onontvankelijken vader weekhartig maakt en in zijne vereering doet deelen. De tweederangsfiguren hebben eveneens hunne typische individualiteit. Het zou ons te ver leiden moesten wij hier in veel bijzonderheden treden. Vermelden wij alleenlijk Schoe, een gluiperigen sluikhandelaar, en den half idioten burgemeester Visschers, die op misschien wat overdreven wijze de machteloosheid van het openbaar gezag tegenover de peggers als het ware zinnebeeldig voorstelt.

Het heele verhaal is een opeenvolging van boeiende episodes, die nu eens verrassen door levendige schilderachtige voorstellingswijze en dan weer aangrijpen door dramatische kracht. 't ‘Barbieren’ van de oude koe, die als jonge moet verkocht worden; het tooneel in de kerk, waar Lode de litanie na het lof gaat meebidden om de genezing van zijn koe te bekomen; zijn wankelen tusschen het veelvermogende Lieve Vrouwebeeld en Mie, zijn oud lief; het koopen der kuischkoe bij Schoe en de smokkeltocht gedurende den nacht met de ontmoeting der kommiezen; de typische aankoop van een varken door Pee bij den boschwachter en verscheidene andere tooneelen meer verdienen onvoorwaardelijk geprezen te worden.

De taal van het boek doet ook mee aan de hedendaagsche dialectiseerende mode, die in Vlaanderen woedt; dit neemt echter niet weg, dat ze met hare overvloedige alliteratie's uiterst klankrijk en welluidend is. Sommige bladzijden van het boek, vooral de steeds oorspronkelijke, nooit banale natuurbeschrijvingen, zijn voorbeeldige staaltjes van flinke woordkunst.

In 't Veen- en Polderland, door P. Van Assche, uitg. C.J.E. Janssens, Antwerpen.

De novellen van Piet Van Assche, vereenigd in den bundel *In 't Veen- en Polderland*, zijn wel met talent geschreven en verraden op meer dan een plaats werkelijk veel aanleg, doch bij de lectuur hebben zij ons noch de boeiende belangstelling, noch de bekoring verschaft, die waarachtige kunstwerken nooit nalaten te verwekken, zelfs dan wanneer wij er al

een en ander op af te dingen hebben. Wij konden ons niet onttrekken aan den indruk van eentonigheid, dien het heele werk te weeg bracht. Eerst dachten wij, dat de schuld aan onze persoonlijke stemming lag en wij sloten het boek om het eenige dagen later opnieuw ter hand te nemen, doch bij deze tweede lezing werd de indruk niet gewijzigd. Dan zochten wij op wat, naar ons oordeel, de oorzaak van dit verschijnsel is en schrijven hier thans eerlijk de uitkomst dezer diagnosis neer.

Het gansche werk is doortrokken met een donker pessimisme, waar slechts een enkele maal (in *Poldertocht*) heel vluchtig een zonnestraaltje doorheendringt. Bovendien vertoonen al die verhalen van leed en ellende, haat en wrok, verdierlijking en schraapzucht een dusdanige overeenkomst van stof en behandeling, dat ze malkander wel eens schijnen te herhalen. *In de Aarde, Honger groeve* en *De Poel* vertellen ons b.v. alle drie van een moordenaar, die door het visioen van zijn slachtoffer vervolgd, tot waanzin gedreven wordt en zich zelfmoordt. Natuurlijk zijn de inkleeding en de bijzonderheden dezer drie novellen verschillend, maar een dergelijke overeenkomst der drie hoofdthema's lijkt wel armoede, vooral wanneer deze novellen, zooals het hier het geval is, in denzelfden bundel samen huizen.

Onzesdunkens is echter dat onafgebroken pessimisme, noch dit gemis aan afwisseling in de vinding der onderwerpen het grootste gebrek van het boek niet. Desnoods zou men gemakkelijk daarover heen stappen. Er is meer.

Het boek geeft geen indruk van trouwe levenswaarheid. Geen adem van werkelijke menschelijkheid vaart er door heen. Niettegenstaande de min of meer realistische voorstellingsprocédé's, die de schrijver op verscheidene plaatsen aanwendt, maakt hij geenszins den indruk van het leven in den spiegel te houden. Er ligt te veel romantiek, te veel subjectieve verdichting zoowel in zijne onderwerpen als in hunne uitwerking. Is het b.v. niet de dichter, die in de novelle *Storm*, den boer, die zijn oogst door het onweer ziet vernielen, juist bij den verloren akker laat sterven, omdat hij aldus een dramatisch effekt bekomt? Laat hij niet in *Meester en Knecht* om dezelfde reden den knecht sterven op het graf van den meester, wien hij daar als het ware rekenschap kwam geven over zijn beheer der geërfde hoeve? Wij weten wel, dat een schrijver het recht heeft dergelijke toestanden te scheppen, ook is het niet zoozeer de verdichte toestand zelf dien wij afkeuren als wel het feit, dat men het inzicht van den auteur te zeer gevoelt en dat hij de illuzie der waarheid niet genoegzaam in zijn verhaal weet te brengen. Te veel romantiek ligt er in Van Assche's werk, zeiden wij, en dan is 't er nog wel een van minder allooi. Veel te veel effekten vraagt hij aan droomen, visioenen, geesten en spoken en zijn romantiek ligt juist hierin, dat hij die droomen en geesten niet schetst zooals zijn personages die kunnen gezien hebben, maar zooals hij ze met zijn eigen

dichterlijke verbeelding op hun mooist inkleedt. Is het wel physiologisch mogelijk, dat een afgesloofde, suffende, oude boer zonder eenigen dichterlijke aanleg zoo heerlijk droomt van omzwevende engelen met sluiergewaden, geheimzinnig droomende leliën, tokkelende snaren, schitterende geesten met donkerblauwe oogen en flonkersterren boven het hoofd, gerechtigheidsschaal en dergelijke conventioneele schoonheden meer? En 't is niet alleen de oude Braam, die zoo droomt op blz. 18, maar andere boeren doen voor hem in dit opzicht niet onder, zoo b.v. Puyvelt op blz. 58. Ook hebben ze soms visioenen van heksen- en tooverkollenritten (p. 16), waarvoor die van Bosch en Breughel niet zouden moeten onderdoen. Overdrijven wij als wij meenen, dat al die mooie dingen alleenlijk en uitsluitend in de poëtische inbeelding van den schrijver leven en met de getypeerde bekrompen natuurmenschen maar samenhangen als droog zand? Die te ongepaster ure aangewende dichterlijkheid vinden wij soms nog in de taal, die de schrijver door zijne boeren laat spreken. Heeft ooit een landman een taal gevoerd als volgt: ‘O zeg, dit oogstfeest op de poldervlakte, 't zonnefeest van het rijpe graan, dat wil ik nog! Zòò leven in ons element: krachtig en gespierd leven te midden der vruchtbaarheid van land en werk’? Wij denken het niet.

Van Assche geeft blijken van een ongemeen talent in zijne natuurbeschrijvingen. Hij toovert ons met het woord de eigenaardig schoone streek der venen en polders voor oogen en meer dan een zijner natuurpaneelen heeft ons een duurzamen indruk nagelaten. Wij stippen o.m. de mooie beschrijving van den sneeuwstorm in de *Hongerhoeve* aan. Nochtans moet het ons nog van het hart, dat hij werkelijk misbruik maakt van dat talent en ons natuurbeschrijvingen geeft meer dan er noodig zijn. In een verhaal moet eene beschrijving altijd innig samenhangen met het onderwerp, - zij kan b.v. een voortreffelijk stemmingwekkend middel zijn, zij kan in de handeling meewerken (zooals de sneeuwstorm in de *Hongergroeve* b.v.) enz. - doch nooit mag ze om zich zelf alleen aanwezig zijn, buiten alle verband met het onderwerp. Nu meenen wij dat de heer Van Assche het *waarom* van talrijke zijner beschrijvingen zeer bezwaarlijk zou kunnen aangeven. Wij begrijpen heel goed, dat hij in 't heele boek het landschap van 't veen- en polderland wil doen opleven, maar in novellen en verhalen moet, naar onze meening, alle beschrijving gemotiveerd kunnen worden, anders is ze overbodig.

Er is in dit boek een verhaal, dat in alle opzichten bevredigt, en dan ook heel flink werk mag heeten, namelijk *De Poel.* Hier geeft Van Assche de volle maat van zijn kunnen. Aan een schrijver, die vermag zulke novelle voort te brengen, is men verplicht onbewimpeld de zwakke punten aan te duiden, die men na onbevooroordeeld onderzoek in zijn overige werk meent aan te treffen. *De Poel* is een verhaal van echt menschelijke hartstochten en ondeugden, logisch en diep tragisch werkend op hun slacht-

offers. Hier krijgen wij degelijke karakterstudie, wat in de overige verhalen ook veelal ontbreekt. De oude afgewerkte Stanzen, zijn brutale zoon Giede, en de wulpsche Wanna, die hem beheerscht als een nieuwe landelijke lady Macbeth, alle drie hebben hunne scherp afgeteekende persoonlijkheid. De gebreken in de overige novellen aangestipt zijn hier ook afwezig.

M.S.

Engelse Letterkunde.

Proza.

Er verschijnen maar altijd nieuwe uitgaven van Dickens, en men zou geneigd zijn te denken dat er onder de Engelse uitgevers een echte match is aangegaan. Prachtuitgaven wedijveren in schoonheid van letter, papier, illustraties en band; minder kostbare edities streven naar een dergelijk doel bij vaak verbazend lage prijzen, en de *six-penny*-uitgaven zijn niet te tellen. De Clarendon Press alleen gaf, niet lang geleden, de volledige werken onder twee vormen in het licht: *The Oxford India Paper Dickens* in 17 delen, met portretten en reprodukties van de oorspronkelike illustraties, tegen 2 1/2 sh. het deel (in linnen band); en *The Fireside Edition of Dickens's Works* in 22 delen à 1 1/2 sh. en 2 sh. het deel. Wij zouden beide uitgaven aanbevelen aan al wie een Dickens wenst te bezitten, was de blote naam van de Clarendon Press daartoe niet voldoende.

Nu is deze taaie populariteit zeker ten dele uit te leggen door het feit, dat Dickens in Duitsland en elders zo volledig is ingeburgerd als Shakespeare; maar ook in Engeland is de verering voor de grote humorist ver van te verslappen. Dit blijkt uit het bestaan van een *maandeliks* tijdschrift, *The Dickensian*, uitsluitend gewijd aan de studie van alles wat Dickens betreft.

Een minder bekende, ja schier vergeten figuur is Aphra Behn (1640-1689), wier romans onlangs bij Routledge een herdruk beleefden. Waarschijnlik hebben de uitgever en Ern. Baker, de schrijver van de inleiding, op de vakwereld gerekend, want andere dan historiese waarde bezit dit begin van romanletterkunde niet. Even als Aphra Behn's verdiensteliker komedies, genoten echter hare romans veel bijval in hun tijd, en zelfs later zoals blijkt uit een anekdote van Walter Scott; deze werpt een eigenaardig licht op het Restauratietijdperk, waarvan de tamelik liederlike letterkunde, vooral de dramatiese, een maar al te getrouw beeld verschaft, een beeld van de zedenverdorvenheid, die als noodzakelike reaktie op de Puriteinse overgestrengheid was gevolgd. Walter Scott vertelt, dat Mrs. Keith, zijn groot-tante, hem eens, tot zijn niet geringe verbazing, de romans van Aphra Behn te leen vroeg. Hij durfde niet anders dan ze haar, in een fiks toegezegeld pak, met het opschrift ‘Private and confidential’ er op, toe te sturen. De eerste maal dat hij haar weerzag, kreeg hij het pak, even zorgvuldig gesloten terug, met de raad het onmiddellik in het vuur te werpen, en met de ver-

klaring, dat zij het onmogelik had bevonden meer dan enige bladzijden te lezen. ‘Maar’, voegde zij er bij, ‘is het niet zeer zonderling, dat ik, een oude vrouw van over de tachtig, alleen zittend, mij schaam een boek te lezen, dat ik, zestig jaar geleden, luidop heb horen vòòrlezen tot groot vermaak van talrijke gezelschappen, die uit de aanzienlikste en meeste geachte personen van Londen bestonden?’

Zonderling, inderdaad, ofschoon wel uit te leggen. In elk geval blijft die vrij gedekolleteerde dame zeer interessant uit histories oogpunt. Haar, nog niet volkomen opgeklaard, avontuurlik leven maakte haar tot de eerste auteur *van beroep* en tot een voorgangster van Mrs. Beecher Stowe als bestrijdster van de slavernij. Als onwettig kind van een nog onbekend, hooggeplaatste persoon geboren, ging zij met de onder-gouverneur van Suriname, die zij - men weet niet met welk recht - vader noemde, naar West-Indië, en leerde daar Oroonoko kennen, ‘Oroonoko, de vorstelike slaaf’, zoon van een inlandse koning uit Angola, door de kapitein van een Engels negerschip verraderlik ontstolen en als slaaf verkocht. Zij maakte hem tot de held van haar beste roman, waarin zij dikwijls met aanstekelike welsprekenheid tegen de slavenhandel en de slavernij te velde trekt. Terug naar Engeland gekeerd, huwde zij de, te Londen gevestigde, Hollandse koopman Behn; na diens dood vertoefde zij een tijdlang in Antwerpen als politieke spion van Karel II en kwam door haar talrijke minnaars achter het plan van de aanval der Hollandse vloot op Chatham. Terstond berichtte zij dit naar Londen, maar werd niet ernstig opgenomen; kort daarop bemachtigde de Ruyter de haven van Chatham bij verrassing (1667)!

Als zij, na nauweliks aan een schipbreuk te zijn ontkomen, weer in Engeland geraakte, werd zij door de regering verstoten en besloot van haar pen te leven. Zij schreef 17 tooneelspelen, bijna alle komedies, en de zoeven herdrukte romans.

Of deze, trots al die elementen van belangrijkheid, bij het grote publiek ingang zullen vinden, valt te betwijfelen. Waarom zou de brave ‘general reader’ ook naar ouderwetse boeken gaan grijpen, wanneer hem, volgens het pas verschenen *Publishers Circular*, een offisieel orgaan van de Engelse uitgevers, in 1905 alleen, 1733 *nieuwe* romans werden aangeboden?

***

Zeventien honderd drie en dertig nieuwe romans op één jaar! Konden *Wij* maar op vijftig wijzen! Want, al is er daaronder veel kaf, vele *pennydreadfuls* en *detective-stories*, die het meer op de zenuwen dan op het schoonheidsgevoel gemunt hebben, toch getuigen zij, dat er in Engeland *gelezen wordt door de massa*; en wie leest, verlangt trapsgewijze steeds degeliker lektuur.

Ook kan zich Engeland inderdaad beroemen op een rijke oogst van *goede* romans. Op zes maanden tijd hebben wij er 177 geteld, die door de kritiek het bespreken waard werden bevonden; toen wij daaruit een keus gemaakt hadden van wat ons het beste scheen, en aldus tot de slotsom kwamen dat er op zes maanden 83 romans waren verschenen die wij *wensten* te lezen, terwijl de dagen intussen hardnekkig van vier-en-twintig uren bleven, dan werd het ons wat duizelig!

Het leeuwenaandeel hebben natuurlik de romans die het sosiaal leven, het landleven, of enig biezonder psiekologies problema tot onderwerp hebben.

Maar er zijn er ook vele die allerlei koloniale toestanden behandelen, en de historiese roman, die overal elders dood of bijna dood is, en ook in het land van Walter Scott en Bulwer Lytton een tijdlang met ondergang bedreigd scheen, bloeit nu weer krachtig op, sedert wijlen R.L. Stevenson hem een nieuwe jeugd schonk.

Tot de aanzienlikste beoefenaars van dit vak behoren tegenwoordig H.B. Marriot Watson en H.C. Bailey. Deze gaf ons onlangs *Beaujeu* (Murray), dat zijn vorige werken overtreft en waarin hij een zeer bewogen tijdstip uit de Engelse geschiedenis van de 17^{e} eeuw beschrijft: het ogenblik waarop Jacob II zijn val nabij is en Willem van Oranje zich gereed maakt om zijn plaats in te nemen.

Marriott Watson's *Twisted Eglantine* genoot zulk een bijval dat zijn uitgever (Methuen) *een week later* voor een tweede druk moest zorgen. Hier dienen de historiese gebeurtenissen van het einde der 18^{e} eeuw tot achtergrond voor een treffend beeld van de sosiaal-zedelike toestand onder het Regentschap van de latere George IV; er wordt, o.a., in Sir Piers Blakiston een uitstekend portret getekend van de ‘beau’ uit die tijd: een eigenaardig mengsel van niets ontziend egoïsme en zedebederf met ware mannelikheid en edelmoedige gevoelens.

A Jay of Italy (Methuen), dat te Milano, ten tijde van de Sforzas speelt, plaatst Bernard Capes in de eerste rei onder de schrijvers van historiese romans.

The Fortunes of Farthings (Harper) van A.J. Dawson is een verhaal van liefde op het land in het begin van de 18^{e} eeuw. Hetzelfde tijdperk werd gekozen voor *French Nan* (Smith, Elder) door de echtelieden Agnes en Egerton Castle, die zich reeds sedert geruime tijd een naam hebben gemaakt door gewone zederomans, en door biezondere vruchtbaarheid uitmunten. Immers, enige maanden vroeger had hun *Rose of the World*, een welverdiend sukses behaald. Wij wijzen nog op *The Reckoning* (Constable), door R.W. Chambers, waarvan de handeling in Noord-Amerika, tijdens de vrijheidsoorlog gebeurt, en *The Red Cravat* (Mac Millan) waarin A.T. Sheppard zijn lezers naar Pruisen en de tijd van Friedrich-Wilhelm voert.

Onder de ‘Koloniale’ romans van de laatste tijd werden vooral bemerkt: *Mrs Chippendale of Port Welcome* door Charles Fellows (Hutchinson), een enigzins vreemd, doch onderhoudende en leerrijke beschrijving van het leven in een Australiese Kolonie; en *The Toll of the Bush*, door William Satchell (Mac Millan), dat Nieuw-Zelandse mensen en toestanden tot onderwerp heeft.

En nu het leger boeken van soms zeer uiteenlopende aard die wij maar onder de rubriek karakter- en zederomans zullen rangschikken! Wel bewust dat wij er zeer verdienstelike zullen weglaten, bepalen wij ons tot enige.

A tout seigneur tout honneur! En de eer komt ditmaal zeker aan Edward Noble toe, ofschoon hij één der *homines novi* is onder het letterkundig patriciaat. Zijn eerste roman, *The Edge of Circumstance* vestigde niet alleen de aandacht op hem, maar verzekerde hem terstond het gezag dat elk volgend werk tot een gebeurtenis van belang maakt. In Mei l.l. verscheen zijn tweede roman, *Waves of Fate* (Blackwood), het staat een weinig beneden zijn vorig werk, en het eerste kapitel werkt ietwat bevreemdend en teleurstellend; doch weldra verdwijnt die indruk voor het meesterlik talent in de overige bladzijden aan de dag gelegd.

Naast dit boek dienen vermeld te worden: *Cut Laurels* door M. Hamilton (Heinemann), een pittige behandeling van een oud thema: de eindelik toch terugkerende, lang doodgewaande echtgenoot; en *Lady Jim of Curzon Street,* door Fergus Hume (Werner Laurie), dat voornamelik door karakterschildering uitmunt.

Onder de schrijvers wier faam reeds lang gevestigd is ontmoeten wij, in de laatste maanden: Sir A. Conan Doyle, de uitvinder van de *Detective-Story* en van de ideale ‘detective’ Sherlock Holmes, die zijn held nog eens - volgens zijn eigen zeggen voor het laatst - opvoert in *The Return of Sherlock Holmes* (Newnes). Is hij zijn held moe geworden, of schrikt hij eindelik voor de massa slechte nabootsingen door het sukses van zijn toch verdienstelike verhalen in het leven geroepen? Wie zou dat duister geheim kunnen doorgronden, buiten die aartsontcijferaar van geheimen, Sherlock Holmes zelf? En hij is nu offisieel dood!

W.D. Howells schildert ons de Amerikaanse vrouw in een uiterst onderhoudend boek: *Miss Bellard's Inspiration* (Harper). J.S. Fletcher brengt in *Grand Relations* (Fisher Unwin) zijn lezers nog eens aan het lachen door de soms wat kluchtige humor, die hem eigen is. Rhoda Broughton vertelt in *A Waif's Progress* (Mac Millan) de lotgevallen van een weesmeisje, wier moeder een niet allerbeste naam had, en die zowat op de manier van een ‘fin-de-siècle’ Becky Sharp aan een ‘positie’ geraakt. Aan *Edith Zangwill*'s nieuw boek, *The first Mrs. Mollivar* (Smith. Elder) zal de verdienste van de eigenaardigheid in de keus van het onderwerp zeker niet ontzegd worden. Zij heeft het over een heer, die

eerbied voor de gedachtenis van zijn eerste vrouw heeft aangenomen tot leiddraad in alle betrekkingen met zijn tweede vrouw, en ze door deze doet aannemen als artikel 1 in de grondwet van zijn huisgezin. Dit wel wat paradoksaal thema wordt door een behendige behandeling zo aannemelik gemaakt als mogelik is; het heeft, uit den aard der zaak, gedurig iets pikants en ongewoons dat de lezer aangenaam boeit.

Maar de twee hoofdgebeurtenissen op het gebied van de romanletterkunde, die vooral door de persoonlikheid van de betrokken schrijvers de belangstelling verwekken, zijn het verschijnen van *De Profundis* door Oscar Wilde (Methuen) en van *Love's Cross-Currents, a Year's Letters*, door Ch.A. Swinburne. (Chatto and Windus).

De schrijver van *Dorian Gray*, Oscar Wilde is van meet af aan een geruchtmakende persoonlikheid geweest. Aan de ene kant dwongen zijn onmiskenbaar talent, de volkomen onafhankelikheid en nieuwheid van zijn kunst de bewondering af; aan de andere kant wekte zijn afbreken met vele conventies en regels niet zelden het verwijt van aanstellerij, vooral wanneer zijn vrees voor het doen-als-iedereen, die mischien slechts ziekelik-oprecht was, zich begon te uiten in zonderlingheden als het aannemen, tegen alle mode in, van een zelfgekozen klederdracht, die de mensen op straat deed stilstaan en glimlachen. Dank zij zijn schitterend sukses als schrijver, en trots - of mischien ook al om - zijn vreemd optreden, werd hij door de Londense high-life volop gefeteerd, toen op eens de schrikkelike val kwam: met een jonge vriend, de zoon van de markies van Queensberry, in een zedeschandaal betrokken, werd hij tot dwangarbeid veroordeeld en men hoorde niets meer van hem, omdat het in Engeland ‘shocking’ was geworden ook maar de naam te noemen van hem, die kort te voren één van de afgoden van de hogere kringen was geweest.

En nu verneemt men, door *De Profundis*, wat zijn leven in de gevangenis is geweest. Deze uitgave schijnt intussen niet van een leien dakje te zijn gegaan. Hoe kon anders de Duitse vertaling, met inleiding van Max Meyerfeld (Berlijn, S. Fischer), vòòr de oorspronkelike tekst zelve verschijnen? De uitlegging zal wel aan de hand worden gedaan door het feit, dat de Duitse tekst alleen volledig is, terwijl Wilde's vrien[d], Rob. Ross, uit de Engelse vele passages heeft weggelaten die hij of zijn uitgever niet gaarne lieten drukken. Zo bleven o.a. weg: alles wat in Wilde's ontboezemingen op Ross zelf betrekking had; het verhaal van het berucht proses; en verder allerlei gewichtige of treffende verklaringen, als, b.v., de volgende: ‘Tussen Gilles de Retz (bedoeld wordt Gilles de Rais) en markies de Sade zou ik moeten gerangschikt worden’. Het boek, dat uit letterkundig oogpunt hoog staat, is eerder een reeks autobiografiese ontboezemingen dan een roman. De schrijver bekent zijn schuld volmondig, en beschrijft de schrikkelike toestand van verpletterende wanhoop waarin hij eerst verkeerde; langzamerhand, echter, daagt er nieuwe hoop voor zijn geest op,

en ten slotte verbaast hij de lezer door de energie waarmee hij plannen voor de toekomst schept: hij zal een nieuw kunstenaarsleven aanvangen, zodra hij vrij zal zijn, en duidt zelfs de letterkundige werken aan, die hij bij voorkeur zal bestuderen; daaronder noemt hij Goethe '*en alles wat over Goethe geschreven is*', en neemt zich vóór eerst Duits te leren, om dichter en kommentators ernstig te kunnen doorgronden....

Kort na zijn vrijstelling stierf Wilde in Frankrijk, - waar hij in de laaste maanden van zijn leven tot het Rooms Katoliek geloof was overgegaan - en van zijn plannen is dus niets gekomen. Maar ééns te meer heeft hij het Engels publiek, door dit aangrijpend tafereel van zijn laatste, tragiese jaren, gedwongen, zich met hem bezig te houden, en heeft het alweer diep ontroerd en... verbaasd. Zodat men mag zeggen dat hij tot in het graf geruchtmakend blijft.(*)

Ook het boek van Swinburne, in de laatste zomer verschenen, baarde opzien, maar van een kalmer aard en in beperktere kring: *Love's Cross Currents* is geen roman voor de massa, en zijn verschijning op het letterkundig tooneel heeft geen eigen-beleefd drama tot achtergrond. Maar het verschijnt in enigzins vreemde omstandigheden. Van de bij uitstek lieriese Swinburne, de zanger van de *Songs before Sunrise*, wien alleen zijn republikeinse en andere radikale denkbeelden in de weg stonden toen aan Alfred Austin, voor het *poet-laureate*schap, de voorkeur werd gegeven; van de beste nog levende dichter van Engeland verwachtte nu niemand meer een roman. En men had gelijk, want dit prozawerk werd geschreven toen Swinburne 24 jaar oud was; hij is er nu 68! Het handschrift heeft hij toen alleen aan enige vrienden getoond. Eerst jaren later, liet hij zich door één dier vrienden er toe overhalen, om het in een destijds pas gestichtte, nu lang verdwenen tijdschrift, *The Tattler*, te laten plaatsen, maar op uitdrukkelike voorwarde, dat de schrijver alleen onder de deknaam *Mrs. Horace Manners* zou worden bekend gemaakt. Niemand maakte er zich warm voor; evenmin wanneer, vier jaar geleden, een Amerikaanse druk - natuurlik zonder permissie van Mrs. Manners - het licht zag. *What's in a name?* vraagt Julia aan Romeo. Wel, er blijkt meer te steken in een naam dan Julia dacht. Mrs. Manners was niets, en geraakte spoedig vergeten. Maar het woordje *Swinburne* op een titelblad dekt de lading als een vlag, en wel zo doelmatig, dat deze *derde* druk van een handschrift uit het jaar 1861 op de letterkundige wereld de indruk maakt van een splinternieuw verschijnsel.

Men wane nu niet dat het sukses van het boek slechts aan dit beetje snobisme te danken is; alleen is het te verwonderen dat Mrs. Manners zo

(*) Verschenen bij Scheltens en Giltay, te Amsterdam (1905): Oscar Wilde, *De profundis,* aanteekeningen en brieven uit de gevangenis te Reading. Met inleiding van L. van Deyssel. Vertaling van L.J. baronesse van der Borgh, genaamd van Rouwenaart.

onbemerkt voorbijging. Want het is een boek van hoge kunstwaarde. Op meesterlike wijze wordt er de schijnzedelikheid in gehekeld, die honderd listen uitvindt om een onwettige geboorte zo te verbergen, dat de 'respectability' van de hogere standen zich voldaan voelt en iedereen zich houdt alsof nu de moraal wezenlik gered was. De stijl is overal prachtig van schilderachtigheid, bondigheid en welluidendheid, in deze brieven. Want die, toen reeds, ouderwetse vorm had Swinburne, zoals de ondertitel aanduidt, voor zijn overigens wat magere handeling gekozen, en men kan het betreuren. De roman in brieven is een bastaardvorm, die de dramaties-epiese kracht aan het objectieve verhaal eigen, deels door de hortende gang van de handeling, deels door eentonigheid, deels door de van zelf bespiegelende toon van de brieven, sterkt verzwakt. Men weet overigens, dat de brievenroman eigenlik een artifisiele indringer is in de letteren, geen kind van de natuurlike evolutie, maar van het toeval. Richardson, de toekomstige leermeester van onze Betje Wolff en Aagje Deken, kwam er geheel toevallig toe, liefdebrieven te schrijven voor ongeletterde dienstmeiden. Een ander toeval noopte een uitgever er toe, hem met het vervaardigen van een verzameling model-brieven te belasten, ten behoeve van 'buitenmensen die niet bekwaam zijn hun eigen brieven te schrijven.' Deze epistels suggereerden hem een liefdegeschiedenis: *Pamela* kwam tot stand en de eerste roman in brieven was uitgevonden. Het is misschien een geluk, dat het Swinburne vooral om de satire, en niet om de handeling te doen was: De dunne handeling in de fonkelend-geestige brieven verdraagt men als een plezierig toemaatje; zelfs fonkelend-geestige brieven in een waarlik gewichtige handeling had men moeiliker verdragen.

***

Er zijn in Engeland nogal vele lieden - verre afstammelingen van die Puriteinen, die alle niet 'stichtende' lektuur verwierpen - die, als iedereen, de roman van de dag verslinden, en wel met gretigheid, maar niet zonder een zekere wroeging spruitende uit het vooroordeel, dat zulke boeken geen *soliede* kost zijn. Maar de lust tot het pakk[e]nd 'vertelselken' is toch zo machtig!

Dus zoeken zij hun geweten te paaien met boeken van 'ernstigen' aard, waarin er toch ook *verteld* wordt. Vandaar de ingenomenheid - die op onze dagen wel spesiaal-Engels mag genoemd worden - met reisbeschrijvingen, boeken over de laatste oorlog en 'gedenkschriften' van allen aard. Deze laatste - en daaronder begrijpen wij ook de uitgaven van 'briefwisselingen' - worden, na de romans, zeker het meest gelezen, waarschijnlik omdat de nieuwsgierigheid naar pikante onthullingen, liefst van intieme aard, over openbare persoonlikheden, het meest verwant is met meergemelde lust tot het vertelseltje. Nu, op de boekenmarkt is het aanbod altijd in evenredigheid met de aanvraag; daarbij komt de ijdelheid

van mensen die gaarne over zich of een bloedverwant spreken of laten spreken, een zekere dagboek-manie die nog altijd voortleeft en eindelik de ernstiger bedoelingen van zoekers, die de historiese wetenschap op die wijze willen dienen. Kortom, indien het gedurig romans regent, het druppelt ook gedurig gedenkschriften.

Enige daaronder zullen aan de latere geschiedschrijvers zeker te stade komen, zooals de *Reminiscences of a radical Parson* van W. Tuckwell; de *Final Recollections of a Diplomatist* van sir Horace Rumbold (4e deel); de *Leaves from the Diary of Henry Greville*, door zijn nicht, de gravin van Strafford uitgegeven, en waarvan de pas verschenen 4e reeks de jaren 1861-1872 betreft; de *Further Memoirs of the Whig Party* (1807-1821) van Lord Holland, door Lord Stavorsdale uitgegeven; en eindelik, de *Memoirs of a Royal Chaplain* (1729-1763). Deze 'Memoirs' bestaan eigenlik uit een briefwisseling tussen een hofkapelaan van George II en een ander geestelike, wiens bloedverwant, A. Hartshorne, ze onlangs in familiepapieren vond; ze werpen vooral licht op de karakters en zeden aan het toenmalig hof. De gemoedelike kapelaan klaagt o.a. over de onoplettendheid van de adel gedurende de preek; en zijn uitgever herinnert te dier gelegenheid, in een noot, de kostelike geschiedenis van een ander priester, South, die eens voor koning Karel II preekte, en op zeker ogenblik gedwongen was zijn sermoen te onderbreken om Lord Lauderdale uit zijn slaap te trekken, 'omdat hij zoo luid ronkte *dat hij de koning zou gewekt hebben*'.

Andere gedenkschriften hebben wel de pretentie geschiedenisbronnen te leveren, maar.... de *Memoirs of Dr Thomas W. Evans*, de tandarts van Napoleon III, zullen met veel voorzichtigheid moeten gebruikt worden, en *Lady Knight's Letters from France and Italy* (1776-1795) zijn louter banaal gepraat over de huishoudelike aangelegenheden van de hofkringen; deze hebben Lady Knight's belangstelling zo uitsluitend ingenomen, dat de gehele storm van de Franse Revolutie haar aristokraties neusje kon voorbij woeden zonder haar *ene* reflektie daarover in te geven.

Wat ernstiger zijn de *Notes from a Diary* (1896-1901) door Sir M.E. Grant Duff; toch komen er anekdoten in vòòr als de volgende, die niet van aard is veel vertrouwen in het boek te doen stellen: Juist voor de elektie van Felix Faure tot President van de Republiek, meldde zich een vreemdeling aan bij de Franse gezant te Berlijn, de heer Herbette. Als de knecht hem zeide, dat deze bezig was en niemand kon ontvangen: 'Ik moet hem zien, zeide de vreemdeling, zijn mantel openende. De kn[e]cht, die een scherpe blik had (!), zag aan het uniform en de dekoraties die hij droeg, dat hij niemand anders kon zijn dan de Keizer, en liet hem in. Als hij de gezant zag, zeide hij: 'Ik verneem het gerucht dat de heer Brisson waarschijnlik de nieuwe President zal zijn, en ik wenste even te verklaren dat, indien hij het wordt, ik onmiddellik zal mobiliseren.'

Gedenkschriften van personen die veel in de letterkundige kringen verkeerd hebben zijn de *Recollections* van William O'Brien; *Twenty Years in Paris* door Rob. Sherard, met biezonderheden over mannen als Renan, Massenet, Gounod; en *Mrs Brookfild and her Circle,* waarin C.H. en F. Brookfield het o.a. hebben over Carlyle, Tennyson, Thackeray. Miss Laura Hain Friswell (*In the Sixties and Seventies*) vertelt veel - en veel banaals - over Dickens, Troloppe, Tennyson, Bulwer Lytton e.a.; dat zij b.v. eens gedanst heeft met Louis Blanc, 'die hopeloos mis was in de Lanciers' interesseert haar zelf zeker veel sterker dan ons en de nakomelingschap.

Een uiterst plezierig boekje is Mary Browne, *The Diary of a Girl in France*, door H.N. Shore by Murray uitgegeven. Mary Browne is een meisje, die in 1821 veertien jaar oud was en toen met haar familie vijf maanden in Frankrijk doorbracht. Zij hield daar een dagboek, en dat dagboek is vol naieve, schilderachtige, meestal zeer afkeurende reflekties over het leven om haar heen: De katedraal van Amiens noemt zij *a very pretty thing*, ofschoon niet half zoo groots als die van York; maar de Franse huizen zijn ongezellig: 'wij hebben 10 paddestoelen gevonden in de kamer van Catherine (haar zuster)'; de Franse werkman belooft te komen om iets te vermaken en houdt zijn woord niet; de Fransman danst slecht en de Franse beleefdheid is een legende. Dit alles geillustreerd met oorspronkelike tekeningen die vermakelik onbeholpen zijn.

De meeste bijval is echter te beurt gevallen aan de *Tracks of a Rolling Stone* van Henry J. Coke, een soort van autobografie, waarin de schrijver o.a. een beeld ophangt van zijn schooljaren - en ook van de school toestanden uit die tijd (hij was elf jaar in 1838); en, ofschoon *zijn* school door de kinderen van de eerste families uit de streek werd bezocht, gelijkt zij zo treffend - soms trek voor trek - op de welbekende Dotheboys Hall uit Nicholas Nickleby, dat de lezers van dit boek Dickens nooit meer van overdrijving zullen kunnen beschuldigen. En velen zullen het lezen: het heeft, na drie maanden, een tweede druk beleefd.

Bij zulke belangstelling in gedenkschriften en dagboeken van allen aard wordt het begrijpelik dat één der oudste en beste, het dagboek van Samuel Pepys, schier gelijktijdig bij twee verschillende uitgevers heruitgegeven werd: bij Mac Millan in een deel van de bekende 'Globe edition' en bij Bell, in 8 delen; men weet overigens dat het dagboek van Pepys - waarvan reeds talrijke, maar meestal onvolledige uitgaven bestonden - een onschatbare mijn van vertrouwbare inlichtingen is over personen en zaken uit de XVII^{e} eeuw.

***

Engeland heeft natuurlike redenen om belang te stellen in de Russies-Japanse oorlog; toch kan men zich afvragen, hoe de daarover of

naar aanleiding daarvan geschreven boeken zich nog door de dichte drommen romans en gedenkschriften een weg kunnen banen tot een publiek, ofwel, waar die lezers de tijd h[...]len. Wij halen de voornaamste aan, onder het dozijn dat wij - alleen in de laatste maanden - opgeschreven hebben: Maurice Baring, *With the Russians in Manchuria;* [Seppings Wright], *With Togo*; Richmond Smith, *The Siege and Fall of Port-Arthur; The War in the Far East*, by the military correspondent of 'The Times'; David James, *The Siege of Port-Arthur*; Lieut.-General Sir Ian Hamilton, *A Staff Officer's Scrap-Book during the Russo-Japanese war*: Baron Suyematsu, *The Risen Sun.*

De schrijver van het eerste boek, Maurice Baring, de oorlogskorrespondent van de 'Morning Post', vermeldt, onder andere merkwaardige biezonderheden, de verassende populariteit van Milton's *Verloren Paradijs* onder de Russiese boeren en soldaten. Tekenachtig is ook het volgende: 'Dicht bij ons werd een [Russies] soldaat zijn pijp uit de mond geschoten door een geweerkogel. Ik riep hem toe, dat wij op een tamelik gevaarlike plaats stonden; hij riep terug, dat het hem niet kon schelen, omdat hij te grote honger had.'

Dat is kras; maar het komt ons waarschijnliker vòòr dan de populariteit van Milton onder die hongerige soldaten. Latere geschiedschrijvers zullen bij het raadplegen van die bronnen, gelegenheid vinden om krietiese zin aan de dag te leggen!

Voor historici van onze tijd zijn intussen de volgende, onlangs verschenen, boeken van belang: *The Cambridge Modern History*, Vol. III: *The Wars of Religion* (Cambridge, University Press), waarin de moderne wereldgeschiedenis, op het plan van de *Histoire générale* van Lavisse en Rambaud, door een groep spesialiesten behandeld wordt; de grote *Political History of England* (Longmans), eveneens door een groep geleerden (onder het bestuur van R.H. Poole) ondernomen (van de 12 delen, die het werk zal beslaan zagen er reeds twee het licht: deel II, over de periode 1066-1216, door G.B. Adams en deel X, over 1760-1801, door William Hunt); Herbert Paul, *A History of Modern England*, delen III en IV (Mac Millan); H.W.C. Davis, *England under the Normans and Angevins* (Methuen), het tweede van de zes delen waaruit de *History of England* van Oman zal bestaan; Justin Mac Carthy, *History of our own Times*, 2 delen (Chatto and Windus); W.H. Frere, *A History of the English Church in the Reigns of Elizabeth and James I* (Mac Millan); A.F. Pollard, *Henri VIII*, tweede uitgave in twee delen (Longmans); Florence A. Mac Cunn, *Mary Stuart* (Methuen) en W.H. Wilkins, *Mrs. Fitzherbert and George IV* (Longmans).

Dit laatste werk heeft nogal gerucht verwekt, omdat het de reeds weinig beminnelike persoonlikheid van George IV nog wat zwarter maakt. Wilkins bewijst door offisieele stukken - hem op bevel van de tegenwoor-

dige koning ter hand gesteld - dat George IV wel degelik met Mrs. Fitz herbert getrouwd is geweest. Hij heeft dus het edel karakter van die erg mishandelde vrouw, dat nu in het klaarste licht wordt gesteld, laten bezwadderen door zijn ministers, die hare rechten in volle Parlement offisieel lochenden en ze dus van regeringswege tot de gewezen bijzit van de koning verklaarden; terwijl zij zelf zijn belangen als vorst zo edelmoedig ter harte had genomen, dat zij, zo lang haar gemaal leefde, geen gebruik wilde maken van de bewijzen die zij in handen had; zeer sluw werd haar later het bezit en het gebruik dezer stukken ontnomen, die haar nu een laattijdige eerherstelling verschaffen.

* * *

Dit artikel is hoofdzakelik aan het proza van de laatste maanden gewijd, en wat aan nieuwe verzen sedert ons vorig overzicht het licht zag, is overigens van zulk onbeduidend gehalte, dat wij ze met een gerust geweten kunnen verzwijgen, mits één voorbehoud. Wij zouden onrecht doen aan *Alfred Noyes*, indien wij geen uitzondering maakten voor zijn *Forest of Wild Thyme* (Blackwood), een reeks dichterlike sprookjes, die hij zeer gelukkig en geestig kenschetst als geschreven 'for children under ninety'. Deze delikate poëzie heeft inderdaad met *De kleine Johannes* dit gemeens, dat zij ook door kleine kinderen kan gesmaakt worden, maar verschilt er wederom van, omdat zij voor *alle* 'kinderen onder de negentig' overal duidelik blijft.

Zowel het proza als de poezie van vroeger werd in de laatste tijd ijverig bestudeerd, met het gevolg dat enige verhandelingen en een groot getal heruitgaven gedrukt werden.

In de bekende serie *Handbooks of English Literature* van Prof. Hales (Bell) schreef F.J. Snell *The Age of Transition* (1400-1580), twee delen die juist niet door buitengewoon fijne krietiese geest uitmunten, maar door grote nauwkeurigheid in het vaststellen van feiten, van veel nut kunnen zijn.

Een Duits werk, *Die Englische Pädagogik im 16 Jahrhundert*, door Cornelie Benndorf, eigenlik n_r XXII van de *Wiener Beiträge zur Englischen Philologie* (Weenen en Leipzig, Braumüller), is voor ons van dit belang, dat het de invloed van de eerste Engelse pedagogen, Elyot, Ascham en Mulcaster op het humanisme, en dus op de letteren van hun tijd, doet uitkomen.

Charles Lamb wordt, buiten Engeland, weinig gewaardeerd. Maar in zijn eigen land is hij tegenwoordig het voorwerp van onverdroten studie. Niet minder dan drie werken over zijn leven en werken zijn voor kort uitgekomen: Jules Derocquigny, *Charles Lamb, sa vie et ses oeuvres* (Lille, M. Taillandier), een Franse doctorthese; Walter Jerrold, *Charles Lamb*

(Bell), een kort, zaakrijk boekje, en E.V. Lucas, *The Life of Charles Lamb*, 2 delen (Methuen), een lijvig, ietwat ordeloos, doch wetenschappelik degelike studie, waarin het intellectueel leven van Lamb echter op de achtergrond wordt geschoven.

Van dezelfde schrijver verschenen onlangs delen VI en VII van *The Works of Charles and Mary Lamb* (Methuen), waarin alles wat maar van Lamb en zijn zuster kon gevonden worden, tot de geringste brieven toe, bijeengebracht en met notas voorzien werd.

De guitige Richard Harris Barham, de Engelse tegenhanger en waarschijnlik het model van onze 'Schoolmeester', krijgt een soort van konsekratie door het feit dat zijn *Ingoldsby Legends* door de Clarendon Press onder hare 'Standard Oxford Editions' werden opgenomen; en wanneer men bedenkt, dat in die zelfde kollektie, en schier gelijktijdig, de gedichten van Browning en die van Cowper ook werden herdrukt, dan is die konsekratie niet zonder betekenis. De *Ingoldsby Legends* staan, trouwens, wat hoger dan de *Gedichten van den Schoolmeester!*

Dezelfde drukkerij van de Oxfordse hogeschool gaf ons onlangs *The Poems of John Keats*, met inleiding en notas door E. de Sélincourt uitgegeven.

Niet alleen voor liefhebbers en beoefenaars van de Engelse prozaletterkunde, maar ook voor allerlei vereerders van de kunst in 't algemeen zal het een goed nieuws zijn, dat er nu bij George Allen een volledige uitgave in 15 delen van de werken van Ruskin is verschenen. Zij werd door E.T. Cook en A. Wedderburn met uitstekende inleidingen voorzien.

Sidney Lee, die ons reeds het beste facsimile van de eerste Shakespeare-folio heeft gegeven, schenkt ons nu een dergelijke uitgave van *Shakespeare's Poems and* '*Pericles*' (Clarendon Press). Het boek is dus eigenlik een reproduktie van de oorspronkelike kwart-uitgaven van *Venus and Adonis*, *the Rape of Lucrece*, *the Passionate Pelgrim,* de sonnetten, en van het veel besproken drama *Pericles.* In de inleiding tot dit laatste komt natuurlik de vraag van het gemengde auteurschap te berde, en eens te meer wordt er een poging tot scheiden van het Shakespeareaanse van het niet-Shakespeareaanse gedaan. Reeds vroeger was het problema op verdienstelike wijze onderzocht, vooral door D^{r} Alb. Smyth (*Skakespeare's Pericles and Apollonius of Tyre.*) Wat de sonnetten aangaat, is Lee beslist van de - zichtbaar veld winnende - mening dat zij blote verzinsels zijn en dus niets van autobiografiese aard bevatten.

Wat ook veld wint - het werd tijd! - is de strekking om oude teksten zo getrouw mogelik weer te geven en de vroeger zo stoute tekstkritiek, hoe vernuftig ook, naar de notas of de bijlagen te verwijzen. Het ideaal wordt natuurlik volkomen bereikt door facsimiles als die van Lee voor Shakespeare, en die welke de Universiteitsdrukkerij van Cambridge nu ook ondernomen heeft. Op die wijze stelde deze onlangs in het bereik van

ieder's oog Lydgate's *Temple of Glass* naar de druk van Caxton (1477-78), en Betson's *Ryght profytable treatyse*, naar de druk van Wynkyn de Worde (1500).

Maar zulke facsimiles hebben een groot gebrek: ze kosten zeer duur, terwijl hun rol toch ook voldoende kan vervuld worden door blote herdrukken, *als die maar slaafs getrouw zijn.* Aan deze voorwaarde voldoet de uitgave van *Beaumont and Fletcher* door A. Glover en A.R. Walter, waarvan voor kort het eerste deel van de Universiteitspers van Cambridge gekomen is; alsook de degelike serie *Materialien zur Kunde des älteren Englischen Dramas*, door Prof. W. Bang, van de Leuvense Hogeschool, gesticht en bestuurd. (Leuven, A. Uitspruyst). Daarin wordt nu een begin gemaakt met een volledige uitgave van de werken van Ben-Jonson, volgens de folio van 1616. Te voren was reeds een soortgelijke editie van Ben-Jonson's, *Every Man in his Humour*, volgens het quarto van 1601, verschenen. Door uitgaven als Prof. Bang's *Materialien* worden uitstekende diensten bewezen, zowel aan de litterator als aan de taalkundige. Immers, de lezer bevindt zich niet meer *alleen* voor het scherpzinnig kommentaar van de uitgever, maar ook voor de juiste tekst die er aanleiding toe gaf, en kan zich dus desnoods nog altijd een andere mening vormen; vroeger was maar al te dikwijls de aangeboden, ‘verbeterde’ tekst reeds het gevolg van een niet zelden spitsvondige interpretatie.

Met de studie van oude teksten is de taalkunde nauw verwant. Dit overzicht is echter reeds te lang geworden om ons nog toe te laten een enigzins volledig denkbeeld van de werkzaamheid in die richting te geven.

Toch willen wij niet sluiten zonder van de voornaamste taalkundige gebeurtenis uit de laatste tijd te gewagen. Dat is voorzeker de voleindiging van Joseph Wright's uitstekend *English Dialect Dictionary* (Clarendon Press). Dit reuzenwerk, dat aan de studie van de Engelse tongvallen een machtige aanstoot zal geven, werd in 1896 begonnen, en het prospektus beloofde dat het op 15 jaar zou voltrokken zijn. En nu komt het zesde en laatste deel reeds na 9 jaar, dus *zes jaar vòòr het gestelde termijn*, van de pers; daarenboven krijgen er de inschrijvers nog een *English Dialect Grammar* bij, dat door de Oxfordse hoogleraar *niet* beloofd was!

Broederen in de wetenschap, volhardt in het geloof! er gebeuren nog steeds mirakels!

M. BASSE.

De Filosoof van 't Sashuis.

- Komt eerst e' keer hier, Mietjie, 'k moete joen entwa' toogen da' woenderlik is.

Zoo sprak de Sasmeester met vroolijken toon, op voorhand genot scheppend in het plezier, dat hij verschaffen ging aan de dochter van zijn boezemvriend Casteels. Zooeven was het meisje, verrukkelijk blozend, het Sashuis binnengehuppeld met de dringende opdracht den Sasmeester te verzoeken onmiddellijk mee te komen bij haren vader, om samen bij Vrouwe Dierickx te gaan, die hen wachtte voor het ontworpen ‘toertje’ op de foor. Het meisje had haar boodschap nauwgezet afgelegd, doch de Sasmeester had geantwoord, dat Vrouwe Dierickx toch zòò ongeduldig niet kon zijn en dat hij nog zijn pijp wilde uitrooken vooraleer tot haar te gaan.

- Komt eerst e' keer mee.. 't Is entwa da' woenderlik is.

Mietje, die telkens ze bij den Sasmeester kwam van zijne ‘wonderheden’ te hooren of te zien kreeg en dus over hunnen aard al ingelicht was, begon naïef-lief te gissen wat het wel zijn mocht.

- 't Is zeker weer e' blauw vischtjie, of e' bliekstjie met 'n gekrulde neuze, of 'n snoek, die de bakvischtjies met z'n steert uuteen sloot...

En 't meisje herinnerde zich daarbij hoe vaak ze voor een der ramen van het Sashuis, die op het Minnewater geven, naast den Sasmeester gestaan en met hem stukjes brood geworpen had naar de visschen die zich gulzig happend verdrongen voor het venster, vlak bij het gewelf, waarop het Sashuis gevest is, en waaronder het water schuimend en bruischend over de sluisbalken heenstroomt.

De Sasmeester gaf namen aan de visschen, die hij beweerde te herkennen. Hij sprak ze toe, keef tegen de grootste, die alles wegslokten, en sprak aanmoedigend-meewarig tot de kleinste in wier richting hij bij voorkeur zijn brood wierp. Hij lachtte met hun gek geworstel en deed Mietje vooral de eigenaardigheden der visschen, ‘hunder gekrulde neuze’, ‘de zilverpenningen, die an hunder lyf plakten’ en andere wonderheden meer opmerken.

- Neen, vandage en is 't by de visschen niet...

- O, dan go 't entwa van de blommen zyn. Bloeit jen witten oleander misschien ol? Of jen passieblomme? Of jen agave, die maar olle duust joor e' keer bloeit? Of hei-je weere, lik de latste keer, e' penseetjie, dat an mijn gelykt?

Aan alle vensters, onder en boven, had de Sasmeester bakken, potten en korven staan en hangen, alle vol met bloemplanten, die langs de ramen tierig hun trossen en kelken verhieven, of langs den muur in grillige ranken afhingen. Zijn woning was in de Lente en in den Zomer onder die hangende tuintjes bijna gansch verdoken, alleen de slanke hoektorentjes staken nog onbedekt hun steenen bloei in de hoogte. Niet enkel kapucijntjes, leeuwenmuiltjes, vingerhoedkruid, balsamientjes en andere gewone bloemen schitterden daar, waar ook fuchsia's begonia's en zeldzamer planten nog vonden daar zorgvuldige verpleging. De Sasmeester hield vooral van gewassen, die andere menschen niet of maar zelden bezaten. Zoo was zijn passiebloem zijn trots. Hoe dikwijls had hij Mietje al de wonderlijke voorstellingen dier bloem: de doornenkroon, de geeselkolom, de drie nagels, de vijf wonden, de spons, de lans en de bloeddroppelen aangetoond, daarbij zelf ‘smekkend’ van bewondering. Hoe vaak had hij zijn kruidetje-roer-mij-niet onder de aanraking van Mietjes fijne vingeren doen ineenkrimpen! Wat een geheimzinnigen eerbied had hij haar en de heele buurt weten in te boezemen voor den langen bak met geneeskrachtige kruiden, die zich in zijn dakgoot bevond, en dien hij graag met een mengsel van fierheid en scherts zijn ‘apothekerswinkel’ noemde! Men vond er onfeilbare remedie's tegen den taaien

hoest, den brand in de darmen, den harden buik, brandwonden en wat al meer.

- Neen, Mietjie, 't en is noch van m'n kruden noch van m'n blommen, da' 'k je entwa wil loten zien.

- Dan moet 'et entwa' van de veugels zyn...

- Van deze keer slo je de nagel up de kop. Kom, we gon den akster uut z'n kooie pakken.

De Sasmeester begaf zich met Mietje naar de openstaande ramen langs den waterkant, waar tusschen de bloemen tal van kleine en groote muiten en keviën hingen met allerlei vogels bevolkt. Daar floten en piepten, kwetterden en schetterden er zooveel dooreen, dat de Sasmeester op al die vogels doelend, zijn woning, die op het water als een vlothuis vastgemeerd scheen, graag zijn ‘arke van Noach’ heette. Daar zaten een merel, een pimpelmees, een sijsje, een distelvink en zooveel andere nog, die men alleen bij den Sasmeester, in kooien kon aantreffen. Menige boer, die 's Zaterdags naar de markt kwam, trok het Sashuis binnen om 't een of 't ander vogeltje te koop aan te bieden De Sasmeester kon allerlei vogels opkweeken, die bij anderen onvermijdelijk verkwijnden. Ook wist hij als niet één wat den vogels aan voeder en zorgen paste, dat pluimpje mocht hij op zijn hoed steken.

Hij nam met zachte streelingen den ekster uit zijn groote teenen mand. De vogel was geenszins verschrikt en toen de Sasmeester hem met vaderlijk bemoedigenden toon vroeg:

- Awal! Hoe heet het beestjie?

Dan riep de ekster driestweg:

- Vampier!

Dit was de naam, dien de geleerde Sasmeester hem geschonken en leeren uitspreken had.

- Go' Vampier de beetjies pakken van Milord? Ja, Vampier go' ze pakken, hee?

De Sasmeester nam een greepje koorn uit de lade, waar hij met toonbeeldige zorg de verschillende granen, die zijn vogels behoefden, in afzonderlijke vakjes verdeeld had. Tergend en aanhitsend toonde hij op afstand het handvol koorn aan den ekster, die begeerig begon te happen.

- Neen, me' mannetjie! Vechten vo' de beetjies! Eerst vechten vo' de beetjies! Vechten...

De Sasmeester bracht Mietje buiten bij het strookje gronds tegen den muur zijner woning, dat hij met gevlochten ijzerdraad omringd had om als loopterrein te laten dienen voor het Engelsch haantje en zijn eenig hennetje, die hij 's nachts in zijn kelder moest bergen bij gebrek aan eenige andere geschikte plaats. Het haantje stapte daar fier rond in 't meizonnetje. Zijn pluimpjes glommen met een edelen bronsschijn en zijn kammetje biggelde als een vurige bloem. 't Verdiende werkelijk zijn naam van Milord, waarmede de Sasmeester zijn Engelsche afkomst en zijn ridderlijken zwier had meenen te mogen kenmerken

- Let nu e' keer goed up, Mietjie! Nu go' je 't gevecht zien tusschen Vampier en Milord.

Zoodra de ekster bij de kippen gestopt was, strooide de Sasmeester het koorn vóór het krielhaantje uit. Met vlugge pikjes begon het te eten, doch eensklaps schoot de ekster toe en hapte de korrels voor zijn neus weg. Dat was me al te bont, zoo een schaamtelooze dieverij! Milord stoof op met opgestreuvelde veeren en ging met zijn scherpe spoor den roekeloozen schelm bestraffen, doch deze was hem te vlug.

- Pi-iep! riep de ekster schalks spottend, vloog als een schicht achter het haantje en, den hals strak uitstrekkend, den scherpen snavel star vooruit, pikte hij het geweldig in zijn pluimloos gedeelte *a posteriori.*

- Vlakke der in! schaterde de Sasmeester. Mietje gichelde mee, dat het als een zilveren klankenval weerschalde.

Milord's trotsche dapperheid scheen ineens gekoeld. Verbluft en beschaamd ging hij zich in veiligheid zetten met zijn staart tegen den muur.

Vampier deed zich intusschen te goed aan de lekkere korrels, terwijl hij voortdurend als een echte straatjongen zijn tergend en uitdagend ‘Pi-iep!’ liet hooren.

Milord, wiens pijn nu wellicht verminderd was, kon dat geterg niet langer meer uitstaan. Koen trad hij weder vooruit en viel den ekster nogmaals aan. De spoor ging met zekeren

slag den gauwdief treffen, doch, wip! weer was Vampier achter Milord, die opnieuw op de wondbare plek gevoelig getroffen werd.

- Eerste prys van veugelpik! riep Mietje in een bui van kinderlijke pret, die haar de tranen uit de oogen deed botsen. De Sasmeester lachte om de dolle vroolijkheid van Mietje al zoozeer als om de fratsen van zijn ekster.

- Pi-iep! deed de Sasmeester den vogel na, tusschen zijn gelach in.

- Ostjeblieft, schee' nu uut, Sasmeester, 'k worde ziek van lachen.

- Pi-iep! deed de Sasmeester voort, en zoo stonden ze daar beiden als echte onschuldige kinderen nog lang te lachen, dat het over het glimmende vlak van het Minnewater weergalmde.

Soms werd de Sasmeester een poosje ernstig om wat toe te geven aan zijn ingeboren trek tot ‘gefilosofeer’, zooals hij zijn redeneerzucht zelf noemde.

- Je ziet da' 't nie' oltyd met groot beslag en is, da' je 'n goeie slag sloot. 'n Akster is nu zoo'n kleen beestjie! Mo' der zit genie in 'n akster, da' zegt de Sasmeester.

En dan deed zijn nabootsend ‘Pi-iep!’ Mietje weer ‘krienkelen’ van lachen.

Terwijl ze daar zoo uitbundig hun hart ophaalden, hadden zij Vrouwe Dierickx en de wandeling naar de foor gansch uit het geheugen verloren. De aankomst van vader Casteels was er noodig om ze hun te herinneren.

De boezemvriend van den Sasmeester kwam uit het Wijngaardstraatje haastig aangestapt. Zijn ouderwetschen hoed, die hem bij de eerste warmte wat zwaar drukte, droeg hij in de eene hand; in de andere hield hij zijn mooien rieten wandelstok met ivoren kruk, waarmede hij zenuwachtig naar den Sasmeester en Mietje wenkte om hun reeds uit de verte te vragen waar ze dan toch zoo ellendig lang vertoefden.

De Sasmeester ging hem te gemoet, zich schertsend verontschuldigend:

- Casteels, 't en is myn schuld niet, da 'k je doen wachten hein, wee' je! Hier zie, 't is de schuld van Vampier! M'n akster hei' me vrouwe Dierickx doen vergeten.

Hij stak de hand uit, waaruit de ekster met franke oogjes opkeek.

- Alla toe! En vertel nu weere geen prullen, Sasmeester, g'heit beloofd, da' je mee gieng no' de foore en de menschen wachten achter je..

- Wel, wel! Casteels, 'n vrouwe moe' tegen 't wachten kunnen. Kom, 'k moete nog m'n holf hemdetjie andoen en me colletjie...

Mietje wilde mee binnen gaan, doch haar vader beval haar nog wat buiten te blijven. Hij moest den Sasmeester iets zeggen en dat kondigde hij aan met een toon, die duidelijk te kennen gaf dat ‘minderjarige kinderen’ als Mietje daarbij niet hoefden aanwezig te zijn. Mietje was weliswaar op haar negentiende jaar, doch haar vader behandelde haar nog steeds als een kind.

Binnen klaagde Casteels er over, dat de Sasmeester zoo weinig ijver aan den dag legde om bij Vrouwe Dierickx te komen.

- Onze overeenkomste is pertans gheel anders! Os je moedswillig achteruutbluuft is 't nateurlik, dat er nieten te doene en volt.

Casteels had er zich namelijk mede belast den Sasmeester tot een gewichtig besluit te doen overgaan.

Eenige maanden geleden zaten zij op een zoelen Zondagavond voor een der openstaande vensters van het Sashuis een kruik geurig oud bier te drinken. Dit stemmig uurtje had Casteels benuttigd om den Sasmeester nogmaals aan te wakkeren toch eens ernstig naar een vrouw uit te zien en een einde te stellen aan zijn vrijgezellenleven. Nu was hij al drie-en-veertig en, wilde hij nog de genoegens van 't huisgezin genieten, dan was het hoog tijd om nu met het huwelijk een begin te maken. De Sasmeester verzette zich anders halsstarrig tegen alle huwelijksplannen, - de ophemeling van het jonggezellenleven met zijn onafhankelijkheid en eigen meesterschap be-

hoorde mede tot zijn ‘filosofie’. Dezen avond scheen hij het voorstel echter minder vijandig.

- 't En is nie' genoeg van te willen trouwen! had hij geantwoord, mor 'n mensch moet ze Trientje van passe vienden...

- Och, ieder potjie viendt z'n dekseltjie, had Casteels geantwoord en met vernieuwde hoop was hij weer aan 't pleiten gegaan. Hij schetste een somber tafereel van al de ellenden, die een vrijgezel te wachten staan op den ouden dag en roerend sprak hij van de genietingen, die een gehuwd man al schept aan den huiselijken haard, waar ook een liefhebbende vrouw en guitige kindertjes hun plaats hebben. Tot staving van zijne braaf burgerlijke stelling van het verplicht huwelijk wees hij in den avondschemer der hooge olmenlaan op de vaders, die hun kroost met opgeruimdheid voorttrokken, en de moeders, die niettegenstaande hare vermoeienis, toch met trots hare jongste telgen op de armen tilden; ook op de verliefden wees hij, die zich naar de eenzame buitenvesten begaven en het huwelijk als de bekroning hunner droomen voor zich optooverden. De Sasmeester, die trots al zijn gefilosofeer over onafhankelijkheid en trots al zijn gepoch over zijn gepantserd hart, toch ook wel een enkele keer zijn eenzaamheid gevoelde, was dezen avond blijkbaar weer in die weeke stemming, want hij luisterde en liet zijn vriend uitspreken. Dit was al een heele triomf voor Casteels, die zich nu verstoutte en met een onbewimpeld voorstel vooruit kwam.

- Os je 't me toeloot, wille-k-ik 'n vrouwe vo'joen zoeken. 'n Vrouwe van fatsoen, die past vor e' mensch, die z'n joren van verstand heit, lik gy!

- Wel! Wel! Da' zou moeilik zyn. Steek 'et mor uut jen hoofd.

- Wil je wedden, da' 'k je in kennisse brienge met 'n vrouwe, die je zou bekoren? Mo' je moe'ze nie vluchten of nie beerachtig anspreken lik of da' je geweunlijk met de vrouwlien doet. Os je 't serieus meent durve 'k wedden, da' ze je bekoort.

- Da' zou 'k wel willen zien...

Op dat woord ging Casteels dadelijk in.

- 't Is anveird, hee? 'k Gon der de persoon in kwestie e' keer over pulsen en binnen 'n dag of achte vrage 'k joender olle twee up 'n kaffie.

De Sasmeester aanvaardde 't voorstel, doch voor een groot deel werd hij daartoe aangedreven door het verlangen om eens te zien in hoe verre de door Casteels uitgekozen vrouw hem wel zou vermogen te bekoren.

Casteels' candidaat was Vrouwe Dierickx, een rentenierende, kinderlooze weduwe van dicht bij de veertig. Zij was niet buitengewoon aanlokkelijk van persoon, doch Casteels oordeelde, dat ze er toch nog goed door kon en stellig het aesthetisch gevoel van een rijp vrijgezel nog kon bevredigen. De Sasmeester zeide, dat de punt van haar neus de lijn van haar mond te veel kruiste en dat haar beetje baard wat te onbescheiden uitkeek. Vrouwe Dierickx had echter een andere eigenschap, waarmede zij, volgens Casteels althans, haar minder gunstig uiterlijke rijkelijk vergoedde: zij had een goeden ponk. Het neep er niet bij haar en zij moest niet elken dag ‘patatten met koontjes’ eten om te kunnen rentenieren, ze kon integendeel ‘zonder zich zeer te doen’ breed leven, zelfs met twee en drie er bij.

De aangekondigde koffie bij Casteels had plaats gegrepen. De geestdrift van vrouwe Dierickx voor het huwelijksplan was dadelijk ontvlamd met zulke kracht, dat hare weduwlijke gedachten met haren Sasmeester dweepten en zij 's nachts van hem al droomde. De Sasmeester had noch aan Vrouwe Dierickx, noch aan zijn vriend Casteels iets laten merken van den indruk, dien deze eerste ontmoeting op hem gemaakt had.

- 'n Vrouwmensch is precies lik 'n akster, had hij tot Casteels gezeid, 't en is van den eersten dag niet, da j' hunder streken kent.

Hij wilde de zaak verder laten gaan om te zien wat er zou uitgesponnen worden. Het heele geval kwam hem voor als een interessante proefneming, waarvan hij als eenvoudig toeschouwer de verschillende verschijnselen wilde waarnemen. De weduwe had hem immers nog in 't geheel niet veroverd.

Op de koffiepartij, die Vrouwe Dierickx op haar beurt aangeboden had, was de Sasmeester ook verschenen, doch steeds omringd van dezelfde raadselachtigheid. Vrouwe Dierickx had een prins niet beter kunnen onthalen, maar de Sasmeester was blijkbaar ook niet bezweken onder de bekoring van haar huisraad en hare huishoudelijke gaven. Toen hij met Casteels naar huis ging, had hij hem droogscherend gezeid:

- Wa' zeg je dervan, meneertjie? 'n Zalver sukertange, zalver kaffielepeltjies, fyne postelinne tastjies, confiteure en koekeboetramtjies! Ostjeblieft, meneertjie!

Casteels, in de meening, dat deze woorden waardeerend bedoeld waren, had dadelijk den lof van Vrouwe Dierickx' bezittingen en talenten aangeheven.

- En weet je wal, Sasmeester, da' ze die fyne confiteure zalve makt?

Doch de verstokte vrijgezel ontgoochelde den braven Casteels dadelijk met zijn geringschattend antwoord:

- De vliegen vangen ze met suker, mo' de Sasmeester niet.

Op de koffiepartij bij Vrouwe Dierickx had de Sasmeester kennis gemaakt met haren broeder Charlot - in de wandeling algemeen ‘dwaze Charlot’ geheeten. Dit was een groote, lompe man, die wel vlug bij de hand was voor 't schikken en regelen van allerlei zaakjes, waarbij hij eenig rechtstreeksch stoffelijk belang had, doch, die voor 't overige een beetje ‘simpel’ was en vaak ‘voor 't zotje gehouden werd.’ Het had den Sasmeester getroffen, dat Vrouwe Dierickx een onbegrensd gezag op Charlot bezat en dat hij haar uit de oogen afkeek wat hij wel doen en laten mocht.

- Willen we'n beetjie met de lotto spelen? had Charlot herhaaldelijk gevraagd met een uitdrukking van vurig verlangen op zijn sullig aangezicht, doch Vrouwe Dierickx had dit voorstel geregeld afgeslagen, Charlot hierbij nijdig, vergramd bekijkend. Dit was voor den Sasmeester een prikkel om Charlot ter hulp te komen en met hem op een partijtje lotto aan te dringen, alhoewel hij dit spel onnoozel vond. Toen liet

Vrouwe Dierickx het lotto uithalen en tot uitbundige vreugde van dwazen Charlot begonnen ze te spelen.

De Sasmeester en Mietje schepten 'n dolle pret in Charlot's opgewondenheid bij het spel. Telkens een nummer uitgeroepen werd, keek hij niet alleen zijn eigen kaarten maar ook deze van al de medespelers met gejaagdheid na, en telkens hij een nummertje kon bedekken met zijn speelbeentjes wreef hij zich vergenoegd de handen. Het was alsof er een fortuin op het spel stond, zoo driftig was hij. Mietje proestte het uit telkens Charlot met zware stem de grappige omschrijvingen der uitgeroepen getallen opgaf, die naïef-lief klinken in den mond van kinderen, maar dwaas en mal uit den zijnen vielen.

- Twee en twientig, de twee zwoontjes.
- Elve, protusbeenen.
- Zeven en tseventig, twee kapstokken.
- Acht en tachentig, hengstekachteltjies.

Toen Charlot won en de centen van den inzet opstreek, sprong hij jubelend van zijn stoel op. Hij telde en hertelde het gewonnen geld en met een vreugdeglans in zijn oogen zeide hij telkens:

- Item zovele vo' Charlootjie!

Vrouwe Dierickx had het dadelijk in de gaten, dat de Sasmeester en Mietje Charlot een beetje voor den gek hielden. Dat hinderde haar, want ze meende dat Charlot's dwaas gedoe haar zelf in een min of meer belachelijk daglicht stelde. Zij poogde Charlot eerst met enkele wenken en woorden tot zwijgen en bedaren te brengen, doch Charlot luisterde van nu af aan niet meer zoo gewillig. Het gezag van Vrouwe Dierickx was eenigszins ondermijnd want de steun, dien Charlot reeds bij den Sasmeester gevonden had, maakte hem stouter en hij ging voort met zijn driftig spel en zijn sulachtige grappigheden. Mietje en de Sasmeester konden zich zat lachen. Casteels had zijne dochter al streng berispt om het onfatsoenlijke van haar handelwijs, en zijn vriend veelbeteekenend met den arm aangestooten en onder de tafel op de teenen getrapt, doch Mietje en de Sasmeester waren hun vroolijkheid geen meester meer.

Vrouwe Dierickx kon het niet langer uitstaan en, hevig

tegen Charlot uitvarend, nam ze nijdig de kaarten op, roffelde de nummertjes in den zak, stopte alles weg in de doos en sloot die op in de lade der commode.

Charlot bekeek den Sasmeester eerst angstvallig om te zien of deze het voor hem niet ging opnemen, doch toen hij zag, dat er van deze zijde geen hulp opdaagde nam hij gedwee zijn stoel op en zonderde zich zwijgend af bij de stoof. De Sasmeester, die niets gezeid had omdat hij dit grappige tooneeltje tot het einde toe wilde genieten, richtte thans het woord tot Charlot als een troost voor den sul en een bescheiden critiek tegen Vrouwe Dierickx.

- Kom gy 'n keer no' m'n huus om lotto te spelen, m'n joengen.

Op dit voorval was het koffiekransje uiteengegaan.

- Vivat de liberteit! had de Sasmeester gezucht toen hij buiten de deur was. Wat 'n gendarm!

Vrouwe Dierickx, die toch nog niet genoeg ontstemd was om vaarwel te zeggen aan hare bekoringstactiek om den Sasmeester, had hem bij het heengaan vriendelijk gevraagd of ze eens naar 't Sashuis mocht komen om al die vogels en bloemen te zien, waarover ze al zooveel gehoord had.

- Kom mor up, Vrouwe Dierickx, was het antwoord geweest.

De eerste, die in 't Sashuis verscheen, was Charlot. Buiten de weet zijner zuster had hij zijn lotto netjes in papier gewikkeld en omzichtig was hij weggeslopen. De Sasmeester had eerst plezier in dat bezoek. Hij speelde een partijtje en trakteerde Charlot, die voortdurend jammerde over de dwingelandij zijner zuster, met een paar kruiken oud bier, doch Charlot keerde nog dikwijls weer zonder lotto, en de Sasmeester vond dit op den duur zoo plezierig niet meer. Hij merkte goed, dat Charlot nu hoofdzakelijk kwam om het oude bier.

Zoo de Sasmeester er uit eigen beweging geen aanbood dan vroeg Charlot er onbeschaamd naar, en telkens hij de kruiken leeg had, trok hij heen.

Vrouwe Dierickx was dan op een Zondag ook naar het Sashuis gekomen met Charlot en Casteels, die haar in haren

minnehandel tot bereidwilligen ‘dekmantel’ strekte. Met een scherpziend oog onderzocht zij de woning van onder tot boven, niets ontsnapte aan haar vorschenden blik. Het was alsof zij als aanstaande eigenares *in spe* dien heelen huisraad wilde monsteren. Alles was uiterst zindelijk en Vrouwe Dierickx meende den Sasmeester daar een complimentje te mogen over maken.

- J' hoolt er eere van, Sasmeester. Jen huus is van 'n properteit, die olles overtreft. J' hoolt er eere van vor 'n joengman olleene...

- Je bent abuus, Vrouwe Dierickx, os je peist, dat dien onderhoud *myn* werk is. Keer je 'n keer om en mak je compliment an da' meistjie do'...

En vrouwe Dierickx bij den arm nemende, draaide hij haar met gemaakt zwierig galant gebaar om, zoodat ze vlak voor Mietje stond, die hoog bloosde van vreugde en verlegenheid. Het meisje kwam inderdaad regelmatig naar 't Sashuis om er alles zindelijk te houden en dat deed ze dolgraag omdat ze daar vrijelijk alles naar haren meisjeszin regelen mocht terwijl ze thuis in alles vaders wil moest volgen. Ook waren die schoonmaakpartijtjes uiterst vroolijk daar de Sasmeester steeds nieuwe grappen en verhaaltjes en beschouwingen van allerlei aard wist uit te halen.

Vrouwe Dierickx was minder in haar schik met die onthulling en met moeizaam bedwongen spijt in de stem zeide ze koeltjes tot Mietje:

- Zo-oo, me kiend! Da 's nogal goed.

En ze nam toen het meisje op van het hoofd tot de voeten alsof zij een medevrijster vóór zich had. Mietje's bloemig aangezichtje met haar turkooizen oogen had haar nog nooit zoo lief toegeschenen. Doch waar dacht ze aan? Mietje was nog een kind.

Fokke, de hond van den Sasmeester, sprong tegen het meisje op en in een oogwenk waren die twee aan 't spelen en ravotten om tafels en stoelen, de trappen op en af, de kamer uit en in, tot ze zich samen hijgend in den zetel van den Sasmeester lieten neervallen.

Daarop had Vrouwe Dierickx zich door den Sasmeester al zijn vogels en bloemen laten toonen. Zij luisterde met gemaakte belangstelling naar al de uitleggingen, doch inwendig vroeg ze zich af hoe 't dan ‘Gods meugelik’ was zoo'n massa ‘beesten’ en planten, waar de spinnen en slakken natuurlijk bij de vleet moesten in huizen, in zijn woning te willen. Terwijl de Sasmeester aan Casteels een pot met meelwormen toonde, die hij kweekte voor zijn vogels, had Vrouwe Dierickx aan Mietje gevraagd of er dan toch niet al te veel vuil van die vogels kwam.

- Vuligheid, madame? sprak het meisje met verwondering in haar helderschallend stemgeluid. Wel neen, da's 'n kleenigheid! Dorby die veugels hein verstand en manieren, is 't nie woor, Sasmeester?

Met een glimlachje zeide de Sasmeester, dat het inderdaad zoo was. Het verheugde hem, dat Mietje als een goede leerlinge al zijn stellingen en beweringen over zijn vogels overgenomen had.

Toen weerklonk eensklaps uit een hoek der kamer een ratelende stem:

- Charrrlo-ot! Charrrlo-ot!

Het was de papegaai van den Sasmeester, die sedert een paar dagen, na eenige lessen van het schalksche Mietje, den naam van Vrouwe Dierickx'broer in zijn woordenschat had opgenomen.

Charlot, wien zijn zuster de les van welvoeglijkheid en deftigheid goed voorgespeld had, was totnogtoe stilzwijgend en bedeesd aan tafel blijven zitten bij het oude bier. Thans kreeg hij plotseling als een zenuwschok.

- Hei-je da' g'hoord? vroeg hij met een glans van verbazing in zijn oogen.

- Charrrlo-ot! Charrrlo-ot! klonk het weer alsof de papegaai begreep welken indruk hij maakte.

Mietje gichelde bij 't succes van haren leerling en de Sasmeester had er niet minder pret in. Casteels en Vrouwe Dierickx glimlachten ook even, doch beiden vreesden een soort van herhaling van de onlangsche spotternij met het lotto.

Charlot was opgestaan en als door een geheime kracht aangetrokken had hij zich vlak vóór de kooi van den papegaai geplaatst. Eerst stond hij met wijd geopenden mond den vogel aan te kijken, doch weldra waagde hij het hem zelf zijn naam voor te roepen als een uitnoodiging tot den vogel om daarmee voort te gaan.

- Charrrlo-ot! riep de sul met dezelfde brouwende, voortrollende r's.

En oogenblikkelijk antwoordde de papegaai:

- Charrrlo-ot!

Toen gaf Mietje hem ondeugend een hazelnootje.

Dit gaf den vogel nieuwen moed en ijver, en nu ging het als om strijd tusschen hem en Vrouwe Dierickx'broer:

- Charrrlo-ot!
- Charrrlo-ot!

Zoo acht en negen maal achtereen, en nog, en nog, zonder genade.

Al de vinnige keeltjes van 't heele Sashuis kwamen in rep en roer. De kleine perruchen in de gang vielen snerpend aan 't schreeuwen, de merel aan 't fluiten, de ekster aan 't snateren, de vinken aan 't slaan, de meezen en sijzen aan 't piepen en de Sasmeester met Mietje aan 't schateren in luidruchtigen wedijver.

Doch Vrouwe Dierickx stelde nu wilskrachtig een eind aan het dwaze spel van Charlot. Zij ging vóór hem staan, stak haar aangezicht tot het zijne vooruit en bekeek hem strak met nijdig gloeiende oogen, zonder een woordje te spreken. Als een mak lammetje verliet Charlot de kooi van het wonder en ging weer sprakeloos bij het oude bier zitten, waarvan hij zich heimelijk bediende tot de kruiken leeg waren.

Het gevleugelde volkje staakte echter niet zoo spoedig zijn opgewonden lawaai. Fokke zelfs werd onrustig en begon mee te blaffen.

- Mo' 't is om hoorndul te worden! besloot Vrouwe Dierickx, gedwongen glimlachend. En in 't partiklier die parruchen, 't is lik of da' ze bezig woren met keien te slypen. Oei, oei, oei, die parruchen! 't Snydt deur 'n mensch z'n herte.

- O, Vrouwe Dierickx, die parruchen en slypen geen keien, viel de Sasmeester gewichtig terechtwijzend in. Da' zyn komieke kadeetjies. Ze vertallen olle soorten van graptjies, mo' je moe' ze verstoon.

Vrouwe Dierickx verstond ze eilaas niet.

Dien avond was Mietje trotsch omdat de Sasmeester haar zorgen geprezen had en vooral omdat zij hem beter begreep in zijn liefhebberijen. Ze gevoelde met een zeker genot, dat zij aldus veel dichter bij den Sasmeester stond dan Vrouwe Dierickx.

Toen Casteels des anderendaags den Sasmeester bezocht om eens te hooren of diens gevoel voor Vrouwe Dierickx nog niet vermilderd was, kreeg hij anders niet uit zijn vriend dan de vrij ongunstige bedenking:

- 'k Houde nog te vele van de kleene parruchtjies om ze weg te maken voor 'n groote parruche.

En toch gaf Casteels nog den moed niet op. Met Vrouwe Dierickx konkelde en kuipte hij om den Sasmeester voort met koffiepartijtjes, bezoeken, wandelingen en dies meer. En zoo was ook het ‘toertje’ op de meifoor ontworpen geworden, waarvoor de Sasmeester zooveel onverschilligheid aan den dag scheen te leggen.

- 't En is nie schone van je, da' je gy Vrouwe Dierickx azo loot wachten! verweet Casteels den Sasmeester. 't Mensch got heur greed gemakt hein en ze stoot dor nu te schilderen. Spoei je toch wa!

- Zie, 'k ben bezig met m'n holf hemdetjie.

- Vrouwe Dierickx is toch 'n braaf mensch, Sasmeester. Kykt 'n keer hoe vriendelik, da' ze vo' joen is. Ze ontvangt je toch oltyd upperbest en ze tracht oltyd jen goestjies in jen oogen te lezen. Is 't azo niet? Z'hei me gisteren gezeid, da' ze wal e'parruchtjie zou willen van je...

- Wa' da'je zegt? Ze wilt heur zeker geweune maken an 't slypen van de keien?

- Weet je gy wal wat da' Vrouwe Dierickx' fortune bedraagt? Neen je, hee? 'k Stond er gister zelve versteld van os ik 't vername van de klerk van heur notoris. Zou je geloo-

ven, da 't entwat is van boven de viftig duust bolletjies? Boven de viftig duust, wa zeg je dervan?

- Heit Vrouwe Dierickx joen oltemets verzocht van me da' te kommen zeggen?

- O! O! Neen, par exempel, Sasmeester!

- En wa' da 'k van heur fortuuntjie zegge? Nieten, Casteels, dat 'n go myn nie' an... O, Casteels, de Sasmeester kent 't gefoefel van 't vrouwvolk! Os ik hier up m'n eentje zit, verre van 't geroenk en 't gerots van de menschen, ton zien ik verre en scherp wa' dat er in de weireld gebeurt...

- Hurkt weere 'n keer! De filosoof begunt.

- Filosoof of droomer of zageman lik of da' je wilt... Mo' 't is lik of da 'k 'et je zegge... Zie je die schone vrouwtjies do'? Ze stoon vor hunder spegeltjie en ze poedreeren en ze fardeeren en ze pomadeeren hunder. 'n Strikstjie olhier, 'n lintjie oldoor; en krulletjies en prulletjies. Ze trekken kleeren an van pane en zyde. Ze loenken en ze lachen en ze toogen hunder tandjies. En weet je waarom? Omdat er 'n duveltjie up hunder schoere zit, die in hunder ooren bloost: ‘Allez! Courage! 't Is azo da' je de man go meester worden, da' je der ol go' mee doen wat da' je wilt!’ Ja, de vrouwlien en hein mor één droom en dat is 't mannevolk te overmeesteren en te doen dansen lik of da' ze zynder schufelen. Schudt mo jen hoofd, Casteels, 't is azo. En os de vrouwe nie' wel geschapen en is, os heur neuze te scherp is of te lang, ton probeert ze met ander middeltjies. Zie je ze dor, die vernukkelde createuren, ze loten hunder zalver- en goudstikstjies klutteren en klienken lik de wekkerienge, ze zetten e garretjie van hunder geldkasse open omda' j'hunder vostjies zou zien blienken van verre. En waarom doen ze dadde? Vo' da' zelfste duveltjie up hunder schoere, dat hunder zegt: ‘Allez! Courage! 't Is azo, da' je ze in je netten zo' vangen. De mans kommen no' de goudstikstjies lik de motten no' de vlamme van de keerse.’ Mo' de Sasmeester en is geen motte, vatje-vous? ‘Viva de liberteit!’ zegge 'k nog oltyd vo' myn part. 'k Wille m'n eigen meester bluven.

Dit Breughelsch visioen der ‘duveltjies’, die de

vrouwen met strikken en lagen tegen het meesterschap der mannen deden samenzweren, ontgoochelde Casteels bitterlijk. De oude, booze geest van 't verstokte jongmanschap was den Sasmeester weer de baas geworden en Casteels was ditmaal op het punt zijn vriend vlakaf te verwijten, dat het verkeerd geweest was de zaken met Vrouwe Dierickx zoo ver te laten komen zoo hij 't niet ernstiger met haar voor had, doch Mietje kwam juist binnengeloopen en meldde Vrouwe Dierickx en Charlot aan.

- Ze zyn ol an 't brugstjie...

- En moete 'k nu uprecht meegoon no de foore? vroeg de Sasmeester luidop tot zich zelf, als nam hij noode deze opperste beslissing.

- Wa' zeg je? vroeg Mietje hem dadelijk, verrast. No' de foore nie'goon? We goon zeker no de foore, Sasmeester! Belofte makt schuld. Je zou zeker m'n toer up de perretjies willen in jen zak steken? Neen, neen... We gaan ol te gore no de foore...

Als een kleine dwingeland drong zij den Sasmeester haar willetje op.

- Nu, os je 't gy wilt, meistjie...

Vrouwe Dierickx en Charlot traden binnen. Met den zoetsten glimlach op de lippen en geen beetje vergramd, sprak de weduwe:

- Excuseert, Sasmeester, da 'k zelve komme. Mo'lik of da' 'k je nie en zag, dacht ik by me zelve: ‘De Sasmeester moe' misschien de woters doen werken, of de sluzen sluten, of wa' weet ik 'et ik, en 'k gon hem te gemoete goon.’

- Welgekommen, Vrouwe Dierickx, we waren juste gereed om no' jen huus te goon. Je kost 'et nie beter treffen.

En zonder verderen omslag zette het groepje zich op weg naar de kermis.

Casteels'ontgoocheling was verminderd en het glimpje hoop op welslagen, dat hij angstvallig in 't leven trachtte te houden, was weer aan 't vonken gegaan. Hij meende weer, dat hetgeen de Sasmeester vertelde niet de uitdrukking van zijn waar gevoel was. De Sasmeester maakte hem dat alles zoo

maar wijs, om hem dan later eens te kunnen verrassen. Hoe vondt ge hem, dien Sasmeester? Hij ging niet mee, en zoodra hij Vrouwe Dierickx zag, ging hij toch mee. Neen, maar... 't Was niet zonder reden, dat men zijn zonderlingen vriend, de filosoof heette! Met goede hoop ging Casteels dan maar weer mee.

Zij stapten langs de olmendreef, waar de jonge blaadjes hoog in de kruinen stilruischend klapperden als een gulden vlindervlucht. Van op de Minnewaterbrug zagen ze het Sashuis, de verre stadstorens en de omringende boomen spiegeldompelen in het reusachtige watervlak, door geen wolkenweerschijn belemmerd in dien meizoelen, azuurhelderen namiddag.

Zwaluwen speelden in grillige duikelvlucht over de glimmende effenheid, nu eens hoog opstijgend met vreugdevol giergekwetter, dan weer langs het water rakelings heen scherend als verliefd op hun eigen slanke beeltenis. De Sasmeester kon het over zijn hart niet krijgen hier voorbij te stappen zonder een poosje met zijn armen op de ijzeren brugleuning te genieten van dat vredevolle, heerlijke gezicht.

- Neen, dat en kunnen de menschen nie maken! filosofeerde hij. De grotste fynschilders meugen hunder handen thuus houden os 't er up ankomt om azo entwa' te conterfeiten...

Mietje hoorde hem luistergraag aan. Op haar jeugdig, ontvankelijk gemoed maakten die bespiegelingen van den Sasmeester steeds indruk en daar ze, even als hij, als het ware onbewust, het schoone der haar omringende natuur voelde, deed het haar genoegen telkens hij er aldus wat over filosofeerde.

- Hemel en eerde liggen in 't Minnewoter lik oender e' gloze bolle. Je zou 't zweiren, nie' woor? En toch en ligt er nieten in. 't Is ollemolle schyn, schyn en anders niet...

- Mo', Sasmeester, vroeg Vrouwe Dierickx, wie dit gepraat verveelde, zou'n we nie' beter doen van voort te goon, anders kommen we te boote up de foore...

- O Vrouwe, we gon der nog vroeg genoeg zyn...

Zij zetten hun weg voort

- Ja, der zyn menschen, die hier vorby goon en, die

oleens nie' up en kyken. 'k Zegge dat die menschen oogen hein om nie' te zien. Ze zyn ziende blind.

Vrouwe Dierickx gevoelde wel, dat zij vooral onder die ziende blinden gerangschikt stond in des Sasmeesters bedoeling doch zij bleef zeer lankmoedig.

De Sasmeester had nog een ondeugende boert in zijn koker.

- Weet je wel waarom da' ze da' woter Minnewoter heeten? vroeg hij heimelijk glimlachend. Neen? Awal, 'k gon 't je keer vertellen.

Er kwam over Mietje's aangezicht een glim van blijde verrassing. Zij kende het roerende jammerverhaal van die twee jonge, schoone gelieven, die malkaar eeuwige trouw gezworen hadden, en die liever dan zich door een harteloozen geweldenaar van malkander te laten scheiden, samen den dood zochten in het water, dat in heugnis hunner groote liefde sindsdien Minnewater heette. 't Was haar een vreugde die sproke opnieuw van den Sasmeester te zullen hooren.

- Over lange, lange joren, zoo begon hij, leefde er in 't Sashuus 'n schoelapper en ze' wuuf! Ze g'rakten olle dagen in kwestie omda' 't wuuf oltyd olles beter wilde weten of de man en boos wilde spelen lik ol de wuufs. Nu, de lapper most 'et mo' weten, je was ommers getrouwd...

Mietje keek den Sasmeester verwonderd aan, want zoo begon 't verhaal der gelieven zeker niet. De Sasmeester ‘trok haar echter van ter zij een oogje’, waaruit het meisje dadelijk zijn inzicht raadde om Vrouwe Dierickx wat wijs te maken.

- Up 'n zekeren dag kregen ze ruzie om te weten langs wa' voor n' kant Damme lag, langs de kant van 't Wyngoordstretjie of langs de kant van 't Bagynhof. De man zei da 't langs de kant van 't Wyngoordstretjie was en 't wuuf da' 't langs 't Bagynhof was. En ze ritsepeeuwden, en ze keven, en ze stoenden vechtensg'reed, mo' de vrouwe en wilde nie oendergeven. Ze most de broek dragen lik ol de wuufs... Ol greitende zei ze gedeurig; ‘Langs 't Bagynhof! Langs 't Bagynhof!’ En rapper en rapper, t' enden osem zei ze mor olsan: ‘Bagynhof! Bagynhof! ...’

De man schoot in 'n verschrikkelike koleere en pakte heur up met lyf en ziele en smeet ze deur z'n veister in 't woter. Ja, ja, da komt van trouwen. 't Wuuf en gaf 'et nog nie' up. ‘Bagynhof! Bagynhof! Bagynhof!’ riep ze ol pletsend en spertelend in 't woter. Ze gienk oender toe an heur kinne, 't woter schoot in heur moend en toch riep ze deur 't brobbelen van 't woter mor altyd voorts: ‘Bagynhof! Bagynhof! ...’ Endelik en kost ze nie meer! Heur moend en heur neuzegoten zaten vul! En weet je wat da' ze ton dee? Ze stak heur hand boven woter en met heur vienger wees ze gedeurig, koppig lik e wuuf, obstinoot tot in den dood, no' 't Bagynhof! Bagynhof! Bagynhof! ... En omdat da' schoon model van huweliksliefde dor verdroenken is hein ze da' woter Minnewoter g'heeten.

- Gelooft dat er roste duvels in d'helle zijn, zeide Casteels, gedwongen lachend om deze hatelijkheid tegen het huwelijk luchtig af te wenden.

De onbewaakte Charlot had met gespannen aandacht geluisterd en beaamde volmondig:

- Azo is 't vrouwvolk! Boos spelen en de broek dragen, da ligt in hunder nateure...

- Da' weet je gy zeker, hee? beet Vrouwe Dierickx hem bitsig toe, hem met gebiedende oogen het stilzwijgen opleggend.

Mietje, die nu wel wist waarom Vrouwe Dierickx rondom den Sasmeester draaide, ofschoon haar vader noch de Sasmeester er haar iets over verteld hadden, verheugde zich heimelijk in het schimpverhaaltje van den Sasmeester. Zij hield niet van Vrouwe Dierickx. Ze vermoedde in haar een hardvochtige, heerschzuchtige vrouw en 't hinderde haar, dat zij naar eene overwegende plaats dong in de genegenheid van den Sasmeester, waaruit zij haar zocht te verdringen. 't Was geen minnenijd, die in 't hart van Mietje lag, - nooit had zij den Sasmeester anders beschouwd dan als een ouderen, grappigen broeder, waarvan ze machtig veel hield, - doch instinctmatig voelde zij in Vrouwe Dierickx eene vijandin en zij verheugde er zich in, dat het verhaaltje van den Sasmeester een

stootje gaf aan de huwelijksplannen van de trouwlustige weduwe.

Zij kwamen nog tijdig op de foor om in de bovenzalen der Halle de ‘pand’ te doorwandelen, waar lange rijen kramen met hunne bonte uitstallingen van speelgoed, lekkernijen en snuisterijen van allen aard de kooplustigen aanlokten. De ‘fooristen’ prezen hun waar, de eenen luidruchtiger dan de anderen. Dithyrambische loftuitingen over de echte Brugsche zoetekoek wisselden er af met verteederende uitboezemingen over het fijnste Brugsche amandelbrood. Kijk- en luistergraag bleven de vrouwen voor alle kramen staan.

- Wel, wel, m'n olderbeste oude kennisse! zoo sprak een joviaal-doende foorist Vrouwe Dierickx aan. W'en hein je van de joore nog nie gezien up de pand. Toch nie' ziek geweest, hee? Neen, hee? Je ziet er uut lik 'n zunneblomme! Assa, wat is er van jen dienste? 'n Vierendeel dunder en bliksem? Bernardyntjies? 't Is olles omter fynst...

Paviljotten, kransterlingen, mokken, heiligmakers en andere zoetigheden meer lagen daar bij stapels verleidelijk te lonken.

Vrouwe Dierickx trok haar broeder ongemerkt bij een slip van zijn jas. Dit was het overeengekomen teeken, waarop Charlot ‘pandfeesten’ moest koopen voor 't heele gezelschap. Vrouwe Dierickx wilde zich dien dag heel mild toonen, doch daar de gebruiken een vrouw niet toelieten op de pand te betalen, had zij Charlot goed gestyleerd om toch niets door den Sasmeester te laten bekostigen.

Charlot in wiens bol het eindelijk ook duidelijk geworden was wat er tusschen zijn zuster en den Sasmeester aan den gang was, wilde nu ook eens het zijne bijdragen om de zaak vooruit te helpen. De joviale foorist mocht zijn Bernardijntjes en zijn donder en bliksem nog zoozeer aanprijzen, Charlot's keuze was op de paviljotten gevallen en hij hield zich onvermurwbaar daarbij. Hij wist dat er bij die caramellen strookjes papier zaten met alleraardigste rijmpjes voor de jonge vrijers, die naar de pand kwamen. Hij wilde de verleidende kracht dezer poëzie ook laten werken ten voordeele zijner zuster.

Zijn porte-monnaie, die zeker nooit zoo wel gevuld was geweest, met fierheid te voorschijn halend, bestelde hij gewichtig een half pond paviljotten. Onmiddellijk bood hij den Sasmeester plompweg den open zak aan.

- Toe, pakt er mor 'n handsvul, Sasmeester, ze zyn goed.

- Neen, Charlot, eerst vo' de vrouwlien... Z'hein de zoetigheid het meest van doene.

Vrouwe Dierickx nam toen den zak uit Charlot's handen en bood Mietje een caramel aan.

- Kom, meistjie, pakt gy eerst eentjie. En gy Casteels? En nu go 'k me zelve bedienen... En nu go' de Sasmeester me toch wel de eere andoen...

- Verexcuseer me, Vrouwe Dierickx, mo' 'k ben benauwd vo de tandpyne...

- Toe spoei je, Sasmeester, je mag gy wel e' paviljotjie, je stoot ommers bekend ols 'n oude sneukelore.

Zoo poogde Casteels zijn vriend met een grappig woordje over te halen om Vrouwe Dierickx uit hare misrekening te helpen.

- 't Is uprecht de woorheid, 'k zou kunnen dul worden van de tandpyne.

- Alla toe, toe! zeide Mietje toen beslist, terwijl ze een caramel uit den zak nam en den Sasmeester in den mond duwde, do zie, met ol jen complimenten, da's nu e' tuutjie.

Allen lachten hartelijk om Mietje's inval en de Sasmeester begon te lokken en te zuigen aan de suiker zonder eenige verdere tegenstribbeling.

- Wa' stoot er up de brieftjies? vroeg Charlot, ongeduldig om de uitwerking vast te stellen van zijn leuken inval. Hij begon met zijn eigen briefje te spellen, doch geraakte er niet uit. Mietje moest hem ter hulp komen en met een schaterlach declameerde zij:

O lieve maegd, 'k moet u beminnen,
Want gij vervult mijn hert en zinnen.

- Peuh! Wat is me da' stom! grommelde Charlot misnoegd. Moeten ze nu wel zoo'n dichten in de paviljotten vo' de

mans steken? 't Is flauw, wee' je... 't Is flauw. Wa' stoot er up joen brieftjie, meistjie?

Mietje las het voor met een licht overdreven comische coquetterie, doch wellicht innerlijk een beetje gevleid:

Gij zijt voorwaer een frissche roos
Met uwen zoeten maegdenbloos.

- Dat is wa' beter! oordeelde de Sasmeester. Lees 'et nog e' keer.

- Je ziet da' van hier! antwoordde Mietje, terwijl ze 't briefje opplooide en in haren zak borg.

De Sasmeester had intusschen opgemerkt, dat Vrouwe Dierickx na haar briefje gelezen te hebben het onmiddellijk verfrommeld en ontevreden weggeworpen had.

- Wa' stoot er up 't joene, Vrouwe Dierickx? En hij ging het eenige passen verder oprapen.

- Och, dwaze diengen! klonk Vrouwe Dierickx' nijdig antwoord. 'k Viende da' ze die brieftjies zou'n moeten afschaffen in de paviljotten.

De Sasmeester las toen het ergerlijke rijmpje:

Wie een vel trouwt om het geld
Verliest het geld en houdt het vel.

‘Wat 'n dundersteen!’ dacht de Sasmeester bij zich zelf. ‘Wat 'n dundersteen!’ Maar hij wreef zich een poos wangen en kin, schudde toen bedenkelijk-filosofisch het hoofd en sprak geen woord.

Casteels deed zijn uiterste best om het gesprek een anderen keer te geven. Hij vestigde de aandacht van 't gezelschap op een uitstalling met fantaisie-juweeltjes in koper, nickel en blik, die schitterden en flonkerden op mechanisch ronddraaiende kegels en prismen. Zelfs de spijtige Vrouwe Dierickx zag met belangstelling al dien schijnschoonen klinkklank grillig fonkelen en wentelen. Mietje stond in bewondering voor een paarlemoeren borstspeldje, waarop een duifje met een roosje in zijn bek in natuurlijke verven afgebeeld was; doch toen de draaiende kegel het ding aan haar oog onttrok, vond ze dan weer een andere metalen speld, met het woord *Souvenir* in onberispelijke, calligraphische letters, veel, veel mooier. Daar

kwam het duifje met zijn roosje weer aanzweven. Ja, dat was toch wel het mooiste van al.

- Kykt e' keer, Sasmeester, sprak ze jokkend, maar vol vurig, kinderlijk verlangen. Die kleene ‘brosje’ zou' je me moeten koopen vo' m'n pandfeeste.

- Go' je zwygen! beval Casteels. Wa' zyn da' vo' manieren? Je 'n het hier nieten te vragen.

- Wel! wel! vergoelijkte de Sasmeester, os 't mo' dat en is! Loot gy da' kiend e' brosjtjien hein os 't heur goeste is. 'k En go' dorvan toch nie gerenuweerd zijn. Loot me 'n keer tasten in 't diepste van m'n broekzak of ik dor nog wa' stuvers zitten hein vo' die pandfeeste...

- 'k En wille 't nie hein, Sasmeester! zeide Casteels nogmaals.

- Nie grollen, Casteels, nie grollen, suste de Sasmeester. 'k Gon der kommen, geloove 'k, met m'n stuvers...

De Sasmeester telde het geld op de toonbank en Mietje stak stralend van opgetogenheid het duifje met zijn roosje aan den halsboord van haar kleed vast.

- Dat en is geen doening, pruttelde Casteels nog ontevreden voort, je bederft da kiend veel te vele.

Inwendig beaamde Vrouwe Dierickx deze uitspraak.

Een eindje verder walmden de witte rookwolken op van het echt Arabisch reukwerk, dat te branden stond op het kraam van een drietal bronsbruine mannen met roode Turksche mutsen op. ‘Allah! Allah!’ riepen zij om het luidst met uitheemsch keelgeluid. ‘Allah! Allah! Les véritables souvenirs de Jérusalem!’ En daar lagen ze overvloedig in bonte wanorde al die souvenirs van de heilige stad: kruisbeelden, rozenkransen, wijwatervaatjes, tot Onze Lieve Vrouwebeeldjes toe, alle in bruingevlamd, glimmend en vooral gewijd palmhout. Ook wereldsche souvenirs lagen er: handspiegeltjes, horlogestelletjes, portretlijstjes en naaiwerkdoosjes, alle in hetzelfde gewijde palmhout. De voorbijgangers bekeken dat alles wel aandachtig, doch kochten er weinig van. Gelukkiglijk boden de Turken een ander artikel te koop aan, dat hun meer opbracht. Op het uiteinde van hun kraam was er een ruimte afgezonderd, waarboven

een linnen band gespannen was met het bloedroode opschrift: ‘Rosa mystica’. Van dezen band daalde rechts en links een wimpel neer. Op den eenen las men: ‘La véritable rose de Jéricho’ en voor den anderen had wellicht een Brugsche taalman de vertaling geleverd: ‘De waarachtige roze van Zeriko.’

Op de toonbank lag dan ook een heele stapel van die vreemdsoortige ‘rozen’. Het waren bruine vezeltrossen, voorzien van een stengeltje, alle zoo dor verdroogd, dat ze bij een minder voorzichtige aanraking tot pulver braken. Eenige stalen, die met hun steeltje in een glas water prijkten, zagen er even wanhopig verdord uit.

De menschen verdrongen zich voor die uitstalling en spitsten het oor om al de wonderen op te vangen, die de Turken in een mengsel van Fransch en Brugsch over de waarachtige rozen van Jericho verhaalden. De hoofdhoedanigheid dezer bloemen was, dat ze in den Kerstnacht aan 't bloeien gingen. Men moest ze in een glas water zetten Ze bleven er dor tot op Kerstdag. Maar in dien zaligen nacht vertoonden zij heerlijke kleuren en doorbalsemenden zij de lucht. Het volk, bij wien het geloof aan wonderen een behoefte blijkt, kocht gretig deze wonderbare, dorre rozen.

Vrouwe Dierickx, wier belangstelling door het vrome tintje van de aanbeveling der Turken opgewekt was, nam eene roos in de hand om ze van dichterbij te bekijken.

- 't Is toch woender, sprak ze en men zag 't haar wel aan, dat haar tandje loterde om er een te koopen.

De Sasmeester wist wat die rozen van Jericho waard waren. Verleden jaar had hij er voor de uitstalling een paar aandachtig onderzocht en ongeloovig teruggelegd, een der Turksche kwakzalvers met een schalksch oogknipje te kennen gevend, dat hij begrepen had en 't maar goed vond dat anderen de rozen kochten. 'n Mensch tracht zijn broodje te verdienen zooals hij 't kan. Van Dorselaere, een kennis van den Sasmeester, die meer geloofskracht bezat, had eenige rozen gekocht en dadelijk in 't water gezet. De meeste waren letterlijk verrot voor Kerstdag en de taaiste, die het tot dezen tijd in

hun glas vol hielden, lieten dien heuglijken dag voorbij gaan zonder een oogenblik minder kaal en dor te worden. Dit had de Sasmeester toevallig vernomen, want Van Dorselaere had over die zaak een gepast stilzwijgen bewaard. De Sasmeester vond er dan ook herhaaldelijk een echt plaaggeestengenot in dit wedervaren met de rozen van Jericho van naaldje tot draadje te vertellen in Van Dorselaere's gewone herberg voor de stamgasten, die er zich niet weinig vroolijk over maakten. Deze streek had Van Dorselaere nooit aan den Sasmeester vergeven en ongeduldig wachtte hij op een geschikte gelegenheid om zijn nijdigen wrok tegen den droogscheerder te koelen.

- Awal! Vrouwe Dierickx, de eene liefde is de andere weird, sprak de Sasmeester met geveinsde liefelijkheid, j'hei me dor paviljotten gegeven, 'k gon je hier 'n roze van Zeriko geven, os 't je kan plezier doen.

- Zeker go 't me plezier doen! antwoordde Vrouwe Dierickx, dadelijk uiterst verheugd over deze ongewone lieftalligheid van den Sasmeester.

't Was de eerste vriendelijkheid, die hij haar bewees! In haar weduwlijk hart groeide nieuwe hoop. Ook Casteels zag met welgevallen, dat zijn vriend Vrouwe Dierickx met dit geschenkje vereerde, - zijn onschuldig geweten vermoedde niet welke arglistigheden er onder deze waarachtige roos van Jericho verborgen waren.

De blijde kermisstemming begon in het groepje te komen. Op de markt, waar de barakken reeds hun avondlichten aangestoken hadden en met tromrumoer en trompetten-geschetter de allerlaatste voorstelling aankondigden, drentelden zij vroolijk rond. Charlot en Mietje hadden al een rit of drie op den paardjesmolen gedaan en de Sasmeester zelf, - op Mietje's verwijt, dat hij daar zoo vreeselijk ‘serieus’ stond, - was voor het laatste rijtoertje ook op den molen gesprongen.

- Da kiend doe' met de Sasmeester ol wat da' ze wilt, had toen Vrouwe Dierickx tot Casteels gezeid, terwijl ze de kostbare roos in 't schitterlicht van den molen nog eens bekeek als een dierbaar pand.

- 't Is wreed! antwoordde Casteels, een beetje gevleid. En dat is ol azo van os ze met moeite kon loopen.

Dan trok het gezelschap een wafelhuis binnen en daarna een paar herbergen, waar Charlot overijld het gelag liep betalen, wat aanleiding gaf tot een beslist verzet van den Sasmeester. Charlot, die zijn ongeluksgreep met de paviljotten wilde goed maken, stelde dan voor eens om de grap een waarzegster te gaan raadplegen over hun toekomst, fortuin, liefdezaken en dies meer. De Sasmeester wilde op het voorstel wel ingaan, maar Casteels en Vrouwe Dierickx sloegen het bepaald af. Ze waren beducht voor nieuwe onaangename verrassingen van het toeval. Charlot had al even weinig bijval toen hij voorstelde om door de geleerde vogeltjes van papa Bonneaventure een horoscoop te laten trekken. Vrouwe Dierickx'oog was al dreigend op hem gericht.

- Kom, sprak Casteels, die ineens een einde wilde stellen aan de gevaarlijke pogingen van Charlot. Kom, we go'n hier binnen, hier is 't er leute.

Hij vermoedde niet, dat hij van den regen in den drop liep.

Hij wees op het *Groot Helletheater*, anders gezeid *In de Ketel*, waar juist op het onweerstaanbaar massenhypnotiseerend geroffel, geschetter en geschreeuw een dichte drom kijklustigen voor een nieuwe voorstelling binnentrok.

- Dor is 't plezant, herhaalde hij, in de ketel of in de marmiet!

Zij waren 't allen eens en dadelijk werden zij opgenomen in 't woelend gedrang der nieuwsgierigen. Vrouwe Dierickx verkeerde in erge verlegenheid om hare roos. Ze stak ze als een heiligdom in de hoogte opdat men er toch niet zou tegen stooten.

- Draagt er goed zorge voren, Bazinne! riep een spotboef heel flegmatisch uit de menigte. 't Is 'n goeie! Ze go' zeker bloeien, 'k zien 't an heur steertjie

MAURITS SABBE.

(*Wordt voortgezet.*)

[Verzen]

Sonnet.

Ik zag u komen in een zee van licht,
Dat om u henengleed in gouden schittering
En door het looverdak dat langs de wegen hing,
Een stralen-krans lei rond uw lief gezicht.

Ik zag u komen, 'k hoorde uw stap zoo licht,
't geglij van feeënvoetjes, als de murmeling
van even windgestreel dat over 't water ging
En hoopvol was mijn blik op u gericht.

Ik stond, vergeefgezind, en in mijn oog
Zoudt gij, trotsch wezentje dat uit de hoog-
te neerzaagt op uw minnaar van voordezen,
mijn oude liefde hebben kunnen lezen.

Ge gingt voorbij, vervreemd, toch bleef ik staan
Tot ik u zag verglijden in een andre laan...

Herfst.

De boomen strekken hun weemoedsarmen
Wanhopig in de najaarslucht...
Al over 't landschap gaat een vlucht
Van kraaien, die wild dooreen alarmen
En krijschen bij elken vleugelslag,
En reppen den kop naar den stervenden dag...

En blâren rijzen, en takjes breken
Getroffen door den ijzigen wind
Die nergens meer nog weerstand vindt,
De boomen plundert bij lange reken,

Zoodat zij, langs de breede baan
Als wanhoopsmenschen in lijkstoet gaan...

Onmacht.

Daar komt op mijn gedachten-zee
Een heerlijk beeld gevaren
Dat suizend om mij henen zweeft
Met rythmische gebaren...

Het komt en gaat, en wenkt en keert,
Speelsch vlindertje, gedragen
Op zachten wind van mijmering
Aan lang vervlogen dagen.

Daar nadert het... ik voel het wel
Het aait mij langs de wangen
Ik wil het grijpen... zie, daar vliedt
Het henen, onbevangen...

En machtloos zie ik in de vert'
Het heerlijk beeld vervagen,
En 'k voel dat ik wel nooit... wel nooit
Een beeld zal kunnen dragen.

Sonnet.

Niet in den dood ligt Leven, schoon wij allen
Eens moeten sterven en een donkre kist
Ons lijf omsluiten zal, en wat men wist
Teloor zal gaan, voor eeuwig weggevallen,

Van dees ons aard' waar uitbundig geschal en
Waanwijs gepraat zoo vaak ontaardt in twist
Met stroomen bloeds voor eén stond uitgewischt...
Tot nieuwe haat de vrêe weer komt vergallen.

Niet in den dood ligt Leven; 't onbekende
Dat als een kuil zich opent voor ons voeten,
Moog' velen wenken die geen rust meer kenden

Maar wie na zwaren strijd en bitter boeten
Een nieuw geluk als 't zijne mag begroeten
Die zal zijn steven naar het leven wenden...

LODEWIJK DE SCHUTTER.

Liberaal Anticlericalisme.

'Overal, schreef Frère-Orban in 1888[(1)], bekleeden de godsdienstige vraagstukken een ruime plaats in de geschiedenis. Nergens hebben zij diepere sporen nagelaten dan in onze gewesten. Toen deze, na door verschillende vorsten geregeerd te zijn, onder één en dezelfde souvereiniteit kwamen, trachtte men ze tot ééne natie te vereenigen. De godsdienstoorlogen verijdelden dit grootsche plan. Aan het einde der XVIII^{e} eeuw, onder de Oostenrijksche heerschappij, werden onze provinciën, door de in gisting gebrachte geestelijkheid, die hare bedreigde privilegiën wenschte te behouden, in naam van den godsdienst, tot opstand gedreven. Vijf en twintig jaar later, beproefde men de keten der tijden weer aaneen te schakelen door de vorming van het koningrijk der Nederlanden. Dit werk werdverijdeld door eene omwenteling, waaraan de geestelijkheid een belangrijk deel nam. Eindelijk hebben wij eene nationaliteit verworven, op de meest vrije instellingen gegrond, en sindsdien tot heden, leven wij nog steeds te midden der godsdienstige oneenigheden, voortkomende uit de aanmatigingen der geestelijkheid, geheel en al dezelfde als in vervlogen tijden.

Zoo drukt de voorgaande eeuw haar stempel op de volgende eeuw. Dit is vooral waar te nemen in een land, waar een behoudende geest gezaghebbend blijft, waar een overheerschende godsdienst nog immer zijne macht uitoefent. Het verleden verlicht aldus het heden en werpt zelfs een lichtsprank op de toekomst. De door deze omstandigheden vereischte

(1) FRÈRE-ORBAN. Fragmenten der voorrede eener "*Histoire des partis politiques en Belgique*". Deze tot nu onuitgegeven fragmenten werden door den heer PAUL HYMANS opgenomen, in zijn prachtig werk over "*Frère-Orban*" (Brussel, J. Lebègue et C^{ie}, deel I, blz. 122 en volgende).

politiek en de partijen, die zich onder zulke toestanden vormen, kunnen zich dan ook, ondanks de veranderingen door nieuwe behoeften ontstaan, niet ontdoen van de invloeden, die hen van alle kanten drukken. Politiek is geen droombeeld, dat men schept naar gelang zijner grillen. Zij wordt geboren uit toestanden, die niemand kan wijzigen, en de verschillende partijen zijn daarvan de noodzakelijke uitdrukking.'

Hoe is de toestand in onzen partijstrijd verwekt door het onverzoenlijke tweegevecht dezer beide tegenstrijdige begrippen der hedendaagsche maatschappij, liberalisme en clericalisme? Wat zijn de clericale aanmatigingen? Wat is, op godsdienstig gebied, de politiek van hen, die ze bestrijden? Welke houding moet de liberale partij aannemen tegenover een verwaande en heerschzuchtige Kerk? Misschien is het van eenig belang dit in herinnering te brengen aan den vooravond eener verkiezing, die over het lot der regeering beslissen zal.

Overigens noodigen onze tegenstanders ons daartoe uit. Gedreven door de angst van een beroep op de kiezers, waarvan zij den noodlottigen uitval duchten, het einde vreezende eener heerschappij van twee en twintig jaar, de langste welke ooit in België een aan het gezag zijnde partij gekend heeft, herhalen zij, heftiger dan ooit, tegen de liberale partij, hunne beschuldigingen van anti-godsdienstig sektarisme, die ten allen tijde, in hunne handen, een geducht wapen op politiek gebied zijn geweest.

Het is inderdaad voldoende, met eenige aandacht, in deze verkiezingsbeweging, de polemiek der clericale bladen, de propaganda der woordvoerders van de katholieke partij, en vooral die harer invloedrijkste agenten, de geestelijkheid, bij hare zondagsche kerkmeetingen te volgen, om zich te overtuigen, dat hetzelfde wachtwoord alles en allen, artikels, redevoeringen, voordrachten en preeken bezielt: de terugkeer tot het gezag van de liberale partij beteekent godsdienstvervolging, verbanning van het katholiek geloof, burgeroorlog. Het is, in een woord, de triomf in België van het fransche 'Combisme'. En het valt licht te raden, wanneer men onze strijdlustige

geestelijkheid kent, hoe waarheidlievend, hoe gematigd de combische politiek dagelijks voorgesteld of beter aangeklaagd wordt.

* * *

Wij bedoelen niet hier de aanvallen te weerleggen, die gericht werden tegen de liberale wet, welke in Frankrijk voortaan Staat en Kerk scheidt. Wij willen alleen, met ieder rechtschapen mensch, bevestigen, dat men, zonder onrechtvaardigheid of vooroordeel, het nieuwe stelsel geen vervolgingstelsel kan noemen. Verzekert inderdaad de wet van 9 December 1905 niet, zooals haar artikel 1 het verklaart, de vrije uitoefening van alle eerediensten? Geeft zij niet aan de Kerk van Frankrijk, tot nu toe door de banden van het Concordaat en van de organische Artikelen gekneld, hare volledige en onafhankelijke vrijheid terug? Laat zij de overdracht niet toe van de goederen der vroegere parochiale kerkfabrieken aan andere besturen, de ‘associations cultuelles’ of godsdienstige vereenigingen? Staat zij niet toe aan deze vereenigingen, voor onbepaalden tijd, het bestendige en kostelooze gebruik der kerkgebouwen en erkent zij niet haar recht om giften en legaten te ontvangen, ten einde in de behoeften van den eeredienst te voorzien? Door het budget der eeredi ensten af te schaffen, gunt zij dezen voortaan de macht om zich zonder dwang, zonder belemmering te ontwikkelen. En zoo zal thans de godsdienst het levend werk van de gemeente harer geloovigen en meer rechtstreeks, meer onmiddellijk, meer aanschouwelijk het voortbrengsel hunner persoonlijke pogingen en opofferingen worden. Op deze wijze gesteund, is zij niet meer het neutrale, banale gemeengoed, waarvoor allen, geloovigen, gescheidenen, vrijdenkers, lijdelijk, onverschillig, als belastingschuldigen, als beheerden, bijdragen, maar wel het gevolg van den vasten wil van hen alleen, die aan haar gelooven.

Overigens hebben niet bekende katholieken, priesters zelfs, verklaard zich met het nieuwe beginsel te vereenigen? En is dit niet het constitutioneele stelsel van alle Staten der

Noord-Amerikaansche Unie, waar de Roomsche geestelijkheid zich eenparig aansluit bij eene scheiding, waartegen de Fransche kerk de bevolkingen tracht op te ruien.

'Zonder te miskennen, verklaarde aartsbisschop Ryan in eene op 10^{n} November 1889 te Baltimore uitgesproken rede, dat in andere tijden en in andere streken, de vereeniging van Kerk en Staat weldadig en gewettigd was, geloof ik dat, in de Constitutie der Vereenigde Staten, geen heilzamer bepaling bestaat dan degene, die ze in dit land gescheiden houdt.[(1)]' Mgr. Spalding, bisschop van Peoria, is van dezelfde meening: 'Hier, schrijft hij, leeft en werkt de Kerk krachtens haar eigen macht, zonder den steun van den Staat te bezitten of te begeeren, zonder de privilegiën te betreuren die, in vroegere tijden, het gevolg waren van maatschappelijke toestanden, geheel verschillend van de onze.' Heeft de scheiding, in de Vereenigde Staten, de belangen der Roomsche Kerk in gevaar gebracht of hare vlucht tegengewerkt? Was het ook niet een katholiek schrijver, Brunetière, die eenige jaren geleden, in misschien overdrevene bewoordingen, de wonderbare, de 'providentielle' levenskracht van het katholicisme in de groote Amerikaansche Republiek bezong?
[(2)]

Evenwel is er, in België, op dit oogenblik geen sprake om welkdanige verandering te brengen in de betrekkingen tusschen Staat en Kerk, zooals zij door de Grondwet bepaald zijn (art. 14, 15, 16, en 117). De vrijheid van geweten heeft niets te vreezen van eene partij, die nooit opgehouden heeft, in goede zoowel als in slechte tijden, den eerbied te verkondigen voor alle constitutioneele vrijheden, en vooral voor de vrijheid van geloof of ongeloof. De afschaffing der begrooting voor eerediensten is niet, zoover ik weet, in de liberale charter opgenomen, zooals zij vastgesteld werd door het Congres van 1894

(1) DE MEAUX. *L'Église catholique et la liberté aux États-Unis*, blz. 3.

(2) Brunetière, *Le Catholicisme aux Etats-Unis*, in '*Revue des deux Mondes*,' 1 November 1898, en *Le progrès religieux dans le Catholicisme*, voordracht gegeven te Florence, den 8^{en} April 1902, overgenomen in '*Discours de combat*', nieuwe serie, blz. 257.

en bevestigd door de Verklaring in 1900 der liberale linkerzijden van Senaat en Kamer van Volksvertegenwoordigers. Wanneer dus de geestelijkheid en hare aanhangers, voor het oog onzer katholieke bevolking, het spook eener geloofsvervolging of eens burgeroorlogs laten verrijzen, lasteren zij, en wekken tegenover onze partij een wantrouwen, dat door niets in haar verleden, door niets in haar programma gewettigd is.

***

Voorzeker, daar waar het clericaal onheil heerscht, handelt de liberale partij, partij van vrijheid en breede verdraagzaamheid, krachtig en vast besloten in een anticlericale strekking. Behoort het anticlericalisme niet tot haar wezen, het behoort tot haar programma, actueele en veranderlijke uitdrukking van het verheven beginsel, waaraan zij haar trouw gegeven en haar lot verbonden heeft. Dit anticlericalisme is haar door de omstandigheden geboden, en juist door degenen harer tegenstanders opgedrongen, die het haar nu schijnheilig verwijten. En het is niet, na bijna een kwaart eeuw van clericaal bewind, gedurende welke de Roomsche legerbenden onverbiddelijk hun reactionnair en onverdraagzaam werk tegen den modernen geest voortgezet en hun droom van politieke overmacht der Kerk tot verwezenlijking gebracht hebben, dat de liberale partij tegenover het overweldigend clericalisme mag en kan ontwapenen.

En toch, hoe krachtig ook het anticlericalisme moet opkomen, is het geen anti-godsdienstige, gewelddadige of sektarische leer. Met den beroemden uitroep van Gambetta ‘het clericalisme, ziedaar de vijand’ tot den haren te maken, geeft de liberale partij zich niet uit als anti-godsdienstige partij. Zij valt niet aan, vervolgt niet, verbant niet. Zij verdedigt zich zelve en tegelijkertijd het grondbeginsel der politieke inrichting onzer moderne maatschappij.

Inderdaad, eischt de clericaal niet alleen voor zijn Kerk en zijn geloof eene vrijheid, die niemand denkt hem te betwisten? Wat hij vordert, is de oppermacht der Kerk in den

Staat, de onderwerping der burgerlijke maatschappij aan de kerkelijke overheid, ondergeschikt ‘zooals het lichaam aan de ziel’, het is de Staat ingericht voor de Kerk, de Staat hare geestelijke doeleinden erkennend en bekrachtigend, een moreel beslagleggen der geestelijkheid op het beheer der volkeren. Met confessioneelen geest doordrongen, wijst hij de moderne begrippen van den wereldlijken Staat terug, dien wij aan 1789 te danken hebben, zooals hij het grondbeginsel verwerpt van verdraagzame vrijheid, die er de basis van is. Hij gebruikt den godsdienst als politiek werkmiddel, onderwerpt zijne partij aan eene sekte, verlangt aan de regeering eene doctrinale en godsdienstige richting te geven, maakt tot de zijne de ultramontaansche ontkenning der rechten van het burgerlijke gezag, in geval van strijdigheid met de wetten der Kerk, ‘volmaakte maatschappij’. En zoo heeft een Fransche monnik, pater Didon, het clericalisme aldus afgeschilderd: ‘de partij die zich van den godsdienst bedient om wat men de moderne instellingen noemt te bestrijden’. En deze befaamde dominikaner, die zich liberaal, democraat en republikein verklaarde, zei verder: ‘Ik erger mij wanneer politieke mannen - waarom zei hij niet ook priesters en monniken - het altaar gebruiken als leuning, het kruis als zwaard, den godsdienst als succesaanbrengend kiestuig... Het is een ramp des tijds... Laten wij deze lieden enkel aan politiek doen en mijn God rustig blijven. Ik begrijp best, dat men monarchist, imperialist of republikein zij, maar ik wensch niet, dat men zich van Christus bediene en hem in onze partijtwisten menge.’ Zoo sprak pater Didon, eenige jaren geleden. Het was vóór ‘*l'Affaire*’. Want sinds dien...

Tegenover den clericaal, wil de anticlericaal de zoo duur verworvene onafhankelijkheid der burgerlijke maatschappij geheel en al handhaven, de oppermacht van den Staat in den Staat uitroepen, hem van alle godsdienstige voogdij vrij maken, de publieke vrijheden tegen reactionnaire ondernemingen beschermen, in alles en tegen allen het groote beginsel der onzijdigheid en wereldlijkheid van den modernen Staat bevestigen. Hij neemt niet aan, dat, welke Kerk ook de regeering beheerscht, zij haren despotischen en onverdraag-

zamen wil oplegge, de politieke werking aan hare confessioneele zienswijze onderwerpe. Hij wil, tegen wat men de Tegenomwenteling genoemd heeft, het is te zeggen de eerzucht naar oppermacht der Kerken, de veroveringen der Omwenteling verdedigen, te weten de wereldlijkheid van den Staat, met de gewetensvrijheid en den geest van verdraagzaamheid, die er het gevolg van zijn. Hij wil, in een woord gezegd, volgens de spreuk van Cavour: *een vrije Kerk in eenen vrijen Staat*, *la Chiesa libera nello Stato libero*.

Het anticlericalisme, alzoo uitgelegd en beperkt, is dus niet een leer van haat, maar een leer van vrijmaking, vrijheid en godsdienstigen vrede. Het knecht noch verbant niemand. Het is niet wat onze tegenstanders ervan zeggen: een uit den aard negatief programma, een holle formule welke slecht de nietigheid verbergt van de gedachten der partij, die het verdedigt en die het liberalisme tot onherstelbare politieke onmacht doemt.

Bewondert nu de vermetelheid en de schijnheiligheid onzer clericalen, wanneer zij, het anticlericalisme eene antiliberale leer noemend, heden zelven op het ware liberalisme aanspraak maken, en zich voor de eenige verdedigers van alle vrijheid, de uitsluitende bewaarders der liberale traditie van 1830 uitgeven.

Vergeten of verloochenen ze de leer der Kerk? Verwerpen zij, als praatjes zonder gewicht, de encycliek *Quanta Cura* en de banvloeken uitgesproken tegen alle die publieke vrijheden, die de dierbaarste waarborgen zijn van de rechten van het individu, van de onschendbaarheid des gewetens, van de autonomie der menschelijke persoonlijkheid? Blijven zij niet in hunne oogen veroordeeld deze stellingen, ‘schuldige dwalingen van onzen treurigen tijd (*tristissimae nostrae aetatis*)’, welke de Syllabus eertijds aan de verfoeiing der katholieken prijs gaf:

77^{e} veroordeelde stelling: ‘Het is niet meer overeenkomstig met onzen tijd, dat de katholieke godsdienst als Staatsgodsdienst erkend worde met uitsluiting van alle andere godsdiensten.’

78^{e} veroordeelde stelling: ‘Men moet dus eenige

katholieke landen prijzen, waar de wet er in voorziet, dat de vreemdelingen, die er heen komen, vrij en openbaar hunne wederzijdsche eerediensten kunnen uitoefenen.'

79e veroordeelde stelling: 'De Paus kan en moet zich vereenigen en schikken met den vooruitgang, het liberalisme en de moderne beschaving.'

En zelfs Leo XIII, dien eenige katholieken ons voorstellen als een helderen geest, minder wederspannig aan de ideeën der eeuw, als een diplomatieken, verzoeningsgezinden, bijna liberalen paus, heeft hij niet, met eene door Pius IX niet overschreden gestrengheid, de banvloeken zijner voorgangers tegen den modernen geest herhaald? Heeft hij niet, in zijne encycliek *Libertas* (1888) 'deze zoo zeer verspreide en machtige school van mannen, die liberaal genoemd willen worden', aan de kaak gesteld? Heeft hij niet die vrijheden veroordeeld, 'die men voorwendt overwinningen te zijn van onzen tijd', vooral de vrijheid van godsdienst 'zoo tegenstrijdig met de leer van de Kerk en steunend op het beginsel, dat eenieder den godsdienst mag uitoefenen, die hem goed dunkt, of er geen uitoefenen, als dit hem lijkt', deze monsterachtige vrijheid van onderwijs, 'daar God aan de Kerk alleen het goddelijk voorrecht gegund heeft, onfeilbaar te zijn?' Moet men niet, vandaag zooals vroeger, volgens de voorschriften van den paus, 'zonder tegenspraak alles goedkeuren wat de pausen geleerd hebben en leeren zullen, en telkens, wanneer de omstandigheden het eischen, hun volgzaamheid openlijk bekennen, vooral wat betreft de moderne vrijheden, zooals men ze noemt?' Begaan zij niet, nog heden, 'schuldige dwalingen', zij, die 'eenen staat willen stichten buiten alle kerkelijke instellingen en voorschriften' en die volhouden 'dat het de Kerk niet betaamt wetten te maken, te vonnissen en te straffen, en dat zij zich moet bepalen tot vermanen, overreden en hen te besturen, die zich vrijwillig aan haar onderwerpen?'(1)

En, ofschoon men, volgens de spitsvondige en handige

(1) PAUL SEIPPEL. *Les deux Frances et leurs origines historiques*, Parijs, Alcan, 1905; CH. SEIGNOBOS. *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, Parijs, Colin, 1897, blz. 675 en volg.

onderscheiding der Kerk, in deze zaak ‘stelling en veronderstelling’ moet scheiden, ofschoon ‘de droevige tegenwoordige tijden’ ‘eene geoorloofde, doch altijd tijdige verdraagzaamheid’ moeten doen aannemen, voelt men toch, dat het politieke clericale ideaal, het ideaal is gebleven van de Roomsche ‘stelling’ en dat de gezaghebbende ultramontaansche sekte, meer in 't geniep dan openlijk, alle hare krachten wijdt om bij elke gelegenheid, in onze wetten somtijds, wanneer zij durft, feitelijk altijd, wanneer zij kan, de verwezenlijking van dit ideaal te bekomen. Onze twee en twintig jarige clericale heerschappij heeft ons, jammer genoeg, herhaalde bewijzen daarvan gegeven.

Het zijn deze aanmatigingen der Kerk en harer dienaren, welke het anticlericalisme verstaat te bestrijden. En het liberalisme heeft het recht te verklaren, dat het, door zijne anticlericale strekking, geen anti-godsdienstige politiek voert.

Anticlericaal of, beter uitgedrukt, wereldlijk, is inderdaad de liberale partij, geen anti-godsdienstige partij. Het anticlericalisme is, in België, niet het anti-katholicisme, evenmin als het in England, bijvoorbeeld, het anti-protestantisme zou zijn. Laten wij eens voor goed het wereldsche van het geestelijke gescheiden houden, de politiek van den godsdienst. De moderne Staat, wereldlijk zijnde, mag zich aan geen enkelen godsdienst verslaven, noch, zooals de Kerk het verlangt, de eenheid van een verplicht geloof uitroepen, en, omdat hij verdraagzaam behoort te zijn, niet het vernietigen van het godsdienstig gevoel beoogen, noch de openlijke uiting daarvan belemmeren. Verwarren wij niet liberalisme, dat is te zeggen wereldsche gedachte, met vrije gedachte, te weten gedachte van alle dogma bevrijd. De eene is de bevestiging van een politiek begrip, de andere het hechten aan een wijsgeerig stelsel. Het onderscheid is gewichtig, vooral in een land als het onze, waar de geestelijkheid, misbruik makend van een door haar listig verzonnen dubbelzinnigheid, voor hare heerschzuchtige doeleinden, partij trekt uit het door duizende kiezers vasthouden aan hun geloof. Het is vooral gewichtig aan den vooravond der verkiezing van 27 Mei a.s., waar de clericale

propaganda al hare krachten inspant, om, door een meer geslepen dan heerlijke taktiek, vrees aan te jagen aan de aan haar geloof trouw gebleven bevolking.

Eenige jaren geleden, herinnerde de heer Clémenceau, in eene krachtige rede in den Franschen Senaat uitgesproken, aan het onderscheid. ‘Wij willen, zei hij, wij mogen - en ik wensch er mij zelve geluk mêe - geen enkele overtuiging vernietigen, geen enkel geweten kwetsen. Maar wij willen en mogen vernietigen alles wat naar Roomsche politiek zweemt. Want er bestaan in de Roomsche Kerk twee zaken, die men moet onderscheiden en die de dubbelzinnigheid van dit debat vormen: de godsdienst en de regeering. Er bestaat een Roomsche godsdienst, een Roomsche politiek, een Roomsche regeering. Wij willen niemand vervolgen, en, wat mij betreft, den dag waarop uw godsdienst in zijne wettige vrijheid zou getroffen worden, zoudt gij mij aan uwe zijde vinden om hem te verdedigen, uit een politiek standpunt wel te verstaan; want, uit een wijsgeerig standpunt, zal ik nooit ophouden van mijn vrijheid om u aan te vallen, gebruik te maken.[(1)]’

Tot dezen wettigen en, helaas, noodzakelijken strijd tegen de heerschzucht der Kerk, moet zich de anticlericale beweging bepalen. Verder mag zij niet gaan. Telkens de Staat, onder den dekmantel van politiek anticlericalisme, inbreuk maakt op het geestelijk gebied, zijn oppermacht bij godsdienstige vraagstukken wil laten gelden, de vrijheid van godsdienst aanvalt, een anti-godsdienstige richting in zijne regeeringswerking volgt, en daarvoor van het wettelijk gezag gebruikt maakt, handelt hij in eenen geest van omgekeerd clericalisme. De moderne Staat is wereldsch, en niets anders dan wereldsch. Hij mag zich zoo min anti-katholiek of anti-protestant, als katholiek of protestant verklaren. Evenmin mag hij zijn macht gebruiken ten voordeele van eenig atheïsme, waarvan hij de leer zou aannemen, of mag hij zich aan een bepaalden godsdienst onderwerpen, waarvan hij het lot zou begunstigen, met uitsluiting van alle andere.

In het voorbijgaan gezegd, houden wij niet van anticle-

(1) Franschen Senaat. Zitting van 30 October 1902.

ricale politiek, zooals de ‘papenvreters’ deze verstaan. Zij verklaren zich anticlericalen en vrijdenkers, maar vereeren noch het anticlericalisme, noch de vrije gedachte. Wij gevoelen weinig bewondering, bij voorbeeld, voor een maire van Kremlin-Bicêtre, die, in een aanval van ziekelijken priester-vrees, in zijn gemeente de soutanedracht verbiedt, meenende aldus een krachtig middel gevonden te hebben tegen wat hij noemt ‘den geest van bijgeloof’. De vrijdenker en de anticlericaal, werkelijk deze benoemingen waardig, moet zich van dezen sektarischen en fanatieken hartstocht losmaken. Wantrouwen wij, op politiek gebied, deze zoo gezeide vrije geesten, deze half-geleerden, deze Homais, die bij iedere gelegenheid een aanvallenden haat uitkramen tegen die ‘schadelijke leeringen en verderfelijke praktijken, die de Staat recht en plicht heeft te weren.’ Dit zijn ijdele betoogingen, warmêe het liberalisme, vreemd aan elke godsdienstige leer en elke bepaalde wijsbegeerte, niets te maken heeft. Welken hinder ondervindt het vanwege ‘den geest van bijgeloof’, wanneer deze geest het gezag der burgerlijke macht niet bedreigt? Alle bijgeloof is immers niet godsdienstig. Er bestaat ook politisch en economisch bijgeloof. Het ware een zware taak voor den Staat, moest hij in elke omstandigheden dergelijke wanbegrippen tegenwerken.

Door de jaren heen, doet zich de liberale partij in België voor, getrouw aan haar beginsel, neutraal en wereldlijk, nooit anti-godsdienstig. In een land, dat sinds drie kwaart eener eeuw, de uitverkoren plek schijnt te zijn van alle ultramontaansche aanmatigingen, moet men haar dankbaar zijn nooit van deze politieke gedragslijn te zijn afgeweken. In den strijd zonder genade, waartoe Episcopaat en Congregatie haar uitgedaagd hebben, was zij, ten allen tijde, alleen hiermede bezorgd: allen de godsdienstige vrijheid te waarborgen, maar tegelijkertijd het burgerlijk gezag aan de kerkvoogdij te onttrekken.

Sinds den dag, waarop het zich, in 1846, als eene leer aanstelde, een autonoom bestaan schiep, zijne beginselen vaststelde, zijn doel bepaalde, met het wachtwoord ‘de Grondwet, niets dan de Grondwet, heel de Grondwet’, heeft het

Belgische liberalisme, hetzij aan het bewind, hetzij in de oppositie, als politieke en niets anders dan als politieke partij gehandeld, de belangen, de betrekkingen der burgers regelende, hunne rechten waarborgende, maar stelselmatig van hunne godsdienstige overtuigingen onwetend blijvende. In heel het wetgevend werk der liberalen, is er niet één maatregel, die de godsdienstige vrijheid krenkt. 'De Staat is wereldlijk', zoo luidde de hoofdformule der 'nieuwe politiek' van het kabinet van 1847. De partij is deze leus immer getrouw gebleven.

Het zij ons geoorloofd deze verklaring op te helderen door in herinnering te brengen de verschillende tijdperken van den strijd, dien het liberalisme tegen de ultramontaansche politiek der clericale partij heeft moeten voeren.

Ten allen tijde, is, in België, de onderwijskwestie het strijdterrein der partijen geweest.

De Hollandsche regeering, het werk voortzettende door Maria-Theresia begonnen en door Jozef II, ondanks het systematische verzet der geestelijkheid, vervolgd, had een volledig nationaal leerstelsel gesticht. De onderwijshervorming was, zooals men weet, een der voornaamste grieven der Kerk tegen het regiem van 1815. Na de omwenteling van 1830, vernielden twee jaren van reactie, tien jaren van onverschilligheid het werk van Willem I. Het openbaar onderwijs was, in onze provinciën, tot een treurig peil gedaald.

De wet van 23 September 1842 had gepoogd het openbaar lager onderwijs te herstellen. Bijna met eenparigheid van stemmen in de Kamers aangenomen, scheen zij als eene transactie tusschen liberalen en clericalen. Zij stichtte de openbare lagere school, maar verklaarde tegelijkertijd godsdienst en zedeleer onafscheidbaar en stelde het onderwijs daarvan onder het uitsluitend beheer der kerkoverheid. Zij stond aan de vertegenwoordigers der geestelijkheid het recht van opzicht toe. Zij gaf feitelijk aan het geheel onderwijs een confessioneel karakter. In principe maakte zij den leergang van godsdienst verplicht.

Ofschoon niet vrij van gebreken uit een principieel oogpunt, had deze wet, zoo dikwijls door de tegenwoordige

liberale generatie Rogier en zijne vrienden als grief aangerekend, ten minste de verdienste een wettelijken en stevigen grondslag aan het volksonderwijs te geven, een regeling en een toezicht te stichten, in stede van een arnarchischen toestand, waaruit de geestelijkheid alleen voordeel trok. En, om haar onpartijdig te beoordeelen, moet men rekening houden met de omstandigheden waarin zij onstond, met de toen heerschende kortzichtige ideën, met den hardnekkigen tegenstand der katholieken tegen de staatswerking op het gebied van onderwijs, met de maar al te gewettigde vrees der liberalen de openbare school verlaten te zien, als de godsdienst er miskend, de priester er uitgebannen werd.

Ongelukkigerwijs, ondanks de voldoeningen die zij hem gaf, duldde slechts het Episcopaat deze wet. Het beweerde geen afstand te doen van de eeuwenoude eischen der Kerk.

Van af 1846, perste het van de gedweeheid van het kabinet de Theux, van dat ministerie der ‘zes Malou's’, hetwelk een bekend katholiek, De Decker, eens als ‘een anachronisme of eene uitdaging’ bestempelde, het koninklijk besluit af van 15 Augustus 1846. Zoogenaamd genomen in uitvoering der wet, maakte werkelijk deze ‘algemeene verordening der lagere scholen’ de geestelijkheid alvermogend op het gebied van onderwijs en onderwierp de leeraren aan een aanhoudend en tiranniek toezicht vanwege de kerkoverheid. De katholieke partij veranderde aldus, ten haren voordeele, eene in den aanvang aannemelijke overeenkomst tot een verdrag, waarvan het leeuwenaandeel haar toekwam.

Kort daarna, eischte het liberaal Congres van 1846 de herziening der wet. Het programma der partij behelsde o.m.: ‘de inrichting van het openbaar onderwijs in alle graden, onder het uitsluitend beheer der burgerlijke overheid, die de grondwettelijke middelen zal hebben om met de vrije schoolinrichtingen te wedijveren, en zonder eenige inmenging der geestelijkheid, als gezagvoerster, in het door den Staat ingerichte onderwijs.’

Sindsdien ontbraken in de Kamers de voorstellen tot herziening niet. Een ontwerp, dat nooit het daglicht zag, werd

in 1849 door het ministerie Rogier voorbereid.[1] Zooals men weet, gelukten deze pogingen eerst in 1879. Ziehier hoe de heer Paul Hymans de onverwachte levenstaaiheid der wet van 1842 uitlegt:[2] ‘Zonder toegevendheid toegepast, zonder aan de eischen der geestelijkheid iets toe te staan, wier rol streng werd beperkt, scheen deze wet den liberalen aanneembaar. Ze vreesden inderdaad, dat de herziening onzer schoolwetten de gewetens in beroering zou brengen en deinsden voor een proefneming terug, waartegen men de vooroordeelen der massa zou zoeken op te hitsen. Onder de vingers van een virtuoos wordt een middelmatig instrument een goede. De besluiten van den wetgever laten zich gelden evenveel, wellicht meer, door hunne toepassing dan door hunnen tekst. Een kloeke en aandachtige bestuurlijke werking kan de feilen eener onvolkomen wet verbeteren, ten minste hare gevolgen verzachten. Daar legden zich de ministers van 1847 en 1857 op toe. Zoo begrijpt men het langdurig bestaan der wet van 1842. Na den zegenvierenden terugkeer der liberale partij in 1878, bezweek zij, na acht jaren katholieke heerschappij, tijdens welke de geestelijkheid zich had beijverd om, dank zij de gedweeheid der regeering, er al het mogelijke voordeel uit te halen, dat het bestuur der liberalen haar tot 1870 onthouden had.’

In onze politieke geschiedenis bestaat er geen wet, die grootere opschudding te weeg bracht, dan de wet van 1 Juli 1879, die het optreden van het nieuwe ministerie kenmerkte. Door het Episcopaat in zijne mandementen gebrandmerkt als gevaarlijk en schadelijk, verwekte zij een geweldigen opstand der geestelijkheid, heimelijk aangemoedigd door het Vatikaan. De openbare scholen werden in den ban geslagen, de leeraren vervolgd of tot overloopen aangespoord, de absolutie geweigerd aan de ouders, die hunne kinderen naar de staatscholen stuurden. Een nooit te voren gekende schoolstrijd brak over het heele land uit. De fanatieke geestelijkheid klaagde over vervolging en maartelaarschap, maakte gebruik van alle geweldige middelen, bangmakerij en laster, om het werk van den liberalen

(1) E. DISCAILLES, *Charles Rogier*, III, blz. 343.
(2) PAUL HYMANS, *Frère-Orban*, I, blz. 448.

wetgever te doen mislukken. En nog heden, naar aanleiding der beweging ten gunste van den leerplicht, onderhoudt zij behendig de valsche, maar voordeelige legende, zoo hatelijk door haar uitgevonden.

'De dag zal komen, zei de heer Paul Hymans(1) in 1903, waarop de onpartijdige geschiedenis over deze fantasmagorie recht zal uitspreken. Zij zal aanwijzen waar het fanatisme schuilde, zal zeggen wie de foltertuigen hanteerde en wie de martelaars waren. De eenige slachtoffers waren de ongelukkigen, door de geestelijkheid voor het dilemma geplaatst: of aan hunne overtuiging ontrouw te worden en hun kinderen van de officiëele scholen weg te nemen, of vervolgd te worden tot in den schoot van het huisgezin en bloot te staan aan de berooving hunner zedelijke rust. De eenige slachtoffers waren de duizenden onderwijzers, broodeloos gemaakt door den reactionnairen storm van 1884. De eenige slachtoffers waren de jeugd van hare meesters gescheiden, de natie zelve, getroffen in haar dierbaarst belang: de opvoeding van het Belgische kind'.

En wat verkondigde deze 'schuldige en verderfelijke' wet? Zij verwereldlijkte het staatsonderwijs, schafte het verplicht godsdienstig onderwijs, het kerkelijk toezicht en het recht der gemeenten om vrije scholen aan te nemen af. Tegelijkertijd stichtte zij overal de openbare school, voor eenieder toegankelijk, en verbeterde den stoffelijken toestand van het onderwijzend personeel. Eindelijk, als verzoeningsmaatregel, machtigde zij den priester, op bepaalde uren, in de school zelve, geheel onafhankelijk, den catechismus te komen aanleeren. In deze als 'zonder God' aangegeven scholen, bood de Staat den huisgezinnen het godsdienstig onderwijs aan, zonder het op te dringen.

De nieuwe wetgeving was aldus ingegeven door de twee grondbeginselen, waarop de liberale leer in zake schoolpolitiek berust: eerbied voor de vrijheid van onderwijs, aan allen gewaarborgd, zelfs aan de Kerk; stipte onzijdigheid, uit een con-

(1) Rede uitgesproken, op 20 September 1903, bij de inwijding van het standbeeld van Jules Bara. Brussel, Van Buggenhoudt, 1903, blz. 17.

fessioneel oogpunt, der ten koste van den Staat gegeven opvoeding

Verdraagzaam, verzoeningsgezind, in een woord liberaal, liet de wet van 1879 den huisvader vrij in de keuze der school, maar gaf te verstaan dat de openbare dienst van onderwijs, den stempel, het kenteeken zelf van den modernen Staat zou dragen, wereldlijk zou zijn als hij, enkel en alleen onderworpen aan de burgerlijke overheid en vreemd aan alle godsdienstige invloeden.

En ziet de tegenstrijdige handeling of liever de buigzaamheid der roomsche Kerk, zoo handig om zich te plooien naar de verschillende eischen van hare veranderlijke lotsbestemming. Dit regiem, 'schuldige dwaling' in België, is waarheid aan gindsche zijde van den Atlantischen Oceaan. Zooeven toonden wij de katholieke geestelijkheid, in de Vereenigde Staten, verzoend met de leer der scheiding van Staat en Kerk. Nu wijzen wij hierop, hoe zij, in de Amerikaansche Republiek, zich zonder voorbehoud vereenigd heeft met het beginsel der neutrale school.

'Wij gelooven, verklaart Mgr. Spalding,[1] de bisschop van Peoria dien wij reeds aanhaalden, dat godsdienst een noodzakelijk bestanddeel der menschelijke natuur is, en bijgevolg een bestanddeel van elke goede opvoeding. Daar waar het doenlijk is, stichten en onderhouden wij scholen, waar wij, onder meer, onderwijzen wat wij meenen dat godsdienst is. Omdat dit in de openbare scholen niet gedaan wordt, vinden wij hunne inrichting onvolledig, maar wij veroordeelen ze niet. In een land, als het onze, schijnt geen ander stelsel van openbare scholen mogelijk. *Wij zijn dus openlijk en zonder voorbehoud aan de onzijdige school gunstig en bijgevolg gunstig aan de schoolbelasting.* Voor mij zelven - en ik geloof de katholieke meening uit te drukken - zou ik niet alleen, als ik er de macht toe had, de inrichting onzer openbare scholen niet verdelgen, maar ik zou alles doen om ze uit te breiden en te verbeteren. *Ik geloof in onzijdige scholen en in algemeen*

(1) ALBERT HOUTIN. *L'Américanisme.* Parijs, 1904, blz. 103.

onderwijs. Ik geloof dat daar, *waar de politieke meening het toelaat*, *het onderwijs verplicht moet zijn.*'

Ten opzichte der grondwettelijke vrijheden, verwekte de wet van 1879 geene grieven voor de clericale partij. Nochtans, toen in 1884 deze partij weer aan het bewind kwam, was haar eerste zorg deze wet af te schaffen. Gedwee werktuig der Kerk, kondigde het ministerie Malou, reeds op 28 September, zijne schoolwet af, eene confessioneele wet, waarvan de clericale strekking nog meer uitkwam door de wet van 15 September 1895. Daar vierde de Kerk de zege harer eeuwenoude eischen. De gemeenten kunnen de vrije scholen aannemen en zijn ontheven van de verplichting om openbare gemeentescholen te stichten of te onderhouden. Het studieprogramma is ingekort, de stoffelijke positie der onderwijzers benadeeld. De gemeenteraad kan ze, wegens ambtsopheffing op non-activiteit stellen en hunne jaarwedde verminderen. Eindelijk, stelt de wet van 1895 vast, dat godsdienstonderwijs verplicht is, op de lagere en normale scholen, behalve schriftelijke vrijstelling gegeven door de ouders. Zedeleer en godsdienst worden onafscheidbaar verklaard. Het zedelijk en godsdienstig onderwijs ontsnapt aan het burgerlijk toezicht en is alleen aan de kerkelijke opzichters onderworpen. De aanneembare bijzondere scholen kunnen van den Staat toelagen verkrijgen.

Aldus de clericale schoolwetregeling. Feitelijk is de toestand van het onderwijs nog ellendiger. De alvermogende geestelijkheid heeft vrij spel om stelselmatig en hardnekkig haar werk van vernieling der openbare school te vervolgen, dank zij de medeplichtigheid der regeering, der opzichters en der aan haar verkleefde gemeentebesturen.

Het was - moet men het zeggen? - in naam der vrijheid, dat het zegevierend clericalisme hare onderwijsrevolutie uitvoerde. Maar de vrijheid, die de Kerk vordert is, niet alleen de vrijheid tot het geven van onderwijs, het recht om scholen te openen, maar ook het recht op toelagen, het recht van onderrichten ten laste van de gemeenschap. Zij heeft het regiem der 'gesubsidieerde vrijheid' uitgevonden. En dit

is nog niet voldoende. Zij eischt ook vrijheid zonder mededinging, vervolgt de verovering van het openbaar onderwijs, met het wachtwoord ‘de Staat buiten de school’. ‘De Staat moet, vermeldde het verslag der beweegredenen der wet van 1884, zijn eigen aftreden voorbereiden op het gebied van onderwijs’.

Aan dergelijke eischen, kan en zal het anticlericale liberalisme nooit willen voldoen. Nimmer zal het aannemen, dat een wereldlijke Staat het onderwijs eener sekte betaalt, die, in scholen met 's lands penningen gesteund, onze grondwettelijke vrijheden schandvlekt ‘als tegenstrijdig zijnde met de ware wetten der christelijke maatschappij’. Het moet, op straffe van tekortkoming aan de eerste zijner plichten, weerstand bieden aan de aanmatigende eerzucht eener Kerk, die overal de neutrale school door de congregatieschool wil vervangen en door het godsdienstonderricht verplicht te maken, aan de heele opvoeding een confessioneelen geest wil inprenten. Wanneer het aldus handelt, kan het anticlericalisme, ter goeder trouw, beschuldigd worden een anti-godsdienstig werk te verrichten?

Het was niet alleen op het gebied der lagere school, dat het liberalisme, in zake onderwijs, onoverwinnelijke vijanden bij de geestelijkheid en de clericale partij ontmoette. De wet op het middelbaar onderwijs van 1 Juni 1850 werd eveneens bitter gelaakt, als zijnde een aanval op het geweten, een verkrachting der rechten der Kerk, ‘een wezenlijke oorlogsverklaring tegen den invloed van den godsdienst.’ Het schoolprogramma behelsde nochtans het onderwijs van den godsdienst. Dit was onvoldoende. Een herderlijke brief van den kardinaal-aartsbisschop van Mechelen verklaarde, dat de Kerk niet kon toestaan, ‘dat hare vertegenwoordigers den drempel van inrichtingen overschreden, waar zij niet vooraf den waarborg had, een homogeen personeel aan te treffen in staat om met haar samen te werken tot eene christelijke opvoeding, alsmede geschikte boeken om dat doel te bereiken.’

Een zelfde botsing ontstond, eenige jaren later, in 1856, tijdens het ministerie De Decker, tusschen de liberale en de

clericale leer, ten opzichte der wetenschappelijke vrijheid onzer hoogleeraren (voorvallen Brasseur en Laurent). Een bisschoppelijk mandement veroordeelde het onderwijs der Gentsche Universiteit ‘als gift voor het verstand.’ De leeringen van verscheidene professoren werden in den ban geslagen als ‘valsch, verderfelijk, godlasterend en kettersch.’ ‘Het hooger onderwijs, verklaardde de heer Dechamps in de Kamer, mag nooit met de leer der katholieke Kerk tegenstrijdig zijn’. Ook ditmaal eischte de liberale partij, bij monde van haar welsprekenden woordvoeder, Frère-Orban, het recht van vrij onderzoek. En de beroemde redenaar voegde er bij: ‘Wij vallen de godsdienstige ideën niet aan, maar wij meenen, wij zijn innig overtuigd, dat vrijheid alleen gunstig is voor de ontwikkeling der godsdienstige gedachten.’

Ook later stuitte de wet van 19 December 1864 op de studiebeurzen, op hetzelfde verzet der clericale partij. Zij had, in de oogen der rechterzijde, het ernstig onrecht den dienst der studiebeurzen te verwereldlijken en het beheer daarvan toe te vertrouwen aan burgerlijke besturen, uitgaande van de publieke overheid en door de wet geregeld. Nogmaals weeklaagde de Kerk over verbeurdverklaring, berooving der katholieke Universiteit van Leuven en der kerkelijke onderrichtinstellingen, die zeer handig er toe gekomen waren de grootere meederheid der stichtingen ten haren bate in te palmen. Vergeefsch getier! Het ontwerp bepaalde er zich toe het erfdeel van het openbaar onderwijs weder samen te stellen, door middel der giften geschonken onder andere aan onderwijsinrichtingen, die alsdan verdwenen waren. Het beschermde de vrijheid van geweten met den, aan alle toezicht ontsnappende begevers, het recht te ontnemen den beursgenietenden eene bepaalde schoolinrichting op te dringen. Maar het schafte een niet gewettigd monopolie der kerkelijke onderwijsinstellingen af. Onmiddelijk rees de beschuldiging van plunder- en sektewet.

En zoo wordt, in de vijf-en-zeventig jaren van ons nationaal bestaan, de dagelijksche strijd gevoerd tegen de altijd opdagende eischen der Kerk.

Die strijd werd geleverd op het vraagstuk der begraafplaatsen. De Kerk vorderde het recht om uit de gewijde gedeelten der kerkhoven hen uit te sluiten, die door haar afgestooten worden. Zij wenschte aan de burgerlijke overheid de verplichting op te leggen om hare besluiten te eerbiedigen. Zij wilde degenen, die buiten haar stierven, delven 'in den hoek der verdoemden', 'het hondenhol', onzaliger gedachtenis. De constitutioneele liberale partij weigerde integendeel de begraafplaatsen te verdeelen volgens de geloofsbelijdenissen en vorderde een éénig rustveld voor alle burgers, wie ze ook mogen zijn. 'De begraafplaatsen, beweerde de Kerk, zijn de kerken der dooden, evenals de tempels de kerken der levenden.' Het liberalisme antwoordde: 'De burgers zullen, ter wille van hun godsdienst, niet meerder in den dood, dan in het leven gescheiden zijn.'

Op het gebied der liefdadigheid is de strijd reeds gestreden, doch kan zich evenwel morgen herhalen. Ook hier heeft de Kerk eene veroveringspolitiek. Dit ontdekte men in 1857, toen het ministerie De Decker aan de beraadslagingen van het Parlement de beruchte 'kloosterwet' voorlegde, deze vermetele poging tot clericalisatie der openbare weldadigheid. De officiëele, wereldlijke en onzijdige liefdadigheid werd bijzaak. Naast haar verhieven zich machtiger, de privaat weldadigheids-inrichtingen, de onderwijs- en propaganda instellingen, met door de eeuwigdurende stichtingen verzekerde perenniteit. 'De natuurlijke bemiddelaar der liefdadigheid tusschen arm en rijk zal voortaan de priester zijn. De geestelijkheid zal de uitdeelster der aalmoezen zijn, de ingeefster en uitvoerster van den wil der rijken, de voogdes der armen. Zij zal heer en meester zijn in de school, in de armen- en gasthuizen, in den huiselijken kring'. Hier ook dekte een bedrieglijke vlag de waar. 'Er bestaat geene ware vrijheid van liefdadigheid, riep minister De Decker uit, zonder het recht om voor de toekomst te stichten'. Het ontwerp leed schipbreuk op den tegenstand der redenaars van de oppositie. Aan deze liefdadigheidswet ontbrak de liefdadigheidsgeest. Zij was alleen door partijdige en confessioneele inzichten ingegeven. Nogmaals had de libe-

rale partij, verre van de godsdienstvrijheid te krenken, de gewetensvrijheid verdedigd tegen de geestelijkheid en de reactionnaire krachten, die haar steunden.

Ondanks deze nederlaag, heeft men de hoofdgedachte, waaruit dit ontwerp van 1857 ontsproot, niet laten varen. Zij schemert door in het onlangs verschenen ontwerp der bijzondere commissie van openbare weldadigheid, het ontwerp Van Overbergh, dat, ten slotte, de tweede uitgave is, maar nog stouter opgevat, van de 'kloosterwet' De Decker. De clericale partij heeft dit ontwerp nog niet in de Kamers neergelegd, maar zij wacht enkel op eene gunstige gelegenheid om aan de geestelijkheid deze voldoening te gunnen.

In de heele politieke werking van het clericalisme is dus de confessioneele geest overheerschend. Hij openbaarde zich nog onlangs in de wet van 17 Februari 1905 over de echtscheiding, in de wet over de zondagrust, evenals in zijne vroegere wetgeving. Uit den aard is de clericale partij een partij van despotisch piëtisme. Zij kan dit niet loochenen. Zij is, op politiek gebied, de uitdrukking eener theologie. Zij dient een geloof, den wil eener sekte. Zij bemint de vrijheid en eischt verdraagzaamheid in zooverre vrijheid en verdraagzaamheid hare belangen begunstigen. De brutale bekentenis van Veuillot blijft immer waar: 'Tegen het liberalisme, vorderen zijne tegenstanders de vrijheid namens zijne beginselen, en weigeren ze namens de hunne'.

Om den zegevierenden bloei der clericale macht te doen uitschijnen, om het stelsel van verdrukking te beoordeelen, waaraan onze huidige meesters ons onderwerpen, is het niet voldoende hun wetgevend werk in herinnering te brengen. Het tafereel zou niet volledig zijn. Naast de teksten, die de wetten uitdrukken, bestaat de uitvoering, die ze op administratief gebied erlangen. Dank zij de uitsluitend partijdige benoemingen, doordringt de clericale geest alle besturen: het onderwijs, de magistratuur, het leger. Bij iedere gelegenheid, bemoeit de geestelijkheid zich met de staatszaken, oefent zij toezicht uit op de publieke macht. Hare dienaren hebben het monopolie der regeeringsmiddelen. Godsdienst met politieke propaganda

vereenigend, treedt de priester rechtstreeks, officiëel op in onzen partijstrijd, zetelt in de verkiezingscomité's, roept kiesvergaderingen bijeen, houdt meetingen in de kerk. De godsdienstige plichten en de politieke werking vereenzelvigen zich in het uitoefenen van het geestelijke ambt. Meer nog dan zieleherder, is heden de priester verkiezingsagent. De moreele overmacht, die de geestelijkheid door haar ministerie verkrijgt, wordt nog vermeerderd door de toelagen haar zoo mild door het Gouvernement geschonken. Zij trekt voordeel uit alle begrootingen. Overal loert zij op buit. Onder duizend voorwendsels ontvangen hare onderwijsinrichtingen, alle confessioneel, lagere, nijverheids-, beroeps- en landbouwscholen, ruime toelagen. Politieke verkiezingsvereenigingen, die door haar gesticht en bestuurd zijn, en die, onder den naam van boerenbonden, syndicaten, samenwerkende en mutualistische maatschappijen, èn landelijke bevolking èn werklui aanwerven, worden door 's lands penningen gesteund. Zij heerscht als meesteres. De regeering voert hare bevelen uit. De clericale politiek is niets anders meer dan een taktiek ten dienste eener godsdienstige propaganda.

Ziedaar de reden van bestaan van het liberaal anticlericalisme. Anticlericaal is de liberale partij geworden, noch door sektarischen geest, noch door ongodsdienstigheid, maar uit noodzakelijkheid, uit logica, tot verdediging en eigen behoud. De strijd, dien zij volhoudt, is dus iets anders dan ‘de vruchtelooze clerico-liberale twist’, waarvan eenigen goedvonden het naderende bankroet te voorspellen. De laïciteit, verklaarde men, is bepaald zegevierend, de confessioneele geest doode letter. Bedrieglijk optimisme, waarvan de gebeurtenissen spoedig de ijdelheid lieten inzien! Morgen, zooals gisteren, zal de eeuw hare veroveringen tegen den offensieven terugkeer der tot het verleden behoorende ideën moeten beschermen. En het tweegevecht zal voortduren, zonder verpoozing of genade, tot den dag, waarop de Roomsche Kerk eindelijk hare eerzuchtige onverzoenbaarheid zal afleggen, zich zal vrijmaken van de kwellende herinneringen aan hare aloude oppermacht, zich zal schikken in ‘het onheil der tijden’, zal terug treden

in de rij, zonder voorbehoud, het gemeene lot deelende van alle godsdienstige geloofsbelijdenissen.

Laat het liberale anticlericalisme in dezen strijd, waartoe de politieke legers van Rome het uitdagen, in de toekomst, zooals in het verleden, zich houden aan het wachtwoord: ‘Strijd tegen het clericalisme, maar vrede aan den godsdienst’.

HENRI BODDAERT.

Gabriele d'Annunzio.

De Italianen, trouw aan hun beroemd verleden, toonen zich steeds een kunstvolk van buitengewone begaafdheid. Rijzen er in hunne steden geene nieuwe prachtgebouwen op, welke bewondering wekken bij landgenoot en vreemdeling, - roepen de penseelen hunner huidige schilders geene tafereelen in 't leven, die op wereldtentoonstellingen waardig mogen prijken naast de kleurscheppingen van Vlamingen, Hollanders, Duitschers en Franschen, - in de beeldhouwkunst, de muziek en de letteren hoeven zij thans voor geen enkel volk de vlag te strijken.

Bepalen wij ons bij de litteratuur, om ons eventjes te herinneren, hoeveel schoonklinkende namen op dit gebied er uit Italië reeds tot ons oor doordrongen. Zonder verder achteruit te gaan dan het jaar 1880: daar hebt ge *Salvatore Farina* met zijne fijne humoristische verhalen, welke doen peinzen aan die van Lindo en Dickens; *Mathilde Serao,* die in mannelijke romans onbewimpeld het modern Italiaansch leven schetst; de kloeke dichteres *Ada Negri,* in wier strijdlustig talent mevrouw Elisabeth Browning hare wederga gevonden heeft; *Edmondo de Amicis,* den kleurigen vertolker van zoo menigvuldige treffende reisindrukken, den grooten patriot, die ‘Cuore’ schreef, dat eenig boek, tintelend van gevoel, roerend en boeiend als geen, een meesterstuk voor kinderen en voor volwassenen tevens; *Giovanni Verga,* den realistischen, zenuwachtigen verteller uit het leven der boeren in Sicilië; *Antonio Fogazzaro,* wiens verzen en proza met elkander wedijveren in rijkdom aan dramatische verbeelding; en eindelijk *Gabriele d'Annunzio*, den jongste van allen, met wiens persoon en werken wij ons in de volgende bladzijden willen bezighouden.

Hij werd geboren in 1864 aan boord van de brigantijn *Irène,* in 't midden van de Adriatische zee. Met het oog op hetgeen hij later worden zou, scheen zijne geenszins gewone, ja romantische intrede in de wereld, een veelbelovend voorteeken. Hebben de baren hem gewiegd, zijne eerste jeugd sleet hij in de bergen der Abruzzen, waar hij opgroeide tot een wonderkind, dat spoedig alles wist en alles leerde, doch een grilligen aard bezat, eigenzinnig en hartstochtelijk.

Hij bleek een vroegrijpe knaap. In 't college van Prato, waar hij tot 1880 studeerde, verbaasde hij zijne professors door zijn open geest en speelde hij het haantje-vooruit tusschen de scholieren. Hier was 't, dat eensklaps,

bij 't lezen van verzen, zijn dichterstalent in hem ontwaakte en hem poëzie ingaf, waarmee hij, als een andere Victor Hugo, een prijs had kunnen winnen in een wedstrijd.

Student geworden aan de universiteit te Rome, leidde hij een wild leven. Zijne geldmiddelen lieten hem toe, aan zijn dorst naar vermaak den vrijen teugel te vieren, en voorwaar! de vroolijke, dartele jongeling ontzegde zich niets. Onverzadelijk tevens kwelde hem zijne roemzucht. Om zich te doen opmerken en zijn naam op aller lippen te brengen, zou hij evenals Alcibiades zijn hond den prachtstaart hebben afgesneden!

d'Annunzio handelde gelukkiglijk verstandiger. Door bemiddeling zijns vaders kon hij in 1880 een eersten bundel gedichten uitgeven, *Primo Vere* getiteld, welke overal een zeer gunstig onthaal vonden, en in 1882 gevolgd werden door eene verzameling beknopte verhalen, *Terra Vergine,* en een tweede boek met verzen, *Canto novo.* Het jaar daarop kwam zijn *Intermezzo di rime* van de pers, waarin hij met brio den wellust bezingt.

Zijn vroeg ontluikend, oorspronkelijk en sympathiek genie, zijn lichtzinnig en avontuurlijk karakter, zijn fortuin en sprookjesachtig bestaan op een kasteel in de bergen niet verre van de zee, alles roept vóor de oogen onzer verbeelding de eigenaardig aantrekkelijke figuur van lord Byron, den onsterfelijken, maar ietwat fantastischen zanger van *Don Juan.* Ook d'Annunzio is een schoon man, althans naar zijn portret te oordeelen, en hij moet een aristocraat wezen tot in de toppen zijner vingers. Een fijn hoofd en verzorgde kleeding! Uit een regelmatig besneden gelaat gluren u twee droomerige oogen aan. De dunne lippen prijken met een puntig opgestreken kneveltje, en een kortgeknipte blonde baard siert zijne kin. De gekruiste armen schijnen te duiden op een diep ingeworteld gevoel van eigenwaarde, en de ledige vingers van den handschoen, die coquet onder de mouw uitkijkt, verraden een burgerlijken zin voor opschik. Van kunst of vernuft zegt me de physionomie niets; zij drukt enkel wilskracht en zekere maat van zelfgenoegzaamheid uit. Heel de beeltenis gelijkt nogal op die van Louis Couperus, behalve dat dezes blik meer open en vriendelijker is.

d'Annunzio schijnt veel landen en talen te kennen, talrijke museums bezocht en eene grondige studie gemaakt te hebben van de muziek. Aan lectuur bestaat bij hem geen gebrek, en gaarne pakt hij zijn schat uit, waarvoor men hem reeds menig averechtsch compliment bracht. Laatste trek aan deze karakterschets: hij toont een vrijzinnigen geest en zijn hart klopt warm voor 't volk en voor alle verdrukten.

Zijne pen is zeer vruchtbaar. Sedert 1883 schreef hij niet minder dan vier bundels gedichten, twee met novellen, tien romans, vier treurspelen en twee kleine stukken in één bedrijf! Bijna alles werd vertaald of zal 't weldra wezen, het een in 't Fransch, het ander in 't Duitsch.

Algemeen geprezen wordt de heerlijke vorm zijner verzen, hunne edele, zangerige taal, smijdig en kleurrijk.

Als prozaschrijver begon hij met novellen, een dertigtal, en deze plaatsten den jongen kunstenaar in éens aan de zijde van de beste vertellers uit zijn eigen land en daarbuiten.

Ziehier den inhoud van zijn eerste verhaaltje, *De Klokken,* nauwelijks een dozijn bladzijden lang; het dagteekent van April 1880, toen hij nog leerling was op 't college.

In een hokje van den kerktoren, ergens in een klein landstadje op den boord der Adriatische zee, huist Biasce, de klokluider, een arme, half onnoozele knaap, die, een gemoderniseerde Italiaansche Quasimodo, slechts leeft voor zijne drie klokken, en, sedert eenigen tijd, ook voor Zolfina, een aardig boerinnetje, dat 's jongelings verliefde fantazie uit den sluimer heeft gewekt.

'Daarboven was hij koning. De ranken van het dichte eiloof klommen tegen den ouden afgeschilferden muur omhoog met jeugdige speelsche kracht; zij slingerden zich om de balken van het dakgestoelte als rond levende stammen; zij bekleedden de roode tichelsteenen met een behang van hartvormige glimmende blaadjes, net gelijk plaatjes in glazuur; zij hingen door de breede galmgaten als eene wriemeling van fijne kruipdieren; zij bestormden de dakpannen, vroolijk gemaakt door vogelnesten, oude en nieuwe, reeds vol getjilp van parende zwaluwen. Men noemde hem gek, den armen Biasce, maar, ginder omhoog, was hij koning en dichter. Wanneer de heldere hemel zich welfde over het bloeiende land, als de Adriatische zee vonkte van zonne-oogen en oranjeroode zeilen, de straten wemelden van arbeidsdrukte, dan bleef hij op de tinne van zijn toren als een wilde valk, zonder iets te doen, het oor gelegd tegen de zijde der Wolvin, het vervaarlijk en prachtig beest, dat hem op zekeren avond het voorhoofd gespleten had; en van tijd tot tijd klopte hij er met den knokkel van den vinger op, luisterend naar de lang aanhoudende heerlijke trillingen. In zijne nabijheid blonk de Zangeres als een juweel in haar mantel van arabesken en cijfers, met het beeld van den heiligen Antonius in reliëf; verder af vertoonde de Vledermuis haren ouden balg, gespleten overlangs met een breede barst, en hare uitgestukte randen.

'Welke mijmeringen op deze drie klokken, wat dwaas gedroom, welke lyrische buien van drift en verlangens! En wat was het mooi en lief, Zolfina's beeld, oprijzend uit deze zee van klankgolvingen op de brandende middagen, of verzwindend bij de avondschemeringen, wanneer de Wolvin haren toon van bezwijmende melancholie aannam en haar geklep vertraagde tot langzaam uitsterven.'

Biasce en zijne uitverkorene beminnen op den duur elkander met blakenden hartstocht.

Maar zekeren morgen dat hij haar bij de fontein wachtte met een tuiltje verschgeplukte vlieren, vernam hij, dat zij erg ziek te bed was gaan liggen.

De arme jongen kent rust noch duur meer en dwaalt als een ijlhoofdige rond haar huis.

En Zolfina sterft! ...

Gemengd in eene schaar bezoekers, komt hij haar lijk een poosje aanstaren, akelig uitgestrekt in de doodskist vol bloemen.

Dan gaat hij naar zijn toren, beklimt de houten ladder tot halver hoogte, neemt de koord van de Zangeres, maakt een strop, steekt er zijn hals door en springt in de ruimte.

'De schokken van den gehangene hadden voor gevolg, dat, in de stilte van den Goeden Vrijdag, de Zangeres in eene flikkering van licht vijf of zes onverwachte beieringen uitzond, zilverachtig, vroolijk; en eene vlucht zwaluwen klapwiekte van het dak in de zon.'

Men zal gaarne erkennen, dat dit treffend verhaaltje eigenaardig van vinding is en realistisch schoon uitgewerkt.

Het deed van eerstaf voor den jeugdigen schrijver eene heerlijke toekomst voorspellen, en over 't algemeen heeft hij zijne talrijke vrienden en bewonderaars in en buiten Italië tot heden nooit teleurgesteld.

In eene andere vertelling, *De Zecchinen* geheeten, leidt hij zijne lezers eene gemeene kroeg binnen, bezocht door verloopen, afschuwelijke kerels en gevallen vrouwen. Ook de dikke bazin is eene wulpsche slet, die zich gaarne laat streelen en kussen van Passacantando, een rabaut van de ergste soort. Zekeren avond beweert hij brutaal weg, genoeg van haar te hebben en wil grommend heen. Zij slaat hem in drift de armen om den hals, vragend wat hij verlangt; sleept hem naar de toonbank, opent de lade en biedt hem met een gebaar alles aan. Haar lieverd acht den inhoud de moeite niet waard en eischt meer geld. Het wijf stamelt, dat het al is, wat zij bezit. 'En de gouden zecchinen van uwen man?' grijnst Passacantando. Een oogenblik aarzelt zij. Dan sluipen beiden naar boven, waar de man ziek te bed ligt, in diepen slaap gedompeld. De afgeleefde grijsaard bezat inderdaad sedert lang twee blinkende zecchinen, een erfstuk, met angstige zorg bewaard tusschen de snuif in de hoornen doos. De gele munten vertegenwoordigden heel de vreugd van den oude, die ze telkens met wellust betastte. Op hunne teenen betreden de twee schurken het armzalige, muffig vertrek. Met ingehouden adem steekt de deugnietster de hand onder het kussen van haren echtgenoot, vat de snuifdoos en vlucht er mee naar de trap, gevolgd door Passacantando. Samen scharrelen zij met onzekere handen naar de stukken; de tabaksgeur prikkelt hun in den neus, zij beginnen te niezen en proesten het uit van 't lachen. Doch eensklaps hoorden zij iets, boven aan de trap. Daar was de afzichtelijke grijsaard verschenen, in zijn lompenhemd, roepend uit alle macht: 'De zecchinen! de zecchinen! de zecchinen!'

Eene zonderlinge verbeelding bezit d'Annunzio! Maar hier is 't minder het verhaal, dat in aanmerking komt, dan wel de benijdenswaardige kunst van beschrijven. Met enkele trekken staat daar 't bordeel; de per-

sonages en hun midden pakken u door de kleur, ijselijk waar en schoon. Ik dacht daarbij onwillekeurig aan sommige paneelen van Joost van Craesbeeck.

Eene fraaie novelle, akelig-aandoenlijk, vormt *De Martelaar*.

Een logger vaart met eene lading tarwe eene kleine Italiaansche haven uit, naar Dalmatië toe, door de Adriatische zee. De bemanning bestaat uit den kapitein, vijf matrozen en een kajuitjongen. Allen zijn kloeke zeelieden, verhard tegen alle gevaren, en zij kennen den weg op hun duimpje. 't Is een kalme Octoberavond; de volle maan rees pas boven den gezichteinder.

Eens in 't ruime sop, uitgepraat en moe pijpen gerookt, trekt de een na den andere naar onder, om te rusten, behalve Cirù, die de wacht heeft op het dek.

Op 't oogenblik van af te dalen wijst Gialluca een kameraad een punt aan in zijn hals: ‘Zie eens, wat ik daar heb?’ - De andere kijkt en antwoordt: ‘'t Is niemendalle. Vergeet het.’

Het schijnt eene roode vlek als bij een insektensteek, met in 't midden een puistje.

‘Het doet me zeer!’ mompelt Gialluca.

In den nacht groeit de pijn snel aan; de arme kerel kan geene beweging doen zonder luid te kermen. Zijne maats krijgen medelijden met hem en beginnen te peinzen op geneeskundige middeltjes. De oudste, een stuk dokter, stelt eene pleister van meel en honig voor, maar de bestanddeelen ontbreken, en beschuit kan niet dienen. Men behelpt zich dan met een fijngehakten ajuin en een handvol geplet graan; doch de lijder werpt ongeduldig na een kwartier den heelen boel in zee. Om zijne smart te verbijten, gaat hij aan 't roer staan.

's Morgens is 't gezwel veel grooter geworden, tevens donkerder van kleur. De manschap blijft er onthutst op staren; zij wisselen met elkander bedenkelijke blikken; een hunner spreekt de gedachte van allen uit: ‘'t Lijkt een kwaadaardige zweer!’

Inderdaad, 's anderdaags breekt eene afzichtelijke etterwonde open, die zich immer uitbreidt.

Gialluca aanroept vol schrik den heiligen Rochus, onder belofte van tien, twintig pond was. Neergeknield te midden van 't dek, strekt hij zijne armen ten hemel uit, smeekend en biddend, met den naam van zijn vader, moeder, vrouw en kinderen op de lippen. Rond hem slaan al de makkers vroom een kruis bij iedere aanroeping.

Tot overmaat van ongeluk begint het schip te dansen op de holle zee; de hemel is duister geworden; de wind raast. De kapitein schreeuwt een bevel uit, de matrozen stuiven eensklaps uiteen, ieder aan zijn werk.

Alleen de beklagenswaardige Gialluca kan geen dienst meer bewijzen. Als een bezetene dwaalt hij rond, doch vindt nergens rust, boven niet en in

de kajuit niet. Hij hijgt naar lucht en ziet bleek van smart. Zijne tochtgenooten, zonder hunnen post te verlaten, redetwisten over geneesmiddelen; elk houdt er eene methode op na; hunne woordenwisseling doet hun het gevaar vergeten.

Met den nacht groeit de storm aan. De baren kletsen over het dek.

Tegen den morgen roept Gialluca plotseling radeloos uit: ‘Snij op!’

En, terwijl de boot immer als een notedop ligt te schommelen, wordt de ijselijke wonde uitgesneden. Het gehuil van den armen patiënt vermengt zich met het zee- en windgeloei. Nu volgt wasschen, en uitbranden met kokend teer. De martelaar staat helsche smarten uit. Hij belooft zijn lieven heiligen Rochus eene zilveren lamp met olie voor een heel jaar, benevens dertig pond kaarsen, als hij mag genezen.

Doch hij verzwakt zichtbaar; stervend draagt men hem naar onder, in de kooi, waar hij weldra den geest geeft, terwijl de matrozen zich onledig houden met het stoppen van een lek.

Zij weten niet wat doen met het lijk. Zullen zij niet beschuldigd worden, hun makker gedood te hebben?

Na eene korte beraadslaging steekt men den aflijvige in een zak en slingert hem in zee. Eene poos! ... Dan vuren zij hunne pijp aan zonder iets te zeggen.

Het weder is gunstig geworden. Na twee uren goede vaart loopen zij de haven van Spalatro binnen. Kennissen op een ander schip vragen naar Gialluca.

‘Wij hebben hem in zee verloren tijdens den orkaan!’ luidt het antwoord.

Hiermee eindigt dit kort verhaal, een meesterstukje van vertelkunst en schildering.

Even knap gedaan is de vertelling *Sint-Pantaleon,* waarin d'Annunzio met Zola schijnt te wedijveren om wriemelende honderdkoppige massa's te malen, wilde, baldadige drommen zóo vol beweging dat onze oogen er van schemeren en ons hoofd begint te duizelen. Hier wordt een woest, bloedig gevecht voorgesteld in de kerk van een klein stadje, tusschen twee benden tot razernij opgezweepte dwepers, die elk hunnen mirakuleuzen heilige verdedigen. Wie eenmaal de beschrijving las van dit afgrijselijk tooneel - een kleine burgeroorlog, waarbij honderden bijgeloovige, domme, naar wierook en was riekende processiemenschen, huilend, brullend, vermaledijdend, te midden van 't angstgegil hunner vrouwen en kinderen, elkander omverschieten, met messen doorkerven, met bloempotten doodgooien, - wie het zag, ging ik haast zeggen, vergeet het nooit.

Een contrast hiermee vormt de stille novelle, die *Anna's Herinneringen* heet, en waarin de geschiedenis verteld wordt van een arm eenvoudig vrouwken, wier onbeduidend leven eene grijze aaneenschakeling vormt

van droeve episoden en bitteren tegenspoed, alles gedragen met eene zielsgelatenheid, die tot weemoedige bewondering stemt. De auteur schonk ons hier een fraaien, eigenaardigen tegenhanger van ‘Un Coeur simple’, door Gustave Flaubert.

De uitgebreidste van al zijne novellen voert den titel *Episcopo en Co.* Het is eene diep ontroerende, doorwrochte zielstudie, de met zeer indrukmakende kleuren geschilderde lijdensweg van een te braven man, een deerniswekkenden sukkel, die zich laat koppelen aan eene zedelooze vrouw en tot speelbal dient zijner zoogenaamde vrienden. Ten bloede bespot en getergd ploft hij drie-, viermaal een groot keukenmes in den rug van zijn vrouws hatelijken minnaar, die zijn zoontje sloeg...

Thans meenen wij genoeg te hebben aangehaald om onze lezers eene gedachte te geven van d'Annunzio's talent als novellist. Hij beweegt zich doorgaans in de wereld der arme, geringe, kleine menschen. De keus zijner onderwerpen dunkt ons vreemd, evenzeer de personages als hun karakter en daden. Ondeugd, wanbedrijven, ruwheid, geweld, overspel en moord vormen schering en inslag zijner kunst. De vroegere gaaf van 't vertellen, die men oud en versleten, ja dood waande, verrees opnieuw in dezen genialen Italiaan. Hij doet ons luisteren met ingehouden adem; wij hangen aan zijne lippen, bekoord door zijne schitterende fantazie. 't Is of wij Guy de Maupassant hooren in zijne vlugge, klare, boeiende manier van voordragen; maar er zit meer kruim in, wij krijgen fijner karakterontleding, warmer kleuren.

Met de novellen eindigt de eerste periode van d'Annunzio's litterarische loopbaan, waarin hij zijne verbeeldingskracht den vollen teugel viert.

In 1889 verscheen ‘*Il Piacere*’ (Plezier), zijn eerste roman, waarop met korte tusschenpoozen acht andere volgden, door den schrijver in drie groepen verdeeld: van de *roos,* de *lelie* en den *granaat.* Dat er voor die schikking in cyklussen eenige ernstige reden bestond, dat zij iets van wezenlijke beteekenis zou uitdrukken - het wil er bij mij niet in! Ik beschouw dit groepeeren eenvoudig als een offer aan eene artistenmode van onzen tijd, bloote aanstellerij, die men vanwege zulken knappen schrijver als d'Annunzio niet anders dan een beetje flauw en vrouwelijk-behaagziek kan vinden.

‘*Plezier*’ nu, hoe uitgebreid ook, geeft niet veel meer dan éene uitvoerige karakterstudie, de fijn uitgewerkte ontleding der ziel van maar één persoon, den graaf *Andreas Sperelli,* - geplaatst in eene schoone, belangwekkende lijst: Rome en de hooge wereld aldaar.

Het boek opent met een prachtig hoofdstuk, eene avondpartij namelijk bij de markiezin Franciska d'Ateleta, de nicht van Andreas. Deze bevindt zich, als doorgaans, tusschen de uitgenoodigden. Het is een zeer innemende jonge man met een ongewoon aristocratisch voorkomen. Afstammeling uit een oud-adellijk, rijk en begaafd geslacht, geleerd, belezen, bereisd,

geboren dichter en met kunst als doortrokken, speelt hij zoowat de rol van Byron. Hij had eene al te vrije opvoeding ontvangen, werd spoedig een verwende knaap, verzot op genietingen, en leefde thans als een verwijfde wellusteling, met zorg verborgen achter een masker vol distinctie.

Op dit weelderig en tevens gezellig avondfeest ontmoet Andreas voor het eerst Helena Muti, weduwe van den hertog van Scerni. Zij dunkt hem een prachtstuk van eene vrouw, en, hoewel zij hem ietwat raadselachtig voorkomt, is hij seffens hartstochtelijk op haar verliefd. Hij verslindt haar met de oogen; hij vindt, dat elk harer gebaren, hare houding soms en hare stem, een lachje hier, een blik daar, kortom! iets verleidelijk aantrekkelijks in heel haren persoon, aan zinsgenot doet peinzen en wellust opwekt.

De gunstige indruk is wederzijdsch geweest; de bekoring spant haar net over en weer.

Eenigen tijd na die eerste kennismaking brengt Andreas haar, in wie hij zijn vrouwenideaal verwezenlijkt ziet, een vertrouwelijk bezoek. Helena, hoewel een weinig ongesteld, ontvangt den sympathieken, veelverhopenden jonkman, en nog wel in hare slaapkamer, waar zij met hoofdpijn te bed ligt. Dubbele vurige liefdeverklaring, waar al dadelijk een gevolg aan gegeven wordt, zooals de ondernemende Andreas in zijne gewaagdste droomen zich nooit had durven voorstellen.

'Van toen af werden beiden doorgloord met een volledig, alles vergetend, dol en immer nieuw geluk. De hartstocht nam hen geheel in beslag, maakte hen onbekommerd voor alwat hun twee geen onmiddellijk genot zou geweest zijn. Bewonderenswaardig gevormd naar lichaam en geest voor de practijk der hoogste en zeldzaamste lusten, streefden beiden zonder verpoozen naar het Volstrekte, het Opperste, het Onbereikbare; en zij gingen zooverre, dat eene onbepaalde onrust hen soms aangreep te midden hunner grootste vergetelheid, alsof eene stem uit het diepste van hun wezen oprees, om hen te waarschuwen voor eene onbekende kastijding, een einde zeer nabij. Uit hunne moeheid zelve werd een fijner, stouter, onvoorzichtiger verlangen geboren; naarmate zij zich meer bedwelmden, groeide hunne hartsbegoocheling aan, werkte geweldig, schiep nieuwe fantazieën; zij schenen maar bevrediging meer te vinden in overspanning en overdaad, gelijk eene sterke vlam slechts hare volle kracht bereikt bij hevige windvlagen. Soms opende zich in hunne ziel eene onverwachte bron van genot, evenals eene waterwel opspat onder den hie[...] van een man, die zonder doel omslentert in den doolhof van een bosch; en zij dronken gulzig, tot uitputtens toe. Soms, onder den drang der verlangens, vatte hunne ziel, door een eigenaardig zinsbedrog, het ijdele beeld op van een breeder, vrijer, machtiger bovenaardsch bestaan; en zij gingen daarin op, zij vermeiden er zich, zij ademden er in als in hun natuurlijk element. De fijn- en kieschheden van gevoel en verbeelding wisselden voor hen af met blinde aanvallen van wulpschheid.

Geen van beiden legde eenige terughouding aan den dag bij 't wederzijdsch kwistig wegschenken van genot voor lichaam en geest. Zij smaakten eene onzeggelijke vreugd in 't oplichten aller sluiers, het ontdekken aller geheimen, het schenden aller verborgenheden.

- Welke vreemde liefde! zei hem Helena, zich de allereerste dagen herinnerend, hare ongesteldheid, hare vlugge toestemming. Ik zou mij aan u gegeven hebben den avond zelf, waarop ik u gezien heb.

Zij gevoelde er eene soort trotschheid om.

En haar minnaar zei haar:

- Dien avond, wanneer ik op den dorpel uwen naam hoorde aankondigen zoo kort na den mijnen, kreeg ik - waarom? ik weet het niet - kreeg ik de zekerheid, dat mijn leven aan 't uwe gebonden was voor altijd.

Zij meenden wat zij zegden. Zij herlazen samen het Romeinsche treurlied van Goethe: ‘Lass dich, Geliebte, nicht reun dass du mir so schnell dich ergeben... Laat het u niet berouwen, lieve, u zoo snel gegeven te hebben!’

Nu leiden zij met hun twee een godenleven, louter den wellust gewijd, elken dag eene nieuwe verfijning uitvindend voor hun zinsgenot. En met ongelooflijke kunst, die bij Ovidius geborgd schijnt, weet de schrijver ons de gelukzalige wulpschheid zijner hysterisch verliefde personages te schilderen. Zijn zwierige stijl, overrijk aan beelden en kleuren, herinnert dien van Theophile Gauthier en Louis Couperus; afwisselend streelend en verblindend, sleept hij steeds den bekoorden lezer mee. Heel dit gedeelte van het heidensche boek klinkt en zingt als eene heerlijke antieke ode, Aphrodite opgedragen.

Maar plotseling verlaat Helena de stad Rome, die met de schoonheid harer omgeving, harer gebouwen en andere artistieke schatten de episoden van 't gloeiende liefdeleven van het overdartele paar heeft opgeluisterd. Aan de teekening van dien grootschen achtergrond danken wij menige prachtige bladzijde.

Andreas Sperelli vergeet zijne weelderige minnares bij allerlei andere vrouwen. Als een speelsche vlinder zweeft hij van deze bloem naar gene en vertelt ons in onbewimpelde termen het bijzonder genot, dat elk harer hem laat smaken.

Zekeren dag haalt hij zich roekeloos een tweegevecht op den hals, waarin hij doodelijk gekwetst wordt. Hij geneest echter nog, hoewel langzaam. Den tijd zijner beterschap brengt hij door aan zee, op Schifanoia, het kasteel zijner nicht de markiezin d'Ateleta.

De verrukkelijke ligging van dit zomerverblijf te midden van een wijden heuvelkring, bewassen met olijven en oranjeboomen, met golfgeruisch aan den voet; deze hemelsche omgeving vol kalmende rust en stilte herschept Andreas tot een nieuwen mensch.

Het verleden met al zijn dartel minnegekoos, nooit vrij van bitterheid en walg, dit dol verleden heeft hij ver uit zijn geheugen weggegooid; thans leeft hij enkel voor de beschouwing der zee, die groote, onfeilbare troosteres van gefolterde zielen. Dit onverhoopte *dolce far niente,* gewijd aan mijmeren en fantazeeren, wekt zijn dichterlijk talent uit langen sluimer op, en hij voelt zich blij tot het geluk herboren.

Terwijl hij in deze genoeglijke stemming verkeert, komt er eensklaps bezoek op Schifanoia (Zorgvliet): Maria Ferrès, de echtgenoote van den gevolmachtigden minister van Guatemala, - eene oude vriendin zijner nicht; zij is vergezeld door haren man en beider eenig dochtertje Delphine.

Maria Ferrès maakt diepen indruk op Andreas. Een bevallig hoofd met rijken haartooi; een fijn, edel gelaat, waarop goedheid en stille treurnis te lezen staan. Hij vindt haar eene bekoorlijke vrouw! Zij blijkt zeer verstandig, kent veel muziek, speelt uitstekend piano en zingt met een schoonen mond en diep gevoel.

Sperelli is dadelijk verliefd op haar, maar anders dan vroeger. Door deze engelachtige vrouw begrepen en bewonderd worden schijnt hem het hoogste heil toe. In eens, op de wandeling, bekent hij Maria, dat hij haar bemint. Wederkeerig ziet ook zij den veelzijdig begaafden jongen kunstenaar gaarne, zooals blijkt uit haar dagboek.

Het rein en verheven geluk, dat deze twee nu samen genieten, geeft d'Annunzio de tachtig verrukkelijkste bladzijden van zijn onvolprezen werk in de pen. Het dichterlijk proza bloeit lyrisch op tot een ideaal minnelied.

In de eerste herfstdagen vertrekken de Ferrès, waarop ook de Ateleta's hun buitenverblijf verlaten. Andreas, na een kort oponthoud te Napels, zet te Rome zijn ongebonden leven van vroeger voort.

Toevallig ontmoet hij Helena, die terug in de stad is na eene afwezigheid van twee jaar. Zij maakt hem gelukkig met de belofte van een bezoek. Ongeduldig zit hij op haar te wachten in zijn lekker verwarmd salon, gevuld met al de kostelijke, bevallige en artistieke voorwerpen, die zij vroeger met hare schoone oogen bewonderd had. Eindelijk, daar is zij! ... Hij acht haar nog betooverender dan eertijds, snoeperiger, verleidelijker, en ontkleedt haar met zijn wellustigen blik. Geknield voor haar, legt hij eene nieuwe hartstochtelijke liefdeverklaring af. Maar zij bekent eerlijk slechts gekomen te zijn om hem te zeggen, dat zij hem nooit meer kan toebehooren; zij is hertrouwd, en voortaan mag hij in haar niets anders zien dan eene innig verkleefde zuster. Teleurgesteld, verwijt hij haar, hem nooit oprecht te hebben bemind, en eensklaps razend van drift, wil hij haar nemen met geweld, doch zij weet hem te ontwijken.

Bij de herinnering aan al de wellustige genietingen, welke hij met haar deelde, doet zijne wulpsche verbeelding zijne zinnen gloeien, en hij wanhoopt niet, Helena terug in zijne armen te brengen.

Intusschen ziet hij Maria Ferrès weder, die hem nog immer plato-

nisch liefheeft. Hij woont met haar een concert bij, ontmoet er Helena, en eensklaps lacht hem in zijne ijdelheid en verdorvenheid het Don Juansche plan tegen, de eene vrouw te gebruiken tot verovering der andere, en van zijne twee ‘zusters’ zijne maîtressen te maken.

Prachtig, maar heelemaal in de lijst van den duivelachtig-aantrekkelijken, bedwelmend-mooien roman, onvergetelijk is de beschrijving van den maannacht met sneeuw, wanneer Andreas met een rijtuig en een ruiker staat te wachten op Helena, die hem een rendez-vous heeft toegezegd. In de blanke fantastische stilte ontwaakt zijne dichterziel, en in eene soort van mystieken droom begroet hij de engelachtige schim der leliepure Maria. De andere verschijnt niet. Het slaat twaalf op al de klokken. Woedend beveelt hij den koetsier, naar de Quirinaalplaats te rijden, waar Maria woont. Betooverend is de aanblik van Rome onder een helder glinsterenden sterrenhemel, die weerkaatst in de stralende zuiverheid der versche sneeuw. En vóor de deur van Maria, als eene hulde, werpt Andreas het tuiltje witte rozen.

Hij doet beurtelings met elk harer lange wandelingen door de eeuwige stad, en ieder gelooft, dat de onweerstaanbare vrouwenverleider uitsluitend leeft voor haar alleen.

Maria in 't bijzonder, de schijnbaar engelreine, voelt zich meer en meer ontroerd in zijne nabijheid. Hare onschuld begint lanzamerhand te wankelen. Toch waagt zij het, hem eens te gaan bezoeken, verlokt door de machtige bekoring van het kwaad, en 't is een wonder, hoe de naïeve vrouw niet bezwijkt voor de gloeiende taal en zinbedwelmende kunstgrepen van Andreas.

Later valt zij echter toch in zijne strikken, wordt zijne meest onderworpen minnares, en verzekert den ellendeling, die haar bedroog, dat zij hem met ziel en lichaam heeft toebehoord van den eersten dag hunner kennismaking.

Haar man, een valschspeler, is gevlucht, zij zal met haar kind naar Siena trekken, bij hare moeder, en alwat zij bezit openbaar worden verkocht.

Eenige dagen te voren komt zij afscheid nemen van Andreas. Zij is wanhopig, vreezend, hem nooit weder te zien. Zenuwachtig snikkend, wenscht zij te sterven. Hij daarentegen verwijlt met den geest bij Helena, wier wellustopwekkende bekoorlijkheid nog zooeven door zijne vrienden werd geroemd.

Maria, de zachte, de lieve, de teedere, vindt hem vreemd, maar beeldt zich in, dat hij lijdt voor haar, zooals zij voor hem. Zij wil hem een heelen nacht schenken, den eersten en laatsten. Hij troont haar naar de slaapkamer, waar zij nog eens volop zwelgen in 't genot van elkanders dol bezit.

Doch eensklaps rukt zij zich met afschuw uit zijne armen los bij 't hooren lispelen van een naam... Helena!

En doof voor al zijn bidden en smeeken, vlucht zij den huize uit.

Met dit bitter, hartbrekend, sarcastisch tooneel sluit dit sterk gekruid verhaal, hetwelk eene eereplaats inneemt tusschen de meesterstukken van den roman in de wereldlitteratuur der laatste twintig jaren. Het hangt een vinnig gekleurd tafereel op van de verrotte zeden der gehandschoende wereld in Italië... en overal, naar het uiterlijk fijn en overbeschaafd, doch van binnen grof en verdierlijkt, in geest en gemoed diep verdorven. Andreas Sperelli is het oogenstreelend portret ten voeten uit van den adellijken lichtmis, gemaakt door een Antoon Van Dyck in de letterkunde. Nieuw is het type niet, maar d'Annunzio heeft het hertoetst en gemoderniseerd met benijdenswaardig bedreven hand.

De spoedig beroemde schrijver liet in 1892 een tweeden roman verschijnen, getiteld *L'Innocente* (de Onschuldige). Het is een boeiend verhaal, dat echter bij de lezing vreemd aandoet; en ondanks zijne uitgebreidheid, treden er eigenlijk slechts twee personages in op: Tullio met zijne vrouw Juliane; maar wat vormen die een zonderling paar! Er zweeft over heel het boek een adem van mysterie; het lijkt soms een dichterlijke droom, en bij poozen eene akelige nachtmerrie; hier en daar gluurt Hoffmann of Poe over de bladzijden.

Tullio zelf, een verfoeilijk egoïst en hartelooze comediant, vertelt zijne eigen geschiedenis, waarbij hij zijne ziel ontleedt met het cynisme van een Rousseau, blootleggend tot de geheimste drijfveeren toe zijner loensche handelingen en booze daden.

De jonge echtelingen, zeven jaar gehuwd, verblijven met hunne twee kinderen in den buiten, op het landhuis *la Badiola*, bij Tullio's moeder. Volgens wederzijdsche overeenkomst leven beiden als broeder en zuster met elkander, want hij houdt er bijzitten op na, en zijne lieftallige, gevoelige en edele vrouw is te fier, om te deelen. Juliane wordt heimelijk door verdriet verteerd; zij lijdt geweldig onder de verwaarloozing van haren losbandigen man; hare gezondheid geraakt aan 't wankelen. Doorgaans toont de ellendeling zich voor alles onverschillig; en voelt hij zich al eens bewogen door eene vlaag van erbarming en berouw, dan durft hij niet spreken, zóo dikwijls heeft hij reeds gehuicheld en haar ontgoocheld.

Eensklaps begint hij de standvastigheid der huwelijkstrouw bij Juliane te betwijfelen. De geile ontuchtigaard wil niet langer gelooven aan hare ingetogenheid en onthouding; zijne schaamtelooze ikzucht beschouwt zulke verheven zelfverloochening op den duur als onmogelijk. Wie weet? Zijne vrouw is een schoon, bekoorlijk, zwierig schepseltje, een oogenlust voor veel mannen....

Die gedachte doet hem zijne zoolang versmade echtgenoote in een nieuw licht zien; hij voelt, dat hij haar weder oprecht en innig bemint, en

hartstochtelijk begeert hij haar terug. Maar zou hij durven gewagen van zijne thans eerlijk gemeende bekeering? Zal hij de veelbedrogene kunnen overtuigen?

Op een zonnigen lentedag ondernemen zij samen een uitstapje naar hunne villa *De Seringen,* een droom van bloemen en vogelnesten. Daar herinnert hij haar lang verleden dagen van geluk, en verklaart, dat hij thans eerst ten volle beseft, wat zij waard is. Hetgeen hij overal zocht - het was zij! Het beste in hem heeft haar immer toebehoord; hij beminde steeds haar alleen in zijn leven en bemint haar nog! Beiden verkeeren in zeer weeke stemming. Juliane weent en snikt; hij sluit haar in zijne armen en drukt op haren mond een zoen, even onstuimig als die van een opgetogen minnaar. Al het leed van vroeger is vergeten, en midden in dit paradijs van frisch groen en bedwelmende lentegeuren, vol gepiep en geneur van honderden levenslustige bekjes, genieten de hereenigde echtelingen weer eens voor een oogenblik eene hemelsche zaligheid.

Tullio's teruggewonnen huwelijksheil duurt echter niet langer dan een kinderlach. Vroeger reeds waren de taal, de blik, de raadselachtige overvallen van onpasselijkheid, kort: de heele houding van Juliane, hem zonderling en onrustwekkend voorgekomen. Nu verneemt hij plotseling door zijne moeder, dat zij in gezegenden toestand verkeert!

Hetgeen hij vermoed en gevreesd had, bleek dus waarheid! Zijne vrouw was door een andere bevrucht geworden! Wreeder kastijding kon niet uitgedacht worden.

Juliane bekent, doch verzwijgt den naam van haren verleider. Zij wil sterven door zelfmoord, doch hijzelf verlangt, dat zij leve, voor hem en hunne dochtertjes.

De geboorte van het kind der schande moet belet worden! De kiem van het moordplan ontstaat in zijne ziel....

Intusschen reist hij te vergeefs naar Rome, om den man op te sporen, dien hij van de verwoesting van zijn huwelijksgeluk beschuldigt, den schrijver Philippe Arborio. Deze is doodelijk ziek, opgeleefd.

Tullio ziet met koortsige angst de verschijning naderen van 't gehate kind, uit overspel geboren.

En eindelijk laat het zijn eersten schreeuw hooren... De indringeling, de onschuldige oorzaak van het vernietigd bestaan van twee rampzaligen, is een zoon, blijde ontvangen in de wereld door al de huisgenooten van Tullio, die niet het geringste vermoeden van onwettigheid koesteren en het boorlingsken liefderijk aanstaren.

Hijzelf betoont de kraamvrouw de grootste teederheid, maar het onechte kind haat hij. Zijne moeder verwondert zich gedurig, dat hij het niet omhelst en liefkoost, want de brave ziel is verre van te begrijpen, waarom haar zoon het onder zijne oogen niet kan uitstaan, en schrijft het toe aan 't levensgevaar, waarin Juliane verkeert. En wanneer hij na eenige

dagen niet meer vermijden kan, zonder argwaan op te wekken, den kleine soms aan te raken en te streelen, dan gruwt hij inwendig om het te besterven, en eene doodelijke droefheid verplettert hem de ziel.

Na den doop begint hij ernstig te overwegen, hoe hij den verfoeiden kleinen indringeling zal doen verdwijnen, en die misdadige gedachte wordt hem eene kwelling van ieder oogenblik; hij voelt zich in eene helsche macht, die hem onafwendbaar voortstuwt naar het doel. Dikwijls betreedt hij onverwachts de kamer der voedster en staart op het onschuldig wichtje als een monster op zijne prooi. Gruwelijk schoon zijn de bladzijden, gewijd aan de beschrijving der boosaardige overwegingen en geniepige handelingen van den laaghartigen Tullio, die het argeloos schepseltje met zijne oogen zou kunnen dooden.

Eindelijk vindt hij 't middel om zijn doel met zekerheid te treffen, zonder voor zichzelf eenig gevaar te loopen.

Den eersten dag van 't Kerstfeest, dat plechtig gevierd wordt in de kapel van Badiola, zijn al de huisgenooten daar vergaderd. Hij komt in 't vertrek der baker en geeft haar grootmoedig toelating, om 't feest te gaan bijwonen; hijzelf zal op zijn gewaand zoontje passen.

Nauwelijks bleef hij alleen, of, zijn afkeer voor het kind overwinnend, neemt hij het zachtjes uit de wieg, brengt het bij het wijd geopend venster, en stelt het onschuldig slachtoffer zijner hartelooze verdorvenheid bloot aan de koude, moordende buitenlucht.

's Anderdaags hoest het arme bloedje; de longontsteking verricht haar onmeedoogend werk met spoed en... weldra ligt daar een lijkje!

De beul ontsnapt echter niet aan de wroeging. Wel poogt hij zijn monsterachtig schelmstuk te verrechtvaardigen door de droeve noodzakelijkheid, die er volgens hem bestond, om de eeuwige oorzaak van verwijdering tusschen hem en zijne vrouw uit den weg te ruimen; doch hij voelt zich niettemin onrustig, angstig, gejaagd, zenuwachtig. Hij rilt van koorts en raaskalt.

Niemand zijner familie krijgt echter eenig kwaad vermoeden.

Met de begrafenis sluit het boek.

De lezing verschaft geen onvermengd genot; de indruk is pijnlijk, de smaak, giftig. Met scherpen blik, vaste hand en onverschrokken moed, zooals het den waren kunstenaar past, die voor geen ruw woord terugdeinst, deed d'Annunzio de fijn uitgeplozen ontleding van 't gemoed bij een zielszieke, die misdaad op slechtheid stapelt enkel en alleen, omdat het booze hem aantrekt en wijl het verdriet en ongeluk zaait.

Het verhaal is rijk aan onvergetelijke tooneelen en verrukkelijke schilderingen, aan verrassende invallen en verheven gedachten.

In 1894, twee jaar na den ‘Onschuldige’, verscheen ‘De Zegepraal van den Dood’ (il Trionfo della Morte).

Deze roman, de vreemdsoortigste, zooniet de aantrekkelijkste van de drie, begint en eindigt met een zelfmoord. In den eerste wordt dartele vroolijkheid en onbeschaamde wulpschheid geschilderd, - in den tweede, de menschgeworden lage en huichelachtige boosheid, - terwijl onlust en levensmoeheid het onderwerp uitmaakt van den derde.

Al dadelijk uit de eerste bladzijden verneemt men den geest van 't droevig-schoone werk, te zamen met de doorgaande gedrukte stemming, waarin de twee hoofdpersonages verkeeren. Losbandige rijkdom vormt opnieuw den ondergrond, waaruit het verhaal, als eene sierlijke, prachtige giftplant, weelderig opschiet, en weer zweeft over het boek iets geheimzinnigs, een waas van mysticisme, hetwelk den lezer beurtelings aanlokt en afstoot.

George Aurispa, een zonderlinge, grillige, melancholische jonge Romein van vijf en twintig, verkeert reeds sedert twee jaar met Hippolyte, die gescheiden is van haren man en evenals haar minnaar het leven thans zwaarmoedig opvat. Zij beginnen elkander een beetje beu te worden, trachtend naar een frisch windje om hun smeulend liefdevuur wat aan te wakkeren, zoekend naar nieuwe prikkels voor hun afgestompten, uitgewoeden hartstocht.

Het raadselachtig paar - eene vrucht onzer moderne overbeschaving - wien het slenteren langs de straten en pleinen der eeuwige stad op den duur verveelt, gaat voor eene week te Albano vertoeven, waar beiden hunne oude herinneringen ophalen en zich verkwikken aan 't herlezen van George's liefdebrieven. Zij smaken nog eens een kleinen roes van geluk, waarvan wij de poëtische beschrijving genieten als eene ietwat treurig getinte liefdehymne.

Kort daarop reist Hippolyte naar Milaan, waar zij verwacht wordt door hare zuster, terwijl George deze tijdelijk afwezigheid benuttigt om een bezoek te brengen aan zijne ouders. Ach! wat is zijne familie beklagenswaardig! Tweespalt, vijandelijkheid, open oorlog grijnzen hem thuis overal tegen.

‘Den avond zelf zijner aankomst vertelt zijne moeder hem tusschen vier oogen al haar verdriet, al hare wanhoop en hulpeloosheid, maakt hem bekend met al de ongeregeldheden en uitspattingen van haren man. Met eene van gramschap bevende stem en de oogen vol tranen zegt zij hem:

- Uw vader is een eerlooze!

En zij heeft gezwollen oogleden, rood van 't weenen, en ingevallen kaken; zij vertoont over heel haren persoon de kenteekens van een lang verkropt lijden.

- Het is een eerlooze! een eerlooze!’

In deze ongelukswoning verblijft ook tante Joconde, een kindsch,

leelijk kwezeltje, dat altijd belust is op zoetigheden, en wier karakterschets aan d'Annunzio eenige recht eigenaardige bladzijden, geestig en bijwijlen met een toetsje humor, in de pen geeft.

Zijne moeder zegt hem:

- 'Gij moet mij kost wat kost ter hulp komen; gij moet hem spreken; gij moet hem uwe stem laten hooren. Gij zijt de oudste. Ja, George, het is noodig.

En zij gaat voort met de fouten van haren echtgenoot op te sommen, te openbaren aan den zoon de schande van den vader. Deze heeft tot bijzit eene kamermeid, eertijds bij de familie in dienst, eene verloren vrouw, zeer hebzuchtig; het is voor haar en de onechte kinderen, dat hij gansch zijn fortuin verspilt, zonder naar iets te zien, onbekommerd over zijne zaken, zijne eigendommen verwaarloozend, de oogsten verkoopend tegen lagen prijs, aan den eerste den beste, om geld te slaan; en hij gaat zoover, dat het huis door zijne schuld somtijds het noodige ontbeert; en hij weigert een bruidschat aan zijne jongste dochter, hoewel zij sedert lang verloofd is; en, wanneer men hem eene opmerking maakt, antwoordt hij slechts met grofheden, beleedigingen, bijwijlen zelfs niet daden van geweld.

- Gij leeft verre van ons en weet niet, in welke hel wij zitten. Gij kunt u zelfs het kleinste deel onzer smarten niet inbeelden... Maar gij zijt de oudste. Gij moet hem spreken. Ja, George, het moet.'

Slechts met groot geweld bedwingt hij de uitbarsting van zijn verdriet, terwijl hij peinst: Arme lieve moeder, welk bestaan voor u!

Zijne sombere overtuiging, dat het leven ijdel en bitter, en de dood eene verlossing is, wortelt sterker in zijne ziel.

Hier plaatst de schrijver, die zeer innig kan zijn, een zijner roerendste tooneelen.

Het wonderlijk huisgezin bestaat verder uit de oudste dochter, getrouwd met een antipathieken man, en beider wegkwijnend kind; Camille, het jongste meisje, wier huwelijk altijd maar uitgesteld blijft, en Diego, de broer, een ontaarde kerel, die samenspant met zijn vader. Als George zijne oogen over dien kring laat weiden, schiet zijn gemoed vol.

Ter verpoozing dwalen zijne gedachten af naar zijne afwezige beminde.

Eindelijk gaat hij zijn vader belet vragen, maar keert er verpletterd vandaan. Het is een ellendeling, dieper gevallen dan George zich ooit had durven voorstellen.

Zijn immer aangroeiende walg van de wereld en 't vertrouwelijk verkeer zijner ziel met den somberen geest van den dood roepen in zijne herinnering op de schim van zijn oom Demetrius, die zelfmoord pleegde, en wiens lieveling en algemeene erfgenaam hij was. De kamers op de bovenverdieping, vroeger door den onkel bewoond en sedertdien het eigendom van den neef, zijn steeds onverlet gebleven. George wil ze eens terugzien en

opnieuw genieten allerlei dierbare en schrikkelijke dingen, trouw in zijn geheugen bewaard. Eerbiedig, met heiligen schroom betreedt hij de bibliotheek, het slaapvertrek en de zaal met muziekinstrumenten en partitiën. De aflijvige was een denker en dichter, een vioolspeler en componist, - een zonderling wezen, tegenhanger van 't eigenaardig oude tantje in den fraaien, alomverspreiden roman van Marlitt. De mistroostige, zwartgallige jonkman beschouwt droefmijmerend het kistje met pistolen, neemt er een wapen uit... Het beeld van Hippolyte verdrijft zijne akelige gepeinzen.

George ontvlucht zijn oudershuis.

Hij neemt zijn intrek in de *Kluis,* een gebouwtje gelegen op eene berghelling bij de Adriatische zee, verscholen in 't lommer van oranjeboomen en olijven. Daar verbeidt hij zijne geliefde met immer aangroeiend ongeduld, snakkend naar hare tegenwoordigheid en haar bezit.

Eindelijk komt zij, Hippolyte! Welke vreugd! Hij prangt haar in zijne armen, overlaadt haar met smachtende kussen en streelingen vol drift, hijgend naar de bevrediging zijner brandende begeerte. Het bloed van zijn wulpschen vader gloeit af en toe geweldig in hem; dan voelt hij zich opgeheven door eene razende zinnelijkheid, aan eene wilde koorts gelijk. Hij beredeneert zijn genot met haar, zich afvragend, of Hippolyte - eene vrouw is zoo wispelturig! - evenveel van hem genieten zou, lichamelijk en met den geest. Terwijl zij ligt te slapen, ontleedt hij de bekoorlijkheid van haar schoon lichaam en tracht het wezen van den wellust met zijne ziel te vatten. Vreugd overstelpt hem weer, geluk straalt hem overal tegen, en hij hoopt met zijne geliefde, zoo innig alleen met hun beidjes, benijdenswaardig afgezonderd in hun klein paradijs ver van de menschen, in volkomen vergetelheid van 't verleden en allerlei droeve toestanden, een nieuw leven te beginnen: hunne weelderige, dartele zelfgenoegzaamheid en de natuur.

Helaas! George blijkt bepaald een wuft en grillig schepsel, dat niet weet, wat het wil; afwisselende vlagen van blijheid en zwaarmoedigheid bestormen zijne zwakke ziel. Soms krijgt hij eensklaps genoeg van Hippolyte, hoewel eene geheimzinige kracht in haar hem blijft aantrekken en betooveren. Zij kunnen de menschen op den duur niet buiten hun levenskring sluiten en komen in aanraking met armoede, ziekte, bijgeloof en afschuwelijke ellende. Hier vindt d'Annunzio gelegenheid om eene realistische beschrijving eener bedevaart te plaatsen, even treffend aanschouwelijk en aangrijpend waar als die van Zola in ‘Lourdes,’ doch hij is den Franschen auteur meer dan een jaar vóór geweest.

Langzamerhand drukt hem de waardeloosheid van zijn leven en ook die vrouw ontgoochelt hem meer en meer; hij wil beide vluchten. Opnieuw rijst het beeld van den Dood in zijne ziel op! Een trein, dien hij dagelijks ziet voorbijrijden, niet ver van hunne woning, wekt neiging tot zelfmoord. Tevens ziet hij eensklaps in Hippolyte, die met haar verleidelijk lichaam

zijn wellust steeds gaande houdt, de vijandin van zijn waar geluk, en onwillekeurig spelen middelen om haar te doen verdwijnen hem door 't hoofd.

Hij laat eene piano komen en zoekt afleiding voor zijne sombere gepeinzen in de muziek. Beiden fleuren weer op in een nieuwen roes van levensvreugd. Georges leert zijne minnares Wagners heerlijke schepping ‘Tristan en Yseult’ verstaan. Dit mystiek kunstgewrocht, te zamen met de herinnering aan zijn oom Demetrius, die hem gestadig voor den geest spookt, verwijdt den horizon zijner droomen. Hij hoopt, hij is overtuigd, dat de dood hem eene nieuwe wereld van hoog geluk zal ontsluiten, en gaarne troonde hij Hippolyte mee, niet uit liefde evenwel, want hij verfoeit haar als de vleeschgeworden ontucht; doch hij misgunt haar aan anderen, de geile bacchante moet sterven met hem.

's Avonds op den verjaardag van Demetrius' dood drinken zij champagnewijn bij hun maal. Dit brengt Hippolyte in eene opgewonden, dolle bui vol luidruchtige uitgelatenheid, terwijl George in eene sombere stemming verkeert, zwanger van nare voornemens. Eene wandeling voorwendend, lokt hij haar naar eene soort terras, hoog boven klippen, met golfgebruis in de verte. Daar grijpt hij haar plotseling vast en sleept haar met zich in den afgrond. De Dood zegeviert!

Zóo eindigt deze grootsche roman, welke buiten kijf behoort tot de merkwaardigste der negentiende eeuw; moderner gevoeld en gedacht is er geen; een meester vatte de stof op en werkte ze uit; de samenstelling, hoe klaar en eenvoudig ook, blijft steeds boeien; taal en stijl klinken en streelen als muziek, of schieten op als vuurpijlen, die het oog verrukken door een weerlicht van kleurige vonken en stralen.

De drie romans vormen eene reeks, die wel ietwat mankgaat aan eentonigheid. De verdorven, wulpsche held van het eerste verhaal keert terug in het tweede en 't derde. Andreas Sperelli, Tullio en George Aurispa maken slechts één persoon uit: een *René* van ons eeuweinde, een levensmoeë, zichzelven tot last, en behept met al de luimen en ondeugden, waarvan Chateaubriand honderd jaar geleden nog geen begrip had.

De Triomf van den Dood sluit de tweede manier van d'Annunzio, die ik de *lyrische* zou willen heeten, in tegenstelling met zijne eerste, welke de novellen schonk en als *episch* kon bestempeld worden.

De derde, best aangeduid als de *seraphieke*, de *mystisch-bespiegelende*, omvat insgelijks drie romans, van wier aard ‘De Jonkvrouwen in de Rotsen’ (1895) ons een denkbeeld zal geven.

In drie regels kan men den inhoud schetsen van dit mager verhaal, dat eer een middeleeuwsch epos in proza vormt, uit den cyclus van koning Arthur. Het is of de lezer vóor een gaas zit, waarachter een klein Maeterlincksch drama wordt gespeeld. Nog gelijkt het op een stil gekleurd dichterlijk vizioen, zich ontrollend vóor den starenden blik van een modernen

kunstenaar, die verrukt uit eene tentoonstelling van gothieke schilderijen komt.

In eene eenzaam gelegen bergstreek, melancholisch afgesloten door rotsen, verheft zich een vorstelijk kasteel omgeven door een eigenaardig schoon park. Hier verblijft een oude prins met zijne krankzinnige vrouw, twee zoons en drie dochters: Maximilla, Violanta en Anatolia, de zoogenaamde *Virgini delle rocce*, 'maagden van de rotsen'. Het zonderling huisgezin leeft in volslagen afzondering van de wereld, streng en trotsch, pruilend en treurend om den ondergang van 't koninkrijk der Beide-Siciliën.

Claude, hun neef, een dichterlijk gestemde denker, komt hun een bezoek brengen en tracht wat vreugde te strooien in hun droef bestaan, hen op te wekken tot levensmoed en te verzoenen met de nieuwe toestanden van hun land. Vergeefs! Zij verkiezen hunne atmosfeer van stil heimwee en kerkhofachtige rust, die aan al de verlangens hunner eenvoudige, naïeve zielen voldoet. Maximilla trekt in een klooster en de engelachtige Anatolia wijst met een zoeten glimlach Claudes huwelijksvoorstel af.

En deze hemelsche melodie sterft uit in een zacht gemurmel en geruisch....

De vierde en laatste werkwijze van den schrijver, op hare beurt vertegenwoordigd door een trits van romans, noem ik liefst de *redeneerende* en *didactische.* Als een proefje van deze allernieuwste, doch volstrekt niet boeiendste scheppingen van d'Annunzio, diene de eerste, 'il Fuoco (het Vuur)' betiteld, wiens beknopte inhoud in een paar woorden kan opgegeven worden.

Het tooneel is het tooverachtige Venetië. Er heeft een feest plaats in 't Dogenpaleis, waar Stelio Effrena, de gevierde dichter van Persephone, eene lofrede uitspreekt op de roemrijke Lagunenstad. Stelio heeft tot minnares de alom toegejuichte actrice la Foscarina, door hem figuurlijk Perdita (verloren) genoemd. Zij is veel ouder dan hij, wat haar steeds weemoedig stemt; bovendien drukt haar de overtuiging, dat zij Stelio's geluk in den weg staat, en zij wil gedurig weggaan van hem, hoewel hij haar met geestdrift en hartstocht verzekert, dat hij zonder hare liefde niet kan.

En zij wandelen en gondelen samen, bezoeken kerken en paleizen, praten over poëzie en muziek, letteren en kunst, houden bespiegelingen en verhandelingen over allerlei en nog wat, en... het boek is uit - gelukkiglijk, want het verveelde reeds lang! Geen zweem van verhaal of drama. De saaiste roman van Paul Bourget, hierbij vergeleken, schijnt nog een vroolijk spel.

Zou d'Annunzio's gloeiende verbeeldingskracht uitgeput zijn?

Wij begroeten en bewonderen hem als den vurig bezielden proza-

dichter van de liefde, als den letterkunstenaar, die 't volledigst, waarst en schoonst heeft verklaard, wat bonte samenkoppeling van teedere en woeste, ideaal reine en laag dierlijke gevoelens en gewaarwordingen, beide geslachten wederzijds naar elkander trekt.

De kunst van d'Annunzio vertoont niet bepaald een Italiaansch karakter, ik meen, een samenstel van kenmerkende trekken, uitsluitend eigen aan een landgenoot van Silvio Pellico, Tasso en Dante; haren zuidelijken oorsprong echter kan zij niet verloochenen: zij is één drift van vurig bloed, één beweeg van geprikkelde zenuwen. Dubbel in haar wezen, openbaart zij zich in twee uiteenloopende richtingen: eene objectief-realistische in de novellen, dramatisch opgebouwd, en eene subjectief-inkeerende, van binnen naar buiten werkende, die psychologisch ontledend voortschrijdt in de romans.

De schrijver zet zijne mannenfiguren plastischer neer dan zijne vrouwen, maar 't lijkt altijd de eigenste man, hijzelf, d'Annunzio, de rijke dandy en behaagzieke pessimist, wiens immer onvoldane ziel, een moderne Tantalus, onleschbaar dorsten blijft naar zingenot.

Zijn genie, dat in den roman slechts matte vleugelen meer uitslaat, nam onlangs schielijk eene hoogere vlucht op 't gebied van het tooneel, waar hij geene meesters boven zich heeft. d'Annunzio vereenigt in zijne dramatische gewrochten het romantisme van Tolstoï en sommige stukken van Hauptmann, het symbolisme van Maeterlinck en den gedachtenrijkdom van Ibsen, en daaruit weet hij iets nieuws te doen opschieten, dat wel niet oorspronkelijk, maar toch persoonlijk mag heeten.

Algemeen gekend zijn de treurspelen *De doode Stad* en *la Gioconda,* beide opgevoerd in verscheidene groote steden van het buitenland. Het onderwerp van het eerste stuk, tamelijk ver gezocht, komt op het volgende neer:

Alexander en zijne blinde vrouw Anna zijn met hun vriend Leonard en diens zuster Hebe naar de puinenstad Mycene in Griekenland gekomen, om het graf van Agamemnon en zijn koninklijk huis op te sporen. Beide oudheidkundigen slagen in hunne onderneming en doen een prachtigen vond. Hunne afzondering van de menschen en hun innig samenleven met vieren heeft Alexander hartstochtelijk verliefd gemaakt op Hebe, terwijl zijn vriend niet minder dol is op haar, - zijne eigene zuster! ... De arme blinde, die met haar gevoel ziet, heeft de platonische ontrouw van haren man geraden en, om wille van zijn geluk, besluit zij inwendig, een einde aan haar leven te stellen, dat toch voor niemand meer eenige vreugd oplevert. Leonard, jaloersch op zijn vriend, wiens geheim hij ontdekt, werpt zijne zuster in een vijvertje bij eene fontein en wordt zinneloos na die gruwelijke daad. De blinde Anna, die reeds eenigszins vermoed had, wat den vriend van haren echtgenoot sedert eenigen tijd kwelde, treedt bij het lijk der lieftallige Hebe, uitroepend: ‘Ach! ... Ik zie! Ik zie!’

Het gegeven van dit onthutsende drama: een broeder, die smoorlijk verlieft op zijne zuster en haar doodt uit minnenijd, - is, hoe weinig waarschijnlijk ook, niet bepaald onmogelijk, en, geplaatst in eene andere lijst, opgebouwd met menschelijker personages, die niet zoo raadselachtig doen noch zoo onnatuurlijk spreken als hier het geval is, zou het de meeste toeschouwers wel kunnen boeien. Maar de oudheid-nabeeldende vorm van d'Annunzio maakt het ongenietbaarder voor ons dan eene tragoedie van Aischulos of Sophokles.

Wellicht heeft de schrijver deze ultra-romantische inkleeding opzettelijk aangewend, ten einde de gewaagdheid van 't onderwerp eenigszins te omsluieren.

Ziehier nu den beknopten inhoud van *la Gioconda,* voor de eerste maal vertoond te Palermo, den 15^{den} April 1899.

Onder het beitelen aan eene Sfinx is de Florentijnsche beeldhouwer Lucio verliefd geraakt op zijn model Gioconda, eene prachtige vrouw, die den kunstenaar bezielt, en waarvan hij zijne bijzit heeft gemaakt. Toch bemint hij niet minder zijne echtgenoote, de engelachtige Silvia ‘met de schoone handen’, wie hij eene groote achting toedraagt. Als man houdt hij van de eene, als artist verkiest hij de andere, en, om los te komen uit den tweestrijd, welke zijne edele ziel verbittert en martelt, grijpt hij in een oogenblik van radeloosheid een pistool en schiet zich door 't hoofd in zijn atelier.

Hij is echter niet dood; zelfs geneest hij nog langzamerhand van zijne schrikkelijke wonde, dank aan de uitstekende verpleging en bovenmenschelijke toewijding zijner vrouw, wier teeder gemoed hem alles vergeeft. Lucio, door schaamte en dankbaarheid getroffen, verklaart op zijne knieën aan Silvia, dat hij thans hare volle waarde kent; en zij, zij leeft in eene voortdurende gelukzaligheid over het wedervinden van haren verdwaalden man.

Doch Lucio ontvangt zekeren dag een brief van Gioconda, vol liefdebetuigingen, waarbij zij hem meldt, dat zij hem verbeidt ginder in zijn atelier, bij 't beeld der Sfinx.

Cosimo, zijn vriend, aan wien hij dit nieuws meedeelt, heeft hem wel te zeggen, dat hij alleen moet leven voor zijne vrouw, die hem aan den dood ontrukte; Lucio voelt en verklaart, dat hij die andere niet kan laten, dat zij macht over hem blijft uitoefenen. Waarom, helaas! liet men hem maar niet sterven?

Cosimo overlaadt hem met verwijten, waarop Lucio den vriend onbewimpeld bekent, dat Gioconda en zijne kunst één en onafscheidbaar zijn. Hij ontvangt van haar zijne inspiratie. Ongelooflijk, wonderbaar is de toovermacht van haren blik en hare bewegingen. Hij snakt terug naar zijn werkhuis en hare bekoorlijkheden.

Silvia merkt en raadt, wat er omgaat. Zal zij haren dierbaren man opnieuw verliezen? ...

Zulke ramp moet afgeweerd! Zonder dralen ijlt zij naar het atelier en wacht daar met angstig kloppend hart op de Gioconda, om deze met schande buiten te zetten.

Er heerscht in 't vertrek eene vreeselijke stilte; de lucht hangt vol geheimzinnige en fantastische bedreigingen.

Eensklaps piept eene deur; een gesluierd hoofd dringt door het voorhangsel en - de twee vrouwen staan tegenover elkaar, twistend om de ziel van Lucio.

Silvia, verontwaardigd, barst in bittere beschuldigingen uit tegen Gioconda, de hatelijke verleidster. Deze beweert, dat de kunstenaar haar meer bemint dan zijne wettige vrouw en zij de fee is, die zijne scheppende hand bestuurt. Silvia loochent en roept wanhopig uit, dat Lucio, van haren noodlottigen invloed genezen, haar niet meer wil kennen. Zij jaagt haar weg in zijnen naam.

Gioconda vliegt dol van woede naar de Sfinx en rukt het beeld omverre. Silvia, met een schreeuw, behoedt het voor verbrijzeling, maar bei hare fraaie handen worden daarbij vermorzeld. Juist verschijnt Lucio. De rampzalige, doodelijk verminkte vrouw bezwijmt in zijne armen, stamelend, met den blik op het kunstgewrocht: ‘Het is... gered!’.

Drie maanden later vinden wij de beklagenswaardige Silvia terug, ditmaal aan den oever der zee, te Pisa, bij hare familie. Zij draagt eene soort rouwgewaad en verbergt hare stomphanden in breede mouwen. Met beklemd hart verwacht zij haar dochtertje Beata, dat zij sedertdien niet meer gezien heeft. Het lieve kind treedt eindelijk binnen, vliegt in vervoering hare moeder om den hals en kust haar, kust haar maar toe!

‘Waarom omhelst gij mij niet, mama?’ vraagt het eensklaps. ‘Kom, pak mij!’

De moeder, door allerlei angst verpletterd, wijkt achteruit..

Beata biedt haar te vergeefs bloemen. Tot hare groote verbazing grijpt hare mama niet toe.

Eensklaps stort deze weenend en snikkend op de knieën neder vóor haar verschrikt kind, wiens zoeten naam alleen zij uitgilt.

Beata prangt daarop hare van smart bezwijkende moeder tegen de kinderlijke borst.

Is het onderwerp aangrijpend, de behandeling verraadt de hand van een meester. Alleen mocht de taal eenvoudiger wezen, de dialoog realistischer en natuurlijker klinken, dan zou deze tragoedie nog dieper treffen,

want dan heerschte er schooner eenheid tusschen de bitter ware toestanden en den vorm, waarin d'Annunzio ze uitbeeldde.

Het prachtige stuk toont ons, hoe kunst en liefde vaak twee uiteenloopende machten zijn, en wie dit kon op zulke ontroerende wijze, mag als een bewonderenswaardig artist hoog geprezen worden.

FRANS VAN CUYCK.

Scandinavische kroniek.

Het jaar 1905 is een gewichtig jaar voor de Scandinavische landen geweest. De sinds lang bestaande veete tusschen Zweden en Noorwegen is losgebarsten en de Vereenigde Koninkrijken zijn van elkaar gegaan. Noorwegen heeft een eigen, afzonderlijken koning. Eigenaardig is 't dat 't weer geen echt Noren bloed is, dat over de Noren heerschen zal. Al is de sympathie en de overeenkomst tusschen Noorwegen en Denemarken ook veel grooter dan die tusschen Noorwegen en Zweden - de Denen blijven een ander volk. Landsaard is verschillend en karakter. Ook in de literatuur komt dit zeer sterk voor den dag.

De werken van Björnstjerne Björnson konden door geen ander dan door een volbloed Noor geschreven zijn; Selma Lagerlöf is typisch Zweedsch en Herman Bang echt Deensch in al zijn arbeid.

Een heel vruchtbaar jaar is 1905 op letterkundig gebied voor Noorwegen niet geweest. Zelfs de groote namen werden weinig, of niet genoemd. *Ibsen* is ongelukkig sedert jaren reeds litterair dood - zoo nu en dan berichten de kranten, dat hij zwaar ziek is of zelfs stervende. Al blijkt dit steeds weer sterk overdreven, toch is er van hem - den zes-en-zeventig jarigen - niets meer te verwachten behalve misschien obiter dicta!

Zoo heeft men onlangs nog eenige brieven van hem gepubliceerd (niet bevat in de twee deelen, die voor een paar jaar verschenen) die o.a. een eigenaardig licht werpen op zijn verhouding tot Björnson. - ‘Herr B.’ (van wien hij zeker toen hij dit schreef niet kon verwachten dat zij door het huwelijk hunner kinderen in zulk een nauwe persoonlijke familie betrekking zouden komen te staan) komt er niet al te goed af wegens zijn republikeinsche tendensen!

Björnson zelf is (al hebben de jongste gebeurtenissen zijn republiekeinschheid op den achtergrond gedrongen) toch nog altijd politicus behalve schrijver. Er zijn zelfs oogenblikken waarop men werkelijk zou denken, dat bij hem de politicus vóor den schrijver gaat. Sedert in 1904 zijn ‘Daglannet’ uitkwam, heeft hij niets geproduceerd. Toen kwam dan ook eerst de kiesstrijd, waar hij eigenlijk de man was om de liberale partij - zijn eigen partij! - het onderspit te doen delven bij de verkiezingen omdat zij volgens zijn opvatting wat al te recht op het doel afging. Daarna kwam de scheiding zelf.

Nog steeds had het volk geen '*Arbejdsfred*', waar zooveel schrijvers met Garborg en Björnson aan het hoofd al zoo lang om geroepen hadden.

Toeval is 't dus niet dat er nu juist nadat die '*Arbejdsfred*' zich eindelijk aan den horizon vertoont een boek van Björnson wordt aangekondigd - evenmin als dat dit jaar niets van hem geproduceerd heeft.

Jonas Lie, die zich in de Fransche hoofdstad aan alle woelingen in zijn vaderland onttrokken had, werkte ijverig voort. Hij is niet jong van jaren meer, maar zijn arbeidskracht blijft dezelfde. Misschien is zijn 'OSTENFOR SOL, VESTENFOR MAANE OG BAGOM BABYLONS TAARN' minder diep dan zijn vorige werken, maar het kenmerkt zich door dezelfde fijne opmerkingsgave, is weergegeven met dezelfde vaste, nooit weifelende kunst Jonas Lie eigen. Het boek is niet meer dan een schets, een beeld uit het dagelijksch leven. Soms schijnt het ons samengesteld uit fragmenten, zoo kort zijn de zinnen, zoo loopend vlug de dialoog, zoo is alles vermeden wat overbodig geweest zou zijn. Maar toch vormen de 'fragmenten', waaronder we soms zeer geestige invallen opmerken, een schoon harmonisch geheel.

Zeer verschillend werk van dat van Jonas Lie levert *Thomas Krag.* Slaan wij een terugblik op zijn schrijvers loopbaan, dan moeten wij ons wel verbazen over het bepaald kolossale productie vermogen van dezen Noor. Zijn genie lijkt een waterval, die voort bruisen moet - wat er ook in den weg ligt. Zijn scheppingskracht is oneindig. 't Heeft er bijna van of hij, terwijl hij aan den eenen roman werkt, weer een nieuwen uitdenkt en niet rust vóor die ook op het papier staat. En toch getuigt zijn arbeid van diep nadenken, zijn het dikwijls lang geen gewone problemen die hij uitwerkt en gaat hij mee met zijn tijd. Wij zouden hem en Johan Bojer haast de *meest moderne* romanschrijvers uit Noorwegen willen noemen. Hoe verschillend die twee verder ook in hun arbeid zijn. Thomas Krag is ouder van jaren, zekerder in zijn optreden. We voelen dat Johan Bojer nog zoekende is, nog niet waar hij wezen wil en herkennen daaraan gemakkelijk den jongere. 'ILDLILJEN' gaf Thomas Krag in 1905, een lijvig boekdeel en een veel kleiner getiteld: 'STENBAENKEN'. Na 'Gunvor Kjeld', dat in 1904 het licht zag, is 'Ildliljen' een teleurstelling. 't Is middelmatig werk van den anders zoo talentvollen auteur. Het onderwerp is niet nieuw, de karakterteekening zwak. Het geheel onnoodig gerekt. Toch bevalt het eind van het boek ons beter dan het begin. Bizonder goed gevoeld schijnt ons bladzijde 322 waar Hög en Wanda zichzelf bekennen dat zij den ouderdom voelen naderen. Wanda wier leven 'misschien wel altijd in te hooge vlammen op laaide.'

'STENBAENKEN' zagen wij in een Deensche recensie vergeleken bij een fijne pastelteekening, een vergelijking die ons bijzonder gelukkig gekozen schijnt. De lectuur van dit fijne, teere, bijna sentimenteele boekje werkt kalmeerend na het drukke 'Ildliljen.' Er ligt iets ouderwetsch

over de kleine vertelling, iets dat denken doet aan de stijve, deftig gemeubelde kamers van onze grootouders. Ook in ‘Stenbaenken’ voldoet het begin maar half - zelfs zoo, dat wij bijna met een ‘nou ja’ het boekje terzijde legden. Maar maakten wij eenmaal kennis met Constance, de schuchtere, teere Constance, dan voelen wij ons zóo aangetrokken tot dit persoontje met haar grooten zonnehoed en geurenden bloementuin, dat wij eindelijk met een zucht van het boekje afscheid nemen. Een zucht over twee verspilde menschenlevens, omdat de liefde vroeg gewekt, niet op mocht bloeien en zich ontplooien, omdat die toch niet sterven kon en kwijnend bleef voortleven tot de ouderdom kwam en van twee geknakte menschenlevens geen harmonisch geheel meer vormde. Toen de adem van hem, die vroeger het zwakke van eigen kracht onbewuste vlammetje aanwakkerde, de toen bijna uitgedoofde vlam geheel uitblies.

Verder verschenen er in Noorwegen nog enkele werken van een paar jongere schrijvers, waarover wij hier niet in bizonderheden zullen treden.

Slaan wij nu een blik op hetgeen er in 1905 verscheen in het geboorteland van den Noorschen koning.

De troonsbestijging van prins Carl van Denemarken als koning Haakon VII van Noorwegen, bracht zooals te verwachten was, het nog steeds vurige dichterbloed van den lang niet jongen *Holger Drachmann* hevig aan het bruisen. We zouden hem misschien terecht den Deenschen ‘poet laureate’ kunnen noemen, zoo niet den Europeeschen ‘poet laureate’ want de geestige dichter laat geen gelegenheid voorbijgaan iemand, die al is 't ook maar voor een oogenblik, in Europa op den voorgrond treedt, te bezingen.

Geen wonder dat toen het een koningskroon gold in zijn eigen land, hij een vers schreef dat in geestdrift, trots, tonengloed en stralenwarmte alles overtrof, wat hij tot nu toe geschreven had. Treurig dat er zoo spoedig een rouwklacht op volgde op den ouden, grijzen, zoo zeer geliefden Deenschen Koning, Christiaan IX.

Een Deensche naam, die mischien wel het meest in het buitenland genoemd wordt, is die van professor Dr. *Georg Brandes.* In Nederland verscheen in 1905 een bundel reeds vroeger op verschillende tijden door hem geschreven litterarische kritieken onder den titel ‘SCANDINAVISCHE’ (zooals wij het hortende ‘Scandinaafsche’ maar zullen verbeteren) ‘PERSOONLIJKHEDEN’, geschreven met een hand zoo vast en een oordeel zoo zeker als alleen Georg Brandes, ‘de journalist par excellence’ schrijven kan. Wij noemen hem met opzet den journalist, - want dat is hij dikwijls, al komt dit hier minder dan ergens uit; de vertaler heeft wel de beste in het soort uitgezocht. Met een nauw denkbaren vluggen blik ziet Brandes en even onbegrijpelijk vlug is hij met zijn oordeel gereed. Hij is in Denemarken de man die alles weet. En door velen wordt zijn woord onvoorwaarde-

lijk als een evangelie aangenomen. Wij gelooven niet, dat hij met iemand anders in Europa te vergelijken is. Wel, dat er in Europa mannen zijn die hem trachten na te volgen, maar wien dit nog niet gelukt is. Het brein van Georg Brandes is zoo veelomvattend, zijn geheugen zoo enorm, zijn werkkracht zóo oneindig, dat men bijna aan een wonderkracht gelooven zou, die zijn lichaam en geest voedt en onderhoudt. Er schiet ons een beeld te binnen dat misschien wel op hem toepasselijk is, dat van Yggdrasil, den altijd groenen eik en in plaats van de Nornen die den boom water geven om hem levendig en frisch te houden, doet het hier de voordurende hulde van het publiek...

Als wij in Brandes den journalist zien, mogen wij zeer zeker twee andere journalisten niet ongenoemd laten *Dr. Edward Brandes* en *Herman Bang.*

Toch is vooral laatstgenoemde maar journalist in de tweede plaats. Hij is het omdat hij niet als Thomas Krag voortdurend romans kan produceeren. En om de zeer menschelijke rede dat een artist ook eten moet. Daarom alleen is Herman Bang journalist - en af en toe regisseur bij het een of andere theater, vooral sinds hij gedurende den winter 1904-1905 zijn loopbaan als ‘conférencier’ na het houden van negen en tachtig lezingen in zijn vaderland, (gedurende éen winter) tot op de kleinste eilandjes toe, geëindigd heeft.

In 1905 publiceerde Bang niet anders dan dagbladartikels, die altijd zeer de moeite van het lezen waard zijn. De schrijver blijft zichzelf gelijk in al wat er uit zijn pen vloeit.

Zouden er twee naturen zijn meer verschillend dan Georg Brandes en Herman Bang?

En het eigenaardige is dat zij elkaar wederkeerig bewonderen.

Van bewonderen gesproken - daar doet men in het Noorden druk aan! Wij stellen ons onwillekeurig de bewoners der Scandinavische landen voor, zoo niet even koud als de winters in het hooge Noorden, dan toch vrij wat koeler dan menschen die Zuidelijk bloed in hun aderen hebben.

Zij drukken het minder uit in hun woorden, toonen het minder door gebaren - maar het hart klopt even warm, de geestdrift is er en komt ook menigmaal los. Als een boek in zekere kringen opgang maakt, valt het publiek er op aan als vogels in den winter op broodkruimels en de opgewondenheid werkt als een besmettelijke ziekte. Iedereen wordt er door aangestoken, iedereen wil 't boek lezen. Dit getuigen de vele herdrukken, die na verloop van slechts enkele jaren, in Denemarken vooral van een paar vrouwelijke schrijfsters het licht zagen.

‘Terwijl de werken van andere schrijvers, die zeker niet minder talent hebben, op de zolders der uitgevers liggen te beschimmelen, beleven de boeken van *Mevrouw Jenny Blicher-Clausen* en *Ingeborg Maria Sick,* de eene uitgave op de andere’, zegt een veelgelezen Deensch blad. Een

'vrouwenblad' juicht over het feit dat het juist vrouwen zijn wier werken den verkoop op de boekenmarkt leiden.

De kwestie of die buitengewone geestdrift al of niet verdiend is, laten wij hier ter zijde. Over den smaak valt niet te twisten heet het zoo mooi - hetgeen niet verhindert dat al 'valt er niet over te twisten' het toch menigmaal gedaan wordt. Iedereen staat het vrij een Herman Bang, Carl Ewald, Pontoppidan, Schandorph, Karl Larsen, Sophus Michaelis, Peder Nansen enz., enz., te stellen boven Mevrouw Blicher-Clausen en Ingeborg Sick. Maar iemand die een kort overzicht wil geven over de letterkunde van 1905 in de Scandinavische landen, mag het feit, dat iedere boekhandelaar in Denemarken bevestigen zal, niet ongenoemd laten. De oplagen in Denemarken zijn veel grooter dan bijvoorbeeld in Holland, omdat het lezend publiek er blijkbaar veel talrijker is.

Dit verhindert niet dat beide schrijfsters het van verschillende boeken brachten, tot negen en tien drukken! En al bewijst dit niet, dat de auteurs groote kunstenaars zijn, het bewijst in ieder geval, dat zij den smaak van het publiek wisten te treffen.

Mevrouw Blicher-Clausen publiceerde in November 1905 'SONJA'. Diep gevoeld, in natuurlijke taal geschreven, dichterlijk van opvatting en heerlijk rein - zonder affectatie - is dit boek, evenals al haar andere.

Mevrouw Blicher-Clausen schildert ons vrouwen die weten wat liefhebben is, maar zich nooit zoo door hun liefde laten meeslepen - dus hun liefde niet tot een passie maken - dat zij handelen tegen beter in. Haar vrouwenfiguren zijn buitengewoon sterk. Zij weten op te offeren en te ontberen - tot in het 'bovenmenschelijke' toe, zouden wij er haast bijvoegen. Zij kennen het bezitsgeluk, maar weten het genot dat bezitsgeluk inhoudt met Hercules kracht van zich af te zetten. Of er in het werkelijke leven veel zulke vrouwen voorkomen? Vooral in dezen modernen tijd wil een ieder voor alles genieten en denkt men er meestal niet over of 'de ziel van een ander er schade door lijdt'. Zoo niet Sonja. Zoodra die zag, dat een samenleven met haar man onmogelijk was wilde zij niet het beste van zijn natuur ten gronde zien gaan - gaat zij heen om liever *alles* te ontberen.

Over dit boek zweeft de geest van een doode. Een doode die meer macht en invloed had dan ooit tijdens haar leven. Dit alles door een belofte die de eerste vrouw haar man afperste, die een gelukkig huwelijk met Sonja, de tweede vrouw, onmogelijk maakt. Toch wil hij doorzetten maar weer - ik zeg weer, omdat in alle boeken dezer schrijfster de vrouw de sterkste is - overwint Sonja en vertrekt, een leven van ontberen verkiezend boven een half geluk, boven 'schade te doen aan zijn ziel'.

Van geheel anderen aard is 'JONKVROUW ELSE' van 'Ingeborg Maria Sick.' Else is een jong meisje dat in een zeer godsdienstig gezin is opgevoed. Ingeborg Sick verdiept zich graag in geloofskwesties en brengt gaarne haar bijbelkennis aan den man. Jonkvrouw Else is doorspekt met

teksten, die de schrijfster volgens haar opvatting verklaard. Het is een boek dat veel aanvallen te verduren zou hebben, was de ondergrond er van niet zoo heerlijk poëtisch, rein en fijn gevoeld. Uit een natuurlijken geest van contradictie, zouden wij bijna zeggen, verliest Else haar hart aan een vrijdenker. Hoe zij ten slotte zichzelf zoo weet te overreden dat zij toch met den vrijdenker trouwt, vertelt ons de geschiedenis en willen wij de lezers zelfs laten uitvinden.

Vooral de bladzijden die handelen over Else's jeugd, en waar zij loopt aan den leiband van een allerliefste bekoorlijke moeder, zijn bizonder aantrekkelijk. Uit het geheele boek ademt een geur van reinheid en naiëviteit, die verkwikkend werkt.

Tot de meest gelezen boeken behooren de laatste twee jaren ook die van *Börge Janssen.* Hij gaf in 1905 zijn 'KONGELIG NAADE' dat zich aansloot bij zijn in 1904 verschenen 'Jomfruen fra Lucca'. Het is een historische roman die speelt in de dagen van Christiaan den Zesden en Frederik den Vijfden. De schrijver weet zijn lezers te boeien door zijn warmen stijl en levendige schilderingen.

Henrik Pontoppidan bracht zijn 'LYKKE PER' in een verkortte uitgave van drie deelen in 1905 onder de oogen van het publiek. Het is een synthese van het Deensche volkskarakter evenals wijlen Peer Gynt het van het Noorsche is - ik zeg, wijlen Peer Gynt, omdat de Peer Gynt bij de operaachtige voorstellingen er van in 's schrijvers geboorteland zoo deerlijk gemassacreerd is.

Jacob Knudsen, dien wij rangschikken onder de eerste Deensche dichters, gaf in zijn 'FOR LIVETS SKYLD' een kleine landelijke parel. Het is een roman uit het boerenleven, maar mist al het grove realisme dat dergelijke boerenromans gewoonlijk kenmerkt. Het toont integendeel aan, dat ook eenvoudige landlieden kunnen liefhebben met hart en ziel en niet alleen, als hun vee, een zinnelijke voldoening zoeken. Wij voorspellen Jacob Knudsen een schoone toekomst. De soberheid van dit laatste boekje toont aan dat de schrijver zijn kracht heeft willen sparen.

Anders ging 't met *Haman,* een jong schrijver, die in zijn 'FYNSK LANDMANSLIV' de kunst van besnoeien nog niet geleerd heeft. Overigens is 't boek goed geschreven en wat hij vertelt is interessant. In Denemarken vergelijkt men het met Jörn Uhl dat overal zooveel opgang maakte. Het geeft veel details van het boerenleven op 't eiland Funen, die wij tot nu toe nergens aantroffen.

Verder bracht 1905 werk van *Svend Leopold*, *Karin Michaëlis*, *Astrid Ehrencron-Möller*, *Charlotte Eilersgaard*, *Johanne*, *Jeppe Aakjoer* en anderen, die wij niet nader kunnen behandelen.

Professor Troels Lund vermeerderde zijn 'DANMARKS OG NORGES HISTORIE 1 SLUTNINGEN AF DET 16de AARHUNDREDE' met een paar deelen,

Hiermee leverde hij een uitstekend standaard werk voor de Deensche kultuurgeschiedenis.

Tot nu toe legden wij slechts beslag op het 12de deel 'DAGLIGT LIV, AEGTESKAB OG SAEDELIGHED' en het 13de: LIVSBELYSNING. Misschien is er later gelegenheid op het geheele werk terug te komen, als er ons tijd gegund is ook kennis met de andere deelen te maken, waarnaar deel twaalf en dertien ons zeer zeker hard verlangen doen. De tijd voor de voorbereiding van dit boekenpraatje is door verschillende omstandigheden kort geweest en - wie ver van de bron af zit, moet zich maar al te dikwijls met weinig tevreden stellen; wij zijn er in de verste verte niet in geslaagd alle verschenen boeken machtig te worden.

Over Zweden zullen wij ditmaal dus ook kort moeten zijn. Daarom stippen wij slechts een nieuw werk aan van: *Gustaf af Geyerstam, August Strindberg, Hjalmar Söderberg, Tor Hedberg* en *Gustaf Hellström.*

Iets meer kunnen wij zeggen over *Ellen Key's* LIFSLINJER, waarvan het tweede deel het licht zag.

Ellen Key 'van wie zelfs haar hevigste tegenstander niet ontkennen kan, dat iedere regel van haar werken geschreven is uit liefde voor haar medemenschen, uit verlangen om hen een schrede nader tot de volmaaktheid te brengen.'

Het tweede deel van haar 'Lifslinjer' (het eerste verscheen in 1903) begint met een inleiding waarin de schrijfster haar voordracht weergeeft, die zij op het Kerstfeest van 1905 van het Zweedsche Vrijdenkersverbond hield. 'Een ieder die meent dat vrijdenkerij absoluut ongodsdienstigheid en onzedelijkheid beteekent, zou dit document eens moeten lezen. De pathetische waarheidsdrang en de rijke menschenliefde, waarvan haar redevoering doordrongen is, haar vast geloof in den voortdurenden wasdom van den mensch en de goddelijkheid van het leven kunnen niet anders dan een ieder meeslepen', zegt Johan Bojer in zijn aankondiging van het boek. En dezelfde geest ademt door het geheele boek. Het is gesplitst in twee deelen waarvan het eerste handelt over: 'Het verval van het Christendom.' 'De verandering van het Godsbegrip' en 'Levensgeloof'. In 'het verval van het Christendom' haalt zij verschillende woorden van Jezus aan en stelt daar tegenover woorden van denkers uit lateren tijd.

Wij geven een voorbeeld:

Jezus zeide: Oordeelt niet opdat gij niet geoordeeld worde.

Maar, zegt Ellen Key, de Deensche schrijver J.P. Jacobsen doelde hooger met zijn:

Als gij over iemand oordeelt, oordeel hem dan naar wat hij was, toen gij hem het meeste lief had.

Jezus leerde den menschen alles weg te geven, na den rok den mantel.

Maar Maeterlinck ziet dieper wanneer hij waarschuwt: Geef van uw licht, maar niet van uw olie.

In het tweede deel behandelt zij: ‘De plicht tot het geluk.’ ‘De evolutie der ziel door de kunst om te leven’ en ‘Eeuwigheid of Onsterfelijkheid.’

In ‘De plicht tot geluk’ houdt de schrijfster ons het oude gebod voor, ons geen ideaal te vormen, maar lief te hebben volgens wat de mensch is en zooals hij is.

Ontelbaar zouden de voorbeelden zijn die getuigen van haar diep gevoel en rijp nadenken, maar de ruimte laat het ons niet toe.

Trouwens, filosophische beschouwingen, zooals Ellen Key in haar Lifslinjer geeft, moeten door een ieder afzonderlijk gelezen en doordacht worden.

Het boek vormt een geheel, even harmonisch en zacht als de persoonlijkheid van de schrijfster zelve. Het stemt niet alleen tot nadenken, maar geeft ook rust en vrede.

Het derde deel van Lifslinjer zal reeds over enkele maanden verschijnen. Wij hopen daar later wat meer van te kunnen zeggen; over Ellen Key is men zoo gauw niet uitgepraat.

Maart 1906.

D. en H.L.

Boccaccio's ‘Decamerone’.

De Decamerone van Boccaccio. **Uit het Ital. vertaald en bewerkt door J.K. Rensburg. Complete, gëill. uitgave. 592 blz. (met 24 platen) Amst., Vennootschap ‘Letteren en Kunst’. Prijs, in linnen band, f. 2.90.**
De honderd Vertellingen. **Boccaccio's *Decamerone.* In het Nederl. overgezet onder toezicht van Dr. Burgersdijk, Jr. 272 bldz. op 2 kol. (met 32 platen.) Amst., Dalmeyer. Prijs: f. 1.50; in prachtband: f. 1.90.**

Weinig werken werden zoo vaak vertaald en zoo druk gelezen als Boccaccio's *Decamerone,* den onovertrefbaren en onovertroffen novellebundel van den schepper van het Italiaansche proza, den prins der vertellers. De *Decamerone*, zooals men weet, behoort tot de omlijste vertellingen, wat de Duitschers een *Rahmenerzählung* en de Franschen een ‘*roman à tiroirs*’ noemen. De omlijsting wordt hier gevormd door een gezelschap van tien jongelieden - zeven jonkvrouwen en drie jonkmans - die tien dagen lang in een villa samenwonen en elken dag, beurtelings, met een verhaal optreden: vandaar 100 vertellingen.

Deze, in een lossen toon geschreven, doorgaans geestig en dartel, zijn de trouwe afspiegeling van de toenmalige zeden, en worden door Dirk Coornhert, die ze voor 't eerst in 't Nederlandsch overbracht, wel terecht *Lustighe Historien* geheeten. Zijn vertaling verscheen in 1564, te Haarlem, onder den titel *Vijftigh Lustighe Historien oft Nieuwicheden Joannis Boccatij*, van nieus overgheset in onse Nederduytsche Sprake deur Dirick Coornhert, Secretaris der Stede van Haerlem.(1)

Daar hij, uit eerbied voor den lezer, een ‘eerlijck ende leerlijck’ boek wou leveren, heeft hij den volledigen *Decamerone* niet willen vertalen maar onder de minst dartele en de minst vijandige aan priesters en monniken, een keus gedaan van 50 novellen. De bijval, dien de bundel vond - een 2^{e} en een 3^{e} druk verschenen in 1597 en 1607(2) - was oorzaak dat

(1) In 1903 heeft Dr Nauta daarvan heruitgegeven: *XX Lustighe Historien*, van letterkundige aanteekeningen voorzien (Groningen, Noordhoff.)
(2) Er is ook een Antw. druk van 1583. Gevolgd door 2 nieuwe drukken, een in 632 en een zonder datum.

een G.H. V(an) B(reughel), in 1605, te Amst. een vert. van de andere 50 novellen van Boccaccio liet verschijnen, onder den titel: *De tweede Vijftigh Lustighe Historien ofte Nieuwigheden Johannis Boccatij.* Nu Nieuwelijcks vertaelt in onse Nederduytsche sprake, tot vermakelijckheyt van alle Jonge Lustige Lief-hebberen der historien.

Deze laatste verzameling, die in 1644 ook een 2^{en} druk beleefde, was bewerkt naar een Fransche overzetting, en thans heeft Dr Nauta bewezen, wat langen tijd werd betwist, dat ook Coornhert zich van een Franschen tekst heeft bediend, n.l. van de vertaling van A. le Maçon, verschenen te Parijs, in 1545. Die Franschman gaf den volledigen *Decamerone* en zijn overzetting wordt door Dr Nauta letterlijk en nauwkeurig genoemd, maar Coornhert besnoeide het werk niet alleen op de helft, maar liet bovendien nog de algemeene inleiding en het begin van elke vertelling wegvallen.

Groot, zeer groot, zooals de lezer weet, is de invloed geweest op tal van schrijvers uit verschillende landen door den *Decamerone* uitgeoefend; beroemde mannen - Shakespeare, Molière, La Fontaine, Hans Sachs, Lessing, Lope de Vega, enz. - ontleenden daaraan de stof voor sommige hunner werken; ook in Dirc Potter's *Minnenloep* komen verhalen uit den *Decamerone* voor. Leerrijk is het, aan de hand van Dr Worp (*Noord en Zuid*, XX, 385-401) na te gaan, wat Z. Heins, J. van Arp, W.D. Hooft, Bormeester, Noseman en nog anderen, voor zekere drama's, blijspelen en kluchten, aan den Italiaan verschuldigd zijn.

Geen wonder dat die onsterfelijke novellen, die te allen tijde en overal zooveel duizenden lezers en bewonderaars hebben gevonden, in onze eeuw van democratie en herleving van het ‘volkstümliche’ een nieuwe bloeiperiode zijn ingetreden. Een paar jaar geleden zagen wij een keus verschijnen uit de *Vijftigh Lustighe Historien* van Coornhert, en nu, onlangs, kwamen twee nieuwe, Nederlandsche vertalingen tegelijkertijd van de pers. Beide zijn volledig, zoowel wat het aantal novellen, als de algemeene inleiding en de inleidende toespraak vóor elke vertelling betreft. Om den lezer in staat te stellen, eenigszins te kunnen oordeelen hoe de vertalers zijn te werk gegaan om het eigenaardige, Ouditaliaansche van Boccaccio in onze taal over te zetten, nemen wij de eerste twee volzinnen over - met weglating van de kleine inleiding, die toch bij Coornhert ontbreekt - uit de wijd verbreide vertelling *De Kraanvogels* (6^{e} dag, 4^{e} Nov.), die hier in Vlaanderen bekend is onder den naam *Het Hoentje met één been.*

Naast het oorspronkelijke, plaatsen wij de letterlijke vertaling, die ons door een vriend werd verstrekt, en benevens de twee nieuwe vertalingen ook de oude van Coornhert:

Boccaccio.

Currado Gianfigliazzi, si come ciascuna di voi et udito e veduto puote avere, sempre della nostra città è stato nobile cittadino, liberale e magnifico

e vita cavalleresca tenendo, continuamente in cani et in uccelli s'ê dilettato, le sue opere maggiori al presente lasciando stare. Il quale con un suo falcone avendo un di presso a Peretola una gru ammazzata, trovandola grassa e giovane, quella mandò ad un suo buon cuoco, il quale era chiamato Chichibio, et era viniziano, e si gli mandò dicendo che a cena l'arrostisse e governassela bene Chichibio, il quale come nuovo bergolo era cosi pareva, acconcia la gru, la mise a fuoco e con sollicitudine a cuocerla cominció.

* * *

Currado Gianfigliazzi, gelijk elk van u het kan hebben gehoord en gezien, is altijd van onze stad een edele burger geweest, vrijgevig en prachtlievend, en, toch een ridderlijk leven leidende, liefhebberde hij gedurig in honden en vogels, terwijl hij de grootere werken van 't oogenblik verwaarloosde. Een zekeren dag met zijn valk te Peretola een gedoode kraan genomen hebbende, ze vet en jong vindende, zond hij ze naar een goeden kok, die genoemd werd Chichibio, en Venetiaan was, en hij zond ze hem, zeggende dat Chichibio haar zou braden en gaar maken op het avondmaal. (Chichibio) die zoowat een lichthoofd was, stak den vogel aan 't spit, legde hem op 't vuur en begon hem met zorg te braden.

Coornhert.

Messire Coenraedt Jean Filiassi was oyt een Edel Burgher tot Florencen, dewelcke, mildt ende heerlijck zijnde, eenen Ridderlijcken state hielt ende hem gestadelijck in honden ende voghelen verlustichde, behalven dat hy noch veel ander meerder deuchden over hem hadde, die wy voor dese reyse achter laten willen. Dese hadde op een tijt met een zijnder valcken een craen ghevangen by een dorp, genaemt Peretola, ende want hy dien jonck ende vet sach, sant hy hem tot sijnen cock, Quiquibio genaemt, dat een Venetiaen was, bevelende dat hy die tegen het avontmael braden ende wel bereyden soude. Nu geleeck dese Quiquibio (zoo hy oock inder waerheydt was) wel een ghenuechlijck sot, dewelcke, desen Craen wel bereyt hebbende, aenden spete stack ende die sorchvuldelijck began te braden.

Burgersdijk.

Currado Gianbibiazzi was, zooals gij allen gezien of gehoord zult hebben, steeds een zeer vrijgevig en gastvrij edelman van onze stad, die een voornaam leven leidde en er de voorkeur aan gaf zich liever met zijne valken en jachthonden bezig te houden dan met openbare aangelegenheden. Eens ving hij op de reigerjacht een kraanvogel, welke hij aan zijn kok Chichibio liet brengen met opdracht hem te braden en met alle zorg gereed te maken. Chichibio begon ijverig den vogel te plukken, stak hem aan het spit en begon langzaam te braden.

Rensburg.

Currado Gianfigliazzi, gelijk elk van u het heeft kunnen hooren en zien, is altijd beschouwd geworden als een edel burger van onze stad. Vrijgevig en prachtlievend leidt hij een leven van baanderheer, liefhebbert voortdurend met honden en vogels om nu niet te spreken van zijn ernstiger werken. Hij had eens op een dag met een van zijn valken bij Peretola een kraanvogel gedood en daar hij haar vet en jong vond, liet hij dien naar zijn kok brengen, die Chichibio heette, een Venetiaan, en gelastte hem dien te braden voor het avondmaal en haar wel te verzorgen. Chichibio, die net zoo nieuwbakken van hersens was als hij er uitzag, maakte den kraanvogel klaar, deed hem op het vuur en begon hem met ijver te braden.

Men bemerkt dadelijk dat Boccaccio's tweede volzin bij Burgersdijk nog al bekort is, zoodat er bij hem een paar trekjes verloren gaan, die bij Coornhert en Rensburg voorkomen. Daardoor en vooral door gebruikmaking van een ietwat kleinere letter en het drukken op twee kolommen, telt de eene uitgave tweemaal minder blz. en is de prijs dan ook op de helft gebracht, wat voor den min gegoeden lezer niet zonder belang is. Van de platen, bij Burgersdijk wat talrijker en realistischer, kan over 't algemeen moeielijk gezeid worden - en dit geldt voor beide bundels - dat zij den tekst versieren, laat staan ‘opluisteren’. Rensburg's vertaling heeft nog deze goede zijde dat de tekst hier en daar door een verklarende nota opgehelderd en er soms op den oorsprong der novelle gewezen wordt. Daaromtrent echter verneemt men oneindig meer bij Dr M. Landau, *Die Quellen des Dekameron*, 2^{e} uitg. Stuttgart, 1884, waaruit overigens de schaarsche aanwijzigingen geput zijn.

De lezer weet wellicht dat een aantal novellen uit den *Decamerone* aan de volksoverlevering ontleend zijn, maar 't is hier de plaats niet om daarop in te gaan.

A. De Cock.

Nieuwe Boeken.

Spreekwoorden en Zegswijzen, afkomstig van oude gebruiken en volkszeden, door A. De Cock. - Gent, Ad. Hoste, 1905.

Een tegenhanger van *Nederlandsche Spreekwoorden*, *Spreekwijzen*, *Uitdrukkingen en Gezegden, naar hun oorsprong en beteekenis verklaard*, door D^{r} F.A. Stoett? In 't geheel niet; zelfs geen eigenlijk Spreekwoordenboek, in den waren zin des woords; maar toch een werk dat, in zeker opzicht, wel dienen kan en zal als eene volledigingen aanvulling van voornoemd algemeen gekend en gewaardeerd handboek.

In zeker opzicht, zeggen wij: namelijk met het oog op al hetgeen in onzen Nederlandschen spreekwoordenschat en in geijkte zegswijzen en uitdrukkingen, rechtstreeks of onrechtstreeks betrekking heeft met oude zeden en gebruiken, met volksoverleveringen en vooroordeelen.

Dit nu is juist een zeer uitgestrekt en hoogst belangwekkend veld van studie. Indien er één gebied bestaat, éene orde van gedachten, waarop de bekende leus: de Taal is gansch het Volk, volkomen en zonder voorbehouding toepasselijk is, dan is het wel dit. Het volk toch, de spraakmakende gemeente, zooals men het zoo terecht heeft genoemd, weerspiegelt zich het getrouwst, het eigenaardigst, en ook het langst, in zijne spreektaal, in de ongekunstelde, sappige taal van den gewonen dagelijkschen omgang.

Taalkunde en volkskunde reiken elkaar hier de hand: de kennis der woorden en de kennis der feiten werpen wederkeerig licht op elkanders terrein. ‘Zeer zeker’, zegt Prof. Verdam in zijn uitstekend boek *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal,* ‘zijn in de eerste en voornaamste plaats de spreekwoorden van een volk belangrijk voor zedegeschiedenis en volkskunde of folklore: ... wij vinden hier een overblijfsel der volkswijsheid van het voorgeslacht, waarvan de uitingen in hooge mate onze belangstelling gaande maken. Bovendien komen enkele eigenschappen der taal nergens beter uit dan hier, en wel met name hare kernachtigheid en bondigheid, haar vermogen in het vormen van tegenstellingen en klank en woordspelingen, hare zangerigheid en puntigheid. Ook vindt men in de spreekwoorden althans enkele verouderde woorden, woordvormen en taaleigenaardig-

heden, en heeft o.a. de zucht tot parallelisme ook op de syntaxis nu en dan een merkbaren invloed gehad.'

De heer A. De Cock is in de eerste plaats folklorist, en op dit gebied is hij zonder twijfel, in Vlaamsch-België ten minste, de meest beslagen en belezen vakman: wij zouden althans geen tweeden beoefenaar van volkskundige studiën kunnen noemen, die hem in werkzaamheid en veelzijdigheid overtreft. Maar ook in zake Nederlandsche taalkunde is de heer A. De Cock niet onbedreven, zoodat hij wel de aangewezen man mocht heeten om ons een overzicht te bezorgen van al het wetenswaardige dat in de Vlaamsche spreuken en uitdrukkingen schuilt, met het oog op het volksleven van vroeger tijd.

Reeds bijna tien jaren is de schrijver onledig geweest met het verzamelen en bewerken der stof, die men bijeenvindt in dezen copieusen bundel van XI + 421 + 31 bln. Sinds 1896 toch volgden wij in zijn tijdschrift *Volkskunde* de verschillende rubrieken, die dit werk samenstellen. Dat het alzoo op fragmentarische wijze ontstaan en stuksgewijze uitgegeven werd, is aan het boek zelf, zoowel in- als uitwendig wel eenigszins te merken, en de schrijver verontschuldigt zich dan ook over zekere eigenaardigheden dezer uitgave. Maar. indien het uiterlijk door die wijze van werken niet gewonnen heeft, de innerlijke waarde werd er niet door geschaad; want, al liet de schrijver zijne taak al eens bij poozen rusten, hij volgde toch een afgeteekend plan, en bij het hervatten der voortgezette bewerking werd de draad wederom vastgeknoopt waar hij was afgebroken geweest. Alleenlijk is het aantal aanvullingen en verbeteringen op die wijze tamelijk groot geworden, - iets wat in een werk van dien aard, een werk van bronnen- en detailstudie, toch zoo goed als onvermijdelijk is. Daarbij, een uitgebreid alphabetisch register vergemakkelijkt de opzoekingen en verhoogt de bruikbaarheid van het boek.

De stof zelve is niet alphabetisch, maar - zoo als het hoorde - systematisch behandeld, en verdeeld in een kleine twintigtal hoofdstukken. Zoo worden wij beurtelings ingeleid in het ridder-, krijgs- en gildewezen; leeren de spreekwoorden kennen, die in verband staan met koopen en verkoopen, met overeenkomsten, eigendomsrecht, erfenissen en andere rechtsoudheden. Daarna komen aan de beurt de lijfstraffelijke rechtspleging, de ordaliën of godsoordeelen, de heksen- en kettervervolging. Verder, eet- en drinkpartijen, oude kleederdrachten en kleedingstoffen; de bouwtrant, woonhuis, bewoners en huisraad; de volksvermaken op bepaalde en niet bepaalde dagen of tijden. Vrijen en trouwen, kinderen en begraven: eene rubriek rijk aan stof; evenzoo: ambacht, bedrijf, nering, - zaken van godsdienstigen aard, - oude munten, maten en gewichten.

Zooals men ziet, eene zeer afgewisselde doch goed geordende opeenvolging, waarin beurtelings niet minder dan 542 spreekwijzen worden ont-

leed, ook in vergelijking met Fransche, Hoogduitsche en andere vreemde uitdrukkingen of spreuken van gelijke beteekenis.

De 31 laatste bladzijden vormen eene bijlage over ketelmuziek. Ook komt in het boek eene alphabetische lijst der voornaamste bronnen voor, getuigende van uitvoerige kennis der litteratuur van het vak, en waarmede menige lezer ook nog zijn voordeel zal kunnen doen.

ARTHUR CORNETTE.

Het Nederlandsch in den Belgischen Handel.

I.
De toestand.

A.

‘De Vlaamsche beweging is niet op te lossen langs sentimenteelen weg, maar kan enkel langs economischen weg haar einddoel bereiken.’(1)

Aldus Lodewijk de Raet. En verder:

‘Mannen der daad, mannen doordrongen van de werkelijkheid zijn er bij ons van noode.’(2)

Hierop ingaande wordt een voorstel tot toepassing vooruitgezet: *oprichten van handelsafdeelingen van het Algemeen Nederlandsch Verbond.*

Dit voorstel brengt geen omwenteling of geen nieuwigheid mee. Wat hierbij te doen is werd vroeger afzonderlijk beproefd, ofwel het hangt in de lucht. Alleen wordt beoogd meer omvang, meer stelselmatigheid.

Het is mij noodig gebleken de argumenten tot bewijsvoering, hoe voortreffelijk deze ook blootgelegd zijn in de economische studies van den heer de Raet, in beknopten vorm saam te vatten - omdat herhaling in dezen noodzakelijk en een prikkel is tot algemeen nadenken.

Het voorstel zelve wacht naar het doopsel der kritiek om het aan te vullen en te verbeteren.

B.

Bij al wat te doen is voor onzen economischen vooruit-

(1) LODEWIJK DE RAET. - Een economisch programma voor de Vlaamsche beweging. ‘De Vlaamsche Gids’, December 1905. bl. 495.

(2) LODEWIJK DE RAET. - Een economisch programma voor de Vlaamsche beweging. ‘De Vlaamsche Gids’, December 1905. bl. 495.

gang komt één maatregel van gezondmaking vooraan: invoering van de landstaal in de economische zeden, niet uit ‘fétichisme’ voor de taal, maar wel omdat de taal het middel is tot economischen vooruitgang. IJveren voor de landstaal in het economische leven sluit dus in zich, aanwenden van alle passende uitslagen van den vooruitgang.

Vrij initiatief moet de hoofdstrekking bij dit optreden zijn. Inwerking op openbare macht is wel noodig, doch door eigen kracht moeten wij eerst een Vlaamsch economisch leven maken tot een feit.

In het ruime veld der economische bedrijvigheid blijkt de handel het meest geschikte voorwerp waarop onze werkzaamheid dient samengetrokken. De handel is de spil, nijverheid, visscherij, landbouw, draaien er om heen.

De taal dient voor twee zaken: opdoen van kennis en verkeer. Van het oogenblik af dat er verkeer onstaat wordt het in de economie handel. Vrij initiatief kan vooral inwerken op het verkeer; aanbrengen van kennis behoort ten deele tot den opvoedenden plicht van den Staat.

Om deze redenen meen ik dat, waar er spraak is van een verbond van Zuidnederlandsche economische belangen, dit het doelmatigst kan optreden met vervlaamsching van den handel. De andere vraagstukken komen hierrond graviteeren als planeten om eene zon.

C.

Hoe staat het met het Nederlandsch in den Belgischen handel?

De kleinhandel is Vlaamsch; hij verstaat meestal geen Fransch. Doch hij laat zich Fransch opdringen, stukken afgeven die hij niet verstaat.

Omdat alles daarboven, middel- en groothandel, voor het leeuwenaandeel Fransch is.

De gezindheid is slecht. Men aanziet het Vlaamsch als iets dat wel voor dillettanti en letterkundigen, maar niet voor zaken in aanmerking komen kan. De Vlamingen zelf zijn

hieraan schuld: het verkeer tusschen Vlamingen is Fransch en welk een Fransch dikwijls! Met de Hollanders hier te lande is het al even treurig gesteld.

Toch zijn er verblijdende uitzonderingen. Telkens en telkens weer wordt men aangenaam getroffen bij het ontmoeten van namen of personen die de beste gezindheid aan den dag leggen. Hun aantal is wellicht grooter dan men vermoedt.

In enkele arrondissementen is het beter gesteld. Het noorden van beide Vlaanderen, Antwerpen, het noorden van Limburg zijn goed. In Antwerpen vooral is veel te oogsten. Gent is slechter. De geheele zuidkant van beide Vlaanderen is erg verbasterd. Ook Brussel is er heel slecht aan toe.

Toch is het merkwaardig, dat geene verkoopster een plaats krijgt als zij geen Vlaamsch kent. In de nijverheidscentra van het Walenland staat op vele winkels: ‘hier spreekt men Vlaamsch.’

Het juiste aandeel van onze taal in den handel te bepalen is onmogelijk, bij gemis aan statistieke gegevens. Alleen wijs ik op het volgende:

voor het net

Op	4000 telefoonabonnenten Antwerpen geven	160 een Vlaamsch adres op.
	1600 telefoonabonnenten Gent geven	11 een Vlaamsch adres op.
	400 telefoonabonnenten Kortrijk geven	4 een Vlaamsch adres op.
	100 telefoonabonnenten Mechelen geven	1 een Vlaamsch adres op.
	150 telefoonabonnenten Leuven geven	2 een Vlaamsch adres op.
	150 telefoonabonnenten Dendermonde	- een Vlaamsch adres op.
	1000 telefoonabonnenten de Kust geven	20 een Vlaamsch adres op.

Er bestaan enkele Vlaamsche volksbanken: de Gentsche (in likwidatie), de Mechelsche, de Leuvensche, de Oostendsche. Voor het overige is het geheele bankvak Fransch.

De beurstaal is Fransch. Enkele wisselagenten echter hebben Vlaamsche opschriften. Een paar Vlaamsche beurscouranten verschijnen - als vertaling van een Fransch blad.

Dit Nederlandsch is er vanzelf ingekomen, steunt niet op een stelselmatig vakonderwijs. Ook bestaat er geen geijkte eenvormige handelstaal. Dit voor het binnenland. Voor buitenlandsche betrekkingen met stamverwante volkeren kan de

taal in aanmerking komen. Met Zuid Afrika en Insulinde is ons verkeer gering, zeker niet Nederlansch in taal - en bij de betrekkingen met Nederland zelf tusschen Vlamingen en Nederlanders is Fransch de hoofdsom.

II.
De noodzakelijkheid.

Verandering is noodig:

A. - In 't belang van 't algemeen.
1° *In zedelijk opzicht.*

De Vlaamsche beweging heeft in hoofdzaak het zedelijk belang van ons volk betracht. Doch haar pogingen zijn niet heelemaal volgehouden, haar uitslag is betrekkelijk gebleven, omdat aan alles de bekrachtiging van de praktijk ontbrak.

1°) Onze cultuurbeweging wil het vormen van zelfstandige menschen, niet enkele uitzonderingen, maar een massa over gansch het volk. Zoolang de arbeid voor het dagelijksch brood de vreemde taal, en dus de vreemde beschaving opdringt is er van zelfstandigheid geen spraak. Er zijn bij ons weinig zelfstandige Vlaamsche menschen, zelfs de meeste flaminganten besteden dagelijksch 6 tot 9 uur aan Franschen arbeid en zijn dus in hun doening geen Vlamingen uit een stuk.

De meerderheid leeft van handel en nijverheid. Willen wij het streven naar zelfstandigheid ernstig doordrijven, dan moeten wij de broodwinning vervlaamschen. Eerst en vooral de praktijk. De overige factoren welke rondom deze zon draaien, zullen alsdan niet meer belemmerd zijn zooals thans.

2°) Zuiver taalgebruik. Men handelt gedurig in de vreemde taal, dagelijksche arbeid dwingt er toe. Wie in België Nederlandsche taalkennis bezit heeft die opgedaan uit liefhebberij.

Weinigen bezitten deze liefde, zoodat we maar traag

vooruitkomen. Gewoonlijk gaat het zoo: na een paar jaar blijft aan kennis alleen het hoognoodige, met het dagelijksch werk in verband staande, over. Wat men ook aan Nederlandsch vroeger geleerd heeft, is weldra vergeten: men kent dialekt en juist genoeg Fransch om zijn zaken te verrichten.

Daarom ook hebben we geen omgangstaal. Vele onzer begaafden kunnen mooie bespiegelingen over hoogdravende onderwerpen in woorden brengen en weten niet eens hoe de eenvoudigste stukken tafelgerief heeten, of kennen niet de namen der kleedingstukken die over hun schouders hangen.

Alleen vervlaamsching van den handel kan versterking van Nederlandsche taalkennis aanbrengen.

3°) *Kunst.* Kunst heeft den steun van het kapitaal noodig. Een opera b.v. kan alleen bloeien mits de belangstelling van de geldwereld. Deze is voor het oogenblik Fransch, haar geest en gezindheid zijn met deze taal vergroeid, en haar belangstelling is verre van ons. Onze schouwburgen spelen meestal voor de lagere standen; het kunstgehalte lijdt er onder. Doch is er eens een Vlaamsch economisch leven, dan vinden onze zalen een fijner, beter betalend publiek en de kunst wint er aan.

Velen lezen geen Nederlandsch, omdat zij gehinderd zijn door een menigte woorden die zij niet gebruiken. Met een Vlaamsche omgangstaal verdwijnt dit euvel.

Een tweede reden. De massa is als een groote akker waaruit de natuur de fijner begaafden voor de kunst, als bij teeltkeus uitleest. De akker zij dus gezond, opdat ongunstige toestanden niet de kiem der eigendommelijkheid versmore. Een Vlaamsche handel wordt een gezonde atmosfeer, een omgeving van Vlaamsche beschaving welke aan onze aankomende letterkundigen meer vastheid geeft, ruimer gezichteinders opent. Waarom bepaalt zich onze Vlaamsche letterkunde om zoo te zeggen uitsluitelijk tot het landelijk verhaal? Omdat bij andere levensverrichtingen onze volksaard niet ongeschonden is gebleven. De gezondmaking van ons economisch leven brengt verruiming van den letterkundigen horizont.

Onze kunst heeft dus een dubbel voordeel bij het voorgestelde princiep.

4°) *Onze wetten.* Zij voorzagen in een minimum, lieten den weg open naar het volle maximum. Doch dit maximum is niet verwezenlijkt, integendeel, het minimum zelf bleef uit, vermits telkens en telkens weer op wetsovertreding gewezen wordt.

Waarom? Omdat onze wetten niet ingrijpen in de praktijk, omdat de massa der belanghebbenden er niet in meeleeft.

a) *Nederlandsch in het bestuur.* Wie is met het Bestuur in betrekking? In 8 gevallen op 10, handel en nijverheid, wat gedurige uitwisseling van ambtelijke stukken met zich brengt. Als hiér Nederlandsch niet de gewoonte is, dan kan het alleen voor dillettanti of eenvoudige volkslui in aanmerking komen. Daar deze beide laatsten geen invloed hebben, storen beambte en Bestuur zich niet aan hen en men verkracht de wet. Een Vlaamsche handel alleen zal Nederlandsch bij bestuurlijk verkeer tot gewoonte maken.

b) *Nederlandsch bij het gerecht.* Handelszaken en burgerlijke zaken werpen voor advokaten de meeste winst af. Juist hier is het taalgebruik niet geregeld, zoodat het levensbelang van den advokaat is: sterk te zijn in het Fransch. Nederlandsch komt er gedwongen in: wanneer het geldt den geringen man of den misdadiger, beide zonder invloed; men stuurt ze dus met een kluitje in 't riet.

Alleen met een Nederlansch economisch leven zal taalregeling in burgerlijke en handelszaken zich opdringen en onze taal bij de gerechtshoven vooruitgaan, omdat ze rentegevend wordt.

c) *Nederlandsch in het onderwijs.* De verguizers van ons onderwijs voelen zich heimelijk gesteund door de Vlaamsche familievaders, die, om wille der praktijk, een fransche opvoeding verlangen. Als men met Vlaamsch zijn brood zal kunnen verdienen, stijgt ook de vraag naar Vlaamsch onderwijs.

Maar thans, gesteld we hadden integraal Vlaamsch

onderwijs dan zouden: 1°) de elementen geen aftrek vinden: ‘wat zouden we uitrichten met volkomen Vlaamsche ingenieurs of handelaars (handelaars vooral want ingenieurs en landbouwkundigen zouden nog wel dadelijk een arbeidsveld vinden) indien er geen voldoende vraag naar is?’[1] 2°) Al vonden ze aftrek in onzen Franschen handel en nijverheid, dan verfranschen ze toch door het dagelijksch werk. Verfransching is alleen uitgesteld en de vruchten van de school gaan voor de 9/10 verloren.

Streven naar integraal Nederlandsch onderwijs wordt dus alleen doelmatig mits vervlaamsching van de praktijk.

Het ware kinderachtig te onderzoeken welke van deze twee maatregelen vooraan komt, ofwel de school, ofwel de praktijk. Beide dienen hand in hand te gaan.

Bij de oplossing van het schoolvraagstuk hebben anderen mee te praten. In de werking op de praktijk kent ons initiatief geen banden. Daarom is het duidelijk dat alleen dit laatste optreden, de noodzakelijkheid van integraal Nederlandsch onderwijs afdwingen zal.

5° *De politiek.* Dààr economische vraagstukken in de politiek een overwegende rol spelen, krijgen de gezaghebbenden op economisch gebied de meeste macht in de politiek. Met de huidige toestanden zijn onze nijver- en handelsbazen onze taal en ons waar volksheil weinig genegen. Een Vlaamsche handel en nijverheid zullen ons radikale Vlaamschgezinde politiekers aan de hand doen.

6° *De leidende stand:* Onze groote zwakheid is het gebrek aan een leidenden stand. De toonaangevende klas in Vlaanderen kunnen wij niet uit eén stuk naar onze zijde overhalen. De hoogeschool zal een stoot geven, zeker. Doch anderzijds is daarbij noodig, dat zij die van beneden komen en rijk worden, óns blijven, hun aard verfijnen tot eigen hooger beschaving. Van dit jonge geslacht hebben wij alles te verwachten en we zullen het alleen behouden, mits vervlaamsching der bronnen van rijkdom, handel en nijverheid.

7° *Onze dagbladpers.* Onze bladen kunnen de vergelijking

(1) Lod. de Raet. Een economisch programma blz. 493.

met de groote Fransche van ons land, laat staan met Hollandsche of Duitsche, niet doorstaan: want de middenklas leest geen Vlaamsch. Dit past niet in het raderwerk van haar dagelijksche bezigheid. Met Vlaamsche praktijk wordt de behoefte aan een Vlaamsche pers grooter: deze verhoogt haar gehalte omdat ze een dubbelen stoffelijken steun vindt: meer lezers en meer advertentiën.

De bewusten onder ons (de flaminganten) merken dus dat hun geheele arbeid een bekroning, een bekrachtiging vinden moet, dat de toekomst van hun duur verkregen uitslagen van deze bekrachtiging afhangt: de vervlaamsching van de broodwinning, langs den weg van het vrij initiatief. De Vlaamsche beweging heeft haar gang te gaan, doch nàast haar gewone werkzaamheid dwingt de tijdgeest een nieuw machtig streven op (economische bedrijvigheid) dat misschien het zwaartepunt van heel ons trachten worden zal.

2° *In stoffelijk opzicht.*

1°) Omdat Vlaamsche handel- en nijveraars beter in voeling blijven met hun omgeving.

'Terwijl in andere landen, (bij ons in het Walenland) de gedachten van hoog naar laag dringen, gelijk het zonnelicht tot den bodem van een rivier, om daar het minste plantje te beschijnen, blijft hier alles halverwege steken. Is het vreemd dat de Vlaamsche fabrieksarbeider in een zoo bekrompen gezichtseinder gesloten is en zich niet verheft boven zijn slaafschen arbeid dan om wat uitspanning te zoeken in drank en de grofste vermaken?

Waar geen liefde is voor de taal, is ook geen liefde voor het volk dat die taal spreekt en geen neiging om het zieleleven van het volk te bestudeeren en te veredelen. Er is in Vlaamsch België een schromelijke verspilling van sociale energie, die verloren gaat of schadelijk werkt, terwijl ze verbazend veel zou leveren als ze maar goed bestuurd werd.

De gevolgen van dien jammerlijken toestand blijven niet uit. De fabrieksarbeider staat in technisch opzicht niet op

de gewenschte hoogte. Hij is doorgaans traag en onontwikkeld. Dat drukt op den prijs en bemoeilijkt de mededinging. En eindelijk betaalt de fabrieksarbeider grootendeels voor het gebrek aan doorzicht van de technische leiders. De mededinging wordt weer mogelijk gemaakt door het uitkeeren van lage loonen voor een langen arbeidsduur.'(1)

2°) Omdat we behoefte hebben aan geleerden arbeid.

'Er bestaan immers twee soorten van werklieden, de fabrieksarbeider zonder eenige bijzondere kennis, die aan den werkgever zijn spierkracht verkoopt..... dat is de koelie der nijverheid....

Van gansch ander soort, haast tot een ander klas behoorend, is de geleerde werkman.... dat is de toonaangevende arbeider der nijverheid en ook de best betaalde.

De industrieele ontwikkeling van een land berust grootendeels op deze geleerde arbeiders, naar gehalte en getalsterkte. (Een) voorbeeld... leerde ons reeds dat de arbeid van goedbetaalde werklieden op het einde der rekening kan goedkoop zijn. De Amerikaansche arbeider ontvangt nog hooger loonen dan de Engelsche en toch is dit geen hinderpaal voor de mededinging...'(2)

Beter technisch lager onderwijs en verbetering in de productiewijze door bekwamer industriearbeiders en betere handelsinrichting zijn hiervoor de vereischten en dit alles staat rechtstreeks in verband met de in deze studie beoogde middelen tot economische ontvoogding.

3°) Niet alleen voor werklieden, ook voor de burgerij.

De familievader ziet de toekomst van zijn jongens erg bedenkelijk. Zij kunnen niet rekenen op de plaatsen die hun van rechtswege in hun eigen land toekomen. Alle goed betaalde ambten zijn in handen van Walen of vreemdelingen.

a. Omdat de taal van zaken en bestuur Fransch is in Vlaanderen. De Walen en de verfranschte burgerij zullen

(1) Lod. de Raet. Vlaamsche Captains of Industry? Vlaanderen, Maart, 1905.
(2) Lod. de Raet. Een Economisch programma, blz. 478.

altijd deze taal beter kennen dan de Vlamingen die haar leeren moeten.

b. Terwijl de Vlamingen Fransch leeren hebben de Walen reeds technische kennis verworven, zij immers krijgen onderwijs in hun taal, wij niet.

c. Deze kennis is, bij gelijke geestesgaven, grondiger om der wille van het pedagogische princiep.

Dus driedubbel voordeel. En 't gevolg:

Kon men een juiste statistiek opmaken van het getal Vlamingen en Walen of vreemdelingen bij ons werkzaam, in openbare en bijzondere besturen, in handelshuizen, banken en finantiehuizen, in nijverheidsinrichtingen, als ambtenaars, klerken of meesterknechts, de minderheid van de Vlamingen zou op eene verbazende wijze blijken. De tegenovergestelde toestand moest bestaan.

Om dezen toestand gezond te maken is het niet noodig de sluizen der gastvrijheid toe te schroeven en de vreemdelingen buiten te gooien. Doch in elk land bestaat er een verhouding tusschen het getal ingezetenen en de inwijkelingen voor het begeven van betrekkingen. Bij ons is deze verhouding overschreden.

Omdat de dam doorgebroken is die deze buitenmatige uitlandersplaag afweren moet: de taal.

De landstaal is de dijk die den vloed tegenhoudt. Willen onze familievaders de toekomst van hun zoons in acht nemen, dat ze dien dam opwerpen! Dat ze de middelen zoeken om Nederlandsch in handel en nijverheid te bevorderen. Dit brengt, zooals gezegd, Nederlandsch in het Bestuur.

Als dat eens tot een noodzakelijkheid, tot een werkelijkheid wordt, dan kan het niet anders of de Vlamingen winnen geld.

Vervlaamsching van handel en nijverheid in dus een sociaal Vlaamsch belang.

B. In 't belang van onzen handel.

Een vergelijking zal dit uitmaken. Zou een Poolsch of

een Tscheckisch handelaar in zijn land den bastaard durven uithangen? Maar ze rukten hem in stukken! En nochtans, er heerscht ginder minder taalvrijheid dan hier.

Een verbasterde handel wordt dus alleen *geduld* door de lamlendigheid van ons volk. Maar is eens het geweten van ons volk wakker geschud, dat dan de bastaards oppassen! Het is dus verstandiger voor een scherpziend handelaar dezen toestand niet te laten voortduren, zich niet aan het volksoordeel prijs te geven. Want de beweging tot vervlaamsching *zal* van het volk uitgaan. En ruzie met z'n klanten is toch het slechtste voor een handelaar.

In 't bijzonder.

't Is vooreerst, het belang van den kleinhandelaar. Deze kent geen Fransch, verstaat midden- en groothandel niet, is dus in het nadeel. Erger, hij kan zijn zaken niet uitbreiden: nergens kan hij in het Vlaamsch de noodige kennis hiervoor opdoen: hij kan geen bekwaam Vlaamsch personeel vinden om hem te helpen. De vooroordeelen op taalgebied beletten hem ook als Vlaamsch handelaar zaken in het groot te doen omdat zelfs de meeste Vlamingen bij grooter bestellingen, Fransch eischen! Aan hen dus deze vooroordeelen uit den weg te ruimen.

Omgekeerd hebben groote huizen er belang bij Vlaamsch te kennen. Zij immers moeten met den kleinhandel leven en deze is beter gediend met Vlaamsch dan met Fransch. Er is meer, de Vlaamsche groothandelaars hebben er belang bij het stambewustzijn bij Vlaamsche kleinhandelaars wakker te schudden, omdat aldus de mededinging voor vreemden moeilijker wordt. En dit is geen ijdel woord.

Men spreekt steeds van den bloei van onzen handel, maar cijfer dàt deel weg dat in vreemde handen is, wat blijft er over? Spreken we maar van de Duitschers te Antwerpen, van de Franschen in het bankwezen te Brussel, van de ruineerende muntovereenkomst die ons dwingt gedurig metaal uit Frankrijk in te voeren. Waar de vreemdelingen door een samenloop van omstandigheden het voordeel hebben op de ingezetenen, dan is het wel de inheemsche handel die er het slechtst bij vaart.

Door taalbescherming kunnen de Vlamingen een juister verhouding verwerven.

Ten laatste: het is een uitgemaakt feit dat alle nijverheid en handel welke meer specifiek Vlaamsch zijn door onze regeeringen 75 jaar lang aan de nijverheid van het Walenland opgeofferd zijn.

L. de Raet heeft het bewezen voor onze visscherij, onze scheepvaart, onze textielnijverheid, onze kantnijverheid, onzen landbouw. Slachtoffer zijn hiervan, de handel- of nijveraar die het vak uitoefent, het volk dat er van leven moet, en alle andere handelaars van het Vlaamsche land die minder verkoopen omdat armoede van verbruik afhoudt.

Waarom is dat zoo geweest? Omdat in wetgevende kringen geen liefde voor onze taal en dus ook geen liefde voor ons volk heerscht. Het is steeds de zelfbewuste handel en nijverheidswereld die door eigen invloed economische maatregelen afdwingt. Maar welken invloed kon onze verbasterde handel wel uitoefenen? Deze kleine minderheid had genoeg aan een onnatuurlijken bevoorrechten toestand - en de anderen waren onmondig om hun eigen belang te eischen.

Nu onze handel met het buitenland.

Het is een gekend feit dat onze uitvoer buiten Europa maar 16% is van ons exportcijfer en dat Engelsche en Duitsche concurrenten onze producten op hun naam aan den man brengen.

1° Willen wij onze waren in den vreemde doen waardeeren, dan hoeven wij ons werk een eigenaardiger stempel te geven. Fransche merken geven verwarring met Frankrijk, Vlaamsche merken een stempel van eigenaardigheid. De kwestie van taalinvloed heeft hierin niets te zien. Zweedsche brandhoutjes zijn de wereld door aan hun *Zweedsche* merken te herkennen; het Hollandsch merk op de steenen Schiedamkruikjes, zegt aan heel de wereld dat ze uit Nederland komen. Vlaamsche merken hebben het gezag van onzen naam, de wereld door bekend om onze kunst. In Amerika weet men van een Vlaamsche kunst, zou een Vlaamsche handel er geen fortuin

maken? Wijzen wij ook terloops op het belang voor ons, het monopolie te behouden van reclameplaten, door gekende Nederlandsche artiesten geteekend.

2° Handelsuitbreiding met overzeesche landen geeft ons in de Hollandsche koloniën en in Nederlandsch sprekende landen den voorsprong om de taal: ik noem Zuid-Afrika. Eenheid van taal kan hier eenheid van belang meebrengen en een ruim veld is ons door de taal opengesteld. Dat we er meer geld zullen in verliezen dan in Russische of Argentijnsche ondernemingen geloof ik niet, gezien de mooie dividenden door de meeste Hollandsche vennootschappen uitgekeerd.

Een zelfbewuste handel is dus voor ons een zaak van 'te zijn of niet te zijn'. Alleen een kleine minderheid van overgeplante maar niet ingeburgerde Walen en een verfranschte burgerij hebben voordeel bij den bestaanden toestand en slaan er munt uit. Zij zullen zich, uit alle macht tegen elke verandering verzetten. Maar juist daarom moeten de Vlamingen begrijpen dat het verdwijnen van deze olygarchie een zaak is van algemeen belang.

III.
De middelen.

A. De mogelijkheid.

Of de zaak mogelijk is? Velen zijn sceptisch, de meesten twijfelen.

De handel zegt men, steunt op ingeankerde gebruiken. Dat is waar. Doch met den geest van vooruitgang, van meer stelselmatigheid, verandert er veel in de oude empyrie en daarom is een omwenteling in den hier voorgestelden zin geen onmogelijkheid.

De huidige toestand blijft bestaan alleen omdat ons volk hem duldt. Als ons volk zal ophouden hem te dulden zal verandering wel gauw een afgedane zaak zijn.

Doch de laksheid van ons geheele volk breken, dat is geen gemakkelijk vraagstuk. Hierover geen illuzies! Hoe dikwijls heeft men getracht ons geheele volk op te roepen

tot eene gezamentlijke werkdadigheid en hoe dikwijls is deze hoop teleurgesteld!

Doch is dit een reden om het hoofd in den schoot te leggen en alle hoop op te geven? Ik denk het niet. Juist omdat de behoeften van den tijd zoo dringend, zoo ingrijpend zijn en omdat hier argumenten gelden die het rechtstreeksch belang van elkeen, niet het ideale, maar het werkelijke beoogen.

Er moet in ons zijn iets van dat geloof in de toekomst, in ons eigen kracht en leven, dat vooruitgang schept. We hoeven maar te *willen*! En dan is er zooveel dat kan!

De zaak is moeilijk. Doch, daar voor het oogenblik niets gedaan wordt is alles aanwinst. Vele goedgezinde krachten, thans afgezonderd, kunnen veel, eens vereenigd. Onze werking moet tweevoudig zijn, op het volk en op den handelaar. Gedurige en gedurige herhaling alleen zal de inertie breken.

I. Het groote princiep dat tot grondslag aan onze werking dienen moet is: *de kooper stelt de wet aan den verkooper.* We moeten dus door eeuwige herhaling:

a) het publiek

b) de massa van kleinhandelaars en anderen

aanzetten hun leveranciers de volgende voorwaarden te stellen: we koopen mits vlaamsche factura, wissel, briefwisseling enz.. anders gaan we bij Brusselinck en Waterman.

Hierdoor worden velen tot Nederlandsch verplicht, en andere, tegenover deze doelmatige propaganda, vinden het raadzaam ongevraagd Nederlandsch in te voeren.

II. Wie onder de handel of nijveraars met uitgebreider zaken vatbaar is voor overtuiging, overhalen om op eigen hand, *ook waar ze niet kooper zijn*, op handige manier Nederlandsch in te voeren.

a) Met het innerlijk leven van hun huis te vervlaamschen: *de boekhouding.* Dit is de kapitale kant van de zaak, 't verschaft plaatsen aan Vlamingen. Alleen een groot getal huizen met Vlaamsche boekhouding kan ons geven een Vlaamschen handelsgeest, sterk uit zichzelf.

b) Als ze weten dat een kooper Nederlandsch kent,

en in 't Vlaamsche land weet men dat onmiddellijk, met Nederlandsch *vooruitkomen.* In 9 gevallen op 10 zal de kooper instemming betuigen.

III. Nederlandsch vakonderwijs bevorderen.

IV. Onze betrekkingen met Nederlandsch sprekende gewesten uitbreiden.

Het hangt dus alleen van organisatie af. De uitslag zal in rechtstreeksche verhouding zijn tot onze moeite. Tot het zuivere ideaal, den toestand van Holland, geraken in de eerst toekomst niet.

Ook koesteren we geen overdreven verwachtingen. Katholieker dan de Paus zijn we niet en een vergelijking met het buitenland is leerrijk in dit opzicht.

Van Duitschland, dat nochtans bij z'n economische ontwikkeling de leuze 'Deutschland über alles' in daden omzet, zien we, dat wissels getrokken uit Zuid-Amerika door de 'Brazilianische Bank für Deutschland', op het Londonner hulphuis van de 'Direction der Disconto Gesellschaft' in het Engelsch zijn gesteld. Hetzelfde met wissels, door de Zuid-Amerikaansche kantoren van de 'Deutsche Bank für Süd Amerika' op het Londonner hulphuis van de 'Deutsche Bank.' 'The Commercial Estates C.J. of Egypt' uit Alexandria trekt Fransche wissels op Engelsche huizen te London. De 'Chartered Bank of India, Australia and China', hulphuis Batavia, geeft *Nederlandsche* wissels af op Rotterdam. Wederkeerig: de 'Nederlandsche Handelmaatschappij' gebruikt Engelsch voor betrekkingen met Londen.

En zoo ook met ons. Voor betrekkingen met vreemden legt de mindere ruimte van eigen taal, het gebruik der vreemde taal op. Doch eigen taal in eigen land, en eigen taal bij betrekkingen met stamgenooten.

II. Het wapen.

Het wapen is de taal. Daar er op dit oogenblik verwarring heerscht over het wezen en de rol van de taal is behoefte aan duidelijkheid op dit punt.

Men heeft tot nog toe bij ons de taal alleen uit een oog-

punt van kunst aanschouwd. Hier is vrijheid, en aanvulling van den gemeenschappelijken schat, door de mooiheid van dialecten, een verheugend, normaal verschijnsel. 't Is een kwestie van gevoel.

Doch de zaken kennen geen gevoel. De zaken hoeven een geijkt gelijkvormig gebruik. Willen wij met kans van slagen een Nederlandsche routine in de plaats van een Fransche stellen, dan moet deze innerlijk sterk zijn, vast op zich zelf. Er mag geen twijfel of anarchie bestaan.

Welnu, deze geijkte gelijkvormigheid bestaat in Vlaanderen niet. Wel hebben een begin van handelsonderwijs in het Nederlandsch, en inzijpeling uit Nederland, ten deele de algemeene Nederlandsche terminologie doen kennen. Doch dit is niet erg. Van den geheelen kleinhandel (deze heeft minder onderwijs genoten) gaat de man bij zijn dialekt of bij het Fransch te rade en heerscht er dus een hinderlijke verscheidenheid. Het geknoei van officiëele vertaaldiensten anderzijds heeft het bestuurlijk gedeelte merkelijk bedorven.

Hierin is orde noodig. Een gelijkvormige terminologie dient aangenomen. En dit kan, geleidelijk, als er een groote beweging komt, als deze overal naar dezelfde regelen ijvert, als meer handelsonderwijs in het Nederlandsch het gevolg hiervan is. Sporen van vroegere anarchie verdwijnen niet ineens. Ook zal iets van 't dialekt in 't algemeen burgerrecht behouden. Doch dit weze een minimum, niet een stelselmatig streven zooals enkelen thans droomen.

De algemeene terminologie moeten we overnemen uit één stuk, zooals ze in Holland leeft. Klachten over verbastering aldaar treffen vooral den kleinhandel. De groote instellingen (‘Nederlandsche Handelmaatschappij’, de bankhuizen, vennootschappen enz.) gebruiken een heel zuiveren, gelijkvormigen woordenschat. De rijke handelslitteratuur (Brinkman's catalogussen geven voor boekhouden alleen meer dan 300 werken) is even goed.

Zeker, er kan en moet verbeterd worden. Maar laat de Nederlanders die overigens al bezig zijn, den zuiveringsarbeid zelf voltooien en wij er ons bij neerleggen. Wel zijn er enkele

dingen die niet zoo direkt in orde komen als b.v. ‘effecten’, wat in Holland beurswaarden beduidt, en bij ons wellicht eens voor ‘wissels’ gebruikt wordt. Toch hoeven we aan Nederland meer bevoegdheid en ondervinding op dit stuk toe te kennen, en ik dring aan op dit princiep, dat als princiep moet erkend worden, want gewoonlijk als iets in gang komt, zijn er onmiddellijk betweters ‘die er bezwaar aan hebben’ of ‘er zich niet kunnen bij neerleggen.’

Hiermee geraken we niet ver. Holland moet onze leermeester worden. Twee dingen zijn hiertoe noodig. 1°) We moeten uit Holland overstroomd worden door een regen van boeken, modellen uit de praktijk, bladen enz. 2°) De in België wonende Nederlanders moeten het opleidend gedeelte van de beweging in handen nemen.

III. - De Toepassing.

Thans kennen we de princiepen. Hoe nu de toepassing? Door samenwerking en verdeeling van den arbeid.

Samenwerking. Een bond die alle krachten vereenigt moet er komen; deze moet groot zijn, de zaken breed doen, gezag hebben (anders krijgen we de massa niet) en onzijdig zijn.

Lang heb ik me afgevraagd of 't beter ware een geheel zelfstandige, nieuwe vereeniging op te richten, ofwel onder het vaandel van een reeds bestaande te strijden.

Dit laatste schijnt me 't best.

Omdat eene reeds bestaande vereeniging, het Algemeen Nederlandsch Verbond, aan de vereischten beantwoordt: ze is breed van strekking, onpartijdig, heeft gezag en geniet het vertrouwen van alle partijen. Meer: dit geheele stoffelijke programma maakt deel uit van haar werkkring, is in haar standregels omschreven. Verspilling van krachten is niet noodig. En anderzijds, daar een ruime samenwerking met Nederland alleen de zaak op 't goede spoor brengt, zoo kan geen andere vereeniging geschikter deze hulp aanbrengen.

Verdeeling van den arbeid. De huidige inrichting van

het verbond is op deze werkzaamheid niet berekend. Een splitsing dringt zich op. De oude afdeelingen blijven zich bezighouden met *zedelijke* belangen en de nieuwe die er bij komen nemen de *stoffelijke* belangen tot hun arbeidsveld.

Daar het meest doenbare en het doelmatigste in hun werking vervlaamsching van handel en nijverheid is, zoo stel ik voor ze te doopen met een naam welke voor de massa aanschouwelijk is ‘handelsafdeelingen’.

Het princiep tot dezer oprichting zal zijn dat de leden afzonderlijke bijdragen betalen en afzonderlijke besturen aanstellen. Het zal na voorbereidende verslagen, door een Algemeene vergadering van het verbond, zooals het nu is, uit te maken zijn in welke voorwaarden en verhoudingen deze twee afzonderlijke groepen naast elkaar zullen leven. Zijn deze afdeelingen ingesteld, dan staan zij voor een ruim programma min of meer in de volgende bladzijden omschreven.

Naar gelang van voorhanden zijnde krachten wordt hiervan door elke afdeeling het meest passende uitgevoerd.

Het programma.

A. Opleiding. Verspreiding van kennis.

1° *Voor ouderen.*

a) Eenheid in de terminologie. Om in gevallen van twijfel zekerheid te verleenen is een sterke autoriteit noodig die door haar gezag de geijkte Nederlandsche vaktaal opdringt. Dat het A.N.V. deze autoriteit weze: Dat het het goede en onbetwiste in een voor ruime verspreiding geschikten vorm bijeenbrenge. Boekjes met de meeste zorg opgesteld, vademecum over verschillende vakken als b.v. de betrekkingen met den bankier - over boekhouden - over toldienst enz. - niet droge woordenlijsten maar een kort overzicht van 't vak met voorbeelden uit de praktijk - blijken een geschikt middel. Zeer ruime verspreiding zal wel geen dwang opleggen, den

vrijen groei van de taal niet belemmeren doch een band scheppen voor meer eenvormigheid.

b) Het inrichten van bibliotheken en leestafels met Nederlandsche vakwerken en vakbladen, tijdschriften, beursbladen enz. Deze kunnen in Nederland, hoofdzakelijk door de zorgen van de boekencommissie van het A.N.V. ingezameld worden. Oude boeken uit den schooltijd, beurs en handelsbladen welke na inzage verloren gaan, zende men voor de afdeelingen in België. Verder kunnen Nederlandsche huizen ons exemplaren van formulieren afstaan, modellen voor opgestelde en behoorlijk afgewerkte handelsdokumenten. Huizen die dat doen zorgen tevens voor eigen reclame.

c) Uitgeven van vlugschriften, verslagen over ter studie gelegde onderwerpen of actualiteiten enz.

d) Onze taal tot haar recht doen komen in ons handelsmuseum, ook meer bepaaldelijk, de ruimte aan stamverwante landen zooals Nederland, Insulinde, Zuid-Afrika toegekend, vergrooten.

e) Het houden van voordrachten.

2°) *Voor jongeren.*

a) Het ijveren, door alle middelen welke vroeger zijn aangewend, voor, in algemeenen zin, integraal Nederlandsch onderwijs, zoowel officieel als privaat en meer bepaald technisch en handelsonderwijs in al zijn graden.

1° Voor lager en middelbaar onderwijs vermeerdering van het getal nijverheidsscholen in het Vlaamsche land. In onze Vlaamsche athenea, er op aandringen dat de wet van '83 welke een zeker aantal leergangen in het Nederlandsch verplichtend stelt, in de handelsafdeeling op den handelsleergang toegepast worde.

2° Voor ons hooger onderwijs, naast de vervlaamsching van de technische faculteiten (stelsel de Raet), ook vervlaamsching van hooger handelsonderwijs en wel bepaaldelijk van het hooger handelsgesticht van Antwerpen. Dat dit niet een overdreven wensch voor de toekomst is, blijke uit het feit dat

op de vijf inrichtingen voor hooger handelsonderwijs welke thans in België bestaan er wel één ten dienste van den Vlaamschen handel mag komen. Vooralsnog geeft de positie van onze taal in den handel weinig kans op deze overwinning. Doch eens onze toestand versterkt, dan verrijst in de toekomst dit vraagstuk als een logische bekrooning van onzen arbeid.

3° Ook dient er gewaakt opdat de leergangen van het Belgisch schoolschip welke nopens een plechtig afgelegde belofte in den provincialen raad van Antwerpen, aan de Vlamingen bevrediging schenken moeten, wel degelijk tot ons nut en niet tegen ons nut in, gegeven worden.

'Tot hiertoe is de Belgische zeetaal het Vlaamsch, maar, wordt er niet opgepast, dan verdringt ook daar het Fransch de Nederlandsche taal.'(1)

b.) De noodige propaganda maken opdat de leerlingen van de handelsafdeelingen onzer athenea Nederlandsche boeken over handelswetenschap als prijzen ontvangen.

c.) Onze afdeelingen kunnen zelve boekgeschenken aan verdienstelijke leerlingen uitreiken.

d.) Zelf de handen uit de mouw steken door het inrichten in alle steden waar de afdeeling belangrijk genoeg is, van vrije kostelooze leergangen in het boekhouden en zoo mogelijk ook in aanverwante wetenschappen. Anderen kunnen en doen dat. Waarom zouden wij het ook niet gedaan krijgen. Zoo mogelijk vrage men stadstoelage hiervoor.

Er kan desnoods een overeenkomst getroffen met Nederlandsche accauntantvereenigingen om de programma's op de zelfde leest te schoeien, de uitgangsdiploma's in overeenstemming te brengen zoodat in België door ons uitgereikte diploma's van accauntant in onze Nederlandsch-Vlaamsche handelswereld het gezag verwerven dat ze in Holland, bezitten om der wille van de ernstige inspanning welke hun bekomen voorafging.

e.) Oprichten van studentenafdeelingen bij onze handelsonderwijsgestichten, namelijk te Antwerpen, te Leuven,

(1) Lod. de Raet, Vlaanderens economische ontwikkeling. Neerlandia 1905.

te Gent, misschien ook te Brussel, evenals in den schoot van onze atheneabonden voor de leerlingen van de handelsafdeeling. De aldus te groepeeren jongelieden kunnen het best en doelmatigst voordeel trekken uit onze rijke leestafels, onze bibliotheken, onze musea, en uit onderlinge oefening en bekeering tot Vlaamschgezindheid.

f.) Door de betrekkingen en de publiciteit van het A.N.V. wordt het mogelijk Vlaamsche stagiaires in Nederlandsche huizen toegang te doen krijgen.

g.) Wij bezitten geen officieelen Nederlandschen tekst voor onze handelswetten. Deze is in de eerste toekomst niet te verkrijgen omdat hierover stemming in de Kamers noodig is. Hetzelfde evenwel bestaat ook voor onze andere wetsteksten, doch het instudeeren van deze door het gewoon publiek, buiten de rechtsgeleerden, is niet zoo algemeen, maakt niet het voorwerp uit van talrijke leergangen, zooals voor het handelswetboek. Ons plan voor vrij handelsonderwijs voorziet een ruime studie van de daarop betrekking hebbende wetten.

Om eenheid in ons onderwijs te verkrijgen ware het dus wenschelijk dat we overeenkwamen over een tekst, dat we een vertaling als officiëel en algemeen gangbaar, als de beste aanzagen. Tot vaststelling hiervan ware het best dat een congres van Vlaamsche rechtsgeleerden hierover verslag uitbracht en dat het gezag van zijn uitspraak ons bevredigde.

B. - Het stoffelijk voordeel der Vlamingen behartigen, het opsporen van bronnen van rijkdom.

I. - Voor personen.

a) De leden nemen de zedelijke verplichting, zooveel het kan Vlamingen en Nederlanders te bevoordeelen, in geval betrekkingen in hun huizen of fabrieken open komen. Het allerbeste ware den voorkeur te geven aan houders van accauntant-diplomas, na afloop van de eigen verbondsleergangen uitgereikt.

b) In geval geen kandidaten zich rechtstreeks aanbieden, de open plaats in de verbondsorganen, voor het toestroomen van geschikte elementen uit elders aankondigen.

c) De aandacht van ouders en schooljongens inroepen op alle examina voor openbare en private besturen, het in herinnering brengen van de programma's voor deze toegangsproeven en er desnoods op drukken in welke gevallen en in hoever het voordeel van Nederlandsch kennen in aanmerking komt. Zijn er in een stad genoeg kandidaten b.v. voor een examen van posterijen of spoorwegen, dan kunnen, door de zorgen van onze handelsafdeeling, herhalingsleergangen ingericht worden. Dit middel is uitstekend geschikt om vooral in kleinere steden, het verbond populair te maken. In sommige dezer draait het geheele vraagstuk van onderwijs rond de kwestie van staatsambtenaarexamen.

Bij vele, in verreweg de meeste examina wordt wel Nederlandsch in aanmerking genomen of verplichtend gesteld, doch over de verschillende vakken wordt de proeve in het Fransch afgenomen en is een proeve in het Nederlandsch niet toegelaten; hierin is verandering noodig, zoo wij vooruit willen met rationeel Nederlandsch onderwijs.

d) Het onderling steunen voor het toekennen van konsekwente ambten, namelijk bestuurder of toezichter bij naamlooze of andere vennootschappen. Als men ziet hoe anderen het aan boord leggen, zou men ongelijk hebben den invloed welke het bezit van aandeelen meebrengt, ongebruikt te laten.

II. - Voor zaken in 't algemeen.

a)‘Ik koester het plan weldra in het Algemeen Nederlandsch verbond een voorstel in te dienen tot benoeming eener commissie der Vlaamsche stoffelijke belangen, die, na grondig onderzoek van den toestand voor de economische vraagstukken van den Nederlandschen stam in België zou doen wat de Vlaamsche commissie van 1856 verrichte voor de taalbelangen: het formuleeren van een economisch programma voor de Vlaamsche beweging.’[1]

Een aldus te benoemen commissie blijft natuurlijk in voeling met de besturen van onze afdeelingen; haar besluiten

(1) Lod. de Raet. Een economisch programme enz. bl. 492.

leggen ons een basis. Meer: zij wordt bestendig, zijnde een organisme aan onze besturen toegevoegd, een hoofdbestuur, omdat, ook na het opmaken van een standaardprogramma, het leven immer nieuwe en nieuwe onderwerpen aan onze aandacht voorlegt.

Verslagen worden een pikkel tot handeling. Een voorbeeld: de noodzakelijkheid van Vlaamsche bankhuizen tot ontvoogding van onzen handel. Nederlands hulp zal hier noodig zijn want het eerste geslacht van Vlaamsche finantielieden zal het aan de *Nederlandsche* kennis ontbreken on zoo'n onderneming op solieden voet te schoeien. De uitslag van onze bemoeiingen weze dat een Nederlandsch huis een sukkursaal te Brussel opent! Met het ruime verkeer tusschen Noord en Zuid, en de groote kolonie in Brussel is de zaak heel doenlijk. Doch dat zoo'n huis nederlandschgezind weze, den Vlaamschen handel helpe ontvoogden.

b) In andere woorden: nationalisatie van het Vlaamsch kapitaal. ‘Er is durf en kapitaal, maar beide werken niet in de voor onze taal- en stambelangen gewenschte richting. Het kapitaal, hoort men vaak, kent geen vaderland. Dit is waar voor zoover bezitters van kapitaal streven naar de grootst mogelijke winst. Doch bestaan er dan geen zaken waar beide, kapitaal en vaderland, even voordeelig gediend zijn?’(1)

Laat ons hier wijzen op punten door de Raet zelf opgegeven. Scheepsbouw, visscherij, landbouwbedrijf, de uitbating van het Kempisch koolbekken, en voegen wij er bij: samenwerking met Nederland.

1°) Wij zien Franco-Belgische ondernemingen in den vreemde verrijzen. Waarom ook geen Belgisch-Nederlandsche, laat ik zeggen meer specifiek Vlaamsch-Hollandsche? Een gepast veld hiervoor is wel Zuid-Afrika, daar België produceert wat Holland niet voortbrengt.

2° Waar Nederlandsch kapitaal voor Nederland's kolonien niet toereikend is, waarom geen Vlaamsche onderne-

(1) Lod. de Raet, Vlaanderen's economische ontwikkeling Neerlandia 1905.

mingen aangewakkerd? stellig een beter waarborg dan ongevraagde Duitsche of Engelsche ijver.

c) Het bekomen van lager spoorweg en posttarieven, eenmaking van ons posttarief met Nederland.

d) Voorkomen dat in de toekomst onze takken van speciaal Vlaamsche nijverheid, bij het sluiten van handelsverdragen met den vreemde, aan de Waalsche grootindustrie worden opgeofferd, veel meer: het bekomen van gunstige tarieven voor eigen industrie en regeeringsmaatregelen om deze vooruit te helpen.

e) Voor alle aanbestedingen van bestuurswege legt natuurlijk de taalwet van '78 Nederlandsche bestekken op. Wordt dit altijd in acht genomen? Een oog in 't zeil!.

Wat nu aangaat aanbestedingen door groote instellingen of particulieren uitgeschreven, hier kan herhaalde aanvraag, behendig aandringen, voor Vlaamsche ondernemers welke minder goed Fransch kennen van veel belang zijn.

C. Bevorderen van Taalgebruik.

I. Uit den weg ruimen van hinderpalen.

Wie zaken in het Nederlandsch voeren wil, stuit op hinderpalen. In gemeenzaam overleg moet tegen deze ingegaan worden.

a. Langs wetgevenden weg.

Regeling van taalgebruik in burgerlijke en in handels zaken en dit in den meest radikalen zin. Het gebruik der talen is vrij maar als hierom officieel gehuldigde tweetaligheid de vreemde taal tot regel en de inheemsche tot uitzondering stelt, dan draait het weer uit op een fopperij. Geen achterdeurtjes! Wat officiel is weze in Vlaanderen Vlaamsch, ook op handelsgebied.

1°) Een voorbeeld. Waar bij wanbetaling van een wissel een protestakte wordt opgesteld, dan is het toch wel opdat de houder aan vroegere houders en op slot van rekening

aan den trekker een officiel bewijsstuk meegeve dat terugzending wettigt. Een Vlaamsche trekker mag dus wel een Vlaamsche protest akte ontvangen. Maar wie zal het uitmaken in welke taal het stuk dient gesteld? Allen, zoowel de deurwaarder, vermits men hem uitkiest, als de trekker, hangen af van den grootbankier en deze die ‘behoudensgezind’ is, zal de vreemde taal voor officieele stukken blijven opdringen, zoolang de wetgeving geen radikale regel gesteld heeft: in Vlaanderen Vlaamsch.

2°) Waar de wet openbaarmaking in het Staatsblad voorschrijft voor uittreksels van oprichtingsakten (art. 6 van de wet van 18 Mei 1873) en voor oprichtingsakten in hun geheel (art. 9 van dezelfde wet) van handelsvennootschappen en waar anderzijds oproepingen tot algemeene vergaderingen van naamlooze vennootschappen moeten bekend gemaakt worden door afkondiging in het Staatsblad en in een blad van Brussel en van de provincie of het arrondissement waar de vennootschap een zetel heeft (art. 60 § 3 van dezelfde wet) en waar de balans en winst- en verliesrekening evenzoo in het Staatsblad dienen afgekondigd (artikel 65, zelfde wet),

is het noodig bij de eerste gebeurlijke wetsherziening de verplichting op te leggen:

a.) Dat al wat in het Staatsblad komt in de twee talen verschijnen moet, met dien verstande dat de Vlaamsche tekst evenzeer de vennootschap verbindt als de Fransche.

b.) Dat waar twee dagbladen aangewezen zijn, een van beide een Vlaamsch weze.

Waar deze maatregelen van openbaarmaking zijn voorgeschreven, is het om de belangen van alle Belgen te vrijwaren; het belang van drie millioen Fransch-onkundigen telt toch ook wel, en waar de wet waarborgen stelt mag ze deze toch ook doelmatig maken.

3°) Onze taal voor handelsrechtbanken, nijverheids- en en werkrechtersraden.

4°) Onze taal bij openbare veilingen.

5°) Aan wie, in het Vlaamsche land, een officieel ambt met betrekking tot handel en nijverheid vervult, moet de kennis

van Nederlandsch opgelegd worden. Dit niet alleen voor rechters, staatstoezichters, enz., maar ook bij aanstelling van curatoren om faillissementen te likwideeren, of gezworen onderzoekers om boekhoudingen na te zien. Het is wel een minimum als de wet hier de rechten van Vlaamsche handelaars vrijwaart.

6°) Ook wachten nog vele ambtelijke kennisgevingen op een Nederlandschen tekst.

Onze consulaire verslagen zijn alleen voor Fransch kennenden verstaanbaar.

7°) De overtredingen op de wet van '78 eens en voor alle maal doen ophouden. Het nadeel dat een Vlaamsche handelaar, die gedurig en gedurig met beambten omgaat hierbij ondervindt, is niet langer te dulden.

b) Gezamenlijk privaat iniatief.

1°) Over de zaken waar wettelijke regeling tot de toekomst behoort, kan, in afwachting een minimum verkregen dóor:

a) Het stellen van Vlaamsche candidaten bij verkiezingen voor handelsrechtbanken, goedemannenraden enz. Zijn deze ons genegen en dringen anderzijds onze pleiters aan op Nederlandsch, dan schenkt vrijheid van taal ons voorloopig voldoening.

b) Vlaamsche advokaten of boekhouders-experten door diezelfde rechtbanken doen aanstellen tot likwidatoren of onderzoekers.

c) Naamlooze vennootschappen aanzetten de wettelijk verplichte kennisgevingen ook in het Nederlandsch openbaar te maken.

2°) Ook over zaken waar geen wettelijke bepaling een verplichting opleggen kan, maar waar een bestaande toestand voor Vlamingen nadeelig blijkt.

a) Bij naamlooze vennootschappen, ook voor onverplichte kennisgevingen, zegge b.v. het jaarsverslag. Van buiten kan bij de vennootschap aangedrongen worden, door te wijzen op het nut, voor haar, van ruimer bekendmaking, doch het

doelmatigst optreden wordt verwacht van aandeelhouders welke voor hun taalrechten op algemeene vergaderingen voldoening kunnen vragen.

b) De benaming bij naamlooze vennootschappen. Het ware wenschelijk dat ten minste die welke een zetel hebben in het Vlaamsche land, ook een Nederlandsche benaming voeren; daar de vreemde benaming, gedurig in den mond van iedereen is, werkt dit taalverbasterend: steeds hooren spreken van 'S^{te} An^{e} La Lys' als dit evengoed 'Naamlooze vennootschap De Leye' kan heeten. Anderzijds heeft beursnoteering in Vlaamsche bladen geen zin, als geen enkele van de genoteerde waarden door een Nederlandsche benaming aan te duiden is.

Laat ons dus van den goeden wil van de vennootschap vragen officiel een Vlaamsche benaming naast de Fransche te erkennen. Wel zullen vele afwijzend antwoorden, omdat hieraan kosten van bekendmaking verbonden zijn. Het ware echter mogelijk deze tot een minimum te herleiden mits de zaak ineens met andere jaarlijksche kennisgevingen te doen doorgaan.

Vlaamschgezinde aandeelhouders kunnen op algemeene vergaderingen voor de zaak ijveren.

Men spreke hier niet van het onzinnige eener dubbele benaming. 'De Nederlandsche Handelmaatschappij' heet in het Engelsch 'Netherland's trading society', de 'Bank für Chile und Deutschland' in het Spaansch 'Banco de Chile y Alemane' en alle andere Duitsch-Zuid-Amerikaansche vennootschappen hebben evenzoo twee namen welke beide in gebruik zijn.

II. - Inwerken op den goeden wil.

1^{o}) Propaganda door de pers.

Deze moet in het groot gedaan worden. Eens genoegzaam ingericht om aan de vereischten van een groote werkzaamheid te kunnen voldoen, stel ik voor een groot congres van de Vlaamsche pers bijeen te roepen, waar alle Vlaamsche bladen, van alle denkwijzen, om der wille van het princiep en van het eigen voordeel (zie blz. 206-209) de verplichting nemen:

a) Artiekels over deze vraagstukken te stellen;

b) Niet eens, maar gedurig de zaak herinneren, door, op de eerste bladzijde onveranderlijk dezelfde aankondiging te stellen, uitnoodigend tot lidmaatschap van het A.N.V. (afdeeling handel) en tot huldiging van zijn principepen.

2^{o} Alle andere propagandamiddelen, onze handel- en nijveraars aanzettend Nederlandsch te gebruiken:

a) Voor wat aangaat opschriften op deuren en winkelramen en op alle papieren welke uit hun handen gaan. Indien uitsluitend Nederlandsche opschriften den handelaar wat al te gewaagd voorkomen, dan kan hij er, liefst onder, ook wel boven, een tweede Fransche kennisgeving op nahouden.

Mocht de kas van de afdeeling eens zeer rijk zijn, dan kan misschien een fonds ingesteld worden voor tegemoetkoming aan hen die opzettelijk met dat doel hun gevels herschilderen laten.

b) Voor hun boekhouding, het innerlijk bestuur van hun huis. Zooals gezegd, is dit van kapitaal belang.

c) Het vooruitkomen met Nederlandsch bij hun klanten wanneer ze weten dat deze Vlamingen of Nederlanders zijn.

3^{o}) De bekeering van de Duitschers.

Hun franschgezindheid heeft ten deele voor oorzaak dat zij zich scharen aan de zijde van de sterksten, uit vrees den schijn te nemen zich te mengen in binnenlandsche aangelegenheden. Doch eens onze positie versterkt, komen om dezelfde reden een deel tot ons. Men kan echter op hun gevoel van Germanen inwerken opdat zij niet andere Germanen, ten koste van Franschen verzwakken. Geeft het niet veel, 't kan toch iets.

III. De taal opdringen.

a) Bij besturen en gerechtshoven. (Zie hooger),

b) Bij leveranciers.(Zie hooger).

Hier is gezamenlijk optreden tegenover eenzelfde huis het doelmatigste.

c) Indien bestaande instellingen door toetreding van

eenige Vlaamschgezinden voor vervlaamsching vatbaar zijn, dan is het plicht onze leden hiertoe aan te sporen. Voorbeeld: de ‘Ligue maritime belge’ (de Raet).

d) Bij het verleenen van concessies aan bijzonderen of vennootschappen, dient er gewaakt dat Staat, provincie of stad onze taalrechten niet prijsgeven. In zekere gevallen is dit reeds gedaan, namelijk met tramwegen.

Dit vraagstuk neemt een overgroot belang in met betrekking tot het toestaan van concessies tot uitbating van het Kempisch koolbekken. ‘Bieden de Vlamingen hier geen weerstand, dan bezegelt het economisch feit dat van den Vlaamschen stam de heerschende macht in België moet maken juist de verschuiving der taalgrens en het verlies van twee Vlaamsche provinciën.’(1).

't Is te onderzoeken welke waarborgen de wetgever, bij de herziening van de mijnwet, voor onze taalbelangen uitschrijven kan.

D. Bevorderen van verkeer tusschen Nederlandsche handelslui.

1° Blijkt het wenschelijk samenwerkende maatschappijen of andere voor het oprichten van eigen te huizen in het leven te roepen, men doe het. Hebben anderen hiermee een begin gemaakt, men steune ze.

2°) In bizondere gevallen en mits ruime uitbreiding van werkzaamheid worden onderafdeelingen en speciale lokalen wenschelijk.

Onderafdeelingen: Sommige vakken, b.v., de beenhouwers te Brussel, zijn voor 99% Vlaamsch. Deze kunnen als onderafdeeling gegroepeerd worden. Zoodat we op den duur een machtige aansluiting van afzonderlijke vakbonden worden. Doch dit maximum is in de eerste toekomst niet te bereiken.

Bizondere lokalen: Met het oog op bizondere levens-

(1) Lod. de Raet. Vlaanderen's Economische ontwikkeling. Neerlandia 1905.

uitingen b.v. in de nabijheid van graanbeurzen, op marktplaatsen voor marktdagen, in de nabijheid van loskaden of stations.

Als we in den geest van onze mindere handelslui geleidelik de behoefte aan kennismaking met zekere inlichtingen, naar aanwenden van meer wetenschap, opwekken - en als anderzijds een handig herbergbaas zijn lokalen hiervoor inricht, 't zij op eigen hand of in overleg met onze takbesturen - dan ontstaat hieruit een gezonde strooming.

E. Een algemeene maatregel.

die alle punten van het programma omvat: het uitgeven van een blad, maandelijks, later misschien om de veertien of acht dagen. Voor het gedeelte opleiding is hulp uit Nederland in de eerste plaats gewenscht. Men treffe, zoo mogelijk, een vergelijk met de redaktie van de bladen van Nederlandsche accauntantvereenigingen om ons artiekels af te staan.

Met het bespreken van al wat voor onzen handel van actueel nut is, van verslagen door onze commissies uitgebracht, met een overzicht van wat in onze takken omgaat, met het geven van alle inlichtingen nuttig aan Vlaamsche handelaars of aankomende beambten, is er stof genoeg.

- Maar Neerlandia zelf? - Er is een afzonderlijk orgaan noodig, omdat al deze dingen te speciaal zijn, en omdat we tusschen leden die afzonderlijke bijdragen betalen ook een nieuwen band moeten aanbrengen. Vooral degenen wonende op plaatsen waar oprichting van een afdeeling vooralsnog onmogelijk is hebben een bizondere behoefte aan 't blad omdat het de eenige schakel is die hen in verband houdt.

V.
De medewerking van de Nederlanders.

Reeds is op het onontbeerlijke van hun hulp gewezen. Daarom een samenvatting.

a) Vooreerst het opleidend gedeelte.

1°) in *Nederland*: inzameling van leerstof en leerkrachten.

2°) in *België*: werkdadig optreden als leermeesters, zich in hun daden tot een levend voorbeeld stellen waaraan wij onze routine moeten afkijken.

b) De propaganda in de praktijk.

1°) *In België*: daar velen aan het hoofd van groote huizen staan zijn zij vrijer en sterker om hun taal op te dringen.

2°) *In Nederland*: *a*) Voor de 250 millioen die Nederland uit België invoert kan men het Nederlandsch als voorwaarde stellen.

b) Voor de 250 millioen die Nederland naar België uitvoert kan een deel, op zijn minst genomen een derde, Nederlandsch verkeer uitlokken.

c) Dit alles kan als bekroning krijgen een tolverbond, een zaak waarover de bespreking nog hangende is. Den grond van de kwestie raak ik niet aan, alleen dit: Komt er een beweging tot bevordering van Nederlandsch in den handel en werpt deze vruchten af, heerlijk dan. - Doch komt ze niet, laten wij den huidigen toestand voor duren, dus verergeren, dan beteekent een toleenheid met Nederland (dus meer verkeer met Nederland) eenvoudig een toename van Fransch taalgebruik ten koste van het Nederlandsch en dan hebben de Vlamingen en de Nederlanders zelf de rol van Lamme Goedzak.

VI. - Plan van uitvoering.

Voorop komt natuurlijk innerlijke inrichting: bestuurlijke en statutaire oprichting, bekrachtigd door een ledenvergadering van het Algemeen Nederlandsch Verbond.

Samenstelling van een staf en dan aanwerving van leden. *Een staf*: een geschikt wetenschappelijk personeel om het blad uit te geven. Daarna: verzameling van materiaal in Nederland. Aldus samengesteld gaat men over *tot groote propaganda*: hiervoor congres van de Vlaamsche pers. Uitvoering van de verschillende punten van het programma naar gelang van de aanwezige elementen.

JORIS FASSOTTE.

De Filosoof van 't Sashuis. (Slot).

Eindelijk hadden zij zich een zitplaats veroverd in de tent. Alles zag er hier fantastisch uit, een echt voorgeborchte der hel. De wijduitwaaiende smookvlammen van een paar olielampen wierpen een rooden gloed als een weerschijn van 't hellevuur op de aangezichten der wachtende toeschouwers, en op de grijnzende droeskoppen van het tooneeldoek en de wandversiering, die door een onbeholpen maar impressionistisch kunstenaar geschilderd waren. Boven het gejank van heeschwordende orgels, het snijdend gegil van stoomfluiten en verdere verwarde en half gesmoorde geluiden, die uit de andere kermistenten tot hier doordrongen, dreunde van tijd tot tijd het vervaarlijk gehuil en gebrul der wilde dieren in het aanpalende beestenspel, als de kreet van schuimbekkende duivels.

- 'k En vienden ik dat hier zo plezant niet, waagde Charlot.

- Pas mor up, schertste de Sasmeester, 't ergste 'n go nog mo' begunnen! Pietjie Pek go subiet jen conscientie 'n keer oenderzoeken. Hoeveel paviljotten hei-je nog? Presenteert ze nog e' keer.

Dit was een hatelijk vraagje, want de Sasmeester had heel goed gezien, dat Charlot, terwijl hij het gezelschap op de foor ijverig van de eene barak naar de andere rondleidde, in 't geniep de eene paviljot na de andere opzabberde, zoodat de zak, die zijn zuster hem toevertrouwd had, alvast leeg moest geraken.

Als een kind, dat op heeterdaad van kattekwaad betrapt wordt, wendde Charlot den schuwen blik af om Vrouwe Dierickx'scherprechtersoog te ontwijken en stak het zakje bedeesd uit. Er zaten nog drie caramels in.

- 't Is 'n schande! beet de weduwe hem toe.

- Ha! ha! sneukelore! slokker! keef de Sasmeester tusschen zijn rond, hartelijk lachen door. Wacht 'n beetje, je got de ketel in...

- 'k Zien der wa mee of met die kadee! zuchtte vrouwe Dierickx vertrouwelijk tot den Sasmeester, die naast haar zat. M'n kaken branden van schaamte... Je briengt me van 't eene affront in 't andere...

De mededeelzaamheid der weduwe werd opeens geweldig afgebroken. Het vijftal muzikanten die nu buiten genoeg geblazen en geroffeld hadden om het publiek binnen te pompen, waren reeds gezeten in het orkest en begonnen eensklaps het geen hun aan adem en vingerveerkracht nog overbleef te besteden om deze laatste voorstelling even luidruchtig te maken als de voorafgaande. Met een dolvroolijke parademarsch, die de heele barak trippelend meeneurde, werden de toeschouwers naar de duisternissen van Satan 's rijk geleid.

Toen men het doek haalde slingerde een huiverende bekkenslag zijn echt helsch geluid door de tooneelzaal. Op den achtergrond eener rotsachtige spelonk met rood licht beschenen zat de opperduivel op zijn troon. Zijn koppel bokspooten hingen lam neder uit zijn rood baaitje, dat hem stellig te ruim was; boven zijn teer-rozig aangezicht met reusachtig langen, zwarten snor en bijna even weelderige wenkbrauwen, verhieven zich twee bevallig gekrulde hoorntjes. Met de rechter hand deed hij een schitterende drievoudige vork zenuwachtig op en neer dansen, als was hij ongeduldig om te kennen te geven, dat hij hier de baas was Zijn lange staart stak zijn onbeweeglijke kronkeling op zij van den troon in de hoogte, ten teeken, dat de Satan daar niet al te gemakkelijk zitten kon.

Langs beide kanten van den opperdroes stonden ettelijke duivels van minderen rang in 't gelid. Het zenuwachtige dansen van hun meesters drietand scheen hun heele lichaam

aangetast te hebben en allen stonden zij daar lichtjes op en neer te schokken, loodrecht onder de strakspannende draden, waarvan de schaduwlijven zich op de schermen afteekenden. Ze schenen daar allen stokkerig te trippelen van ongeduld om de bevelen van Satan te vernemen.

Ze werden niet lang op de proef gesteld. De opperduivel wipte eensklaps van zijn troon op en na met wellevendheid naar het publiek en naar zijn onderhoorigen geneigd te hebben, sprak hij met eene zware, bevende stem, die uit de rotsgewelven neerdaalde:

- Ik ben Satan! Opperkoning van de-j-ondewereld, en zal heden komen te jugieren de-j-abominable schelmstukken van het menschelijk geslacht.

- En van de paviljottelokkers, ‘titste’ de Sasmeester aan het oor van den verveelden Charlot.

Dan volgde eene bittere hekeling van de ondeugd en de bedorvenheid der wereld, die in den mond van den duivel werkelijk heel verrassend en stichtend was. Asmodeus, Astaroth, Brudemorus, Olivier en nog andere duivels van rang kregen bevel om op stormwinden naar de aarde te vliegen en van daar een heelen reesem leugenaars, bedriegers aftroggelaars, dieven, hoovaardigen, wellustelingen, dronkaards, luiaards vrekken en andere schorluinen meer naar onder te halen. De overige bokspooters moesten alles in gereedheid brengen voor het groote rechtsgeding. Dan was 't een geklop van houten bokspootjes op den planken vloer van het tooneel, zoo huppelend druk als het getokkel der boutjes op het bordpapier van een speldewerkkussen. Asmodeus en de andere renboden lieten zich door de stormwinden optillen en dienstbare duivels sleepten een grooten ketel aan. Zij plaatsten hem op een stelletje boven vunzende houtskolen, waaruit een bescheiden aangebracht blaasbalgje bij poozen een bleekblauwe vlam opblies.

Na zulke indrukwekkende taal gevoerd te hebben als daareven, ging de opperdroes op zijn troon wat rusten, weer geflankeerd door de onbeweeglijke kronkeling van zijn staart. De overige hellebewoners stookten met hunne vorken even den vuurgloed aan of huppelden doelloos rechts en links.

Opeens weergalmt een nieuwe vervaarlijke bekkenslag om de aankomst van den eersten aardschen schavuit aan te kondigen. Het orkest heft een trippeldeuntje aan, wellicht het vreugdemotief der duivels, en een witbestoven molenaar wordt voor Satan geleid.

- Ha! Ha! roept de stem uit het gewelf met tragische sidderingen. Ha! Ha! Daar is de mulder, zakkenvulder.

De drietand in Satan 's hand beeft heviger van verontwaardiging.

- Gij hebt de boeren bestolen en de bakkers bedrogen. Hoeveel gruis en kalk hebt gij met uw graan gemalen. Hoeveel schepels meel hebt gij naast de zakken laten storten? Vijftig, honderd?

- Min of meer.... Mijnheer de duivel! stotterde de mulder onder het luide instemmende gelach der heele zaal.

- Ha! Ha! De schavuit der schavuiten! En zich tot de overige duivels richtende vroeg de opperdroes: Wat moet er met hem gebeuren?

Eenstemmig brak het helsche koor los in een donderend, door de heele zaal meegetierd: ‘In de ketel, in de marmiet!’

Er werden korte metten gemaakt met den mulder. Twee duivels lichtten hem op en hals over kop werd hij in den ketel gegooid, waarrond het blaasbalgje op 't gepast oogenblik een vlam deed opgaan.

- Vermaledijd in 't eeuwig vuur! besloot Satan.

De optocht der aardsche schelmen werd nu voortgezet. Een dokter met zijn clisteerbuis onder den arm werd beschuldigd de menschen met zijn onophoudende aderlatingen naar de andere wereld geholpen te helpen. Een kindermeid, die optrad met een huilend wicht in de armen, lachte te gaarne naar de soldaten. Een advocaat, die aan 't pleiten ging en veel wouwelde van actie en citatie, arresten en requesten, vond zijn meester in Satan, die hem het zwijgen oplegde met de woorden: ‘Gij hebt het proces aan uw been!’ en hem tot den ketel veroordeelde voor ‘troggelarij en boschprocureursstreken’. Een muzikant, die nooit moderato maar steeds allegro en lontano dronk, iets waarvan zijn zwijmelende gang getuigenis

aflegde, werd voor dronkenschap tot den ketel verwezen. Een oude kwezel werd beschuldigd van venijnigen ‘achterklap’. Al de standen der samenleving trokken voorbij en hoorden hun gebreken en verkeerdheden hekelen niet met duivelsche, bijtende ironie, maar met zulken gulronden, volkschen humor, dat de heele zaal er mee instemde en in die sociale critiek een onuitputtelijk behagen vond.

- In de ketel! In de marmiet! rolde het van de hoogste zitplaatsen tot de laagste luidschallend voort, telkens de Satan vroeg wat er met de schelmen moest gebeuren.

Vrouwe Dierickx deelde in de algemeene vreugde en het scheen haar, dat de stemming van vertrouwelijkheid tusschen haar en den Sasmeester, waar zij al heel den namiddag naar hunkerde nu eindelijk zou komen. Telkenmale de Sasmeester luidlachend met de hand op zijn billen kletste, instemmend met de volksche satire van den duivel, die als een afschijnsel was van zijn eigen ‘filosofie’, - maakte vrouw Dierickx chorus met hem. Doch hier ook zou haar vreugde in bitterheid verkeeren. Gedurende dat heele fooretochtje met den Sasmeester was ze waarlijk als verwenscht en behekst geweest, alles sloeg haar tegen.

Daar werd een vrouwtje opgeleid, heel netjes aangekleed met de mooiste lapjes zijde en fluweel, die de kostumier van het groot helletheater had kunnen bemachtigen. Het droeg een wijd uitslaande krinolien en een breedgerand hoedje met bloemen en pluimen versierd. Glazen juweelen schitterden om ooren en hals.

- Ha! Ha! Madametje la coquette! hoonde Satan. Daar komt gij nu paradeeren met schoone zijden kleeren. Niets is te prachtig noch te duur voor u en thuis zit uw baas met een hollen buik. En als hij durft klagen, dan krijgt hij grof geschut naar het hoofd, want madametje is goed gebekt. De baas mag zwijgen en betalen.

- In de ketel! In de marmiet! dreunde 't in de zaal en de stem van den Sasmeester klonk als een klok. Hij riep een innige overtuiging uit.

Vrouwe Dierickx deed niet mee. Angstvallig sloeg zij

den Sasmeester van terzijde gade en 't pijnigde haar zeer te zien, dat hij dien prietpraat tegen de vrouwen weer zoo geestdriftig beaamde.

De Satan zou het echter nog bonter maken. Een oud wijf werd op het tooneel vóór den strengen rechter gesleurd.

- Ha! Ha! schalde het weer uit de hoogte. Daar is de ontroostbare weduwe! Ze kwam pas van de uitvaart van haar man of ze dacht al op hertrouwen. Haar linker oog weende nog terwijl haar rechter reeds naar een ander lonkte. En daar loopt ze nu dagen en dagen rond met een stroowisch aan haren hals als een te koop gestelde koe... En ze roept tot ieder ‘mannemensch’: ‘Als mijn persoon u niet kan behagen dan zullen mijn duiten 't wel doen...’

Deze kwinkslagen op de kap van 't ongelukkige weeuwtje verwekten een algemeenen schaterlach en de Sasmeester schokte van plezier terwijl hij voortdurend herhaalde tot Mietje, dat hem met heimelijke verstandhouding ondeugend bekeek: ‘Da's 'n goeie! God vertroost me, da's n' goeie!’ Vrouwe Dierickx was het hart in. Zij kropte van spijt en inwendige gramschap. Dat vermaledijde poppenspel! Casteels zag haar van terzijde medelijdend aan. De Sasmeester, die de gevoelens van zijn vriend raadde, zeide hem ‘filosofisch’ droogscherend: ‘Ja, Ja, Casteels, der liggen overol wulfyzers en schietgeweiren...’

De Satan haalde nog eene laatste grappigheid uit. Hij liet den bestuurder der barak zelf opbrengen en veroordeelde hem omdat hij de centen uit den zak der toeschouwers getrommeld had alleenlijk om hun daarna den bol te wasschen en hun allen hun ‘zaligheid’ te zeggen.

Vrouwe Dierickx was onverschillig aan het gejuich, dat deze woorden verwekten, en verliet de barak, in het woelende gedrang stilzwijgend haren spijt verbijtend hier ooit binnen getreden te zijn. Hare lankmoedigheid, die gedurende dit ‘toertje’ op de foore, maar al te zeer beproefd was geworden, veranderde in een soort van wanhopige verbittering, die haar thans naar een beslissende daad dreef, waarvoor zij totnogtoe steeds geaarzeld had. Voor al de ondubbelzinnige blijken van

des Sasmeesters vijandelijke gezindheid tegen het huwelijk had ze tot heden zooveel mogelijk oor en oog gesloten gehouden met de steeds warm gekoesterde hoop, dat de Sasmeester zich toch wel eens in hare netten zou overleveren, - doch de zenuwachtige opwinding, waarin de herhaalde onaangename voorvalletjes van dezen ongeluksnamiddag haar hadden gebracht, deden haar het voornemen opvatten om nu maar ineens aan den Sasmeester te vragen of hij ja dan neen ernstig op trouwen geluimd was. Ze vermoedde wel, dat ze gewaagd spel speelde, maar in hare verbittering gaf ze bepaald den brui om alle langer getalm. Van Casteels, dien ze reeds meer dan eens gepolst had omtrent de inzichten van zijn vriend, was er niets te vernemen, - hij kon haar enkel wat paaien. Daar had ze thans genoeg van, ze wilde beslist weten...

Vrouwe Dierickx was er in geslaagd den Sasmeester bij haar alleen te houden. Beiden volgden het overige van het gezelschap op eenige passen. Ze trokken door de eenzaam geworden straten vol maanlicht en grillig gekarteld schaduwspel van trapgevels.

't Kwam er in den beginne toch maar moeilijk uit bij Vrouwe Dierickx. Zij stapte al een heel eind sprakeloos naast haren ‘cavalier’, toen ze hem eindelijk met den onvrijwillig ruwen toon der verlegenheid kortaf vroeg:

- Awal, Sasmeester, wa zyn nu jen intenties?

- Men intenties, Vrouwe Dierickx? 'k En vatte nie goed wat da'je zeggen wil...

De wreede plager begreep haar wel, maar hij wilde zich onnoozel houden. Zich verstoutend, drukte Vrouwe Dierickx zich bepaald uit.

- 't Is nu hoost acht moonden geleen, Sasmeester, dat die manège tusschen ons getweeën begost is... En je'n hei me nog nooit gezeid wat da jen intenties zyn...

- Men intenties, Vrouwe Dierickx? herhaalde de droogscheerder, die haar wilde dwingen alles met nog duidelijker woorden te zeggen. Die manège tusschen ons getweeën? 'k En vatte serieus jen woorden niet... Die manège tusschen ons?

- J' hadt toch trouwlustige gedachten, Sasmeester? ging de geprikkelde weduwe voort. Casteels heit het myn toch azo gezeid...

- Hei Casteels joen da gezeid? vroeg de Sasmeester met groote, verwonderde oogen.

- Meer of e' keer...

- Wat heit-ie joen gezeid?

- Mo Sasmeester toch, dat je gy trouwlustige gedachten hadt...

- En wat hei-je gy hem dorup gezeid, Vrouwe Dierickx?

- Ja mo', Ja mo', dat en is de kwestie niet, Sasmeester. Wa zyn jen intenties? vroeg de weduwe kregelig, taai aan die laatste vraag vasthoudend.

- Ha-je gy ook trouwlustige gedachten, Vrouwe Dierickx?

- Mor antwoord e'keer up m'n vrage, Sasmeester. Dat en kan toch azo nie bluven deuren, die manège. De menschen zou 'n der begunnen up te klappen. 'k En zou joen da' nie moeten vragen, Sasmeester, mo 'k willen 'n ende stellen an die manège... Wa zyn jen intenties? Peins-je van me nog lange bezig t' houden of go 'je me serieus ten huwelike vragen?

Nu was het den Sasmeester niet meer mogelijk nog langer rond den pot te draaien en den dooveman te spelen. Hij had gedacht, dat Vrouwe Dierickx de vraag zonder doekjes er om nooit rechtstreeks op den man af zou gesteld hebben, maar nu stond de vraag daar! De Sasmeester bleef echter maar een oogenblikje onthutst, hij trok zich uit den nood met een nieuwe ondeugende scherts, die hij met den diepsten ernst, half fluisterend, in 't oor der weduw liet vallen:

- E' beetje patientie, Vrouwe Dierikcx, 'k zal der wel 'n keer up peinzen;- os jen roze van Zeriko bloeit...

Wonderlijk was de werking van dit woord. Vrouwe Dierickx' wrevel smolt als ijs onder een warmen zonnestraal en haar oogen vol weerschijn van 't maangeglim blikten een poos

verteederd op den Sasmeester, die zich juist op zij afwendde om de lachkitteling in zijn keel eventjes uit te hoesten.

Dien nacht sliep de weduwe getroost in, weer ingenomen met haren filosoof, die wel een beetje vreemd, maar toch een goede ziel was.

- Hurkt e' keer hier! had de Sasmeester nog denzelfden avond aan Casteels gezeid, toen hij, na afscheid van Vrouwe Dierickx genomen te hebben, zijn vriend tot aan huis vergezelde. Hurkt e' keer hier, Casteels, da' spel met de die van Dierickx moet amen er uut zyn, wee-je! 'k Zegge je nu rechtuut, Casteels, dat da' mensch me nie 'n kan bekoren. Ze' n kan et niet. 't Is tyd da' je 't heur zegt...

Daar verwachtte de goede Casteels zich in 't geheel niet aan. Toen hij zoo even Vrouwe Dierickx met zijn boezemvriend in fluistergesprek achter hem had hooren aanstappen, had hij innerlijk gejubeld: ‘'et pakt! 'et pakt!’ en nu viel zoo in eens die dondersteen op zijn geliefkoosde illuzie verpletterend neer.

- 't En is toch nooit geen woor? ...

- Lik of da 'k et je zeg, Casteels, 'k hei genoeg van die trekplooster... Zeg heur zo gauw of da 'je kunt, da 'k nie en trouwe. Viva de liberteit!

Casteels' goedzakkigheid was daartegen niet bestand en voor de eerste maal sedert hun lange, beproefde vriendschap gevoelde hij zich thans waarachtig boos worden tegen den Sasmeester.

- Da 'k ik da nie en zegge! beet hij hem toe. 't Is 'n schande van da zo verre te loten kommen en myn ton met de vule, scheeve commissie te belasten. 'k En zegge 'k ik niemendolle... Voilà!

En opgewonden schudde hij zijn hoofd en zijn schouders en zijn heele lichaam.

Mietje, die een poos naar binnen was gegaan om licht aan te steken, kwam op de deur:

- Kom geliens binnen om nog wa' te klappen.

- Neen, Mietjie, 't is tyd om te gon slapen, zeide haar de Sasmeester. Assa, Casteels, de goeie ruste, wee-je! En hij

nam zijn vriend de hand, die hem niet toegestoken, maar toch ook niet teruggetrokken werd.

- De goeie ruste! Tot een van die dagen. Goênacht, Mietjie, en droomt er nie' van...

- Salut, antwoordde Casteels, kortweg.

- In de ketel! In de marmiet! gichelde Mietje den Sasmeester nog achterna, terwijl zij de deur sloot.

Casteels was vast besloten niets te gaan zeggen bij Vrouwe Dierickx. Had de Sasmeester hem daar wat vroeger mee belast, dan had hij het misschien nog kunnen doen, maar nu, nadat de Saseemster Vrouwe Dierickx acht maanden aan het lijntje had gehouden.... neen, dat was niet meer mogelijk. De Sasmeester kon zijn boodschappen nu maar zelf doen en zelf de losbarsting van de ontgoochelde liefde oploopen. Hij, Casteels, zou niet tot de weduwe gaan, hij was te zeer voor de rust, hij hield niet van al dat spektakel.

Maar de weduwe kwam tot hem en dan nog wel reeds den volgenden dag.

De sussende droomen, waarin Vrouwe Dierickx zich gedurende den nacht had voelen wiegen, hadden 's morgens plaats gemaakt voor een grievende, hoonende werkelijkheid. Ze kreeg het bezoek van Van Dorselaer.

Sedert deze in de herberg was bespot geworden om zijn roos van Jericho, liep hij met heimelijke wraakplannen om. Hij wilde er den Sasmeester ‘eene spelen, die aan de ribben zou hangen’. Zijne vindingsgave liet hem echter lang in den steek. Maar nu had hij het gevonden en, inwendig juichend, zag hij den filosoof reeds bloedig vernederd! Hij had vernomen dat de Sasmeester aan Vrouwe Dierickx op de ‘pand’ een roos van Jericho vereerd had. In de herberg had hij dan ook sedert lang gehoord, dat de Sasmeester ‘zijn boontjes te week legde’ voor Vrouwe Dierickx. Welnu, hij zou Vrouwe Dierickx eens gaan diets maken wat voor flauwe grappenmaker haar galant was en wat voor ‘vieze’ geschenken hij haar deed Daarover zou de Sasmeester zich niet te belooven hebben. Zich verkneukelend was hij bij Vrouwe Dierickx aangeland.

Na een onverschillig praatje over het weer en zoo meer

was Van Dorselaer eindelijk tot zijn rozenhistorie gekomen. Wat hij nooit aan iemand had willen vertellen, gaf hij hier met overvloedige bijzonderheden ten beste.

- 'k Zegge je, da ze rotten wo da ze stoon, die rozen van Zeriko.

- En 'n bloeien ze nooit? vroeg de weduwe angstig, met brekend hart.

- Dat en kan nie' bloeien, Vrouwe Dierickx, dat is strooi, dat is kaf, dat zyn verdroogde doreloors, wor dat er noch jeugd noch vreugd in en zit.

En Vrouwe Dierickx' ontsteltenis waarnemend, ging Van Dorselaer voort, met wijze berekening aanhitsend en opstokend:

- En 't schynt dat de Sasmeester joen zoo'n cadeaux doet? 't Is 'n kale meneere os 't hy mo da te geven 'n heit...

Nu bruiste Vrouwe Dierickx vervaarlijk op:

- Aï die leelike treiter, die greiter, da' vrouweverdriet. Wacht 'n beetjie, 'k gon hem z'n zaligheid 'n keer gon geven. Da 's te wreed, azo 'n mensch vo den aap t' houden.

Van Dorselaer plotseling ongerust over de mogelijke onaangename gevolgen van zijn daad, poogde de verbolgen vrouw nu wat te stillen:

- Wel, Vrouwe, 'k en zou me zo kleene nie toogen van nor hem te goon en hem dat ollemolle te zeggen. De greiter zoudt er z' n handjes in vetten. 'k Zou' n hem simpelik zen congé geven... en kalm bluven, Vrouwe Dierickx.

Hij stond op om afscheid te nemen, doch richtte nog eerst een aanbeveling tot Vrouwe Dierickx:

- Z'n congé geven, mo van *myn* nie poeren, wee-je, *myn* dor nie in te miengen...

En weg was hij.

Vrouwe Dierickx, hoe opgewonden ze ook was, had er het hart niet naar om den Sasmeester zelf zijne laagheden te gaan verwijten. Van Dorselaer had gelijk: de ‘greiter’ zou er zijn handjes in gevet hebben. Maar ging ze niet bij den Sasmeester, op staanden voet trok ze naar Casteels, den armen man, die zooveel van de rust hield. En daar werd nu de gemoe-

delijke brave met al de vinnigheid en de hardnekkigheid, waartoe een in haar eergevoel gekwetste en in hare verwachtingen teleurgestelde vrouw in staat is, gescholden en beschuldigd in zulke maat, dat de man in den beginne onthutst en verschrikt, op den duur toch vond, dat de gebelgde vrouw het een beetje al te bont maakte, en hij zich aan haar druk gedoe en haar woordgeweld niet verder meer gelegen liet. Ernstige stillende woorden hadden geen vat op haar. Toen zeide Casteels, om een eind aan het gekijf te stellen:

- Hurkt e keer, Vrouwe Dierickx, jen horing en broodt hier vandage niet. Je pannetje suttert veel 't hard. We gon der up 'n ander keer van spreken.

Deze flegmatische afwijzing verbitterde de weduwe zoozeer, dat ze den verbluften Casteels nu het ergste wilde toebrengen.

- Da 'k ik hier geen voeten meer en zet, snauwde ze met nijdig vertrokken mond, j' het te leelik met me g' handeld! En pas mor up, Meneere Casteels, met je Mietjie. Da joenk is veel te zot met dien leeliken loeder. Die kadee is tot olles in stoot! 't Zou Mietjie nog kunnen voren. Der kan do' katjiesspel van kommen! Iefrouw Mietjie en is zo onnozel en zo vervrozen niet of da je 't gy wel en meent...

Hier trof Vrouwe Dierickx Casteels op de gevoelige plek. Zijn kalmte verliezend, waar hij de goede faam van zijn geliefd Mietje bedreigd zag, nam hij plotseling de huisdeur in de eene hand en met de andere naar de straat wijzend, sprak hij:

- Jen toenge is venyn, foei! Dat 'n ha 'k van joen nie gemeend! Foei! Dor is 't gat van den timmerman!

Dat werd gezeid met zoo 'n klem, dat Vrouwe Dierickx ging.

Deze uitval tegen Mietje verwekte in Casteels' gevoelens een heelen ommekeer. Totnogtoe had hij het lot van de weduwe innerlijk beklaagd en het gedrag van zijn boezemvriend den Sasmeester, afgekeurd, maar nu Vrouwe Dierickx zijn vaderlijken trots had gekwetst en de onberispelijke taam van zijn kind had willen bezwadderen, waren de kaarten plotseling

gekeerd. De Sasmeester was weer de oude, trouwe kerel, die in zijn oogen maar niet falen kon, en over Vrouwe Dierickx oordeelde Casteels nu met woorden en gedachten van den Sasmeester. ‘Wat 'n gendarm!’ zeide hij nu ook en nog veel andere beoordeelingen meer, die hij vroeger bij den Sasmeester bestreden had. Nu redeneerde Casteels ook bij zichzelf, dat Vrouwe Dierickx toch niet de geschikte candidaat voor den Sasmeester was geweest. Zij was te wilskrachtig, te ruw; zij speelde te zeer den dwingeland over Charlot. Ze was toch maar leelijk ook met haar scherpen neus. Bovendien liet ze te veel hooren en zien, dat ze centen had en daar had de vrije filosoof een hekel aan. Dan dacht hij ook, dat dwaze Charlot een weinig aanlokkelijke ballast was, die Vrouwe Dierickx' vermoedelijken echtgenoot mede op sleeptouw moest nemen. Dat had den Sasmeester wellicht ook afgeschrikt. Ja, Casteels bekende 't nu maar aan zich zelf, zijn keus was verkeerd geweest.

Gansch opgeruimd omdat hij weer niets meer tusschen hem en zijn vriend gevoelde, ging hij naar het Sashuis, waar Mietje reeds als naar dagelijksche gewoonte heengegaan was.

- Groot nieuws! riep hij blijhartig, toen hij binnentrad.

- Stille! Stille! Geen geruchte, raadde de Sasmeester haastig aan. Je go me da ton vertallen. Zwygt nu en kykt.

De Sasmeester was bezig met een gewichtig bedrijf.

De Minnewaterbuurt is het uitverkoren verblijf der nachtegalen. Daar nestelen er bij dozijnen in den omtrek. De Sasmeester wist er een zitten in de scherpriekende jasmijnwolken bij den brouwer, drie in den boomgaard van den bleeker, een in 't priëel van den olieslager en nog verscheidene in 't heester over de stadsvest. In de tuintjes van 't Begijnhof schuilden er ook. En al die vogels waren hem lief. Ook was het met groote ergernis, dat hij vernomen had, dat de zoon van den brouwer voornemens was den nachtegaal op zijn erf een dezer dagen te vangen om hem in een kooi op te sluiten.

- Om hem te loten creveeren! had de Sasmeester er ontstemd bij gevoegd, doch na wat nagedacht te hebben besloot hij: Mo je 'n heit hem toch nog nie vast, z' n nachtegolle!

Hij zou die vangst verhinderen. Daarmee was hij nu bezig.

Hij had buiten op den boord van 't water een bierglas geplaatst met een paar meelwormen op den bodem. Daarna had hij met een lang streelend gefluit de aandacht van den nachtegaal, die in de jasmijnen zat, op zich gevestigd. Toen de verraste vogel opkeek, krabde de Sasmeester met een stokje in de aarde rondom het glas en ging dan heen.

- Da 's curieus lik e vrouwmens, zoo 'n veugel! had hij tot Mietje gezeid, terwijl hij met haar binnenging om verder uit het venster te zien wat er gebeuren zou. 'k Wedde dat hy binnen e minuut bij 't pienteglas go zitten.

En werkelijk, pas stond de Sasmeester met Mietje voor het venster of de nieuwsgierige nachtegaal kwam naar het glas afgetrippeld. Wijsneuzig, met vlugge halsbewegingetjes onderzocht hij eerst de opgekrabde aarde, maar weldra wipte hij op den boord van 't glas en ontwaarde de vette en lekkere wormen op den bodem. Zonder zich een seconde te bedenken plofte de nachtegaal zich met zijn kop vooruit in de diepte om het verleidelijke aas te pikken. Maar nu zat de dwaas ook gevangen. Zijn vleugels spanden langs alle kanten in het glas en er viel op geen vluchten meer te denken.

- J' is zo dwoos of dat hy curieus is! lachte de Sasmeester terwijl hij met Mietje den vogel ging verlossen, gaf hem bij wijze van kastijding een paar lichte slagjes op rug en kop, en liet hem dan vliegen met de vermaning:

- Ziet dat je nu nie meer weere 'n komt, dwoze, brave beeste!

Met een zoevende huivering zijner vleugels was de nachtegaal uit de handen van den Sasmeester ontsnapt en naar zijn jasmijnbosch gevlogen, van waar hij weer de nieuwsgierige, gretige oogjes naar het bierglas richtte.

- Je go nog weere keeren, zeide de Sasmeester, 'k zien dat ol. De tweede keer go je 't beter voelen.

Weer ging de Sasmeester met zijn stokje de aarde opkrabben en de meelwormen in het glas even omkeeren.

- Kom, Mietje, loot ons binnen goon, je got hem nog e keer loten pakken.

Van uit het venster volgden ze beiden nogmaals het

gedoe van den vogel, die inderdaad, zooals de Sasmeester het voorspeld had, weer zijn jasmijnen verliet en om het bekorende bierglas kwam huppelen.

Juist op dat oogenblik was Casteels binnen gekomen en door den Sasmeester verzocht geworden de mededeeling van zijn ‘groot nieuws’ maar wat uit te stellen tot de nachtegalenvangst gedaan was. Casteels volgde nu ook met opgewekte nieuwsgierigheid het comische spel van den vogel.

Wip! Daar zat hij waarachtig alweer op den boord van het glas. Behoedzamer dan de eerste maal boog hij den hals naar beneden, doch hij reikte zoo gulzig verlangend naar de meelwormen, dat hij weer het evenwicht verloor en in het bierglas gevangen neergleed als in een foedraal.

Haastig liep de Sasmeester den nachtegaal uit het glas halen, gaf hem ditmaal een duchtige schudding en een paar harder slagjes. Met zware stem bekeef hij hem om zijn onbezonnenheid.

- Weet je *nu* wat dat er van is, dwoze kneeker? Ziet da je nu nog in de pienteglozen vliegt! De brouwer wil je vangen, brave beeste. In zen kooie go 't plezant zyn, eh, gulzigaard? Ziet da je de lesse nu onthoudt en de wormtjies in de glozen g'rust loot. Hei-je me verstoon?

Zoo kapittelde hij den nachtegaal als eenen schooljongen, die kattekwaad bedreven had. Toen hij meende, dat de vogel hem begrepen had, gaf hij hem nog een laatste schrob en liet hem dan los.

- Nu got hy 't wel vast hein! sprak hij voldaan. En den brouwer mag nu z'n hof vul pienteglozen me' worms zetten, de nachtegolle 'n got er nie meer in vliegen. Nu ist hy gedresseerd.

Zich tot Casteels wendende sprak hij toen heel leuk:

- Nu da'me werk gedoon is, kan je me da ‘groot nieuws’ 'n keer vertellen.

Eerst beval Casteels Mietje in de stad een paar boodschappen te doen.

- Ja, zeide de Sasmeester schertsend, kienders 'n meugen zeker da groot nieuws nie hooren?

- Kienders? Kienders? stribbelde Mietje tegen, een beetje ontstemd. Je zou gynder de menschen van viftig joor ook nog kienders heeten.

- Geen tegensprake, Mietje, en doen wat da 'k je zegge.

Mietje ging.

- De gendarm is thuus geweest! begon Casteels en vertelde dan ‘met volle monden’ over het bezoek van Vrouwe Dierickx en hare opgewondenheid. Erger dan de Sasmeester het ooit gedaan had veroordeelde hij thans haar karakter en hare handelwijze en eerlijk bekende hij aan den Sasmeester, dat Vrouwe Dierickx waarlijk geen geschikte candidaat voor het huwelijk was. Het scheelde weinig of de goedzakkige Casteels ging zijn vriend verontschuldigingen aanbieden omdat hij hem in die scheefgeloopen zaak betrokken had.

De filosoof vond er nu zijn behagen in met een schijn van diepen ernst de verdediging van Vrouwe Dierickx op te nemen en haar allerlei uitstekende hoedanigheden toe te dichten, doch Casteels liet zich ditmaal door dat ‘droogscheren’ niet meer beet nemen.

- 't Is ol goed, Sasmeester, we kennen je numero. Je bet 'n farceur! 'k En wil je mo twee diengen meer zeggen...

- En dat is, Casteels?

- Da 'k me nieten meer an 'n trekke van joen vryoges. Wil je gy nie trouwen en 'n triestigen ouden dag hein, 'k en kan 't ik nie gebeteren. Je moe zelve jen keuze doen, want j' heit gy veel t'oordige goesten en gedachten... Vrienden lik voren en noor, Sasmeester, mor 'k en makelen geen trouwe meer.

- 'k Gon dat onthouden, Casteels, viel de Sasmeester in met een schalksch, sceptisch lachje, wel wetende, dat zijn gevoelerige vriend wellicht nog binnen de vier en twintig uren weer met een nieuw trouwplan voor hem zou omloopen.

- En wat is nu 't andere, da je me moest zeggen?

Hier scheen Casteels een beetje meer verlegen. Hij wreef zich de handen, keek even rechts en links en scheen te

zoeken naar gepaste woorden om zijn gedachten in te kleeden, maar eensklaps brak hij in een lichtjes bedwongen lachje uit:

- Neen, 't is ol te stom!

- Awal, wat is 't?

- Neen, Sasmeester, 't is te kostelik! Weet je wat dat de gendarm me dost zeggen? Da 'k moesten upletten vo joen en Mietjie... Kostelik, eh? Da kiend! Enfin, Sasmeester, je ziet hoe gemakkelik dat de menschen kwood spreken, je moet azo in 't publiek me' Mietjie nie badineeren... Je moet 'n beetje serieuzer zyn met heur.

- Zou je gy wel gelooven, Casteels, da Vrouwe Dierickx zo geen groot oengelyk 'n heit? De Sasmeester scheen weer dood-ernstig toen hij zoo sprak. Mietje zoude 'n man z' n hoofd doen drooien. Zo e' pertig, geestig joenk!

- Assa, 't is ol goed, farceur, droogscheerder! 'k Zegge da we jen numero kennen, salut!

De Sasmeester lachte zoo hartelijk, dat Casteels zich niet weerhouden kon mee te doen. Zonnig als de meidag was weer hun oud vriendenhart.

- Tot van den avend, eh, Casteels!

Thuis werd Mietje streng gekapitteld. Casteels was wel overtuigd, dat zijn dochter zich aan geen enkel vergrijp schuldig had gemaakt en dat haar meisjeshart zoo kinderlijk rein en naïef was gebleven als ooit te voren, maar Vrouwe Dierickx' kwaadwillige toespeling scheen hem toch de verplichting op te leggen Mietje eens ‘onder vier oogen te nemen’, al was het maar tot paaiing van zijn eigen misnoegdheid. Dan moest Mietje het maar hooren, dat ze te familiair was met den Sasmeester, te los van tong, te ‘licht van niertjes’, te rap gereed om te spotten met ‘menschen van jaren en verstand’; ze mocht niet vergeten, dat ze straks negentien ging worden en dat ingetogenheid en zedigheid het schoonste sieraad zijn van een ‘jonge dochter’; ze moest steeds indachtig blijven dat ze geen aanstoot mocht geven en alles moest vermijden wat aanleiding kon worden om ‘haar naam op de tonge van de menschen te doen rijden’. Dat begon zooal een beetje bij

Vrouwe Dierickx, maar dat moest nu ‘amen en uit zijn’ voor altijd.

Dit was de eenige toespeling, die Casteels op Vrouwe Dierickx maakte, doch Mietje, die nu al op de hoogte was van de breuk tusschen den Sasmeester en de weduwe, vermoedde dadelijk alles wat haar vader haar verzweeg en bedwong in stilte de verontwaardiging, die de venijnige, gluiperige handelwijs van Vrouwe Dierckx in haar verwekte. Niet alleen verontwaardiging maar ook een nieuwe gewaarwording, die haar totnogtoe gansch vreemd gebleven was, werd in Mietje's gemoed gewekt. Na vaders boetpreek, die ze sprakeloos over haar had laten neerkomen, beheerschte dat gevoel haar langzamerhand meer en meer. Dat was begonnen met de natuurlijke vraag of hetgeen de nijdige weduwe zocht uit te strooien wel mogelijk was, of de Sasmeester voor haar wel iets meer kon zijn dan een vroolijke broer, of hij voor haar wel een... Maar waarachtig ja, dat was mogelijk! En Mietje kneep haar oogen dicht bij die ontdekking. Ze bloosde in de eenzaamheid van haar kamertje en 't was alsof een wonder mengsel van vrees en geluk zich van haar meester maakte. In een soort van onbewuste dagdroomerij liet ze dit gevoel haar heele wezen lang, lang doortintelen en de Sasmeester scheen in haar geest als het ware van gedaante te veranderen. Hij was niet meer de jolige, schertsende, plaagzieke kameraad, rijk aan grappige invallen en verhalen, met wien ze in volle vertrouwelijkheid omging, zonder eenig ander denkbeeld dan samen pret te maken, zij zag hem thans alleenlijk als een rijzige man met open, hartelijk aangezicht en goedgulle, blauwgrijze oogen vol tinteldiepten van levenskracht en goedheid en het kwam haar voor, dat ze tot hem niet meer zou kunnen naderen met dit kameraadschappelijke gevoel van vroeger zonder eenigerlei dwang.

Het schemerde reeds volop toen ze met een bevangen hart haar vader voor 't dagelijksch avondkoutje naar het Sashuis volgde. Bij hun binnentreden haalde de Sasmeester al dadelijk een toepasselijke aardigheid uit. Hij drukte Casteels de hand als naar gewoonte, maar voor Mietje maakte hij stijf-

hoofsche buigingen en met gemaakt waardigen ernst bood hij haar bij 't open venster een stoel aan.

- 't Is da 'k serieus moe zyn met de damen en nie meer 'n mag badineeren...

En potsierlijk deftig, het hoofd omhoog, de lippen preutsch samengeperst ging hij op een afstand post vatten.

Mietje, hoe ze ook innerlijk door die grappigheid gekweld werd, hield het niet langer uit. Haar blijde, lachlustige natuur nam plots de overhand op haar gemijmer en als een fusee brak haar zilverlachen weer los, zoodanig dat de Sasmeester aan zijn deftigheidsparodie ook dadelijk een einde stelde en meeschaterde.

Toen ze daar eenige oogenblikken zaten, ging uit het jasmijnboschje in den hof der brouwerij een lang aangehouden gefluit op, fulpig zacht als uit edel metaal geblazen.

- Bravo! fluisterde de Sasmeester opgetogen. De nachtegolle van den brouwer 'n heit hem nog nie loten pakken. Bravo! beestjie, j'heit de lesse goed onthouden.

En met Casteels en Mietje over het vensterkozijn leunend, luisterde hij met wellust naar den heerlijken zang, die als een klankfontein uit het geheimzinnige loover opsteeg.

Tot twee, driemaal werd het lange, volle gefluit herhaald als een breed, stemmig praeludium. Dan begon een onstuimige borreling van wonder klankgehalte, een schateren van welluidende beken, een klateren van jonge bladeren in t' mysterie van lentenachten, een rinkelend getinkel van zilver vol fier uitdagingsgeluid, een buitelen van neerstortende kristalscherven, waarvan elke klankschilfer als voelbaar het hart aanraakte. Nu ging het geluid hoog op, gewiekt als voor een hemelvlucht; dan weer daalde 't in de zinnelijke, doordringende middeltonen van hartstochtelijken minnelust; dan nog lager in de diepten van lijden en hartewee. Dan klonk dat zelfde lange, adelvolle gefluit van den aanhef weer, doch grievend thans als de klacht van een ziel in nood, en daarop borrelde 't nogmaals los, als een zingend roes van herinnerde, vervlogen weelden, een klinkende wellust van smachten en verlangen naar verre, ongenaakbare zaligheden.

En toen de eerste nachtegaal pas het sein had gegeven, was de klankenbetoovering allerwegen losgebroken. Van uit de boomgaarden en de prieëlen, de heesters en de begijnentuintjes steeg het veelstemmig lied op als een verrukking en galmde zuiver en vrij over het glimmende Minnewater, dat, vol lichtdiepten en turkooizenschijn van den maanhellen meinacht, als een reusachtig klankenbord voor het Sashuis lag. De lucht was vol geluid. Het zong uit het water, uit de aarde, uit den hemel vol geheimzinnige krachten, die alle ander geluid verstomden en uit het overweldigde menschenhart een zucht van onbestemd, weemoedvol verlangen deden opwellen.

- Nu droomen de bagyntjies van de weireld en van zoete zoenden! schertste de Sasmeester na zich aan de bekoring van den nachtegalenzang ontrukt te hebben.

- En van wa' droomje gy, Sasmeester? had Casteels hem heel raak gevraagd.

De Sasmeester antwoordde niet en luisterde weer naar de voortgezette wisselzangen.

- Dat en wil je nie bekennen, he? voegde Casteels er triomfantelijk bij met de innige overtuiging, dat het lied der nachtegalen den Sasmeester week waakte en hem zijn droeve eenzaamheid in het leven weer deed gevoelen.

Mietje 's hart klopte vol wonder heimwee naar een ongekende maar vaag vermoede weelde. Dat weeklagen in de donkere heesters scheen als uit haar eigen gemoed te stijgen. Zij werd meegevoerd in extaze en rilde en sidderde in eenklank met het juichen en snikken van liefdeheil en liefdewee daarbuiten. Met ingehouden adem en vochtige oogen staarde zij over 't lichtend watervlak in den daghellen meinacht.

Mietje 's zorgelooze vreugde was heen. Een heel nieuw leven was voor haar gemoed aangebroken. Zij had niet alleen ontdekt, dat het haar mogelijk was liefde voor den Sasmeester te koesteren, maar zij had thans de overtuiging, dat die liefde reeds met diepe vezels in haar hart was gedrongen. Zij ging nog wel dagelijks naar het Sashuis om daar op allerlei huishoudelijke kleinigheden te waken, doch zij gevoelde zich daar niet meer zoo onbedwongen, los en vrij. En drukte een zekere

angstvalligheid vermengd met half bewusten eerbied op haar voorheen zoo blijde gemoed. Wel had ze nog genot van de grapjes van den Sasmeester, maar dat genot was niet meer zoo kinderlijk eenvoudig: 't was eenerzijds bewondering voor des Sasmeesters pittigen, levenslustigen, jongen geest - een geest zooals zij er bij geen der bloode, bedeesde jongens van haar leeftijd had ontmoet - anderzijds was het een behaaglijk vleigevoel omdat die scherts en die guitigheid om haar ten beste werden gegeven. Op haar bloemig rein gezichtje kwamen langzamerhand trekken van ernst en een weerschijn van lichten weemoed, die haar geleidelijk van kind tot jonge vrouw verhieven.

En kwam ook bitterheid in Mietje 's ervaringen.

Bij welke eeden Casteels ook gezworen had zich niet meer met het makelen van een huwelijk voor den Sasmeester te bemoeien, toch bleek die zucht sterker dan zijn eigen wil, en na den avond, waarop de nachtegalen aan 't Minnewater zoo overweldigend heerlijk gezongen hadden, had hij zich weer, zonder er iemand een woordje over te reppen, voor die taak gespannen. De wederwaardigheden met Vrouwe Dierickx hadden hem thans geleerd, meende hij, welke vrouwelijke karaktertrekken den Sasmeester afkeerig maakten en bijgevolg ook welke vrouwelijke hoedanigheden zijnen vriend beter zouden aanlokken. Hij zocht nu in een andere richting en vond iets naar zijn zin, doch nu kwam het er op aan, behendig te spelen opdat de Sasmeester niet gewaar zou worden, dat hij hem weer strikken spande.

Op een wandeltoertje bracht Casteels zijn vriend in ‘de groote Pupe’, een klein tabakswinkeltje, gehouden door Flavie Van Neste, een ‘jongersche dochter’ van bij de veertig en die in de wandeling bekend stond als ‘schoone Flavie’. Het was een groote, ‘struische’ vrouw, slank van gestalte, trots haar zware heupen en volle borst. Haar wangen waren hooggekleurd en gitzwarte, levendige oogen tintellichtten onder haar strak voorhoofd, waarop de grillige krulletjes van haar weelderig, ravenzwart haar wiegelden. Haar kleederen waren heel nieuwmodisch en haar heel uiterlijke was niet vrij

van behaagzucht. Flavie hield van scherts en jok, maar in eere en deugd, verzekerde Casteels, en niettegenstaande zij de mannen, die in haar winkeltje kwamen vrij te woord stond, viel er, altijd volgens Casteels, op haar goede faam niets af te dingen.

Flavie, die steeds voorkomend was met de menschen, die haar den ‘penning junden’, was ook zeer lief met den Sasmeester, dien ze niet kende, doch over wien Meneer Casteels haar meer dan eens gesproken had. Zij kreeg den Sasmeester aan den praat en waar hij kwinkslagen uithaalde, antwoordde zij altijd zeer gevat met de zelfde munt. 't Was een eerste ontmoeting, die den gemoedelijken Casteels met hoop vervulde.

Toen ze ‘de groote Pupe’ verlieten hield Casteels zich zoo onverschillig mogelijk, doch innerlijk jubelde hij toen de Sasmeester waardeerend zeide, dat die Flavie wel een ‘pertig vrouwwensch was, die op haar tong niet scheen gevallen te zijn’. Casteels sprak met ijver over 't schoon weer en over koetjes en kalfjes, maar deed alsof hij het oordeel van den Sasmeester over Flavie niet had gehoord. Het brandde hem wel op de lippen om iets van Flavie te vertellen en haar aan te prijzen, doch hij bedwong zich; ditmaal moest hij slim spelen en alles was nu zoo goed begonnen, - de Sasmeester zou in de val loopen.

In Casteels' huis bleven de twee vrienden nog een poosje kouten over onverschillige dingen, toen op het scheiden Casteels' onbewaakte, krieuwelende tong zijn innerlijk gepeins toch liet ontsnappen;

- Zo da je Flavie 'n schoon vrouwspersoon viendt?

- Ba ja 'k! 't Is 'n snelle poeze en da roo kleed, da ze dor an had, stoot heur goed...

Casteels kon de vreugde, die op zijn aangezicht kwam schijnen, niet verbergen.

- Wel, wel! zeide de Sasmeester toen, hem lustig op den schouder slaande, 'k durve wedden da Flavie jen tweede candidoot is - zeg et e' keer uprecht!

Beetgenomen, bestreed Casteels nu met alle geweld de

onderstelling van den Sasmeester, ze daardoor des te waar, schijnlijker makend,

- Da 'k ik myn nieten an en trekke van joen vryoges! Neen, neen, matjie! 'k En makele nie meer vo joen. Zy mo gerust...

De lof van den Sasmeester over Flavie's uiterlijke was pijnigend en kwetsend in Mietje's gemoed gevallen. Voor de eerste maal kende zij het zeer van den minnenijd. Was ze tamelijk onverschillig gebleven tegenover Vrouwe Dierickx' gekuip om den Sasmeester, had ze zelfs een enkelen keer medelijden gehad met de ontgoochelde, haar overigens weinig sympathieke weduwe, thans was zij bij dit eerste waardeerende woord van den Sasmeester over Flavie's schoonheid plotseling vervuld geworden met een onberedeneerd maar hevig gevoel van afkeer voor de mooie tabakverkoopster en tevens was in haar hart een schrijnend wee gezonken alsof haar heele levensgeluk vernietigd ging worden.

En toch had ze ook het gevoel alsof zij haar recht op des Sasmeesters liefde verdedigen moest. Zoo vielen haar allerlei naïeve middeltjes in.

Toen ze 's anderendaags haar gewone taak in 't Sashuis ging volbrengen, had zij haar rood kleed aangetrokken, dat zij anders maar 's Zondags droeg, en op haar voorhoofd bengelden een paar grillige krulletjes zooals bij Flavie.

De Sasmeester had dit opgemerkt en vroeg zich af wat het beduidde. Had Mietje dit gedaan om aan Flavie te gelijken? 't Was toch niet mogelijk? Vrouwelijke coquetterie? Zoo'n kind? En inwendig verheugde hij zich hartelijk om dien naïeven trek van het meisje.

- Wa ben je schone vandage, Mietjie? Vo wiens z'n hilligen is da?

Hij was fijngevoelig genoeg om niet verder aan te dringen.

Mietje was blij omdat hij haar ook schoon vond, - dat was een balsempje op haar meisjesleed, - doch ze geraakte erg in verlegenheid met het verschuldigde antwoord. Ze kreeg een blos en stotterend sprak ze:

- M'n ander kleed was 'n beetjie versleten...

De opgewekte ijverzucht kwelde haar echter nog wel nadien en ontnam haar nog meer de vroegere kommerlooze rust en blijheid.

Er kwam nog een andere bitterheid in haar leventje.

Op zekeren morgen toen Casteels de luiken uitnam, zag hij voor zijn deur een paar melkvrouwen en eenige werklieden zich lustig maken om een strooien man, die onder 't raam van Mietje's slaapkamer opgehangen was.

- Da's Mietjie's vryer! spotten de omstaanders en fluisterden dan tot malkander allerlei hatelijkheidjes, die ze niet luidop dorsten zeggen.

Zonder een woordje te reppen bracht Casteels zijn luiken binnen en spoedde zich naar boven om de schimppop weg te nemen. Inwendig was hij bitterlijk geërgerd om den openbaren smaad hem en zijn dochter aangedaan, hij had de schuldigen onder de hand willen hebben om zijne gramschap op hen te koelen, doch hij kende ze niet en wanhoopte wel ze ooit te kennen - vermoedens had hij in overvloed, dat er hier een streek van Vrouwe Dierickx in het spel was, doch waar de bewijzen daarvoor gevonden? - Zoo werd zijn verbittering nog heviger en de eenige afleiding, die hij er voor vond was alweer tegen Mietje uit te varen, hoe onschuldig zij aan gansch het gebeurde ook was. Hij liet zich door zijn drift verder leiden dan hij wellicht gewenscht had en richtte Mietje onrechtvaardige woorden toe, die het meisje krenkten en tot weenens toe griefden.

Toen de Sasmeester het voorval met den strooien man vernam, was hij boos geworden, doch hij raadde Casteels kalmte aan en beloofde hem de laffe naamschenders wel te vinden. Boontje komt steeds om zijn loontje.

De weerwraak bleef niet lang uit. Eenige dagen later was de Sasmeester buitengewoon vroeg op. Het rijzende daglicht had den nacht nog niet gansch uitgewischt. Hij was bezig met zijn vogeltjes te verzorgen en hier en daar een dor blaadje uit zijn bloemplantjes te plukken, toen hij buiten een licht gerucht van krijschend ijzer hoorde.

Iets ongewoons vermoedende, was hij behoedzaam ach-

ter zijn gordijntjes gaan kijken. Een blijde schijn verhelderde plotseling zijn aangezicht en vroolijk opgewonden wreef hij zich de handen. ‘De muus zit in de volle!’ juichte hij inwendig en met ingehouden adem volgde hij aandachtig wat er buiten gebeurde.

Daar stond dwaze Charlot met een ladder en een groote strooien schimppop in vrouwekleederen. De ladder had hij tegen den muur geplaatst en voorzichtig was hij er met zijne pop opgeklommen. Hij ging ze juist aan de dakgoot vast hechten. Dat was het oogenblik, dat de Sasmeester afwachtte.

Bliksemsnel had hij zijn deur geopend en de ladder vastgegrepen om ze te kantelen. De verraste en verschrikte Charlot greep zich aan de dakgoot vast, angstig voor zijn leven, en de Sasmeester trok de ladder behendig van onder hem weg. Na lang tasten en wrijven vond Charlot's voet eindelijk nog een uitspringenden hoeksteen, waarop hij wat steunen kon.

- Ha, ha! Charlootjie! Je bent geknipt, joengen!

- Och Sasmeester, kreet toen de sul wien het angstzweet uitbrak, 'k en go 't nie meer doen! Loot me der ofkommen, ostjiblieft! 't Is me zuster, die me verplicht heit van da te doene. Ostjiblieft, Sasmeestertjie! God, och God, och God!

- Bluven hangen! Charlot! Bluven hangen! 't Is dor hooge en drooge!

Zoo schaterde de Sasmeester het uit. Een paar voorbijgangers deelden in zijn pret. Drie bevende begijntjes keken over het kaaimuurtje van hun tuintje, elkander den arm gevend om met meer moed dit angstwekkende tooneel te aanschouwen.

- Seezes, Maria, moeder Gods! bibberden zij. Je got hols en beenen breken!

Als een vuurtje liep weldra het nieuws van Charlot's beschamend avontuur de heele buurt rond en uit alle hoeken en kanten kwamen de nieuwsgierigen nu toegestroomd. De Sasmeester had de lachers natuurlijk langs zijn kant.

- 't Is me zuster geweest! jammerde Charlot maar voortdurend. 't Is me zuster geweest! Ze go me nog de dood andoen... Och Sasmeestertjie! Ostjiblieft...

De omstaanders gierden.

Toen zond de Sasmeester een jongen met de strooien pop naar Vrouwe Dierickx. Luide, dat allen het hooren konden, zeide hij hem:

- Mannetjie, dor is vuuf cens vo je, en draag nu e beetjie da scharmienkel weere no Vrouwe Dierickx. Zegt heur dat heur broere abuus geweest is en z'n eigen zelve an m'n gote g'hangen heit in de platse van die puppe. Zegt heur da z'hem kan kommen ofhaken.

De vernederde Vrouwe Dierickx kwam zelf niet, maar den schilder van naast haar deur werd opdracht gegeven den gevangene van 't Sashuis te gaan bevrijden.

Voortaan bleven Mietje zoowel als de Sasmeester van Vrouwe Dierickx' aanvallen verschoond, doch vader Casteels' humeur bleef nog lang kribbig en misnoegd en Mietje moest er de nawerking van ondervinden.

De Sasmeester van zijnen kant trachtte liever te zijn dan ooit met Mietje, als wilde hij haar troosten over het leed haar door nijdige kwaadwilligheid berokkend. Haar dagelijksche bezoeken in 't Sashuis schorste Mietje niet. Dat had Casteels haar ook nooit verboden en zij bleef 't als een plicht beschouwen toezicht op het huishouden van den Sasmeester te oefenen. Maar ze toefde er minder lang en haar zilverschallende lach klonk er niet meer zoo vaak en zoo onbekommerd. De Sasmeester gaf zich moeite om de oude, kinderlijke vreugde in haar hartje op te wekken. Hij zocht allerlei verrassingen uit. Zoo was hij gelukkig, dat hij nu juist klaar was met de uitvoering van een vreemd-lief plan, dat in zijn ‘filosofisch’ brein was ontstaan en waarmede hij reeds sedert maanden in 't geheim bezig was.

- Nu go 'k joen entwa loten zien, Mietjie, da je go plezier doen. 't Is e collectietje, da 'k vo joen intentie byeengebracht hein.

Hij leidde haar voor een zijner bovenvensters en haar op het kozijn een bak aanwijzend, waaruit een weelde van bloemen tierig opschoot, zeide hij met een zekere zelfvoldaan-

heid en de blijkbare verwachting, dat Mietje hem blij dankbaar zou zijn:

- Dat is nu joen hovetjie! 't Hovetjie van Mietjie of Mariatjie. Kykt e keer goed wat dat er dor ol in stoot. Kom...

En met smeklipjes noemde hij het meisje toen al de planten, die in den bak groeiden, en alle den naam van Maria met den hunnen verbonden hadden. Gelukkig over zijne naïeflieve spitsvondigheid, wees hij haar bengelende Mariaklokjes, Mariamuiltjes met gele en purpere lipjes, Mariahandschoentjes met hunne vijf opgerolde bloemblaadjes, Mariastarren, Maria's wiegestroo, Mariarozekens, Mariaviolieren, Maria's tranen, Mariadistels en nog andere bloemen meer, wier naam hij in zijn kruidboeken eerst opgesnuffeld en dan met veel moeite zelf rechts en links veroverd had.

- Da's 'n eenige collectie, Mietjie! zeide hij fier. En je ziet, 't is ol van Mietje, en nog e keer Mietjie wat dat er in stoot. Wa zeg je dervan?

Een vreemde aandoening maakte zich toen van het meisje meester. Zij voelde zich zalig gevleid en een plots geluk vervulde haar, doch tevens besefte ze hoe dwaas, hoe buitensporig die gewaarwording was, - ze zag ook Flavie's beeld voor haar oog oprijzen en dadelijk kwam haar de lieftalligheid van den Sasmeester dan voor als een ijdel spelletje, waarmede men kinderen paait. De lach en de juichkreet van geluk, die een oogenblik op haar lippen lagen, verbeet ze plotseling en de oogen vol dikke tranen en een snik in de keel ijlde zij beschaamd weg, den huize uit.

De Sasmeester was zoozeer verrast over de uitwerking van zijn woorden, dat hij er niet om dacht Mietje te weerhouden. Opeens was hem thans duidelijk geopenbaard wat er in Mietje's gemoed omging. 't Was dan werkelijk geen ijdele coquetterie geweest met dat roode kleed en die krulletjes voor eenige dagen? 't Was wel het ‘duveltjie’, dat haar kwelde, en dan nog met hem, dien ze altijd haar grooten broer had genoemd! Roerloos bleef de Sasmeester uit het venster turen. Het waren zijne vrijgezellentheorieën niet, die hij thans wikte en woog,- hij dacht er niet eens aan. Het was een gevoel van

leed, dat in hem opwelde omdat Mietje verdriet had. Voor de eerste maal gevoelde hij werkelijk hoe dwingelandsch dat meisje hem beheerschte en hoe hij reeds allerlei gedaan had om haar genoegen te verschaffen. Zou hij haar nu verdriet en ontgoocheling kunnen besparen? Dat was de vraag, die hem bezig hield. En dan kwam in zijn hart als een zonnigheid het vleiend gevoel, dat dit mooie, jonge meisje op hem verliefd was. Een lachje verhelderde zijn kloek goedgul mannengezicht. Buiten lag alles in den lichtgloed van den warmen laatzomer, doch een nesche schaduwkoelte woei van over het Minnewater zijn kamertje binnen als een streeling en deed hem wonnig aan. Hij had een onbestemde vreugde in het hoofd als een zang, en 't gevoel dat hij gezond en veerkrachtig, opgeruimd en levensblij was doortintelde zijn heele wezen. Jeugdige illuzie klapwiekte streelend om hem heen op een leeftijd, die anderen nog alleen in de herinnering hun levensgenoegen laat vinden. Lang bleef hij daar mijmeren en dagdroomen, de Sasmeester, die zoo ongenaakbaar was voor vrouwenbekoring!

's Anderendaags 's morgens was Mietje tevreden omdat het Zondag was en zij niet verplicht was naar het Sashuis te gaan. Zij had zich daar gisteren zoo gek aangesteld en haar geheimste gevoel zoo dwaas verraden, dat ze er in haar eenzaamheid over bloosde en zich vast aan den Sasmeester niet zou hebben durven vertoonen. Doch in den namiddag kwam de Sasmeester zelf tot bij Casteels.

De beide vrienden hadden afspraak om naar de kermis van St. Kruis te gaan. Casteels had daar fel op aangedrongen, er vooral op drukkende, dat het een oude gewoonte was naar die kermis te gaan en dat het ten andere een aangenaam tijdverdrijf zou geweest zijn voor den langen Zondagachternoen.

De Sasmeester was als naar gewoonte heel lief met Mietje en niet de minste toespeling op hetgeen gisteren gebeurd was ontsnapte zijne lippen. Ook was er niets in zijne doenwijze of houding, die liet vermoeden, dat hij aan dit voorval zelfs nog dacht.

Zoo ging Mietje min of meer gerust gesteld mee naar St. Kruis.

Het was er een heele drukte. Dichte groepen burgers en werklieden verdrongen zich door de Kruispoort, de brug over, naar de lange kastanjelaan, die op de dorpsplaats uitloopt. 't Was een echte volksexode uit de stad naar de frissche buitenlucht, die om de opgeruimde aangezichten van oud en jong kwam spelen. In het gedrang van de kermisbezoekers was het Casteels, den Sasmeester en Mietje niet goed mogelijk veel met malkander te spreken. Elk keek dan voor zich zelf naar de tallooze blinden, lammen en verminkten van alle slag, die aan beide kanten van den weg hun ellende uitstalden om de vrijgevigheid der medelijdende voorbijgangers op te wekken. De Sasmeester kocht eenige reusachtige appeltaarten aan een der menigvuldige vrouwen, die gewichtig troonden achter groote kribben, waarin stapels van die gebakken lagen. Hij wilde Mietje er volstrekt een van doen eten, en wat het meisje ook tegenstribbelde, ze moest er een met hem en met Casteels deelen. Dan opende de Sasmeester een verschen, in regelmatige plooien gestreken rooden zakdoek en bond er zijn overige taarten in samen.

- Dat is vo thuus, Mietjie! sprak hij.

Van op de gemeenteplaats was Casteels blijkbaar met een zekere zenuwachtigheid naar iemand aan 't zoeken gegaan. Tusschen de paardemolens, de schietkramen, de blokken, waarop de dorpsjeugd met geweldig armengezwaai koeken kapte om prijs, en al de andere aantrekkelijkheden, die daar vereenigd waren, slenterde hij met onverschilligheid voort en keek onophoudend uitvorschend achter zich, en rechts, en links. Niet vindende wat hij zocht, stelde hij voor om in *t' Gildenhuis* een glas te drinken en daar ook vlogen zijn oogen als het ware rond om alle tafeltjes, in de looverhuisjes en op het uitgestrekte grasplein, waar de kermisgasten bij het nutten van een pintje bruin een ontzaglijke hoeveelheid okkernoten kraakten en smakelijk verorberden.

- Sinte Kruis is de kermesse van de okkerneuten, zeide de Sasmeester, en hij kocht er zes en twintig aan een vrouw, die ze hem voortelde met hare door het peulsap bronsbruin geverfde vingers en ze hem aanbeval als ‘neuten lik amandels’.

Nauwelijks hadden ze er elk een paar gekraakt of Casteels stelde voor een eindje verder te gaan.

- We zitten hier nie gemakkelik, oordeelde hij. Loot ons e keer langs de kant van de *Smul* upgoon.

De Sasmeester en Mietje volgden hem.

- Zoek j'entwien dè? vroeg hem de Sasmeester, die achterdocht begon te krijgen.

- Entwien zoeken? Ba neen ik! Wat da je gy nu peist...

- 'k Meende 't oltemets, antwoordde de Sasmeester, die nu zekerheid had van hetgeen Casteels in zijn schild voerde.

Zij trokken de *Smul* binnen, waar de lage, ruime herbergzaal en de even ruime 'voute-kamer'(1) gonsden en ronkten van de dichte menschenmassa, die er opeengetast zat. Buiten in de lindenprieëltjes langs de 'boltrage' zat het even vol en de Sasmeester oordeelde, dat het wellicht beter was een andere herberg te gaan opzoeken. Casteels evenwel ging van prieëltje tot prieëltje.

- 'k Gon wel e platstjie vienden voor ons, herhaalde hij voortdurend, tot hij eindelijk met een gemaakte verwondering uitriep:

- Ne 'jandorie, wien dat er hier is! Kykt e keer, Sasmeester.

Flavie zat in het priëeltje met eene vriendin.

- Ben je gy verwoenderd van iefvrouw hier te vienden? vroeg de Sasmeester aan Casteels op den man af. 'k Wiste 'k ik wel, da w' heur hier entwoor zou 'n gevoenden hein. 'k Had et al sedert 'n holf ure in de goten, da je iefvrouw zocht.

Flavie bekeek hare vriendin met een veelbeteekenende blik en een half bedwongen spotlachje en sprak dan met een toon alsof ze met den Sasmeester een loopje wou nemen:

- Je bent gy wel 'n rappen, Meneere! Hei je gy da zo gouw in de goten? Nu 'k verstoon da wal da Meneere Casteels me zocht, want 'k en had hem gister mo simpelik gezeid, da 'k no Sinte Kruus gienk, zoender te spreken van 'n staminee, wo da we malkoor zou'n gezien hein.

(1) Hoogkamer op gewelven gebouwd.

De Sasmeester genoot niet veel van het plezier, dat de beteuterde houding van Casteels hem anders zou verschaft hebben. Het spottoontje van Flavie was hem niet ontgaan. Dadelijk besloot hij, dat Flavie al beet had waarom Casteels haar met hem in kennis zocht te brengen. En die vriendin wist ook van het spel! Hij voelde aan dat spottoontje, dat Flavie niet als Vrouwe Dierickx op hem verluimd was, maar, lachlustig van natuur, veeleer met hem graag een poosje zou gegekt hebben. Zeker was het de eerste maal, dat hij in zijn vrouwen-ondervinding zoo iets aantrof! Dat ergerde hem wel en tornde nog al wat aan zijn fiere vrijgezellenstellingen over de superioriteit der mannen en de verslingerdheid der vrouwen om toch een man te krijgen.

In het priëeltje zat nog een familie, waarvan de jongste spruit, niettegenstaande de in bier geweekte stukjes koek, waarmede zijn mond voortdurend gevuld werd, al een heelen tijd zoo ongenadig aan 't krijten was, dat de kribbige vader er over ‘in kwestie’ kwam met de moeder, hetgeen aanleiding gaf tot den aftocht van den hardnekkigen zuigeling en zijn misnoegde gevolg. Zoo was er in eens plaats te over en ons drietal zette zich in gezelschap van Flavie en hare vriendin onder de lindeboompjes neer.

Mietje's hart klopte van nauw bedwongen haat tegen die Flavie met haar vettig donker haar en hare blinkende, franke oogen. Zij wenschte ver weg te zijn, thuis waar zij in stilte haar leed hadde kunnen uitkrijten. Doch hier moest ze zich kloek bedwingen. Dat zou ze dan ook tegenover deze vrouw. Flavie zou geen leedvermaak in hare zwakheid scheppen. Zij wilde zich houden alsof ze Flavie niet zag.

- Wien is da meistjie? vroeg deze echter aan Casteels.

- Dat is m'n dochter.

Dadelijk bekeken Flavie en haar vriendin malkander weer met dat vluchtig spottend lachplooitje van zooeven om de lippen, waaruit bleek, dat beiden wel iets wisten van het praatje, dat Vrouwe Dierickx over Mietje en den Sasmeester in 't leven geroepen had.

De Sasmeester legde zijn rooden zakdoek met appel-

taarten, die hij totnogtoe in de hand had gehouden, op de tafel neer. Flavie en haar vriendin proestten het eensklaps uit en schertsten tegen malkander:

- Da 's nog van de oude mode, wee 'je!

- Boerelappen om jen mage te pappen!

Casteels lachte zoo halfjes mee, zonder veel overtuiging. De Sasmeester, hoe langer, hoe meer geërgerd, begon dadelijk met klem de oude moden te verdedigen met veel omhaal van volksche geleerdheid en ‘filosofische’ slagwoorden.

Flavie en hare vriendin schenen het er op aangelegd te hebben om den Sasmeester in een of ander kibbelgesprek mee te sleepen en hem op een stokpaardje te brengen. Zij hadden er heimelijk deugd van hem zoo vlug en zoo goed te zien ‘bijten’.

- Ol 't nieuwe is blaai en bluf! betoogde hij ernstig voort.

- Mo de menschen zyn der toch mee content en 't doet olsan hunder tyd! gichelde Flavie hem gevat tegen.

Zoo een gebekte spreeuw had hij nog nooit ontmoet! Waarlijk hij, de filosoof, gevoelde zich als ontwapend. Met Vrouwe Dierickx had hij gespeeld als een kat met een muis, maar hier stond hij voor een tegenpartij, die hem niet alleen met hare luchtige, oppervlakkige antwoorden maar ook met hare ontzenuwende lachgilletjes bepaald uit zijn lood sloeg. Hij zocht om zijn stellingen op doorslaande wijze op te dringen, maar hij vond niets anders dan een ontwijkend, minachtend woord:

- Och 'n vrouwmensch 'n kan da nie verstoon. Heur geest is te lichte...

- Wat da je zegt, Meneere! De vrouwen maken de fynste, de geslepenste en de beste helft van 't menschdom uut.. Zoender vrouwen 'n kan de weireld nie voort...

- Ha! ha! spotte de Sasmeester met een gemaakten lach. Steekt dat uut jen hoofd, mensch! De vrouwe stoot oender 't gezag van den man omdat ze heur zelve nie verhelpen en kan. De man is den boos, da's mannerecht! En dat is azoo

in g'heel de nateure, by de kruden en de beesten lik by de menschen.

Flavie en hare vriendin vonden het buitengewoon prettig, dat de Sasmeester zoo onstuimig op zijn stokpaardje doordraafde.

- Ha je de boeken geleerd en de nateure bekeken met open oogen, je zoudt da weten, mensch, en die volsche gedachten uut jen hoofd steken. Kykt no den kalkoenschen hane, bij voorbeeld! Ist hy de meester van 't hof niet, en is z'n henne z'n gewillige dienaresse niet? En de pauw, is 't hy nie duust keers schonder of z'n pauwinne, die hem volgt lik 'n hoendjie. En de zwone! En den duver? Kykt no de planten! Mo dor en kan 'n vrouwmensch heur gedachten nie up zetten. Dor ook overtreffen de mans de wuufs. De mannelike kruden hein tien keer meer kracht of de vrouwelike tegen heete korssen, peste en andere kwalen! Tot by de steenen toe is de man den boos! 't Zyn de mannelike edelgesteenten, dien den zuversten glans hein en de meeste forsse in de geneeskunste... Overol doet de man 't grotste en 't eelste werk! Mo dat 'n verstoot e vrouwmensch niet. Ze is 't er te lichtzinnig voren. Heur gedachten 'n stoon mor up zaken zoender belang, up frulletjies en prulletjies...

- Je sprikt lik 'n boek! onderbrak hem Flavie met potsierlijke gewichtigheid. Je go nog letters spugen...

Maar fijn-ironisch voegde ze er dadelijk bij:

- Mo 't is toch met die frulletjies en die prulletjies, dat die groote bozen van mans hunder bij hunder neuze loten leên.

Met machtelooze bistigheid in de stem verklaarde de Sasmeester onbesuisd:

- 't En is geen vrouwmensch, die 'n man bij z'n neuze go leën! De man is vry en go zo'n eigen gank!

- Da meent hy, snapte Flavie nog tegen, en we gon hem in z'n gedacht loten...

De Sasmeester besloot niets meer in te brengen tegen hetgeen hij om zich zelf te paaien ‘dezen lichtbolligen wijvenpraat’ heette, maar innerlijk had hij het vernederende gevoel, dat hij aan het kortste eindje getrokken had.

Dat stilzwijgen van den Sasmeester vonden Flavie en hare vriendin nu niet plezierig meer. Als hij zich kwaad ging maken, dan was de aardigheid er af! Niettegenstaande Casteels' pogingen om een ander gesprek uit te lokken zochten zij naar eene gelegenheid om afscheid te nemen.

- Kykt e keer do, Flavie! zeide de vriendin. Den ontvanger! Je go zuust weg...

- Wel! Wel! Zo'n goeie kennisse! Je mag ons wel trakteeren met 'n pateeltjie hammevleesch.

En opstaande groette zij den Sasmeester en Casteels heel vlugjes.

- Je neemt het ons nie kwolik, is 't nie woor? Mo den ontvanger zou spytig zyn, da we nie 'n keer by hem 'n giengen.

Dadelijk had Flavie 's vriendin den ‘ontvanger’ aangeklampt. Het was eigenlijk een rustend ontvanger, die op zijn gevorderden leeftijd nog graag een hooge borst zette en zich van zijn succes bij de zwakke kunne nog heel wat voorstelde. De man was opgetogen over de ontmoeting der twee vrouwen en uit het priëeltje kon men goed zien, dat hij het verzoek om met een pateeltjie te tracteeren geestdriftig aanvaardde.

- Da 's me de soorte! oordeelde de Sasmeester, toen hij den oude met de twee vrouwen den *Smul* zag verlaten.

Casteels beweerde echter, dat de Sasmeester ‘geen lachediengen 'n verstond’.

De minst neergedrukte van de drie was thans Mietje, die innerlijk jubelde om het woord van misprijzen, dat den Sasmeester bij Flavie 's vertrek ontvallen was. Haar afkeer tegen Flavie was nog gestegen toen zij haar ijdeltuitige bemerkingen tegen de theoriëen van den Sasmeester hoorde. Wat de Sasmeester zeide, was nog immer evangelie voor Mietje en het ergerde haar zooveel wijsheid en geleerdheid te hooren beschimpen. Dat alles vervulde haar echter nu met een vaag gevoel van hoop.

't Was niet in kermisstemming, dat de beide vrienden met den avond weer naar huis gingen. Casteels' morde inwendig over de thans onvermijdelijk geworden schipbreuk van zijn tweede huwelijksplan en de Sasmeester kon nog maar altijd

niet verkroppen, dat hij zich tegenover die lichthoofdige Flavie zoo klein had gevoeld.

Lang zat hij daar in zijn eenzaam huis nog over te praktizeeren. Het vermoeden, dat er in de vrouw een geheimzinnige, wondere kracht kon steken, welke hij totnogtoe niet kende, maakte zich van hem meester en met een zekeren weemoed voelde hij zijn overmoedige vrijgezellenovertuiging, dat de man de sterkste was en vrij van wil zijn eigen levensgang koos, afbrokkelen. Hij hield niet van die Flavie en was zelfs voornemens geweest ook met haar zijn ‘droogscheerdersspelletje’ te spelen als met Vrouwe Dierickx, en toch was zij hem blijkbaar te sterk geweest. Was het de levendige tinteling van haar oogen, het bengelen van die speelsche krulletjes op haar voorhoofd, het beweeglijke lachplooien van haar mond, die hem zoo uit zijn haak geslagen hadden? Hij kon er alleen uit opmaken, dat er in de vrouw iets stak, dat totnogtoe aan zijn filosofie ontsnapt was.

Terwijl hij aldus over het geval met Flavie praktizeerde, rees ook voortdurend Mietje's lief beeld voor hem op. Het was alsof haar bekoorlijk zedig meisjeskopje, haar frissche wangenblos, haar zuivere heldere blikken, haar heele zedig, verrukkelijk naief gedoe met nog meerder klem die wondere, geheimzinnige macht, die de vrouw tot heerscheres verheft, wilde doen gelden, telkenmale Flavie's minder edele bekoorlijkheid het onderspit ging delven.

Er was bepaald een barst geslagen in het harde vrijgezellenpantser van den Sasmeester en al de weekheid en teederheid, die hij steeds uit zijn hart had kunnen weren, stroomde nu overmachtig door die wijder en wijder opensplijtende barst naar binnen.

Toen hij gisteren bij den terugkeer van de St. Kruiskermis zijn zakdoek met appeltaarten aan Mietje overhandigde, had hij haar met een teederen toon in de stem gezeid:

- Toe morgen, nie woor, Mietjie?

En thans was hij reeds den ganschen dag in de blijde verwachting van hare komst. Die aandoening had hij nog nooit gehad. Het was alsof hij er behoefte aan gevoelde zijn stille

kluis te zien verlevendigen en opvroolijken door dat zonnige, bevallige meisje. Zijn Sashuis, dat hem steeds als een paradijsje op aarde was geweest, scheen hem nu droevig en somber toe. Als een die in de duisternis naar het licht hunkert, wachtte hij naar Mietje's komst.

't Werd middag en ze was nog niet gekomen. De zon begon reeds naar de westerkim te neigen en nog was ze er niet...

Toen was het bepaald droefheid, die den Sasmeester als een verliefde jongen van twintig jaar overrompelde. Met een vonkje heimwee naar te lang uitblijvend geluk in zijn anders zoo koelen, mannelijken blik staarde hij uit zijn open raam. De vallende avond daarbuiten was in eenklank met de weeke stemming van zijn verteederd hart.

Nu was de heele Minnewateromtrek werkelijk de buurt der stille geruischen en heimnisvolle fluisteringen. Door de hooge olmen gleed als een huivering van komenden sluimer. Uit de jasmijnen en uit de appelaars in den boomgaard steeg het zachtere bladgeritsel als een avondlijk lippengesuis. De waterbruisching over de sluis onder het Sashuis kwam slechts verdoofd tot aan des Sasmeesters oor, nu eens als het lispelend gekabbel van ongeziene wateren, dan weer, stijgend in kracht, als het geruisch van een verre vloedtij. Over de bloemen op zijn vensterbord en in de kronkelslingeringen der klimplanten om zijn raam heen frazelde het avondbriesje bedwelmende heimelijkheden. Een geheimzinnig leven scheen in den avondvrede rondom het Minnewater wakker te worden. In den goudschijn der uitbrandende zon dwaalden zwijgzaam twee gelieven onder de olmendreef en 't scheen den Sasmeester, dat hij in 't gefluister om zich heen ook het murmelen hunner lippen en den dooven klank hunner stappen over 't gras kon vernemen. En leekte een droppel van den reeds opgehevelden avonddauw in het watervlak neer, dan klonk het hem als het storten van een zwaren traan.

In die stilte vol wondere ruischingen hoorde hij ook de innerlijkste stem van zijn gemoed en hij luisterde er naar als naar een vroom eenvoudig gebed, vol wondere aandoeningen.

Ach, zou ze dan niet komen?

Haar lichte tred klonk voor de deur en met een halve aarzeling trad ze binnen. De aanbrekende avondschemer had Mietje den moed gegeven, die haar den ganschen dag ontbroken had om naar 't Sashuis te komen en nu verscheen zij er op dit stemmig uur vol wonderlijke vertrouwelijkheden.

- Wel, Mietjie, 'k wachten ol g'heel den dag achter je...

Hij was op het meisje toe gegaan met een beweging om haar beide handen te vatten, doch een jeugdige schroomvalligheid maakte zich plots van hem meester, hij deed het niet.

- Kykt e keer hoe schoone dat den avend valt... Dit was het eenige, dat hij haar in zijn aandoening zeggen kon.

Beiden gingen voor het raam staan.

De stervende lichtvunzingen van den avondhemel zegen in het watergeglim als in een donkeren spiegel. De zachte wind kwam tot hen aandrijven, beladen met heerlijke avondgeuren van dauwnatte kruiden. Hij streelde hun wangen en gleed met zijn heimelijk gefluister tusschen hun haren door. Zij aanschouwden de wolken, die aan den hemel zwijgend voorbijschoven, uitdeinend en inkrimpend, zich vermengend en van elkander scheidend - en waar de wondere dampgolvingen de hemeldiepte vrij lieten, blikten zij met droomoogen naar een veraffe ster, die hun met haar waterachtige glansweifelingen als toewenkte. Een teederheid van weelde en weemoed was in het hart der beide sprakeloozen.

Tranen lagen in Mietje 's ooghoeken en rolden langs hare wangen. Met zijn zware vereelte hand wischte de Sasmeester ze langzaam en zachtjes weg, vol meewarigheid. Dan was 't alsof Mietje bezweek, haar hoofdje zonk met een knakje tegen den breeden schouder van den Sasmeester aan en bleef er rusten vol suizingen van zaligheid.

Met bevende lippen sprak toen de ontroerde man:

- Waarom 'n dorst je gy myn nie zeggen, Mietje, da je me geiren ziet? ...

Vluchtig naar hem opziende antwoordde ze:

- De man is vry en go z'n eigen gank...

- Toch zo vele nie of da 'k het meende, me kiend!

Dit zeide hij met een toon, die bewees, dat de stoere vrijgezel gelukkig was in zijn nederlaag.

Straks kwam Casteels zijn dochter halen. Heel den dag was de brave, gemoelijke vriend bezig geweest met de vreemde ontmoeting van Flavie met den Sasmeester op de S^{t} Kruiskermis te overwegen. Hij moest zich zelf bekennen, dat hij zich omtrent die Flavie alweer deerlijk vergist had. Zoo had hij juist vernomen, dat ze met den ontvanger op de kermis gebleven was tot middernacht en dat ze gedanst had in de tenten... Zoo 'n lichtzinnige vrouw paste zeker niet voor den Sasmeester. Casteels had maar weer een kruisje te maken over zijn tweede poging. Hij wilde den Sasmeester dan ook dadelijk daarvan op de hoogte brengen. Toen hij in 't Sashuis binnentrad, was dit het eerste, dat hij zeide:

- Awal, Sasmeester, j' hadt toch gelyk. Die Flavie, da 's de soorte, wee je? Z' heit e gat in de nacht gedanst in de tenten...

- Wel bekomme 't heur! schertste de Sasmeester, die zijn opgeruimdheid weer gevonden had. Je ziet hoe moeilik da 't is om 'n goe vrouwe te vienden, eh?

- Moeilik, moeilik! Vo joen, ja! Der en zyn der geene vo joen te vienden...

- En toch, Casteels, is 't er eene gevoenden! sprak de Sasmeester terwijl hij 't schuchtere, vreesachtige Mietje bij de hand vóór haar vader leidde.

- Casteels! 'k vrage je d'hand van jen dochter...

- Geen flauwen farssen, ost-je-blieft, Sasmeester! was het eerste woord van den ontstemden vader, die in zijn vriends gezegde anders niet dan een grap wilde zien. Doch Casteels moest er wel aan gelooven en de Sasmeester wist hem al gauw over te halen.

Na Casteels' en Mietje 's vertrek zeide de Sasmeester al tot zijn papegaai, die zijn nachtrust niet scheen te vinden:

- Ja, ja, mannetjie, der got hier e geestig bazinnetjie in huus kommen. Wa zeg je dorvan?

En een paar weken later hingen Mietje en haar bruidegom ‘up den Burg in 't kastjie’.

MAURITS SABBE.

[Verzen]

Stilte 's nachts

De maan, die wandelt langzaam
Al over wolken heen.
Ik leun aan 't raam, en mijmer,
- Alleen! ...

Geen klank. De maan drijft droevig.
Wat klopt mijn hart zoo schuw!
Ik droom... Ik droom - herdenkend -
Van U.

Ic wilder een liedekijn singhen,
Van minnen, ende oec van smert.
Ghi hebt mi so lief aenscouwet,
Upclarend mijn bevend hert!

Ghi hebt mi een wonde gheslaeghen
Met uwen onsculdighen lach,
Met uwen scoonrosighen lippen
Als scoonder ic nemmer en sach!

Ghi hebter verjaghet mijn ruste
Die nemmer ic weder en vind'...
Hebt Ghi dan so langhe al vergheten,
Vergheten dat ic was uw vrind?

Herfstsymphonie

Voorzang

In 't grijze schemeruur, terwijl de zonne
In 't vlammig westen doodbloeit, wazig-dof,
En verre weg door 't vloeiend blauw des hemels
Een sterrevonklen huivert in den wind...;

In 't droomrig uur der laatste, moede stralen,
Wen zacht, met valschen greep het donker klimmend
Omvat de gevels, strak gespannen op
Den purpergelen achtergrond, en kil
De nacht de daken hult in grauwe dampen...;

Wanneer ik eenzaam peinzend leun aan 't raam -
't Is stil alom, heel stil; en luistrend leg ik
Het brandend voorhoofd lang aan 't koele glas...
O! wondertale lispt gij dan, betoovrend,
Herinn'ring, stemme zoet, die lokt en lokt,
Vertellend van 't verlêen...
Waarom verlêen!

Herfstsymphonie

Larghetto.

We waren zoo gelukkig, samen...
Rustig,
De velden langs, verspreidde zich de nacht,
En inn'ge vrede daalde neer met d'avond
Op 't arme, moede land, en heimwaards keerden
Na 't zware zwoegen, log en stromplend, boer
En knechts, en knarsend volgden trage karren.

Een helder klokje trilde nog door 't ruim,
En toen omsluierde eene grootsche stilte
De bosschen zwart, de heide, zelfs het dorp.

En langzaam wandlend gingen wij, alleen,
De zonne toe, die stervend schitteringen
Op uwe vlechten strooide in gouden lichtkrans.

We gingen, langzaam, zwijgend, hand in hand,
En ook soms oog in oog, en soms glimlachend.

Mei.

Waterklaarte trilt in 't licht;
Geuren dwarlen; 't windje dicht
Wonnezangen zacht den boomen.
De lente lacht! -
De roozen droomen...

En ik alleen - en toch, en toch!
- Du harte bang, wat hoops du nog?

A.F.

Een letterkundig juweeltje uit onze vijftiende eeuw.

De vijftiende eeuw, het tijdvak der verfransching uitgaande van het hof der Bourgondische hertogen, was een tijdvak van verval voor de Nederlandsche letteren.

De prozaschrijvers der mystieke richting van Ruusbroec geven nog al iets dat deugt, vooral in Noord-Nederland; maar de dichters verliezen meestal alle natuurlijkheid en oorspronkelijkheid in het pedante keurslijf der ‘Const van Rhetorike’.

Onder de rijmelende rederijkers uit dien tijd van dichterlijk verval kent men vooral den Brugschen dichter-metselaar Anthonis de Roovere, die in 1482 gestorven is en wiens werken slechts tachtig jaar later, in 1562, eenen drukker vonden.(1)

Uit dat boekje kan men leeren hoe ijdel van gedachten en hoe onbeholpen van vorm de Nederlandsche poëzie onder de hertogen van Bourgondië was geworden, terwijl integendeel verfranschte Vlamingen als Comines, Chastellain en meer anderen in de begunstigde Fransche hofletterkunde, werken voortbrachten, die te recht onder de beste gewrochten der vijftiende eeuw in de geschiedenissen der Fransche letteren te boek staan.

Nu en dan schoot nochtans het nationaal frisch plastisch genie van onzen stam eene enkele schitterende vonk. Zelfs onze onbeholpene rederijkers herinnerden zich nu en dan, dat zij stam- en tijdgenooten waren van Van Eyck en van Memlinc.

(1) *Rhetoricale wercken van Anthoonis de Roovere*, *Brugghelinck*, *Vlaemsch doctoor ende gheestich poëte.* Antwerpen, Jan van Ghelen. 1562.

Onder de zeer dungezaaide goede gedichten van den tijd is er vooral één, dat door Jan Frans Willems de eerste werd opgedolven als eene perel op eenen mesthoop[1] en later door Dr. Jan van Vloten in zijne kleine populaire *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*[2] te recht werd geroemd.

Het is het refereinliedje van De Roovere, waarin de vroolijke Pantken den lof zingt van zijne geliefde Pampoeseken. Ondanks Willems en Van Vloten is het nog altijd weinig bekend, en nochtans zou ieder minnaar of beoefenaar der Nederlandsche letterkunde dat meesterstukje moeten van buiten kennen. Daarom herdrukken wij het hier voor onze lezers.

Sotte Amoureusheyt.

Ick heete Pantken; mijn lief, Pampoeseken,
Dat aerdich snoeseken,
Dat gheerne een croeseken
Licht met vruechden, daert niet en gheeft.
Ghy en saecht ten daghen noyt blijder droeseken,
Als 't appelmoeseken
Sijn buycxken al vol gheten heeft.
Ick min se soe, dat mijn herte beeft.
Godt wil se vercnapen!
Want alle de sorghe, die in haer cleeft,
Dats eten en slapen.
Men schreve niet in ses vellen van schapen,
Als ick haer wille een pintken schincken,
Hoe vriendelijck dat haer ooghskens pincken.

Tis in mijn herte een dyamantken,
Ende huer callantken
Ben ick, eenpaerlijck, sonder vercoelen.
Als ick met haer drincke een quantken:

(1) *Belgisch Museum*, deel IX, blz. 189.
(2) Vijfde druk, 1885, blz. 175.

‘Godt loondt se, Pantken!’
Seydt sy gheringhe. - ‘Dats blijde ghevoelen,
Pampoeseken’, seg ick, ‘voor al mijn boelen
Hebts tu proper sede.’
Dan seegt se: ‘Pantken, laet staen dijn loelen;
‘Du soolst er mede!’
Dan lacht se met rechter minnelijckhede.
Men soudes nimmermeer voldincken,
Hoe vriendelijck dat haer ooghskens pincken.

Sy gaet met eenen bruynen coocxkene,
Ende vanden roocxkene
Soe sijn haer handekens peper wit.
Haer mondeken dat riekt van den loocxkene
Van haren ghesproocxkene.
Soe is onsteken mijnre herten pit.
Waer Paesschen hier door minnen verhit,
Wij houweden ghereedt.
Ende als ick haer wille verclaren dit,
Lacht se duymen breedt.
Hy en leeft niet, die ten vollen weet,
Als ick segghe: ‘Pampoeseken, ghaen wij drincken?’
Hoe vriendelijck dat haer ooghskens quincken.

Prinche.

Ghelijcke treckt tot ghelijcken.
Natuere can selden haer helden mincken.
Ick en liete u nemmermeer vol gheblijcken,
Hoe vriendelijck dat haer ooghskens quincken.

Noch de Fransche noch de Italiaansche letterkunde der 15de eeuw, zoo rijk aan sierlijke luchtige fijngepolijste poëzie, tellen veel stukjes, die met dit (overigens zoo goed als alleenstaande) juweeltje van Anthonis de Roovere, ‘Brugghelinck, Vlaemsch doctoor ende gheestich poëte’, kunnen worden gelijkgesteld.

Hoe jammer dat onze ‘Vlaemsche doctoren’ in dichtkunst uit dien tijd niet eenvoudig zongen zooals zij gebekt waren, hetgeen hier blijkbaar geschied is en ons een meesterstukje geschonken heeft.

P.F.

Ter Gedachtenis aan Henrik Ibsen.

Te Hemelvaartsdag, op het uur dat het licht zijn schone, reine eenheid moet derven en rijlende uiteenvalt in de zwermen kleuren en onderkleuren van avondrood en schemering, heb ik de ogen nadergebracht bij het nieuwsblad en vernomen, dat Henrik Ibsen werd weggeheven door een van de ontastbare golven des Doods.

Groet en eerbiedenis aan Hendrik Ibsen. Maar geklag om de verwijdering van zijn vleselike gestalte staat hier niet. Want de uitzonderlike macht, die in hem was, wist zich torenhoog boven haar hulsel te verheffen en is de horiezontloze Tijd gevolgd in de vlucht op de brede wieken, die zich uit hebben geslagen, lang vóor wij er waren en die zich noch zullen reppen, als wij al lang in het niet zullen liggen; de wieken, waarvan wij aleen de jacht voelen in de loop van de povere kortheid, dat wij duren.

De wilde lust beving mij op Hemelvaartsdag om mij noch eens over te leveren aan de weidse waai van de eenzaamheid op het Land, in de ambroziese nacht, bij het forse gezelschap van Bossen, Weien en Akkers, om daar Henrik Ibsens uitvaart te vieren, zoals dat betaamt.

* * *

Ik zal hem in mijn hart dragen, zoals zelfs de kleinste dat elke Dichter kan doen; want toen deze man uit het Noorden op zijn grootste was, in het midden van zijn leven, heeft hij spelende voor de derde maal gedaan, wat vóor hem in zijn Ras maar tweemaal gebeurde door de kracht van een enkele. De kern van de Germaanse geest en de wei van het Germaanse bloed heeft hij gebreideld om ze met Dichters hand los te laten in een derde gedaante van het Wezen, waar Shaksperes *Hamlet* de eerste, en Goethes *Faust* de tweede gedaante van was: in *Peer Gynt.*

Peer Gynt, trotse weerlicht, gij gaat mij! In uw diepte en hoogte en wijdte heeft mijn vreugde, mijn leed, mijn genot geen grenzen gevonden, voor het eerst sedert de greep van de Duitser, tweeds sedert die van de Engelsman. Daar leven in u duizenden dingen en wankelen en dwarrelen dooreen tot zij in een duisternis vervloeien, die aleen een God peilen kan, en toch is mij elk van die dingen klaar als zweepte er het licht van de bliksem op aan. Gij zijt een oneindigheid. U lezende, woelen zich onverhoeds

onweerstaanbare krachten los in mij, in wier vaart ik mij vol geneugte laat meeslepen naar landen en rijken, waar de zon nooit ondergaat. Mijn schouders zetten zich uit en worden sterk als rotsen en bergen, en niets is er meer, dat ik niet op voorhand wist, niets meer, dat mij noch wonder geeft. Ik zie alles, weet alles, beleef alles, hecht mij aan alles en geef de brui van alles. Ik ben Meester en Slaaf, al naar mijn wil, ik bespeel het gehele Bestaan lijk een snarentuig, dat ik lang heb geleerd, dat ik goed ken, waaruit ik alle vreugd en alle leed haal naar mijn eigen gedacht, in volstrekte oppermachtigheid, en al doet het de grote hoop en de kleine hoop even vreemd aan als de sneewvlokken, die bij geval in de zwoelte eens zomerdags komen gevallen, daar stoor ik mij niet aan!

Door te luisteren naar u, heb ik verstaan, voor de derde keer, dat niet het Mensdom, de hoeveelheid, een der twee machten is, die de Schepping in evenwicht houden, de tweede macht de Natuur zijnde, maar elke Mens, de hoedanigheid. In u word ik op de duizelingwekkende hoogte gedreven boven geluk en ongeluk te staan, daar deze niets meer zijn dan de gestaltenis van eens Mensen verblijf onder Mensen, louter Avontuur. In u word ik met onuitsprekelike vreugde gewaar, dat dit eerst voor goed Bestaan mag heten: strijdende met de Natuur, nu eens voorwaarts dringende, dan eens toegevende en achteruit deinzende, ondervindelik te voelen in merg en been, hoe diep nu eigenlik de Natuur vooruit kan dringen in ons en hoe diep onze macht in de Natuur. En dat met de oneindige, bedwelmende zekerheid, de paniese Roes, dat geen onzer ooit zal vergaan, dat elk onzer, stervende, altijd terug uit de asse zal opkomen, lijk Vogel Rok, omdat wij allebei even in kracht zijn!

De rijkdom van deze zekerheid onvervreemdbaar vastliggende in ons, wat is er verder? Er mee op uit te gaan onder ons gelijke, onder de Mensen ofte in 't leven, de Afschijn en het Beeld van het Volstrekte, dat daar vastligt in ons, dat op het verkleinde plan van het leven zijn wezen en zijn macht als vaste, onvrikbare gegevens heeft uitgelegd en vorm gegeven, zodat er geen ontwikkeling in het oneindige is, geen Goed tot Beters, geen Kwaad tot Slechters, zooals de Mensen denken in hun beminnelike verblinding, maar niets meer dan dooreenschuiving, litsing van draden, die nooit verwarren, het Avontuur! Elk geborene heeft het spel opniew te beginnen, en dat hij het begint met het sterke geloof, dat 't noch nooit is gebeurd, dat geeft de kracht en de pracht aan 't ewig eender Avontuur.

Wat zal Hamlet er mee doen? 't Zal hem believen er mee te werk te gaan als met een speelding, het van de ene hand op de andere te gooien, en als de roes van het Volstrekte over hem komt, het in weelderige overdaad onder de veilige bedekking van dat Volstrekte noemen wat het is: Mij eender, vrienden! Ziet uit uw ogen, 't is inderdaad maar Avontuur! Wat gij daden noemt zijn noch maar woorden en zekere kunst. Ik weet iets, daar gij nooit van hebt gedroomd, dat de maker is van 't Avontuur. Ik werp mij terug in

de armen van dat iets, om weer te keren, onverwoestelik, onder een andere schijn in uw midden!

Wat zal Faust doen? 't Zal hem believen, de beminnelike verblinding van zijns gelijke aan te nemen, te gebaren alsof het Betrekkelike van dit Avontuur 't Volstrekte is, dat in hem ligt; zich te ontdubbelen in Goed en Kwaad, daardoor dubbel door te leven en eindelik de goede Faust en de kwade Mefistofeles uitvagende, het masker af te werpen, zich weer over te geven aan het naakte, echte, reine Volstrekte en te roepen: Al wat vergankelik is, is maar gelijkenis! tot hen, die noch rondlopen in de Schijn en in 't Avontuur.

Wat zal Peer Gynt doen met dat leven? Hij zal het Volstrekte in hem nooit vergeten, er altijd aan denken, het nooit laten insluimeren in hem, al wat hij doet en laat de reuzenkracht van het Volstrekte geven, doordrijven van je welste, van alles 't zijne hebben en goed ook, wijdbeens zijn schijn afgeven op de brede baan van zijn wilde, ongetemde *Rücksichtslosigkeit.* Het zal hem believen, het Volstrekte in hem het eerste en het laatste woord te geven, alles in 't groot te zien, en in 't groot te doen, en waar de palen en perken niet overkomelik zijn, in prachtige trots er doorheen te zien, lijk door lucht, en zo toch de nederlaag te geven.

Daar verschijnt de Knopengieter aan de kim, het komies masker dat het Volstrekte aangenomen heeft. Het verwijt hem kwansuis, dat hij niet geleefd ofte geavontuurd heeft als 't behoort, noch goed noch slecht is geweest en dat hij hergoten moet worden. Al wel, denkt Peer Gynt, ik weet immers al lang dat ik hergoten word, onsterfelik ben, als Vogel Rok uit de as rijs. - Hij weet, dat het Volstrekte, al loopt het in de vorm van zo'n Knopengieter een eind met hem weg, heimelik zijn eigen kind, Peer Gynt, gelijk geeft en hem, in andere vorm, in de vorm van Solvejg te wachten staat en hem op de wijs van Oost West, Tuis Best, in de open armen ontvangt!

Zo doen alle drie die Reuzengestalten anders en zo doen ze alle drie 't zelfde, zo zijn zij een Eenheid. Zij geven al wat het leven geeft, slechts dalen zij dieper af in de smart, en stijgen hoger op in de vreugde, en geven daardoor ons, in onthevenheid genietenden, noch erbij wat ons in de eindeloosheid, in de volstrektheid verlokkelik tegenschemert boven en bezijden en onder het enge leven, mij en u danig wel bekend, niewaar!

Peer Gynt, het schoonste en machtigste gedicht na *Faust* in de wereld der Germanen ontstaan, is in zijn wezen volledig als deze en als *Hamlet.* Het bevat al wat een mensenziel beminnen, haten, verlangen en vrezen, betwijfelen, bevestigen, opnemen, wegwerpen kan. Het omvademt de Mens en niets dan de Mens, zoals wij, Germanen, hem in ons gevoelen en verstaan, gezien boven het lagere peil waarop hij komt te staan als hij beschouwd wordt in de valse schijn van Samenleving met andere Mensen, goed voor lagere kunst. Alles komt uit hem en wordt hem niet ingeprent door anderen. Hij spot met ‘omstandigheden’ en hoe de rommel ook heten mag.

Dat hij er anders uitziet dan zijn twee evenbeelden, komt doordat hij ontstaan is in het brein van een Skandinaaf en niet in dat van een Engelsman of van een Hoogduitser.

Hij is de bekroning en de opperste uitdrukking van die derde hoofdtak der Germanen, de Skandinaven. Deze hebben er alle aan meegewerkt. Zijn schepper heeft de ziel doorvoed van de *Heimskringla* van Snorre Sturleson de Noor en van *Landet funden og forsvunden*, het machtige, zij het ook niet zó machtige gedicht van Adam Oehlenschläger, de Deen, dat, evenals andere gedichten van dezelfde, vol duistere, naar klaardere vorming verlangende, schimmende gestalten ligt.

Ibsen, die door het lot als het wezen werd aangeduid, waarin alle draden, voerende door de ziel van zijn Ras, samenliepen, mocht de volledige, springlevende uitdrukking van dit Ras in hem vaste vorm voelen krijgen. De vorming is hortend gekomen, maar met zekere kracht. Hortend en onvolledig was zij noch in *Brand*, die hij tegelijk met *Peer Gynt* in zich moet omgedragen hebben. In *Brand* slaat de Wil tot Leven noch blind in het rond, neemt noch schijn voor wezen en houdt halsstarrig vast aan de schijn; de Wil wordt Demon en stort neer in de vernietiging. Brand is een Mens onder de Mensen. In *Peer Gynt* wordt de Wil een God en stijgt tot Opbouw. Peer Gynt werd de Mens der Mensen.

Hoe schoon is het, na te gaan, welke de ontwikkeling was, die de Dichter tot *Peer Gynt* voerde, de ontwikkeling in hem en die rond hem. Het Noorse volk heeft zich vast op de been gezet in de tijd dat Ibsen leefde. Het kan nu leven in de wereld zoals het wil, zonder belemmering. Ibsen ging evenwijdig met de gang van zijn volk. Hij riep het op tot de strijd, hij dichtte uit de geschiedenis van zijn volk. De treurnis van Oernulf uit *Hoermoendene paa Helgeland*, die zijn zonen en alles verloren had op één na, de jongste, is als het evenbeeld van het Noorse volk, dat toen ook niets meer had overgehouden van zichzelf, dan het jongste, het krachtigste, de Hoop en de Moed. De wilde, van levenskracht overvloeiende gestalten in het schone drama *Kongs Emnerne* (wie vergeet het schitterend toneel te Nidaros, en Jarl Skule, in wiens sterke ziel zo hevige machten tegen elkaar indruisten, dat er een twijfelen en weifelen ontstond, als alleen bij een groot mens mogelik is?), kan iets bij een volk de lust en de verlokking hoger prikkelen om opniew tijden, even groot als daar uit zijn verleden opgeroepen worden, te doen ontstaan en zich zelf te zijn?

Schoon en groots en waar is de geest, die Ibsen bezielde in de ene helft van zijn leven, aan wier einde *Peer Gynt* verrees, in wie het Noorse volk zichzelf ten toppunt zag gebracht, machtiger en schoner en dichter bij de waarheid dan de geest uit de twede helft van zijn leven, want toen was hij onbeperkt Dichter, Dichter over de eindeloosheid in zichzelf en in zijn volk!

Ik versta dat de Noren, 's avonds na Henrik Ibsens uitvaart, *Peer*

Gynt wilden zien en niets anders. Zij waren in de rouw gekleed, maar hun hart moet zich verruimd en te goed gedaan hebben; de Aardbol moet aan hun voeten gelegen hebben als een ert, op het zien en het horen van die *Peer Gynt.*

Gij, Nederduitsers, gij zijt de vierde stam der Germanen. Op de hoogte, waar *Hamlet, Faust* en *Peer Gynt* staan, moet noch een plaats zijn voor uwe Gestalte. Hebt geloof in uw Ras en binnen dat Ras in uw Stam. Gij die in 't Noorden woont, schudt dat ‘humanism’ af, waaronder gij ewenlang dommelt, het is een slaap, die u in de dood zal leiden, het klinkt vals in uw mond, 't is een kleinigheid, die u het groot doet vergeten. Begint van meet af aan, alsof gij nooit een woord Latijn of Italjaans hadt gehoord. Wat helpt orde, als gij vergeten hebt waar orde op te stellen is!

En gij die in 't Zuiden woont en in de verdrukking zijt, gaat uw gang met niets, niets anders dan het te volmaken beeld van uw Ik in het oog. Kunt gij niet spreken, verliest geen woord en zwijgt, gelijk Wilhelmus deed; maar roert in het ongeziene uw handen, ondermijnt wat u belemmert, hardnekkig en halsstarrig, en als de tijd niet komen wil, doet zelf de tijd naken, dat gij al 't vreemde van uw baan scheert, geweldelik, lijk de Duitsers hebben gedaan en de Noren, en stoort u niet aan de rest. Gelooft dat Ras het hoogste is en hebt stilzwijgend en trots medelij met wie u wat anders als hoog aanprijst; want die zijn zwak, die voelen, dat zij, lijk stukken papier vol bleke, vage, verwarde schreven en strepen, blank en glad, maar uit allerhand vodderij samengepapt, ineenschrompelen zullen voor de aanrukkende macht van Ras als Ras!

Peer Gynt, Reus van een Mens, gij zijt er noch niet lang, gij zijt maar een boer; maar wat voor de kleinen zwaar om vatten is en verstaan, dat is u licht en los en gemakkelik als een fantazia, en de kern schittert in al wat gij doet en voelt. In 't keren van een hand treft gij ze, luchtig en vrij en toch weer met ijzeren greep, de kern, waar omheen de kleinen als motten uit de zomernacht naar het licht komen gevlogen, vol verlangen, en, er eenmaal bij gerakende langs grote omwegen met grote moeite, ze niet kunnende verdragen. Gij vertelt uw moederke dingen, waarvan zij zegt dat 't leugens zijn, die zij toch gelooft op de duur, waar zij naar luistert, ademloos, omdat in uw mond al dat Tijdelike, Begrensde, Welbekende, aangeraakt wordt en opgetild door de vleugels van het Ontijdelike, het Onbegrensde, het Onbekende en komt te liggen in de lokkende glans van de Ewigheid.

Daar moet plaats zijn naast u, waar gij staat naast die Duitser en die Angelsaks, voor de Gestalte waarin ons uiterlike en innerlike Nederduitse leven en wereld machtig naar de toppen van het Volstrekte en toch het Karakteristieke opgedreven worden. Anders moet die gestalte zijn, dan gij en uw twee genoten; maar op gelijke hoogte moet zij staan, op gelijke hoogte. Wij, boeren, die er ook noch niet lang zijn, wij voelen haar geboren worden in ons, langzaam en zeker.

Heimelik roert het in mijn ziele,
Als ik bij den braven boer
Aan een zwartbewolkte balke
Glimmen vinde een rostend roer,

fluisterde Rodenbach. - Heimelik roert het in onze zielen.

* * *

Na *Peer Gynt* heeft Henrik Ibsen nog vele dramas geschreven, en deze noch wel de meest bekende, behalve *Brand* misschien, en zeker de meest besprokene, de meest gespeelde, de meest omstredene, de meest genotene, de meeste dit en de meeste dat. Al wel. Zij zijn kinderen, lieve kinderen of lelike zwaantjes, geboren in het nest van de wereld, die - raadt hoe is dit? - haar ewigheid en volstrektheid kond geeft en verbergt, maskert, jaar in, jaar uit in gedurig wisselende Tijdelikheid, Betrekkelikheid, Schoonheid en Lelikheid, zodat de hoge mens, die niet leven wil als God in Frankrijk, er in staat als de tastende en zoekende in het Blinde Looikesspel.

Wat mag Ibsens ontmoeting geweest ‘tegen het midden van zijn leven’, dat hem naderhand zoveel als een onvolledigheid, onvoldaanheid bevangen heeft? Ik weet niet: heb ik soms mijn eigen indruk op het oog en is die minder waard? Dat kan niet: Ibsen was een groot dichter, en is het geen eigenschap, is het niet juist de grootheid van een dichter, in zijn werken de snaar aan te slaan, die zowel de grote menigte als de enkele, 't zij dat die verder of dichter bij moeder Aarde staat, de huivering van het genot op het lijf jaagt en de klaarte van het Begrijpen en Verstaan in de ziel stort?

Tegen het einde van zijn leven, vreef de geboren Dichter in Ibsen weer de slaap uit de ogen; maar deze zagen niets anders meer dan verwoesting rond zich. Hij werd gewaar, dat hij uit het zadel geglipt was en zijn ros ruiterloos voort was gejaagd naar het Heldenland, zodat hij de vrije vlucht der ongedwongen en onbeperkte ingeving en doening kwijt raakte, om als een voetganger langs paden van opmerking, ontleding, nauwkeurigheid van denken en uitdrukking en gevolgtrekking, obzjektiviteit en wat dies meer, zijn weg te vervolgen. Van Meester des Tijds was hij wel niet mindere des Tijds geworden, maar toch maar de Gelijke en hij wist, dat zulks niet het hoogste was, wat de krachten konden bewerken, die hem beschoren waren. Hem stond het geroezemoes van de wereld over de werken uit die laatste helft van zijn leven niet aan. Daar klonk een ingehouden snik in hem, omdat hij besefte, dat wat de tijdelike wereld gewonnen achtte voor nu en een eind later misschien, verloren was en zonk onder de bodem van de ewige Wereld. Hij schreef daarop *Naar vi doede vaagner*, ofte *Als wij*, *doden*, *ontwaken* tot naïeve verbouwering van de wereld, die het ten andere onverwoestelik goed meende en, nadat een vragende trek als een schim over haar heen

was gevlogen, voortging op hetgeen zij zich zelf wijs had gemaakt. O onverbiddelikheid, dat er geen midden is tussen Komedie en Tragedie! Dat beide even grootmachtig en grenzenloos in hun wezen zijn en ons als Tweeledigheid voorspiegelen, wat zij ons heimelik temteren toch voor onuitdrukbare Eenheid aan te nemen!

Zover was Ibsen afgedaald van die Eenheid, die hij eens in zich had gedragen, toen hij *Peer Gynt* schreef, toen hij de lijdelike en toch als Dichter volledig terugkaatsende samenvatting en kort begrip van de wereld was, met mensen en wat daarboven of daaronder is en alles erin. Hij voelde zich afglijden in een of andere hoek van de verdeeldheid, de onvolledigheid. Maar wie eens de macht bezat, om de ontzaglike spanning van deze gelijkheid met de wereld, deze eenheid, te harden, en naar zijn zin te zetten, behoudt er voor altijd de herinnering aan en deze vinden wij bij Ibsen terug, zij het ook in de verarmde vorm van Individualism, innerlik, en van strijd en slag leveren met de wereld, uiterlik.

Wat hem ontsnapt was, daar heeft hij al de tijd, die hem noch te leven gegeven was, hardnekkig met gescherpt en dieppeilend verstand en duizendzenuwig gevoel naar gegrepen in den donkere. Zijn blik kreeg een ongehoorde doordringendheid in den donkere, hij wist vormen en gedaanten te onderscheiden in de nacht en dan weer denkende aan het Licht, waar hij vroeger instond, herleefde zijn hoop om het te genaken waar het ginder straalde aan de kim lijk een middernachtszon. Hij beraamde middelen en wetten om de weg te evenen: hij had een Ideaal. Maar dat juist middelen en wetten nodig voorkomen, is het bewijs en de grijns der ontoereikendheid en onvolledigheid voor de blik van iemand, die de Eenheid wist, als hij, die wist dat van Delen nooit naar Eenheid te gaan valt, maar wel van Eenheid naar Delen! En voor zichzelf viel hij telkens terug lijk Lusifer, de in oorsprong Goddelike, al schreewde en dacht de Wereld er anders over, de goede Wereld, die toch ook weer binnen haar nauwe grenzen, het goede voor heeft, bewondert wie haar helpt in haar oog en begint te hopen en te verwachten en te voorspellen zeven uren boven de wind, lijk een kermisganger. Echter, een lange reis voor de wereld is maar een stap voor de Ibsens; zij zien wat haar oog niet ziet, zien een hand wenken, ver achter de luchtval, die haar grens beduidt; wat zij ziet als een groot, zijn noch maar vele kleintjes voor hen.

Men ziet toch wel, dat deze voetganger een Ruiter is van nature. Al wekken de werken uit zijn twede levenshelft duizende gedachten en tegenstrijdigheden op, die elkander bestoken en op een brandstapel leggen, waar zij allemaal in vuur en rook vergaan, toch vaart door allen in 't ongeziene een wind, altijd uit dezelfde richting, die uit de Ewigheid schijnt te waaien. Dat is des Dichters onuitwisbare herinnering aan Eenheid en Evenmachtigheid.

* * *

Het schoonste gedicht van de wereld kan men verklarenderwijs op een lager plan terugwerken en uiteenzetten zonder daarom de heilige waarheid te kort te doen.

Nora, 't is uitgemaakt, behandelt de leugen in 't houwelik, *De Unges Forbund*, die bij de ‘jongeren’, *Bygmester Solness*, de tragiese waan der ouderen, *Lille Ejolf* de inkeer der zinnelike liefde tot zichzelf, *Hedda Gabler*, de onevenheid en onmogelikheid van leven tussen hoger begaafden, losser en beter verstaanden, en filisters, *En Folkefjende*, de laagheid der menigte, de gelijkstrijkerij en enggeestigheid der demokrasie, *Vildanden*, de broosheid van 't filistersgeluk; *Rosmersholm* is de tragedie der aristokraten, die doordenken en aftrekken tot een plek, die kleiner en kleiner wordt tot op de nip en tot in het niet van de Dood, en zo voort. Dat zijn waarheden, inderdaad; maar kleine. Zij slippen gemakkelik door de gaten en pijpen van het bestaan; zij zijn zwak en dijen niet uit zonder elkander te kwetsen en komen tot hun gruwende afzonderaar terug in een dikke vacht betrekkelikheden en halfheden, die hen als zware onbeholpenheden in de lucht doen wiegen. Des dichters verstand vat, dat zij geen dragers van de grote waarheid zijn, die toch alles moet verbinden en aaneenhouden, ergens, alles, goed en kwaad, vermits deze alle twee leven en zijn en vechten, de grote waarheid, die met haar bezitter zo iets moet doen als hem verheffen op een hoogte van waar uit hij al die kleinheden als een Eenheid ziet. Als een dichter die bezit, hebben wij er 't raden naar, wij zien er slechts de uitvloeisels van in zijn gedichten. De grote Dichter bedoelt nooit die te geven, noch bewust, noch onbewust; al wat hij doet en dicht vloeit er enkel uit voort, en gaat er naar toe, lijk eb en vloed in stromen naar en van de zee. Wie naar bedoeling zoekt in Ibsen is, dunkt mij, van 't goed jaar. Heeft hij niet duizendmaal gezegd, dat al zijn werken niets willen zijn dan gedichten, ontstaan uit wat hem gebeurde of wat hij elders en aan anderen zag gebeuren?

Daar komt een reiziger voor Ibsen staan, de Oude Gestrenge met de scherpe blik, enz., en vraagt hem of zijn, des reizigers, uitleg van zeker ‘duister punt’ in een of ander van zijn dramas, juist is. De Dichter kent zijn volkske en spreekt: ja, ja, 't zal wel zo zijn! en denkt aan de onbetaalbare goede trouw van de ondermaansen. De reiziger gaat zijns weegs en vertelt: hij is een groot Dichter genoeg, maar wat kort van zeggen, en verstrooid.

Gelieve toch geen gevoelen hoegenaamd omtrent de verstrooide te koesteren. Hij heeft zich een overstelpende roes aan de gedachte gedronken; zijn rede heeft de goddelike, van de ene wereld op de andere trappende gang van Dionuzos met de beker en kijkt de vrager dwars door lijf en ziel, met vragen en al.

Jawel, Ibsen is een leugenjager, een vijand en bestrijder der ‘konvensie’! Als men zijn vijf zinnen maar bij elkander wilde houden en verstaan, dat menige konvensie geen leugen is, en wat wij de ‘Leugen’ noemen zo verduiveld dikwels naar ‘konvensie’ riekt, net als de ‘Waar-

heid'! En dat in de schatting daarvan de bewuste kleine hoop al niet veel hoger staat dan de onbewuste grote hoop, voor 't minste niet hoog genoeg om er een Dichter over lastig te vallen. Gij moogt er altijd naar zoeken en er voor harrewarren en vechten, vaandels voorop, als de Dichter er maar niet moet naar luisteren!

Denkt gij inderdaad dat Ibsen in zijn dichtend vergezicht, zijn nabuurschap met het schone, van liefde noch haat wetende en toch beminnende en koesterende Volstrekte niet al lang Mensen en Dingen omvademd had met de gedachte: *Du bist am Ende was du bist! Du bleibst am Ende was du bist!*

Ik ben verlegen en beschaamd, als ik mijzelf betrap op verstandelike uitlegging van een drama, in dit geval een van Ibsen. Ik ging eens zien naar *Gengangere*, Spoken, op zijn Vlaams. Ik had ongelukkiglik horen uiteendoen dat het stuk zoiets als de natuurwet van de erfelikheid behandelde, en ik had aan mijzelf uiteengedaan, dat het hem zat in de bevinding van Mevrouw Alwing, namelik, dat het tamelik onnut is, zekere ongelukkige dingen wetende, goed en voor vast wetende en vooruit wetende, van het leven een gevangenis te maken, waar koude en ziltigheid heersen en verwaande plicht en opgeblazen noodzakelikheid van de morgen tot de avond met hun sipierssleutels rammelen, terwijl niets belet, van dat leven een Arkadië te maken, door de hele historie op zij te laten liggen. Kortom, ik brak mijn hoofd waar 't nodig voor was: voor de koning van Pruisen.

Want ik gevoelde dat het onderwerp van het drama eenvoudig genoeg een geval was, dat de Dichter ontwaard had, waardoor hij in bezieling was geraakt, omdat het een dier grootse avonturen was, die het bestaan aan de mensen doet beleven, die al wat in de ziel der mensen ligt ineens in duizende verwarde ranken en takken doet opschieten, dat het de moeite waard is om vertellen en verdichten, opdat wij er de mare van krijgen: een schitterend, pakkend Avontuur, waarnaar alleen te luisteren valt, wél te luisteren. De rest zult gij zelf wel in uw gemoed ondervinden! Hij had evengoed kunnen dichten over Rozegeur en Maneschijn. Ik zat als betoverd te luisteren.

Na de vertoning liep ik met een kameraad te wandelen. De kameraad begon, naar aanleiding van het drama, over erfelikheid en noch wat te redeneren met betrekking tot de personagiën en - o wee! - ik deed mee. 't Is zo menselik; misschien is 't een kramakkelike vorm om uit te drukken, dat 't schoon was. Alevel werd ik spoedig gewaar, dat de dag in Maart, waarin wij wandelden en die mij even na aan het hart lag als elk andere dag die de zon geeft, tot 'een Herbert Spencer van een dag' werd, als Wells zegt, zo kaal, zo onverschillig, en dat ik de Rijkdom door de kracht van het Gedicht in mijn gemoed ontstaan, naar de weerlicht had geredeneerd! Ik had mijn eigen blind en grenzenloos genot misselik bedorven en verkwanseld, omdat ik een andere reden van ontstaan en een bedoeling aan het

Gedicht had opgesolferd, dan de enige, de ware, die in 't genot zelf ligt, en waar wij voor 't overige het raden naar hebben.

Ik had hierin de tijd nagedaan. De tijd, die zelf niet groot is, geeft ewig en altijd een verkleinde betekenis aan de Dichter. Ibsen zelf heeft in de dramas van de laatste helft zijns levens onze tijd belichaamd, volledig als een grote. De tijd maakte hem daarom befaamd en had hem lief. De liefde was echt; want zij bezorgde de tijd het gezichtsbedrog dat Ibsens weergave van het heden, een Weg was gewezen naar de Toekomst, alswanneer alles in de rechte plooi zal komen, enzovoort. De Tijd is hem dan ook gevolgd. Maar die dramas zijn, juist omdat zij die verkleinde betekenis mogelik maakten, in al hun macht als het oneigen, betoverend, onaards spel van de Rattenvanger geweest, die duizenden en duizenden meelokte, lokte, lokte naar het Land der Schimmen.

Ook dat gedeelte van zijn leven is Ibsen noch groot geweest, dat in hem de macht huisde om Tijd en Wereld dat Avontuur te doen beleven. Daar weten wij alleen van te spreken, niet meer degenen die na ons zullen komen, want die hebben dat Ogenblik niet beleefd, en weten dus niet of het de herinnering waard was.

In deze dramas en tragediën is Ibsen niet de man meer uit de eerste helft van zijn leven, die opstijgt tot de hoogte van *Peer Gynt*, waar alleen Shakspere en Goethe hem zijn voorgegaan; in deze dramas is hij de man, die niet meer groeit en staan blijft, omdat hij alle kracht inspannen moet voor zijn strijd om het bestaan. Uit deze strijd leren wij iets: Wil en Karakter te hebben ondanks alles. Als Dichter was hij hier slechts in twee dingen beamend: Wil en Karakter te hebben, ondanks alles, en als 't moet, tegen alles.

Wil en Karakter, die noch om geluk noch om ongeluk geven, die hoger staan als onze tijd waarin iedereen zeurt over ‘omstandigheden’ en andere rommel, en van de andere kant schrijft en vrijft over ‘'t geluk en welvaren’ voor zichzelf en voor de ‘mensheid’ in 't algemeen en zodoende in de grond een lafbek is of een ‘verbohrte’ droomzak. De Wil en het Karakter, die zelf zwijgen en hun daden laten spreken, een heerlik ideaal in ons landeke vooral, waar de jongeren te koop lopen met hun ‘jeugd’, juist als de ouderen met hun wijzen ‘ouderdom’ zonder te weten waaraf en waaraan, koekoek ene zang zowaar, van vogels, die niet verder zien dan hun bek lang is. Wij leren ook noch van Ibsen goede, sterke Trots, die misprijst, die zichzelf handhaaft tot het uiterst, maar zichzelf zo goed kent, dat hij toegeeft, als hij weet dat anderer behoud eigen behoud is, als in kwestie van Volk en Stam.

Men heeft in 't wijd en in 't breed uiteengedaan dat Ibsen, de Noor der Noren, alleen de mens kende in 't algemeen, dat hij boven volkerenpartikularism stond, dat de mensen broeders waren, en dergelike. Maar toen zijn woord en zijn ijver de Noren niet konden nopen om met de Denen

ten oorlog te trekken tegen de Duitsers, trok hij vol misprijzen en bitternis het land uit. Een man, die zichzelf half blind op ‘omstandigheden’ gezien had, lijk vele ‘ontwikkelden’, een kleine hoop in een grote hoop, vroeg hem: ‘Waarom? Wij zouden met de Denen geslagen geworden zijn!’ - Ibsen antwoordde iets als: ‘Natuurlik! Maar wij hadden dan getoond, dat er Skandinaven bestaan!’ Niets was hem te ‘gevaarlik’, dat de noodzakelikheid om zichzelf te zijn en de wil om dat te zijn, kon in het leven houden en opzwepen. Dit is Adel en Trots, dit is leven en mens zijn, beter dan te schipperen met en op de kop geslagen te worden door ‘omstandigheden’ en ‘de wil der geschiedenis’. De omstandigheden en de ‘geschiedenis’ weten altijd zo goed met wie zij te doen hebben, dat men zou denken dat het altijd mensen zijn, lijk gij en ik!

Ibsen wist dat zijn land een ‘nest’ was als alle kleine landen; maar hij wist ook, dat 't niet meer waard is te weten dat uw land nu ‘geen nest’ is. Het zit hem niet *rond* u, maar *in* u.

* * *

Ibsen is Noor gebleven in alles. Zijn denken en werkwijs is Noors en toch vermocht hij door dat Bizondere Innerlike het Algemene Innerlike uit te drukken. Daar is geen andere weg.

Europa had de weg vergeten, langs waar Ibsen tot die uitdrukking geraakte. Het had alleen het bereikte op het oog. Het deed hem na op grote schaal.

En zo kon Duitsland zich een tijd vergapen aan het kunst- en vliegwerk van Sudermann, zonder van echte talenten te spreken, die vervalst en vergeten werden, en aan de onware reaksie van de siniskus Wedekind, een leugen op een leugen; Engeland zich verlustigen in de gezichten, die de klown Bernard Shaw trok en noch trekt, ook een herleving van het Engels toneel. De Fransen deden ogenblikkelik wat alle Romanen doen; zij trokken de ‘Leugen’ niet alleen het kleed af, maar 't vel erbij: vervielen terstond in het holste formalism, dat men zich uitdenken kan en hielpen vele onzer, Vlamingen, die toch al ‘rechthaberisch’ genoeg uitgevallen zijn en bij wie de hersenen voor 't merendeel, zelfs bij de beste ouderen en jongeren, met zo'n appetijtelike, dikke Latijnse korst ombakken zijn, slikken, dat bij Ibsen hoofdzaak was wat maar bijzaak is.

Ibsen is niet na te doen, niet omdat hij Ibsen is, grote Dichters kunnen noch geboren worden, maar om deze kleinigheid: dat hij Noor is. Alleen Skandinaven hebben gedichten geleverd, die aan zijn geest herinneren, en die niet hol, maar echt en waar en schoon zijn. Overigens, zij ontstonden gelijktijdig, die van Björnson en die van Strindberg, en niet onder Ibsens invloed, maar door wakkerwording van de krachten die alle Skandinaven gemeen zijn. Zonderling, het enige Noorse gedicht, dat onder

Ibsens invloed geschreven, ook noch anders te genieten is dan als een navolging, is een nadichting op *Peer Gynt,* namelijk: *Munken Vend*, *Vend de Monnik*, een dramaties gedicht van Knut Hamsun. De *Gynt* is het niet; maar het schittert en pakt toch noch genoeg. Wij waren gelukkig, konden wij op onze manier noch maar op dergelijk dramaties gedicht bogen!

Groet en eerbiedenis aan Henrik Ibsen, de schepper van *Peer Gynt.* Als de wereld andere stokpaarden gevonden heeft, maar even grote en even schone, zal de andere Ibsen, die der latere dramas, de grens tussen Schoon Heden en Schone Herinnering overstappen.

FRANS BUYENS.

Nederlandsche Letterkunde.

Stille Avonden door Stijn Streuvels (Meindert Boogaerdt, Jun., Rotterdam. - De Vlaamsche Boekhandel, L.J. Krijn, Brussel.)

In de reeds aanzienlijke rij van Streuvels' werken nemen die *Stille Avonden* eene gansch afzonderlijke plaats in.

Tot nog toe kenden wij den Avelgemschen schrijver enkel als een streng objectief schilder van de menschen en de dingen, die hem omringden. Het had er wel den schijn van alsof alles wat hij zag en teekende op zijn eigen persoonlijkheid niet ingewerkt had. Dit was natuurlijk het geval niet, want anders had Streuvels in geen enkel zijner verhalen die wondere, op den lezer overslaande stemming kunnen leggen, welke er de voornaamste bekoring van uitmaakt. Maar Streuvels vermeed steeds zorgvuldig zijn eigen persoonlijkheid, zijn eigen gevoel te laten doorschemeren, zelfs in die stukjes, waar hij blijkbaar herinneringen uit zijn eigen jeugd neerschreef. Terecht heeft men hem vergeleken met den epischen dichter, die zich beperkt bij het aantoonen van rijke levenservaringen, doch daarbij koel bezonnen zelf op het achterplan blijft.

Stille Avonden nu schijnt de dagteekening te zijn van een kentering in Streuvels' kunst. De schrijver, die zich zoo angstvallig verborgen hield achter zijn personages, treedt hier op als de held van zijn eigen werk (in zoover in dit rustige, kalme boek van ‘held’ kan gesproken worden); hij die zijn eigen aandoeningen steeds in 't heiligdom zijner ziel opgesloten hield, legt ze nu onder het oog zijner lezers bloot en gaat ze ontleden en uitpluizen in hun fijnste schakeeringen. En dat zulks in dit boek een volkomen bewust en gewild streven is, bewijzen de woorden: ‘Onze kunst is het verbeelden van ons eigen, innig voelen’, die Streuvels hier als een litteraire leuze ontrolt.

Het vooropzetten van dit soort van artistiek credo is ook al een verrassende nieuwigheid bij Streuvels. Zou men ooit iets dergelijks verwacht hebben van den vroegeren novellist, dien de kritiek zich

met voorliefde - misschien ten onrechte - voorstelde als een instinctief kunstenaar, een ‘realist van geboorte’ zooals Ch.M. Van Deventer hem heette. Dit bewustzijn van een kunstprocédé komt ons voor als de eigenaardigheid van een intellectuëeleren Streuvels, evenals dat uitpakken met motto's en citaten uit zijn lectuur, waarmede hij ons in *Stille Avonden* ook verrast.

Van den vroegeren Streuvels zit er nog heel veel in dit boek - en wij zullen maar niet loochenen, dat wij het grootste genot bij de lectuur van die deelen ontvingen. Het onder water dompelen van het vlas in *Een lustige Begraving*, het tooneeltje onder den druivelaar voor Moeder Boddery's herberg in *Zomerdagen op het vlakke Land,* het onstuimige jeugdgeweld van den paardenrit, het feestvieren van Ouden Wietje en het beeld van het dansende meisje bij het grachtje in *Zonneblommen* zijn nog heerlijke staaltjes van de oude, gevierde Streuvelsche kunst. Daar teekent hij nog de buitenwereld met die nooit falende plastische kracht en die schitterende waarheidskleur, die hem van meet af aan verhieven tot den rang onzer eerste prozaïsten.

Het overige van het werk geeft den indruk van een litterair gesteld dagboek. Het bevat autobiografische bijzonderheden van allerlei aard; het geeft ons aan onder welke omstandigheden de *Kalfkoe* en *Minnehandel,* die ‘stevige zomerplant’, dat ‘heerlijke kind’, zooals Streuvels zelf dit laatste werk heet, opgevat en geschreven werden; het vertelt ons wat Streuvels gedurende een ganschen tijd om zoo te zeggen dag aan dag verrichte, dacht en voelde. De groote hoedanigheden van het litterair dagboek bezitten deze bladzijden van Streuvels in hooge maat. Meer dan eens deden zij ons denken aan Goethe's *Wahrheit und Dichtung.* Maar de gebreken, die in dergelijk slag van werken zoo moeilijk te vermijden zijn heeft Streuvels onzesdunkens nog niet altijd weten te ontwijken.

Dit stelselmatige, voortdurende ontleden van al de indrukken, die de blind afwisselende buitenwereld op het wasplaatje van het gemoed komt prenten, moet onvermijdelijk een ruime plaats verleenen aan allerlei grillige invallen, die aan de aldus opgevatte geschriften iets onsamenhangends, iets van den hak-op-den-tak-achtigs geven, dat den indruk te weeg brengt van niet beheerschte, grillig stoeiende kunst. Zoo ontbreekt, naar onze meening, logische, afgeronde eenheid in *Zomerdagen op het vlakke Land* en vooral in *Zonneblommen.* Het is hier alsof de schrijver uit de voorvallen in de buitenwereld niet zelf met logischen wil ging kiezen wat hij noodig heeft om een bepaald doeleinde te bereiken, maar integendeel zelf door de grilligheid der buitenwereld geleid en op een slingertochtje op goed valle 't uit meegevoerd wordt.

Het mooiste stuk in dezen voor Streuvels nieuwen trant is onzesdunkens *Ingoyghem.* Hierin ligt wel degelijk eenheid en harmonische bouw en van 't begin tot het einde wiekt het hoog en edel als een lyrische uitboe-

zeming van zuiver geluk. De zonsopgang, de kalmte en rust in de vallei, de mooie lof van 't vreedzame landelijke leven, die als een moderne paraphrase lijkt van Horatius' *Beatus ille qui procul* enz. (Blz. 151-160), het heerlijke slot, alles treft en boeit hier door zijn hoogere, volmaakte kunst.

M.S.

Albert Verwey, *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst* (1880-1900.) Wereldbibliotheek onder leiding van L. Simons. Num. 5-6. Uitgegeven voor de 'Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur', door G. Schreuders, Amsterdam.

De dichter van *Persephone* is niet alleen een der meest begaafde Nederlandsche Muzenzonen uit het laatste kwaart-eeuws; hij is tevens een welbespraakte en uiterst bereidwillige wegwijzer op het uitgestrekte veld der poëzie. Na in zes bundeltjes (*Nederlandsche Dichters.* Met proza van A.V.) den lezer beurtelings te hebben vertrouwd gemaakt met Jacob Maerlant, P.C. Hooft, G.A. Bredero, Roemer Visscher tot Feitama, Jhr. Onno Zwier van Haren en M^{r} Willem Bilderdijk, en Feith tot Jacques Perk, en een lijvig boekdeel te hebben gewijd aan eene *Inleiding tot Vondel*, heeft hij nu weer in een dubbelnummer der onlangs tot stand gekomen 'Wereldbibliotheek' eene *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst* geleverd, die waarschijnlijk in de letterkundige kringen wel niet onopgemerkt zal blijven.

Op den titel afgaande, zou men allicht kunnen verwachten, in dit boekje een soort supplement, voor de laatste twintig jaren der voorgaande eeuw, van Pol de Mont's bekende *Inleiding tot de Poëzie* (1898) aan te treffen. Deze verwachting zou echter bedrogen uitkomen. Niet alleen omdat het boek van Pol de Mont van veel grooteren omvang is en een systematisch overzicht van de geheele wereldlitteratuur oplevert; maar ook de geest waaruit beide geschriften zijn voortgevloeid en het doel dat ermede beoogd wordt, zijn zoo geheel verschillend, dat van eene vergelijking in 't geheel geen sprake kan zijn. Zoo objectief en onpersoonlijk de Vlaamsche dichter was, of trachtte te zijn, zoo onbewimpeld-subjectief en zich op een uitsluitend-personeel standpunt plaatsend was zijn Hollandsche kunstbroeder.

De *Inleiding* van Pol de Mont, een werk van zuivere didactiek, volgend een systema, strevend naar volledigheid; de *Inleiding* van Albert Verwey, een werk van vrije critiek, zonder ander plan dan de volgorde der verschenen werken in een bepaald tijdbestek. De eerste, eene goed gecatalogiseerde encyclopaedische samenvatting van al hetgeen de dichterlijke

geest heeft voortgebracht; de tweede, eene vluchtige bloemlezing uit die poëtische scheppingen, die den criticus persoonlijk sympathiek zijn, of hem althans meer belangwekkend schijnen. De eene, vrucht eener algemeene belezenheid, synthesis der lessen van den geleerde, tevens aestheticus, het oog houdend op de behoeften eener breede schare weetgierige leerlingen; kompas op de oneindige zee der wereldlitteratuur; - de andere, vrucht der lectuur van dag tot dag, 'terugblik' op het genotene, 'overzicht' van hetgeen het oor heeft getroffen, en door het gehoor tot het gemoed en de verbeelding sprak; daarmee een leiddraad ter hand stellend aan wie verlangen geörienteerd te worden in hun smaak, te midden der afwisselende stroomingen van de hedendaagsche dichtkunst.

Dit zij gezegd ter karakteriseering, niet ter beoordeeling, nog minder om een voorkeur te kennen te geven waar, zooals gezegd, van vergelijking geen sprake is, bij zulk groot verschil van uitgangspunt en doel.

Nu, het is altijd een genot, intiem te mogen omgaan met een man van smaak, en leerzaam is het in hooge mate zich te laten rondvoeren in het wereldje der kunst-van-heden door een leidsman als Albert Verwey, die er alle hoekjes van kent, omdat hij zelf een der ontginners en baanbrekers was op dit terrein. Zijne *Inleiding* bestaat uit twee deelen: dichtkunst van 1880 tot 1890, - dichtkunst van 1890 tot 1900.(1)

Wat men er eigenlijk nog het best leert uit kennen, dat is Albert Verwey zelf, *zijn* smaak, *zijn* begrip van Schoonheid in poëzie: en dit is voorzeker niet het minst belangwekkende in dit boekje. Wat de auteur zegt in de tien twaalf eerste bladzijden over het wezen der dichtkunst, over de beteekenis van den rhythme, is in al zijne bondigheid even fijn gedacht als mooi uitgedrukt, waardig van hem die vroeger Shelley's *A Defence of Poetry* en Sidney's *An Apologie for Poetrie* zoo sierlijk in onze taal overzette.

Wandelend door het museum van de Nederlandsche dichtkunst der vier laatste lustra van de afgeloopen eeuw, roept de auteur beurtelings onze aandacht op menig dichtstuk, op menige strophe, ook op kleinere fragmenten, op een enkelen versregel soms, waar een teekenachtig beeld, een gelukkig gevonden vergelijking, vooral een nieuwe rhythme, een eigen golving van klank, uitdrukking geeft aan een eigen visie, een persoonlijk-gevoelde

(1) In het eerste tijdvak komen voor aanhalingen uit de volgende dichters: Marcellus Emants, Jacques Perk, Willem Kloos, Pol de Mont, Louis Couperus, Jac. van Looy, Jan Veth, Helene Lapidoth-Swarth, J. Winkler-Prins, F.L. Hemkes, Albert Verwey, H.J. Boeken, Frederik van Eeden, Herman Gorter.
In het tweede uit H. Roland Holst-v.d. Schalk, W.L. Penning Jr. (M. Coens), Guido Gezelle, Albert Verwey, Frederik van Eeden, Prosper Van Langendonck, P.C. Boutens, Karel Van de Woestijne, Is. P. de Vooys.

aandoening. Dikwijls staat men stil, met blijde verrassing, waar de gedienstige cicerone den vinger richt naar het eene of andere vluchtige trekje, dat anders misschien onopgemerkt of ten minste niet voldoende gewaardeerd zou voorbijgegaan zijn. Hier is een dichter aan het woord, sprekend over zijne kunst, wèlsprekend dus, omdat hij liefde gevoelt voor zijn onderwerp en bezield is met geestdrift voor de schoonheid van het woord.

Of het hem op elke bladzijde gelukken zal, die geestdrift in anderen te doen overgaan, zijne bewondering te doen deelen, daarover moge elke lezer voor zich zelven beslissen. Wij toch konden niet overal medegaan en medegevoelen naar den wensch van den dichter-criticus. Waar bijv. onze ingenomenheid gevergd wordt met verzen als de volgende, die ‘tegelijk verfijnd en van hooge levenshouding’ heeten te zijn:

> Mijn bleeke denken dwaalt tot u door diepe nachten,
> Als moede schapen naar haar eindelijken stal;
> Zij maken wit den nacht met schemerblanke vachten,
> Weidend de duisternis van 't weligdonkre dal.
>
> Ik troost wel iedren dag met zon en zachte praten
> In eigen weide en kooi haar stomme droefenis,
> Maar in den avond breekt haar leedgerekte blaten
> Mijn deuren open naar de wijde duisternis,

(bl. 171-2)

dan moeten wij in alle oprechtheid de bekentenis afleggen, dat wij dit niet vermogen schoon te vinden, omdat deze beeldspraak ons al te gezocht schijnt, wijl hare juistheid en gepastheid ons totaal ontsnapt.

Van dit sonnet:

> Niet mijn de makkelijke en onbenepen
> wellende sprakingen, niet de ongestoorde
> gebaren die glijen gelinde door de
> ruime atmosfeer: lustig zeilende schepen.
>
> Niet mijn van joelende en brooddronken woorden
> frazig gepraal, als wapprende reepen
> feestelijk doek - en niet mijn de gegrepen
> handen, de heftige oogen, de verstoorde
>
> gedragingen, alle die on-bereiklijk.
> Maar mijn de magistrale en als kalmatie
> werkende aandacht, mijn het heusch bejegene'’
>
> en volge' in willige overgang - en rijklijk
> Mijn 't straffe tegenstribble, en stugge tegen-
> houden van 't ongewilde in serieuze statie.

(bl. 122)

geven wij wel de ‘nieuwheid’ toe, maar treft ons de ‘grootheid’ niet. Integendeel, dit ‘frazig gepraal van brooddronken woorden’ doet ons alles behalve dichterlijk aan, terwijl de ongewone bastaarden die er tusschen loopen, ons taalgevoel kwetsen, en de afgeknabbelde uitgangen en wurgende samentrekkingen eene marteling zijn voor het gehoor.

Er zijn meer zulke verzen; ook weer andere waar de ‘zwaarsleepvoetende’ lettergrepen zóó hortend opeengehoopt zijn, dat men er geen jambischen noch eenigen anderen draaglijken rhythmischen gang kan in ontwaren.

Bij het lezen van zulke versregels, waarvoor dan nog wel onze bewondering wordt geëischt, moet menige Vlaming - zoo dunkt *ons* toch - zich afvragen, vooreerst wat sommige kunstenaars-met-de-pen van de nieuwere school zooal gemaakt hebben van onze zoetvloeiende en zangerige moedertaal, en dan verder of deze mishandeling van het welluidend Nederlandsch wel een op-zich-zelf staand verschijnsel is, dan of het mogelijk in eenig verband staat tot het feit dat zoo weinig Hollandsche poëzie van heden op muziek wordt gebracht. Of toonen niet de meest gekende Noordnederlandsche componisten van dezen tijd eene blijkbare voorliefde voor Duitsche teksten? ....Dit geeft stof tot nadenken.

ARTHUR CORNETTE.

De Rijndwergen. *Sprookjesspel in 3 Bedrijven en 5 Tafereelen.*

Personen:
GRAAF SIBO ZONDER HART,
BLANKE, zijn dochter.
DANKWAART VAN FELSENSTEIN.
HUNOLD VAN BOPPARD, minstreel.
TIFFELKENTAFFELKEN, koning van de Dwergen.
Een dwergenvrouwtje.
Blankes dwene.
Dwergen, dwerginnen, dwergenkinderen, speellieden, edelknapen, burchtknechten, jagers, dienstmaagden.

Duitsch Rijnland in de 11^{e} of 12^{e} eeuw.

Eerste handel.

Eerste tafereel.

Het tooneel verbeeldt een middeleeuwsche burcht op den top van een rotsachtigen berg. Even boven den effen, zachtopglooienden aardeweg naar het slot verheft zich, als deel van den buiten- of vestingmuur, waarin men één of meer poorten ziet, een ronde waltoren, waarin even onder den rug van den muur een begaanbaar terras. Wat hooger op verrijst de burcht met torens, kanteelen, looven en wat dies meer. Tusschen slot en muur een slotplein. - Bij 't ophalen of openschuiven van de gordijn zitten GRAAF SIBO en RIDDER DANKWAART VAN FELSENSTEIN op het torendak aan de tafel, waarop de laatste gerechten van een feestmaal. Achter hen een groep muzikanten. Rechts van den toeschouwer, leunend tegen den torenmuur, Sibo's dochter BLANKE en HUNOLD VAN BOPPARD, de minstreel. Verder de schenker, edel-

knapen, dienstmaagden, wijn en vruchten halende en brengende uit het slot.

Groote dog- en windhonden ziet men hooger op vóór den hoofdingang van de burcht geketend liggen. 't Wordt avond. Achter slot en berg, rechts, is de hemel nog rood. De avondster pinkelt boven een der torens van de burcht.

In de verte, rechts, de Rijn, en daarachter op een groenen heuvel een slot.

I.

KOOR VAN EDELKNAPEN EN DIENSTMAAGDEN

Koel en lavend
uit de dalen
zweeft de lieve zomeravend
zachtjes op
naar der bergen top...
't Westen dooft zijn laatste stralen
in den rood beglansden Rijn...
't Oost ontrolt de nachtgordijn.
Achter de Wouden, ver, heel ver,
pinkelt de avondster.

Blanke en de minstreel zijn, naar het Westen gekeerd, in gesprek met elkander.

BLANKE.

O Hunold, Hunold! Zie toch ginds.., de zon!
Hoe bloedig rood zij aan de kim verdwijnt...

HUNOLD.

Mij lijkt ze een hart, dat - stom - in liefde kwijnt
en breekt en bloedt, daar 't ach! niet spreken kon! ...

BLANKE.

O Hunold, zeg, is min wel ooit zoo groot,
dat zij... of leven schenkt of dood?

HUNOLD.

De minne, Jonkvrouw, is de hoogste macht!
Tot licht herschept zij 't donker, dag tot nacht;
tot alsem maakt zij wijn, azijn tot honing;
den vorst maakt zij tot slaaf, den slaaf tot koning.
De minne, Jonkvrouw, *komt* niet, - *zij is dààr*!
Zij scheidt voor steeds of brengt voor steeds te gaâr...
Die men met dwang of list vereenen wilde,
die voert zij mijlen verre van elkaar...
Die men te scheiden poogt, toont zij zich milde:
zij voert ze troostend weer te gaâr...
De minne, Jonkvrouw, is de hoogste macht...
Tot licht herschept zij 't donker, dag tot nacht...

Zij zetten in stilte hun gesprek voort.

SIBO tot DANKWAART.

Ja, déze dag zal me onvergeetlijk zijn! ...
Dat gij mijn gast zijt, baart mij trots en vreugd...
De beste en trouwste makker mijner jeugd -
dat was uw vader, Koen van Felsenstein.
Wat hebben wij, - ô verre, schoone dagen,
in wapenspel en drinkgelagen,
onwrikbaar trouw elkaar ter zij gestaan!
En nu, zoo lang al dood.., zoo lang al dood! - Komaan!
Wat zeg ik? Dood! Hij is mij weergegeven!
Jong, sterk en schoon, zie ik hem weer in 't leven;
ik heb hem weer, o Dankwaart, zie 'k *u* aan....

En zie nu, zie! In uw gedaante en leden
vraagt mij mijn wapenbroeder heden
mijn eenig kind, mijn Blanke, tot zijn bruid...
En zou ik weigren? - Dankwaart, overluid
wilde ik 't wel roepen van mijn hoogsten toren,
dat in zijn marmen graf mijn doode vriend 't mocht hooren:
'Uw zoon, uw Dankwaart, zal mijn kind behooren! ...'

Doch schuchter, ridder, al te schuchter licht
is nog mijn kind... Bedenk! Geen zestien jaren
nog is zij oud... Elk mannenaangezicht
doet haar bedeesd ten gronde staren...
Heb wat geduld! .. Blijf op mijn slot als gast...
Allengskens zal ze aan u gewennen!
En - heeft zij eens uw gaven leeren kennen,
met fierheid en geluk aanvaardt ze uw hart alvast.

Zeg, dat... gij blijft!.

DANKWAART.
Gedoog, dat ik u danke,
Heer Graaf! Uw woord vervult mijn hart met hoop en moed...
Mijn gansche ziel wil juichen: 'Blanke, Blanke!'
doch zwijgen zal ik, ... daar ik zwijgen moet.

't Laatste rood der zon is henen; volle schemering. In 't slot verschijnt hier en daar licht.

Ik blijf uw gast!

SIBO.
Sa! knapen, hier! Geschonken!

(tot Dankwaart:)

Op dat besluit uw hand!

DANKWAART.
Ziehier mijn hand!

SIBO.
En nu, ten bodem leêggedronken!
Dankwaart van Felsenstein, u blijft mijn woord verpand!

Beiden geraken, telkens opnieuw drinkend, in een druk gesprek.

HUNOLD.
Hoe wonderzalig is de schemerstond...

BLANKE.
Hoe wonderzalig is de schemerstond...

HUNOLD.
Als wiegedeuntjes lispt de wind in 't rond...

BLANKE.
Als wiegedeuntjes lispt de wind in 't rond...

HUNOLD.
O! zoet omringd door zachte zusterarmen...

BLANKE.
O! zoet omringd door zachte broederarmen...

HUNOLD.
O! Teer gekust door zoeten moedermond...

BLANKE.
O! Teer gekust door zoeten moedermond...

HUNOLD.
Omzweefd door englenadem, zoeten, warmen...

BLANKE.
Omzweefd door englenadem, zoeten, warmen...

HUNOLD.
Hoe droef is 't scheiden in den schemerstond!

BLANKE.
Hoe droef is 't scheiden in den schemerstond.

Zij kijken elkander een poos aan met blijkbare verlegenheid en toch ook met hoopvolle verwachting. Dan, alsof hij zich vermande, nadert tot Sibo de minstreel.

HUNOLD.
Oorlof, heer Graaf! De laatste zonneluister
stierf uit in 't West... Ik bid u: laat mij gaan!
Ver ligt de stad... Het woud is diep en duister
en steil en hobbelig is de baan...
Oorlof, heer Graaf! ...

BLANKE

(teleurgesteld).

Mijn vader, laat niet langer
den minstreel spreken! ... Laat hem, laat hem niet
zoo laat nog heêngaan... Vraag hem nog een lied!
En - wil hij 't niet goedschiks - *beveel* den Zanger...

SIBO

(beschonken).

Gij hoort het, Meester! Blijf met ons op 't slot!
Wat vrouwe wil - hé, Blanke? - dat wil God!
Ha, ha, ha, ha!

BLANKE

(tot Hunold, smeekende).

En... zing nog eens!

SIBO

(onverschillig, lustig).

Ja, nog een laatste maal...,
maar voor mijn kind alleen... Wij, Dankwaart, willen
wat dobblen onderwijl! Ik heet het tijdverspillen,
al dat geneur, gezeur... Kom! Naar de ridderzaal!

Fakkeldragers zijn uit het slot gekomen. Zij lichten de heéren vóór.
De speellieden vergezellen den graaf. De dienstmaagden en knapen dienen af. De slotvensters zijn verlicht. Zoo mogelijk blijven de twee ridders door een venster zichtbaar, terwijl zij dobbelen en drinken. Blanke zet zich neder met het gelaat naar het Westen.

II.

HUNOLD

(na een kort voorspel op de vedel).

1ste stroof.
Kent gij het lied, het wonder lied
der wiegewagende halmen niet,
't geruisch van 't goudgetopte graan,
wiens stengels op- ende neder gaan,
waar 't zomerwindje met zoet gebrom
vroo speelt om kolle- ende korenblom?

SIBO

(in het slot).

Dankwaart, Dankwaart, aan mij die slag! ...
Die mij verwinnen mag,
voorwaaar, moet wakker zijn!
Schenker! Schenker! De bekers gevuld!
Hoe meer gij drinken zult,
zult gij mijn makker zijn!

HUNOLD.
2e stroof.
Het klinkt zo teer, het zingt zoo zacht
als harpenliedren bij stillen nacht...,
als 't suizelen van de verliefde roos
aan 't bijken, dat haar tot woning koos!
Het suist, als langs de watervliet
het reuzelend ruischen van 't oeverriet.

SIBO

(als te voren).

Heerlijk, heerlijk! Geen slag is me ontgaan!
Leer maar, leer maar, uw man te staan,
maar tegen mij niet.
Drink nu, drink nu op mijn kans bij 't spel...
Drink dan, drink dan, of - bij des Satans hel,
lust gij mijn wijn niet?

HUNOLD

(zich verwijderend).

3e *stroof.*
O zing, gij zwellend, zwaaiend graan

in 't ruischend op- ende nedergaan...
Zing voort dat woord, zoo wonderschoon
als rozengelispel en harpgetoon..;
dat woord van mijn liefde, dat zielewoord,
o zing het immer ende immer voort...

Terwijl de tusschenvoorhang langzaam valt, blijft Blanke den zanger nastaren, die met de anderen naar de burcht keert.

Tweede tafereel.

Het orkest beschrijft een opkomend onweêr. In het slot zijn de vensters nog slechts weinig verlicht... Nu en dan blaffen de honden. Dwergen komen op van links, vermoeid, met slependen gang, beladen met kisten en pakken. Blanke verschijnt in wit nachtgewaad aan een venster of in een der looven van 't slot.

I.

BLANKE.
Hoe zonderling de lucht...! Hoe zwoel, hoe zwaar de wind...!
Daar broedt een storm, ver achter gindsche bergen.
Beklagenswaard, wie thans geen hutje vindt, ...
waar hij het moede lijf kan bergen....

De muziek duidt de overgangen in Blanke's gedachten aan.

Wat mij toch steeds aan Hunold denken doet....
Wat zoete woorden van zijn lippen vielen...
Hoe heerlijk toch de kunst! Wat licht en gloed
verspreidt zij in der menschen zielen...

(Overgang)

Hoe klonk dat woord weer van der liefde macht?
'Tot licht herschept zij 't donker, dag tot nacht...
Zij scheidt, die men met dwang vereenen wilde;
die men te scheiden poogt, toont zij zich milde...'

(Overgang)

‘Uit-dwang-gescheiden...’ O! 't Moet vreeslijk zijn..
‘Uit-dwang-vereend’, gewis nog grooter pijn...
En mij..., hoe zal 't mij gaan? Zal ik, voor 't leven,
uit vrije keus of dwang mijn hand den gade geven? ...
O Hunold, Hunold, zanger lief en zoet,
wat mij toch steeds aan u gedenken doet? ...

Zij sluit het venster. Het onweer barst los. Weldra schijnt het boven het slot saamgetrokken -: windvlagen, bliksem, donder, regen.
De lichten gaan uit in de burcht.
Tiffelkentaffelken, de dwergenkoning, komt op. Hij steunt een schoorvoetend dwergenvrouwtje.

De Dwergenvrouw.

Ik ga bezwijken....
Ik kan niet meer...
In barensnood door zulk een weêr!
Ik ga bezwijken!

Zij zakt neer op een steen.

[O! In ons hol mijn peluw zacht...
Daarop mijn moede leden nederstrijken...
O! Vreeslijk weêr! o Schrikkelijke nacht!
Ik ga bezwijken.]

Tiffelkentaffelken.

Heb moed, heb moed! Heb nog wat moed...
Alle hoop is niet verloren....
De menschen zijn wel mild en goed...
Daar rijst een slot! Men zal ons hooren!
Rust hier wat uit... Dees plek bleef droog...
Ik klouter tot de poort omhoog...
Heb moed! Hou moed! Graaf Sibo zal ons hooren...

Het vrouwtje zakt, onder struiken, op een steen. De dwergen leggen hun vracht af en vergezellen den koning.

TIFFELKENTAFFELKEN,

terwijl hij van poort tot poort snelt, op elke daarvan koortsachtig aankloppend:

Erbarmen! Heb erbarmen!
Graaf Sibo! Graaf Sibo!
Doe op, och! doe op!

DWERGEN.
Erbarmen! heb erbarmen!
Wij roepen, wij kermen!
Graaf Sibo, och! doe op!
Erbarmen!

't Onweêr verdubbelt zijn razernij. Door een openstaand slotvenster hoort men de stem van Sibo.

SIBO.
Wie durft mij tergen?

TIFFELKENTAFFELKEN.
Snerpend-ijskoude winden jagen, -
Graaf Sibo, doe toch op! -
Sissend ijslijke donderslagen
raatlen rond onzen kop...

DWERGEN.
Erbarmen, heb erbarmen!
Graaf Sibo, doe toch op!
Erbarmen!

DE DWERGIN

(beneden).

In barensnood door zulk een nacht!
O warme kluis! o Peluw zacht!
Ik ga bezwijken...

Blanke verschijnt wederom in haar open venster.

DWERGEN.
Graaf Sibo, heb erbarmen!
Wij komen tot u zoo verhongerd, zoo bloot!
Och! Gun bij den haard ons een arme korst brood,
Och! Gun ons een busselken stroo in den stal...
- Er is een God, die 't lonen zal!
Graaf Sibo, heb erbarmen!

Hier kan de toondichter Blanke als volgt de woorden der dwergen laten herhalen.

Mijn vader, heb erbarmen!
Zij komen tot u zoo verhongerd, zoo bloot!
Och! Gun bij den haard hun een arme korst brood!
Och! Gun hun een busseltje stroo in den stal...
- Er is een God, die 't u lonen zal?
Mijn vader, heb erbarmen!

SIBO,

aan een ander venster naast dat van Blanke.

Wat durft gij mij tergen,
dwergen?
Keert weer in uw krocht, in uw bosch!
Knechten, mijn honden
ontbonden!
Laat ze er op los!
Wat durft men mij tergen!

BLANKE.
Och, vader, erbarmen!
Een bussel stroo!
Zij sidderen zoo...
Verstoot toch niet de armen!
Erbarmen, erbarmen!
Och! vader, ook de armen
sterven zoo noo...

SIBO.
Mijn honden
ontbonden!
Laat ze er op los!

Hij sluit het venster met geweld. Men hoort Blanke nog roepen:

O vader, vader, wees niet wreed!
God zelven deedt gij, wat gij de armen deedt!

Zij sluit op haar beurt het venster.

III.

Men hoort deuren open- en toeslaan, ketens rammelen, honden blaffen. De dwergen vluchten naar beneden... Poorten gaan open in den buitenmuur en de knechten vertoonen zich met de honden.

KNECHTEN.
Honden, gij los!
Op! Uit uw hokken!
Met stampen, met stokken
jagen we u op!
Honden, gij los!
Weg van uw troggen,
bloedlustige doggen
met ijzeren kop!
Op!

Honden, gij los!
Brakken en dassen,
blaffen nu, bassen
moogt gij, volop!
Honden, gij los!
Hazewind en vos,
gezwind

als de wind
springt los!

Tiffelkentaffelken geeft een teeken. De dwergen nemen hun vracht weer op en vluchten in alle richtingen. Hij zelf poogt de dwergin weg te brengen. Het wordt pikdonker op het tooneel.

[TIFFELKENTAFFELKEN.
Heb moed! Heb moed! Heb nog wat moed!
De mensch is wreed, maar God is goed.
Hij zal ons helpen!]

Hij verdwijnt met haar links achter de schermen, gevolgd door een zestal dwergen.

DE DWERGIN.

Achter de schermen

O wee! O wach!
Nooit scheurde in zooveel smarte
een menschenkind zich los van 't bevend moederharte...
Aanbeden kind,
zoo lang verhoopt, zoo teer vooruit bemind...
Ik heb u nu... en zie! Ach! Ach!
Ik sterf! Ik sterf.

TIFFELKENTAFFELKEN,

Achter de schermen

die zich hier ook op het tooneel kan vertoonen, met het kindje onder den mantel.

O wee! O wach!
Mijn kind geboren...
Een zoon! Mijn koningszoon! - O! Schrikkelijke stond!
Mijn kind op 't hart... De moeder stervend daar ten grond...
Zoo 'k hen kon redden...

IV

Dwergen, van de andere zij, rechts, opsnellend.

Vlucht! Vlucht! De honden! De honden!

IJselijk gehuil en geblaf. De kreet: 'Ik sterf' van 't dwergenvrouwtje wordt vernomen. Knechten stormen op met honden; loopen van de een naar de andere zij van het tooneel; dan, aan de eene zij af, tusschen de schermen, links, den koning zoekend. Deze komt nu van dezelfde zij op. Het kind onder zijn mantel, vlucht hij over het tooneel, nagezet door honden en knechten.

KNECHTEN,

op het tooneel rondloopend, terwijl een paar hunner achter de schermen verdwenen zijn:

In wilden draf,
met de tong uit den muil,
berg op, berg af,
door spelonk en kuil
de dwergen na!

Achter de schermen.

Kiss, kiss! Tsja, tjsa!
Vooruit!
Hapt wild naar dij en kuit!
Dog, vos, brak!
Zet heete tanden in kuit en hak!
Loopt onderst boven het bedelpak!
Honden, gij los!
Jaagt ze naar 't bosch.,.

Tiffelkentaffelken hoort men achter de schermen:

O wee! o wee! o wee!

Een schrikkelijke donderslag.

SIBO,

weer 't venster openend.

(Wreed lachend)

Ha! ha! ha! ha!
Verachtelijk dwergengebroed...
Bliksems, slaat nu de kim in gloed!
Donders, dommelt uit al uw woed!
Regens, bruischt los en gudst neer als een vloed!
Vernielt het verachtelijk dwergengebroed...
Eerst zóo is 't goed!
Eerst zóo is 't goed!

Hij slaat het venster dicht.
Men ziet de knechten terug in het slot keeren met de honden. Een weinig klaart het op.
In de verte verheft zich het volgend koor:

Zoo treffe onze wraak u,
u en uw bloed!

Groote stilte.
Tiffelkentaffelken komt, rechts, van tusschen de bergen te voorshijn en roept, met een van haat en spot trillende stem:

Graaf Sibo, waak op uw dochterlijn!
Graaf Sibo, - heb erbarmen!

Luid gelach in de verte als van wel honderd stemmen:

Ha! Ha!

't Echo herhaalt:

Ha! Ha!

GORDIJN.

Tweede handel.

Eerste tafereel.

De decoratie van het eersté bedrijf.[1]
Heldere maneschijn De natuur is stil en kalm na het onwêer. Geheele scharen dwergen, voorzien van allerlei bergwerkersgerief, komen op.

I.

DWERGEN.
Hier is de plek, hier aan den voet der bergen;
hier deed de Koning 't volk der dwergen
vergaderen tot raad en daad.
Wat plannen mag de Koning smeden?
Dra weten wij 't... Daar komt hij aangetreden...
Hoe bleek, hoe droef! ... Waarom in rouwgewaad?

Tiffelkentaffelken, in zwarten mantel gehuld, gevolgd van dragers met een lijkbaar overspreid met een rouwtapijt, waarop een gouden koninginnekroon.
Hij doet de baar te midden van het tooneel nederzetten. De dwergen scharen zich rond hem.

DWERGEN.
Wie is de doode?
Wien bergt dit bloedig kleed?
Wie is de snoode,
die 't euvel deed?

EENIGE DWERGEN.
Een kroon van goud blinkt op de baar...
Wie is het offer? Wie de moordenaar?

(1) Dit, om niet al te hooge eischen te stellen. De voorkeur verdient het, natuurlijk, een ander gedeelte van het slot te vertoonen; op voorwaarde dat, onder en langs den benedenmuur van den bouw, een breede bergweg loope.

DE KONING,

het rouwtapijt afrukkend.

Uw koningin is 't, die getroffen werd...
Hij, die haar moordde is... Sibo zonder Hart!

De dwergen deinzen vol afgrijzen achteruit.

KONING.

En thans, mijn volk, ik vraag het u voorwaar:
hoe straft het dwergendied den moordenaar?
Dat de oudsten spreken!

DE OUDSTEN.

Verschriklijk willen wij u wreken...
In brand, in brand
het trotsche slot!
In brand, in brand
met graaf en moordnaarsrot!
Dat de wind van den morgen alom, over 't land,
de assche verwaaie!

Zij steken fakkels aan en willen, deze in de hoogte zwaaiend, naar de burcht.

KONING,

hen met een bevelend gebaar wederhoudend.

De jongsten spreken!

DE JONGSTEN.

Verschriklijk willen wij u wreken...

In brand, in brand
het trotsche slot!
In brand, in brand
met graaf en moordnaarsrot.
Dat de wind van den morgen alom, ever 't land,
de assche verwaaie!
In brand, in brand!
In lichterlaaie!

Zij doen als de oudsten zooeven deden.

KONING,

hen op hun beurt weerhoudend:

Den vuurdood dus! Den vuurdood voor hen allen,
die 't slot bewonen... Doch, gij weet nog slechts
de helft van mijne smart! Niet enkel haar,
uw koningin, verloor 'k... O wee, o wee!
Maar ook haar kind, haar pas geboren kind,(*)
mijn eerst geboren zoon, mijn eenig kind,
d'erf van mijn kroon en schepter, eens uw koning!

Koor: 'Onzen koning!

Hoort dit verhaal! En zegt mij, of de dood,
de wreedste dood, dit gruwelstuk kan delgen.

Koor: 'Hoort zijn verhaal!'

Door plotselingen boschbrand uit ons holen
verdreven, kwamen wij, na gansch een dag
van rustloos zwerven, in het zicht van 't slot,
toen 't ijslijk onweer, dat van nacht hier woedde,
opstak van uit het Zuid...

Koor: 'Hoort! Hoort!'

Daar greep op eens
de barensnood mijn arme lievlinge aan...,
die machteloos op eenen boomstam neerzonk.
Daar stond het slot... Daar woonden menschen menschen!
Die zouden goed zijn, hulprijk! ... En ik klom
den hoogen berg op, klopte op poort bij poort,
en riep en bad en smeekte, wat ik kon,
om medelij, om menschlijk medelijden!
Nu weet ik, wat zulk medelij bediedt...

Daar klonk van uit het hooge torenvenster
een barsche stem: 'Ontbindt mijn honden, knechten!'

(*) De aldus onderstreepte deelen worden herhaald door het koor.

Ik spoed mij weer tot haar... Uit al mijn kracht
poog ik haar op te tillen, meê te voeren!
O gruwelijk! Daar zaten reeds de doggen
ons op de hakken... Blaffend, grommend, knarsend,
naderden zij... En ziet, op de eigen stonde,
geboren werd het kind, mijn kind, uw koning...
Toen, weenend, juichend, drukte ik 't broze wezen
op mijne borst.. O wee! o driemaal wee!
Daar was 't gebroed al... Drie, zes, negen honden
besprongen ons.... O neen, ik kan niet verder...
Veel te ijslijk is 't...! 't Herhalen zou mij dooden...

Daar lag mijn lief, bebloed, verscheurd, verminkt!
En 't arme wicht, nog pas door mij gekust,
een menschlijk ondier rukte 't uit mijn armen,
wierp het de honden vóór, en riep: ‘Dààr! Dààr!
't Is lekkernij! Tsja! Tsja! 't Is dwergenbroedsel!’

Met eigen oog zag ik mijn kind verslinden...

Hij weent en zwijgt een poos, als vernietigd.

Maar nu, de straf! Spreek van geen vuurdood mij!

Koor: Ja, nu de straf!

Voor u, o Sibo, waar de dood te zoet!
Neen, leven zal hij, leven als ik zelf,
beroofd van 't liefste, dat hij kent op aarde,
beroofd van zijne dochter! ...
- Hoort gij 't dwergen?
Dit zal mijn wraak zijn:
Sibo 's eenig kind,
de schoone Blanke, perel van heel 't land,
wij rooven haar en voeren ze in mijn rijk.
Aan 't werk, mijn volk! Aan 't werk met hak en spade!
Met moker en houweel aan 't werk! Gedolven
dwars door den berg tot onder 't hooge slot,
tot onder Blanke 's kamer... Voort dan, voort!
Nog eer de zonne rijst, zij 't werk volbracht,

En Blanke zij voor eeuwig in mijn macht!

Al de dwergen beginnen te werken... Het middendoek valt... Het orkest schildert den arbeid van het gnomenvolk.

Tweede tafereel.

't Orkest is van lierverlede overgegaan in een gejubel van blijde vogelzangen. Het tooneel verbeeldt nu het binnen plein van het slot, natuurlijk met het gebouw als achtergrond. Knechten loopen heen en weer... Honden blaffen... De speellieden en de dienstmeiden komen buiten en scharen zich links en rechts van de burchtdeur.

I.

KOOR.

Rozekleurige wolkjes spreiden
hier en daar door 't hemelsblauw.
Doomend smelten woud en weiden
in een schemerend meer van dauw...
Zacht, met goudgetinte stralen.
verft de zon der bergen top...
Overal, langs bosschen, dalen,
sprankelen vroolijke liederen op...

Een stem, heel ver en geheimzinnig:

Graaf Sibo, waak op uw dochterlijn!
Ha! Ha!

II.

Sibo en Dankwaart in jachtkleedij op met gevolg van jagers.

SIBO.

Holla! mijn schalken!

Holla! mijn knechten!
Zadelt mijn hengsten,
voert ze uit den stal!
Hier met de valken,
hier met de brakken...
Luide weerklinke
't horengeschal
over berg en dal?

De geheimzinnige stem, nog altijd even ver:

Graaf Sibo, waar is uw dochterlijn?
Erbarmen!
Ha! Ha!

SIBO.
Hier nu, mijn schenker!
Hier met de kannen!
Bied ons de schalen vol schuimenden wijn!
U, ridder Dankwaart,
wijd ik dees heildronk,
dat eens mijn Blanke uwe bruid mag zijn!

DE STEM,

zeer nabij:

Graaf Sibo, waar is uw dochterlijn?
Graaf Sibo! Hadt gij erbarmen?
Ha! Ha!

III.

De dwene komt op, door dienstmaagden gevolgd. Met verwarde gebaren komt zij van uit het slot geloopen en valt vóór Sibo op de knieën.

DWENE.
O Wreede ramp! o IJselijk verdriet!
Gestrenge Graaf, o wreek het, wreek het niet
op de oude dienstmaagd, in uw huis vergrijsd...
O felle slag, waarbij het hart mij ijst...

SIBO.
Zult gij dan spreken, wijf?

DWENE.
Ach, laat mij weenen...!
Uw Blanke, Graaf, uw dochter is verdwenen!

ALLEN.
Verdwenen!

SIBO.
Gij liegt, gij slang! Of gij zijt zinneloos!
Mijn dochter heên, mijn eenig kind... mijn roos...!
Gij drijft den spot met mij! - O vrouwe, vrouwe,
o terg mij niet, eer 't u voor eeuwig rouwe!

DWENE.
O mocht het leugen zijn, wat ik verkond!
Slechts waarheid, Heer, slechts waarheid sprak mijn mond!
Vraag haar gespelen! ...

EEN DIENSTMAAGD.
Heer, geloof de dwene!
De waarheid sprak zij! Lacy, gansch alleene
ontwaakte ik vóór een uur... Vóór Blanke 's spond
gaapte, als der helle muil, de grond...
Maar zij was heên!

SIBO.
Welaan, men achterhale
't voortvluchtig kind! Men zoeke in elke zale...
Men zoeke in kelder en in torencel...
Voort, knapen, meiden, voort! Brengt snel
de ondankbre weer...

Pages en meiden af.

DWENE.
Ondankbaar is zij noch voortvluchtig, Heer!
zij vluchtte niet! Door onderaardsche gangen
werd zij ontvoerd... In hare kamer hangen
haar kleedren nog... Uw dochter werd geschaakt!

SIBO.
Des doods is hij, die haar heeft aangeraakt!

De pages en meiden komen weder.

Welnu, wat vondt gij? Spreekt!

PAGES EN MEIDEN.
O wee ons, armen!

Zij maken een wanhopig gebaar en knielen.

SIBO.
Niets vondt gij, niets?

DE GEHEIMZINNIGE STEM,

nu voor allen verstaanbaar:

(Plechtig)

Graaf Sibo, kendet gij erbarmen?
Nu moogt gij weenen, jamren, kermen...

(Spottend)

Graaf Sibo, waar is er uw dochterlijn?
De dwergen houden haar gevangen?

Algemeene verslagenheid.
Sibo zakt, door smart gebroken, in Dankwaarts armen. Een pooze stilte.

IV.

SIBO,

zich vermannend, trekt het zwaard.

Op, op, mijn knechten! Mijn schimmels, op!
In 't veld! Mijn kind gezocht!
Op naar de bergen!
Neer in de dalen!

Gestegen op den hoogsten top!
Gedrongen in de zwartste krocht!
In 't veld! In 't veld! Mijn kind gezocht! ...

Dan plechtig en als tot Dankwaart sprekend:

En hém, den ridder uitgelezen,
die Blanke wedervinden mag -
hém wees dees dag de schoonste levensdag!
Mijn Blanke zal zijn gade wezen...

Terwijl edelknapen Dankwaarts helm, harnas, zwaard en speer brengen, ontdoen pages hem van zijn jachtkleedij en leggen hem de volle rusting aan.

MANNEN.
De dwergen
verbergen
de maagd in hun duistere woon...
Geen andere op aarde zoo edel, zoo schoon!
Wie zal haar wedervinden?

Een schalk leidt den hengst des ridders vóór.

DANKWAART.
Is zij de schoonste maagd van de aard,
zij zal mijn gade wezen!
- Wat zou ik vreezen?
- Heb ik niet schild en helm en paard?
Heb ik niet lans en moker en zwaard?
Wat zou ik vreezen?
- Is zij de schoonste maagd van de aard,
de mijne zal zij wezen.

Hunold treedt nu binnen in 't slot, doch keert, onder het volgend koor, met mantel, staf en luit terug.

VROUWEN.
Haar oogen zijn blauw als de hemel te Mei,
haar wangen zoo zacht als de bloempjes ter wei,

haar hart is zoo puur als de reinste lentelucht...
- Wie vindt haar? Wie opent de krocht, waar ze in zucht?
Wie zal er haar liefde gewinnen?

HUNOLD,

uiterst eenvoudig, doch vatsberaden:

'k Heb schild noch paard,
'k hoef speer noch zwaard,
- mij laait in het harte de minne.
Ik vind haar, al zucht ze in het diepste der aard...
Ik vind haar, al zucht ze in het diepste der aard....
Ik vraag geen loon - niet ééns wat minne...

Hij buigt vòòr den graaf, die met Dankwaart is blijven spreken, en gaat.
Dankwaart stijgt te paard, drukt van uit den zadel den graaf de hand en rijdt heen. Al de knechts volgen hem.

GORDIJN.

Derde handel.

Een ravijn. Links en rechts zware rotsen, waarop hier en daar sparren. Een grootere boom, esch of popel, vlak vòòr de rots links van den toeschouwer. Onder de rots, rechts van den toeschouwer, ziet men een diepe, hooge en ruime spelonk: gewelf van druipsteen, schitterend van licht; hier en daar kolommen van stalaktiet, uiterst slank en fijn. Aan 't uiteind van de spelonk ziet men den blauwen hemel vol zonnelicht, en daarop een enkel boompje met frischgroen loof. In de spelonk staan en zitten dwergenvrouwtjes van verschillenden leeftijd, naaiend, spinnend, kant vervaardigend, spelend met popkleine kindertjes, die zij op den schoot of aan den boezem houden.
Enkele dwergen zitten, als op uitkijk, op de vooruitspringende rotsen en in de boomtakken. Anderen zitten, beneden, in een kring, zonder zich te bekommeren om hetgeen voorvalt in de spelonk.

I.

DE DWERGEN,

op uitkijk.

Langs heuvels en dalen,
door weide en woud,
draven en dwalen
de ridderen stout,
de dwergen te achterhalen...
Hun horens toeten van trararara...
Slechts de echo's brommen de tonen na...
Trararara!
Wij, dwergen, grijnzen: halililiaha!

(echo).

DE DWERGEN,

beneden.

Wie zal ons achterhalen? ...
Geen zal ons achterhalen! ...
Halihaliha!

(echo.)

DE DWERGEN,

boven.

En waar het vorschend ridderoog
én turen moog,
én speuren moog,
geen schijn, geen spoor van HAAR!
En treurig, met het hoofd gebogen,
komen, met de droeve maar,
de ridders naar de burcht getogen,

(spottend)

waar Sibo zucht, ... en klaagt zoo zwaar...

DE DWERGEN,

beneden.

Hun horens toeten van trararara!
Slechts de echo 's brommen dat toeten na!
Trarararara!
Wij dwergen grijnzen: halihaliha!

(echo)

De dwergen beginnen met elkander te praten. Enkelen dobbelen voor heele handsvollen parelen en juweelen. Anderen hameren, vijlen, drijven, met heel kleine werk-

tuigen, aan gouden en zilveren voorwerpjes of vervaardigen met kleine tangetjes ringetjes en kettinkjes.
Nu en dan staat een op en kijkt naar alle vier de winden.

II.

Het ziet nu, achter de rotsen, ook aan het uiteinde van de spelonk, oranjegeel. De spelonk is zelf vol goudachtigen schemerschijn.

DE DWERGINNEN.

ALLE.
Romme, romme, rom, rom, rom!

DE SPINNENDEN.
Wieltje, draai maar!

DE NAAIENDEN.
Naaldje, naai maar!

DE ANDEREN.
Wiegje, zwaai maar!

ALLE.
Romme, romme, rom, rom, rom!

DE ANDEREN.
Wiegewiegje, zwaai niet om!

ALLE.
Rom!

DE SPINNENDEN.
Handje, grabbel
nu in 't vlas!
Voetje, trappel

nog zoo ras!
Kindjes moeten hemdjes hebben,
hemdjes van het blankste linnen!
Linnen weeft m' uit stevig garen...
Ei! Wij willen spinnen, spinnen!

DE NAAIENDEN.

Prikkenaaldje,
word niet moê!
Trek elk haaltje
dapper toe!
Kindjes moeten hemdjes hebben,
hemdjes blank en poppeklein...
Ei! Wij knippen, passen, zoomen!
Morgen moet het vaardig zijn.

DE KANT-MAKENDEN.

Wij, wij wenden, werpen en slingeren,
mengelen en scheiden, met vaardige vingeren,
honderd boutjes door elkaar.
Takjes en twijgen, bloempjes en bladen
toovren we in t leven uit ragfijne draden.
Ei! Daar is ons kunstwerk klaar! ...
Kindjes moeten kleedjes hebben,
kleedjes moeten netjes zijn...
Rokje, kraagje, mouwtjes, alles
wordt gesierd met kantjes fijn!

Allen werken ijverig voort

EEN DER DWERGEN,

boven.

Stil! Stil! Zwijgt allen stil...
Daar nadert er een, die haar vinden wil...
't Lijkt een trotsch galant
en een stoute klant,
het vizier omhoog en de speer in de hand...

(spottend)

En al was hij de dapperste ridder van 't land,

de schoone zal hij niet vinden.

(Echo)

ALLEN.

Halihaliha!

De kabouters verbergen zich in de zich van zelf openende rotsen.

DANKWAART,

te paard, hoog op den platten rotsrug.

Mijn borst
is vuur... Ik sterf van dorst!
Mijn ingewanden
branden...
O! Voor een beker lavenden wijn,
O! Voor een kus van het lieveken mijn
gaf ik de helft van mijn landen! ...
Ik heb gezocht
in hol en krocht...
Maar vruchtloos.
O! Blanke, zoo ik u vinden mocht! ...
Ach! vruchtloos!

Uit de rotsen, door al de echo's herhaald, weerklinkt het:

Halihaliha!

Dankwaart vat even zijn zwaard, schudt het hoofd en rijdt henen. De dwergen komen weer te voorschijn en doen weer als te voren.

III.

DE DWERGEN,

die zitten aan den voet van de rotsen.

Halihaliha!
Halihaliha!

EEN DWERG,

boven, na een stond uitgekeken te hebben.

Zwijgt stil wat daaronder! Zwijgt stil wat, hee, hee!
Hier komt nummer twee!
Een zonderling heer...
Niet in ijzren livrei...
In de hand geen speer...
en geen degen op zij!
Hee! Hee!
Hij brengt er zijn vedeltje meê!
Hee! Hee!

Al de dwergen verdwijnen, als verzwolgen door de rots.

HUNOLD,

op den bergrug verschijnend.

Du, lieve zon, du, daal nog niet...
Gij, lieve vogelkinen, laat uw lied
nog klinken!
Du, lieve zon, du, daal nog niet!
Zoete avondster, wil nog niet blinken!

Hij daalt langs de rotsen naar beneden.

Zij keerden allen, allen, lang al weer...
Geen wapens hoor ik nog rinkinken!
- 'k Heb slechts mijn hart en mijn liedren tot weer,
maar nimmer keer ik, nimmermeer,
of weer zal Blanke, juichend, teer,
haar vader aan den boezem zinken.

Hij gaat zitten, treurig, met het hoofd op de hand. De dwergen vertoonen zich, boven hem, op de uitspringende rotsen, en zingen, schertsend, met zachte bromstemmen:

Halihaliha!
Wat dwaalt daar die dwaas met zijn laf gekweêl?

Gij bleeke, gij blonde, gij droomrige minstreel...,
hoopt gij het duifken te vinden,
te ontbinden?
Gij hoopt te veel!
Ei! Vreest gij niet, dat u de wolven verslinden?
Keer weer!
Nooit ziet de wreedaard zijn dochter meer!

HUNOLD,

zich gereed makende om verder te gaan.

Wouden, weet gij Blanke schuilen?
Bergen, zucht zij in uw kuilen?
Ik vind haar weer, word' ze ook des andren bruid!
O hemelvreugd, voor haar het leven wagen!
Mijn hart zal mij leiden, de minne mij dragen...
Vooruit!

Hij bestijgt opnieuw de rotsen en verdwijnt van het tooneel.

IV.

Terwijl de dwergen nog steeds beneden voortwerken, opent zich, links van de spelonk, zoowat een paar meters boven de planken, de berg, en men ontwaart in rozen schijn, in een mystiek tuintje, op een bed van dierenhuiden, Blanke in een zachten slaap, met een gouden kroon op en in purperkleedij, omgeven door dwergenknapen en -meisjes, die bloemen strooien vóór en rond haar.

DE DWERGEN,

beneden.

In 's Konings tuin, nooit door een mensch betreden,
zit Sibo's dochter op kristallen troon.
Een purperkleed golft om haar teere leden,
haar blonde lokken siert een gouden kroon.
Ons kleinen spreiden haar een bed van rozen,
als 't avond wordt. Uit leliekelken fijn
biedt haar de Koning zelf, bij 't uchtendblozen
den dauweklaren honigwijn...

Blanke is opgestaan van haar leger. Zij raapt eenige bloemen, schijnt zich iets te herinneren, strekt de armen verlangend uit, valt als moedeloos op den rand van haar leger en blijft zoo, weenend, het hoofd omsluierd met lange haren, zitten. Van nu af begint de lucht boven de rotsen en ook achter in de spelonk bloedrood te zien. De zonneschijf zakt allengskens, zichtbaar, achter het fongordijn en vertoont zich even boven, dan half, dan allengskens geheel achter de rots links, om straks geheel te verdwijnen, tot zij tegen het laatste vers van Blanke's eerstvolgenden alleenzang, achter IN de spelonk zichtbaar wordt, dus even nog boven den horizon.

V.

DE DWERGENVROUWTJES. ALLE.
Douwe! Douwe! douw, douw, douw,

DE SPINNENDEN.
Wieltje, draai, maar!

DE NAAIENDEN.
Naaldje, naai maar!

DE ANDEREN.
Wiegje, zwaai maar!

ALLE.
Douwe, douwe, douw, douw, douw!

DE ANDEREN.
Wiegewiegje, zwenk maar trouw!

ALLE.
Douw!

Eenige van de vrouwtjes, die met haar kleinen speelden, leggen deze in heel kleine wiegjes; andere sussen ze in slaap op den arm.

Popjes van dartlen en spelen moe,
doet nu uw aardige kijkertjes toe!
Mondjes, wilt niet geeuwen, gapen!
Stralezonneken zelf gaat slapen
achter de zee in den schoot van God! ...
Popjes, slaapt nu, slaapt nu..... tot
morgen het haantje zal kraaien!
Kikeriki!
Morgen!

De vrouwtjes staken het werk en begeven zich in he binnenste van den berg.

VI.

Blanke heeft opgehouden te weenen; zij is van haar leger rechtgestaan, met het gelaat naar de zaal.

BLANKE.
Diep onder de aarde, in 't dwergenrijk gevangen,
droom ik van u, o zoete zangermond!
Hùnold, Hùnold! Waar ge ook moogt zijn dees' stond,
zeg, voelt gij niet mijn innig groot verlangen?

De Dwergenkoning zit plotseling op de rots juist boven haar en beluistert haar woorden met gespannen aandacht, eerst zeer ongeloovig, spottend, dan later met belangstelling.

BLANKE.
Denkt gij aan mij, zooals ik denk aan u?
Zoekt gij naar mij langs dalen, wouden, bergen?
Eilaas, eilaas! Naar 't donkre rijk der dwergen
vond niemand ooit den weg en niemand wijst hem nu!

Overgang in de muziek.

Kende ik nu 't lied, zoo vaak door u gezongen...,

dat roerend lied van 't wiegend, waaiend graan...
Had ik eens reuzen stalen stem en longen,
uit alle kracht hief ik het aan...

De zon is nu geheel en al zichtbaar achter de opening van de spelonk.

Mijn stem is zwak, en ach! het edel lied -
o 'k vrees..., ik vrees, ik ken het niet...

TIFFELKENTAFFELKEN,

a parte:

O! Dochter Sibo 's, 'k wil uw trouw beproeven...

(Wreed)

Valt ge in mijn strik, mij zal het niet bedroeven!

Hij daalt even tot vóór de opening, buigt hoffelijk vóór Blanke en spreekt haar toe:

Jonkvrouw, verneemt gij geen traplen van paarden?
Hoort gij geen ramlen van lansen en zwaarden?
Daarboven door het bosch,
daar rent, de teugels los,
de ridder van Felsenstein...

Met gemaakte ontroering:

Hij wilde er zoo geren uw bruidegom zijn...

Op plechtigen toon:

Hem, die u weervindt, omhelst gij als gade...
Jonkvrouw, ei, Jonkvrouw, ik schenk u genade,
volgt gij uw dapperen redder naar 't slot...

BLANKE,

met kracht en overtuiging.

Bevrijd met hém, - nog liever sterven, God!

De dwerg deinst van verbazing een schrede achteruit en blijftstom. Zij gaat vooraan op een steenen bank zitten; dwaalt, zonder zich nog om den Dwergenkoning te bekom-

meren, wederom in gepeinzen weg.
Dan gaat de rots weder toe.

VII.

De roode avondgloed dooft uit. Het wordt allengs duister. Dwergen komen, aangevoerd door Tiffelkentaffelken, van alle zijden op met lichten, en sleepen en dragen een hoeveelheid boomen bij, waarmede zij den weg versperren zoowel boven op den bergrug als beneden aan den voet van de rots. Onmiddellijk daarna sluipen de Kabouters weg. Hunold komt van beneden, rechts, op.

HUNOLD.
De avond valt...
Duisternissen dalen
over de aard...
Tusschen 't loof verschalt
nog vogelzang... Zwarte gnomen dwalen
burchtewaart...

Hij bestijgt de rots, vermoeid, met loome schreden. Een tweetal meters hoog blijft hij staan, rechts van de spelonk.

Mijn borst
is vuur.... Ik sterf van dorst...
Mijn ingewanden
branden...

Hij zakt op een steen, met de vedel in de hand.
De rots opent zich achter hem. Tiffelkentaffelken vertoont zich en slaat met zijn staf op de rots, onmiddellijk weer verdwijnend.
Ruischend, zilverhel, spruit een bron te voorschijn.

Een wonder Gods!
De rots
werd tot een bronne!

Is dit een teeken van de hemelwonne,
die 'k eens op haren boezem smake...?

Hij laaft zich. 't Water spruit niet langer. Even weer verschijnt Tiffelkentaffelken en roept:

De Liefde dooft de Wrake!

HUNOLD,

verbaasd in de ronde ziende.

De Liefde dooft de Wrake?!

Weer zakt hij op den steen en worstelt blijkbaar met den vaak. 't Is volop avond. Een eerste ster pinkelt boven den bergrug.

Slechts Liefde...? ...
Ik was nog kind, reeds minde ik haar...
Waar is zij thans? Waar treurt zij, waar?
Ik heb haar zoo lang, ô zoo lang bemind!
Ik heb haar zoo lang heel in stilte aanbeên...
Ik min haar zoo teer als geen moeder haar kind,
veel meer dan mij zelf..., en 'k min haar toch alleen!
Ik wil haar vinden, haar hand verwerven,
of sterven!

Hij slaapt in.

VIII.

Weer gaat de rots, links van de spelonk, open. In een geheimzinnig zilverachtig schemerlicht zit Blanke in dezelfde houding als bij het slot van haar vroegeren alleenzang.

BLANKE.

Het donker
valt,
de dag is henen,
geen stergeflonker
verlicht het dal.

Geen lied weerschalt,
doch verre hoor ik weenen
den rusteloozen waterval...

O Hunold, Hunold, slechts naar u alleen
wil heel mijn hart, vliegt heel mijn ziele heen...

Hoe eindloos ver schijnt reeds het uur te wezen,
en toch hoe na,
toen 't lied, dat gij mij zongt, mij in uw hart liet lezen...!
Ach! Vroeg en spâ
lispt nu, als 't suizewindje, lijze, lijze,
heel vaag, maar eindloos zoet, diep, diep in mij, uw wijze...

Zoo eindloos zoet... - O! Kon ik, kon ik maar
de woorden mij herinren, wonderbaar
van maat en klank, zwaar van gevoel en zin,
een klacht van heimlijk leed, een zucht van min!

Zij beproeft de woorden weer te vinden.

‘Kent gij het lied? ...’ ... ‘Het zingt zoo zacht, zoo zacht...’
‘Zeg nog dat woord...’ ... ‘Bij stillen, stillen nacht...’

Neen, zóó is 't niet, zóó niet... o! 'k *Wil* het vinden,
het edel lied des vuriglijk beminden...
‘Kent gij het lied? Het klinkt zoo zacht, zoo teeder! ...’
Neen, neen! ‘Zing voort dat woord!’ Goddank, ik heb het weder.
‘O zing, mijn zwellend, zwaaiend graan
in 't ruischend op- ende nedergaan.
Zing voort dat woord, zoo wonderschoon
als rozengelispel en harpgetoon,
dat woord van mijn liefde, dat zielewoord,
o zing het immer en immer voort!’

De rots is weer toe.
Het gelach van de dwergen doet alle weergalmen een poos dreunen. De zanger schrikt op uit den slaap.

HUNOLD.

Een vreemde droom...
Ik huiver bij 't herdenken,
ik huiver nog van wondren lust en schroom...
Ik zag een hemelsch beeld mij wenken...
Ik hoorde een fluistren: ‘Koom! O koom!’

Dan trof mijn oor een welbekende stemme:
mij was 't of Blankes lied me in de ooren klonk!
En - God! - de woorden, die zij zong,
het was *mijn* lied, *mijn* lied van 't zwellend graan...
Ik huiver nog... Toen klonk een lach... 'k Ontwaakte... en 't was gedaan...

O Blanke, Blanke, wààr ge ook zijt verscholen,
'k hoef speer noch zwaard,
'k heb schild noch paard...
Zóó aaklig is geen krocht, zóó duister zijn geen holen,
zóó grondloos diep is niet het ingewand der aard,
of 'k vind er u en zal uw hand verwerven,
u *vrij* zien, *mijn* zien, - ofwel sterven! sterven!

IX.

Op dit oogenblik komen, met hun koning, de mannetjesdwergen van alle kanten te voorschijn en omringen den zanger.

DWERGEN.

Uit de krochten, uit de holen,
uit de tronken, uit de boomen
wippen, hippen, komen, stroomen,
wij, donkere gnomen,
hervoor,
draaiend,
zwaaiend,
zwierend,
tierend,

spottend en lachend in koor...: -
‘Duifje waar zit gij verholen, verscholen?
Duifje waar zit gij verholen?’

Maanlicht valt op het tooneel, dat hel in zilver baadt. Een van de dwergen draagt op den arm een touw; hij is in 't rood gekleed als een beul. De Koning doet een teeken met zijn tooverstok en de berg opent zich. Men ziet Blanke, naast haar een dwerg, die haar, beneden, Hunold, den beul en den Koning toont. Blanke strekt de armen naar Hunold uit, doch de dwerg weerhoudt haar en beveelt stilte met een teeken. De Koning heeft dit geheele tooneel gageslagen, en dan...

DE KONING.

Van *beiden* nu wil ik de trouw beproeven!
Valt *één* slechts in mijn strik, het zal geen dwerg bedroeven!

Dan, met gemaakten spot, waar toch duidelijk belangstelling in doorstraalt, zich zoo plaatsend, dat Blanke alles ziet en hoort, doch dat Hunold Blanke niet kan merken:

Ochen, achen
met verwijfd misbaar,
pochen, prachen,
of m'een Roeland waar,
dit valt, bij mijn ziel, noch lastig noch zwaar!
Maar wilt gij haar, -
ja, *wilt* gij haar, -
wàt zoudt gij voor haar geven?
Zeg niet: ‘het leven!’
Voorwaar, voorwaar:
zaagt gij den dood,
den bleeken, den schralen, den ijskillen dood,
mooi zangertje, wat zoudt gij beven!

(Hij lacht.)

HUNOLD,

zeer eenvoudig.

Breng mij bij haar!

Gun hààr het leven!
Gun hààr Gods vogelzang en lieven zonneschijn...
'k Wil u mijn laatsten bloeddrop geven...
Doe vrij *mij* sneven
in folterpijn...
Ik zal niet beven!
Gun haar het leven!
Zóó sterven, zal een weelde zijn!

Tiffelkentaffelken is zichtbaar getroffen. Hij vermant zich echter en wendt zich tot den zanger.

KONING.
Ei! Stout gesproken
is half gedaan!
Welaan,
ik vat u bij dat stoute woord dan!

Hij wenkt den beul en doet daarna een teeken aan den dwerg in Blankes cel. Dan:

Hier, Worgelhans! knoop om zijn hals dat koord, man!

Blanke wordt beneden geleid door den dwerg; deze toont haar spottend den beul. - Dan weer, tot Hunold gewend, herneemt nog altijd spottend, de

KONING.
Fluks droomt gij voort uw mooien droom
heel hoog, heel droog,
heel droog, heel hoog...
in 't sopje van dien boom!

Dan, met beslistheid en waardigheid, terwijl het intusschen donker, half nacht, op het tooneel wordt:

Hààr wordt de vrijheid weergegeven!
Als losprijs verg ik niets, niets, zanger, dan uw leven!

Hunold drukt den dwerg, juichend, de hand, stralend van dankbaarheid en geluk, en legt zich zelf het touw om den hals. Niet meer tegen te houden, is Blanke doorgedrongen tot den Koning, en nu valt zij knielend neder, naast hem en links van hem, terwijl Hunold wat verder naar rechts staat met den beul.

HUNOLD EN BLANKE,

samen.

HUNOLD.
O sterven mogen
voor haar, voor haar!

BLANKE.
Laat mij dan sterven
voor wie zoo mint!

SAMEN.
'k Weet niet, wat leven,
wat koningsleven,

HUNOLD.
zoo zalig waar!

BLANKE.
het daar van wint!

De maan komt zacht op, eerst niets dan een witte schijn. - Hunold en Blanke zingen voort, samen.

SAMEN.
Dàt is geen sterven,
dàt is geen dood!

HUNOLD.
Haar stervend, geven,

BLANKE.
Hém stervend geven,

SAMEN.
de vrijheid, 't leven,
geen heil zoo groot...

HUNOLD ALLEEN,

beslist.

Geef mij den dood!

BLANKE,

als een zucht van een geest, herhalend:

Geef mij den dood!

De Koning gaf intusschen duidelijk blijken van sympathie, van bewondering zelf. Hunold, zonderling ontroerd door de stem van Blanke, die hij zooeven hoorde, zonder ze in waarheid te herkennen, dwaalt weg in herrinneringen.

HUNOLD.
Is dat uw adem, liefste, die me omzweeft,
uw reine ziel, die in de mijne leeft?
Ik zie u weer, als toen ik 't laatst u zag!
't Is weer die avond van dien schoonsten dag...
Ik sta naast u op 't hooge slotaltaan...
Het Westen slaapt, in 't Oosten rijst de maan...
En uit mijn hart, volzalig aan uw zij,
stijgt, als van zelf, mijn zoetste melodij...

Terwijl Hunold nu zingt, weenen verscheidene dwergen, doch... niet ergerlijk, maar bescheiden, simpel, waardig.

HUNOLD.
'Hoe wonderzalig is de schemerstond...
Als wiegedeuntjes lispt de wind in 't rond...
O! Zoet omringd door zachte zusterarmen...,
o! teer gekust door bruidjes lieven mond...,
omzweefd door englenadem, zoeten, warmen...,
hoe droef is 't scheiden in den schemerstond...

Gedurende deze aria moet Blanke beurtelings blijken geven van zeer verschillende ontroering: bij vers 1 van vreugde, dank; bij vers 3 van liefde, toewijding; bij 4 van passie, verlangen; bij 5-6 van smart, droefheid, wanhoop. Zij wil herhaaldelijk naar Hunold, doch men weerhoudt ze.

HUNOLD,

na een poos herhalend:

Omzweefd door englenadem, zoeten, warmen,
hoe droef is 't scheiden in den schemerstond.

Hij reikt den beul het touw nu en toont den boom. Dan, nogmaals kort en krachtig, als een bevel:

Geef mij den dood!

De maanschijf verschijnt achter de rotsen. Blanke dreigt te bezwijmen:

KONING,

a parte.

Waar zulke liefde twee harten bindt,
daar dooft de gloed der heetste wrake!

Tot Bl.

Droog af uw tranen, gij heerlijk menschenkind,

Tot H.

gij, trouwe zanger, wil uw tranen staken.

X.

De gelederen openen zich.
Een gloed van roze licht golft naar buiten uit de de spelonk.
De koning duwt Blanke zachtjes in Hunolds armen.

DE KONING.

Hier is uw bruid... Gij zijt haar waard!
Ze is de echtste en reinste bloem der aard!

Terwijl Hunold en Blanke elkaar omhelzen, zingt de Koning plechtig:

De Liefde dooft de Wrake!

Dwergenkinderen, waarvan verscheidene fakkeltjes dragen, brengen aan Blanke een kleed van goudbrokaat en een mantel van purper.
Boven, op de rots, waarboven de schijf van de volle maan zilverglanzend heendrijft, verschijnen, voorafgegaan

van toortsdragers, pijkeniers, twee hoornblazers, Sibo en Dankwaart, elk met twee edelknapen. Sibo steekt dankend de armen ten hemel... Dankwaart slaat als beschaamd de oogen neder. Hun gevolg, evenals de dwergen beneden, wuiven de gelieven toe, uitroepend:

Koor: ***De Liefde dooft de Wrake!***

GORDIJN.

EINDE

Het gebruik der Nederlandsche taal voor het gerecht.

I.

De wettelijke regeling, betreffende het gebruik der Nederlandsche taal voor het gerecht, heeft zich van lieverlede ontwikkeld en uitgebreid, doch is nog steeds voor verbeteringen vatbaar.

Na 1830, werden bijna al de rechterlijke gedingen in het Fransch behandeld; de magistraten beriepen zich op de grondwettelijke bepaling, waarnaar het bezigen der landstalen aan eigen verkiezing wordt overgelaten, om het Nederlandsch in hunne vonnissen en arresten te weren, totdat eindelijk de wet gebood in de Vlaamsche gewesten de territoriale taal voor de berechting der strafzaken te gebruiken.

Nevens dezen algemeenen regel: de landstaal is de taal van het gerecht, gelden een aantal bepalingen, welke aan iederen beklaagde toelaten, ofwel zich in het Fransch door den advocaat zijner keuze te laten verdedigen, ofwel zelfs de volledige en uitsluitende behandeling der zaak in het Fransch te doen geschieden.

Deze toestand heerscht in de beide Vlaanderen, in de provinciën Antwerpen en Limburg, alsook in het arrondissement Leuven; het arrondissement Brussel is aan een bijzonderen maatregel onderworpen.

‘Bij de correctioneele en politie-rechtbanken van dit arrondissement, zóo luidt art. 13 der wet van 3 Mei 1889, worden, voor het onderzoek en voor het vonnis, de Fransche en de Nederlandsche taal gebruikt, volgens de noodwendig-

heden van iedere zaak.' - 'Indien de beklaagde niets anders dan de Nederlandsche taal verstaat, wordt er daarvan, overeenkomstig de bovenstaande bepalingen, gebruik gemaakt.'

Art. 13 der wet van 3 Mei 1889 is de bloote herhaling van art. 10 der voorgaande wet; en, indien men de geschiedenis dezer wet nagaat, is men geneigd aan te nemen, dat de correctioneele en politie-rechtbanken aldaar genoemd worden in tegenstelling met het Hof van Assisen, en dat alzoo ook het vóór-onderzoek in de bepalingen der wet wordt begrepen; doch het Hof van Cassatie heeft er anders over beslist bij arrest van 12 Maart 1894 (Pasicrisie, bl. 138), en het vraagstuk is sedert dien tijd niet meer te berde gekomen.

Eene bepaling van niet geringe draagkracht werd nochtans, sedert den 3 Mei 1889, in onze wetgeving ingevoerd, en heeft eene overgroote beteekenis voor de toekomst.

In haar art. 49 schrijft de wet op het Hooger Onderwijs voor, dat niemand, in het arrondissement Brussel, tot eenig rechterlijk ambt zal kunnen benoemd worden, ingeval hij het bewijs niet overlegt dat hij in staat is, wat betreft het bezigen der Nederlandsche taal in strafzaken, de bepalingen der wet van 3 Mei 1889 na te komen.

Alhoewel dit voorschrift geene terugwerkende kracht heeft en alzoo uitsluitend toepasselijk is op de magistraten die sedert den 1 Januari 1895 hun examen van meester in de rechtswetenschap hebben afgelegd, is daardoor niettemin de toestand merkelijk gewijzigd, en belet niets meer het arrondissement Brussel mêe te rekenen onder de Vlaamsche gewesten, mits zekere voorbehoudingen die voor doel hebben de rechten der Franschsprekende bevolking van Brussel en voorsteden volkomen te vrijwaren.

De rechtbank van Brussel telt, inderdaad, 35 leden, waarvan 9 het ambt van onderzoeksrechter vervullen, en de overigen, te weten 26, in zes burgerlijke kamers en in twee strafkamers gerangschikt zijn[1]; het parket is samengesteld uit een procureur des Konings en 14 substituten. Het is ongetwij-

(1) Een der burgerlijke kamers kan, daarenboven, met de berechting van strafzaken tijdelijk belast worden.

feld, dat er op deze 60 magistraten een voldoende getal Vlamingen aangetroffen worden om den dienst van de strafzaken, in het Vlaamsch, te kunnen waarnemen.

Mitsdien ware het gemakkelijk de zaken, waarvan de rechtbank kennis neemt, op zulke wijze in te deelen, dat én het vóór-onderzoek én de de berechting plaats hebben in de oorspronkelijke taal die de terecht staanden verkiezen.

Hoofdzaak is de afwisseling der rechterlijke ambtenaren. Voor de Hoven van Beroep wordt het vraagstuk op alleszins billijke wijze geregeld, daar de voorzitters t'elken jare zijdelings verplicht zijn eene Vlaamsche afdeeling voor de berechting der Vlaamsche strafzaken in te richten. Immers deze zaken moeten in dier voege verdeeld worden, dat de uitvoering der wet op het gebruik der Nederlandsche taal verzekerd zij. (art. 2 der wet van 4 September 1891; 84 R.O.)

Indien er daarenboven gezorgd wordt dat, te Brussel, onder de nieuw benoemde magistraten, in het algemeen, en onder de rechters van instructie, in het bijzonder, Vlamingen in evenredig getal aangesteld worden, dan lijdt het wel geen twijfel of de behandeling der zaken kan even zoo goed in het Vlaamsch als in het Fransch geschieden.

Een maatregel van inwendige orde zou daarbij te bepalen hebben, dat steeds een Vlaamsche onderzoeksrechter den dienst zal waarnemen, ten einde altijd bereid te zijn om Vlaamsche gedingen onder handen te nemen, - en dat de Vlaamsche strafzaken, zoowel die welke nauwelijks door het openbaar ministerie of door de burgerlijke partij voor den rechter worden aangebracht, als die welke door de onderzoeksrechters werden toegelicht, tot de kennisneming van diegene der strafkamers zullen behooren, welke samengesteld is uit Vlaamsche magistraten.

Maar, indien de inrichting der rechtbank geene bezwaren oplevert, kan dan wel gezegd worden dat het arrondissement Brussel een Vlaamsch gewest is? De landelijke bevolking is ongetwijfeld Vlaamsch gebleven, evenals de onderste lagen van den Brusselschen kom; doch het kan niet ontkend worden, dat er zich te Brussel, hoofdplaats van België, vele Walen en

ook een groot aantal vreemdelingen met der woon gevestigd hebben. Hiermêe moet de wetgever rekening houden.

Laten wij de laatste statistieken raadplegen.[1]

Het arrondissement Brussel telt 123 gemeenten, bewoond door 853,430 personen waaronder 44,227 vreemdelingen, welke geene der drie in België gebruikte talen kennen; alsook 2,809 Duitschers. Van de overschietende 806,394 spreken 144,723 uitsluitend Fransch en 9,502 tevens Fransch en Duitsch.

Er blijven nu nog 652,169 inwoners, waarvan het meerendeel tot het Vlaamsche volk dient gerekend te worden. Inderdaad

	340,653	spreken uitsluitend Vlaamsch,
	294,901	spreken Fransch en Vlaamsch,
	1,514	spreken Duitsch en Vlaamsch;
	15,101	zijn de de drie talen machtig.
te zamen	652,169	

De Walen staan dus niet eens, tegenover de Vlamingen, in de verhouding van één tot vier vijfden.

In 28 gemeenten, te weten[2] Beert, Bogaarden, Borcht-Lombeek, Elingen, Gaasbeek, Gooik, Hamme, Hekelgem, Herfelingen, Kester, Kobbegem, Leerbeek, Liedekerke, Londerzeel, Mazenzeel, Neder-Okkerzeel, Nieuwenrode, O.L. Vrouw-Lombeek, Oudenaken, Pamel, Ramsdonk, Relegem, St. Laureins-Berchem, St. Katelijne-Lombeek, Strijtem, Ter-Alfene, Vlezenbeek, Vollezeel, verblijft er geen enkel persoon die uitsluitend Fransch spreekt; in 15 andere gemeenten, te weten Bekenzeel (2 vr.), Beigem (1 vr.), Brussegem (1 vr.), Buken (1 m,), Elewijt (2 vr.), Esschene (1 m.), Hei-Kruis (6 vr.), Malderen (2 vr.), Mollem (1 vr.), Opwijk (1 vr.), Perk (2 m.), Peutie (7 vr.), St. Ulriks-Kapelle (1 m.), Steenhuffel (1 vr.), Tollembeek (1 vr.), zijn er óf een paar mannen

(1) ‘Statistique de la Belgique. Population. Recensement général du 31 décembre 1900, publié par le Ministre de l'Intérieur et de l'Instruction publique.’ Tome I, bl. 386 en volgende.

(2) Wij volgen de schrijfwijze, voorgesteld door de Commissie tot herziening der plaatsnamen.

óf een paar vrouwen die niets anders dan Fransch kennen, dus geene gezinnen.

Daarenboven bemerken wij 59 gemeenten, namelijk Alsemberg, Assche, Beersel, Bellingen, Berg, Buisingen, Diegem, Dilbeek, Drogenbosch, Dworp, Eppegem, Galmaarden, Groot-Bijgaarden, Grimbergen, Haren, Herne, Hoeilaard, Hofstade, Humbeek, Huisingen, Itterbeek, Kampenhout, Kapelle-op-den-Bosch, Kraainem, Lembeek, Linkebeek, Machelen, Melsbroek, Merchten, Meise, Muizen, Neder-over-Heembeek, Nossegem, Oetingen, Overysche, Pepingen, Ruisbroek, Saventhem, Schepdaal, Semst, S^{te}. Aagten-Berchem, St. Genesius-Rode, St. Lambrechts-Woluwe, St. Martens-Bodegem, St. Martens-Lennik, St. Pieters-Leeuw, St. Pieters-Woluwe, St. Quintens-Lennik, St. Stevens-Woluwe, Steen-Okkerzeel, Sterrebeek, Strombeek-Bever, Ter-Nat, Wambeek, Weerde, Wemmel, Wezenbeek, Wolvertem, Zellik, alwaar er slechts een klein aantal Waalsche of Fransche huisgezinnen vertoeven, en welke, voor het overige, door en door Vlaamsch zijn.

Maar het arrondissement Brussel omvat ook twee kleine gemeenten, die aan het Walenland grenzen en wier bevolking gedeeltelijk uit Walen en gedeeltelijk uit Vlamingen is samengesteld.

Men heeft hier te doen met de oorspronkelijke bevolking, waarvan de huisgezinnen nagenoeg hetzelfde getal mans- en vrouwspersonen tellen; en de scheidslijn gaat midden door deze beide gemeenten, terwijl elders de taalgrens gewoonlijk de Vlaamsche en de Waalsche gemeenten van elkander scheidt.

Te Bierk spreken 374 mannen en 340 vrouwen uitsluitend Fransch, 159 mannen en 144 vrouwen uitsluitend Vlaamsch ofwel de beide talen.

Te Ste Renelle spreken 846 mannen en 851 vrouwen uitsluitend Fransch, 349 mannen en 310 vrouwen uitsluitend Vlaamsch ofwel de beide talen.

Het is te Brussel en in de voorsteden, alsook in de aanpalende gemeenten en steedjes, waar vele ambtenaren hun

verblijf kiezen en vele van elders komende gezinnen zich vestigen, dat de verhouding van de Franschsprekenden tegenover de Vlamingen sterk toeneemt.

Wij deelen hier de cijfers mede, welke aan de laatste volksoptelling ontleend werden:

Arrondissement Brussel.
Gesprokene talen.

GEMEENTEN.		**Fransch alléén**	**Vlaamsch alléén**	**Duitsch alléén**	**Fransch en Vlaamsch**
Anderlecht	m.	3179	8639	144	9121
	vr.	3716	9175	113	9148
Brussel	m.	18087	15570	515	41230
	vr.	24234	20739	622	46667
Etterbeek	m.	2437	2286	13	4350
	vr.	3022	2631	28	4515
Elsene	m.	11898	1560	83	9426
	vr.	15935	2365	161	11551
Evere	m.	83	1282		336
	vr.	152	1346		397
Ganshoren	m.	47	1185	3	140
	vr.	43	1186	1	81
Halle	m.	212	3845		1754
	vr.	265	4014		1678
Jette	m.	388	2416	11	1641
	vr.	494	2553	13	1762
Koekelberg	m.	536	2381	6	1928
	vr.	522	2561	10	1847
Laken	m.	1453	5665	31	6409
	vr.	1775	5993	26	6786
Oudergem	m.	202	1456	4	509
	vr.	195	1473	5	515
St-Jans-Molenbeek	m.	3266	11045	102	11925
	vr.	3260	11983	94	12433
St-Gillis	m.	7345	2590	74	10742
	vr.	10260	3561	146	12273

St-Joost-ten-Oode	m.	3560	1219	123	7244
	vr.	5367	1937	126	9242
Schaarbeek	m.	5246	5053	89	14736
	vr.	7576	6308	176	17374
Ukkel	m.	1000	3697	5	3214
	vr.	1345	4246	12	3239
Vilvoorde	m.	267	4411	1	1298
	vr.	267	4336	5	1335
Vorst	m.	834	1666	13	1703
	vr.	936	1821	18	1616
Watermaal-Bosvoorde	m.	485	1185		1193
	vr.	597	1377	4	1183

GEMEENTEN.		**Fransch en Duitsch**	**Vlaamsch en Duitsch**	**de drie talen.**	**geene der drie talen.**
Anderlecht	m.	189	64	612	1608
	vr.	192	60	331	1618
Brussel	m.	1718	94	2917	3467
	vr.	2020	133	2044	3629
Etterbeek	m.	80	6	213	492
	vr.	124	5	164	472
Elsene	m.	498	88	899	1285
	vr.	853	12	698	1303
Evere	m.				
	vr.	11		5	124
Ganshoren	m.				
	vr.	2		6	90
Halle	m.		4	39	404
	vr.	2	2	15	381
Jette	m.	12	2	110	274
	vr.	55	8	56	258
Koekelberg	m.	18	33	103	259
	vr.	29	27	79	311
Laken	m.	61	57	301	803
	vr.	68	45	148	817
Oudergem	m.	8	3	42	131

	vr.	6	1	5	130
St-Jans-Molenbeek	m.	159	52	593	1511
	vr.	133	51	303	1535
St-Gillis	m.	380	43	728	1223
	vr.	576	58	592	1172
St-Joost-ten-Oode	m.	399	20	654	690
	vr.	417	30	406	706
Schaarbeek	m.	476	29	1228	1663
	vr.	632	480	810	1632
Ukkel	m.	26	1	99	513
	vr.	49	3	87	498
Vilvoorde	m.	4	11	70	448
	vr.	15	10	36	478
Vorst	m.	43	9	132	290
	vr.	64	6	75	283
Watermaal-Bosvoorde	m.	23	2	52	161
	vr.	36	9	34	179

Uit het bovenstaande blijkt dat, op de 123 gemeenten van het arrondissement Brussel, 102 bijna uitsluitend door Vlamingen bewoond worden, 2 eene gemengde bevolking bevatten, en 19 eenen sterken aanwas van elders, zoowel uit het Walenland als uit het buitenland, hebben verkregen.

De cijfers, door de statistiek medegedeeld, kunnen niet op zijde geschoven worden; de wetgever moet rekening houden met de feiten, die klaar en helder in het oog springen, en daarom past het, al behoort het arrondissement Brussel tot het Vlaamsche land, in aanmerking te nemen, dat Vlaamsch-onkundigen ook aldaar te huis zijn en volle recht op de eerbiediging hunner eigene spraak bezitten. Doch, naar onze bescheiden meening, staat er niets in den weg om het arrondissement Brussel, dat Vlaamsch is door zijnen oorsprong en door de verhouding der Vlaamschsprekenden tegenover de Franschsprekenden, onder de Vlaamsche gewesten op te nemen, alwaar, in den regel, de Nederlandsche taal in strafzaken wordt gebruikt.

Hoe komen wij tot deze gevolgtrekking, daar wij toch zoo even als onze overtuiging hebben doen gelden, dat de Fransche bevolking van haar taalrecht niet mag verstoken worden?

Wij besluiten daartoe na rijpe overweging, eenszijds, omdat de bepalingen der art. 3 tot en met 10 van de wet van 3 Mei 1889 geen ander doel hebben dan steeds al de eischen der Franschsprekenden in te willigen, en, anderzijds, omdat wij nog verdere bepalingen te hunnen voordeele vóór de rechtbanken van Brussel zouden willen zien invoeren.

Heel de wet over het gebruik der Nederlandsche taal in strafzaken is er op aangelegd om voldoening te geven aan hen die van den regel, d.w.z. het bezigen der landstaal als officieële taal, wenschen af te wijken.

De beklaagden, zoowel als de getuigen, hebben het recht om zich te bedienen van de taal hunner keuze; en wanneer de eersten het verlangen te kennen geven, dat het Fransch gebezigd worde, heeft de gansche behandeling der zaak in deze taal plaats.

De advocaten voeren het woord in het Fransch op vraag

van hunne cliënten; en, wanneer zij verklaren de Nederlandsche taal niet te begrijpen, verplichten zij het openbaar ministerie zijne vorderingen in het Fransch te doen, ook al begrijpt de beklaagde deze laatste taal niet.

Men ziet, dat de wetgever verregaande toegevingen heeft geschonken aan allen die de voorkeur aan de Fransche taal willen geven.

Maar wij zouden nog een stap verder op den weg der toegevendheid wenschen te gaan, ter wille der erkenning van het grondbeginsel waardoor het arrondissement Brussel onder de Vlaamsche gewesten zou opgenomen worden.

Ons voorstel berust overigens op een voorgaande, aan een onzer taalwetten ontleend.

De wet van 22 Mei 1878 schrijft voor, dat in de Vlaamsche gewesten, alsmede in het arrondissement Brussel, al de berichten en mededeelingen, welke de Staatsambtenaren tot het publiek richten, of in de Nederlandsche taal alléén of in de Nederlandsche en in de Fransche taal zullen opgesteld worden; en eene verdere bepaling betreft de brieven welke tusschen het bestuur, van den eenen kant, de gemeenten en de particulieren, langs den anderen kant, gewisseld worden.

Terwijl, in de zuiver Vlaamsche gewesten, het Nederlandsch de officieële taal is en alzoo het bezigen daarvan den regel uitmaakt, is het in 't arrondissement Brussel zoo niet gelegen: aldaar geschiedt de briefwisseling alleen dan in het Nederlandsch, wanneer de gemeenten en de particulieren, welke zij aangaat, het vragen of zelven, in hunne brieven, van deze taal gebruik gemaakt hebben.

Deze laatste maatregel, die alleszins billijk is en die door de practijk reeds sedert jaren in bestuurszaken is geijkt, zouden wij ook op de gerechtszaken in het arrondissement Brussel willen toegepast zien.

Ons oogmerk is, dat de beklaagden en de getuigen, telkens bij den aanvang van hun verhoor, zouden ondervraagd worden nopens de taal die zij verkiezen te gebruiken. Hunne aandacht zou bijzonderlijk en van ambtswege dienen getrokken te worden op de keuze die het hun veroorloofd is te doen.

Alzoo zou vermeden worden dat, buiten hunne wete, het grondbeginsel zou toegepast worden en een Vlaamsche behandeling zou plaats hebben, niettegenstaande zij van hun grondwettelijk recht wilden gebruik maken om eene Fransche rechtspleging te eischen.

Wij kunnen ons niet voorstellen, dat er iemand eenig bezwaar tegen deze wettelijke regeling zou kunnen aanvoeren. De rechten van hen, die het Fransch verkiezen, worden uitdrukkelijk, volmondig, erkend; en de rechten van de Vlamingen worden niet langer over het hoofd gezien, daar het van hunnen wil en van de door hen gebezigde taal zal afhangen of de geheele rechtspleging, van den beginne af tot het einde, in het Vlaamsch zal geschieden.

Wij uiten dus den wensch dat, nevens de opname van het arrondissement Brussel in het artikel 2 der wet van 3 Mei 1889, het tegenwoordig art. 13 zou vervangen worden door eene nieuwe bepaling, welke de hierboven uitgedrukte denkbeelden zou verwezenlijken.

II.

Voor het Hof van Assisen der provincie Brabant dienen er ook nieuwe bepalingen getroffen te worden. De wet bevat daaromtrent geen ander voorschrift dan het volgend:

‘Art. 14. Het Hof wordt altijd voorgezeten door een magistraat die de Nederlandsche taal machtig is.’

Het aangehaald voorschrift gaat eensdeels te ver en is anderdeels onvoldoende.

De kennis van de Nederlandsche taal komt niet steeds te pas; en de strenge toepassing der wettelijke bepaling zou voor gevolg hebben dat zeer bekwame, ijverige, verdienstvolle, ervarene magistraten nooit meer als voorzitters zouden kunnen aangewezen worden, zelfs dan wanneer er geene enkele Vlaamsche zaak behandeld wordt. Overigens wat baat het of de voorzitter de Vlaamsche taal kent, indien zulks het geval niet is voor de overige leden van het Hof, alsook voor al de gezworenen, het openbaar ministerie et de griffier.

Van het oogenblik af dat er toch eene vertaling moet plaats hebben, is het onverschillig of de voorzitter eenen Vlaming, rechtstreeks in het Vlaamsch dan wel door bemiddeling van een tolk, ondervraagt. Het komt er vooral op aan, welken indruk het antwoord van den beschuldigde op de jury zal teweegbrengen: welnu, de verklaringen van den beschuldigde zullen bij voortduring in het Fransch moeten vertolkt worden, zoolang een enkel persoon, magistraat of leek, het Nederlandsch niet begrijpt.

Hieruit blijkt dat, integendeel, ten aanzien van Vlamingen, het bestaande voorschrift op verre na niet toereikend is.

De oplossing van het vraagstuk is dezelfde als die, welke door den wetgever werd aangenomen voor de Hoven van Beroep, te Brussel en te Luik, te weten: splitsing der gerechtszaken in twee categorieën, waarvan de eenen uitsluitend in het Fransch, de anderen uitsluitend in het Nederlandsch zullen behandeld worden.

Evenals als er, nevens de Fransche strafkamer te Brussel, eene tweede bestendige en, te Luik, eene tijdelijke strafkamer kennis neemt van de Vlaamsche correctioneele zaken in beroep, evenzoo kan er, bij elken zittijd van het Hof van Assisen der provincie Brabant, eene reeks zaken in het Fransch en eene andere reeks zaken in het Nederlandsch berecht worden.

Maar is deze uitslag in feite mogelijk? Het Hof van Assisen bestaat uit twee bestanddeelen: eerst, drie rechtsgeleerden die, benevens een officier van het openbaar ministerie en een griffier, het eigenlijke Hof uitmaken, en voorts twaalf leeken die gezworenen genoemd worden.

Voor de magistraten bestaat er geen bezwaar, daar zij ontleend worden, deels aan het Hof van Beroep, dat reeds, zooals hierboven werd herinnerd, eene volledige strafkamer bezit die t'elken jare afwisselt, en deels aan de rechtbank van Brussel, die van nu af aan een voldoend getal Vlaamsche rechters bevat en binnen een zekeren termijn van jaren niets anders dan Vlaamschsprekende leden in haar midden zal tellen.

Ten aanzien der gezworenen, is eene verandering in de wetgeving onvermijdelijk. Er moeten twee lijsten opgesteld worden: de eene, dragende de namen der burgers welke alleen Fransch begrijpen; de andere, dragende de namen der burgers welke bekwaam zijn een Vlaamsch geding te volgen.

De laatste algemeene lijst, opgesteld door het dagelijksch bestuur der provincie Brabant den 6 September 1905, bevat

voor het arrondissement	Brussel	4585	gezworenen,
voor het arrondissement	Leuven	524	gezworenen,
voor het arrondissement	Nijvel	340	gezworenen,
		_____	gezworenen,
	te zamen	5449	gezworenen,

Men vereenige, langs den eenen kant, de Franschsprekende burgers van het arrondissement Brussel met die van het arrondissement Nijvel en, langs den anderen, de Vlamingen van het eerste arrondissement met de Vlamingen van het arrondissement Leuven, en men geraakt tot den uitslag dien wij zooeven bedoelden.(1)

De leeken, die op de lijst van de jury voorkomen, worden daartoe aangewezen, ofwel door de betaling van een bepaalden cijns ofwel door eene bij de wet voorgeschrevene bekwaamheid.

Aan allen stelt de wet de volgende voorwaarden: zij moeten Belgen van geboorte zijn, zoo niet het volle inboorlingschap verkregen hebben; zij moeten de burgerlijke- en staatsrechten bezitten en den leeftijd van dertig jaren bereikt hebben. (art. 97 R.O.)

De cijns-gezworenen in Brabant zijn de burgers, welke op de kiezerslijsten gebracht zijn en, in de hoofdstad 250 fr. en, in de andere gemeenten 170 fr., aan de Staatskas, in rechtstreeksche belastingen, betalen.

De bekwaamheid-gezworenen zijn: de leden der Kamer van Volksvertegenwoordigers en de leden der provinciale Staten, de burgemeesters, schepenen, gemeenteraadsleden, secretarissen en ontvangers der gemeenten van 4000 zielen en

(1) Wij verzenden naar een artikel verschenen in het *Nederlandsch Museum,* 1891, blz. 1 en volgende.

daarboven[1], de meesters in de rechten, de doctors in de genees- en heelkunde, in de wetenschappen en in de letteren, de ingenieurs, de notarissen en pleitbezorgers, de Staatspensionarissen welke eene lijfrente van ten minste 1000 fr. genieten.

Doch men verlieze niet uit het oog, dat een aantal personen of ontzet zijn van het recht om als gezworenen op te treden of daartoe onbekwaam zijn.

Daarenboven, de wet, uit vrees voor het misbruik van invloed of voor storingen in de openbare diensten, verklaart onbestaanbaar het zijn van gezworene met de uitoefening van hooge bestuurs- of gerechtelijke ambten, met de waardigheid van ministers der eerediensten, met de hoedanigheid van militairen in werkelijken dienst. Deze gronden zijn bestendig, terwijl andere zich beperken tot het enkel geval waaruit de onbestaanbaarheid voortspruit: zóó bepaalt de wet dat niemand gezworene kan zijn in de zaak, waarin hij als officier van gerechtelijke politie, als getuige, tolk, deskundige of partij heeft gehandeld.

Voorts worden ontslagen: zij die den leeftijd van 70 jaren bereikt hebben, de genees- en heelkundigen die hun beroep werkelijk uitoefenen; alsook tijdelijk 1° de leden der wetgevende Kamers en der provinciale Staten, gedurende den zittijd dezer lichamen, 2° de burgers die aan de tot hen gerichte oproepingen beantwoord hebben, gedurende de volgende zittijden van het loopend jaar en gedurende het jaar daarna.

Eindelijk, daar de samenstelling van de jury de waarborg eener goede rechtsbedeeling is, wordt de oorspronkelijke door de bestendige deputatie opgestelde lijst, door ziftingen tot een vierde ingekrompen; en uit deze gesmoltene lijst worden alle drie maanden de namen van 30 burgers geloot, welke de gezworenen-bank voor iederen zittijd van het Hof van Assisen

(1) In het arrondissement Brussel zijn er volgens de optelling van 1900 niet min dan 28 gemeenten welke meer dan 4000 inwoners bevatten; in het arrondissement Leuven, slechts 8. Deze getallen zijn voorzeker sedert dien tijd aangegroeid.

uitmaken; bij die 30 burgers voegt men er dan nog 4 andere, welke de stad bewonen waar het Hof van Assisen zijnen zittijd houdt en welke, bij ontstentenis van den een of den ander der 30 eersten, zijne plaats invullen.

Men heeft berekend dat, om geregeld eene gezworenenbank te kunnen samenstellen, de oorspronkelijke lijst ten minste de namen van 1000 burgers moet dragen. Welnu, er bestaat geene vrees dat het cijfer van 1000 burgers in Brabant niet zou bereikt worden.

Indien het zoo is, en de statistiek laat niet toe het te betwijfelen, dan is het vraagstuk opgelost, en is de inrichting van een Vlaamsch Hof van Assisen, te Brussel, nakend.

In overeenstemming met deze denkbeelden, schrijft M^{r} Juliaan van der Linden, - namens de middel-afdeeling der Kamer van Volksvertegenwoordigers, in zijn verslag over de begrooting van het Ministerie van Justitie voor het dienstjaar 1906, - na het beruchte proces dat onlangs voor het Hof van Assisen van Brabant afgeloopen is, in herinnering te hebben gebracht: ‘Wat de rechtspleging voor het Hof van Assisen aldaar betreft, bestaat er geene andere wettelijke bepaling dan het art. 14 der wet van 1889. De behandeling heeft aldaar plaats, zooals gebleken is in de zaak waarvan zooeven gewag werd gemaakt, zonder inachtneming der hoofdzakelijke waarborgen ten opzichte van het recht der beschuldigden.

Wat ware er noodig? Het is noodig dat, in elk stadium van het onderzoek, de verklaringen der getuigen in de door hen gebezigde taal aangeteekend worden; dat de verdachten verhoord worden door magistraten welke volkomen in staat zijn dezelve te begrijpen; dat de beklaagden gedagvaard worden in hunne eigene taal; dat bij de rechtbank te Brussel, welke tegenwoordig 3 strafkamers telt, eene Vlaamsche kamer ingericht worde, juist zooals de correctioneele kamer van het Hof, die in twee afdeelingen gesplitst is, eene Vlaamsche afdeeling bezit.

Het is, eindelijk, noodig dat er eene tweede reeks gezworenen aangeduid worde, voor welke er, volgens de omstandigheden, eene crimineele rechtsvervolging zou kunnen

ingericht worden, zooals in de provinciën Antwerpen, Limburg, Oost- en West-Vlaanderen.

Een zeker aantal dezer maatregelen, bijv. die welke het vóóronderzoek en de dagvaardingen betreffen, kunnen door middel van een ministerieël omschrijven worden verwezenlijkt.

De inrichting eener Vlaamsche correctioneele kamer hangt af van den goeden wil van den voorzitter der rechtbank.

De wijziging, betreffende het Hof van Assisen, zou door eene wet behooren ingevoerd te worden.'

III.

Het gebeurt niet zelden dat er te Brussel, voor het Hof van Beroep, wiens rechtsgebied zich uitstrekt over de provinciën Antwerpen, Brabant en Henegouwen, strafzaken aangebracht worden, welke uit deze laatste provincie, alsmede uit het arrondissement Nijvel, voortkomen en waarin Vlamingen betrokken zijn. Terwijl in eersten aanleg deze zaken door bemiddeling van een tolk worden behandeld, worden zij in beroep aan de Vlaamsche kamer ingedeeld.

Waarom zouden, bij het eerste onderzoek, de gedingen, waarin Vlamingen als beklaagden te recht staan, zelfs in de Waalsche arrondissementen Bergen, Charleroi, Doornijk en Nijvel, niet in het Vlaamsch plaats hebben?

Immers de Walen genieten wel, overal in het Rijk, het voorrecht, in hunne eigene taal berecht te worden, ook al geldt de regel dat, in de Vlaamsche gewesten, de territoriale taal door den strafrechter over het algemeen wordt gebruikt. Wij juichen het toe, dat de Vlaamsche magistraat recht spreekt om het even in de eene of in de andere der beide landstalen; de Walen zijn even zoo wel t'huis in Vlaanderen als in het Walenland, en het is goed dat het ook zoo zij.

Maar ware er geen middel om hetzelfde voordeel te verschaffen aan onze landgenooten, die zich in het Walenland met der woon vestigden en de taal hunner nieuwe omgeving niet aanleerden, ofwel die in Waalsche arrondissementen een

streepje grond bewonen dat eigenlijk tot den Vlaamschen bodem behoort?

In het arrondissement Nijvel zijn er enkele gemeenten, zooals Beauvechain, Clabeek, Court St. Etienne, Eigen-Brakel, Quenast, Ter Hulpen, Tweebeek, Waterloo, Waver, waar er eenige Vlaamsche huisgezinnen verblijven. Tegen 153,507 Walen die het arrondissement bewonen, zijn er 6940 Vlamingen, die of uitsluitend Vlaamsch spreken of tevens Vlaamsch en Fransch machtig zijn.

In de provincie Henegouwen, treffen wij, in elk rechterlijk arrondissement, een niet onaanzienlijk getal Vlamingen aan, dat nog steeds vermeerderd wordt door de Vlaamsche arbeiders die aldaar tijdelijk werk zoeken.

In het arrondissement Zinik dat, in rechterlijk opzicht, met het arrondissement Bergen verbonden is, leeft er eene oorspronkelijk Vlaamsche bevolking te Edingen, Lettelingen, Marcq, St. Pieters Kapel en Steenkerk; daarenboven verblijven er vele Vlamingen te La Louvière. Het geheele rechterlijk arrondissement Bergen omvat alzoo 21,285 Vlamingen en 354,071 Walen.

In het arrondissement Charleroi zijn er wel geene Vlaamsche gemeenten, doch het getal gevestigde Vlamingen bereikt 23,072 tegen 454,915 Walen.

Van de rechtbank Doornijk hangt het kanton Tweebeek af, gelegen in het arrondissement Ath, waarin onderscheidene gemeenten, namelijk Ellezelles, Everbeek en Vloebeek eene nogal aanzienlijke menigte Vlamingen tellen. Elders hebben zich vele Vlaamsche huisgezinnen in het arrondissement Doornijk gevestigd. In het gebied dezer laatste rechtbank, treffen wij alzoo eene Vlaamsche bevolking aan, welke beloopt op 11,682 zielen, benevens de uitsluitende Waalsche bevolking welke er 224,969 telt.

Zijn de Vlamingen, welke deze Waalsche landstreken bewonen, van het grondwettelijk recht verstoken om in hunne eigene taal berecht te worden? Wij zijn van meening dat het niet veel moeite zou kosten om hun, in opzicht van taal, voldoening te verschaffen.

Het Hof van Cassatie heeft het recht om, uit hoofde van openbare veiligheid of rechtmatige verdenking, eene strafzaak van den rechter, bij wien zij aanhangig is, naar een anderen van dezelfde hoedanigheid te verwijzen; hetzelfde geldt na vernietiging van een vonnis of een arrest, in bepaalde gevallen van bloed- of aanverwantschap van een der pleiters met de leden van het rechterlijk college, alsmede in geval van jurisdictie-regeling.

Elders zien wij dat, bij verhindering of onstentenis van een politie-rechter en van zijne plaatsvervangers, de rechtbank van eersten aanleg, in wier rechtsgebied de politie-rechtbank gelegen is, de partijen naar den politie-rechter van het naastbij gelegen kanton verwijst.

Kan een maatregel van denzelfden aard niet genomen worden, ingeval een Vlaming, in een Waalsche streek vervolgd, wenscht te verschijnen voor rechters die hem, zonder den bijstand van een tolk, kunnen begrijpen? Tengevolge der gemakkelijke spoorwegverbindingen schijnen Leuven, Brussel en Oudenaarde als van natuur aangewezen om wederzijds de Vlamingen van Charleroi, Bergen en Doornijk te berechten.

Wij geven geen bepaalden vorm aan deze denkbeelden, welke van naderbij dienen overwogen te worden, doch welke ons van aard schijnen om, zonder eenige storing in het rechterlijk leven en zonder eenige schending van eens anders rechten, den Vlamingen eene rechtmatige voldoening te verleenen.

IV.

Het gebruik der Nederlandsche taal in burgerlijke zaken werd door de wet nog niet geregeld; en uit dezen toestand spruiten botsingen voort welke, met gemeen overleg, kalmte en bedaardheid, zouden kunnen vermeden worden.

De krijgsraad van Brabant heeft daaromtrent een aanbevelenswaardig voorbeeld gegeven. Uitgenoodigd door den auditor-generaal om de vonnissen in het Vlaamsch op te stellen, wanneer de beklaagden geene andere taal begrijpen, besliste de krijgsraad:

‘Art. 44, 47 en 50 der wet van 15 Juni 1899 hebben slechts de samenstelling van den krijgsraad en van de rechterlijke commissie vastgesteld; en er blijkt daar alleen uit, dat de wetgever het voornemen heeft, in een volgend wetsontwerp, het gebruik der Vlaamsche taal ter terechtzitting te regelen; doch dit voornemen werd tot heden nog niet ten uitvoer gelegd, en bezit dus tegenover art. 23 der grondwet de kracht eener stellige wetsbepaling niet; bijgevolg bestaat er voor den krijgsraad geene wettelijke verplichting om, in Vlaamsche zaken, vonnissen in het Vlaamsch uit te spreken. Niettemin is het billijk, in het belang eener goede rechtsbedeeling, de Vlaamsche taal in het vonnis te gebruiken, wanneer de betichte slechts deze taal verstaat.’(1)

Door welwillendheid, door wederzijdsche toegevingen, is er veel te verkrijgen, vooraleer eene wettelijke regeling tusschenkome.

Wij willen nog de aandacht vestigen op een punt van het allerhoogste belang, welk niet voldoende schijnt opgemerkt te zijn geworden.

Gedurende de bespreking der wet van 4 September 1891, stelde de Minister van Justitie, Mr. Le Jeune, voor, bij de wet op de rechterlijke organisatie een art. 207bis te voegen, in dezer voege vervat: ‘Het belet begrijpt namelijk de onkunde der taal, waarvan de kennis tot de vervulling der ambtsbezigheden noodzakelijk is’; en hij drukte op de beteekenis van het wettelijk voorschrift in de volgende bewoordingen: ‘Om het geding van een Duitscher te kunnen berechten is het niet noodig dat men Duitsch kenne; de wet vereischt het niet en zij laat aan den rechter toe den bijstand van een tolk in te roepen. Met het Vlaamsch is het anders gelegen, en de verhindering, door het wetsvoorstel voorzien, zal zich allengs ten opzichte van het Vlaamsch voordoen. Het amendement voorziet het uitdrukkelijk, ten einde de moeilijkheden op te heffen welke de samenstelling der kamers van het Hof zou

(1) Belgique Judiciaire, 2 November 1905, blz. 1167.

kunnen meebrengen, o.a. in het geval voorzien door het 2de lid van art. 17bis der wet van 3 Mei 1889'(1)

Is het op dien weg niet dat men dient voort te gaan? De onkunde der Nederlandsche taal is, in de omstandigheden voorzien door art. 207bis R.O., een wettelijke verhindering om tijdelijk den dienst waar te nemen, wanneer de partijen verzoeken dat van de Nederlandsche taal gebruik worde gemaakt voor de behandeling der zaak. Daardoor worden alle ergerlijke tooneelen, opschuddingen en woelingen voorkomen. De wet op de rechterlijke organisatie voorziet, in hare art. 201 en volgende, de maatregelen welke zullen genomen worden, ingeval een der rechterlijke ambtenaren verhinderd is; onder de wettelijke verhinderingen wordt nu begrepen de onkunde der Nederlandsche taal, waarvan de kennis tot de vervulling der ambtsbezigheden vereischt wordt.

Doch, om het vraagstuk volledig op te lossen, heeft de Bond der Vlaamsche juristen, uitgaande van het vruchtbaar denkbeeld der splitsing van de rechterlijke colleges in Fransche en in Vlaamsche afdeelingen, eene wetsvoordracht opgesteld, welke geene tegenkantingen schijnt te zullen ontmoeten.

De voorgestelde regeling luidt als volgt:

1. - In ieder rechtscollegie van het Vlaamsche land, met inbegrip van de Rechtbanken en van het Beroepshof, als mede van het Beroepshof van Luik wordt ieder jaar ten minste één Kamer voor burgerlijke en handelszaken samengesteld uit leden die de Nederlandsche taal machtig zijn.

2. - Het geding wordt naar de Vlaamsche Kamer verzonden:

A. Indien een der partijen verklaart te willen gebruik maken van haar recht in het Nederlandsch te pleiten.

B. Van ambtswege.

1° Indien de dagvaarding of het verzoekschrift in de Nederlandsche taal is opgesteld.

2° Indien het geldt het beroep van een in eersten aanleg voor een Vlaamsche kamer behandelde zaak.

(1) Zittijd van 1890-91. Kamer van Volksvertegenwoordigers, blz. 1464.

3° Indien de partijen gebruik maken van geschriften in de Nederlandsche taal opgesteld.

4° Indien de aard van de zaak zulks vereischt of indien ter terechtzitting voor een andere kamer blijkt dat de zaak voor de Vlaamsche kamer had behooren verzonden te worden.

3. - Wanneer beide partijen van de Vlaamsche taal gebruik maken, moet de geheele proceduur, met inbegrip van het advies van het Openbaar Ministerie en de beslissingen, in de Nederlandsche taal geschieden.'

Het reeds vermeld verslag, door M^r^ Juliaan van der Linden uitgebracht, bevat daaromtrent de hierna volgende toelichting:

'De noodzakelijkheid openbaart zich ook om het gebruik der talen in burgerlijke zaken te regelen.

Art. 23 der Grondwet bepaalt: "Het bezigen der in België gebruikte talen is aan eigen verkiezing overgelaten; het kan niet dan door de wet worden geregeld, en alleen voor de akten van de openbare overheid en voor de gerechtelijke zaken."

Het bezigen der landstalen werd voor de burgerlijke gedingen nog niet wettelijk geregeld.

Daaruit volgt dat alles aan het toeval wordt overgeleverd.

De partijen, de pleiters, de rechters kunnen hun recht inroepen, en de strijdigheden zijn onvermijdelijk. In grondbeginsel nochtans, moet men aannemen dat het recht der partijen de voorkeur moet verkrijgen, want het is voor haar dat het gerecht werd ingesteld.

Feitelijk verschijnen, in de Vlaamsche gewesten, de partijen in persoon voor het vredegerecht en voor de handelsrechtbanken, en drukken zich aldaar uit in de eenige taal welke zij kennen; voor de burgerlijke rechtbanken, waar zij door verplichte bemiddelaars vertegenwoordigd zijn, gebeurt het dat zij aan deze laatsten het bezigen harer spraak opleggen hetzij voor het opstellen der akten van het rechtsgeding hetzij voor de pleidooien.

Niettemin zullen én het advies van het openbaar ministerie én het vonnis vervat zijn in de door de rechtbank verkozene taal, ook al verschilde zij van die welke door al de te recht staande partijen werd gebezigd.

In den loop van het geding, worden de antwoorden op het verhoor over vraagpunten, alsmede de getuigenissen, ook al worden zij beide in het Vlaamsch afgelegd, nochtans in het Fransch opgeteekend, en daarna, bittere spotternij, opnieuw uit het Fransch in het Vlaamsch overgezet, vooraleer te worden onderschreven. In de Vlaamsche gewesten komt het voor dat, voor het beter inzicht des rechters, de in het Vlaamsch overgelegde stukken in het Fransch worden vertaald.

Deze toestanden zijn in overeenstemming met de grondwettelijke beginselen, zoolang de wet niet zal tusschengekomen zijn. Niemand zal betwisten, dat dit abnormaal is en dat de wet dient tusschen te komen.

Weliswaar, kan men verhopen, dat eens daags, in al de deelen van het land, de gegoede standen, welke tot de magistratuur en de balie leiden, de beide landstalen zullen kennen, eu de taalkwestie haar verbitterend karakter zal verliezen.

Niet alleen zal onze nationaliteit daardoor de hoedanigheden van beide stammen ontwikkelen, maar ook meer gehechtheid en meer kracht winnen.

In afwachting, schijnt het oogenblik gekomen om de strijdvragen, welke opgerezen zijn, te regelen door het neerleggen van een wetsvoorstel welk, alleen door het rechtsgevoel ingegeven, in iedere rechtbank van het Vlaamsche land en voor de Hoven van Beroep, de inrichting van ten minste ééne kamer zou verzekeren, mits zoodanige voorwaarden dat het recht van allen er volkomen zou geëerbiedigd worden.’

Daarmee hebben wij een algemeen overzicht geleverd van hetgeen wij ons voorgesteld hadden te beschrijven; wij moeten het aan de toekomst overlaten of daaraan nog verbeteringen zullen toegebracht worden. Alles laat verhopen, dat het spoedig zal gebeuren en dat de Vlamingen weldra hun volle recht op taalgebied, in gerechtszaken, zullen erlangen.

H. DE HOON.

De electrische Gloeilampjes.

Bij de studie der electrotechniek is het vraagstuk der electrische gloeilampjes wel een der voornaamste, omdat het vooral aantoont hoe men door nieuwe toepassingen van vroeger gekende proeven tot nieuwe uitvindingen en verbeteringen is gekomen.

Algemeen weet men, dat Grove in 1840 het gloeien van platina draden tot licht wilde gebruiken. Deze proeven werden in 1845 door Starr herhaald en om de oxydatie, die bij gloeiing ontstaat, te vermijden, bracht hij den draad in glazen klokjes, waarin nadien het luchtledige werd gemaakt. Op het aanraden van Peabody, kwam Starr naar Engeland, deed proeven, die schijnt het, zeer goed gelukten, nam brevetten, keerde naar Amerika terug, doch werd aan boord op de terugreis vermoord.

King, een zaakwaarnemer, die Starr vergezelde en die men zelf van de moord verdacht, wilde de brevetten exploiteeren, doch Peabody ontnam hem zijnen steun en verdere proeven werden niet gedaan.

In 1845 had ook de Changy, een Fransch ingenieur der mijnen, die in Belgischen dienst was, op het aanraden van Jobbard, bestuurder van het ‘Musée d'Industrie’ te Brussel, proeven genomen met zeer dun geslepen stukjes retortenkool, die hij in klokjes tusschen platinadraden in den sluitdraad van eenen electrischen stroom bracht. In de klokjes maakte hij ook het luchtledige. De Changy had vele moeilijkheden om homogeene stukjes retortenkool te vervaardigen. De staafjes braken gemakkelijk, waren te poreus en om de poriën te vullen liet de Changy de stukjes kool gloeien nadat zij in suikersiroop of in hars waren gedompeld geweest.

Later beproefde de Changy nog platina en kool met platina omwonden, doch de uitkomsten beantwoordden niet aan

de verwachtingen. De Changy verloor allen moed, vooral wanneer in 1858 eene commissie der Fransche Academie van wetenschappen, die gelast was zijne proeven te onderzoeken, verklaarde dat de Changy geen aanspraak kon maken op den naam van wetenschappelijk man, omdat hij geenen volledigen uitleg wilde geven, vóor dat zijne brevetten genomen waren.

Van 1858 tot 1878 werd zeer weinig vooruitgang gedaan. Wel trachten in 1874 twee Russische natuurkundigen, Lodyguine en Koskoff, eene gloeilamp te verspreiden, die zij vervaardigd hadden, doch hunne pogingen mislukten en verdere pogingen door Bulingin, Kohn en Fontaine gedaan, leidden evenmin tot eenen goeden uitslag.

Nadat Sawyer en Mann in 1878 beproefd hadden verkoolde kleine hoefijzervormige stukjes karton als gloeilichaampjes te gebruiken, met ze in luchtverdunde klokjes te plaatsen, en Hirman Maxim bewezen had, dat om de verbanding te verminderen en dus den levensduur te vermeerderen de kooldraadjes in vluchtige koolwaterstofverbindingen moesten branden, herhaalde Edison al de proeven op het aanraden van John Draper, die toen leeraar van natuurkunde te New-York was.

Edison bemerkte alras, dat de meeste zijner voorgangers niet geslaagd waren, omdat het luchtledige dat men met de gewone luchtpomp bekwam, te veel lucht en dus zuurstof voor oxydatie overliet, en hij verving de luchtpomp door de pomp van Sprengel, die pas in Duitschland uitgevonden was.

Edison trachtte ook eerst gloeilampen met platina te maken, doch die poging mislukte. Hij ondervond dat platina te broos werd na herhaalde gloeiing en van vorm veranderde door de hoogere temperatuur van den electrischen stroom. Hij wilde alsdan platina vervangen door iridium, een zeer zeldzaam metaal, dat vooral als bijmetaal met platina gevonden wordt, maar het smeltingstemperatuur van iridium $+1950^{o}$, (platina smelt op $+1775^{o}$) bleek nog te gering te zijn.

Toen beproefde Edison verkoolde plantenvezels.

Bijgestaan door Batstelor en Moser en vooral op aanraden van den kruidkundige Segador, werden de verkoolde vezels

van een groot aantal planten beproefd en die eener bambousoort van Japan de beste gevonden.

De electrische gloeilamp was ontdekt. De vorm, die Edison haar gaf, werd nadien weinig gewijzigd. Het was een glazen peervormig klokje, waarin het luchtledige gemaakt was. Langs onder is het klokje gesloten door eenen glazen stop waaruit aan twee nikkelen draadjes de verkoolde vezel komt. Bij het doorgaan van die draden in den glazen stop is een gering gedeelte platina, omdat platina nagenoeg hetzelfde uitzettingscoefficient heeft als glas en er alzoo bij uitzetting en inkrimping van platina en glas tusschen beide stoffen geene ruimte zou kunnen gevormd worden, langs waar de lucht zou kunnen binnendringen. Aan de stukjes platina komen dan koperen draden, die buiten het klokje aan twee andere geelkoperen stukken verbonden worden, waarvan het eene in schroef met het onderste contactstuk den stroom sluit (socket Edison) of door twee contactstukken in ressort de verbinding voor den electrischen stroom gegeven wordt (socket Swann).

Toen Edison zijne lamp gevonden had werden verschillende patenten voor de fabrikatie van gloeilampjes genomen. Lane Fox nam in plaats van bambouvezels, vezels van hondstand (Chiendent, Cynodon dactylon) eene gemeene grassoort, die ook hier in onze velden als puin bekend is.

Swam nam katoendraden, die verkoold werden, nadat zij in zwavelzuur waren gedompeld.

Maxim nam reepels Bristolkarton in plaats van vezels. Hij verkoolde de reepel in M tusschen twee stukjes gietijzer.

Sedert 28 jaar is de techniek der gloeilamp zeer veranderd. In de meeste fabrieken wordt het gloeilichaampje niet meer uit natuurlijke vezels, maar wel uit kunstmatige vezelstof vervaardigd.

Om die kunstmatige vezelstof te verkrijgen, lost men katoen op in eene chloorzinkoplossing. Bij drukking wordt de oplossing door trechtervormige gaatjes tot draadjes in alcohol gebracht. Alcohol ontneemt aan de vezelstof het water en de gevormde draden worden op eenen cilinder gerold. Zij worden gedroogd en nadat zij matglazend zijn tot lengte gesneden en

in kroesen tusschen koolpoeder of plombagine gedurende 24 uren verkoold.

Thans lost men katoen op in koperammoniuur en ontneemt men het overtollige water door zwavelzuur.

Als het kooldraadje klaar en verbonden is in het klokje aan de nikkeldraadjes, laat men het eerst gloeien in koolwaterstofgas. Dit gas wordt ontbonden en de kool zet zich neder op het draadje, daar waar het het meeste gloeit, waar het dus het dunste is en waar het dan ook het meest moest versterkt worden. Automatisch wordt de stroom uitgeschakeld, wanneer de draad de noodige dikte heeft verkregen en het te vormen lampje den noodigen weerstand aanbieden zal om de bepaalde hoeveelheid electriciteit op te nemen.

Het luchtledige wordt nadien gemaakt van 0.1 tot 1 millioenste deel der hoeveelheid lucht, die er bij de gewone luchtsdrukking aanwezig is. Daarna houdt men op en met het mengsel van Magliani, phosphoor- en jodiumverbinding, wordt het luchtledige nog vollediger gemaakt. In het klokje wordt op voorhand een druppeltje der verbinding gebracht, door eene genster wordt zij vervluchtigd, en de gevormde gassen brengen door hunne overgroote verbindingskracht voor zuurstof eene verdere verdunning te weeg.

Volgens de spanning van den stroom, die tot het gloeien der draden zal gebruikt worden, vervaardigd men lampen voor 2 tot 220 volts. Men gaat niet boven 220 volts omdat bij gewone lichtsterkte de draad te lang en te dun zou worden en dan ook het uitstralingsvermogen zeer zou verminderen.

Bij gelijke spanning zijn voor een grootere lichtsterkte de draden dikker en korter. Vroeger vervaardigde men wel gloeilampen voor honderd en twee honderd normaalkaarsen; thans zijn zij gewoolijk van 5, 8, 16, 25, 32 zelden van 50 kaarsen en kunnen zij op eene normale spanning van 65, 110 of 220 volts geschakeld worden.

De kooldraadgloeilampjes waarvan wij tot hiertoe spraken nemen meest altijd gemiddeld 3 tot 3,5 volts per normaalkaars, zoodat men bij eene paardenkracht (theoretisch 736 watts

praktisch 660 watts) slechts 200 normaalkaarsen bekomt, wat ongeveer gelijkstaat met 12 lampen van 16 normaalkaarsen.

Die geringe opbrengst, slechts 2% van de aangewende kracht voor de voorbrenging van electriciteit, de duurte der eerste gloeilampen (wij betaalden in 1884 nog 8 fr voor eene gloeilamp, thans kost zij per stuk genomen nog 0.55 en in het groot 0.40 fr.), de uitvinding van Auer om bij het gaslicht de gloeiïng van aardmetalen te gebruiken, vertraagden de uitbreiding van het gebruik aan gloeilampjes en dus ook van het electrisch licht.

Vele pogingen werden gedaan om voor de gloeiïng andere lichamen te gebruiken. Het best is wel ze in chronologische orde neder te schrijven.

Jablockoff, een Russische natuurkundige, die te Parijs verbleef, had gevonden, dat sommige stoffen en vooral magnesiumoxied de eigenschap had, eenen grooten weerstand aan den electrischen stroom te bieden maar dat die weerstand verminderde, naarmate de stof verwarmd werd, doch toch nog voldoende was om het lichaam in staafjes gebracht tot gloeiing te brengen.

De gasnetjes of kousjes van Auer zijn netjes in zijden, linnen of katoen, die doordrengt zijn met een brei van oxiden van zeer zeldzame metalen, vooral zirconium en die bij gloeiing door een weinig gas een groot lichtverspreidingsvermogen hebben.

Prof. Nernst van Göttingen verbond beide principen, hij nam staafjes van magnesiumoxied, drengte ze met zirconiumverbindingen, bracht ze in den electrischen stroom en verwarmde ze. Na eenigen tijd was de verwarming voldoende om den electrischen stroom door te laten, de staafjes werden gloeiend en door de aanwezigheid van zirconiumoxied verspreidde het staafje een schitterend licht. De moeilijkheid was het staafje te verwarmen. Korten tijd na de ontdekking werd die moeielijkheid eenvoudig opgelost met den stroom door eene spiraal te leiden waarop eene tweede spiraal in platina tot gloeiing kwam. De spiraal verwarmde het staafje en als dit voldoende verwarmd was om op zijne beurt door de electriciteit

gloeiend te worden, werd de spiraal automatisch uitgeschakeld. Met eenen voorgeschakelden weerstand konden de lampjes op 110 doch beter nog op 220 volts gebruikt worden.

De A.E.G. van Berlijn, die de brevetten van Prof. Nernst exploiteerde, verandert sedert 1900 zeer dikwijls, misschien wel te dikwijls, den vorm der Nernstlampen doch het ongename van het gebruik, het wachten van eenige oogenblikken, somtijds wel een paar minuten, voordat men licht krijgt, wordt ruimschoots vergoed door de uitsparing in electriciteit, want er wordt slechts nog 1.5 watts per normaalkaars gebruikt.

Aangelokt door het overgroot gebruik der gloeilampjes en wellicht nog meer door de aanzienlijke som (vijf millioen fr.) die Prof. Nernst van de A.E.G. ontvangen had, werden nu van alle kanten proeven gedaan en op zeer korten tijd werden vele brevetten genomen, waarvan weinige nochtans eenen voldoenden uitslag opleverden.

Eigenaardig mag het heeten, dat de uitvinders de vroegere proeven van de Changy en anderen herhaalden en draadjes wilden bekomen uit moeilijk smeltbare metalen, waarvan de gewinning langs scheikundigen, electrolytischen en mekanischen weg vrij grootenvooruitgang had gedaan.

Op zeer korten tijd ontstonden er drie typen van lampen: Osmium-, Tantal- en Wolframlampen.

D^{r} Auer von Welsbach, de uitvinder van de gasgloeikousjes, kwam de eerste op het gedacht een metaal te zoeken dat weerstand bieden kon aan de hoogste temperaturen en dat terzelfder tijd voldoenden weerstand bood om gloeiend te worden en licht te verspreiden. Osmium is weinig smeltbaar. Ongelukkiglijk doet osmium zich slechts voor als een kristalachtig poeder, dat zeer sponsachtig is, en koud en broos is als men het langs electrischen weg in de boogvlam verkrijgt. D^{r} Auer kwam er toe eenen geleidbaren draad te bekomen, die de koolvezel in de gloeilamp kon vervangen. Van 3 volts per normaalkaars daalde het verbruik op 1.45 volts, en dit gedurende 700, 1000 en zelfs 1200 uren.

Proeven door D^{r} Auer gedaan, bewezen dat na 1500

uren eene lamp slechts 12% van hare eerste lichtsterkte verloren had en dat het wattsverbruik slechts 1,7 per normaalkaars bedroeg.

De weerstand aan de electriciteit was nochtans zeer gering, men was verplicht twee gebogen draden in iedere lamp te brengen en wijl men dan nog enkel eene spanning van 20 tot 50 volts bekwam, moest men verscheidene lampjes in serie op eene stroom van 110 volts koppelen.

De osmiumdraad is nog zeer broos, bij eene zeer geringe schok breekt de draad, en men is door de te groote uitzetting verplicht niet alleen den draad in twee knoopjes te leiden, maar ook de lamp in vertikalen richting te hangen.

Tantal werd als gloeilampmateriaal door de heeren D^{r} F. von Bolton en D^{r} Feuerlein, bestuurders der fabriek van Siemens & Halske te Charlottenburg aangewend.

Zij hadden nochtans eerst proeven met vanadium en niobium gedaan, doch tantaal dat tot dezelfde familie behoort en 2300^{o} voor smeltingspunt heeft, gaf de beste uitslagen.

Tantal komt onder den vorm van zuurstofverbindingen, Columbine en Tantalite, zeer veel voor in de natuur. Nochtans is het vrijmaken van het metaal zeer moeilijk. Tantal heeft als soortelijk gewicht 16,6 en is zoo hard dat het tot draden van 35 duizendsten millimeter kan getrokken worden. Aan de breuk biedt het den grootsten weerstand, aan eenen draad van 5 hondersten $^{m}/_{m}$ kan nog een gewicht van 350 gr gehangen worden. De weerstand, die het koud aan electriciteit biedt, is ongeveer tienmaal grooter dan bij koper en bij vervorming neemt die weerstand merkelijk toe.

Daar men het in zeer dunne draden kan bekomen, leent het metaal zich gemakkelijk om lampjes te maken die bij 110 en 120 volts branden, en waarvan de lichtsterkte 50, 25 en 16 normaalkaarsen bedraagt.

De normaaltijpe van 25 kaarsen, die bij 110 volts brandt gebruikt 1.5 volt per kaars, de helft der gewone gloeilampjes, en bestaat uit eenen draad van 650 $^{m}/_{m}$ lengte bij 5 hondersten

mm. doormeter. De hoeveelheid draad is zoo gering, dat men voor 45000 duizend lampen slechts een kg. tantaal moet gebruiken.

De lamp heeft ook den gewonen peervorm. Om de lange draden in de peer te brengen zijn er aan eene centrale glasstaaf twee vastgesmolten glaslenzen in dewelke schermende nikkelhaakjes gesmolten zijn. Tusschen die haakjes is de draad van onder naar boven in zigzag gespannen en de twee uiteinden zijn met het hulsel der lamp in verband voor stroomopname.

De helderheid der lamp neemt nochtans veel af. Zij wordt thans aan 2,50 Mk. het stuk verkocht. In vergelijking met de koolvezellamp, die slechts 0.55 fr. kost, doet men op den stroom voor 500 uren verbruik eene besparing van 6.25 fr. wat reeds zeer belangrijk is, wanneer vele lampjes gebruikt worden. Het licht is daarbij wit en de lamp is zeer versierend.

In 1903 hadden Dr. Alexander Just en de ingenieur Frans Hanaman reeds bemerkt dat wolfram in den zuiveren toestand best geschikt was als gloeilampmateriaal en toen namen zij reeds brevetten om lampen in wolframdraden te vervaardigen. Sedert dien zijn bij iedere nieuwe ontdekking met de Vereinigte Elektrizitäts Aktiën Gesellschaft Tbjpert eene reeks brevetten in de meeste nijverheidslanden gevraagd en verkregen.

Wolfram, ook tungstène genaamd, dat de scheikundigen vroeger onder den naam van scheelium kenden, vindt men in een groot aantal ertsen, voornamelijk daar waar tin gevonden wordt. Het belangrijkste is wolfram of wolframite dat een ijzermangaantungstaat is en dat bijzonder in Cornwallis, Saxen en Bohemen gevonden wordt.

Het zuiver metaal is zeer moeielijk smeltbaar en daarom is het vooral mogelijk geweest uit het metaal lampen te vervaardigen, die bij eene zeer groote uitsparing, zeer lang kunnen gebruikt worden.

Volgens de uitvinders der lamp zou wolfram, dat geene waterstof bevat, volledig onsmeltbaar zijn.

Praktische proeven, die gedaan werden, hebben den verbazenden uitslag opgeleverd dat wolfram op de hoogste temperaturen, die men tot nu toe bekomen heeft, verdampt zonder op voorhand te smelten. Wolfram zou dus deze eigenschap gemeen hebben met kool, met dit verschil nochtans dat de verdampings-temperatuur hooger ligt dan bij kool.

Just en Hanaman vervaardigen reeds draden voor lampen van 32 normaalkaarsen, die bij 110 volts branden.

De duur der lamp is vooral merkwaardig. Eene lamp van 40 normaalkaarsen die 1 watts per kaars gebruikte, brandde ongeveer 1500 uren, en hare lichtsterkte nam niet af. Veranderingen in de spanning hebben geenen invloed op den levensduur.

Daar de weerstand gering is moeten nochtans verschillende draden in eene lamp gebracht worden en daarom moet ook de lamp in eene zekere richting hangen.

Deze lamp is tot nu niet in den handel, doch zal, indien geene nieuwe uitvindingen er de waarde van verminderen, eenen grooten invloed op het gebruik van het electrisch licht hebben.

D^{r} F. BOONROY.

Nederlandsche Letterkunde.

H. Teirlinck: *De Doolage. Uitg. Meindert Boogaerdt Jun.*, *Rotterdam.*

Dit is een boek van zwakke, schamele zielen, die in de maling hunner hartstochten strompelen en zinken evenals afgedwaalde zwervers in de sompige drabgronden eener ‘doolage’. Een boek van schrijnend leed, trouw geschilderd, en overstraald door den hoogen zonnegloed van Teirlinck's oorspronkelijk dichtergemoed.

Wij lazen en herlazen met onverdeeld genot de novelle *Het Wiel*, een der volledigst mooie, zoo in opzicht van inhoud als van vorm, waarmede Teirlinck ons totnogtoe begiftigde. Het verhaal is zeer eenvoudig. Sander heeft de vrouw, met wie hij sedert lang ongeoorloofde betrekkingen onderhield, kunnen huwen omdat hij haar man gedood had door hem op het groote slagwiel der fabriek te stooten. Zijn wroeging is echter van zulken aard, dat hij eindigt met verlossing te zoeken in den zelfmoord. Met ware meesterhand ontleedt Teirlinck de tragische wroeging van den misdadige, zijne brandende folteringen van wellustige zwakheid, zijne aanvallen van jaloerschheid, zijne worsteling tegen de martelende herinnering aan de misdaad en zijne waanzinnige visioenen, die hem onweerstaanbaar drijven naar het wiel, dat na werktuig der misdaad geweest te zijn, ook noodlottig werktuig der vergelding wordt. Er huivert in die bladzijden een brok eeuwige menschelijkheid, die aangrijpt en ontroert en de stijl er van is zoo eerlijk pathetisch als de ontwikkeling dezer zielstragedie het vordert. De beschrijving der toestanden valt ook te loven. Zij is sober en plastisch en vervalt geenszins in dat peuterige, waarmee andere beschrijvingen van Teirlinck soms behept zijn. Het is alsof de breede golving van het onderwerp den schrijver hier ook met breeder borstelstreek deed werken. *Het Wiel* geeft ons ‘proza om te bewonderen’ - proza, dat ‘als een man op ons toekomt’, zooals Van Deyssel zegt.

De wonderlijke Mei is insgelijks een merkwaardig verhaal, al was het maar om de uitbeelding van dat gansch eigenaardige type van Natus, dien eenvoudige van geest, die, al houden de menschen hem voor idioot, in zijn duister menschelijk gevoel toch de rechte lijn in 't leven vindt en wellicht de eenige rechtvaardige zijner omgeving is. Zelden lazen wij bij

Teirlinck een levendiger, frisscher brok dan het eerste hoofdstuk dezer novelle, waarin dat lodderig, zot spel van Natus met de ‘meissens’ in de weide beschreven wordt. Ook Fliesta 's beeld is uitmuntend. Alleenlijk mishaagde ons in den stijl dezer novelle hier en daar een soort van spitsvondige geestigheid, die meer in de toonladder ligt van een sprookje naar Andersen's trant dan in die van een zoo aangrijpend verhaal van menschenwee. Ook in het typeeren van den burgemeester heeft Teirlinck zich niet genoeg beheerscht.

Avond en *Meionruste* zijn even als de beide voorgaande stukken grepen uit het werkelijke leven, doch zij voldeden ons minder. Het fait-divers-achtige van het onderwerp wijkt hier niet gansch onder de bekoring van Teirlinck 's kunst. *De Doolage* en *In den Mist* toonen ons, dat de schrijver zich ook graag in de symboliek vermeit. De personnages komen ons hier immers veel meer voor als aangekleede begrippen dan als wezenlijke menschen. *De vurige Doorn* behandelt het zeer uitzonderlijk psychologisch geval van een zuster, die tot stervens toe op haar broer verlieft. Wij bewonder de ragfijne ontleding van die smartelijk overspannen zusterziel.

Et nunc paulo minora canamus? Teirlinck 's proeflezer moet volstrekt nauwgezetter te werk gaan. Kunnen wij al heenstappen over de talrijke drukfouten, die in het boek voorkomen, - wij kunnen het minder b.v. over nalatigheden, die een personnage van de eene bladzijde tot de andere van naam doen veranderen. Joris uit den *Wonderlijken Mei* wordt zoo op blz. 311 en 315 tot Bruno herdoopt! In het *Stille Gesternte* kwamen ook dergelijke nalatigheden voor, waaronder één, die een bijzonder gekken indruk maakt! Op blz. 230 leest men daar:

‘- Hoe late is 't Teunis? vroeg Wietje Roelie.

- Bij den tiene, Wiet, zei Tennis.

Is tien uur hier niet wat te laat?

- Mardeme...’

Deze laatste vraag werd blijkbaar op de proefbladen geschreven door iemand, die ze met Teirlinck samen nazag, en een oolijke zetter heeft ze ‘arets’ in den gedrukten tekst doen ‘binnenpatjokkelen.’ Dit is te betreuren vooral in uitgaven zoo typographisch mooi als deze van Teirlinck 's werken.

E.H. Joz. de Cock, ***leeraar aan de Leuvensche Hoogeschool: Uit de Reistasch*** **(*Leuven, Bomans en Van Brusselen.*) *Prijs 2 fr.***

Zooeven hebben wij dit boekje uitgelezen en het is ons te moede als bij het afscheid van een uiterst gezellig, gemoedelijk en geestig keuvelaar, die ons gedurende een paar uurtjes boeide en wien wij tot weerziens zeggen met de hoop op vernieuwing van het te ras vervlogen genot. Hij zat daar voor ons zoo vrij van alle stroefheid, ongedwongen, been over been geslagen, en vertelde maar door met frisschen humor, waarin lichte scherts met weemoedige aandoening afwisselen, hier en daar een geestvonkje uitknappend of een treffend nieuw beeld ten beste gevend. Zijn verhaaltrant is één behagen en herinnert aan de beste vertellers en wel niet het minst aan den gemoedelijken, pittigen Frits Reuter.

De stijl is ongetwijfeld de grootste bekoring, die van dit boekje uitgaat. De heer De Cock heeft zich stellig niet ingebeeld met deze reisindrukken uit Duitschland nieuwe historische, ethnografische of andere geleerde documenten in de wereld te zenden. Zijn stukjes zijn alle veel meer novellistisch dan documentair opgevat en daarom juist is *Uit de Reistasch* ons zoo lief. Al die schetsen verschaffen een waar litterair genot en geven bovendien de verzekering, dat hun auteur, wanneer hij zich zal zetten aan het schrijven van novellen of romans - en daar kan hij niet buiten, aangelegd zooals hij is! - zeer puik werk zal leveren. Wat een stille stemming b.v. in een rustig interieur als *Mijn kwartier*, en wat fijne, rake teekening in portretten als die van den sympathischen Groszpapa en van de klagerige Frau Tippe uit dezelfde schets. Wat talent van beschrijven in *Een stadzieke Brief*, in *Schwärmerei* en andere stukken nog. En wat een gezonde, vrije hekeltoon in *Professors* en in *Jodenvreters*. Met zulke gaven van hart en geest *moet* de heer De Cock den weg der zuivere belletrie op!

Is het letterkundig belang in deze schetsen overwegend, toch brengen zij ons ook wel eenige juiste en eigenaardige beschouwingen over Duitsche toestanden aan. Zoo troffen ons o.m. de openhartige beoordeelingen over de manier van les geven van verscheidene beroemde professors der Berlijnsche hoogeschool. Het oordeel van enkele Duitsche Katholieken over Belgische toestanden is ook wel belangrijk. Zoo verraste ons o.a. de mededeeling, dat de kaplaan van St. Martens te Munster van meening is, dat de Duitsche Katholieken, met hun leerplicht en hun degelijk ingerichte staatsscholen, alles wel ingezien, beter varen dan (de Belgische Katholieken) met (hun) onderwijsstelsel - dat per slot van rekening een fopperij (is) voor de Katholieke bevolking.' (p. 29)

Typisch is ook het gesprek van den heer De Cock met den bekenden Duitschen politieker, Kaplaan Dasbach, over de Belgische Kamerverkiezingen van 1904, waarin de liberalen verscheidene zetels gewonnen hadden.

- ‘Ziet ge dat? ziet ge dat? zei Dasbach, ... maar 't was te verwachten... Let op! Bij de naaste verkiezingen, wanneer is 't? in 1906? hewel, dan zult ge nog meér zetels verliezen. En dat is allemaal de schuld van Woeste... Hm! die achteruitkruiper! Waarom zet ge hem niet af? Hij is de ondergang van uw Katholieke partij! ...’

- ‘Afzetten? Allemaal goed en schoon! Maar dat is eer gezeid dan gedaan: onze behoudsgezinden hebben de kieswet zóo gemaakt dat ze, met Woeste aan 't hoofd, onafzetbaar zijn...’ (p. 84.)

H. Van Tichelen: *Versjes en Liedjes* (*Antwerpen, De Vos & Van der Groen.*)

Dit lieve bundeltje kinderversjes zal ongetwijfeld welkom zijn in de schoolwereld! De heer Van Tichelen bewijst er in, dat hij de kinderziel en hare behoeften kent en tevens over een gemakkelijke, en eenvoudige taal beschikt om het kinderbegrip te bereiken. Er heerscht een gezonde, opgeruimde geest in die rijmpjes, die een niet te versmaden opvoedende waarde bezitten, en over 't algemeen klinken ze klaar en zuiver. Meer dan een heeft een volkschen draai, die zeer verleidelijk is (B.v. *Naar St. Truien, Een kwezel en haar Ezel*, *Mijn Paard*, e.a.). Hier en daar kleeft er in taalopzicht nog wel een vlekje aan, zooals op blz. 67, waar een suikerkokerij, -raffinaderij of -fabriek een... suikerij heet, maar dit neemt niet weg, dat wij het boekje, versierd met eenige lieve teekeningetjes van E. Van Offel, in vele handen wenschen.

M.S.

Idioticon van het Antwerpsch dialect (stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen), opgesteld door P. Jozef Cornelissen, gemeenteonderwijzer te Sint-Antonius (Brecht), en J.B. Vervliet, letterkundige te Antwerpen. Gent, A. Siffer, 1899-1906.

Met eene onlangs verschenen 7e aflevering, vormende het 5e boekdeel, een lijvig aanhangsel van ruim 750 blzn., is dit werk, begonnen in 1899, thans tot een goed einde gebracht. En alzoo bezitten wij voor het Antwerpsch dialect een uitvoerig en met zorg bewerkt idioticon, dat met eere zijne plaats mag innemen naast de gewaardeerde werken van L.-L. de Bo voor het Westvlaamsch, van H. Molema voor het Groningsch, en andere lexicographische verzamelingen op het gebied der dialectenkunde.

De tijd is verre, toen men dacht genoeg te hebben aan één enkel ‘Algemeen Vlaamsch Idioticon’ voor de kennis van alle Zuidnederlandsche gewestspraken. 't Was in de jaren 1865-1870, dat L.W. Schuermans, op last van het taal- en letterlievend genootschap ‘Met tijd en vlijt’ en met behulp van verscheidene taalminnaars, een woordenboek van dien naam liet verschijnen, waarop nog in 1883 een Bijvoegsel van meer dan 400 bladzijden volgde. De studie der gewestspraken is intusschen vooruitgegaan, gedeeltelijk ook wel ten gevolge van de ingenomenheid waarover zich alle folkloristische opzoekingen tegenwoordig mogen verheugen. Het gevolg daarvan is, dat men nu idioticons verlangt voor elk spraakgewest afzonderlijk. De Bo gaf het voorbeeld met zijn monumentaal Westvlaamsch Idioticon, begonnen in 1870. Anderen volgden, met kleinere of grootere bijdragen (het Waasch, door Am. Joos; het Zuid-Limburgsch, door Jongeneel; het Haspengouwsch, door Rutten; het Hagelandsch, door Tuerlinckx en door D. Claes, enz.), en op dit oogenblik nog worden soortgelijke werken aangekondigd als liggende ter pers of zijnde in voorbereiding.

Het werk der heeren Cornelissen en Vervliet getuigt van veel vlijt en kunde en van een loffelijk streven naar de grootst mogelijke volledigheid: alwie het Antwerpsch dialect kent of er kennis mede wil maken, zal, wij zijn er van overtuigd, deze vijf boekdeelen met genoegen en met nut doorbladeren.

Eén ding slechts schijnt er ons aan te ontbreken: wij hadden gewenscht dat, hetzij bij de inleiding, die de klankleer en de spraakkunst van het Antwerpsch dialect uiteenzet, hetzij aan het einde van het boek, eene kaart van het behandelde spraakgebied ware gevoegd geweest, waarop dan nauwkeurig of ten minste bij benadering had kunnen aangegeven worden tot

hoeverre zich de streken uitstrekken, welke de schrijver aanduidt als N., N.-O., N.-W., O., W., Z., Z.-O. en Z.-W. der Kempen. Voor den niet-Kempenaar zijn dergelijke aardrijkskundige aanwijzingen te weinig scherp begrensd om er een duidelijk begrip te kunnen aan vastknoopen. De inlassching van een kaartje scheen hier dus als van-zelf-sprekend. Zelfs komt het ons voor dat, in algemeenen regel, geen werk van dezen aard nog zou mogen verschijnen zonder het daarbij hoorend topographisch apparaat: dit zou in elk geval de bruikbaarheid van dialectische woordenlijsten verhoogen, en vooral een juister inzicht geven in de verdeelingen der gewestelijke spraken en de overgangen van de eene tot de andere.

A. CORNETTE.

Duitsche Letteren.

Van al de Duitsche dichters en prozaschrijvers, die in Nederlandsche vertaling bij ons populair zijn geworden, kan zich niemand meten met Fritz Reuter. Zijn *Olle Kamellen* onder andere, door Velderman onder den titel van *Gedroogde Kruiden* meesterlijk vertaald, werden door duizenden en duizenden in Noord- en Zuid-Nederland gretig gelezen. Maar hoevele Vlamingen zouden hem wel in 't oorspronkelijke hebben genoten?

Sedert zijn werken gemeengoed der Duitsche natie zijn geworden, dus sedert den 1^{en} Januari 1905, hebben wij niet alleen goedkoope, maar ook volledige en critisch verzorgde uitgaven van Fritz Reuters Werken.

Onder deze stippen wij aan: *Fritz Reuters sämtliche Werke in zwölf Bänden. Vollständige*, *kritisch durchgesehene und erläuterte Ausgabe mit Biographie und Einleitungen von Prof. Dr. Karl Theodor Gaedertz* (Leipzig, Reclam, in vier sierlijke linnen banden).

Gaedertz, de bekende *Reuter-Forscher*, de schrijver van *Fritz Reuter-Reliquien, Fritz Reuter-Studien, Fritz Reuter-Galerie*, *Aus Fritz Reuters jungén und alten Tagen* enz., heeft den tekst met het oorspronkelijk handschrift vergeleken en hem daardoor zeer betrouwbaar gemaakt. Hij heeft daarenboven in deze verzamelde werken alles opgenomen, ook het oudste, Hoogduitsche ontwerp van den *Festungstid* (1855) en de *Abweisung der ungerechten Angriffe und unwahren Behauptungen Klaus Groths*.

De notas, te talrijk in de vroegere, Hinstorffsche uitgave, bracht Gaedertz tot de voldoende maat terug. Daarenboven is de levenschets van den dichter aantrekkelijk in 't Hoogduitsch gesteld en met vele beelden opgeluisterd. Kortom, een alleszins aanbevelenswaardige uitgaaf. Jammer maar, dat de Reclamsche druk niet wat grooter is uitgevallen, gelijk in:

Fritz Reuter. Woans hei lewt un schrewen hett. Vertellt von Paul Warncke. Tweite Uplag. Mit vele Biller (Stuttgart und Leipzig, 1906, Deutsche Verlags-Anstalt, 319 bl. gekart. 7. M.)

Een keurig boek, keurig als druk, keurig als vertelling van Reuters ouderlijk huis en kinderjaren, zijn schooltijd, Rostock, Jena, zijn vestingtijd, Dömitz, zijn *Strom*tijd, Treptow, Neubrandenburg, Eisenach; keurig wat het tachtigtal beelden aangaat. Deze beelden, waaronder enkele door Fritz

Reuter zelf geteekend en, sprekend van leven, het prachtige portret van Reuter door Kriehuber, maken Warnckes boek, zelfs voor diengene die zijn Mecklenburgschen tekst niet zou kunnen genieten, tot een der schoonste, bekoorlijkste levensschetsen.

Na 't genieten van Warnckes warm geschreven boek namen wij het *Johrbok* ter hand, *rutgeben von den Allgemeinen Plattdeutschen Verband* (Johrgang 1905, Berlin, Deutscher Kultur-Verlag). Daar wordt o.m. door een zestigtal geleerden, wier naam in wetenschap en letteren uitblinkt, de vraag beantwoord: *Is 't to wünschen, dat Fritz Reuter sin Dichtungen in 't Hochdütsche aebersett 't warden?*

De vraag bevreemdde mij eenigszins. Welzeker, dacht ik, is dat wenschelijk. Evenzoo wenschelijk, ten minste, als de Deensche, de Engelsche, de Fransche, de Nederlandsche vertalingen, die Fritz Reuter zoovele oprechte bewonderaars hebben gewonnen.

Zonderling genoeg, de meesten der geraadpleegde geleerden verklaren zich in 't *Johrbok* tegen een Hoogduitsche vertaling en hunne bewoordingen zijn over 't algemeen zoo scherp, dat ze mij eenzijdig voorkomen. Woorden als *mörderisch*, van Erich Schmidt, *grober Unfug* van Otto Behaghel, *literarisches Verbrechen* van Graf Hoensbroech, *grobe Pietätlosigkeit* van prof. Müller bewijzen niets, ten ware, dat men het met het *irritabilis gens professorum* te doen heeft.

Natuurlijk is het niet wenschenswaard voor u, dat Reuter in 't Hoogduitsch worde vertaald. Want gij zijt geleerde doctoren en professoren, die u reeds eenige talen hebt weten eigen te maken en daardoor juist om het even welk Duitsch dialekt kunt lezen. Maar voor diegenen wel, die *Ut mine Stromtid* en *Ut mine Festungstid* niet vlot in 't Mecklenburgsch kunnen genieten, 't is te zeggen voor tientallen millioenen Duitschsprekenden, die buiten Mecklenburg het levenslicht zagen.

Reuter is onvertaalbaar, zegt ge. Och kom, moeten wij u gelooven, wij die de bewerking van Velderman en ter Haar hebben gelezen?

Tot nog toe hebben zich twee Duitsche schrijvers aan de Hoogduitsche vertaling van Reuters *Olle Kamellen* gewaagd: Otto Heidmüller en Dr. Heinrich Conrad.

Heidmüller begon met *Ut mine Stromtid*, dien hij bij Hinstorff te Wismar uitgaf, bij de firma, die door Reuters platduitsche schriften schatrijk geworden is. Deze vertaling behoudt de gesprekken in 't platduitsch en kost 4 M. (656 bl.).

Wie weet, hoe lastig het is een degelijke bewerking te leveren, wie zelf honderden bladzijden zorgvuldig heeft vertaald, die zal het werk van Heidmüller niet gering schatten.

Ook het werk van Dr. Conrad niet, dat tegen een goedkoopen prijs, met duidelijke letter, op houtvrij papier bij Lutz te Stuttgart in zes deelen, verscheen (I *Aus der Franzosenzeit. Wie ich zu'ner Frau kam.* II *Aus*

meiner Festungszeit. III-V *Aus meiner Stromzeit.* VI *Dörchläuchting.*)

Wij hebben *Aus meiner Festungszeit* geheel doorgelezen, met smaak niet alleen, maar met een waar genot. Ons stoort het niet, dat ook de gesprekken in vloeiend Hoogduitsch zijn overgebracht. Wel integendeel.

Bij het neerschrijven van deze regelen dachten wij aan Fritz Reuters vader, die in 't graf is gedaald met de overtuiging, dat er van zijn zoon niets zou te recht komen. Kon de oude burgemeester van Stavenhagen eens nu terugkeeren en zien, hoe tientallen van uitgevers de werken van zijn zoon aan 't drukken zijn, hoe verscheidene Hoogduitsche vertalingen ervan te gelijker tijd het licht zien, en dan vernemen, dat niet alleen het dankbare vaderland, maar ook Amerika hem, Dr. Fritz Reuter, verschillende standbeelden heeft opgericht; dat gedurende de 30 jaren na den dood van zijn eenigen zoon meer dan 300.000 mark aan honorarium werden uitbetaald!

* * *

Een ander overleden Duitsch schrijver vergt onze aandacht: Karl Emil Franzos. Weinigen zijn zoo door en door sympathiek, zoo ernstig, zoo aantrekkelijk.

Den 25^{en} October 1848 als zoon van een Duitsch israëlietisch geneesheer van Czortkow in Oost-Gallicië geboren, legde hij zich eerst op de studie van zijn lievelingsvak, de klassieke philologie, toe. Hij gaf echter dit plan weldra op, omdat het toch tot geen aanstelling als leeraar leiden zou, daar te tien tijde geen Joodsche leeraars in Oostenrijk werden aangesteld. Zoo werd Franzos schrijver, en wel door zijn *Joden van Barnow*, schetsen uit het Oost-Gallicisch Ghetto, ‘waar de armste menschen van geheel den aardbodem worden aangetroffen.’

In 1894 gaf hij *Die Geschichte des Erstlingswerks* uit, met autobiograpische opstellen van negentien moderne schrijvers; Franzos schetste er zijn eigen jeugd en het ontstaan van zijn Joden van Barnow.

Franzos overleed den 28^{en} Januari 1904. Korte maanden daarop, in October 1904, verscheen als feuilleton in 't Berliner Tageblatt zijn nagelaten roman *Der Pojaz*, die reeds in 1893 geheel voltooid was en, al was hij 't levenswerk van den dichter en den strijder, toch ongedrukt was gebleven. Waarom? Wij verliezen ons in gissingen, vooral daar hij eerst, op het einde van 's schrijvers leven, in Russische vertaling in een Russisch tijdschrift verscheen.

Nu is *Der Pojaz*, het rijpste en beste werk van den vruchtbaren schrijver, in boekvorm gedrukt (J.G. Cottasche Buchhandlung, Stuttgart u. Berlin, 486 bl. 4 M. 50) en in vier op elkaar volgende drukken verschenen.

Sander Glatteis, algemeen bekend onder den naam van Pojaz (Bajazzo), wordt te Czortkow geboren als kind van een aan de cholera overleden Joodschen ‘Schnorrer’, i.e. een zanger, die van streek tot streek

de nieuwstijdingen, de liederen, de ‘Witze’, de goede fijne zetten ging vertellen. Kort daarop sterft zijn jeugdige moeder, en het ziekelijk knaapje, dat den beweeglijken, schranderen geest van den vader heeft overgeërfd, wordt door de flinke, knappe Rosele Kurländer in 't ‘Mauthaus’ grootgebracht. Zijn leven is vol wisselvalligheden, vol snaaksche invallen, vooral daar zijn pleegmoeder hem geen ‘Schnorrer’ wil laten worden, den wensch zijner ouders indachtig, vooral haar eigen belofte, aan Senders stervende moeder gedaan. Zoo kan Sander slechts op het einde van zijn kort bestaan zijn roeping volgen en tooneelspeler worden. Dit bestaan schetst Franzos met zoo sobere en toch zoo overweldigend aangrijpende kleuren, dat de roman wordt tot een beeld der beschavingsgeschiedenis uit Oost-Gallicië, gelijk er tot heden weinige werden te boek gesteld.

Moge *Der Pojaz* weldra in het Nederlandsch vertaald worden en zich vele bewonderaars verwerven! Maar de vertaling van zoo'n werk behoort tot de moeilijkheden, die niet licht overwonnen worden.

* * *

Tot nog toe bezaten wij de zoo gewichtige brieven van den rampzaligen dichter Heinrich von Kleist verspreid in verschillende werken en werkjes, vooral in Eduard von Bülow, *Heinrich von Kleist's Leben und Briefe* (Berlin 1848), August Koberstein, *Heinrich von Kleist's Briefe an seine Schwester Ulrike* (Berlin 1860) en Karl Biedermann, *Heinrich von Kleist's Briefe an seine Braut* (Berlin 1884).

Het was dus een uitstekende gedachte van den bekenden prof. Erich Schmidt, als einddeel van zijn critische uitgave der werken van Heinrich von Kleist, al de brieven van Kleist, die aan de vernietiging zijn ontnapt, te laten uitgeven.

Georg Minde-Pouet, die in 1897 *Heinrich von Kleist, Seine Sprache und sein Stil* in 't licht zond, nam de zorgen van die uitgaaf op zich en kweet zich op de loffelijkste wijze van die alles behalve lichte taak. Hij levert ons in *Heinrich von Kleists Werke*, *kritisch durchgesehene und erläuterte Gesamtausgabe. V*^{er} *Band. Briefe* (Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut, 509 bl. met facsimile van den brief, dien Kleist den 24^{en} Januari 1808 aan Goethe schreef) een in ieder opzicht uitstekend en vertrouwbaar werk, waarvoor de *Kleist-Forschung* hem oprechten dank zal weten.

Niemand meer dan Heinrich von Kleist verdient het zoo ten volle dat zijn beeld naar waarheid worde geschetst in de geschiedenis der Duitsche letteren. Reeds in 1840 schreef Friedrich Hebbel van hem:

> Er war ein Dichter und ein Mann wie Einer,
> Er brauchte selbst dem Höchsten nicht zu weichen,
> An Kraft sind Wenige ihm zu vergleichen,
> An unerhörtem Unglück, glaub' ich, Keiner!

Niets is waarder, en wij zien het nogmaals, als in een klaarder beeld nog, in zijn gezamenlijke brieven. Deze zijn als het ware een autobiographisch commentaar op Kleists leven; zij toonen ons den dichter, onbegrepen door verwanten en vrienden, zoekend naar een levenstaak, die hij nooit vermocht te ontdekken, dwalend en sukkelend op een eenzame levensbaan, die donkerder on donkerder werd, totdat hij zich met Henriette Vogel, den 21^{en} November 1811, aan het stille Wannsee het aan ontgoochelingen en poëtische droomen zoo rijke, maar aan innerlijke bevrediging zoo arme leven ontnam.

Na zijn dood werd door de familie, waar militaire denkbeelden overheerschend waren, het onmogelijke gedaan om tot zelfs het aandenken toe van den zelfmoordenaar uit te wisschen, die - o ironie! - den naam der familie ontsterfelijk wist te maken door stukken als *Das Käthchen von Heilbronn*, *Der zerbrochene Krug* enz. die nog op het repertoire der Duitsche schouwburgen, in 1905 met **167** vertooningen, voorkomen.

Vele van de originalen van die *Brieven* bevonden zich tot vóor korten tijd in 't bezit van den Berlijnschen bankier Alexander Meyer Cohn. Ongelukkiglijk werden zij, in den herfst van 1905, in alle winden verstrooid. Ze brachten de som van 10.379 mark op, een bewijs, in hoe hoog aanzien Heinrich von Kleist bij 't nageslacht is komen te staan!

* * *

Een gelukkig schrijver mag Gustav Frenssen heeten! Achtereenvolgens gaf hij uit:

Die drei Getreuen (74 duizend), *die Sandgräfin* (41 duizend), *Jörn Uhl,* (190 duizend), *Hilligenlei* (meer dan 100,000 in 1905). Van zijn *Dorfpredigten* werden tot 1905 53.000 exemplaren verkocht.

't Was vooral *Jörn Uhl,* die in 1902 den naam des schrijvers op aller lippen bracht. Met volle teugen ademen wij den geur der Dithmarsche heide in en wij leven landelijke toestanden mede.

Toen ik het werk, bijna in één adem, las, werd ik door de overeenkomst met een anderen roman, Frau Sorge (1887) van Hermann Sudermann, getroffen.

In beide romans staat een jonge landman in 't middenpunt der handeling. In beide dezelfde kommervolle toestanden, waartegen met taaiheid wordt gestreden. In beide draagt de vader de schuld der ellende. In *Jörn Uhl* twee lichtzinnige broeders, in *Frau Sorge* twee lichtzinnige zusters. In beide technische ondernemingen; in beide een groote brand; in beide wordt het beslissende woord, hier door Elsbeth, daar door Lisbeth, gesproken. In beide de zucht naar poëzie, of ze verborgen ligt in Heine's *Buch der Lieder* en in de muziek of in het nooit genoeg bewonderd uitspansel. Bij Sudermann fluit de held, tot hem de tranen van de wangen rollen; bij Frenssen bespiedt Jörn door zijn verrekijker het onmetelijk starrenveld.

Men meene nu niet, dat ik *Jörn Uhl* verkleinen wil. Het is waarschijnlijk, dat Frau Sorge, het buitengewoon gewrocht van den Oostpruisischen dichter Sudermann, den Westpruisischen Frenssen als zoovele anderen zal getroffen hebben en bijgebleven zijn.

Over beide voortbrengselen ligt dezelfde warme kleur, die wij bij onze primitieven bewonderen en ook over menige bladzijde van onzen Conscience ligt gespreid.

Wat ons ook in Jörn Uhl trof, waren de talrijke schilderachtige, fijne *hors d'oeuvres*, o.a. de slag bij Gravelotte en de leugengeschiedenis van Geert Dose. Hier en daar een theologische bladzijde als deze: ‘Wij hebben gisteren een vrouw begraven, zegt de pastoor tot Jörn; ze kwam zelden ter kerk; maar haar gansch leven is één zorgen en één zwoegen voor man en kroost geweest. Het zwoegen, het zich opofferen, of het helpen en het trouw zijn, of hoe men het noemen wil, dat is het oprecht menschelijk koningdom. Het is ook het oprechte christendom!’

En elders: ‘Den rug gedekt door het vertrouwen op God als door een hoogen, sterken muur, moeten wij voor het goede strijden. Dat is het gansche christendom. Kan er nu iemand tot dit vertrouwen op God niet geraken - want dat is niet voor allen weggelegd - en kan deze zonder het vertrouwen op God het goede verrichten: dan moge hij er mede tevreden zijn en zich verheugen.’

Hilligenlei (*Roman von Gustav Frenssen Berlin. G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung*, *1905*, *616 bl. 5 M.*) hebben wij, laten wij in volle oprechtheid spreken, met ontgoocheling uit de hand gelegd. Hoe schoon ook zekere bladzijden, *hors d'oeuvres* alweer, zijn mogen, hoe meesterlijk zekere detailschilderingen, zekere bijfiguren ook wezen, een werk, uitblinkend door eenheid is *Hilligenlei* niet, al hebben meer dan honderdduizend bewonderaars van den vroegeren pastoor van Hemme het zich in 't afgeloopen jaar aangeschaft.

Kai Jans, een werkmanskind uit een klein Holsteinsch Noordzeestadje, Hilligenlei, de zoon van een man, die zich in de armen van het socialisme heeft geworpen, een oprecht zwaarhoofd, een tobberig wezen, trekt er op uit om ‘Hilligenlei, het heilig land’, de waarheid, het woord des eeuwigen levens te ontdekken. Eerst wordt hij letterzetter, daarna matroos, dan student in de godgeleerdheid, eindelijk kandidaat-priester, maar nergens vindt hij de tevredenheid, totdat een eenzaam graf zijn deel wordt. De held van 't boek gelooft, dat de Duitsche wetenschap tot de bevrijding leiden zal. ‘De uitkomsten van de bijbelcritiek der Duitsche professoren, zij bouwen ons het reddende land, het heilig land, den bodem, waarop het nieuw gewonnen, gereinigde beeld van Jezus, den begenadigden menschenvriend, staat. - Hilligenlei!’

Daarop schrijft Kai Jans ons een geschiedenis van Jezus van Naza-

reth onder den titel: ‘Das Leben des Heilands, nach deutschen Forschungen dargestellt: die Grundlage deutscher Wiedergeburt.’

De Deutsche Forschungen heeten vooral:

1. *Lebensfragen*, *Schriften und Reden*, herausgegeben von prof. Weinel.
2. *Religionsgeschichtliche Volksbücher*, herausgegeben von Schiele.
3. *Die Schriften des Neuen Testaments*, neu übersetzt und für die Gegenwart erklärt von prof. Baumgartenusw.
4. *Die Geschichte Jesu* von prof. Schmidt.
5. *Die wichtigsten Fragen im Leben Jesu* von prof. von Soden.

Daarna noodigt Kai Jans allen, protestanten en katholieken, uit, zich op het standpunt der Duitsche professoren in godgeleerdheid te plaatsen. Maar er is geen nood voor!

Frenssen heeft al de liefelijke aantrekkelijkheid zijner machtige poëzie over twee hoofden, over de schoone blonde Anna en Heinke, uitgegoten. Deze denken niet log en zwaar als Kai Jans, zij staan met beide voeten op den stevigen grond der werkelijkheid; zoo glijden ze beiden uit, den onvasten arm van Kai Jans in dien van sterkere medeminnaars.

* * *

Götz Krafft. Die Geschichte einer Jugend. Von Edward Stilgebauer I. Mit tausend Masten (Berlin, Verlag von Richard Bong, 416 bl. 4 M.)

Zelden werd voor een werk meer Amerikaansche reclamehumbug op touw gezet als voor dezen roman. En de reclamehumbug had een prachtigen uitslag. Toen het zeer aantrekkelijk Berlijnsch Halbmonatsschrift für Literaturfreunde *Das literarische Echo* (Egon Fleischel und C^{o}) dit jaar opnieuw een referendum over de meestgelezen Duitsche lettergewrochten (van herfst 1904 tot herfst 1905) onder een aantal groote Duitsche *Leihbibliotheken* aanstelde, kwamen er van 151 antwoorden in en werd de volgende uitslag bekend gemaakt:

1. *Götz Krafft* (I-II) van Stilgebauer	110 maal.
2. *Tagebuch einer Verlorenen* van Marg. Böhme	77 maal.
3. *Peter Camenzind* van Hesse	63 maal.
4. *Asmus Sempers Jugendland* van Ernst	49 maal.
5. *Das schlafende Heer* van Clara Viebig	47 maal.
6. *Heimat des Herzens* van von Ompteda	34 maal.
7. *Der hohe Schein* van Ganghofer	27 maal.
8. *Buddenbrooks* van Thomas Mann	27 maal.

Götz Krafft stond dus op de eereplaats.

Beschamend schijnt mij dit feit nu, na de lezing van 't eerste deel.

Götz Krafft, de zoon van dominee Krafft uit Frankfort a. M, is een begaafde jongen vol idealen, vol jeugdig vuur, met een licht ontvankelijk gemoed. Niets noopt hem, tenzij zijn alles behalve sympathieke vader, om theologie te studeeren. Naar Lausanne, waar hij zijn eerste semester doet, gaat hij vooral om zich in de Fransche taal en letterkunde te volmaken; in de Zwitsersche hoogeschoolstad beleeft hij allerlei: hij maakt er kennis met den jood Löwenfeld en op bl. 152 tot 155 krijgen wij er den waren toestand der Israëlieten in Duitschland geschetst; hij treedt er in het feudaal-bekrompen-onnoozele Teutonia; hij raakt er smoorlijk verliefd op Jeanne Ramuz; hij verliest weldra zijn verstandigen, werkzamen vriend Löwenfeld, die in een duel valt; hij wordt de aanleiding van een proces dat tegen de engeltjesmaakster Bouchon wordt ingespannen. Eindelijk keert hij, op 't einde van 't eerste semester, naar zijn ouders terug.

Een ‘Kulturbild’? Wij betwijfelen het. Slechts op elkaar volgende beelden, met meer of min talent geschilderd.

Het boek is op prachtig papier, met klare Latijnsche letter gedrukt. Maar die eigenschappen zijn onvoldoende, om het clichéachtige, de onvoldragenheid van den roman zelf te doen vergeten.

* * *

Stelt daar tegenover de hooge, fijne kunst van Marie von Ebner-Eschenbach, die den 13^{en} September van verleden jaar haar 27^{en} verjaardag vierde. Te recht heeft men haar een der eerste dichters van Duitschland genoemd, in één adem met de grootsten, die de XIX^{e} eeuw heeft voortgebracht. Het werk, dat de meeste instemming wist te vinden, is *Ein Gemeindekind*, *neunte Auflage* (Berlin, Verlag von Gebrüder Paetel, 1904. 274 bl. 3 M.)

Pavel Holub, de held van 't boek, valt na de opknooping van zijn vader de gemeente Soleschau ter last. Zijn vader, de steenbakker Martin Holub, heeft den pastoor vermoord en is tot de galg veroordeeld geworden; zijn moeder, de noeste werkster Barbara, heeft zich door haar man laten beschuldigen en door haar hardnekkig zwijgen vóor de rechters tien jaren dwangarbeid opgeloopen. Zoo blijft Pavel, de 13 jarige, alleen over, in een midden, dat van hem een dief en een booswicht maken moet. Voor vier mud 's jaars wordt hij bij den gemeenteherder, den onverbeterlijken dronkaard Virgil uitbesteed, wiens vrouw alle ziekten genezen kan, wiens dochter, door hare zinnelijke schoonheid, den zoon van den burgemeester in haar netten tracht te krijgen.

Pavel is echter niet het eenig kind van den moordenaar; hij heeft nog een tienjarig zustertje, Milada, dat door de barones van 't dorp wordt aangenomen, in een klooster een zeer goede opvoeding ontvangt, maar op 20 jarigen leeftijd, juist als de moeder de gevangenis verlaat, als een heilige

sterft. Pavel inmiddels geraakt onder den invloed van den dorpsschoolmeester eenerzijds, van Milada anderzijds. Zoo kan hij er zich langzaam boven op werken, trots de bekrompen, kortzichtige, lage tegenkanting der meeste dorpbewoners, trots de tegenwerking, die de zoon van een moordenaar, van een ter dood veroordeelde overal ontmoet.

Kort na den dood van Milada verneemt Pavel uit den mond van zijn moeder, dat zij tien jaar lang onschuldig in den kerker heeft gesmacht. Dit smeedt de twee harten, die zoo lang ver van elkaar stonden, weer aan elkander: de beide onschuldigen behoort een rustige, kalme toekomst...

* * *

Een ander werk van waarde is de Holsteinsche roman *Die grünen Drei* (Berlin, F, Fontane und C^{o}, 1905, 300 bl. 3 Mark) van de beroemde schrijfster Margareta Böhme, wier *Tagebuck einer Verlorenen* wij in een vorige aflevering breedvoerig en waardeerend bespraken als *das Buch der Saison*, waarvan in nauwelijks 5 maanden 50.000 exemplaren werden verkocht.

De roman speelt gedeeltelijk in de rijke vruchtbare *Marsch*, gedeeltelijk in de arme, zandige *Geest.* In de Marsch prijken de drie pachthoeven, waarvan de eene aan Samuel Nissen, de tweede aan Deert Bartels en de derde, de ‘Sophienkoog’, aan Thord Thordsen toebehoort. Zij vormen het groene drietal. De pachteres Anna Nissen heeft een plan; ze wil ‘de groene drie’ in 't bezit der Nissens brengen, namelijk door het uithuwelijken van hare beide kinderen: haar zoon Jakob met Suse Thordsen en haar dochter Anneline met Inge Bartels. Maar de liefde houdt geen rekening met de plannen der ouders en maakt er een streep door: Anneline huwt met den schilder Helmut Andersen en Suse wordt de vrouw van Inge Bartels, na moeilijkheden van allerlei aard.

Margarete Böhme's roman ademt de heide, door Theodor Storm in zoo menige novelle, in zoo menig gedicht zoo aanschouwelijk geschilderd. Ook Margarete Böhme weet ze ons vóór oogen te tooveren. Nergens aanstellerij, nergens gezochtheid; in ieder hoofdstuk een brok echt leven, wezens van vleesch en bloed, met hart en geest; de schets *aus einem Gusz*, in een taal die meesleept en bekoort. Liefdevolle *Kleinmalerei.* Een boek van liefde voor het plekje, dat onze *Heimat* is.

In haar laatsten roman *Des Gesetzes Erfüllung* (F. Fontane und C^{o}, 1906, 410 bl. 5 M.) behandelt Margarete Böhme een maatschappelijk onderwerp.

Op negentienjarigen leeftijd staat Mevrouw Renate Vanderbeers alleen in de wereld, aan het hoofd van millioenen. Hare kindsheid was treurig, zonder zonnestralen; door haar ouders, die van Hamburg naar Amerika zijn uitgeweken, verlaten, geraakte zij van de eene handen in de andere, maar nergens vond zij, wat onze jeugd rozig en onvergetelijk maakt, de

warme, echte liefde. Bloedjong wordt zij de echtgenoote van den Afrikaander Vanderbeers, die op een reis naar Zuid-Afrika het tijdelijke zegent en aan Renate zijne millioenen achterlaat.

Renate is een diep godsdienstige natuur; zij heeft in hare liefdelooze kindsheid zooveel onverdiende ellende gezien, dat zij alle smarten zou willen lenigen. De rechtvaardigheid ligt in de liefde. De liefde nu is de naleving van de opperste wet, ‘des Gesetzes Erfüllung’. Kwaad met goed vergelden, liefde strooien rondom zich, zich omgeven met ongelukkige wezens, die door de maatschappij in den ban werden gedaan, wat vreugde brengen in verbeteringsgestichten, gevangenissen... ziedaar wat Renate zich tot levensdoel heeft gesteld....

Dat haar stelsel van liefde, zachtheid, mildheid, toch niet al de vruchten afwerpt, die Renate verwacht, wij twijfelen er geen oogenblik aan. De oorzaak van 't kwaad ligt gewoonlijk zoo diep, niet alleen de omgeving speelt een rol, ook de afstamming, het bloed...

Margarete Böhme heeft hier een thema behandeld, dat, evenals dit in 't *Tagebuch einer Verlorenen*, niet zoo gauw zal worden opgelost. Maar zij doet het met ongemeen talent, zij houdt ons *en haleine* tot het einde toe van haar socialen roman.

* * *

Op het eerste zicht is dit ook het werk van pastoor Wilhelm Speck, *Zwei Seelen* (Leipzig, Fr. Wilh. Grunow, dritte Auflage, 1905, 383 bl. gebonden 5 Mark).

De held van 't boek is een van die problematische naturen, die in zich twee zielen dragen; een van die zielen streeft altijd door naar 't licht toe, terwijl de andere zich altijd door naar de duisternis laat medesleepen. Vandaar de eeuwigdurende strijd tusschen zijn goede instinkten, zijn beter ik en de verlokkingen der wereld. Reeds als knaap geraakt hij onder den verderfelijken invloed van slecht gezelschap; hij werkt er zich nog bovenop, om weer en altijd weer te vallen. Het eeuwige lied van zoo menig rampzalig menschelijk bestaan. Eindelijk heeft hij meer dan diefstal, hij heeft een manslag op 't geweten. De neiging van een bekoorlijk wezen kan hem niet meer redden; hij trekt weer naar zijn geboortestreek en geeft zich bij 't gerecht aan. Nu, in 't tuchthuis, omgeven reeds van de schaduwen des doods, stelt hij zijn leven te boek.

De geestelijke schrijver heeft al de rimpels van den haat van 't voorhoofd der lijdende en strijdende menschheid gewischt; met buitengewonen, met treffenden eenvoud schetst hij, zonder de minste aanklacht, zonder benoch veroordeeling bijna, de macht van 't menschelijk geweten, het eindelijk zegepralen van de goede der ‘Twee zielen.’

* * *

Hermann Hesse's *Unterm Rad* (Vierzehnte Auflage, 1906. Berlin,

S. Fischer. 214 bl. M. 3.50) is de treurigschoone geschiedenis van een begaafden, fijn gevoelenden en edel denkenden, maar erfelijk belasten, tot zijn groot ongeluk door allen, vader en leermeesters opgejaagden jongen. Een alledaagsche geschiedenis, maar met meesterhand geschetst. Het beste deel van 't boek is het verblijf van den overspannen Hans Giebenrath in het cistercienserklooster te Maulbronn in Saksen, waar hij meer en meer ‘onder 't wiel’ geraakt, meer en meer geestesmoede wordt en na twee jaar om gezondheidsredenen wordt naar huis gezonden. Niets aantrekkelijks heeft zoo'n seminarie, waar veel wijsheid wordt ingepompt en geen rekening wordt gehouden met de gezondheid der kweekelingen. De schrijver zal hier wel *de visu*, naar de natuur schetsen.

Unterm Rad is een boek, dat vele opvoeders, niet alleen leeraars, maar ook ouders, zouden behooren te lezen en te overwegen.

* * *

Moge deze al te lange kroniek, waarin wij met zorg de uittreksels hebben vermeden, menigen lezer aansporen tot nadere kennismaking.

't Is niet genoeg min of meer op de hoogte te zijn van het klassieke tijdvak van Schiller en Göthe, ook de modernen vergen onze aandacht en onze studie. En dan wordt de Duitsche taal, wat ze nooit of zelden voor ons is, een levende, bloeiende, prachtige taal; dan wordt de hedendaagsche Duitsche kunst een levende, bloeiende, prachtige kunst.

Menigeen der behandelde dichters zal later het fiere woord van den onsterfelijken Heine kunnen herhalen:

> Ich bin ein deutscher Dichter,
> Bekannt im deutschen Land,
> Nennt man die besten Namen,
> So wird auch der meine genannt!

Dr. J.P.

In een volgend artikel bespreking van: Hugo Bertsch, *Die Geschwister*; v. Heyking, *Der Tag Anderer*; v. Wildenbruch, *Das schwarze Holz;* Fontane's *Gesammelte Werke* (Romane und Erzählungen) enz...

Persoonlijke Herinneringen aan Henrik Ibsen van Herman Bang.

I.

De dood van Henrik Ibsen kan geen verandering brengen in het oordeel over den dichter. Het oordeel van zijn tijdgenooten is onwrikbaar. Zijn revolteerende invloed op het menschelijk gemoed den geheelen aardbol over is een feit en een oordeel tevens. Wat hij voor de toekomst zal beteekenen weten wij niet. Het zijn er maar weinigen, die voor de voortschrijdende eeuwen schreven. Wij denken misschien wel, dat de tooneelstukken, die ons het naast staan, niet die zijn welke ook de bewondering van het nageslacht zullen afdwingen. Mogelijk zullen daarentegen juist de werken, waarvan wij ons gedeeltelijk afkeerden, in de toekomst de grootste aantrekkelijkheid hebben. Wie weet of 'Bouwmeester Solness' met zijn diepen blik in de donkerste duisternis van de ziel, niet de metalen brug wordt, die den naam en den roem van Henrik Ibsen de verre eeuwen in voert. Maar wie durft de toekomst raden? En wie zou zijn tijdgenooten iets nieuws over den dichter te zeggen hebben? Daarentegen schijnt mij Ibsen als mensch dikwijls zoo verkeerd en bekrompen beoordeeld, zoo eenzijdig en onvolledig beschouwd - dat 't wel de moeite waard is nu bij zijn dood wat meer licht te werpen over die menschelijke figuur. Een persoonlijkheid, die nu voor altijd van ons is heen gegaan en die misschien heel anders was en veel meer zachter en inniger eigenschappen telde, dan de meeste menschen geneigd zijn om te gelooven.

Maar als ik over Henrik Ibsen als mensch zal spreken, moet ik tegelijkertijd over mij zelf spreken, waarvoor ik mijn lezers misschien om verontschuldiging hoorde te vragen. Want ik ken hem alleen zooals hij was tegenover mij. Indien daarbij iemand de opmerking maakt, dat wat ik te vertellen heb, niet anders dan een paar anecdoten zijn, antwoord ik dat dit wel mogelijk is. Maar deze anecdoten kunnen tegelijkertijd de lijnen zijn, die een aangezicht teekenen.

Toen ik twintig jaar geleden te Meiningen was, bezocht ik Henrik Ibsen voor het eerst. Ik wist dat hij mij goed gezind was en uit Berlijn ver-

bannen was ik naar Meiningen gegaan, juist toen ik bezig was met den beroemden Julius Hoffory plannen te maken voor een serie Ibsen-voorstellingen in de hoofdstad van het rijk. Mijn verbanning verhinderde ondertusschen mijn verdere plannen en nu verzocht ik te Meiningen den Meester om een introductie bij den Hertog, dien hij van zeer nabij kende.

Henrik Ibsen willigde op de vriendelijkste wijze mijn verzoek in en een paar weken later - werd ik ook uit Meiningen verbannen.

Ik ging naar München. Op weg naar Weenen wilde ik slechts éen bezoek afleggen: bij Henrik Ibsen. Nog zie ik de bizonder groote kamer voor mij, vol gehuurde meubelen, die elkaar zoo onbekend en vreemd aankeken. Aan den muur hingen allerlei toevallig bij elkaar gehaalde schilderijen en familieportretten met bizonder verlegen, of liever verbaasde gezichten, alsof de Noorsche heeren en dames zich verwonderd afvroegen hoe en waarom zij hier gekomen waren. Henrik Ibsen zat in die pension-kamer als iemand die er heel toevallig in te recht gekomen was en er dadelijk weer uit zou gaan, zonder zich dan ook maar een oogenblik te herinneren, dat hij er ooit in geweest was.

Ik zeide hem waarom ik in München was en hij schudde voortdurend zijn groote, grijze hoofd terwijl hij mompelde:

‘Wat je toch alzoo hoort - wat je toch al hooren moet. Maar plotseling veranderde de uitdrukking van zijn gezicht en terwijl hij mij aankeek met een glimlach, die bizonder weemoedig was en dien ik nooit op zijn barsche gezicht had durven vermoeden, zeide hij:

‘Zoo ziet u er dus uit’.

Hij zweeg even tot hij op een geheel anderen toon, bijna alsof hij bang was te veel gevoel verraden te hebben, vroeg:

‘En wat wilt u nu eigenlijk?’

Ik antwoordde dat ik verder wilde reizen naar Weenen. En zonder dat ik het minste verlangen er voor te kennen gaf zeide hij dadelijk, dat hij mij introducties geven zou voor Weenen. En hij voegde er bij - weer bijna teeder:

‘Kan ik u nog met iets anders helpen?’

Ik had geen hulp noodig en de Meester begon over München te spreken:

‘Er is hier zoo'n mooi kerkhof. Als u tijd hebt, zou u het eens moeten gaan zien’.

Toen ik vertrok greep hij mijn beide handen en zeide:

‘Het heeft mij zeer gespeten, vriend. Ik hoop dat 't u nu wat beter zal gaan’.

Zoo scheidden wij.

Als ik later aan dit bezoek dacht, leek Henrik Ibsen mij een van die harde, stevig gepantserde dokters-beroemdheden, die ik eenige malen hier in deze wereld, zelfs in mijn eigen familie, ontmoet heb. Bijna barsche

gezichten, met oogen die den patient tegelijkertijd onderzoeken en op een afstand houden; alle slagen van het noodlot en alle ziekten kennende stonden deze oude steen-dokters hun patienten te woord en verrieden hun meevoelen slechts door den klank van hun stem, of de druk van hun hand.

Zóo leek mij Henrik Ibsen.

Er verliepen vele jaren en dagen vóor ik den Meester zou weerzien. Maar brieven van hem kreeg ik. De brieven van Henrik Ibsen schijnen mij zoo verkeerd beoordeeld door menschen, die de kunst van lezen maar slecht verstonden. Enkelen beschuldigden den Meester van vleien. Anderen vonden zijn brieven te koud. Beide partijen hebben nauwelijks een voldoenden blik gehad voor zijn woordenkeus, of oor voor zijn toon. In zijn brieven scheepte Henrik Ibsen menigeen af met een compliment. Maar als men zijn zin eens goed naging bemerkte men al spoedig dat zijn compliment in zulke alledaagsche bewoordingen uitgesproken was, dat alleen domheid er meer uit kon halen dan er werkelijk stond: een beleefdheidsphrase, die op niets anders aanspraak maakte.

Was de Meester werkelijk door iets getroffen dan veranderde zijn woordenkeus - hetgeen men dadelijk voelde. Mij persoonlijk heeft hij, geloof ik, bedankt voor twee boeken: ‘Aan den Weg’, en ‘Tine’. Maar hoe verschillend was zijn dankbetuiging - en hoe goed voelde ik zijn oordeel al gebruikte hij misschien evenveel adjectieven over beide romans.

Men zegt dat Mevrouw Ibsen haar man de boeken voorlas. Maar heel dikwijls liet hij haar ophouden, zeggende:

‘Leg dat boek weg. Ik zie die menschen niet voor me’. Daarom was ik vreeselijk blij toen hij schreef over ‘Aan den Weg,’: ‘Ik zie al die menschen voor me en den stationchef heb ik zelf in Jutland ontmoet’.

Toen hij mij voor ‘Tine’ bedankte schreef hij bizonder vriendelijk en zelfs langer. Maar de menschen ‘gezien’ of ‘ontmoet’ te hebben - dat zeide hij niet. En ik begreep heel goed waarom hij het niet zeide. Slechts de allerzwakste overgang verried zijn gevoel in zijn stem, zoowel als in zijn geschreven briefwoorden. De ‘onmuziekale’ voelde deze overgangen niet... tant pis pour lui.

II.

In Kristiania zag ik Henrik Ibsen weer. Hij was naar zijn land teruggekeerd en woonde op het ‘Victoria terras’.

Het kwam mij voor dat de Meester, bij den terugkeer in zijn vaderland zijn natuur veranderd, of ten minste verscherpt had in de richting van het streng representatieve. Zijn woning alleen toonde dit reeds. De vertrekken waren groot, koud-deftig, ‘zaal-achtig’ zooals aan een hof, of in een ministerie, waar onder het parlementair bestuur de *ministers* elkaar opvolgen, maar de onpersoonlijke, koele pracht van het *ministerie* onveranderd

blijft. En eigenlijk stond Henrik Ibsen gedurende die jaren aan het hoofd van een ministerie - zijn eigen beroemdheid. Zooals een minister op het departement verschillende aangelegenheden expedieert, zoo besliste Dr. Ibsen over elk detail dat onder zijn wereld-positie en naam, sorteerde. Maar hij zelf stond er boven en hij was zeker op zijn departement niet zoo kleinzielig ijdel als men hem zoo dikwijls verweten heeft.

Het sprookje was in zijn leven werkelijkheid geworden: hij was van de apotheek te Grimstad naar het Victoria-terras verhuisd. En aan de sprookjesachtige werkelijkheid, zijn wereldberoemdheid, werkte hij iederen dag met denzelfden drang om het hoogste te verkrijgen, dat zijn dichtwerken tot volmaking bracht en dat een absolute noodzakelijkheid was van zijn innigste natuur.

Zoodoende werd hij er toe gebracht - boven zijn roem staande - zijn roem te besturen, totdat hij de gepersonifieerde wereldgrootheid zelf werd. Hij wenschte het hoogste van alles, van zijn dichtwerken zoowel als van de vruchten die zij droegen. Daarom bestuurde hij met evenveel zorg zijn roem als zijn vermogen. Dat is het heele geheim.

Maar zijn menschelijkheid offerde hij niet....

Ik moest dat jaar twee lezingen te Kristiania houden. Over Guy de Maupassant en over Hedda Gabler.

De beleefdheid vereischte dat ik Henrik Ibsen kaarten zond, en daar ik wist dat hij nooit een lezing bijwoonde, deed ik 't zonder eenigen angst.

Maar - Henrik Ibsen kwam, ook op mijn lezing over Guy de Maupassant. Hij zat op de eerste bank, tien passen van mij af en nog nooit heb ik me zoo hulpeloos beklemd gevoeld. Of liever gezegd - ‘verbauereerd’ dat was het woord. Ik trilde als een juffershondje. Daar zat de man, die wist, dat ik sinds mijn drie en twintigste jaar de wereld rondgetrokken had om tegen entrée het goede publiek - vol te stoppen met *mijn* meening over *zijn* meening - daar zat hij en nu zou hij eens zien uit welken hoek bij mij de wind waaide. Daar zat hij - toe te luisteren.

Of liever hij luisterde niet. Want nooit heb ik een toehoorder gehad, die minder duidelijk toonde dat de woordenstroom, die over mijn lippen rolde, hem niet het minste interesseerde.

Onbewegelijk en zonder een spier te vertrekken keek Henrik Ibsen voortdurend naar den bodem van zijn hoogen hoed, - dien hij voor zich in zijn handen hield - als staarde hij in de diepte van een put.

Maar met dit staren recht vóor mij vond ik langzamerhand mij zelf weer terug. Ik sprak immers over Guy de Maupassant en hem meende ik ten minste te begrijpen.

Ik had over zijn opvatting van de liefde gesproken en kwam nu aan zijn opvatting van den dood.

In ‘Une Vie’ is op zeker oogenblik de arme heldin opgesloten

met een voortdurend gonzende bromvlieg. Brommend vliegt de vlieg tegen 't plafond. Haar schaduw fladdert het licht voorbij. Waar de heldin ook kijkt, overal is die vlieg, 't wordt een pijn, een verschrikking voor de zenuwen, een angst die niet te ontkomen is. Zij wil haar wegjagen, maar kan niet. Zij wil haar vergeten, maar is er niet toe in staat. Zij maakt er jacht op, maar krijgt haar niet. De vlieg is er. Blijft er. Is er.

Als die vlieg - die bromvlieg, is voor Guy de Maupassant de gedachte aan den dood.

Dit zeide ik terwijl ik Henrik Ibsen geheel vergeten was, maar toen zag ik hem plotseling weer, met het hoofd omhoog keek hij mij thans strak in het gelaat.... op een manier zooals nog nooit iemand mij heeft aangezien.

Eens zag ik in een vreemde stad ver hier vandaan een reusachtigen leeuw, die voor hij in slaap ging, met een onbeschrijflijke melancholie en halfgesloten, rollende oogen het wegstervend daglicht nastaarde. Dien blik herkende ik op dat oogenblik in de oogen van Henrik Ibsen. En met een zonderling gevoel van smart zoowel als van triomf zeide ik tegen mij zelf: ‘Je had 't moeten weten. Hij die geleefd en alles gewonnen heeft, wacht nog op den dood’.

De gedachte aan den dood hield hem bezig en hij luisterde. Hij had ook niet veel anders om aan te denken dan aan den dood. Het leven met al zijn roem, als het gewonnene, lag achter hem. - Vóor hem lag niet anders dan de dood.

Dat las ik op zijn gezicht en plotseling was 't alsof ik dat gezicht nooit te voren gezien had....

Den volgenden avond zou ik over ‘Hedda Gabler’ lezen. Er waren plaatsen te kort omdat iedereen Henrik Ibsen op een lezing wilde zien en de lezing was heel slecht omdat ik er hem zag.

Hij zat er weer, Hendrik Ibsen, met zijn blik in zijn hoed. Indien wat ik over zijn drama zeide hem interesseerde, toonde hij dat in ieder geval niet. Tot op een zeker oogenblik.

Ik ben altijd van oordeel geweest dat ‘Hedda Gabler’ het minst Noorsch is van Ibsen's werken. Niettegenstaande de Noorsche naam ben ik er zelfs nooit heel zeker van geweest dat het drama werkelijk in Noorwegen speelde. Zeker niemand kan de geheimzinnige plaats-verandering verklaren, die men zoo duidelijk in ‘Hedda Gabler’ voelt. Ik weet niet of het Hedda's vreemd en ‘Europeesch’ karakter alleen is, dat als 't ware het heele stuk verdringt van Noorschen bodem. Of dat Henrik Ibsen werkelijk, op het toppunt van zijn roem en door alle naties erkend, misschien half onbewust, als men zich ten minste van dezen meest bewusten van alle menschen iets ‘half onbewust’ kan voorstellen - gevolg heeft gegeven aan een drang om een drama te scheppen voor alle naties... een internationaal stuk, als ik een woord gebruiken mag, dat verkeerd opgevat zou kunnen worden.

Henrik Ibsen zelf schrijft dat ‘Hedda Gabler’ in het westelijk deel van de stad speelt. Maar overal in de groote wereldsteden is 't Westend het kwartier der beschaafden en rijken, het stadsgedeelte waar ‘De groote wereld’ zich heeft neergeslagen. Heeft Henrik Ibsen hier zelf mee te kennen willen geven dat Hedda Gabler uit het Westend kwam, meer uit het Westend dan uit Noorwegen? Ik weet het niet. Maar op mijn lezing legde ik den nadruk op de plaats waar het drama speelde - en op hetzelfde oogenblik hief Ibsen zijn oogen van zijn hoed op. Hij luisterde met aandacht naar mijn opmerking over het Westend en de rest was hem onverschillig.

Toen ik hem den volgenden dag op straat tegenkwam, hield hij mij staande en zeide met een ironie waar een eigenaardige zachtheid achter schuilde:

‘U was ten minste vriendelijk tegenover mij’. (Hij doelde hier op een paar lezingen van Knut Hasum waarin de alom bekende Noorsche schrijver de geheele Noorsche literatuur scalpeerde en ook het afgehouwen hoofd van Henrik Ibsen op de gouden schaal zijner welsprekendheid presenteerde).

Daarop zeide hij, terwijl hij mij van ter zijde aankeek: ‘En u let er op waar een stuk gespeeld wordt....’

Dat was alles.

Maar van Guy de Maupassant en de bromvlieg sprak hij niet....

De Meester zou mij dat najaar nog eens hooren.

Er zou een feest gegeven worden ten voordeele van een zieken artiest. Men meende dat mijn medewerking een klein weinig helpen zou om de zaal te vullen. Maar ik had de laatste weken al zoo dikwijls medegewerkt, dat ik overtuigd was dat mijn hulp niets geven zou indien ik niet iets nieuws bedacht. Daarom besloot ik een monoloog en een scène uit ‘Hamlet’ voor te dragen - voor de eerste maal van mijn leven. Een dame van mijn kennis zou de rol van Ofelia lezen.

En toen de dag aanbrak, kwam voor het goede doel ook - Dr. Henrik Ibsen.

Met welk gevoel ik begon te lezen ‘To be or not to be that is the question’, zal ik niet trachten te beschrijven. Onder heviger angsten heeft zeker de ongelukkige Prins van Denemarken zich nooit gekronkeld.

Maar ik bracht de monoloog toch ten einde en kwam aan de scène met Ofelia. Ten slotte vergat ik het heele publiek.

Toen ik gedaan had en het tooneel verliet, zeide een van de medewerkers die achter een gordijn het publiek had opgenomen:

‘Zag je hoe goed Henrik Ibsen op het laatst luisterde?’

Ik had 't niet gezien.

Maar een paar dagen later ontmoette ik den dichter op straat. Hij hield mij dadelijk staande en dat was de eenige maal waarop ik hem echt

vroolijk gezien heb. Hij had zich over iets geamuseerd en dat was over - Hamlet.

‘U bent moedig, Meneer Bang’, zeide hij.

‘Waarom Dr. Ibsen?’

‘Hoe las u de woorden ‘Are you honest?’

‘Dat weet ik niet....’

‘Uw Hamlet, “zeide Ibsen”, behandelt Ofelia als een publieke vrouw....’

Ik begon te lachen, maar zeide:

‘Is 't dan niet waar, Dr. Ibsen?’

Henrik Ibsen knikte zeer energisch en zeide:

‘Zeker is het waar. Het is waar, maar brutaal Meneer Bang’.[(1)]

En hij bleef lang spreken over Shakespeare, die men nooit op het tooneel ‘te zien’ kreeg....

Henrik Ibsen kwam zoo zelden in het theater. En te oordeelen naar hetgeen hij mij zeide over de tooneelkunst, geloof ik dat dit kwam door de onwerkelijkheid, de levenloosheid, het gebrek aan gevoeld leven van het tooneel. Dat vermoeide en verveelde hem. Hij die als hij las de menschen vóor zich wilde *zien,* voelde zich teruggestooten door de theaters waar men hem slechts maskers in plaats van menschen voorzette.

De man, van wien men zoo dikwijls gezegd heeft, dat hij geheel in symbolen opging, was doordrongen van een onverzadigbaren drang naar werkelijkheid.

Toen we eens spraken over Maurice Maeterlinck, wiens tooneelspelen achter een gazen gordijn werden opgevoerd, zeide Ibsen driftig en geïrriteerd:

‘Waarom? Wat beteekent dat? Ik begrijp zoo iets niet...’.

Ongelukkig zijn zijn eigen drama's al te lang de heele wereld over achter een geestelijk gazen gordijn opgevoerd. Indien de dichter de symbolische Parijsche opvoering van ‘De vrouw van de Zee’ gezien had, zou hij tranen van bloed gestort - of in zijn hoed gestaard hebben.

Laura Gundersen, die een van de grootste actrices was die ik gekend heb, zeide mij eens:

‘Luister eens, beste Bang - Ibsen is volstrekt niet moeilijk tevreden te stellen. Hij wil alleen maar dat je speelt precies zooals 't er staat...’

Zij, die hem kende, had gelijk.

(1) Een protest tegen deze steeds weer optredende en toch door de kritiek reeds zoo dikwijls weerlegde opvatting moge hier een bescheiden plaatsje vinden. Vert.

III

Het zijn nog voortdurend herinneringen uit hetzelfde jaar. Maar de kleur is verschillend. Het leven kan zoo spoedig veranderen en ‘de kwade sterren’ schitteren soms op 't onverwacht aan den uitgestrekten hemel. Ook aan donkerder herinneringen is de figuur van Henrik Ibsen verbonden - tot zijn eer.

Waar zal ik eigenlijk mee beginnen? Laat ik ze in de juiste volgorde neerschrijven.

De ‘Studenten Vereeniging’ wilde een acte van Brand opvoeren en verzocht mij die acte in scène te brengen. Ik vroeg Dr. Ibsen of ik hem die acte mocht voorlezen voor ik aan 't werk begon en hij willigde mijn verzoek in.

Ik herinner mij dat bezoek zoo duidelijk, alsof het slechts vijf minuten geleden is, dat ik van angst badend in het zweet, de kamer verliet van den dichter die zoo oprecht geweest was.

Henrik Ibsen ontving mij zeer vriendelijk en wij gingen ieder aan een kant van een breede tafel zitten. (Ik zeide in me zelf: nu begint het examen).

‘Wat wilde u ook weer voorlezen?’ vroeg Ibsen als iemand die recht op zijn doel af gaat.

Ik noemde het.

‘Goed,’ zeide de dichter, ‘wil u dan maar beginnen?’ Hij zag er uit als iemand die wist wat hij wilde.

Ik begon te lezen. Het eene oogenblik verdwenen de letters geheel voor mijn oogen, het andere waren ze bovennatuurlijk groot. Ik had valsch ingezet en ging valsch door. Mijn stem sloeg over in een schelle falset en ik ratelde de verzen af, die een kalme voordracht vereischten. Ik las ‘Brand’ zooals een Duitsche tenor van de vierde rang de minnaar in ‘La Traviata’ zingen zou.

Dr. Henrik Ibsen verroerde zich niet. Zijn oogen evenmin - ik voelde ze voortdurend op mij gericht, terwijl ik voort las.

Ik had een gevoel alsof mijn falsetstem streed tegen ‘Brand’ en tegen al het gezond verstand - tot ik buiten adem onder aan een bladzijde ophield.

Er verliep een oogenblik, vóor de dichter, dien ik niet aanzag, zeide - en zijn stem had een klank, die ik nooit gehoord had, zoo scherp en doordringend:

‘Ja, dit lijkt nu nergens op’.

‘Ja’, zeide ik. Ik geloof dat ik het woord uitsteunde. Maar wanhopend door de nederlaag, die mijn wil weigerde te lijden, zeide ik:

‘Mag ik een andere plaats eens probeeren?’

En met trillende stem zeide hij, terwijl roode plekken op zijn gezicht toonden dat hij boos was: Nu was er genoeg misbruik van hem gemaakt. ‘Dat geeft toch niets’. En het examen was afgeloopen. Hoe ik eigenlijk

van mijn stoel opstond, ben ik vergeten - als ik 't tenminste ooit geweten heb.

Maar ‘Brand’ werd niet opgevoerd in de Studenten-Vereeniging.

Daarentegen werd ‘Het letterkundig Varieteit Gezelschap’ geopend onder mijn directie. En sinds dat oogenblik daalde ik voortdurend in de Noorsche publieke opinie. Van het eerste oogenblik af was mijn poging om Holger Drachmanns idee te verwezenlijken gedoemd tot even groot ‘succes’ d.w.z. fiasco. Niet alleen door mijn eigen tekortkomingen, maar ook omdat het publiek plotseling een zonderlinge wraakzucht aan den dag legde, die meermalen het publiek bezielt tegenover iemand dien het maar al te lang kritiekloos gehuldigd heeft.

De openingsavond brak aan en heel Kristiania was tegenwoordig.

Ook Dr. Henrik Ibsen zat in een loge.

Ik zou den avond inleiden met een proloog van Holger Drachmann. Ik had die zoo laat gekregen, dat ik die moest voorlezen. Het papier trilde zoo in mijn stijve hand, dat ik de letters nauwelijks zag. Mijn beenen waren als lood zoo zwaar - ik kon ze niet verzetten. En zoodra ik op het tooneel stond, voelde ik de ijzige-koelte van het publiek als een plotseling ontstane, instinctmatige haat mij tegemoet stroomen.

Nauwelijks begon ik te lezen - natuurlijk las ik zoo onmogelijk als 't maar kon - of de heele zaal begon onrustig te worden. In de fauteuils d'orchestre, in het orkest zelf, waar de plaatsen ook verhuurd waren, overal begonnen de menschen luid te praten en te lachen, met opzet luid....

Ik las voort, terwijl de vroolijkheid van het publiek steeg.... Men sprak niet meer, maar gilde bijna uit vroolijkheid.

En ik moest en zou Drachmanns verzen toch ten einde lezen.

Plotseling stond Dr. Henrik Ibsen in zijn loge overeind en staande riep hij eenige malen een zeer luid ‘ssst! ssst!’ door de misschien wel wat al te vroolijke zaal. De uitwerking volgde oogenblikkelijk. Het gebeurde zoo zelden dat Henrik Ibsen zijn meening te kennen gaf. De zaal was kalm toen ik het laatste gedeelte voor las. Maar mijn dankbaarheid voor dat oogenblik zal slechts verdwijnen met het breken mijner oogen - en de toekomst zou die nog vergrooten.

Als iemands levenszon plotseling verduisterd wordt zien onze medemenschen - door een bizonderen geest van contradictie - op eens al onze fouten en zonden als door den glans van tien zonnen bestraald.

Zoo ging het ook toen. In alle vertrouwelijkheid durf ik hier wel bekennen, dat ik in die weken niet veel kleeren aan mijn menschelijk lichaam had en dat er maar weinig rafels over waren van wat men een paar maanden geleden mijn ‘talent’ noemde.

Ik was de zondebok - en ik zelf wenschte niets liever dan me ver in de woestijn terug te kunnen trekken....

Juist in de allerdonkerste dagen werd er een groote partij gegeven bij een familie, die ik kende.

Henrik Ibsen was er ook.

Aan tafel onder 't eten en drinken werd er over allerlei gesproken en ook over mij. Misschien niet al te barmhartig - en daar er veel over mij te vertellen viel duurde het lang.

Henrik Ibsen had toegeluisterd - met een gezicht onbeweeglijk als een masker, terwijl de praatjes hun gang gingen.

Toen zeide hij plotseling en wel zoo luid, dat iedereen hem hooren moest:

'Dat is allemaal best mogelijk. Maar "Aan den Weg" en "Tine" kan niemand hem ontnemen. Die moet men hem laten houden....'

Toen zweeg de dichter weer - maar de toon van het gesprek veranderde en weldra spraken dames en heeren over andere dingen.

Maar het diepe rechtvaardigheidsgevoel, dat den altijd zwijgende, woorden als deze zeggen liet, geven het menschelijk aangezicht van den Meester schoone lijnen.

Hij was niet alleen rechtvaardig zooals superieure menschen zijn. Hij was trouw zooals dikwijls de geslotenen zijn.

Iemand, over wien de dichter in stilte zijn oordeel gevormd had, kon zeker zijn dat dit oordeel onwrikbaar was en geen storm het zou doen wankelen.

Lichtere dagen zouden komen, waarop ik hem een weinig dankbaarheid kon toonen.

IV.

De groote Parijsche Ibsen-campagne was geëindigd met den triomf van 'Nora' in het 'Vaudeville'. Madame Gabrielle Réjane had den triomf van den Meester volkomen gemaakt. Maar den toen jeugdigen Lugné-Poë komt de eer toe het mogelijk gemaakt te hebben. Zijn Ibsen-voorstellingen die bij ieder nieuw stuk, dat hij opvoerde, wonnen in klaarheid en 'menschlijkheid', hadden de gemoederen bewerkt en voorbereid voor den dag waarop Réjane de zege volkomen maakte.

Daarom was het niet meer dan natuurlijk dat Lugné-Poë, toen de veldtocht te Parijs geëindigd was, zijn tooneelspelen naar het Noorden voeren wilde om het publiek daar en den Meester, te toonen wat hij kon en wat hij bereikt had.

Met 'Bouwmeester Solness' en 'Rosmersholm' reisde hij naar Noorwegen. Ik ging mee. De vermoeienissen van den gemeenschappelijken strijd hadden een sterken band gesmeed tusschen de jonge Parijsche kunstenaars en mij.

Ik moet bekennen, dat ik mij niets herinner van de opvoering van 'Rosmersholm'. Want al onze aandacht was op 'Bouwmeester Solness'

gevestigd. Dat was niet meer dan natuurlijk. Het zonderlinge zelfbekentenisdrama had op het Noorsch tooneel volkomen fiasco gemaakt en de geheime hoop der Parijzenaars was 'Bouwmeester Solness' te herrijzen door een vertolking, die het geheel omschiep en het tot dat Liefdelied van het Genie maakte, wat het - ook volgens mijn meening - alleen is: Slechts als men het zonder eenige vrees maakt tot een liefdelied en hooglied, voor twee menschelijke stemmen, kan 'Bouwmeester Solness' volkomen begrepen worden en zoo aangrijpen, dat de keel er van samen gesnoerd wordt.

Alles schijnt bovendien deze interpretatie te rechtvaardigen. Die alleen maakt met één slag al de bekentenissen van den bouwmeester natuurlijk en verklaarbaar.

Iemand die plotseling lief krijgt, heeft een onweerstaanbare drang zijn ziel uit te spreken, van zich af te gooien, te bekennen zijn verleden, toekomst, angsten, hoop, doorstaan lijden en gedroomd geluk; het verborgene en het halfgewetene; dat waarop men bouwde en dat wat men nooit zelf begreep - alles wordt door het ontwaken en stijgen der liefde tot woorden, die over de lippen stroomen en uitgesproken moeten worden. Solness ziet Hilde en heeft Hilde lief. En terwijl de liefde hen in haar schitterende, gouden roes hult, toont Solness in een wonderbaarlijke extase Hilde heel zijn ziel - de ziel van het Genie en de afgronden er van tot in de donkerste diepten.

In dit liefdelied, dat stijgt, steeds stijgt, verdwijnen de symbolen en worden de paradoxen natuurlijk als de openbaringen van een gemoed, dat de geliefde alles geven wil.... bekentenissen

De openbaringen van een man, die alles geeft - en sterft.

Want Solness is oud geworden - door hen die hem weer willen geven wordt hij verkeerd als oud voorgesteld - en toen hij door zijn liefde geprikkeld, den toren beklommen heeft, wordt hij duizelig door het geluk en stort neer....

Hij is *oud geworden*: het geluk is een last, dien hij grijpen kan, maar niet meer oplichten, en dragen in het geheel niet.

Zoo hadden de jonge Fransche acteurs het stuk en den Bouwmeester opgevat.

In een jagend tempo, als door een heet vuur achtervolgd, ijlden de Fransche kunstenaars door alle donkere liefde-bekentenissen - hun lot en den val van Solness te gemoet.

Toen de avond aanbrak verscheen Ibsen in zijn loge. Als gewoonlijk zat hij onbewegelijk de eerste acte uit en niemand had met zekerheid kunnen beweren of hij wel iets zag en hoorde. En toch scheen het mij alsof tegen het einde van de acte, iets in deze andere opvatting hem wekte.

Onder de tweede acte stond hij op. Wat achter in de loge, tegen den muur geleund, stond hij en volgde met zijn oogen iedere beweging en de kleinste nuance der acteurs.

En alsof het oog van den Meester, dat op hen rustte, de macht en kracht der kunstenaars verhoogde, zwol het liefdelied op het tooneel en klotste als een door den storm voortgejaagde stroom tegen het vallend scherm aan.

In de derde acte zat Henrik Ibsen geheel over den rand der loge heengebogen.

Toen zag en wist ik, dat Lugné-Poë en Madame Bady gezegevierd hadden.

En uitgelaten van vreugde riep ik den Noorschen studenten toe, die achter de coulissen de schreeuwende volksmenigte vertegenwoordigden: ‘Huldigt den dichter! Gauw!’

En de jongelui stoven weg en stelden zich op voor den Bouwmeester, die heen ging.

Toen ik in mijn hôtel kwam, liep Ibsen mij tegemoet.

Ik heb hem nog nooit zóo aangedaan gezien als op dat oogenblik.

Hij stak mij zijn twee ijskoude handen toe, ijskoud als van gemoedsbeweging, en zeide:

‘Dat was de opstanding van mijn stuk...’

Ik kon niet antwoorden. Overweldigd door een vermoeidheid, die dikwijls slechts de eenige vrucht is van een overwinning, liep ik naar buiten en ging op een van de steenen zitten, die toen nog voor den ingang van het Grand Hôtel stonden.

Dàar hoorde ik, dat een stoet van studenten zich voor de ramen van de eetzaal opstelde en Ibsen toejuichte. Toen verscheen Ibsen voor het venster met Madame Bady en Poë aan de hand.

‘Solness’ had overwonnen.

Toen ik het jaar daarop te Kristiania was kwam Lugné-Poë er ook.

Noorsche vrienden wilden een feest voor hem geven.

En als iemand een feest verdiend had, dan was hij 't wel. Maar de hulde zou weinig beteekenen, indien Dr. Ibsen er niet bij was.... en ik moest den dichter gaan uitnoodigen.

De opdracht was zeer onaangenaam - want Henrik Ibsen verafschuwde feesten en wist beter dan ieder ander wat zijn tegenwoordigheid bij zulk een gelegenheid beteekende

Ondertusschen verzamelde ik al mijn moed en kweet mij van mijn taak. Dr. Ibsen antwoordde ontwijkend. Maar juist dit ontwijken was een weigering - begreep ik.

Dit scheen mij een onrecht. Want ik wist beter dan iemand anders, welken strijd de jonge Lugné-Poë gestreden en met welke moeilijkheden hij te kampen had gehad om Ibsens roem te doen worden. Ik vond daarom dat de dichter van zijn kant ook wel wat doen mocht - en handelde een weinig daarnaar.

Toen ik een paar dagen later Henrik Ibsen op straat ontmoette - bij den hoek van Tivoli - hield ik hem staande en vroeg of hij nu op het feest kwam.

Hij antwoordde met de snijdende stem, die hij had, als hij geïrriteerd was:

‘U geeft de zaak niet op.’

‘Neen, Dr. Ibsen, “antwoordde ik:” dat doe ik niet. En als ik 't niet doe dan is 't omdat ik 't hier uw plicht vind te komen’.

Dit was de eenige maal van mijn leven dat ik tegen Dr. Ibsen sprak als tegen mijn gelijke.

Plotseling sloeg Ibsen zoo driftig met zijn stok op de steenen, dat 't me verbaasde dat er geen vonken uit vlogen en toen gilde hij meer dan dat hij zeide:

‘Wilt u me een zedelijke verplichting opleggen?’

‘Ja, Dr. Ibsen,’ zeide ik.

Toen trappelde hij onrustig met zijn voeten en zeide toen met nog trillende stem:

‘Goed dan zal ik komen’.

En hij liep voort.

Toen het feest aanbrak kwam de Meester klokslag op tijd. Hij ging naar mij toe en zeide.

‘U ziet, dat ik gekomen ben’.

‘Ja, “antwoordde ik” en ik dank u heel hartelijk’.

Maar er waren toch zekere voorwaarden gesteld voor Dr. Ibsens komst. Onder andere mocht er aan tafel niet op hem getoast worden. Het bestuur had zich natuurlijk onder den wensch van den Meester gebogen - maar in stilte had ik 't alleen zóo opgevat dat *er aan tafel* niet op hem getoast mocht worden.

Heel goed. Maar toen sprak ik met Lugné-Poë af dat zoodra we *van tafel opstonden*, hij een luid ‘Leve Ibsen’ zou inzetten.-

Het feestmaal liep uitstekend af. Dr. Ibsen zat midden aan de eeretafel en hij ontdooide hoe langer hoe meer. Tegen het eind van het diner was hij bepaald vroolijk.

Eindelijk werd het teeken tot opstaan gegeven.

Op hetzelfde oogenblik springt Lugné-Poë op, zegt een paar woorden en roept daarna zijn:

‘Leve Ibsen!’ zoo hard hij kon.

Een algemeen gejuich ontstond - misschien te meer omdat allen wisten dat wij nu den voorzichtigen Dr. Ibsen te slim af geweest waren.

Toen ik den dichter voorbij ging sloeg hij mij op den schouder en zeide:

‘U bent waarachtig een uitstekende regisseur!’

Hij bleef lang op het feest.

Vóor hij heen ging, kwam hij naar mij toe, greep mijn beide handen, juist als na de opvoering van ‘Bouwmeester Solness’ en zeide langzaam en op ieder woord den nadruk leggende:

‘U had gelijk. En ik ben heel blij, dat ik gekomen ben’.

V.

Zoo was de man, dien weinigen kenden: heel en geheel waarheidslievend; heel en geheel rechtvaardig; heel en geheel trouw.

Door zijn genie dat hem op gelijke lijn stelt met de grootsten, steekt hij boven de grooten uit. Dat weten allen. Maar die hem, al is 't ook maar een enkel oogenblik, werkelijk nabij gekomen is, weet meer - en wel dat Henrik Ibsen een man was, op wien men altijd aan kon.

Deze zwijgende man eischte van zich zelf de grootste menschelijke eigenschappen: trouw, waarheid en rechtvaardigheid.

D. LOGEMAN-VAN DER WILLIGEN.

De Nederlandsche Rechtstaal.

I

Menigvuldige oorzaken hebben belet, dat er ten onzent eene Nederlandsche rechtstaal tot stand kwam.

Tijdens de middeleeuwen was er gemis aan rechtszekerheid en aan eenvormigheid. De grootste verscheidenheid heerschte in de stad- en landrechten, costumen en gewoonten, privilegiën en octrooien.

De invoering van het Romeinsche recht, dat als weerspiegeling van wijsheid en billijkheid gold, daar waar geschreven wet en gewoonterecht zwegen, werkte eveneens verderfelijk op de landstaal; het *corpus juris* stond met de voornoemde rechtsbronnen geheel op ééne lijn. Het kon niet anders of het bezigen van Latijnsche woorden en uitdrukkingen moest tot de verbastering der rechtstaal meehelpen.

De Fransche invloed van het huis van Bourgondië was ook noodlottig voor onze spraak.

Toen de aartshertogen Albert en Isabella, den 12 Juli 1611, ‘de costumen en usantiën van de landen van herwaerts over’ opnieuw deden afkondigen ‘totte welvaert van onze ondersaeten ende bij desen middel eenieder versekeren van de weth van sijn quartier’, bepaalden zij weldra daarna, in eene ‘interpretatie ende verklaringe, gegeven te Mariemont den 18 November 1611,’ dat de Fransche tekst de voorkeur boven den Nederlandschen had. Artikel 8 dezer verklaring luidt als volgt: ‘Ende want in den Nederduytschen text van de voorschreven Ordonnantie ende eeuwig Edict hen ontmoeten eenige duysterheden door het oversetten uyt de Françoysche tale, hare Hoogheden verstaen dat men in de swarigheden, die souden mogen rysen uyt dese oorsake, hem sal moeten gedragen tot den text uytgegeven in 't Françoys.’

Gedurende de Fransche overheersching, hield de Nederlansche taal op, eenig gezag te bezitten, en de Fransche wetboeken werden bij ons ingevoerd. Deze wetgeving, welke bij den aanvang der vorige eeuw in het leven werd geroepen, is een merkwaardig werk. Een bewijs daarvan is, dat, toen Europa het Fransche juk had afgeschud en men allerwege naar eene zelfstandige wetgeving streefde, het Fransche recht nog lange jaren, in onderscheidene Staten, in voege is gebleven.

Bij besluit van 18 April 1814 had Koning Willem I eene commissie belast met het ontwerpen eener nieuwe wetgeving, gegrond op nationale rechten, zeden en gewoonten; doch de vereeniging van onze provinciën met de Noord-Nederlandsche had ten gevolge, dat de ingediende ontwerpen aan het nader onderzoek van Belgische rechtsgeleerden werden onderworpen.

Achtereenvolgens kwamen al de titels van het burgerlijk Wetboek, thans meer en meer tot het Wetboek Napoleon toenaderende, in behandeling, en werden door de beide Kamers in de jaren 1821-1826 aangenomen. Zij werden voorloopig afgekondigd in het Staatsblad; en door Koninklijk besluit van 5 Juli 1830 werd bepaald, dat alle wetboeken, zonder op de vaststelling van een Wetboek van Strafrecht te wachten, zouden worden ingevoerd op 1 Februari 1831 en van verbindende kracht zijn met den klokslag van middernacht tusschen den laatsten Januari en den eersten Februari van dat jaar.

Na de Belgische omwenteling, werd de toepassing van het Koninklijk besluit van 5 Juli 1830 verijdeld.

Eindelijk, op 1 October 1838, werden de Nederlandsche wetboeken ingevoerd, welke voor een goed deel aan de Fransche wetboeken waren ontleend.

Indien, langs den eenen kant, een aantal beginselen daarin op beter grondslag berusten dan in het Fransche recht, wordt tevens, langs den anderen kant, erkend dat de woordenkeuze somtijds min gelukkig is uitgevallen, waardoor niet zelden onzekerheid omtrent de bedoeling ontstaat.

Bij Koninklijk besluit van 28 Februari 1880 werd in Nederland eene Staatscommissie tot herziening van het Bur-

gerlijk wetboek ingesteld, welke den 30 November 1886 een *Ontwerp van het eerste Boek* openbaar maakte. Hiervan wordt getuigd, dat de commissie gestreefd heeft naar zuiverheid van taal en juistheid van woordenkeuze, zonder angstvallige vermijding echter van enkele, wel is waar uitheemsche, maar door het gebruik gewettigde uitdrukkingen, welker behoud met het oog op de ondubbelzinnige beteekenis daarvan wenschelijk scheen.(1)

Men weet ook, dat den 1sten September 1886 een Nederlandsch Wetboek van Strafrecht, uit eigen boezem ontsproten, in werking trad.

Gedurende den voorbereidenden arbeid, vroeg de Minister van Justitie aan Prof. M. de Vries zijne bedenkingen, betreffende de taal en den stijl van het ontwerp, te willen mededeelen. In de *Inleiding*, die de opmerkingen daaromtrent voorafgaat, spreekt de uitstekende taalgeleerde het volgend oordeel uit:

'Het is een verblijdend bewijs van vooruitgang op het gebied der beschaving, dat de Regeering, bij het ontwerpen van een zoo belangrijk Wetboek, ook hare verplichtingen jegens de moedertaal erkent. Had men in het jaar 1838 de rechten der taal evenzeer geëerbiedigd, wij zouden ons dan niet te schamen hebben over de wetboeken, in dat jaar ingevoerd, die als voorbeelden van cacographie nog altijd het gevoel van iederen Nederlander, wien zijne taal ter harte gaat, zoo pijnlijk aandoen. Wel mogen wij ons gelukwenschen, dat de tijden veranderd zijn, en dat de Regeering thans uit eigen beweging wil voorgaan, de eer en het recht onzer taal te handhaven. De Nederlandsche natie moge er U dankbaar voor wezen.

Ik heb dan ook geen oogenblik geaarzeld aan uwen wensch te voldoen. Wel gevoelde ik de bezwaren, die deze gewichtige taak voor mij zou opleveren, daar ik een vreemdeling ben op het gebied der rechtsgeleerdheid. Doch ik begreep tevens, dat men ook geen rechtsgeleerde behoeft te wezen, om de artikelen van een wetboek, geheel en uitsluitend

(1) Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk recht, door Mr C. Asser. noogleeraar, te Leiden. Zwolle, Tjeenk Willink, 1896.

uit het oogpunt van taal en stijl, te beoordeelen; en waar zich een twijfel mocht voordoen, kon ik immers rekenen op de welwillende voorlichting van mijnen ambtgenoot, die aan onze Universiteit het strafrecht vertegenwoordigt. Maar bovenal, ik zou gemeend hebben aan mijnen plicht jegens onze taal te kort te doen, indien ik mij niet terstond bereid had verklaard, de taak te aanvaarden die mij werd opgedragen. Het geldt hier eene zaak van uitnemend belang. Juistheid van uitdrukking is zeker in een Strafwetboek een allereerst vereischte om allerlei moeilijkheden in de practijk te voorkomen. En wat eenmaal in dat Wetboek wordt opgenomen, zal buiten twijfel weldra gangbare munt worden door het menigvuldig gebruik onder allerlei klassen der maatschappij. Twee groote belangen, dat der wetgeving en dat der taal, gaan dus hier met elkander gepaard.

Doch er was nog eene andere reden, die mij te gereeder besluiten deed aan uw verlangen naar mijn best vermogen te voldoen. Guluit gezegd, indien mij door U het voorstel was gedaan, eene critiek te leveren van de taal en den stijl van het Burgerlijk Wetboek, dan zou ik zeker voor die taak zijn teruggedeinsd; want er zou geen einde geweest zijn aan het verdrietig zondenregister, dat ik dan had moeten opmaken, naar aanleiding van die 2000 artikelen, van welke een niet gering getal zoodanig gesteld is, dat iemand, die niet in de geheimen der rechtsgeleerdheid is ingewijd, zelfs den zin en de bedoeling niet vatten kan. Maar hier gold het een geheel ander geval. De Staatscommissie, die met het ontwerpen van het Strafwetboek belast is geweest, heeft een werk geleverd, dat niet alleen om den inhoud door de bekwaamste binnen- en buitenlandsche rechtsgeleerden hoog geprezen wordt, maar ook van ernstige en gemoedelijke zorg voor taal en stijl getuigt. Elk artikel draagt de blijken, dat ieder woord, ieder uitdrukking, ieder leesteeken, met de grootste nauwgezetheid is overwogen. Geen taalkenner heeft zeker met het Ontwerp kennis gemaakt zonder een innig gevoel van vreugde over den grooten vooruitgang, die zich hier in onze rechtstaal vertoont, en van erkentelijkheid

jegens de uitstekende rechtsgeleerden, die ook de rechten van taal en stijl zoozeer wisten te handhaven. En na die zorgvuldige behandeling van wege de Staatscommissie is ook door U, bij het herzien van het ontwerp, aan de eischen der taal eene bijzondere oplettendheid gewijd. De gelukkige verandering b.v. van de onhollandsche woorden *hoogstens* en *minstens* in de echte Nederlandsche uitdrukkingen *ten hoogste* en *ten minste*, en de wijziging in art. 367, en 369,(1) waarin het spreekwoord *uitstellen* door U voor het min juiste *vertragen* in de plaats werd gesteld, getuigen duidelijk hoe het U ernst geweest is, ook in dit opzicht het Wetboek aan de strengste eischen te doen beantwoorden. Al die zorg, door de Staatscommissie en den Minister aan het Ontwerp gewijd, heeft natuurlijk de taak, om dien arbeid uit oogpunt van taal en stijl te herzien, vrij wat gemakkelijker gemaakt. De bedenkingen, die ik de eer heb bij dezen aan uw oordeel te onderwerpen, strekken daarvan ten bewijze.'

Het gevolg van al de samenwerkende krachten, waarvan Prof. M. de Vries gewag maakt, is geweest dat het Nederlandsche Wetboek van Strafrecht de vergelijking kan doorstaan met het beste dat elders op het gebied van wetgeving werd voortgebracht en dat er alsnu, ten minste in het strafrecht, eene Nederlandsche rechtstaal is ontstaan die voor geene andere moet onderdoen.

Slechts een paar uitheemsche woorden zijn overgebleven, omdat zij, door het gebruik geijkt, burgerrecht in het Nederlandsch verkregen hebben, en tevens eene vaste beteekenis erlangd hebben welke bezwaarlijk door eene Nederlandsche uitdrukking kan vervangen worden.

Prof. M. de Vries heeft er naar gestreefd de rechtstaal met de spreektaal te doen overeenstemmen. Wij zullen

(1) Art. 340 [367 van het ontwerp]. De koopman die in staat van faillissement is verklaard of tot gerechtelijken boedelafstand is toegelaten, wordt, als schuldig aan eenvoudige bankbreuk, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar: 1°..., 2° indien hij, met het oogmerk om zijn faillissement *uit te stellen*, wetende dat het daardoor niet kon worden voorkomen, op bezwarende voorwaarden geldopnemingen heeft gedaan.

eenige voorbeelden aanhalen van de wijze waarop hij te werk is gegaan.

Wanneer over de deelneming aan strafbare feiten gehandeld werd, had het oorspronkelijk Regeeringsontwerp met de werkelijke daders, die het feit plegen, gelijkgesteld *hen die tot het plegen daarvan medewerken.* Prof. M. de Vries maakt hieromtrent de opmerking: ‘Liever zegt men hier, niet *medewerken*, maar *mededoen.* Elk dader *doet mede*, maar de medeplichtige werkt mede. Ik zou voorstellen: *aan het plegen daarvan mededoen* of *aan - deelnemen.* Maar waarom niet liefst het gewone woord uit de volkstaal, d.i. *mededoen?*’

Na eene door de Regeering gedane vraag, vond hij echter geen bezwaar het woord *medeplegen* in plaats van *mededoen* te stellen, zoodat het artikel over strafbare deelneming, waarschijnlijk wegens klankgelijkheid, luidt: Als daders van een strafbaar feit worden gestraft, 1^{o} zij die het feit plegen, doen plegen of medeplegen...

In het Fransch kan dit laatste begrip, het medeplegen, niet anders dan door eene omslachtige omschrijving uitgedrukt worden: *Ceux qui ont coopéré directement à son exécution* (*de l'infraction*).

Het oorspronkelijk art. 253 luidde als volgt: ‘Hij die een onder zijn wettig gezag staand kind beneden den leeftijd van twaalf jaren aan een ander afstaat of overlaat, wetende dat het tot of bij het uitoefenen van bedelarij, van gevaarlijke kunstverrichtingen of van gevaarlijken of de gezondheid ondermijnenden arbeid, zal worden *gebezigd*, wordt gestraft....’ Prof. M. de Vries doet opmerken: ‘*gebezigd.* Liever *gebruikt. Bezigen* geschiedt bij voorkeur met een goed doel, en heeft altijd een zakelijk object. Van personen wordt het niet gezegd, gelijk reeds is opgemerkt in het Woordenboek op *Gebruiken*, kol. 531. *Gebruiken* is hier het ware woord. Zoo b.v. in de spreektaal: ‘*'t is schande waar die man zijn kinderen al voor gebruikt!*’ ‘*Ik laat mij daar niet voor gebruiken*,’ enz.

Bij het openlijk met vereenigde krachten geweld plegen tegen personen of goederen, werd voorzien het geval dat

het gepleegde geweld eenig *lichamelijk leed* ten gevolge heeft; Prof. M. de Vries schrijft over de onderlijnde woorden: ‘Ik moet ernstig in bedenking geven, dat de wetgever deze uitdrukking niet gebruike. Het is eene *contradictio in terminis*, evengoed als *lichamelijk zielsverdriet* of *lichamelijk hartzeer* zijn zou. *Leed* behoort uitsluitend tot de ziel. Het is eene stille inwendige droefheid, die zich weinig uit. De gewone uitdrukking is *lichamelijk letsel*, en die omvat alles, 't zij zware kwetsuren, 't zij lichte verwondingen of pijnlijke aandoeningen. Zoo zegt men: “*Hij viel van 't paard*, *maar kwam er zonder letsel af*” d.i. zonder zich te bezeeren in 't algemeen.’

Prof. M. de Vries dringt er op aan, dat van de aangenomen terminologie nooit afgeweken worde; in het oorspronkelijk ontwerp van art. 254 las men: ‘Indien tijdens het plegen van het misdrijf nog geen twee jaren zijn verloopen, sedert de schuldige *ter zake van dit misdrijf* onherroepelijk is veroordeeld, kan de gevangenisstraf met een derde worden verhoogd’ De opmerking luidt in dezer voege: ‘*ter zake van dit misdrijf.* In art. 240 en ik geloof overal elders, staat: **wegens** *hetzelfde misdrijf*; hier *ter zake van.* Heeft dit verschil eene bedoeling, of is het alleen voor de *grata varietas*? In een wetboek schijnt het raadzaam, hetzelfde begrip *altijd* met hetzelfde woord uit te drukken. Juist daardoor krijgen de uitdrukkingen die vastheid en bepaaldheid, die zij behooren te hebben. Ook hier dus zou *wegens* te verkiezen zijn.’

Maar wat nu gedaan, indien een technisch woord ontbreekt? Hoe zal de leemte worden aangevuld? De volgende opmerking van Prof. M. de Vries, dient, om de nuttige wenken die zij bevat, medegedeeld te worden: ‘De wetgever stond in dezen titel (misdrijven tegen het leven gericht) voor een moeilijk vraagstuk: het vinden van juiste en bruikbare termen om de drie verschillende begrippen uit te drukken, die het Fransch door *homicide*, *meurtre* en *assassinat* onderscheidt. Wat het laatste (*assassinat*) betreft, behoefde geen twijfel te bestaan. *Moord* is daar de aangewezen term, die dan ook te recht door den wetgever is aangenomen. Maar de beide

andere termen leveren eene gewichtige zwarigheid op, omdat in de gewone spreek- en schrijftaal die begrippen niet bepaald onderscheiden of door bijzondere woorden uitgedrukt worden. De wetgever, voor wien die onderscheiding noodzakelijk is, behoort dus twee termen vast te stellen en door zijn gezag in de rechtstaal in te voeren. Hoe juister die termen gekozen worden, hoe eigenaardiger zij het begrip te kennen geven, dat men er aan verbindt, des te meer kans is er, dat zij algemeen ingang zullen vinden, en allengs ook in de volkstaal doordringen. Terwijl voor *meurtre* in het Ontwerp het woord *doodslag* is aangenomen, wordt voor het begrip van *homicide* geen bepaalde term opgegeven, hetzij dat daartoe geene noodzakelijkheid bestond, hetzij dat men het opzettelijk vermeden heeft bij gebrek aan een duidelijk aangewezen woord. Toch schijnt het wenschelijk dat de wetgever de zwarigheid niet ontwijke, maar ze eens voor al beslisse. In de practijk is een vaste term voor *homicide* onmisbaar. Maar wordt de keuze aan het toeval overgelaten, dan kan er licht eene onjuiste uitdrukking insluipen, in strijd òf met de taalwetten óf met het zuivere taalgevoel. Het gezag van den wetgever, die na rijp beraad zijne keuze bepaalt, zal dat gevaar afwenden en het belang der taal in dit opzicht bevorderen. Het is dus zeer te wenschen dat een welgekozen term door hem worde vastgesteld.'

Prof. M. de Vries stelt alsdan voor, het begrip van *homicide* door *ontlijving* uit te drukken; doch het woord is in het Nederlansch wetboek niet opgenomen, omdat het daarin niet noodig was, terwijl wij ten onzent door nood gedrongen zijn het begrip van *homicide* ook in onze taal weer te geven.

II.

Hiermede ziet men wat de Nederlandsche rechtstaal is. In het strafrecht werd het meesterschap bereikt; indien andere vakken nog te wenschen laten, toch is er verbetering waar te nemen, en bestaat er kans, dat men op den ingeslagen

weg zal voortgaan en de rechtstaal meer en meer zal zuiveren van de smetten, die haar al te lang hebben ontsierd. Wat een man als Prof. M. de Vries op het gebied van het strafrecht heeft teweeggebracht, kunnen zijne volgelingen op andere stoffen toepassen, en alzoo zal er een tijd komen, dat de Nederlandsche rechtstaal nevens de overige Europeesche met fierheid zal kunnen prijken.

Wat behooren wij in België te doen, nu dat al de nieuwe wetten in het Nederlandsch evenals in het Fransch worden gestemd, dat de Koninklijke besluiten ook in beide talen worden opgesteld, en in de practijk hoe langer hoe meer het Nederlandsch als rechtstaal wordt gebezigd? Zullen wij er eene afzonderlijke rechtstaal op nahouden, of zullen wij ons eenvoudig bij de in Nederland heerschende taal aansluiten? Ik ben van meening, dat wij de Nederlandsche vakwoorden altijd en overal moeten te pas brengen, tenzij onoverkomelijke bezwaren het gebruik ervan verbieden.

Waar verschil in de wetgeving bestaat, moeten wij natuurlijk onzen eigenen weg volgen, zooals Prof. M. de Vries het aantoont ten opzichte van de onderscheiding, die in het Fransch door de woorden *homicide*, *meurtre* en *assassinat* wordt weergegeven. Het gaat niet aan, den zin van de woorden te verdraaien, en, tegen het taalgevoel in, te willen doen aannemen, dat het *onwillekeurig* dooden, het leven doen verliezen of het veroorzaken van den dood *door schuld*, zal worden uitgedrukt door *doodslag*, en dat de verdere climax zal luiden *moord* en *beraamde moord.* Neen, hij die opzettelijk een ander van het leven berooft is schuldig aan doodslag (*meurtre*), en, wanneer het feit met voorbedachten rade wordt gepleegd, is de dader schuldig aan moord (*assassinat*). Er blijft dus alleen over, een woord te kiezen voor *homicide*, en het door Prof. M. de Vries voorgestelde beantwoordt aanal de eischen van de taal.[1] Daardoor wijken wij eigenlijk van de Nederlandsche

(1) Nevens *ontlijving* zijn ook het werkwoord *ontlijven* en het *nomen agens*, t.w. *ontlijver*, beschikbaar, iets dat voor het gemak van uitdrukking in spreken en schrijven zeer bevorderlijk mag heeten.

terminologie niet af, daar het voor iedereen begrijpelijk is dat *onlijving* juist die algemeenheid heeft, welke vereischt wordt voor een woord, dat het doen ophouden van het leven moet uitdrukken, zonder te doen denken aan die bijzondere bijbegrippen, die aan *meurtre* en *assassinat* verbonden zijn.

In andere omstandigheden zal de moeilijkheid wellicht groot doch niet onoverkomelijk zijn. Ons Wetboek van Strafrecht heeft de drieledige verdeeling der strafbare feiten behouden, welke door het wetboek van 1810 werd ingevoerd, terwijl het Nederlandsch wetboek van 1886 de strafbare feiten eenvoudig verdeelt in 'overtredingen' en 'misdrijven'. Bij ons, integendeel, gelden, als algemeene benaming, het woord 'misdrijf' (*infraction*) en, als bijzondere namen, 'overtredingen, wanbedrijven en misdaden' (*contraventions*, *délits*, *crimes)*. Is het raadzaam te dien opzichte aan de vakwoorden, die bij ons in voege zijn, de beteekenis te blijven hechten die zij gedurende een tijdvak van drie kwart eeuws ook in Nederland hebben bezeten? of zullen wij te dezer zake eene geheele omwenteling teweegbrengen en, bij eene nieuwe vertaling van het Wetboek van Strafrecht, de Nederlandsche terminologie bij ons invoeren, met dit eenig verschil dat het woord 'misdaden' de beteekenis van *crimes* zou blijven behouden? Hier wordt een zeer kiesch vraagpunt aangeroerd, dat ik niet zou willen beslissen, zonder de opmerkingen én van de taalkundigen én van de rechtsgeleerden te hebben ingewonnen.

Doch gretig moeten wij uitzien naar alle verbeteringen, die de Nederlandsche rechtstaal, van den eenen kant, tot eenheid voeren, en haar, van den anderen kant, zuiveren en louteren.

De drang naar taaleenheid openbaart zich overal.

In een artikel, verschenen in 'Dietsche Warande en Belfort' en geschreven door Mr. L. Dosfel, advocaat te Dendermonde, wordt er op gewezen, dat onze vertalingen der crimineele wetboeken niet genoeg overeenstemmen met de taal die gebezigd wordt in het Nederlandsch Wetboek van Strafrecht; en de schrijver, besluit 'dat die vertalingen best zouden

vervangen worden door andere, waarin men rekening zou houden met de rechtstaal in Nederland.' Hij drukt overigens den wensch uit, dat de Vlaamsche rechtsgeleerden, bij het behandelen van strafzaken, het Nederlandsche Wetboek van Strafrecht zouden raadplegen.

Bovendien, Mr. L. Dosfel noemt een door hem geschreven werk over burgerlijk recht(1) 'eene poging tot verspreiding der Nederlandsche rechtstaal', en verklaart dat de door hem gebezigde taal 'deze van het Nederlandsch wetboek is, meer nageschreven dan bij Ledeganck gedaan wordt.' Hij betreurt het 'dat, overal in Vlaanderen, voor burgerlijke en handelsrechtbanken eene taal gebruikt wordt, welke twee millioen vier honderd duizend Vlamingen niet verstaan'; doch 'de verfransching der rechtbanken is, volgens hem, slechts een noodlottig gevolg van de verfransching van het hooger leven in het algemeen en van het onderwijs vooral'. Doch daarnevens zijn er nog andere hinderpalen welke zich tegen het bezigen der Nederlandsche taal in burgerlijke en in handelszaken verzetten: 'Het gemis aan eene officiële Nederlandsche vertaling van het Burgerlijk Wetboek en van het Wetboek van Burgerlijke Rechtspleging, schrijft Mr. L. Dosfel, heeft o.a. in notariële akten veel verwarring doen ontstaan; ook is eene zoodanige vertaling te wenschen, totdat de nog altijd verwachte herziening der Wetboeken ons officiële teksten geve.'

Wij vereenigen ons ten volle met deze wenschen; de Nederlandsche taal staat thans, in België, op gelijken voet als de Fransche taal, en het wordt tijd, dat zij met denzelfden eerbied als deze laatste worde behandeld.

In het Nationaal Congres riep de Heer Raikem uit: 'Pour les actes de l'autorité la langue doit être unique', en eene slordige vertaling was dan ook voldoende. Nu, integendeel, zijn de wetten en Koninklijke besluiten tweetalig, 'zonder voorrang van den eenen tekst op den anderen;' 'betwistingen, gegrond op verschil van teksten, worden opge-

(1) Kern van ons Burgerlijk Wetboek. Gent, Siffer, 1905. Uitgave van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde.

lost ingevolge den wil van den wetgever, bepaald volgens de gewone regelen tot uitlegging,' en in Vlaamsche arresten en vonnissen, waar de bewoordingen der toegepaste wet behooren te worden opgenomen, wordt alleen de Vlaamsche tekst ingelascht (art. 7 en 8 der wet van 18 April 1898).

De Nederlandsche rechtstaal moet dus even klaar, sierlijk en duidelijk zijn als de Fransche.

Toen Mr. de Hondt zijne vertalingen van het Wetboek van Strafrecht en van het Wetboek van Strafvordering indiende, verkeerde hij in andere omstandigheden, welke hem geene voldoende vrijheid lieten om zich bij de Nederlandsche wetgeving aan te sluiten.

In de '*Procès-verbaux de la Commission chargée de vérifier les bases de la traduction flamande du Code d'instruction criminelle*', lezen wij het volgende:

'Séance du 3 mars 1874. - La Commission, sous la présidence de M. le Baron de Crassier, commence ses travaux par un échange d'idées, concernant la meilleure marche à suivre pour remplir sa mission. Quelques membres sont d'avis, qu'il conviendrait de suivre, autant que possible, la terminologie et les tournures de phrases du Code néerlandais.

M. de Hondt, appuyé par (deux autres membres) fait remarquer, qu'il y aurait certainement de l'avantage à pouvoir procéder de la sorte. Mais le Code néerlandais n'est pas une traduction; c'est un texte de loi original, dont les auteurs n'avaient à se préoccuper que de dire ce qu'ils voulaient dire, avec le plus d'élégance et le plus de clarté possible. Dans le travail dont M. de Hondt est chargé, il s'agit au contraire de rendre avec le plus de précision possible le texte français, d'où il est résulté que parfois le traducteur a dû sacrifier l'élégance à la fidélité.'

Bij eene andere gelegenheid nog, werd dezelfde gedragslijn gevolgd. Het proces-verbaal van 24 Maart 1874 vermeldt het geval in de volgende woorden:

'M. de Crassier désirerait que la traduction de tout l'article (art. 5 C. crim.) se rapprochât plus du Code néerlandais; il insiste spécialement sur la modification de "buiten

het grondgebied van Frankrijk”; à la place de cette expression, il voudrait mettre “buitenslands”. Mais les autres membres de la Commission sont généralement d'avis, que cette tournure, plus élégante, s'écarterait trop du texte français qu'il s'agit de serrer de près.....’

Sedert de afkondiging der wet van 18 April 1898 bestaan de bezwaren, waarop hierboven gewezen werd, niet langer, en kunnen wij onzen eigenen weg opgaan, zonder angstvallig den Franschen tekst te moeten naleven.

Velerlei redenen pleiten er voor, dat van het stelsel van vroeger worde afgezien. Met den vooruitgang, die de taalkunde heeft gemaakt, moet rekening worden gehouden.

De Vlaamsche beoefenaars van het recht behooren voortaan de Nederlandsche rechtswetenschap en rechtspractijk te bestudeeren, en daarom moet onze terminologie zoo weinig mogelijk van de Nederlandsche afwijken. Woorden, die in onbruik geraakten, maar die oudtijds in onze rechtstaal dikwijls voorkwamen, kunnen, waar het pas geeft, tot een nieuw leven worden geroepen; en zoo zal onze taal in zich de bewijzen dragen, niet alleen van haren rijkdom maar ook van hare verjongende kracht.

In de gezamenlijke rechtbanken van de Vlaamsche gewesten, behoort eenparigheid van uitdrukkingen te bestaan; de eer van het Vlaamsche volk gedoogt niet de verwarring, die nu heerscht, op den duur te behouden; een wezenlijk ongerief spruit daaruit voort.

Zij, die eenmaal den tot dusverre gevolgden weg hebben ingeslagen zullen hem moeilijk verlaten.

Op vrijwillige instemming valt niet te rekenen; eenieder is ingenomen met zijne terminologie, die volgens hem geacht wordt verre boven die van anderen verheven te zijn. Zoo zal dan onze rechtstaal, bestemd om op het geheele volksleven zooveel invloed te oefenen, voortdurend gekenmerkt zijn door grove misslagen.

De overname van de Nederlandsche rechtstaal zal allen bevredigen, daar deze maatregel van zulken aard is,

dat hij niemand in zijne eigenliefde kwetst.

In dien zin dient, naar mijn bescheiden oordeel, gestreefd te worden. Het stelsel, dat ik aanbeveel, zou dan, zonder uitstel, in toepassing worden gebracht, bij de behandeling van het herziene Wetboek van Strafvordering, dat aan het onderzoek der Kamer van Volksvertegenwoordigers is onderworpen, en, naderhand of liever dadelijk, ter gelegenheid eener nieuwe vertaling van het Wetboek van Strafrecht, indien de Minister van Justitie mocht goedvinden deze te bevelen.

Wij zijn overtuigd, dat beide maatregelen de beste vruchten zouden afwerpen in het belang der eenheid onzer taal en onzer rechtstoestanden.

H. DE HOON.

Stoombootindrukken.
In den Indischen Oceaan.

Kleine Erik.

Er waren er zooveel aan boord, jonge kinderen, die nog niet wisten, dat ze landverhuizers waren. Zij speelden luidruchtig en lustig in de open plaats van het tusschendek. Met bloote hoofdjes en bloote voetjes liepen zij daar, de beentjes onder de korte rokjes met roode poriën overstipt: kleinen branduitslag, een gevolg van de hitte der tropen.

Zij dansten in 't koord, maakten tuimelsprongen, bleven rechtstaan op hun hoofd, of zaten elkander schreeuwend na achter tonnen, ankers, touwenhoopen of ik weet niet wat al.

Sommige ouders zagen toe, glimlachend of melancholisch gestemd, wellicht onder de macht van het heimwee. Matrozen, met ontblooten hals, waaronder de blauwe linnen, met witte biezen belegde kraag, en de muts met het opschrift: ‘N.D. Lloyd’ op het hoofd, stapten zwaar, op elken voet steunend, achteloos voorbij, en de Afghaners met hun kleurige burnousen, hun groote zwarte baarden, hun oogen als kolen en hun hooge tulbanden, lagen op den grond, in 't midden van al dat lawaai en gewoel, zonder een blik er aan te gunnen.

Als de wind hevig floot en de zee hol stond, was de vreugd nog luidruchtiger bij de jonge bende: toen plasten ze in 't nat, dat in groote baren over het tusschendek sloeg, en dat daar liggen bleef om er langzaam uit weg te spoelen.

Een flinke driejarige knaap was de felste van allen: hij klauterde langs de borstwering als een kat, hij sloeg met de armen en stampte met de voetjes vol levenslust. Hij was altijd haantje vooruit, en als men naarbeneden keek om 't spelen ga te slaan, zag men aan hem trekken, hem voortduwen, terwijl hij zich

stoeiend en schopped verweerde, en hoorde men altijd zijn naam: ‘Erik! Erik! Erik!’ Dat was een bas die immer ronkte.

Ik had hem eens, de trap afdalend, een paar van de tafel meegenomen oranje-appels gegeven. Hij snokte ze uit mijn hand met de haast van een aap, en de ruwheid van een wildeman, dankte niet, maar vluchtte er mee weg, door heel de jonge schaar achtervolgd, belust op roof.

‘Doe zoo iets niet meer,’ zei mij de scheepsdokter, ‘dat maakt slecht effect’.

‘Is het geen zonde, dat al het overschot en wat niet aan het maal wordt opgegeten in het water moet? Ik heb daar nog zoo even een grooten ketel zien staan, vol met allerlei lekkere brokken, en die armen uit de *steerage* krijgen nog zelfs geen peer! Alles is voor de albatrossen, zie ze vliegen rondom het schip!’

‘Niets van de eerste klas gaat in de tweede, niets van beide in de derde; dat is nu eenmaal zoo, dat is princiep bij den Lloyd, en daaraan moet men zich onderwerpen,’ zei hij, geen tegenspraaak duldend.

II.

‘Dokter, ik voel me ziek, nu zal ik voorzeker in den zak moeten[1],’ half bevreesd half ongeloovig in scherts gezegd.

Hij zag mij heel ernstig vorschend aan met zijn scherpe bleekblauwe oogen.

‘Neen, gij niet, maar een andere moet er in, een uit het tusschendek.’

‘Ho, zoo!’ ietwat ontsteld. Ik kende er enkelen van aanzien uit de verte, ik wist dat er zieken waren, ik wist dat er nog kinderen moesten geboren worden, en vroeg, al zou het antwoord mij niets zeggen, werktuigelijk: ‘Wie?’

‘Een klein ventje.’

Er werd, wat ik nog niet opgemerkt had, dien dag niet meer gespeeld in het open ruim van het tusschendek; heel de jolige schaar was weg, voorzeker in de kooien opgehouden;

(1) Men weet dat de dooden, in een zak genaaid, in zee geworpen worden.

maar in de plaats van hen allen stond er een wieg zonder hoofd; een jong vrouwtje zat er bij en een drietal gedecolteerde dames stonden er rond, naar welke 't vrouwtje opkeek met een treurgezicht, en aan wie ze inlichtingen scheen te geven.

Ik moest weten wat er gebeurde en daalde de trap af. Ik schrok: het was de kleine Erik, die daar in dat wiegje, heel rood ontstoken, doch als wezenloos lag, met de wimpers gesloten, de vuistjes gebald, de ademhaling benauwd.

Een der dames had een pakje pralines, die hij niet eten kon, en zeker niet had mogen eten, in haar goedheid op zijn sprei gelegd; een andere had haar grooten, rozekleurigen strooien waaier liefderijk ter onnoodige bescherming, want er was geen tocht, achter zijn hoofdkussen rechtgezet, en die stond daar nu als het schild van een schutsengel.

'*Sie sind so gut*, *alle so gut*,' zei bewogen de jonge moeder, eene onschoone, zachte, vuile Saksische, '*so gut*, *so gut!*'

Troost voor haar? Onmogelijk!

De hoofden werden weewarig geschud, de bloote schouders, machtloosheid-bekennend, opgehaald, en de eene na de andere vertrok, met zijdegeruisch, met blanke armen en kantenfronsels, hooggekapt, want de etensbel had geklonken: het was het uur van het diner...

III.

De tweede klas gaf een feest. Dit zou plaats hebben op het middendek, dat der eerste klas, ruimer en in alle opzichten beter daartoe schikt. Allen waren uitgenoodigd, behalve de lieden uit de *steerage*, steeds buiten alles gesloten.

Een vierkant briefje stond boven onze trap, die naar 't binnendek leidde, aangeplakt met aangifte van 't uur en wat de vermakelijkheden zouden zijn: pandspelen, zang, danspartij.

Te dien einde, de moeilijkheden ontziende, was de piano niet boven gebracht; maar enkele koper-instrumenten zouden als begeleiding dienen.

Reeds van in 't begin van den avond was het wandeldek, lang en smal, in salon herschapen, en wel op een heel eigenaardige wijze: de vlaggen van alle landen, uit alle werelddeelen, waren als behang strak uitgespannen langs en boven de borstwering; alle mogelijke kleuren en beelden verblijdden er het oog. De rieten en houten stoelen en lig-en leunstoelen, waren in beslag genomen, op reeksen gesteld, het geheel schel en schitterend beschenen door 't electrisch licht.

En na afloop van het diner kwamen de gastheeren en gastvrouwen, die zelven genoodigden schenen, bij ons aan. De heeren in rok en in witte das, als zij er hadden, de dames mooi ontkleed met *face à main* en waaier.

Lekkernijen en thee werden rondgediend.

Daarna schuimde de champagne in de glazen. Maar ondanks dat alles, en ondanks de groote warmte der atmosfeer, scheen er koelheid te liggen in de harten, en de verbroedering ging niet vlot: de eerste- klas- passagiers zijn doorgaans stijf, trotsch en vol eigendunk tegenover minderen in rang. Van een anderen kant: lichtgeraaktheid, bewustzijn van achteruitstooting onder beleefde vormen bij hen, die wat opvoeding en geleerdheid betreft, gelijken zijn, hoewel min bemiddeld of zuiniger gestemd.

Van het pandspelen kwam er niets. Enkele zangstukken werden met matig handgeklap bejegend; maar voor de danspartij werd het nog erger; de heeren waren niet heel toeschietelijk en schenen er spoedig genoeg van te hebben, bewerend dat het te warm was.

Enkele jonge meisjes polkeerden of valseerden samen.

Een der officieren, jong, gloeiend rood als een kriekblad in den herfst en met haren, die door hun bleekgoudgeel ook aan herfstloover deden denken, zag staande, onbewegelijk en geringschattend toe. Onlangs gehuwd - naar men zei - hield hij zich buiten alles in ridderlijk besef van stugge mannentrouw.

De dokter, doorgaans verzot op vreugd en afwisseling, zat even stroef op zijn rietstoel, niet te bekoren door de

oprecht mooie meisjes om hem heen, die hare algemeene neerlaag onder gemaakt gegiegel en schatervreugd verborgen.

De kapitein kwam bij hem, tikte hem op den schouder en fluisterde:

‘Toe zit daar niet zoo, wees hoffelijk met de dames uit de tweede, dans toch ook eens.’

De dokter keek om, hij keek op, verwonderd:

‘Maar, kapitein,’ hij zei het ook heel stil, ‘ik dansen waar....’ en hij voleindigde niet.

‘Is het kind dood misschien?’ vroeg ik, die naast hem zat en alles had gehoord; zijn wiegje stond niet meer in het ruim, ik had het in den namiddag reeds opgemerkt.

‘Op het nooddek... daarheen verbannen met het vooruitzicht op het feest... neen, neen, nog niet dood,’ zei hij, stil sprekend.

En toch, ondanks zijn weigering aan den kapitein, moest hij zich bedacht hebben, hij ging, na eenige oogenblikken aarzelens, eensklaps naar de damesgroep en praatte met de eene en de andere, opgewekt in schijn.

Dansen deed hij echter niet...

IV.

Des morgens vroeg was het kind gestorven.

Om half elf zou het begraven worden.

Het was een schoone morgen - zij waren het alle overigens - met blauwe lucht en blauwe zee, vol hellen zonneschijn.

Op het tusschendek was op een groote ruimte alles leeggemaakt. Een paar ijzeren stangen waren uit de borstwering weggenomen, een gaping daarin latend.

De kapitein, met goudgalon, de eerste en tweede officier ook in uniform, drie van de ingenieurs evenzoo, de dokter in zwarten rok, witte das en allen met witte glacéhandschoenen stonden daar in halven kring geschaard. De *Oberkellner*, heel in 't wit met een breeden zwartzijden band om de lenden, een weinig verder, deelde vingerbevelen uit aan de muzikanten, hun plaats aanwijzend, en oefende 't op-

pergezag over het spannen van een touw, dat de ledige ruim te afsloot, en de derde klas kijkers op afstand hield. De Afghaners lagen het naast aan het touwen gehoorzaamden niet aan zijn dringenden, schoon zwijgenden wenk, dat ze heen moesten gaan of opstaan ten minste. Zij hadden den rug of den schouder toegewend aan het tooneel der toekomstige gebeurtenis, en roerden niet in hun kleurige burnousen, met hun hooge tulbanden op en hun groote zwarte baarden daaronder. Hun oogen als kolen keken onverschillig naar de zee.

De tweede-klas passagiers zagen toe van omhoog, ginder verre, de eerste klas van heel dicht bij, evenzoo omhoog.

Enkele dames, die misschien ook kinderen verloren hadden of te teergevoelig waren, waagden wel een blik naar beneden, maar bleven niet; eene vluchtte er weg met een snik en een zakdoek voor den mond. Bij het meerendeel was het enkel nieuwsgierigheid, die hen boeide. De heeren keken tusschen en over de vrouwenhoofden heen.

Het schip vertraagde zijn gang, eene beweging ontstond omlaag, in de menschengroep. Het afwerend touw werd voor een oogwenk neergelaten en twee matrozen brachten, daarover stappend, een wiegje zonder hoofd binnen, dat ze in 't ruim neerzetten; het Duitsch vendel zwart-wit-rood, met den dubbelen arend overdekte het geheel.

Vader en moeder volgden en bleven bij het wiegje staan, heel ingetogen, zonder schijnbare smart, vol ontzag voor de ceremonieën van het gebeurende.

Een dominé was niet aan boord; er had geen preek plaats, maar op het handbevel van den oberkellner bonsden in eens, ernstig en vroom, de koperinstrumenten luid, langzaam de stilte scheurend: een choral, waarvan de tonen in het hart weergalmden, diepe ontroering wekkend.

Toen werd een zeildoek op den plankenvloer uitgespreid. Aan de vier hoeken waren lange linten vast...

De stoomboot had zijn gang nog beduidend vertraagd.

De witte oberkellner, met den zwarten sluier om de lenden, trad plechtig vooruit: een indrukwekkend, statig, of-

schoon klein, breed figuur - hij leek met zijn bleek, regelmatig vierkant gelaat op de statuën van Napoleon 1 - nam met inspanning den akeligen inhoud van het wiegje er uit en legde hem midden op het zeil; steeds omzichtig bleef de vlag er over.

Die inhoud scheen heel zwaar (men weet dat er steenen, oud ijzer en wat niet al, dat log en verwezen te vinden is, mede in den lijkzak wordt genaaid).

De twee matrozen vouwden 't zeildoek dicht.

Het vaartuig hield nu bijna gansch stil.

De kapitein stapte flink aan en trok de vlag er van tusschen uit. Toen hielden de twee matrozen den last, door de gaping in de borstwering, over 't water en lieten hem zinken, heel traag, heel traag, totdat hij er onder was en het zeildoek, kwam open naar omhoog, enkel nog aan de eene zijde vastgehouden.

De twee onderste linten fladderden in den wind.

De kapitein, de officieren, de ingenieurs, de dokter met hun witte glacé-handschoenen drukten beurtelings de bloote handen van den vader en de moeder, en schenen woorden van troost toe te spreken.

De Sakser en het vrouwtje knikten sprakeloos in dank.

Toen greep hij een handvatsel van de wieg vast, zij het andere en zij deden een paar schreden voorwaarts. Maar ineens ontsnapte het ledig wiegje haar en bonkte op den grond, terwijl zij in een hartverscheurend geschreeuw losbrak.

Barmhartige handen schoten toe, hielden haar, die wankelde, recht en ondersteunden haar, ze wegtronend van die plaats. Zij scheen heel klein, ineengekrompen, onder haar armzalige plunje...

Een paar heeren, die hun partij op 't dek tijdelijk gestaakt handen, gingen weder aan het schaakbord zitten; het whistspel werd aan een ander tafeltje in de rookzaal door dames en heeren hernomen; beneden in het ruim speelde de kinderbende reeds met luidruchtige vreugd; de stangen waren opnieuw in de borstwering gestoken. De stoomboot doorsneed in volle vlucht het blauw fluweel van den Oceaan en de schoor-

steen zijn verlet inhalend, wuifde met zijn zwarte pluim, vaarwel aan Erik toe...

‘Nu ligt hij reeds al heel ver achter ons,’ maakte een nadenkende de opmerking.

‘Ver?’ vroeg de dokter, met een ongeloovigen glimlach, ‘ver? Wat meent ge dan! Hij zal al spoedig van de haaien opgevreten zijn....’

VIRGINIE LOVELING.

[Verzen]

In de Kersen- en Studententijd

Twee grote volle korven kersen, kervend
van sappig-rijp-zijn, hangend, links en rechts,
in tros bij trossen, geel en roos en rood,
over de randen. Waarlik, zulk een vrachtje
op 't drukkendst uur van heel de Juliedag,
en voor een meid noch wel, en bovendien
een aardig-frisse meid, geen kinderspel
is 't zulk een last te torsen en te dragen van
Wilsele-dorp, over de Caesarsberg,
naar Leuven-stad... Juist aan een driesprong was 't,
dat ik het meisje, paarlend zweet op voorhoofd
en wangen, op het vroeg namiddaguur,
terwijl ik zelf, een studieboek in hand,
ging veldwaards in, ontmoette... In rode ‘linken’
stond, in het blanke vlees van bei heur armen,
het draagoor van de korven als gegrift;
haar boezem hijgde zwaar naar adem, wijl
met lome voet zij, in de schaduwzijde
van 't smalle boompad, voortging... Plotsling trad ik
recht op haar toe en vroeg, uit kortswijl half,
half ook in ernst, of ik wat helpen zou...
Zij keek mij aan, verbluft en ongelovig,
doch zette toch de korven op de grond,
blij van een stondje rust... Toen sprak zij lachend,
- en lachend toonde zij, in helle witheid
glimmend als paarlen, achter 't rood der lippen,
een tandenrij, een koningin te schoon -:
‘Gij helpen, ... mij? Zo'n heer, ... mij, een boerin?
Dragen, met jas en hoed, aan zulk een korf!
Gij zoudt niet durven!’ Ik, op d'eigen toon dan:
‘En waarom niet? Als ik nu helpen wil! ...

Wie heeft er zaken mee of zal 't verbieden?
Of vreest gij soms, dat ik er wech mee loop?'
Dàt had zij niet gemeend... Zij wist wel beter...;
maar malheid was 't, wat ik haar voorsloeg... Neen!
Dat zou zo'n heer niet wagen...
'Ik probeer!
Gij zult es zien of ik niet dragen kan...'
Zij aarzelde noch even, lachte weder,
maar reikte toch de korf... En, zij aan zij nu,
ging het de mulle weg in...
Ei! wat bekje!
Geen stondje zweeg het stille... Snaatren, schaatren,
het hield niet op! Het mooie weêr, de beesten,
de boer bij wie zij diende, 't heerlik fruit,
de kermis van laatstleden Zondag en
die van de□aanstaande, dat, en veel, veel meer,
zij repte□er van en was nooit uitgepraat.
Ik echter droeg de zwaargevulde korf
en zweeg maar, zweeg...
Ja, wat die korven wogen...
Geen twintig schreden hadden wij gedaan,
of van de rechte naar de linker arm
gleed stil mijn korf, dan weer van links naar rechts,
tot ik in 't eind bij elke schrede schier
van arm veranderde... Een tijdje lang
merkte de deerne niets. Toen, plosling, keerde
zij wild zich om, en zie, zij had het beet!
'Het heertje schijnt wat moe....' En weder lachte
ze□een brede lach vol alabasten tanden.
'Als we□es wat rustten? Zeg?' - Dan ik: 'Wel, nee!
Ik bén niet moe. Slechts ééns, tot hier toe, heb ik
van arm verwisseld... Kom, vooruit maar, mars!'
Toch had ik graag gerust! En zie... daar schoot
het mij te binnen: ginder, vast niet meer dan
twee honderd schreden verder lag de Holstraat...,
een diepe, donkere weg; van weerzsij hoge

met mosbegroeide kanten, wonderfris
en koel... Dat was een plekje om uit te rusten.
Vooral naast zulk een deerntjen! ... En opnieuw
de stem verheffend, kommandeerde ik luid:
‘Links, rechts, links, rechts! Vooruit en flink op stap!’
En flink op stap, - voorwaar, zij stapte flink...
Zij hupte schier, nu zij de helft der vracht
had afgestaan aan mij, die nauw kon volgen. -
En weder ging 't van snater-snap-maar-toe,
van alles, alles en van noch veel meer. -
Goddank, de Holstraat... ‘Ei!’ - ik kon nog nauwliks
de woorden staamlen: ‘Hier wat rust, niet waar?’
Vermoedt zij niets? Hoezee! ‘Gelijk gij wilt!
Ik ook ben moe nu,’ sprak zij, en de korven
ten gronde zettend, strekten wij ons, zij
aan zij in 't gras, diep onder braambesloof.
Toen bood zij mij een handvol kersen aan.
Ik weigerde... ‘Zo! Mag Mijnheer geen fruit-dè?
En zie hoe lekker!’ Doch ik gaf ten antwoord:
‘Of ik geen fruit mag? Zeker, lieve meid!
Doch, ziet gij wel, wij heren uit de stad,
aanvaarden nooit een loon uit vrouwenhanden.’ -
‘Uit vrouwenhand? - Hoe zo dan! Op een bordje?’ -
‘Ook op een bordje niet!’ - ‘Ook op geen bordje??’ -
‘Op bord noch handen biedt men kersen aan.’ -
‘Maar hoe dan, hoe?’ Nieuwsgierig staarde zij
met groote kijkers me aan: één grote vraag!
‘Nu, 'k zal 't u gaarne leren!’ antwoordde ik.
En zachtjes schoof ik dichter tot bij haar
en lei de linker arm haar om de heupen,
en toonde met de rechte haar een kers.
‘Let nu wel op. Gij zijt een juff, niet waar,
en wilt mij kersen bieden... Volg nu wel..’
Zij lachte guitig... ‘Niets is makkeliker!
Gij neemt de kers, zo, met het steeltje, zó,
tussen uw lippen..’ Zachtjes opende

de deern haar rode mond, waarin ik plechtig,
zoals de omstandigheid vereiste, 't steeltje
verdwijnen liet; toen ging ik lerend voort:
‘Nu steekt gij zacht en met een lief gezichtje
't mondje vooruit...’ Heel zachtjes lei ik nu
de rechter arm om haar; ‘sluit even de ogen...’
zij look er één, het rechte.... En, eer zij iets
beproeven kon om zich te weren, stal ik
de kers rap uit haar mond, doch met de kers
een zoen van hare lippen, dat het klonk!
‘En 't is gedaan!’ besloot ik... Een mienuutje
zweeg zij, en zuchtte... Dan, de vinger dreigend
omhoog geheven: ‘O du schelm’, zo keef zij,
‘ik had wel kunnen raden hoe 't zou gaan...
Maar 't is gelijk.... De les is wel een kus waard,
en 't is toch lekker met u kersen te eten!’

U!

In vrede □en vreugd, in nood en dood,
in vreemd' of eignen lande,
't zij dat ge □in wonnen
opzwaait de handen,
't zij dat ge □in tranen
wegkruipt van schande,
voor u te geven
mijn krachten, mijn leven, -
't waar wellust wondergroot!

Mijn geest en lijf, mijn raad en daad,
u wil ik alles wijden!
U al mijn lijden,
u mijn verblijden,
u al mijn pogen,
streven en strijden!
U wil ik 't schenken
op elk van uw wenken,
zo lang mijn adem gaat.

En raakt eens Dood, die niemand spaart,
u met zijn zwarte veder;
doet hij verbleken
uw aanschijn zo teder,
zelfs uit zijn armen
haal ik u weder,
of in de lijkwaad
die hij om uw lijf slaat,
naast u leg ik mij neder.
(Getoonzet door K. MESTDAGH.)

Aprilwind

Waait gij dan weder, gij wabbrende wind,
lief en toch koen, lauw en toch kil,
dartel als vogel of kind!
Spant gij dan weder uw wieken ter vlucht,
weeft gij dan weder uw web in de lucht,
guitige geest van April?
O! Uwe frisheid - wat heb ik er lang
lang naar gewacht,
heet naar getracht,
guitige geest van April!
Laaf nu mijn slapen en wuif me om de wang,
beur me de ziel met uw zoevende zang,
veêl me als een vogel en koos me als een kind,
wabbrende lentewind, -
guitige geest van April!

Zomeravond

Als het bolle maangezicht
- ogen donker, wangen licht -
neerblikt van de hemel,
dan ontstaat een vreemd gewemel
onder gras en struikgewas,
in en rondom poel en plas.

Onder welvend wier en kruid
trekt het krekelleger uit,
spilde□en lang van poten...
Krekel-één-zang, onverdroten,
overal in 't eigenst nu
roept en tart hun kirren u.

Vraag niet wie en vors niet waar -
hier en hier noch, daar en dààr,
achter u en vóór u,
- ‘malle krekels, zwijgt toch! 'k hoor u!’ -
of elk grasje een krekel waar,
kirt en kriekt en sjirpt het maar...

Waterkers en oeverriet
dienen 't vale vorsendiet
welkom ten verstekke.
‘Rekke-rekke, rekke-rekke!’
brommen de□ouden, - luistert goed! -
‘rekke’, voor hun groen gebroed.

Hoort! Wat naar geluid is dat?
't Is de gore, gladde pad,
die, met lammen spronge,
nadert... Als een stalen tonge
scherp en schamper trilt haar klacht
wijd, wijd door de zomernacht.

Op een Juliedag

Een open weg vol gras en malvebloemen,
bezoomd van weerszij door een dubble root
van eeuwenoude sparren, op wier kruin
de zonne, langzaam neigend naar de kimme,
gelijk een dauw van goud haar lichtkus lei...

Op lage stoel, in lichtblauw zomerkleed,
de breedgerande stroohoed op het blonde
licht overhellend hoofd, mijn eigen liedren
open op uwe hand, zaat gij te lezen
en leekt, te midden van de zomerweelde
van loof en groen een grote sprookjesbloem,
geboren plots uit saamgeronnen klaarheid
en lommerkoelte...
En aan uw voeten, 't hoofd
rustend op uwe knieën lag ik zelf
gestrekt op mossig gras en voelde, zalig,
heengaan door heel uw lijf die onbewuste trilling
der lang bedwongene begeerte naar
een kus van mond op mond..
Ik nu gebaarde
me□in diepe slaap, kneep listig de□ogen dicht,
zo vaak gij over 't boek te mijwaart blikte,
doch gluurde heimlik door mijn half ontsloten
wimpers vol zon, zoo vaak gij verder laast.....

Toen, langzaam, langzaam, onder 't dunne hulsel,
dat nauw haar mooie zwellijn hield verborgen,
- twee waterlelies op zacht deinend meer -
aâmden uw borsten - langzaam - op en neder;
uw lange, fijne vingers trilden vreemd

op 't kleine boek, en op mijn voorhoofd viel
een lauwe droppel vocht...
Toen sprong ik recht...
Geweend! Gij hadt geweend! Om mijne verzen,
om mijne vroegre smarten, Lief, o Lief,
hadt gij geweend... Mijn lied had u ontroerd,
het innig droeve lied, waarin ik eens,
lang vóór 'k u kende, een doodlik leed uitweende,
het wrange lied van minne lang geleên...
Gij hadt geweend! Om mijne smart geweend!
O dank, heb dank! ...
En rond uw lenden sloeg ik
mijn armen nu; naar uwe lippen reikte ik
mijn hete lippen, en terwijl een kus,
de langste en zoetste kus van heel mijn leven,
vereende ons beide zielen stonden lang,
zag, van zo heel dicht bij, mijn oog in 't uw,
klein, o zo klein, maar wonderscherp en klaar,
de weg met al zijn gras en malvebloemen,
de hoge sparren, op wier kruin de zon
gelijk een dauw van goud haar lichtkus lei,
en, boven al de toppen, klein, heel klein,
niet groter dan een stip, van duizend straaltjes
omgeven, 't zonbeeld zelf in 't effen meer van
de reine Juliehemel, helderblauw!

POL DE MONT.

De Afstamming van Vlamingen en Walen.

Het oudste *geschreven* document betreffende de geschiedenis der oorspronkelijke bewoners van ons land, dat ons bekend is, bestaat in de commentariën van Julius Caesar over den *Oorlog in Gallië* (*De Bello gallico*, jaar 54 vóor J.-C.) en inzonderheid in de hoofdstukken waarin de verovering van *Belgisch Gallië* behandeld wordt.

De geschiedkundige wetenschap beschikt echter over middelen van navorsching die haar toelaten op te klimmen tot een hoogere oudheid dan de vroegste geschreven bescheiden. De studie van munten, juweelen, wapens, allerlei gereedschap en ook beenderen, die uit den grond worden opgedolven, is onder dit opzicht vóor elke andere bron van inlichting te vermelden. De overblijfselen, die rond onze woningen worden opgehoopt en vooral het slib, door rivieren afgescheiden of in veenmoerassen bezonken, vormen eene reeks soms zeer regelmatige lagen, waarvan de jongste de huidige oppervlakte van den grond uitmaken. Naarmate men dieper graaft treft men al ouder lagen aan, waarin overblijfselen van steeds eerbiedwaardiger oudheid voorkomen. Elke schicht die men aldus ontmoet is als een blad uit het boek der geschiedenis.

Men mag gerust zeggen dat, waren al onze gebouwen gesloopt, al onze bibliotheken met al onze boeken vergaan in een ontzaglijken brand, de studie van den grond ons zou veroorloven, de hoofdlijnen der groote tijdperken onzer nationale geschiedenis terug te teekenen. Munten met een jaartal en de beeltenis van Leopold II en Leopold I, over den grond verspreid, zouden ons de beide koningen laten kennen, die in

België regeerden sedert 1830. Op geringe diepte zou men voorwerpen vinden die uit het Hollandsch tijdperk dagteekenen; opvolgenlijk zou de graver getuigen aantreffen van de Fransche overheersching, van het Oostenrijksch bewind, van de Spaansche dwingelandij. Nog lager zou hij oudheden uit de middeleeuwen vinden, dan relikwiën uit den tijd van den inval der Franken en eindelijk onder deze nog andere die er liggen sinds de Romeinsche overheersching.

Worden de opgravingen verder gedreven, dan treft men de beenderen, de metalen wapens en werktuigen aan van de protohistorische bevolking, over welke wij geen enkel eigenlijk geschiedkundig document hebben en die op onzen grond leefden in de eeuwen die onmiddellijk de Romeinsche overwinning voorafgingen, toen de volkeren die de boorden van de Middellandsche Zee bewoonden reeds volop in het geschiedkundige tijdvak waren. Dit stemt overeen met de metaalperioden, de ijzer-(de jongste) en de bronsperiode (de oudste). Uit meer verwijderde tijden hebben onze voorgangers op den Belgischen bodem, als overblijfsels hunner bedrijvigheid, slechts beenen of steenen werktuigen en wapens nagelaten; zij hadden volstrekt geen metalen voorwerpen. Die tijd noemt men de steenperiode. Men onderscheidt het tijdperk waarin de steen geslepen werd, dat is het neolithische (van *neos*, nieuw, en *lithos*, steen), welk het jongste is en het tijdperk waarin de steen enkel bekapt werd, dat is het paleolithische (van *palaios*, oud, en *lithos*, steen), het oudste. Ten slotte worden sommige vuursteenen voorwerpen, waaraan nauwelijks een vorm gegeven is, door velen beschouwd als voortbrengsels van een nog oudere nijverheid dan de paleolithische, en die eolithische (*eos*, dageraad, en *lithos*, steen) werd genaamd.

De verschillende voorhistorische of alleroudste tijdperken worden dus gekenmerkt door de stof, 't zij steen of metaal, waaruit de mensch zijn werktuigen en wapens vervaardigde.

Wij zagen daareven dat de steenperiode werd onderverdeeld in:

1° het tijdperk van den ruwen steen of het eolithische,

dat overeenstemt met het einde van de tertiaire aardvorming en met het begin der quaternaire. Men heeft geen menschenbeenderen uit het eolithische tijdperk;

2° het tijdperk van den bekapten steen of het paleolithische, dat met de quaternaire aardvorming samenvalt;

3° het tijdperk van den geslepen steen of het neolithische, dat samenvalt met den aanvang van het moderne tijdvak.

In het moderne tijdvak komen dan:

1° het bronstijd perk;

2° het ijzertijdperk.

In de volgende tabel zijn de voornaamste kenteekenen dier verschillende perioden samengevat:

De voorhistorische mensch in belgie. (van onder naar boven te lezen)

			IJzertijdperk. In België, sinds 850 vóór J.-C. (?) **Bronstijdperk. In België, van 1900 tot 850 vóór J.-C. (?)**	
Moderne tijdvak 10.000 tot 15.000 jaar (?) (Moderne aanslibbingen).	Hedendaagsche diersoorten.		Neolithisch tijdperk (geslepen steen). 8000 tot 10.000 jaar (?)	Verbetering in het bewerken van vuursteen. Prachtige bijlen, zwaarden, pijlpunten enz. Mooi vaatwerk. Weefnijverheid. Landbouw (graan). Huisdieren. Dorpen van hutten. Paalwoningen. Kjökkenmöddinger. Werkplaatsen van Spiennes, S^{te} Geertruide, Dolmens, Menhirs. Kunstverval (?). Grafsteden. Voorouders der Walen.
Quaternaire tijdvak. IJsperioden met tusschenruimten. (Haspegouwer slib, Kempisch zand, enz.) Vorming der valleien. Ontstaan van het Nauw van Kales.	Deels hedendaagsche, deels overgekomen diersoorten (Rendier, elandhert, gems, mormeldier, steenbok.), deels uitgestorven (Mammouth, groot Iersch hert, holenbeer, enz.)	Fauna van het Rendier Fauna van den Mammouth Fauna van Elephas Antiquus.	Paleolithisch tijdperk. (gekapte steen)	Dungezaaide bevolking van jagers. Wapens en werktuigen van vuursteen, been en elpenbeen. Vaatwerk, vuur. Kunstrijke teekeningen, kerf- en snijwerk. Geen huisdieren (?), geen grafsteden (?). Bewoonde grotten. Vuistwapens uit de grotten van Chelles, punten van St Acheul, le Moustier, Solutré, en de Madeleine-grot, bijlen, schrapers,

			messen, pijlpunten. Ras van Spy.
		Eolithisch tijdperk (ruwe steen) (?)	?
Tertiaire tijdvak (Leem, zand, tertiaire kalkaarde).	Over 't algemeen uitgestorven diersoorten.	Eolithisch tijdperk (?)	Aapmensch Pithecanthropus van Java?

I. - Eolithisch tijdvak.[1]

Eolithen uit het tertiaire vormingstijdperk. - Wij zullen niet lang stil blijven bij het eolithisch tijdvak, waarover de specialisten het niet eens zijn. Men heeft betwist dat de eolithische steenen uit de tertiaire periode met inzicht gekapt of gebruikt werden door min of meer verstandige wezens. Geen enkel dier steenen werd overigens in ons land gevonden. Laat ons enkel vermelden dat die vuursteenen van twijfelachtige beteekenis deels tijdgenoten zijn van den Pithecanthropus, den beruchten mensch-aap of aap-mensch die in 1894 door Dr. Eugeen Dubois in de jongere tertiaire aardlagen (plioceen) van Java werd ontdekt, en een der schakels is van de reeks levende wezens die staan tusschen aap en mensch.

Fig. 1. Vuursteenen eolieth van Zonnebeke (West-Vlaanderen) gevonden door A. Rutot. Naar ENGERRAND, *Six Leçons de Préhistoire.*

Eolithen van Reutel, *Mesvin*, *enz. uit het quaternaire vormingstijdperk.* - Jonger eolithen, uit den aanvang der quaternaire periode en uit denzelfden tijd toen de olifant *Elephas antiquus* leefde, zullen ons evenmin ophouden. De heer Rutot trof er bij honderdduizenden aan op den grond van het gehucht Reutel, bij Becelaere, in West-Vlaanderen. Ook over die voorwerpen zijn de specialisten het niet eens. Wij hebben trouwens geene begrippen over den aard der menschen die de gereedschappen in eolithischen vuursteen gebruikt hebben.

(1) Over de steenperioden in België, zie vooral George Engerrand, *Six leçons de Préhistoire*, Brussel, 1905, en het klassieke werk van de Mortillet, *Le Préhistorique.*

II. - Paleolithisch tijdvak.

Met den mensch uit het paleolithisch tijdvak, namelijk dit van den bekapten steen, betreden wij het zekere, klassieke gebied der voorhistorische geschiedenis in België. De grotten van Opper-België (Maas-, Lesse-, Ourthedalen, enz.) die gedurende het quaternaire tijdvak, in de ijsperioden met hare tusschenruimten, den mensch tot toevluchtsoord dienden, en met zooveel vrucht werden doorzocht door Schmerling, door Spring, later door Dupont en nog onlangs door de Luikenaren Marcel De Puydt, Max Lohest, Julien Fraipont, enz., leverden het middel om de voornaamste bijzonderheden van zijn levenswijze na te gaan.

Geruimen tijd in de quaternaire periode, toen de paleolithische mensch leefde, verschilden gedaante en klimaat van ons land merkelijk van wat zij nu zijn. Een groot gedeelte van Neder-België en van Holland stond onder water. Integendeel had de zee nog het Nauw van Kales niet gegraven en kudden voorwereldlijke olifanten of mammouthen, rendieren en elandherten konden droogvoets uit Engeland op het vasteland komen. De fauna, aan dieren van hooge gestalte rijk, was, evenals de flora, die van een koud en vochtig klimaat. De koude is genoeg uit te leggen door het bestaan van een onmetelijken gletscher, die heel Noord-Europa, daarin begrepen een deel van het huidige Holland, overdekte, en van min uitgestrekte ijsvelden op de Vogeezen, het Schwarzwald, de bergen van Auvergne, Zwitserland, enz.

Deze diersoorten behoorend bij een koud klimaat zijn sindsdien voor een deel ter plaatse uitgestorven, zooals de mammouth (*Elephas primigenius*), het groote Iersche hert (*Megaceros hibernicus*), het neushoorndier (*Rhinoceros tichorhinus*), de holenbeer (*Ursus spelaeus*). Een ander deel trok naar het Noorden, zooals het rendier (*Tarandus rangifer*), het elandhert (*Cervus alces*), het Canadeesch hert of wapiti (*C. Canadensis*), of ging de Alpen of de Pyreneën bewonen, zooals de gems (*Antilope rupicapra*), de steenbok (*Capra ibex*), het mormeldier (*Arctomys marmotta*). De

leeuw (*Felis leo)* en de gevlekte hyena (*Hyaena crocuta*) vindt men nog slechts in Afrika, waar zij zoowel warmte als koude luchtstreken tot 2400 m. hoogte bewonen.

Fig. 2. Paleolitische vuursteen en dolk. Binche. 1/2 gr. naar Engerrand.

Te midden dier majestatische en vreeselijke fauna leefde de mensch, zwak en wild, maar moedig het bezit der spelonken betwistend aan beren, leeuwen en hyena's.

Als een onverschrokken jager viel hij door list of geweld al de opgenoemde dieren aan. Zijn voornaamste wild was de mammouth (in de mammouth-periode), later het paard en het rendier (in de rendier-periode).

Groot wild rukte hij aan stukken waar het gevallen was en droeg slechts naar zijn hol, ter nauwernood toegankelijk langs een steil pad, de meest gevleeschde deelen en den kop, dien hij vooraf van hoornen en hinderlijk gewei ontdeed.

In onze vroeger bewoonde grotten vindt men, vooral bij den ingang, hoopen beenderen, echte keukenafval van voorhistorische menschen. Meest al de lange beenderen werden opzettelijk gebroken om er de merg uit te halen, waarop onze spelonkbewoners verlekkerd waren. Daar vindt men ook hoopen houtskool, waaruit blijkt dat de paleolithische mensch vuur wist te benuttigen, of om zijn voedsel te braden, of om des nachts de wilde dieren verwijderd te houden.

Het is zeker dat de zeer dungezaaide paleolithische bevolking uitsluitelijk van de opbrengst der jacht leefde en noch landbouw noch huisdieren kende. Ongetwijfeld was zij, wat haar

maatschappelijken toestand betreft, zekere huidige Eskimoozen zeer nabij.

Ondanks de ellende en het onzekere van haar levensvoorwaarden onderscheidde zich een deel dier bevolking door een uiterst verrassenden kunstzin. De grotten van België, vooral echter die van het Zuid - Westen van Frankrijk (Dordogne) en later die van Spanje hebben eene rijke verzameling hoogst merkwaardige muurschilderingen, gravuren en beeldhouwwerk in hout en elpenbeen opgeleverd, die hoofdzakelijk dieren voorstellen: den mammouth, het neushoorndier, het rendier, het paard, den zalm, enz. (fig. 3 en 4).

FIG. 3. Loopend rendier. Grot ‘des Combarelles’ (Dordogne). L. Capitan.

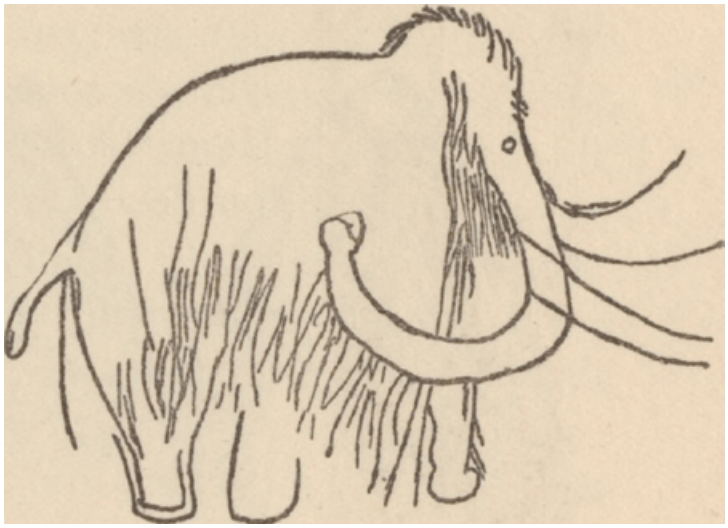

FIG. 4. Mammouth gegraveerd op de wanden der grot ‘des Combarelles’ (Dordogne). L. Capitan.

De huisraad in de grotten gevonden bestaat uit vuursteenen bijlen, punten (fig. 6), messen, schrapers, pijlpunten, harpoenen, naalden en kleinigheden die tot opschik dienden, als oorbellen en parels in elpenbeen van den mammouth of in rendierhoorn.

Onze grotbewoners kleedden zich met dierenhuiden aaneengenaaid bij middel van pezen of paardshaar. Men heeft de vuursteenen elzen, de beenen naalden teruggevonden en de wervels der paardestaarten waarvan de haren bij het naaien

dier kleederen werden gebruikt. Op sommige verblijfplaatsen vond men grof vaatwerk. In het Museum van natuurlijke geschiedenis te Brussel worden vele reeksen voorwerpen bewaard, die gevonden werden in die paleolithische woonplaatsen en onder andere diegene welke door de opsporingen van Ed. Dupont, bestuurder van het Museum, werden aan het licht gebracht.

De Fransche anthropologen hebben, naar de Mortillet's voorbeeld, verschillende onderverdeelingen in het paleolitisch tijdvak aangenomen; deze onderverdeelingen stemmen overeen, ten minste gedeeltelijk, met de trapsgewijze verbetering in het houwen van vuursteen (vuursteen van Chelles, van le Moustier, van de Madeleine-grot, van Solutré).

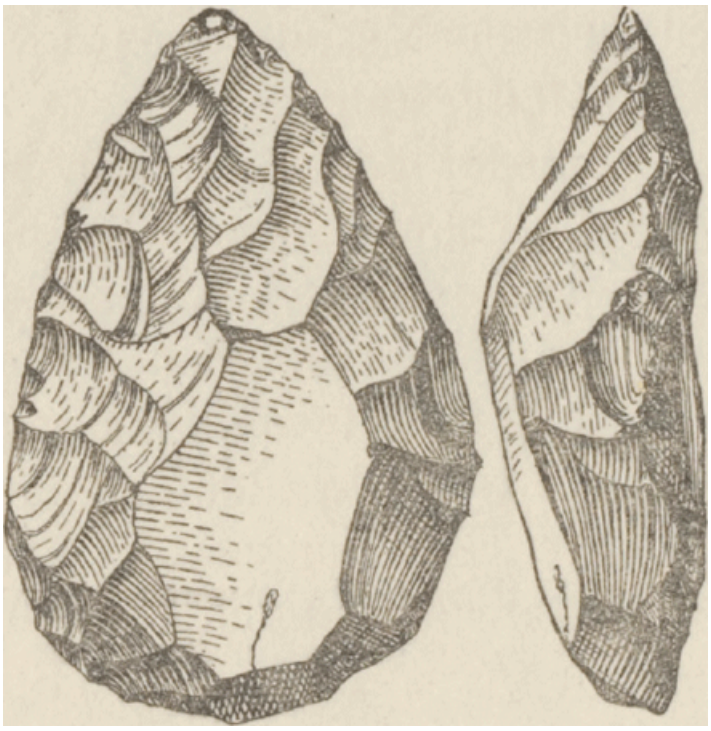

Fig. 5. Paleolithische vuursteen. Vuistwapen (op den kop en ter zijde gezien) van Chelles. (Op 1/2 grootte).
A. Rutot, naar Engerrand.

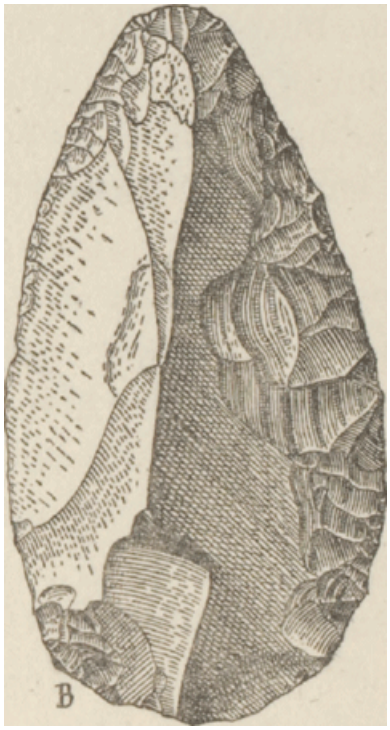

Fig. 6. Paleolithische vuursteen. Moustier-punt van Spiennes (Henegouwen) gevonden door A. Rutot (1/2 grootte).
Naar Engerrand.

De voor echt erkende beenderen van den mensch uit de quaternaire periode, van den paleolithischen mensch, zijn uiterst gering in aantal. De beruchte schedel gevonden bij Neanderthal werd lang beschouwd als het type van het vroeg-

ste paleolithisch menschenras. Merkwaardig is die schedel door zijn kenteekenen van dierlijkheid: een naar achter wijkend voorhoofd, sterk ontwikkelde wenkbrauwbogen.

Verschillende Duitsche anthropologen en namelijk de beroemde Virchow wilden in dien schedel niet een voor een menschenras kenmerkend type zien en beschouwden hem als een individuëele afwijking, een pathologisch geval voorstellend, zooals dat nog wel meer voorkomt zelfs bij den mensch van heden.

Toen Max Lohest en Marcel De Puydt in 1886 in de grot van Spy-sur-l'Orneau (provincie Namen) twee menschengeraamten ontdekten waarvan de schedels dezelfde hoofdkenmerken als de kop van Neanderthal vertoonden, verviel de stelling van Virchow en het bestaan als bijzonder menschenras van een mensch met de kenteekens van den aap, van den mensch van Spy (soms de mensch van Neanderthal of van Canstadt genaamd) werd buiten twijfel gesteld.

De anatomische kenteekenen der geraamten van Spy wijken sterk af van diegene der huidige bewoners van België: de mensch van Spy en de andere paleolithische menschen waarvan ten onzent overblijfselen werden aangetroffen (rassen van Cro-Magnon en van Furfooz) maakten trouwens erg dungezaaide bevolkingen uit, die in groote ellende leefden en geenszins geschikt waren om zegevierend te weerstaan aan de invallender neolithische menschen, welke talrijk in ons land aankwamen bij den aanvang van het moderne tijdvak. Het ras van Spy, ja de paleolithische mensch in 't algemeen moet waarschijnlijk als een element van geringe aantalsterkte beschouwd worden door wie de ethnographische afstamming der hedendaagsche bevolking van België wil nagaan.

Gansch anders is het gelegen met den neolithischen mensch die den paleolithische opvolgde en waarvan de betrekkelijk talrijke bevolking het grootste gedeelte van ons grondgebied ettelijke duizenden jaren lang bewoonde. Men neemt aan dat ze uit Azië kwam.

III. - Neolithisch tijdvak.

De neolithische menschen zijn geen wilden meer, doch volkeren met zeden als diegene der zwervende stammen en der herders die men nu nog vindt in zekere streken van Algerië en Tunis.

De neolithische mensch bewoonde vaak hutten, tot dorpen vereenigd (Haspegouwsche dorpen door De Puydt bestudeerd). Hij kweekte graan en planten die hij tot weefsels verwerken kon, hij hield de meeste van onze huisdieren: honden, ossen, paarden, schapen, geiten, zwijnen. Hij wist vuursteen te slijpen en er prachtige bijlen en pijlpunten van te maken, die het sieraad onzer musea en van zoo menige bijzondere verzameling zijn (fig. 7 en 8).

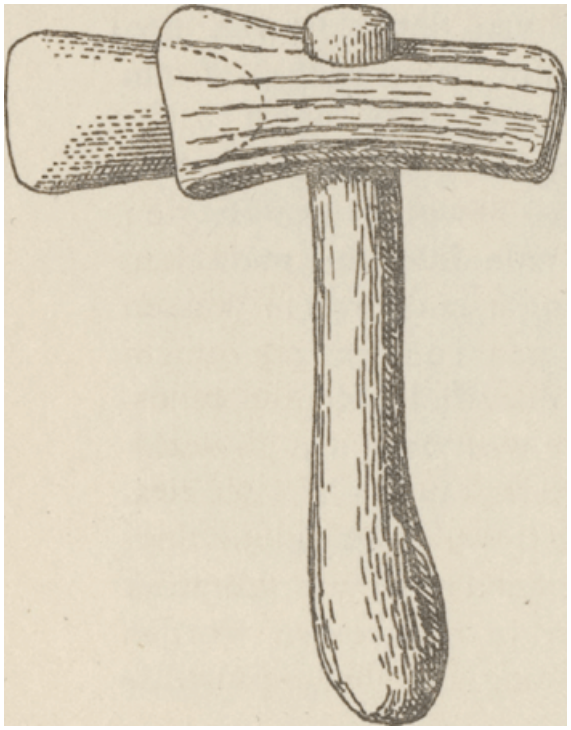

Fig. 7. Neolithische bijl in geslepen vuursteen, gevat in hertshoorn, gevonden in een turfgrond bij Antwerpen. *Engerrand, Six Leçons de Préhistoire.*

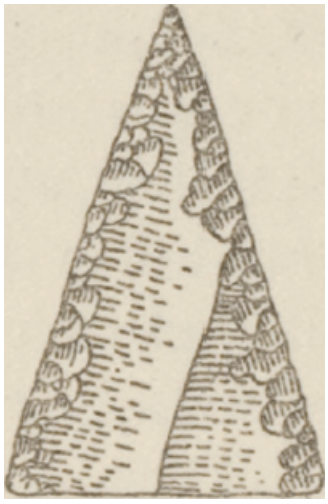

Fig. 8. Drie Neolithische pijlpunten. *Enger rand*, *Six Leçons de Préhistoire.*

Zijn vaatwerk (hutten van Haspegouw), soms zeer mooi van vorm en versiering, wijst op een groote vaardigheid.

De Neolithische mensch begroef zijne dooden, dikwijls in natuurlijke of kunstmatige grotten (*dolmens*). Tot het neolitische tijdvak behooren de megalithische gedenkteekenen, dikwijls ten onrechte druïdische of Keltische monumenten genaamd, zooals menhirs, dolmens, cromlechs, enz., die zoo menigvuldig in Bretanje voorkomen In België bezitten wij twee prachtige stalen daarvan: de dolmens van Weris bij Barvaux aan de Ourthe.

Tot het neolithische tijdvak ook behooren de beruchte hoopen keukenafval of kjoekkenmoeddinger in Denemarken alsmede de palaffiten of paalwoningen der Zwitsersche meren. In 1889 ontdekte priester Claerhout een woonplaats gebouwd op palen in een moerassige vlakte bij de oude Mandel te Denterghem bij Thielt. Die paalwoning werd door neolithische menschen gebouwd en na hen bewoond, evenals de Iersche en de Schotsche crannogs, tot in de 14^{e} eeuw na J.-C.

De neolithische mensch had, op verschillende plaatsen in Limburg en Henegouwen, waar lagen vuursteenkrijt zijn, uitgestrekte werkplaatsen voor het opdelven, kappen en slijpen van steenen werktuigen. De meest bekende zijn die van Obourg en van Spiennes in Henegouwen, van Ste-Geertruide in Hollandsch Limburg en van Ruelen bij Aubel (provincie Luik).

In 1890 ontdekte de heer de Munck in een der mijngangen van Obourg een neolithischen mijnwerker die onder een instorting verpletterd werd; hij had nog bij zich het houweel in hertshoorn waarmêe hij het krijt uithaalde. Zijne overblijfselen ziet men in het Museum van natuurlijke geschiedenis te Brussel.(1)

Dank zij het bestaan van vele begraafplaatsen of afzon-

(1) Er is aan te merken dat het polijsten van vuursteen, werk van langen duur waarvan al de fazen teruggevonden werden, slechts bij uitzondering en voor enkele uitgelezen stukken werd toegepast. Wie zich de moeite getroost te zoeken, vindt in al de streken van ons land, over den grond verspreid, tallooze neolithische overblijfselen, vuursteenen bijlen, messen, schrapers, pijlpunten, die slechts gekapt zijn, terwijl voorwerpen in geslepen vuursteen slechts bij uitzondering worden aangetroffen.

derlijke graven dikwijls in grotten uit dit tijdperk zijn de beenderkundige kenteekenen van den neolithischen mensch welbekend. Dit ethnische type bestaat uit menschen van middelbare gestalte, niet grooter dan 1,65 m., met ronden, bolvormigen schedel, breed en hoog voorhoofd, uitspringende jukbeenderen, (breede of onderbrachycephalische schedel); de bovenkaak steekt eenigzins vooruit en de tanden staan wat naar voren. Ik weid niet uit over de kenteekenen van het geraamte, die meer voor de anthropologen beteekenis hebben.

De Belgische specialisten, en bijzonder Dr. Houzé, uit Brussel, en Prof. Julien Fraipont, uit Luik[1], hebben doen uitschijnen wat merkwaardige gelijkenis het neolithische type heeft met het huidige Waalsche type, dat zelf slechts een variëteit is van het Keltische. Zij zijn het eens om aan te nemen dat de Keltische volkeren, die Julius Caesar in België aantrof in de laatste eeuw vóor onze tijdrekening, de rechtstreeksche, hoewel min of meer gekruiste afstammelingen der onder-brachycephalische neolithische bewoners van de grotten met graven en beenderhoopen in het Maasdal zijn.

Het is overigens zeker dat eene Keltisch-sprekende bevolking op zeker oogenblik heel ons land bewoonde, zooals blijkt uit de studie der oudste plaatsnamen. De toponymie onzer stroom- en riviernamen - dat zijn de oudste - is nog, over heel ons land, grondig Keltisch. De namen van de Schelde, de Leie, de Maas, de Samber en hun bijzonderste bijrivieren behooren tot het Keltisch. Waarschijnlijk was gansch het huidige België, een nauwe strook gronds langsheen de Noordzeekust misschien uitgezonderd, ten tijde van den inval der Romeinen bewoond door volkeren van Keltische afkomst die Keltisch spraken. De huidige Walen stammen af van die Keltische bevolking, die later verromaanscht werd onder den invloed der Latijnsche beschaving.

IV. - Brons- en ijzertijdperk.

Lang vòor de Romeinsche overheersching waren echter

(1) JULIEN FRAIPONT, *La Belgique préhistorique et protohistorique.* Bull. Acad. r. Belg. (Classe des sciences) 1901, pp. 823-877.

metalen, eerst brons, later ijzer (omstreeks 850 j.v. J.-C.) in onze streken bekend. Naar het schijnt werd het ijzer hier gebracht door een nieuw ras, samengesteld uit menschen van hooge gestalte, met blond haar, oogen licht van kleur, langwerpigen (dolichocephalischen) schedel, het Hallstatter ras, de voorouders der Germanen.

Dit nieuw ethnisch element, gering in aantal, moet een overwegenden staatkundigen en maatschappelijken rol gespeeld hebben. Vele schrijvers zijn geneigd te denken dat terwijl de massa der bevolking van Belgisch Gallië, het plebs, tot het onder-brachycephalisch, Keltisch ras, klein van gestalte, behoorde, de opperhoofden, die de krijgs- en staatkundige aristocratie uitmaakten, van Germaanschen oorsprong waren, namelijk van het Halstatter, dolichocephalisch ras, groot van gestalte. Op deze laatsten is de vermaarde volzin toepasselijk, waarin Julius Caesar spreekt van den Germaanschen oorsprong van meest al de Belgen (*plerosque Belgas esse ortos a Germanis*). Onder ‘meest al de Belgen’ moet verstaan worden meest al de Belgische opperhoofden en voorname ingezetenen.

Beide ethnische types te samen kan men zien in eenzelfde graf, dat van een Gallisch opperhoofd; het is opgesteld in het Museum van Saint-Germain-en-Laye. Het opperhoofd ligt in eeuwigen slaap tusschen de raderen van zijn krijgswagen; een dienaar werd daarop begraven, opdat hij als trouwe schildknecht 's meesters gespan in nieuwe ritten voere. Het krijgshoofd is een Germaan met langwerpigen schedel, een zoon der Hallstatters; de knecht heeft een breeden schedel, hij is een nederig afstammeling der neolithische bevolking.

Men kent veel graven, in België en in Holland, die tot het ijzertijdperk behooren en dagteekenen uit de eeuwen die onmiddellijk vóor den inval der Romeinen liggen.

Zij zijn merkwaardig om de talrijke gouden, bronzen en ijzeren voorwerpen die men er in gevonden heeft: korte bronzen degens, groote ijzeren zwaarden, lansen, hoofdwrongen, armbanden, halssnoeren, scheermessen, wonderschoone juweelen, vaatwerk, beeldjes.

Tot verdriet der moderne anthropologen verbrandden de Hallstatter menschen hunne dooden, zoodat hunne graven, zoo rijk aan allerlei grafbehoeften, doorgaans niet te benuttigen zijn bij de studie der lichamelijke kenteekenen van het ras.

Onder de vondsten uit dien tijd, in het huidige Vlaamsch gedeelte van ons land gedaan, vermelden wij de Kempische grafheuvels onderzocht door M.M. Bamps, Habets en Ch. Dens, de ruime lijkbusvelden te Budel, Nederweerts-Leveroy en Weert in Hollandsch Limburg, waaruit de Nederlansche oudheidkundigen Habets en Ubaghs een duizendtal aschbusschen opgroeven alsmede een honderdtal metalen voorwerpen, degens, lanspunten, scheermessen, priemen en juweelen. Nog zijn te vermelden de begraafplaatsen te Neerpelt (Limburg), beschreven door M. Schuermans, die te Wuestwezel (provincie Antwerpen) en Biez (Brabant) welke ons door M. de Loë bekend gemaakt werden. De grafsteden uit het ijzertijdperk zijn even talrijk in Zuid-België, waar thans een Waalsche bevolking woont.

V. - Geschiedkundig tijdvak. - Romeinsche overheersching. - Invallen der Franken.

Het is waarschijnlijk dat - zoo ons land, toen de Romeinen als veroveraars kwamen, evenals nu door twee rassen bewoond was, een dolichocephalisch ras, het Hallstatter, van Germaanschen oorsprong; en een brachycephalisch van Keltischen oorsprong, - die beide rassen geenszins tot elkander in dezelfde geografische verhouding stonden als die nu de toestand der dolichocephalische Vlamingen tegenover de brachycephalische Walen kenmerkt.

Over gansch ons grondgebied was de massa der bevolking brachycephalisch en Keltisch; zij stamde af van de oudere neolithische bewoners. Boven die vredelievende massa staat een krijgers-aristocratie van Germaanschen oorsprong; zij trekt het oog van den geschiedschrijver door scherp afgeteekende lichamelijke kenmerken, maar is te weinig talrijk

om op gevoelige wijze de physische kenteekenen der massa te kunnen wijzigen.

De huidige Vlamingen zijn niet de afstammelingen der oorspronkelijke Germaansche aristocratie die Caesar in België vond. Hunne aankomst alhier en het vaststellen der ras- en taalgrens die nu nog bestaat gaat samen met een geschiedkundig feit, dat na de Romeinsche verovering kwam, namelijk de invallen der Franken in de 5e en de 6e eeuw onzer tijdrekening.

Men weet dat de Keltische bevolking, eventjes met een Germaansche laag overdekt, en die ten tijde der Romeinsche verovering heel België door verspreid was, al spoedig zeden en taal der veroveraars aannam. In de 2e en de 3e eeuw was geheel het land verromaanscht en allerwege vond men er bloeiende Belgisch-romeinsche gestichten, waarvan talrijke overblijfselen teruggevonden worden. Gansch het land door werden waarschijnlijk Latijnsche gewesttalen gesproken, uit welke de Waalsche gewesttalen ontstonden, die thans niet buiten de zuidelijke helft van België gaan.

De studie der plaatsnamen van Germaanschen oorsprong in Vlaamsch-België leerde dat geen enkel dier benamingen dagteekent uit den tijd der Menapiërs en der Nerviërs en dat de huidige taalgrens ten tijde van Coesar volstrekt niet door de toponymie was aangeduid. Kurth(1) stelde vast dat die plaatsnamen in het grootste gedeelte van Vlaamsch-België een Frankisch-Salischen stempel dragen, 't is te zeggen dat zij in de 4e of de 5e eeuw ontstonden: de bemerking is toepasselijk op de dorps of gehuchtsnamen uitgaande op *zele*, *em*, *ingem*, of *beek.* Slechts langsheen de kust zijn de plaatsnamen van Frieschen aard ten Noorden, van Saksischen aard ten Zuid-Westen, namelijk in Fransch-Vlaanderen.

De huidige ras- en taalgrens heeft dus haar oorsprong in een betrekkelijk jong geschiedkundig feit. De Vlamingen zijn de afstammelingen der Germaansche veroveraars, bijzon-

(1) G. KURTH, *La Frontière linguistique en Belgique.* (Mém. Acad r. de Belg.)

der van de Salische Franken (Germaansch type, Hallstatter ras, langwerpige, dolichocephalische schedel, lichte oogen en blond haar, groote gestalte). De vloed der barbaren, die de Keltisch-Romeinsche beschaving in het Noorden des lands aanviel in de 4e eeuw, en ze overstroomde in het begin der 5e, werd waarschijnlijk ten Zuiden gestuit door de versterkte posten van de Romeinsche heirbaan van Bavaai naar Keulen; van die strategische posten vindt men sporen in ettelijke huidige plaatsnamen waarin het Latijnsche *castrum* is opgelost en die men langsheen de taalgrens aantreft. Het koolwoud (*carbonaria silva*) dat Henegouwen en het Zuiden van Braband overdekte heeft het zijne er toe bijgedragen om de Keltoromeinen te verdedigen tegen de uit het Noorden komende Germanen.

De taalgrens die de Belgen verdeelt in Vlamingen ten Noorden en Walen ten Zuiden is ook thans nog een bijna rechte lijn, bij de vermaarde Romeinsche heirbaan gelegen en die van 't Westen naar 't Oosten loopt volgens den parallelcirkel over Wervik, Meenen, Ronse, Edingen, Waterloo, Waver, Landen, Borgworm en Lanaye bij Visé. Sedert de 5e eeuw veranderde zij zeer weinig, zooals de studie der toponymie aantoont.

Vreemd is het feit - Kurth riep er de aandacht op - dat die rechtlijnige en zoo regelmatige taalgrens met geen enkel natuurlijke bijzonderheid van den door beide rassen bewoonden grond overeenkomt. Zij ziet er uit alsof 't een kunstmatige, krachtens den menschelijken wil getrokken scheidslijn ware. Men mag veronderstellen dat zij door de Romeinsche bestuurders onzer gewesten voorgeschreven werd. Zij zullen afgezien hebben van wat zij niet behouden konden, aan de Frankische veroveraars ruime streken benoorden de heirbaan van Bavaai naar Keulen overgelaten en al de krachten der verdediging op die lijn samengebracht hebben. Bevat die veronderstelling waarheid, dan zou daaruit voortvloeien dat de gedaante der huidige volkeren- en taalgrens in België ontstond ten gevolge van een bestuurlijke beslissing

genomen door een eenvoudig Romeinsch ambtenaar uit het einde der 4e eeuw.

Er is aan te merken dat de huidige taalgrens met een ethnografische scheidslijn samenvalt, wat vastgesteld werd door statistieken betreffende gestalte, kleur van haar en oogen en schedelvorm bij schoolkinderen en lotelingen (Vanderkinderen, Houzé) in beide taalgewesten des lands.

Ondanks een gestadige rasvermenging die sinds 1500 jaar strekt tot het uitwisschen van het oorspronkelijke verschil tusschen Vlamingen en Walen vindt de anthropoloog nu nog bij den Waal de lichamelijke kenteekenen van den neolithischen mensch, stamvader van den Kelt die ten tijde van Coesar leefde, terwijl de Vlaming de voornaamste physische kenmerken, die den Salisch-Frankischen veroveraar uit de 5e eeuw vertoonde, steeds behouden heeft.

Besluit.

Bij wijze van algemeen besluit zullen wij zeggen dat de verdeeling van België in Vlaamsch en Waalsch taalgebied nog heden overeenkomt met een grondig ethnografisch verschil.

Bij den Waal, en vooral bij den Waal die ten plattelande leeft in afgezonderde gehuchten waar het type min verbasterd is, vindt men meer menschen van kleine gestalte, met breeden, brachycephalischen schedel, met tamelijk donker haar en oogen. Die Walen zijn Kelten en stammen waarschijnlijk af van neolithische menschen, eenigzins gekruist met Germanen.

Deze Keltische bevolking, met een Germaansch laagje overdekt, bewoonde ongetwijfeld geheel België ten tijde der Romeinsche overheersching. Onder den naam van *Walen* is die bevolking blijven voortbestaan ten Zuiden van eene lijn die van 't Westen naar 't Oosten tusschen Wervik en Visé loopt.

Ten Noorden van die lijn werden de verromaanschte Kelten uitgeroeid of verdreven en geheel vervangen, bij het

einde der 4e eeuw en in het begin der 5e, door veroveraars van Germaansch ras, de Salische Franken, rechtstreeksche voorouders der huidige Vlamingen. Om onder deze laatsten het Germaansche, Hallstatter type min of meer zuiver terug te vinden, met al zijne kenteekenen: groote gestalte, langwerpigen schedel, blauwe oogen, blond haar, moet men gaan tot die landelijke bevolking welke het meest buiten de groote stroomingen van rassenvermenging bleef. In het Noorden der Limburgsche Kempen heeft men 't meest kans om heden het oorbeeld van den Salisch-Frankischen veroveraar der 5e eeuw terug te vinden. Dàar immers is de gestalte der bewoners het grootst en treft men, in de sterkste verhouding, blond haar en blauwe oogen aan.

LÉON FREDERICQ.

De Vervlaamsching van het Mijnwezen.

Weldra zal het tijdperk aanbreken, waarin de provinciën Antwerpen en Limburg, die tot in onze dagen het trouwst hun Vlaamsch karakter bewaard hebben, totaal zullen herschapen worden. Ten gevolge der ontdekking van kolenlagen in de Kempen zal de landbouw in de schaduw gesteld worden door de onweerstaanbaar zich op den voorgrond dringende nijverheid. Duizenden arbeiders zullen met talrijke schachten den ondergrond doorploegen. De eenzame heide met haar onafzienbare vergezichten, met haar aandoenlijke eentonigheid, zal het tooneel worden van een honderdvoudige bedrijvigheid. Waar zich vroeger de nederige den verhief, zullen reuzenschoorsteenen oprijzen en hun zware, grauwe rookwolken zullen met een somber floers de diepe helderheid van den hemeltrans voor ons oog verbergen. Naast de schilderachtige, mooi-gelijnde, dichterlijk-stemmende zandheuvels, zullen vormlooze bergen kolenzandsteen worden opgeworpen. Waar gisteren de zang van zoet gebekte vogels in de stille vredige omgeving weerklonk, zal morgen het lied van de nijverheid weergalmen, van de nijverheid, die ongekenden bloei brengt en voorspoed en macht.

Die gebeurtenis, de belangrijkste in de geschiedenis van het Vlaamsche volk sedert 1830, vervult alle Belgen met vreugde. De bewuste, helderziende Vlamingen kunnen echter de toekomst niet met onverdeelde blijdschap inzien. Zij koesteren argwaan en vreezen, dat ‘het economisch feit, dat van den Vlaamschen stam de heerschende macht in België moest maken, juist de verschuiving der taalgrens en het verlies van twee Vlaamsche provincies’[1] zal voor gevolg hebben.

(1) Lodewijk de Raet, Neerlandia, 1904. Blz. 96.

Inderdaad, zullen de weinig ontwikkelde Vlaamsche werklieden, die onbekend zijn met de mijnontginning en in Limburg weinig talrijk, kunnen dienstnemen in die ontginningswerken, zoo zij daartoe niet voorbereid en geholpen worden? Zullen alle omstandigheden het hunne niet bijdragen om vreemdelingen te doen inwijken, die door hun groot aantal het Vlaamsch element zullen versmachten?

Door onderscheiden Vlaamsche voormannen werd reeds met nadruk gewezen op dit gevaar, dat ook de heer Harzé ducht, zooals blijkt in het verslag, dat hij uitbracht over de wet op de mijnen, waarvan de bespreking in de Kamer van Volksvertegenwoordigers welhaast zal hervat worden. Of nu dit gevaar wezenlijk zoo dreigend is? Wie is hier de profeet? Maar wat er van zij, in onzekerheid verkeeren wij en daarom alleen is het een dure plicht voor de leiders van de Vlaamsche Beweging op hun hoede te zijn en tijdig maatregelen te beramen, die door hun doeltreffendheid het Damokleszwaard van ons afwenden.

Wie dit vraagstuk tot onderwerp van zijn studie wil nemen, dient rekening te houden met twee elementen: de werklieden en het leidend personeel.

De Vlaamsche landbewoners moeten in de mijnen! Dat is het voornaamste. Om dit te verwezenlijken kunnen verschillende middelen worden aangewend, waarop reeds werd aangedrongen. Zoo kan men veel verwachten van een stelselmatig doorgevoerde propaganda bij de heidebewoners om zooals Dr. M. Rudelsheim in zijn opstel '*Een Vlaamsche Mijnbouwschool*' schrijft, 'bij hen de overtuiging wakker te roepen, dat het in hun eigen voordeel is, indien zij zelf als werklieden in het nieuwe bekken optreden en er zooveel mogelijk alle vreemde elementen buiten houden.' En de Vlamingen uit het land van Aalst en andere overbevolkte streken uit de overige Vlaamsche provinciën zou men moeten bewegen naar het nieuwe Zwarte Land uit te wijken. Dergelijke propagandawerking zou met veel kans van slagen kunnen op touw gezet worden, wanneer we de groote pers en vooral de Vlaamsche weekbladpers voor onze zaak kunnen winnen. Voor

beide zou de loffelijke taak weggelegd zijn, de aandacht van de Vlaamsche proletariërs telkens op het verschil tusschen de loonen van landbouwwerklieden en industrieele arbeiders te vestigen.

Anderen wenschen ook gebruik te maken van het zoogenaamd socialistisch gevaar. Zij willen het socialistisch schrikbeeld dreigend de rijke gekende, katholieke aanvragers voortooveren, opdat dezen, wetende dat de Antwerpsche en Limburgsche landelijke bevolking tot op den dag van heden de steun, de redding en de hoop is geweest van de katholieke partij, alleen mijnwerkers zouden aanwerven uit de provinciën, waarin zich de nieuwe kolenmijnen uitstrekken.

Maar waaraan het gouvernement, de provinciale en gemeentelijke overheden telkens en telkens weer moeten herinnerd worden, is aan het nijpend gebrek aan wel ingerichte technische scholen, waar de landbouwwerklieden kunnen voorbereid worden tot hun nieuw vak. Krachtdadig dient er te werk gegaan om onze arbeiders te verheffen en ze uit den poel van de onwetendheid, waarin zij gedompeld zijn, te redden. Meer nijverheids- en vakscholen moeten worden opgericht; zooniet wordt de Vlaming de koelie van de Kempische nijverheidsstreek. Dat in die scholen onderricht moet worden gegeven door middel van de moedertaal en dit door leeraars, die hun eigen opleiding in de spraak van hun leerlingen hebben ontvangen, hoeft geen betoog. Ik wil echter de aandacht vestigen op het feit, dat in verschillende Waalsche nijverheidsscholen een leergang in de Fransche taal wordt gegeven, terwijl in geen enkel Vlaamsch gesticht het Nederlandsch als vak wordt aangeleerd. In Waalsch-België, waar de leerlingen een veel uitgebreidere kennis van de moedertaal medebrengen, ziet men de noodzakelijkheid in toch nog die kennis te versterken, omdat men beseft dat de moedertaal de grondslag is van alle wetenschap. In Vlaanderen, waar de leerlingen uiterst gebrekkig hun moedertaal bezitten, acht men dat onnoodig, alhoewel men weet, dat een kind, dat zelfs volledige lagere studiën heeft gedaan, onbekwaam is om een vakwerk in het Neder-

landsch te lezen. Waar in Vlaamsch-België een taalcursus bestaat, is het een leergang in het Fransch of in een andere vreemde taal.(1)

Indien het voor de Vlamingen een quaestie is van zijn of niet zijn, dat de arbeiders van het toekomstig nijverheidscentrum Vlamingen zijn, zoo is het van weinig minder belang, dat het leidend personeel ook Vlaamsch zij. Want anders is het stellig, dat de klove, die reeds zoo diep gaapt tusschen arbeiders aan de een zijde en werkgevers en leidende ambtenaars aan de andere zijde, door het onderscheid van de taal dieper en onoverkomelijker wordt. Dan is het niet minder waar, dat de Vlaamsche werklieden door mangel aan den heilzamen invloed, dien in alle andere landen buiten het onze de leidende standen oefenen op de lagere volksklasse, in hun nieuwe omgeving tot het laagste peil van beschaving afdalen en ontaarden.

Alles wat tot op dezen dag werd in 't werk gesteld om het leidend personeel van de nieuwe nijverheidstakken voor den Nederlandschen stam te behouden, bepaalt zich bij een in de mijnenwet in te lasschen bepaling betreffende de Vlaamsche taal.

Ziehier de inhoud:

Art. 21bis - ‘Van 1 Januari 1911 af, wordt niemand in het Waalsch gedeelte van het land tot eene betrekking bij het Mijnbestuur toegelaten, indien hij niet het bewijs heeft geleverd, dat hij Fransch kent, en evenmin in het Vlaamsch gedeelte van het land, indien hij niet het bewijs heeft geleverd, dat hij Vlaamsch kent.

De ambtenaren van het Middenbestuur evenals de leden van den Raad der mijnen moeten het bewijs leveren, dat zij beide talen kennen.

Voor de betrekkingen die ten gevolge van een examen

(1) Wij kennen slechts één enkele groote nijverheidsschool, waar het Nederlandsch als voertaal van gansch het onderricht wordt gebruikt. Het is de Antwerpsche, die onder de verstandige leiding van Dr. F. Boonroy, wat inrichting en bekomen uitslagen betreft, een model is voor alle andere gestichten van dien aard. Ook daar wordt echter geen leergang in het Nederlandsch gegeven.

of ten gevolge van een wedstrijd worden toegekend, bestaat het bewijs hierin dat, bij het examen of bij den wedstrijd, gebruik wordt gemaakt van het Fransch of van het Vlaamsch.

Om in beide gedeelten van het land te worden toegelaten, moeten de candidaten het examen of den wedstrijd voor de helft van de vakken doorstaan in het Fransch en voor de andere helft in het Vlaamsch.

Een Koninklijk Besluit bepaalt het soort van bewijs dat moet worden geleverd voor al de betrekkingen die niet ten gevolge van een examen of van een wedstrijd worden toegekend.

De voorschriften van dit artikel zijn niet van toepassing op de leden van het personeel van het Mijnbestuur of van den Raad der mijnen, die in bediening zijn op 1 Januari 1911.

G. Helleputte, Cl. Cartuyvels, J. Van der Linden, Ch. De Brocqueville, Edw. Coremans, A. Raemdonck.'

Dat wetsvoorstel schijnt op het eerste zicht bevredigend; in den grond is het echter slechts een stap op den weg van de vervlaamsching en als dusdanig is het hoogst onvolledig en kan het ons niet voldoen. En dat om de volgende redenen:

1° Het wetsvoorstel-Helleputte, - laten wij het aldus bondigheidshalve noemen, - is enkel toepasselijk op de ingenieurs, die in Staatsdienst zijn; de ingenieurs van de private nijverheid laat het ongemoeid.

Wanneer we eens bijster optimistisch willen zijn en aannemen, dat het artikel 21bis onverminkt wordt gestemd, hebben we kans, dat in Vlaamsch-België de ambtenaars bij het Mijnbestuur Nederlandsch en die van het Middenbestuur de twee talen kennen, althans wanneer we daarbij goedgeloovig veronderstellen, dat de examens ernstig zullen afgenomen worden. De ambtenaars aan private nijverheidsinrichtingen verbonden zijn echter veel talrijker dan de eersten. Men mag er van overtuigd zijn: de private nijverheid 'zal Vlaamsche ingenieurs aanwerven, als 't blijkt dat daardoor de dagelijksche gang der zaken vergemakkelijkt en het productievermogen, door betere organisatie, verhoogd kan worden. Is het arbeiderspersoneel overwegend Vlaamsch, dan zullen zekere ven-

nootschappen, zelfs Waalsche, trachten Vlaamsche ingenieurs, meestergasten en beambten aan te stellen. Maar bieden die zich niet aan in voldoende getal en met de noodige bekwaamheid, dan zal men werken met een besturend personeel, uit de Waalsche streek herkomstig; daarvoor zorgen de 53 nijverheidsscholen van Henegouw!'[1]

Dat euvel moeten wij ten prijze van de zwaarste opofferingen voorkomen.

2° Het wetsvoorstel bepaalt niet hoe noch waar de ingenieurs de vereischte kennis zullen opdoen om de voorgeschreven examens af te leggen. Er zijn in ons land twee Hoogescholen van den Staat: te Gent en te Luik. In België wonen 4.195.657 Vlamingen en 2.789.562 Walen.[2]

Die 2.789.562 Walen bezitten de twee Universiteiten. De 4.195.657 Vlamingen hebben er geen: er bestaan in ons Rijk anders niet dan Fransche Hoogescholen. Men verwacht mogelijk, dat de studenten na hun lastige, vermoeiende, vijf-

(1) Lodewijk De Raet: Over Vlaamsche Volkskracht I. De Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool. Brussel, 1906, blz. 80.

(2) De vijf Vlaamsche provinciën tellen volgens de gegevens, die we aantroffen in den '*Annuaire statistique de la Belgique 1904*'.

Antwerpen	870.513 inwoners;
West-Vlaanderen	837.660 inwoners;
Oost-Vlaanderen	1.067.603 inwoners;
Limburg	252.007 inwoners;
Brabant	1.340.261 inwoners;
Samen	4.368.044 inwoners;

De vier Waalsche provinciën tellen:

Henegouwen	1.184.191 inwoners;
Luik	853.962 inwoners;
Luxemburg	224.359 inwoners;
Namen	354.663 inwoners;
Samen	2.617.175 inwoners;

In het arrondissement Nijvel zijn er 172.387 inwoners.

Dus zijn er in België	4.195.657 Vlamingen
en	2.789.562 Walen
Meer Vlamingen	1.406.095

Aanmerking: Bij het aantal Walen werden al de Duitschsprekende Belgen gevoegd.

jarige studiën in het Fransch, den moed zullen hebben alles te herbeginnen in het Nederlandsch?

Ik meen niet langer op dit punt te moeten aandringen. Herhaalde malen werd o.a. door Lodewijk de Raet de noodzakelijkheid onomstootbaar aangetoond van de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool, waarbij een Vlaamsche mijnbouwschool zou gevoegd worden. Dr. M. Rudelsheim is de meening zelfs toegedaan, dat met de inrichting van een Vlaamsche mijnbouwschool de totale vervlaamsching van de Gentsche Alma Mater moet aangevangen worden.

Er ligt dus nauw verband tusschen het wetsvoorstel, waarmede wij ons bezighouden, en dat door de Volksvertegenwoordigers A. Daems, P. Daems, Dr. J. Persoons, Pr. Van Langendonck, J. Verheyen op 10 November 1905 neergelegd tot vervlaamsching van de Gentsche Universiteit.

3^{o} Zullen de Staatsingenieurs, die in het examen slaagden, die dus Nederlandsch kennen, zich wel van die taal bedienen in hun betrekkingen met hun ondegerschikten? Heeft de ervaring ons niet meer leeren duchten van verfranschte Vlamingen dan van geboren Walen? In gansch den tekst van het voorstel vinden we daaromtrent geen enkele verplichting. Het zal de ingenieurs van den Staatsdienst zoowel als van de private nijverheid vrijstaan de taal te gebruiken, die ze verkiezen. Die leemte is een erge grief, die we tegen het voorstel doen gelden. Het kan in rechte niet betwist worden, wie in de plaats van den Staat, namens den Staat en met zijn macht en geldelijke hulp handelt, de verplichtingen overneemt die op den Staat rusten. Om die reden zouden alle instellingen, die van het gouvernement vergunning moeten erlangen, onder toepassing van de wet van 22 Mei 1878 betreffende het gebruik van de Vlaamsche taal in het Bestuur moeten vallen. Daar echter deze wet die instellingen niet vermeldt, moeten afzonderlijke wetsteksten de naleving van de wet van 1878 bepalen. Zoo vinden wij in de wet van 24 Juni 1885 op de buurtspoorwegen het volgende:

‘Art. 8. § 3: De Nationale Maatschappij zal de schik-

kingen der wet van 22 Mei 1878, over het gebruik der Vlaamsche taal in bestuurlijke zaken, naleven.'

En in de wet van 26 Maart 1900 op de Nationale Bank:

'Art. 5. Art. 13 der wet van 5 Mei 1850 wordt volledigd als volgt:

De tekst der bankbrieven, voortaan uit te geven, zal in de twee officieele talen opgesteld worden.

Art. 7. De Nationale Bank, evenals hare hulpinrichtingen, kantoren en agentschappen moeten zich schikken naar de wet van 22 Mei 1878 op het gebruik der Vlaamsche taal in in bestuurszaken, alsook wat betreft de formulieren en de opschriften op en binnen de gebouwen.

Er zal eene behoorlijke kennis der twee talen geëischt worden van alle beambten in aanraking met het publiek, voortaan aan te stellen in de Vlaamsche gewesten, het arrondissement Brussel inbegrepen.'

Het is dus noodzakelijk en we eischen, dat de mijnen onder het bereik worden gebracht van de wet op het Vlaamsch in het Bestuur en dit door een afzonderlijke bepaling, die in de mijnenwet moet ingelascht worden.

Om verder een volledige toepassing er van mogelijk te maken moeten wij nog een andere bepaling in de wet zetten, die den bevoegden minister den last oplegt vóór 1911 door middel van omstandige onderrichtingen aan de ambtenaars voor te schrijven, hoe zij zich moeten gedragen in de onderscheiden gevallen, die zich kunnen voordoen bij de uitoefening van hun ambt in Vlaamsch-België. Wij weten zeer goed, dat het aan het gebrek aan voldoende onderrichtingen van dien aard grootendeels te wijten is, dat de wet van 1878 zoo schandelijk wordt verkracht door de staatsambtenaars.

Wij achten, dat het volgende voorstel de Vlamingen zou kunnen bevredigen:

*Artikel in te lasschen in de mijnenw et na art. 21*bis.

De Staatsambtenaars bij het Mijnbestuur, *de ambtenaars bij het Middenbestuur*, *de leden van den Raad der mijnen en de ambtenaars van geconcedeerde mijnen moeten zich schikken naar de bepalingen van de wet van 22 Mei*

1878 op het gebruik van de Vlaamsche taal in bestuurszaken.

Om een volledige toepassing van de wet van 1878 mogelijk te maken zal de bevoegde Minister vòòr 1 Januari 1911 door middel van omstandige onderrichtingen aan de ambtenaars voorschrijven, hoe ze zich moeten gedragen in de onderscheiden gevallen, die zich kunnen voordoen bij de uitoefening van hun ambt.

Gansch het vraagstuk is daarmede echter niet opgelost. Voor het oogenblik bestaan er negen mijndirectiën in ons land. Er dient in Vlaamsch-België, te Hasselt of te Turnhout een tiende mijnarrondissement ingericht te worden met uitsluitend Vlaamsch personeel. Het Staatsbestuur kon ons tot voor enkele weken antwoorden, dat de vraag voorbarig was, omdat er nog geen mijnen ontgonnen werden. Maar heden is reeds een vergunning tot ontginning verleend geworden en nu kan de inrichting van dat tiende mijnarrondissement niet uitblijven.(1)

Het Koninklijk Besluit van 22 October 1895 betreffende het arbeidstoezicht en de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke gestichten, legt o.a. aan de mijningenieurs het volgende op:

‘Art. 1. De ingenieurs der mijnen zijn aangesteld om toezicht te houden op de naleving der wet van 13 December 1889 betreffende het werk der vrouwen, der jonge lieden en der kinderen in de mijnen, de ertsgroeven, de steengroeven, de fabrieken en werkhuizen aangeduid door de lijst A bij het tegenwoordig besluit gevoegd.

Deze lijst kan, volgens bestatigde noodwendigheden, gewijzigd of volledigd worden door den Minister van Nijverheid en Arbeid.

Een ingenieur der mijnen van het middenbestuur zal, onder zijne toekentenissen, de zorg hebben den bewakingsdienst te centraliseeren.

Art. 3. De beambten en agenten door de twee vorige

(1) Sinds wij dit schreven, verleende het Gouvernement ettelijke vergunningen.

artikels aangeduid, zijn gelast, zonder de palen hunner bevoegdheid te buiten te gaan:

1° De nijverheidsgestichten te bezoeken die aan de wet van 13 December 1889 onderworpen zijn;

2° De overtredingen dezer wet, alsook der verordeningen en besluiten dienaangaande aan te stippen;

3° In voorkomend geval, de toelatingen te verleenen door artikel 7, alinea 4, van gezegde wet voorzien;

4° De verslagen en voorstellen op te maken, die hun gevraagd worden voor de toepassing der wet.'

De wet van 13 December 1889 betreffende den arbeid van vrouwen, jongelingen en kinderen in de nijverheidsgestichten bepaalt:

'Art. 13. § 3: De nijverheidsbazen, patroons, beheerders, beambten en werklieden zijn gehouden aan de inspecteurs de inlichtingen te verschaffen die zij vragen, om zich te verzekeren dat de wet wordt nageleefd.'

Volgens de ongevallenwet van 24 December 1903 is de mijningenieur verplicht, wanneer een ongeluk of ongeval gebeurt, een onderzoek in te stellen. Hij moet dan natuurlijk werkgevers en werklieden ondervragen en daarover een verslag uitbrengen.

Alinea 4 van artikel 13 der wet van 13 Dec. 1889 legt het volgende op:

'Ingeval van inbreuk op de wet, maken de inspecteurs processen-verbaal, die rechtsgeldig zijn tot bewijs van het tegenovergestelde.'

Maar dan moetenzij zich schikken naar de wet van 3 Mei 1889 betreffende het gebruik der Vlaamsche taal in strafzaken:

'Art. 1. - In de Vlaamsche gemeenten van het koninkrijk, worden de processen-verbaal wegens opsporing en vaststellling van misdaden, wanbedrijven en overtredingen opgemaakt in de Vlaamsche taal.

Verklaringen in de Fransche taal afgelegd worden in het Fransch opgenomen.

De processen-verbaal vermelden in welke taal klagers, getuigen of betichten hunne verklaringen afleggen.'

Dus, aan de een zijde rust op hen de verplichting de werklieden en de werkgevers te ondervragen en aan den anderen kant moeten zij Vlaamsche processen-verbaal opstellen op gevaar af, dat deze niet rechtsgeldig zijn of slechts als eenvoudige inlichtingen aangezien worden, zooals blijkt uit de artikels 5 en 16 van de daareven vermelde wet:

‘Art. 15. - De processen-verbaal in het Fransch opgesteld, in strijd met artikel 1, zullen eenvoudig als inlichting geldig zijn.

Art. 16. - De processen-verbaal betreffende het opsporen en het vaststellen van misdaden, wanbedrijven en overtredigen, om 't even waar zij opgemaakt werden, gelden in rechten slechts als eenvoudige inlichtingen, wat aangaat de de verklaringen welke zij vermelden zonder aan te stippen dat die vermeld zijn in de taal door de verklaarders gebezigd.’

Niemand zal er ooit aan denken in Vlaamsch-België een arbeidstoezichter te benoemen, die geen Nederlandsch kent. Evenmin mag in Vlaamsch-België een Nederlandsch-onkundig mijningenieur benoemd worden.

Om te bewijzen hoe nadeelig het voor ons volk is, dat er geen Vlaamsch mijnarrondissement bestaat, wil ik den smaad herinneren, welke door den hoofdingenienr, bestuurder van het 8e arrondissement van de mijnen te Luik, de Bestendige Afvaardiging van Limburg werd aangedaan, die op 20 Maart 1902 de vraag om vergunning had ingediend. Den 5en Mei, dus 45 dagen later kwam er een schrijven van dezen ambtenaar. Hij antwoordde: ‘dat hij niet antwoorden kan, omdat verscheidene stukken van het dossier in 't Vlaamsch geschreven zijn, en dat geen enkel officier der mijnen van het 8e arrondissement dit “idiome” kent, en hij dus onmogelijk een oordeel kan uitbrengen.’

Zulke wantoestanden mogen niet meer wederkeeren. Wij zijn niet te veeleischend, als wij aandringen op de onmiddellijke inrichting bij Koninklijk Besluit van een tiende mijn-arrondissement met uitsluitend Vlaamsch personeel te Hasselt of te Turnhout.

Dat de Vlamingen dus strijden voor:

1° het behoud van de nieuwe nijverheidstakken voor de Vlaamsche werklieden;

2° de oprichting van talrijke nijverheids- en vakscholen met Nederlandschen taalcursus;

3° de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool met inbegrip van de polytechnische scholen, waarbij een mijnbouwschool wordt gevoegd;

4° de stemming van het wetsvoorstel-Helleputte en de toepassing op de mijnen van de wet van 1878 betreffende het Nederlandsch in het Bestuur;

5° de inrichting van een tiende mijnarrondissement met Vlaamsch personeel te Hasselt of te Turnhout.

En wanneer we dit alles verkregen hebben, zullen nooit de dagen aanbreken, dat, bij het ontstaan van elken nieuwen nijverheidstak, droefheid het hart zal vervullen van den Vlaming met levendig ontwikkeld stambewustzijn. Dan zullen wij, op jaren gekomen, nooit den tijd beweenen, toen in die lieve, vredige Kempen iedereen zoetklinkend Vlaamsch sprak en iedereen Vlaamsch deed.

Antwerpen, September 1606.

AUGUST BOSSAERTS.

Nederlandsche Letterkunde.

Jan Ligthart, Letterkundige Studiën I, '*De Kleine Johannes*'. - J.B. Wolters, Groningen (2^{e} Druk).

Dit boekje is een doorloopend commentaar op Van Eeden's meesterwerk (I dl.).

Laat u nu maar niet op voorhand ongunstig stemmen tegen dit werk door den slechten indruk, u mogelijk bijgebleven na de lectuur van soortgelijke studiën over andere gewrochten. Ligthart's werk heeft niets van den ijdelen, verwaanden *clavis*, waarmede sommige Renaissance-dichters hun diepzinnigheden aan de lezende gemeente dachten te moeten verduidelijken, het heeft even weinig gemeens met de moderne methode der stokphilologen, die in hun commentaren de dichterlijke schoonheden van een werk vaak wegkrabben, als de blinde kip de parels van onder hare pooten, en heel dikwijls alleen belust schijnen om eigen vernuft en spitsvondigheid te doen bewonderen, - Ligthart's studie is een werk van gezond litterair begrip en stevig onderlegde bewondering.

Hebt gij, gewone lezer, Van Eeden's sprookje met achtergrond van diep, werkelijk zieleleven in zijn groote trekken wel begrepen, toch kunt ge nog Ligthart's werk met veel vrucht doorlezen. Deze commentator zal u zeker heel wat meedeelen, dat gij al door u zelf hadt gevonden en gevoeld, maar gij zult er stellig nog meer in aantreffen, dat u zelf ontgaan was. Meer dan een subtiele schoonheid van het werk, meer dan een fijnere bedoeling van den dichter zullen u door hem duidelijker worden. En de groote verdienste van dit werk ligt vooral hierin, dat het heel objectief blijft en gansch het voorkomen heeft van gemaakt te zijn zonder dat Van Eeden zelf eens geraadpleegd moest worden.

Ligthart toont ons op uitstekende wijze, dat de *Kleine Johannes* geen sprookje, geen louter verdichting, maar wel degelijk doorleefde werkelijkheid is, nl. de interpretatie van hetgeen waarachtig geschied is in Van Eeden's zieleleven gedurende het tijdperk zijner voorbereiding tot het mensch-zijn. Zoo is de *Kleine Johannes* geen boek voor kinderen, zooals wel eens verkeerd gedacht wordt, maar een boek voor de volwassen jongelingschap en dan nog maar voor die jongelingschap, welke, boven de

genietingen van het materiëel leven, zich bewust is van het verheven sociaaleudemonistische ideaal: de grootste som van geluk voor allen.

Met diepgaande kennis van het kinder- en jongelingengemoed toont Ligthart de verschillende stadiën van Van Eeden-Kleine Johannes' zielegroei aan. Hij laat zien hoe het kind uit de eerste, korte periode van volkomen onbezorgdheid, - van volstrekte zaligheid, die het denken er aan uitsluit (zie in *Kl. Joh.*: het paradijs), gebracht wordt tot de tweede periode van belangstellend meeleven in de natuur. Een poëtisch-religieuze inborst als Van Eeden, die al heel vroeg het vaag bewustzijn van zijn hoogere menschafkomst had, zonderde zich af in de eenzaamheid en leefde daar als uitsluitend met zijn fantasie. De groote menschen, die hun onbevangen blik op de kinderwereld verloren hebben, begrijpen dergelijke zieltjes niet, en zoo gevoelen deze zich gelukkiger in 't gezelschap van planten en dieren dan van menschen. (Windekind: de fijne, poëtischwerkende fantasie van Van Eeden's uitverkoren jongenszieltje. Oberon: de natuur, enz.)[1] Daarna komt de drang naar het waarom... Het gerijpte verstand wil weten en begrijpen. (Wistik) Omstreeks dien tijd komt, als een verademing in het angstig wordende kinderleven, de allereerste liefde, de reine neiging van ons lenteleven, die hier uitloopt op een bittere ontgoocheling. (Robinetta. Het roodborstje.) Daarop volgt een scherpere weetbegeerte. De jongeling wil dieper doordringen in het bestaan en de samenleving. Hij zoekt niet meer in de boeken naar het antwoord, maar zijn analyseerend verstand wil het vinden aan de bron zelf, in de werkelijkheid. (Pluizer. Dr. Cijfer.) Doch overal vindt hij liefdeloosheid, ellende, gehuichel, zelfzucht en als einde van alles de dood. De kennis der menschelijke ellende en eigen smart vervullen den edelen jongen man echter met eene ontfermende liefde, en wanneer hij kiezen moet tusschen de dood, het zalig zijn in al-weten, en het lijden met de lijdende menschheid, dan kiest hij het laatste. (De weergekeerde Windekind en Jezus).

Wij duiden hier enkel den algemeenen gedachtengang van Ligthart's commentaar aan. Het zou ons in deze recensie te ver leiden indien wij hem in de bijzonderheden van zijn betoog wilden volgen. Stippen wij enkel aan,

(1) Onze H. Conscience kende in zijn kinderjaren ook die periode van trouw meeleven met de natuur. In zijn *Eenige Bladzijden uit het Boek der Natuur* en in *Eene O te veet* vinden wij er de sporen van. Dit boek, hoe verschillend van aard en trant het ook weze, vertoont in dit opzicht met den *Kleinen Johannes* een zekere gelijkenis, die wij hier terloops aanstippen. Van Eeden leerde van zijn vader in Haarlem's duinen plant en dier kennen. Conscience leerde zulks in den *Groenen Hoek* van den kluizenaar Verbeeck, zijn mentor in *Eenige Btadzijden.* Conscience gevoelt ook zeer vroeg den drang naar het ‘waarom’, doch bij hem wordt de weetbegeerte gestild door denkluizenaar met de overgeleverde antwoorden van den godsdienst. Op overeenkomst van mindere bijzonderheden zou nog kunnen gewezen worden.

dat hij geen enkele maal afwijkt van zijn hoog te prijzen methode, die steeds het behandelde boek zelf laat spreken en er nooit iets meer in legt dan de schrijver zelf deed.

Mocht Ligthart er toe besluiten ook deel II en deel III van den *Kleinen Johannes* te bestudeeren, ongetwijfeld zou hij met deze nieuwe commentaren denzelfden bijval inoogsten als met zijn eersten, die op zeer korten tijd een tweeden druk beleefde.

Marcellus Emants. *Loki,* in vier zangen. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf.

Evenals vroeger in zijn wijsgeerig episch gedicht *Godenschemering* verhaalt Emants ons in dit dramatisch poëma van Loki's haat tegen de Asen uit den Waalhal, van Balder's moord, op Loki's ingeving door den blinden Hoder gepleegd, en van Loki's straf. De dichter heeft aan de Edda van Snorre Sturluson en bepaaldelijk aan de Gylfaginning niet alleen de grondstof van zijn werk, maar nog tal van bijzonderheden zeer getrouw ontleend. Wij stippen onder deze laatste enkel de eerste scene van den eersten zang, waar Loki de goden komt hoonen, en die ontleend werd aan de Lokasenna, het bekende schimpsschrift tegen de Noorsche goden. In een werk als dit dramatisch gedicht valt zulk nauwgezet volgen van de bronnen te loven wegens het archaïsche karakter, dat aldus aan het geheel gegeven wordt.

Nochtans is Emants op een paar plaatsen van de oude Germaansche overlevering afgeweken. In strijd met de Edda stelt hij ons Loki voor als een zoon van Odien en de reuzin Laufeja. Volgens de Gylfaginning is Loki een zoon van den reus Farbanti en Laufeja. Verder laat hij Laufeja weigeren om over Balder's dood te weenen, waar het in de Gylfaginning Loki zelf is, die zulks niet doen wil. Deze afwijkingen van de Edda-bronnen zijn alleszins gelukkig te heeten, vooral de eerste. Het onrecht door Odien aan Laufeja en hun beider zoon Loki gepleegd wordt aldus de aanvankelijke schuld, waaruit de noodlottige vergelding voortspruit, en waardoor Emants' *Loki* een strenge dramatische eenheid verkrijgt, die aan de Edda-bronnen ontbreekt.

Een gelukkig gebruik maakt Emants ook van de theorie van Sophus Bugge, die nu een goede vijf en twintig jaar geleden met de natuursymboliek der vroegere mythologen afbrak en met klem van redeneeringen en bewijsgronden zocht aan te toonen, dat de Edda-leer over den wereldondergang den invloed der christelijke begrippen ondergaan heeft, - dat o.a. Loki en Lucifer dubbelgangers zijn, dat aan den Baldermythus het lijdensverhaal van Christus ten grondslag ligt en dat Balder, die volgens de Voluspa na de

ragna-rökkr (of godenschemering) weer op de vernieuwde wereld verschijnt, als Christus zelf mag beschouwd worden. Deze opvatting werpt een overgang - heerlijk als de regenboogbrug der goden - van de mythen der heidensche wereld naar de christelijke overlevering, en 't is bepaald een gelukkige inval geweest van Emants in Odien's toekomstvisioen aan de noodlotsbron van dit element gebruik gemaakt te hebben. In het lyrisch drama *Balder's dood* van H. van der Zee, onlangs bekroond in den zesden prijskamp voor tooneelletterkunde door den Antwerpschen gemeenteraad uitgeschreven, werd deze opvatting van Bugge insgelijks benuttigd en met nog meer nadruk vooruitgezet dan in Emants' *Loki.*

Over het algemeen heeft Emants de diep menschelijke gevoelens, die bij de Asen in de Edda reeds zoo sterk spreken, in zijn *Lokì* nog treffender doen uitschijnen en zoo heeft hij van dit godentreurspel een menschelijk pathetisch, roerend drama gemaakt. Het stuk doorloopt de heele uitgebreide toonladder der menschelijke hartstochten. Leed en liefde, haat en hoop, wraak en troost, afgunst en edelmoedigheid en hunne menigvuldige verwante en ondergeschikte schakeeringen wisselen er heerlijk in af.

Het vijfvoetig iambisch vers, waarin *Loki* geschreven werd, blijkt onder de hand van den gevierden dichter van *Lilith* en *Godenschemering* een lenige stof, die den schrijver nooit in den steek laat voor de muzikale, rhythmische uitdrukking der afwisselendste aandoeningen en plastische voorstellingen. Eenig mooi zijn b.v. de monoloog van Loki onder de slang, de beschrijving van het schiet- en werpspel der goden op Balder, de verhalen van Hermoder's en Odien's hellevaart, enz. Emants werk is ons een vreugde voor immer.

Weinig Nederlandsche gedichten zijn ons bekend, die zoo geschikt zijn voor de voordracht. We begrijpen volkomen hoe een declamator als de bekende luitnant Alb. Vogel, voor wien het gedicht eigenlijk geschreven werd, er zulken bijval mede geniet.

L. Baekelmans: *De Zonnekloppers,* Meindert Boogaerdt, Jun. te Rotterdam, 2 fr.

'Franske de Truuter', de held uit *De Schrik der Kindermeiden* en het meest in relief staande type uit Baekelmans' nieuwen schetsenbundel, lijkt wel een verjongde Uilenspiegel. De boertigste grappen wellen bij hem als uit een onuitputtelijke bron op en met een dolle opgewektheid weet hij ze ten uitvoer te brengen even als zijn episch voorvader, gekker gedachtenis. Dat Franske neemt zelfs de fijnere schakeeringen van de potsenmakerij in acht. Zijn gekkernij is noch de Gentsche lolle, noch de Brugsche droog-

scheerderije, noch de Brusselsche zwans, het is de gansch bijzondere Antwerpsche truut, waarvan hij de virtuoos is. (p. 50).

Wie echter in Franske en andere soortgelijke typen uit Baekelmans' galerij enkel Uilenspiegels ziet, bekijkt ze maar oppervlakkig. Van onder de narrenkap, waarvan zij de schelletjes laten rinkelen, kijken u de lijdersgezichten van menschenwrakken aan. Uitbundige gekheid en deerniswekkend leed liggen bij Baekelmans meestal in een en hetzelfde wezen. Nu eens maakt die dolle gekheid den indruk van tragische ironie, dan weer van een troostbalsem, een roes van zelfvergeten. Moeten wij niet meer aan Breughel denken, wiens typen ook het comische aan het tragische paren?

Baekelmans wordt in dezen bundel evenals in nagenoeg al zijne vroegere tusschen die twee uitersten heen en weer geslingerd. Wij hooren hem lustig vertellen van Fransken den truuter, wij zien hem een onverholen genot scheppen in 't nagaan van een kostelijk type als die M. Pruym uit *Lente-Idylle*, of van dien naïeven, hondsgetrouwen aanplakker uit *Dompige Dagen* - maar al die lachwekkende figuren zijn in den grond armzalige wezens door alcohol of levensrampspoeden ten onder gebracht, of met een karig loon een droevig leven leidend. Nu eens helt Baekelmans meer naar de optimistische zelfbegoocheling zijner personages, zooals in deze drie eerste verhalen, - maar in andere, als *Zonnekloppers* b.v., komt het tragische element meer op den voorgrond.

In deze laatste schets trof ons weer eene eigenaardigheid, die we reeds meer bij Baekelmans ontmoetten. Zijn levenswrakken zijn meestal ‘zachtmoedigen’, die zich min of meer in hun lot schikken en volstrek niet van het ras der opstandelingen zijn.

Baekelmans vertelt even sappig van de Uilenspiegelstreken zijner helden als hij meewarig-goed over hun vagebondenodyssee schrijft.

Van minder gehalte is de would-be diepzinnige fantasie *Tijd en Eeuwigheid.* Tegenover Helena, het wellustige der vrouw, dat eeuwig en onveranderlijk is, zagen wij het tijdelijke liever door iets anders vertegenwoordigd dan door de veranderingen, te Antwerpen vastgesteld, door een klerk, die veertig jaar op een zolder van het stadhuis sliep. De twee tegengestelde beelden missen aesthetisch evenwicht.

Jan Kelman; *Tusschen twee Kusten en andere Dingen.* Drukkerij ‘Voorburg’.

Den besten indruk lieten ons de *Heidestudies* na, waarin de schrijver de eigenlijke novelle het dichtst nabijkomt. *Bult Jan, Fonske*, de wildstrooper, *Jefke*, de smokkelaar, en *Rob Das*, een laconisch pakkend drama, zijn werkelijk mooie schetsen.

In *Mijnheer George* vertelt Kelman ons hoe een edele jonge man optreedt tegen den pastoor, die hem om zijn Joodsche afkomst uit het Kempisch dorpje, waar hij zich met zijn gezin had neergezet, wilde verdrijven en hoe hij den Eerw. herder door de kracht zijner verheven humane begrippen tot inkeer brengt. Dit is ook een goed geslaagde schets.

Tusschen twee Kusten, een opeenvolging van impressies opgedaan aan boord van een transatlantieker tusschen Antwerpen en New York, lijkt getrouw als een reeks photographische opnamen. Dezelfde indruk van ‘instantanées’ geven ook *Op 't Perron, In de Wachtzaal* en *In de Trein.* Doch naast de juiste aflijning van het geziene legt Kelman in deze schetsen ook een intens gevoel, dat ze tot een soort van ‘express dramatjes’ maakt.

Zeer verdienstelijk zijn ook de *Drie Lichtdrukken*, die ons drie ware, geziene typen uit de kunstenaarswereld voorstellen.

Als dierenvriend toont de schrijver zich wellicht een greintje te gevoelerig, waar hij spreekt van Fok (*Moord*) en *Miske*, van konijntjes en andere aesthetische beestjes.

Op het klein Tremmeke heeft al niet veel litteraire waarde. 't Is een dagbladartikel over de noodzakelijke verhooging van de wedde der tramconducteurs. Meer dan eens overigens laat Kelman zijne critiek der sociale toestanden en verhoudingen in dit boek doorschemeren, en werkelijk niet altijd in het voordeel van het kunstgehalte van het boek.

Kelman's stijl heeft iets zenuwachtigs, gejaagds, dat wel eens aan de Falklandjes denken doet. Hij werpt echter zijne beschrijvende woordjes te zeer naast malkaar neer, zonder geleidelijken overgang, - als een pointillist met zijn verfkladdetjes doet. Vaak waren wij niet te verzoenen met zijn elliptische zinnen en zijn overdadige tegenwoordige deelwoorden (blz. 147, 151, 181). Door overdreven bondigheid wordt hij ook wel eens onduidelijk. (blz. 186).

M.S.

Eenige Bladzijden uit de Geschiedenis van ons Volksonderwijs.

Het Volksonderwijs in België tot onder de wet van 1879. Uitgave van het *Julius Vuylsteke-fonds;* n^{r} 3 (Gent 1906.)

Tot vóór den slag van Waterloo was het volksonderwijs in België jammerlijk verwaarloosd.

Wel had Maria-Theresia eene volledige schoolwetgeving uitgevaardigd en beproefde ook Jozef II - met medewerking van Jan Des Roches, uit den Haag - het onderwijs op een degelijken voet in te richten; maar die pogingen werden gedwarsboomd door de onverschilligheid en de onwetendheid der eenen, door de openlijke tegenkanting en het fanatisme der anderen.

Toen België bij Frankrijk was ingelijfd, bleken de maatregelen, die werden genomen om den toestand van het onderwijs te verbeteren, even ondoeltreffend.

Mochten er al, in de hoofdplaatsen der Belgische departementen, enkele scholen geopend worden, waar dan toch éénige leerlingen er in slaagden het kruisken A-boekje of zelfs de *Spellekonst* te leeren lezen, in de meeste gemeenten van het platteland was daarvan geen spraak.

Hier en daar echter richtte de pastoor een schijn van onderwijs in, dat hij naar willekeur regelde. Elders gaf de koster les, als hij niet in de kerk bij de godsdienstoefeningen moest helpen. Op sommige plaatsen wierven de ouders of de gemeentevaders eenen ‘schoolmeester’ aan voor de wintermaanden. Als hij maar wat lezen en - buitengewone weelde! - pennen versnijden en eenige letters op papier zetten kon, was men al tevreden. Ook *hij* was niet veeleischend: eenige stuivers loon - en eten, dat de ouders hem bij beurten moesten verstrekken.

In de eene of andere lage, half duistere kamer, die den meester ook tot keuken en woonvertrek diende, leerden de kinderen dan de letters van 't A-B-C huilen, de gebeden opdreunen en den tekst van den catechismus nabauwen.

En als de lente kwam, werd de paedagoog wever, schoenlapper, metselaar of wat dan ook; de kinderen keerden achter den staart der koeien

terug en vergaten - o zoo spoedig! - het weinige, dat 's meesters roede hun in den langen winter had doen onthouden.

Van 1815 tot 1830, tijdens de vereeniging van België met Nederland, ging het lager onderwijs in onze provinciën op verrassende wijze vooruit.

Met toelagen van den Staat, van provinciën en gemeenten werden openbare scholen gebouwd of hersteld en van meubelen voorzien. Modelscholen werden gesticht, waarin men normaallessen gaf tot het vormen van het onderwijzend personeel. Te Lier werd eene kweekschool geopend voor onderwijzers. De programma's der volksscholen werden uitgebreid, methodische leerboeken ingevoerd. Provinciale schoolcommissiën, onderwijzers-conferentiën onder de leiding van inspecteurs, paedagogische bibliotheken, belooningen om den ijver van de onderwijzers aan te moedigen, - alles hielp mee om ons verachterd land uit zijn verval op te beuren. Nooit - aldus sprak, den 24^{n} December 1830, de heer Dams in het Nationaal Congres - nooit zag men zooveel gelukkige veranderingen in zoo kort een tijd.

Maar niet ieder vond die veranderingen even gelukkig: dat het onderwijs verstrekt werd onder het toezicht van den Staat; dat de onderwijzer, naar luid der wet van 1806, zich te onthouden had van ‘onderwijs in het leerstellige van eenig kerkgenootschap’, ontstemde de geestelijkheid erg. Zij betwistte aan eene protestantsche regeering het recht zich met het onderwijs in het katholiek België te bemoeien en eischte dat recht voor zich alleen. Zij maakte de menschen wijs dat het onderwijs protestantsch, ja ongodsdienstig was en dat men het opkomend geslacht zou verketteren; en hoewel in de Belgische scholen de katholieke godsdienst werd onderwezen, in vele door een Roomsch-katholieken priester, trachtte zij, door den invloed van den biechtstoel en door weigering van absolutie, de openbare onderwijsgestichten te ontvolken: een schoolstrijd dus, waarbij het de Kerk te doen was om hare macht en hare voogdij over het onderwijs te handhaven. Zij beproefde een mededingend confessioneel onderwijs op te richten. Maar een koninklijk besluit verbood scholen te openen zonder toelating. Naderhand werd dit besluit toegepast op geestelijke vereenigingen, die onderwijs wilden geven: niemand mocht er nog in opgenomen worden zonder een bekwaamheidsdiploma te bezitten.

De onderwijshervorming was dan ook eene der voornaamste grieven van de Kerk tegen het Nederlandsch bestuur. Maar ze had althans voor gevolg gehad dat er, in 1830, 4046 Staatsscholen bestonden, met 293.000 leerlingen.

De omwenteling van 1830 stremde den toenemenden bloei van het onderwijs in ons land.

De Grondwet riep de vrijheid van onderwijs uit: het stond een ieder vrij eene school te openen zonder toelating aan te vragen en ook zonder bewijzen van bekwaamheid of waarborgen van zedelijkheid te geven.

De privaatscholen, vooral geestelijke gestichten en kloosterscholen, rezen dan ook overal als uit den grond op. In 1835 bestonden er al 2770, dat is ruim 2000 meer dan vóór de omwenteling. Maar de meeste beteekenden bitter weinig.

Veel gemeentebesturen sloten hunne gemeenteschool of dankten bekwame meesters af. En spoedig was het peil der openbare scholen jammerlijk gedaald. Hoe weinig zij bij de wetgevers in aanzien stonden, moge blijken uit het feit, dat een volksvertegenwoordiger ze, in 1833, scholen van ontucht (*écoles de débauche*) dorst noemen.

De normaallessen tot opleiding van onderwijzers werden, evenals de normaalschool te Lier, afgeschaft. Maar de bisschoppen stichtten in twaalf jaar zeven normaalscholen, om de vorming van het onderwijzend personeel te monopoliseeren.

Eerst in 1842 werd eene wet aangenomen, die het openbaar onderwijs regelde, op de kosten van den Staat gegeven.

Die wet, die in de Kamers met bijna eenparige stemmen aangenomen werd, was eene transactie tusschen de liberalen en de katholieken. Zij gaf aan het onderwijs feitelijk een confessioneel karakter, verklaarde godsdienst en zedeleer onafscheidbaar, verleende aan de vertegenwoordigers der Kerk een overwegenden invloed en maakte van den onderwijzer den ondergeschikte van de geestelijkheid, die de wet alleen maar duldde, en niet wenschte af te zien van haren eeuwenouden eisch: alleenheerschappij op onderwijsgebied.

Het leerprogramma bevatte noodzakelijk het onderwijs van den godsdienst en de zedeleer, lezen, schrijven, rekenen, metrisch stelsel en de grondbeginselen van de moedertaal.

Het onderwijs van den godsdienst en de zedeleer - aldus luidde de wet - wordt gegeven onder de leiding der bedienaars van den godsdienst, door de meerderheid der kinderen beleden. De kinderen, niet behoorende tot de meerderheid, zullen van dit onderwijs ontslagen worden.

Er bestonden wereldlijke en geestelijke inspecteurs. Deze laatsten hadden het recht te allen tijde de school te bezoeken, de driemaandelijksche onderwijzersconferentiën bij te wonen en ze te leiden, wat betreft het onderwijs van godsdienst en zedeleer.

Feitelijk voerden ze in de scholen den hoogen toon, en ontzagen zich niet, die te ontvolken of de wet te beknibbelen.

De boeken, bestemd voor het onderwijs van godsdienst en zedeleer, werden alleen door de bisschoppen goedgekeurd. Voor de andere moest de Staat het toezicht deelen met de geestelijke overheid, die het recht van *veto* uitoefende.

Tenzij twee of meer gemeenten toelating kregen om samen maar ééne school te stichten, moest elke gemeente ten minste ééne lagere school hebben. Zij kon door de bestendige deputatie van den provincieraad gemachtigd worden eene privaatschool als gemeenteschool aan te nemen.

Vooral in de Vlaamsche provinciën toonden de bestendige deputatiën zich zeer inschikkelijk om privaatscholen aan te nemen, ook als de burgerlijke inspectie een ongunstig advies uitbracht, hetzij omdat de onderwijzer onbekwaam was, hetzij omdat de lokalen in hygiënisch opzicht te wenschen overlieten.

Typische voorbeelden kunnen aangehaald worden van scholen, die toch maar aangenomen werden, hoewel de inspecteur, in een ongunstig verslag, vaststelde dat de onderwijzeres zoo wat vijftig feilen bedreef in een eenvoudigen brief; of dat de meester, op de vraag of hij iets kende van aardrijkskunde, tot antwoord gaf: ‘Ik ben er meer dan vijftigmaal geweest’; of dat eene non, bestuurster in eene andere gemeente, als onderwijzeres in eene aan te nemen school kwam fungeeren, om na 't bezoek van den inspecteur door eene ongediplomeerde vervangen te worden, e.a.m.

Op 1^{n} Januari 1870 waren er in West-Vlaanderen 336 op 385 leden van 't onderwijzend personeel der gemeentescholen, d.i. 71.7%, gediplomeerd; in de aangenomen scholen maar 7 personen op 529, d.i. 1.3% en in de volstrekt vrije scholen 4 personen op 336, d.i. 1.2%. Hoe konden de kinderen dààr, waar zooveel ‘dor hout’ was, ‘vruchten plukken’ van het onderwijs?

En dan spreken we nog niet eens van de kantwerkscholen, waar de meisjes werden geëxploiteerd, maar niet of bijna niet onderwezen!

Het liberaal bestuur, dat in 1878 aan 't bewind kwam, richtte voor 't eerst een ministerie van openbaar onderwijs in, met den heer Van Humbeeck als minister, en de wet van 1842 werd vervangen door de wet van 1^{n} Juli 1879.

Die wet schafte de geestelijke inspecteurs af, alsook het recht voor de gemeenten om vrije scholen aan te nemen. Zij verbeterde den stoffelijken toestand der onderwijzers. Zij verving de centrale commissie voor de goedkeuring der schoolboeken door eenen verbeteringsraad, die zou bestaan uit zes wereldlijke schoolopzieners en acht andere leden, vreemd aan het onderwijs. Zij breidde het leerprogramma uit, door er o.a. de lichaamsoefeningen, den zang, de meetkundige vormen, het teekenen en eenige grondbeginselen van de natuurlijke wetenschappen in op te nemen. Zij stichtte overal de openbare school, voor een ieder toegankelijk, en schreef den onderwijzer voor dat hij geene gelegenheid mocht verzuimen om de leerlingen de liefde en den eerbied in te boezemen voor de nationale instellingen en de openbare vrijheden en dat hij zich, bij zijn onderwijs, moest onthouden van elken aanval tegen de godsdienstige overtuiging der familiën, wier kinderen hem werden toevertrouwd.

Artikel 4 van de wet luidde als volgt:

‘Het godsdienstig onderwijs wordt overgelaten aan de zorg der huisgezinnen en der bedienaars van de verschillende eerediensten.

In de school zal een lokaal ter beschikking gesteld worden van de bedienaars der eeredienſten, om er, 'tzij voor, 'tzij na de schooluren, het godsdienstig onderwijs te geven aan de kinderen van hunne belijdenis, die de school bezoeken.'

Men had derhalve te doen met de officiëele onzijdige school, niet naar het stelsel van Ierland of de Vereenige Staten, waar er hoegenaamd geen godsdienstonderwijs in de school mag gegeven worden, maar naar het stelsel van de Nederlandsche wet van 1806, stelsel dat hier van 1815 tot 1830 was in zwang geweest en dat in Nederland nóg bestond, zonder ooit door het Vatikaan veroordeeld te zijn geworden.

De priester mocht dus, wel niet meer als gezagvoerende overheidspersoon, maar dan toch als herder en godsdienstleeraar, in de school komen, waar hij een lokaal zou vinden en waar hij, aan dezelfde kinderen als vroeger, op dezelfde uren, hetzelfde godsdienstonderwijs zou kunnen geven dat er vroeger gegeven werd.

Maar daar wilden de bisschoppen hoegenaamd niet van weten!

Alvorens nog de tekst van het wetsontwerp gekend was, kondigden ze reeds een herderlijken brief af, waarin ze spraken van samenzweringen tegen den godsdienst. Later beweerden ze, in een mandement, dat de godsdienst uit de school gebannen was. En op den stoel der waarheid bad men alom: 'Van de scholen zonder God en de meesters zonder geloof, verlos ons, Heer!' En men loog: In de officiëele scholen kent men geenen catechismus meer, geene gebeden meer, geen kruisbeeld meer; men geeft er goddelooze lessen; men gebruikt er smerige boeken en onzedelijke platen.

Nochtans - is het wel noodig zoo iets te zeggen? - had de minister uitdrukkelijk aan 't onderwijzend personeel last gegeven, 'geen verandering te brengen in de gevolgde gebruiken, wat betreft de gebeden in de scholen en de godsdienstige beelden, in de klassen geplaatst.' En voor het geval dat de priester zou weigeren zich met het godsdienstonderwijs te belasten, werden de onderwijzers verzocht als vroeger voort te gaan met het aanleeren van den tekst van den catechismus, zonder dat dit werktuiglijk onderwijs eenige onderbreking onderging. Wie dien tekst zou aanleeren zou eene vergoeding van 100 frank bekomen, die moest ingeschreven worden op de begrooting der gemeente, als gewone uitgave voor het lager onderwijs.

Het mocht niet baten. De officiëele scholen werden in den ban geslagen, de onderwijzers vervolgd of aangespoord om over te loopen naar de vrije scholen, die overal werden ingericht, de eene in behoorlijke, de andere in geheel onvoldoende lokalen - schuren, herbergen, stallen - en met een personeel dat in veel gevallen voor zijne taak noch opgeleid noch berekend was: schoenmakers, kladpotters, metselaars, steenhouwers, koffiehuisbedienden, landbouwersknechten, afgedankte gendarmen, gewezen soldaten, zwijnenhoeders en koewachters.

De absolutie werd geweigerd, zelfs op het sterfbed, aan de ouders en grootouders van de leerlingen der officiëele scholen, aan de onderwijzers en onderwijzeressen, aan de leerlingen der normaalscholen, aan de voorstanders der wet en de leden der schoolcomiteiten, van wie de nieuwe wet verwachtte dat zij 1° de ouders zouden aanwakkeren om hun kroost naar de school te zenden en 2° bij de werkbazen en armkamers zouden aandringen, om hen in die taak te helpen. Ook werd er gedreigd met begrafenis in den hoek der verdoemden, en die bedreiging werd soms ten uitvoer gebracht.

Die zelfde personen werden vaak als peters of meters geweigerd, en ondervonden allerlei moeielijkheden als zij in 't huwelijk wilden treden, ja soms vernederingen als ze naar de mis gingen of, bij eene uitvaart, de pateen wilden kussen.

De leerlingen der officiëele scholen werden in sommige gemeenten geweigerd voor de eerste communie, of jaren lang uitgesteld voor communie of vormsel; of wel werden ze in de voorbereidingslessen tot die ceremonieën niet ondervraagd; of ze werden van de andere kinderen afgezonderd, als ze daarbij nog niet smadelijk bejegend werden. Ze mochten in de kerk niet meer door hunnen meester of hunne meesteres bewaakt worden, zooals de onderrichtingen van 1846 voorschreven. Ze mochten geen deel nemen aan de processiën. Soms werden ze zelfs uit de kerk verdreven, of gebeurde 't dat de pastoor zijn misgewaad uittrok, de waskaarsen op het altaar deed uitdooven en weigerde de mis te beginnen, zoolang ze den tempel van den God van vrede niet hadden verlaten.

Van den kansel klonken hevige sermoenen tegen den Koning, de ministers, de wetgevers, of ruide men de geloovigen op door toespraken als de volgende: ‘Wapent u, broeders: ge zult met den Koning beginnen en met de ministers eindigen’ of: ‘Nu blijft er ons niets anders meer over dan de burgeroorlog en ge zijt verplicht uw leven te geven om de uitvoering van deze ongelukswet te verhinderen.’ Sommige katholieke dag- en weekbladen voerden eene niet minder oproerige taal.

Al die feiten werden vastgesteld in het schoolenkwest - een onderzoek, door de Kamer krachtens artikel 40 van de Grondwet bevolen - uit de onderteekende verklaringen van meer dan vijf duizend getuigen, die òf gedagvaard werden òf zich vrijwillig aanboden, en feiten aanbrachten uit zoo wat 800 gemeenten van het land.

Met honderden spraken die getuigen ook
over ophitsing van vrouwen tegen hare echtgenooten;
over ophitsing van kinderen tot ongehoorzaamheid jegens hunne ouders;
over opzegging van pacht;
over broodroof onder al de vormen, die men maar kan uitdenken;
over de weigering, door de armkamers, van elken onderstand aan behoeftigen, weduwen, weezen, oude sukkelaars....

En dan zwijgen we nog van al de miseriën, die de onderwijzers en onderwijzeressen te verduren hadden, als ze, overeenkomstig hunnen eed van getrouwheid aan de wetten van hun land, het officiëel onderwijs niet wilden verlaten: men stelde ze zonder water, zonder vuur, zonder eten; soms konden ze geen huisvesting vinden; bijna nergens werden ze betaald; op veel plaatsen werden ze schandelijk beleedigd.

En dan zwijgen we ook van de heftige tegenkanting van enkele bestendige deputatiën en van zooveel gemeentebesturen, die b.v. de meubelen uit de klassen lieten wegnemen en de kruisbeelden van de muren, opdat de pastoor gelijk zou hebben, als hij sprak van scholen zonder God; die geen budgetten wilden opmaken, geen prijsuitreikingen wilden houden, geen benoemingen en geen betalingen wilden doen voor 't officiëel onderwijs, geen ministeriëele onderrichtingen wilden uitplakken, zoodat alles van ambtswege of door een bijzonderen commissaris moest geschieden, tot het aankoopen toe van eene kachel in de klasse.

En dan zwijgen we nog van allerlei konkelarijen in gemeentehuizen, in armkamers en in kerkfabrieken.

En we zwijgen van de ontvolking der scholen, - omdat dit alles, hoe pijnlijk ook, nog niets beteekent tegenover de stelselmatige schoolverwoesting, waartoe de wetten van 1884 en 1895 het sein en het middel gaven.

Het *Julius Vuylsteke-fonds* heeft nuttig werk verricht, door in eene goed verzorgde en flink gedocumenteerde brochure van 87 blz. dit alles in herinnering te brengen.

Ter pers ligt een uitvoeriger werk, van zoo wat 200 blz., dat *De Schoolstrijd in ons land* zal heeten en eene bloemlezing zijn - of moeten we zeggen eene distellezing? - uit het schoolenkwest.

En een derde deeltje is gereed: *Schoolverwoesting in België* (sedert 1884). Het zal den tegenwoordigen toestand van ons volksonderwijs bespreken en de middeltjes, die worden in 't werk gesteld om de officiëele scholen te ontvolken.

Op dien toestand, op die middeltjes vestigde nog dezer dagen 't onderwijzerscongres, te Aarlen gehouden, de aandacht van alle vrijzinnigen.

In 1884 bestonden 27 Staatsnormaalscholen of normale sectiën; thans zijn er maar 13 meer (7 voor jongens, 6 voor meisjes); doch er zijn 43 vrije gesubsidieerde normaalscholen (13 voor jongens, 30 voor meisjes), waaronder twee gemeentenormaalscholen (te Brussel) en twee provinciale (te Bergen en te Charleroi).

In ieder Staatsgesticht worden jaarlijks ten hoogste 25 leerlingen aanvaard, terwijl er in de vrije normaalscholen 48, 50, 55, 57, ja, 66 leerlingen in één studiejaar zitten.

Bij het uitgangsexamen, - voor 't bekomen van een diploma - gaat het er in de vrije normaalscholen heelemaal *en famille* toe. Wel woont een afgevaardigde van de regeering de zittingen bij van de jury, die uitsluitend

bestaat uit leeraars van 't gesticht zelf; maar hij mag geen deel nemen aan de stemming over de toe te kennen punten, zelfs voor de vragen die hij zelf zou willen stellen.

In 't examen voor de speciale jurys, voorzien bij artikel 9 van de wet, maakt men het de recipiendi nog gemakkelijker. Tot in 1902 moesten ze b.v. niets afweten van gezondheidsleer, een leervak dat ze verplicht zijn in de lagere school te onderwijzen. Leerlingen, die in eene Staatsnormaalschool na een paar jaar studie bij een overgangsexamen druipen, bieden zich, stout en boud, voor de ‘jury van artikel 9’ aan, en keeren triomfantelijk met een diploma terug, terwijl hunne vroegere studiemakkers nog twee jaar mogen blokken. En toch moet het examen nog te moeielijk zijn. Van 1900 tot 1902 boden er zich 960 recipiendi voor aan, en 295 werden te licht bevonden: 30 ten honderd.

De wet van 1895 voorziet gelijke subsidiën van den Staat voor de gemeentescholen, de aangenomen en de aanneembare scholen, d.w.z. niet aangenomen vrije scholen, die de wettelijke voorwaarden van aanneming vereenigen. Maar in de officiëele scholen moet het personeel geheel uit Belgen bestaan, in de andere niet; in de officiëele school moeten de leden van 't personeel allen gediplomeerd zijn, in de andere maar voor de helft. In de aangenomen en gesubsidieerde scholen hebben dan ook 2032 op 6726 onderwijzers en onderwijzeressen geen 't minste bekwaamheidsbewijs, niettegenstaande al de inschikkelijkheid van hoogerhand. Van de 6726 personen zijn er 5914 broerkens en kloosterzusters, waaronder 1826 ongediplomeerde.

In 1903 bedroegen de gezamenlijke uitgaven voor 't lager onderwijs 43.867.449 fr., waarvan 17. 295.046 fr. ten laste van den Staat, 2.258.500 fr. ten laste der provinciën en 21.625.237 fr. ten laste der gemeenten.

In 1883 beliepen de uitgaven tot 35.028.115 fr., waarvan 13 millioen ten laste der gemeenten.

Toen bestonden er 4787 officiëele lagere scholen. Hoewel de bevolking met 1.100.000 inwoners is aangegroeid, zijn er thans, voor de 2622 gemeenten van het land, 4476, met 413.810 leerlingen. Er bestaan 1404 aangenomen en 1086 gesubsidieerde scholen, met 337.264 leerlingen.

Een zestigtal gemeenten zijn met andere vereenigd voor 't in stand houden van ééne gemeenteschool.

180 gemeenten, met eene bevolking van 303.846 zielen, hebben de eenige gemeenteschool afgeschaft. Er zijn er zoo 16 in de provincie Antwerpen, 34 in Oost-Vlaanderen, 52 in West-Vlaanderen (op 248 gemeenten), 65 in Limburg (op 206); en daaronder zijn gemeenten met 5000, 6000, ja, 8000 inwoners! Soms is er in gansch een kanton geene enkele gemeenteschool meer. In sommige gemeentescholen bestaat het personeel uitsluitend uit kloosterlingen.

Voor de meisjes bestaan er maar 1245 gemeentescholen over heel het land. In Limburg, in Oost- en West-Vlaanderen zijn er verschillende

kantons waar er geen officiëele meisjesschool of zelf geene gemengde school te vinden is: 75, 78, 87 per honderd der meisjes gaan er naar kloosterscholen.

Op 1881 gemeentescholen zijn er 761 die in feite niet toegankelijk zijn voor meisjes, omdat de gemeentebesturen, den spot drijvend met de wet die de handwerken voor meisjes als verplicht leervak aangeeft, in hunne eenige gemeenteschool de meesteres voor naaiwerk hebben afgedankt en dus wel de meisjes verplichten bij de nonnekens ter school te gaan.

Elders plaatst men de gemeenteschool ver buiten de kom van 't dorp. Of men koopt de noodige grondstoffen niet aan voor het handwerk. Als er eene plaats van onderwijzer openvalt, wacht men, tegen de wet in, maanden en jaren om eenen titularis te benoemen; intusschen zijn de kinderen naar de vrije school overgegaan. Of men eischt, altijd in tegenstrijd met de wet, dat de knaapjes beneden zekeren leeftijd en al de meisjes naar de nonnenschool gaan, enz.

We spreken dan nog niet van overbevolkte klassen: volgens de verklaring van minister de Trooz zijn er, in Oost-Vlaanderen b.v., 12 klassen waarin 70 tot 80 leerlingen opeengeperst zitten; 21 klassen met 80 tot 100 leerlingen; 5 klassen met meer dan 100 leerlingen. In de vrije scholen is men er niet beter aan toe.

Meer dan 130.000 kinderen bezoeken hoegenaamd geene school. Zij, die er wel eene bezoeken, volgen de leergangen gemiddeld gedurende 191 dagen per jaar; en op vijf kinderen, die de school verlaten, heeft nauwelijks één een volledig lager onderwijs genoten.

19 lotelingen op 100 Vlaamsche jongens zijn volkomen ongeletterd. Met de meisjes is het nog erger gesteld.

En de regeering wil van geen leerplicht hooren!

MARNIX VAN VLAANDEREN.

Engelse Letterkunde

Onze lezers weten met welke verbazende gretigheid het Engels publiek romans leest, en kunnen dus gissen dat er van het romanschrijven door velen een echte broodwinning wordt gemaakt, waarmee de kunst niets te maken heeft en waarbij ruime aftrek het enig doel is. Maar in welke mate handelsgeest daarmee gemoeid is kan men het best uit voorvalletjes als het volgende opmaken:

Een brave dorpsclergyman ontvangt, onder datum van 18 Mei 1906, een postkaart, die ik als volgt vertaal: 'Eerwaarde heer, ik reken het mij ten plicht uw aandacht te vestigen op een bevreemdende aantijging waarvan U het voorwerp is in kapitel II, bl. 15 van een zoeven verschenen boek getiteld *Parsons and Pagans* (Dominees en Heidenen). Het boek wordt door Henry J. Drane uitgegeven en de naam van de schrijver is Vivian Hope. Wellicht is U de zaak reeds ter kennis gebracht: zo niet schijnt ze Uw aandacht waard. Kan hier de wet betreffende laster niet ingeroepen worden? Yours truly E. Fitz Herbert.'

De clergyman is natuurlik zeer onaangenaam getroffen. De postbeambten hebben de kaart gezien, de meid heeft ze kunnen lezen, en wellicht weet morgen het hele dorp dat er iets leliks van hem verteld wordt. Hij koopt het boek: het is het onbeduidend prulwerk van iemand die niet eens ordentelik Engels kan schrijven, en noch bl. 15, noch enige andere bladzijde heeft de minste rechtstreekse of onrechtstreekse betrekking op hem. Maar het doel van Fitz Herbert-Vivian Hope is bereikt: het boek is gekocht. Dit staaltje van Amerikaanse reklame toegepast op de roman-nijverheid werd aan de kaak gesteld door *The Publishers' Circular,* een orgaan van de Engelse uitgevers, dat van verschillende dergelijke postkaarten had gehoord en aan de uitgever Drane uitlegging vroeg. Deze antwoordde, door een openbaar gemaakte brief: hij had zovele klachten van aldus gefopte personen ontvangen, dat hij de heer Vivian Hope had moeten verzoeken zijn geniale advertenties te staken.

Een andere methode om de lezer te 'pakken' en die, trouwens, toch reeds wat meer letterkundig talent vergt, bestaat hierin, dat men partij trekt uit de aktualiteit. Een of ander *furore* makend sport, of de laatste politieke gebeurtenis, of ook wel het laatste schandaal dient tot voorwendsel om een *sensational novel* aan de man te brengen. Met de schrijvers van dingen als *A Motor-car Divorce* en *My friend the Chauffeur* willen mij W. Le Queux juist niet op één lijn stellen: Zijn ultra profetiese *Invasion of 1910'*

heeft tot doel, op het gevaar van een mogelike Engels-Duitse oorlog te wijzen en maatregelen tot verweer aan te duiden. Maar wanneer hij de toekomstige inneming van Londen in alle biezonderheden beschrijft, en zelfs een beeld ophangt van uitmoordingen (*wholesale executions*) door de Pruisen te Londen aangericht, dan wil het ons schijnen alsof schrijver wat al te veel op de zeer aktuele anti-Duitse stemming van zijn landgenoten had gerekend.(1)

Aan soortgelijke redenen is het sukses te wijten van een boek, dat zeker het meest geruchtmakende werk van het jaar zal mogen heten. Wij bedoelen *The Jungle*, door den Amerikaan Upton Sinclair (Heinemann). Het is een krachtig beeld van het gehele fabriekleven te Chicago; maar op de voorgrond treedt een kleine groep Russiese uitwijkelingen, door Amerika als het beloofde land van de vrijheid aangetrokken, en die onder de dwingelandij van de *Beef Trust* bezwijkend, trots alle worsteling tot de diepste ellende vervallen. Hoe de *Beef-packers* te werk gaan om aan de ene kant hunne werklieden tot echte loonslaven te vernederen, en aan de andere kant alles behalve zuivere waar op de markt te werpen, wordt daarbij op zeer nauwkeurige, vaak weerzinwekkende wijze beschreven, en heeft het bekende schandaal van de Amerikaanse vleeskonserven doen losbarsten. Ofschoon het boek ten slotte ontaardt in een socialisties betoog, is de handeling voor het grootste gedeelte vol levendigheid en de karakterschildering sober en krachtig. En het boek heeft nog een verdienste, die gewichtig is: het heeft het neerleggen veroorzaakt van een wet (Beef Inspection Bill), die de aangeklaagde misbruiken zal te keer gaan.

Een ander Amerikaan, Winston Churchill, brengt ons terug tot de zuiver letterkundige kunst. Hij had reeds een grote faam verworven door historiese romans, die de Amerikaanse geschiedenis tot onderwerp hadden. Nu heeft hij dit vak verlaten en al zijn vroeger werk overtroffen in *Coniston* (Mac Millan), dat hem eene eerste plaats verschaft onder de moderne romanschrijvers. Deze psychologiese roman bevat hoofdzakelik de geschiedenis van een ongeleerde vent uit een Amerikaans dorp, die het door schranderheid en wilskracht trapsgewijze, maar met verbazende snelheid, zeer ver weet te brengen: hij wordt één der grote nijverheidsbazen van het land en beschikt ten slotte over schier onbeperkt politiek gezag. Wat hem in de weg staat wordt er uit geruimd, en wel met een ruwe energie die alle kieskeurigheid uitsluit en geen middelen ontziet, maar ook geen gevaar ducht. Aldus ontwikkelt zich voor onze ogen een *self-made man* die zijn grote gebreken, maar ook een zekere epiese grootsheid heeft.

The Healers (Constable) is een roman van de verengelste Hollan-

(1) Intussen is er reeds een Nederlandse vertaling van dit boek verschenen: *De inval van 1910. De Duitschers in Engeland. Met marinehoofdstukken van* H.W. Wilson. Bewerkt naar het Eng. door Anton Ankersmit. 's-Gravenh., M. Hols. (8 en 404 blz. gr. 8^{o}.)

der Maarten Maartens, wiens lang gevestigde faam wij niet zonder lede ogen kunnen aanzien, als wij bedenken dat hij eigenlik geboren was om een sieraad van onze eigen litteratuur te worden. Zijn laatste roman, die wij reeds in ons voorgaand artikel hadden moeten vermelden, maar dat ons dan ontgaan was, is een welgeslaagde, licht-satiriese voorstelling van zekere geleerde wereld. Baron van Bardwijk, professor te Leiden, gaat zo geestdriftig op in zijn studie van de mikroben, dat hij een groot gedeelte van zijn omgeving daarin meesleept en ook aan zijn vrouw de eerbiedigste bewondering inboezemt. Zijn zoon, echter, wil, tot zijn verdriet, niet mee en hij kan maar niet begrijpen, dat die jongen van gene mikroben wil horen. Wel bewondert hij later de jonge geleerde, wanneer zich die op het gebied van de psychologie een naam heeft verworven, maar blijft toch betreuren dat zulke schitterende gaven voor de hem heilige wetenschap verloren zijn.

Rose at Honeypot door Mary E. Mann en *The Portreeve* door Eden Phillpots, beide bij Methuen uitgegeven, verdienen een biezondere melding omdat zij, op weinige maanden tijds, de eerste twee, en de laatste drie uitgaven hebben beleefd.

Mary E. Mann brengt ons onder de boeren van Norfolk, die zij als een weinig aanbevelenswaardig volkje voorstelt; één eksemplaar van het genus, Dan Jaggerd, die zijn eigen kinderen wegmoordt om het geld van de levensverzekering te kunnen trekken, komt zelfs het monsterachtige nabij, en die indruk wordt niet uitgewist door de lichte humor waarmee Rose en haar sympathiese minnaar getekend worden.

Overdreven kwaadaardigheid is ook het gebrek van *The Portreeve*, anders een machtig boek. Daarin komt een vrouw vóór, die de portreeve (een soort van burgemeester) vergeefs bemint, en zich wil wreken wanneer hij met een andere getrouwd is. Met dit doel poogt zij hem van zijn nog ongeboren kind te beroven door plotseling aan zijn vrouw valse berichten van zijn dood te brengen. Wellicht zijn er zulke en ergere mensen; maar een schrijver moet nooit vergeten dat men in een roman altijd *het* leven en niet *één* abnormaal leven zoekt. Daarom kan één en het zelfde feit waar *zijn geweest* of *zijn* in de werkelikheid en onwaar *worden* in een romaan.

Een der beste romans uit de laatste tijd is ook *The Man of Property* (Heinemann) van J. Galsworthy. Multatuli heeft ons Batavus Droogstoppel geschilderd, Galsworthy geeft ons nu Anglus Droogstoppel. Maar deze ‘man van eigendom’ is een droogstoppel van een edeler soort. Hij is door en door eerlijk en vertrouwbaar, zit er warmpjes in, gaat net gekleed, en is altijd ‘respectable’; maar zijn kleurloze persoonlikheid munt nooit uit door een of ander talent; hij bezit juist die mate van doorzicht, die nodig is om in de zaken vooruit te komen, maar zijn gezonde reden gaat gepaard met bekrompenheid; geen initiatief gaat van hem uit, hij heeft het konservatief gezag van de rem aan het wiel, en is dus nuttig op zijn manier.

Zowel hij zelf als zijn familie en zijn omgeving worden nauwkeurig en treffend door de auteur beschreven.

Andere romans van verdienste zijn nog: *The Shadow of Life*, door Anne Douglas, de liefdegeschiedenis van een man die zich trapsgewijze gaat inbeelden dat het leven hem geen belang meer oplevert en daardoor de vrouw, die hij nochtans bemint, ongelukkig maakt; *If Youth but knew*, van het uiterst werkzaam echtpaar Agnes en Egerton Castle, een idylle aan het hof van den koning van Westfalen, Jérome Bonaparte; *The Prey of The Strongest*, waarin de veelgereisde Morley Roberts ons het leven onder de halfbeschaafde inwoners van een dorp uit Britsch Columbië schildert; en, eindelik, *The Scholar's daughter*, door Beatrice Harraden, dat verre beneden haar vroegere romans staat (*Ships that pass in the Night*, *the Fowler*) maar toch na enkele maanden in een derde uitgaaf is verschenen.(1)

Bernard Capes, van wie wij verleden maal de historiese roman *A Jay of Italy* met lof vermeldden, heeft nu onder de titel *Loaves and Fishes* een reeks *short stories*, zoals de Engelsen de novellen noemen, geschreven.

* * *

Voor wie belangstelt in de geschiedenis van Engeland zijn van gewicht: de biografie van *Lord Randolph Churchill* (Mac Millan) door zijn zoon, Winston S. Churchill, lid van het Parlement, niet te verwarren met de hoger besproken Amerikaanse romanschrijver Winston Churchill; de *Letters of Horace Walpole*, door Mrs. Paget Toynbee uitgegeven, en waarvan nu de vier laatste delen (er zijn er zestien!) verschenen zijn (Clarendon Press); de *Letters of Warren Hastings to his Wife* uitgegeven door Sidney C. Grier (Blackwood); deel IX (*Napoleon*) van de *Cambridge Modern History* (Cambridge, University Press); deel III (1216-1377) door T.F. Tout en deel XI (1801-1837) door G.C. Brodrick en J.K. Fotheringham van de grote *Political History of England* (Longmans); en *Mary*, *Queen of Scots*, door T.F. Henderson (Hutchinson.)

* * *

De *poete laureate* Alfred Austin heeft onder de titel *The Door of Humility* (Mac Millan) een poema van filosofies bespiegelende aard in de wereld gezonden. Deze officiële gebeurtenis op het gebied van de poezie wordt door de kritiek nog al koeltjes begroet. Het onderwerp is eigenlijk het zoeken naar het ware geloof: Een jonge dichter, die met de dochter van een clergyman verloofd is, heeft het kristen geloof van zijn kindsheid verloren; zodra zijn geliefde dit verneemt breekt zij voorlopig met hem af,

(1) Ook in een Nederlandse vertaling onder de titel: *Een professor's dochter.* Naar het Eng. door Annie de Graaf. Geautoriseerde uitgaaf. Amst., H.J.W. Becht. (4 en 238 blz. post 8^{o}).

en bidt hem te ‘zoeken’ naar het geloof; wellicht vindt hij het en herwint dan ook zijn Monica

> Beside the little lowly door,
> The doorway of Humility.

Hij reist heinde en ver, beleeft en overdenkt veel, maar nog steeds bestookt de hardnekkige twijfel zijn ziel, wanneer hij door Monica wordt teruggeroepen. Zij ligt op haar sterfbed en wil hem nog eens zien. Hij snelt terug en vindt haar dood. Shakespeare had vroeger reeds in een sonnet gezeid:

> Let me not to the marriage of true minds
> Admit impediments.

In een nagelaten brief toont Monica dat zij intussen - wat al te laat! - tot een soortgelijke overtuiging is geraakt, want, zegt zij, niets mag degenen scheiden, die, ofschoon door de strijd tussen geloof en twijfel bekommerd, één zijn van hart. Zij voegt er bij, dat twijfel één is met geloof, wanneer de twijfelaar in alle oprechtheid innerlijk strijdt en lijdt uit waarheidsliefde.

Dus, een uitgebreide parafrase van het bekende woord: ‘There is more faith in honest doubt than in half the creeds.’ Of een poetiese les van verdraagzaamheid die, echter, bij gebrek aan ware dichterlike vlucht, meer een les is dan poeties.

The Coming of Love van Theodore Watts-Dunton was tot nog toe fragmentaries gebleven, hoewel het reeds zes uitgaven had beleefd. Nu is het gedicht eindelik volledig verschenen, in een zevende uitgaaf (Lane). In zijn inleiding legt de dichter uit, dat de vroeger ontbrekende gedeelten in handschrift aan verscheidene vrienden waren geleend, dan door deze misleid, en eerst veel later, het ene vóór, het andere na, teruggevonden werden. Men moet waarlik bij dichters en hunne vrienden gaan aankloppen om zo een wonderbare samenloop van nalatigheid en onvoorzichtigheid te ontmoeten.

Maar laat ons niet vitten; het werk *is* nu volledig, en men kan er zich over verheugen, vermits het reeds in zijne onvolledige gedaante zulk sukses behaalde en nu een volkomen eenheid vormt.

Dit werk, een van de merkwaardigste uit de laatste jaren van de voorgaande eeuw, verwekte dadelik levendige besprekingen door zijn vorm. Het was de vernieuwing van een reeds vroeger door Bailey en anderen begonnen opstand tegen de ‘tyrannie’ van de sceniese regels en andere noodwendigheden van het drama, waaraan het nochtans het dialoog ontleende. Zodra een stuk bestemd is om gespeeld te worden, moet de dichter rekening houden met allerlei stoffelike dingen in verband met regie, schikking van de schermen, beperkte duur van de vertoning, scenies effekt; en dit alles belemmert hem in het psychologies ontleden van zijn karakters, in zijn gehele inspiratie. Daarom, liever geen drama's meer, maar *Dramatiese gedichten*, bestemd om gelezen te worden. Daar er toch een handeling in

voorkomt, wordt het akteren daarvan aan de verbeelding van de lezer overgelaten en Thomas Hardy, de schrijver van een dergelijk gedicht *The Dynasts*, vraagt zich zelfs af of 'mental performance' niet het toekomstig lot is van alle 'ernstig' drama.

Onzes dunkens is het genoeg een paar drama's van Shakespeare of Schiller te noemen, die *wel* ernstig zijn en *wel* diep gaan in allerlei psychologiese verwikkelingen, om zulke redenering te weerleggen. Immers, een stuk als b.v. Hamlet of Don Carlos, verre van te verliezen, wint bij de opvoering, en het komt er alleen op aan, dat de dichter bekwaam zij om aan zijn inspiratie een echt dramatiese, speelbare vorm te geven. Wie dat niet kan, mag klagen over de dwingelandij van de toneelvormen zooveel hij wil, maar bekent daardoor zijn onmacht op dramaties gebied. Die onmacht te willen verheffen tot een nieuwe kunsttheorie schijnt ons, op zijn minst genomen, bedenkelik. Ook is het sukses van *The Coming of Love* niet te danken aan zijn hybridiese vorm; maar wel aan de schitterende verbeelding en andere dichterlike hoedanigheden van de schrijver. Een volkomen dramatiese behandeling had dit sukses nog verhoogd.

Intussen is de eigenlike toneelletterkunde verrijkt met een drama en twee komedies van betrekkelik groot belang.

Het drama is *Nero*, vier bedrijven waarin Stephen Phillips de schrikkelike keizer voorstelt als een fanatiese aanbidder van het schone, die in al zijn daden wordt beheerst door, en ook alles opoffert aan, zuiver esthetiese doeleinden. Noch met de wellusteling, noch met de wreedaard hebben wij hier dus te doen; maar met de keizerlike 'cabotin' die volgens Suetonius, bij zijn dood zou gezeid hebben 'Ik sterf als een kunstenaar' en in Phillips' opvatting zelfs tot een half sentimentele aanklever van het *l'art pour l'art* veredeld wordt. Trots de lengte, werd het stuk goed onthaald, omdat die lengte grotendeels te wijten is aan de overvloed van tonelen voor het oog, van *pageantry*, die er in voorkomen. Het is overigens wel gebouwd en wel geschreven.

The Heroic Stubbs van H.A. Jones is een blijspel dat dikwijls de grenzen van het vaudeville nadert.

Maar *His House in Order* blijspel in vier bedrijven van A.W. Pinero wordt geroemd als vol fijne opmerkingsgeest en boeiende handeling. Het toont ons de opstand van een oprechte, levenslustige vrouwennatuur tegen al het formalisme en de huichelarij van de omgeving waarin zij, door haar huwelijk met een kwezelachtig parlementslid, verplaatst wordt. Het stuk is in alle opzichten volkomen waardig van de schrijver van *The gay Lord Quex*, en bewijst dat er in het land van Shakespeare toch nog plaats is voor verdienstelike dramatiese kunst, die zich niet tevreden stelt met 'mental performance.'

* * *

Een uitgebreide en aan alle eisen van de wetenschap voldoende geschiedenis van de Engelse letterkunde ontbreekt nog altijd. Het degelik werk van Bernhard ten Brink had slechts de aanvang van de XVI^{e} eeuw bereikt toen de schrijver stierf. De rijk geïllustreerde *Geschichte der Englischen Literatur* van Wülcker is uit wetenschappelik oogpunt volkomen vertrouwbaar, maar meer voor het groot publiek bestemd. Chambers' *Cyclopaedia of English Litterature*, is eerder een grote anthologie met, overigens uitstekende, inleidingen tot elke periode, dan een eigenlike geschiedenis. In die leemte zal nu binnen kort voorzien worden door een groep geleerden onder bestuur van A.W. Ward en A.R. Waller. Hun werk zal een twaalftal delen *Royal Octavo* van ongeveer 400 blz. beslaan en zal het plan volgen van de *Cambridge Modern History*, die zelf gemaakt is op het model van de *Histoire générale* van Lavisse en Rambaud. Daar dus ieder tijdperk aan een specialist zal toevertrouwd worden, kan men een standaardwerk verwachten. Het wordt door de Universiteitsdrukkerij van Cambridge gedrukt en uitgegeven.

Intussen wordt er vlijtig voortgewerkt aan alle afzonderlike vraagstukken die met de Engelse letteren in verband staan. Een van de gewichtigste en moeilikste daaronder betreft het wezen, de oorsprong en de ontwikkeling van het Angelsaksies en het Middelengels vers. Trots de diepgaande prosodiese studies van Sievers, Schipper, Luick en anderen, is er nog plaats voor veel twijfel aangaande de aangenomen theorieën. Daarover heeft het George Saintsbury in het onlangs verschenen eerste deel van zijn *History of English Prosody* (Mac Millan), dat juist de eerste tijden (tot Spenser) behandelt.

Een ander zeer ingewikkeld onderwerp is de oorsprong van de Arthur-Cyclus en o.a. de vraag, welke plaats de Parsival-sage daarin inneemt. Dit wordt onderzocht door Miss Jessie L. Weston in *The Legend of Sir Perceval* (Nutt), waarvan het eerste deel het licht zag. Miss Weston poogt te bewijzen dat de Parsival-sage op Keltiese bronnen uit Wallis, en niet uit Bretagne, terug te brengen is.

In verband daarmee is het verschijnen van Charles Squire 's *Mythology of the British Islands* (Blackie) van belang; immers hier krijgen wij voor de eerste maal een volledig overzicht van wat men over de godenleer van de Kelten weet.

Een Keltiese sage is ook die van Koning Lear; de ontwikkeling daarvan wordt door William Perrett in n^{r} XXXV van de ‘Palaestra’ (Berlijn, Mayer und Müller) bestudeerd onder de titel *The Story of King Lear from Geoffrey of Monmouth to Shakespeare.* Schrijver houdt o.a. staande, dat Shakespeare zijn drama niet op de overeenkomstige passage uit de zestiende-eeuwse kronijk van Holinshed of op andere, latere vormen van het verhaal gegrondvest heeft, maar wel op de hoofdbron zelf: de *Historia Britonum* van Geoffrey of Monmouth.

Ook enige monografieën dienen nog vermeld te worden:

Andrew Lang, *Sir Walter Scott* (Hodder and Stoughton) en G. Le Grys Norgate, *The Life of Sir Walter Scott* (Methuen) zijn twee goede levensbeschrijvingen.

J.C. Stobart, *The Age of Spenser*, zijnde het 2de deel uit de serie *Epochs of English Literature* door Arnold uitgegeven, is eigenlijk een schoolboek, maar kan ook van nut zijn voor alwie een goede samenvatting van de geschiedenis dier periode verlangt.

John Dover Wilson beschrijft - en overdrijft soms, - de invloed van *John Lyly* (Oxford, Mac Millan and Bowes) op de Engelse Letteren. George Macaulay Trevelyan behandelt *The Poetry and Philosophy of George Meredith* (Constable) en Swinburne geeft een nieuwe uitgave van zijn 40 jaar geleden (!) geschreven essay over de lang miskende dichter *William Blake* (Chatto and Windus).

* * *

Waarom Swinburne zich aldus de moeite geeft, veertig jaar oude bespiegelingen uit de gracht te halen en weer op te frissen? Eenvoudig omdat de werken van Blake (1757-1827), die nagenoeg vergeten waren toen Gilchrist ze omstreeks 1880 ‘ontdekte’, ook al hun verjongingskuur doorgeworsteld zijn en weer in de mode komen. Dat blijkt uit de twee, bijna gelijktijdige, uitgaven door de Clarendon Press te Oxford bezorgd. De ene bevat al de *Poetical Works*, door John Sampson uitgegeven; de andere, alleen de *Lyrical Poems*, tekst door John Sampson bezorgd, inleiding van W. Raleigh.

Er verschijnen overigens zovele nieuwe uitgaven van schrijvers uit alle perioden van de Engelse en ook van andere letterkunden, dat de Engelsman moeite moet hebben om een keus te doen. Bijna ieder groot uitgever heeft zijn *library* of zijn *series* of zijn *classics*, en wij zouden een hele bladzijde vullen, alleen met de opsomming daarvan. Er waren reeds de *Universal Library* van Routledge, de *Temple Classics* van Dent, de *Favourite Classics* van Heinemann, de *Chandos Classics* van Warne, de *York Library* van Bell.....; nu komen er in de laatste tijd nog bij: *Methuen 's Standard Library*, waarin men o.a. de gedichten van Burns, een vertaling van Plato 's *Republiek*, een andere van More's *Utopia* kan krijgen; en *Everyman 's Library* (Dent), die, gelijk de eerste, verbazend goedkoop is, en bovendien door verzorgde druk, mooie band, goede tekst, degelike inleidingen en nota's uitmunt. Voor 1 shilling het deel kan men zich b.v. daaruit verschaffen: Scott's *Ivanhoe*, George Eliot 's *Adam Bede*, de *Essays* van Huxley, de Sprookjes van Andersen, die van Grimm, de werken van Sheridan, Burns, Tennyson, Rob. Browning, vertalingen van Plato, Aeschylus, Euripides enz.

Wat wordt de ‘general reader’ toch vertroeteld! Want buiten deze

‘libraries’ van allen aard worden hem nog tal van afzonderlike edities aangeboden.

Maar ook de litterator van beroep wordt bedacht. Van Shakespeare alleen worden twee uitgaven aangekondigd: de ene verschijnt in zeven delen van de *World 's Classics* (Clarendon Press) met, als algemene inleiding, een essay van Swinburne en afzonderlike inleidingen tot alle stukken en nota's door de dichter van *The Coming of Love*, Watts-Dunton; de andere bestaat uit 6 delen van de *New Century Library* (Nelson).

Van de *variorum edition* van de werken van Beaumont en Fletcher (Bell) zijn nu twee delen uitgekomen; een andere uitgave van dezelfde dramatisten, door Arnold Glover en A.R. Waller bezorgd, wordt door de Cambridge University Press gedrukt; onlangs zagen delen II en III het licht.

Van dezelfde pers kwamen de *Underwoods* van Ben Jonson en *The Seven Deadly Sinnes of London* van Th. Dekker. De werken van een ander belangrijk tijdgenoot van Shakespeare, Rob. Greene, bestonden in twee uitgaven, van Dyce en van Grosart, die beide zeer verdienstelik waren, maar nu wat verouderd zijn geraakt. Voor een nieuwe editie van *The Plays and Poems of Robert Greene* in twee delen, met inleiding en nota 's door J. Churton Collins, heeft nu de Clarendon Press gezorgd. Deze heeft ook nieuwe uitgaven in het licht gezonden van Johnson 's *Lives of the Poets*, van Wordsworth 's *Literary Criticisms* en van *The Poetical Works* of William Cowper.

Al wat van Byron 's werken bekend is kan men nu bijeen vinden in de uitgave die door E. Hartley Coleridge voorbereid en bij Murray gedrukt is, en er aanspraak op maakt, de eerste volledige te zijn.

Ten slotte vermelden wij nog een herdruk van Tennyson's *In Memoriam* (Mac Millan); al wat nog duister kon zijn in dit veel besproken gedicht wordt nu volkomen opgeklaard, dank zij de aantekeningen van de dichter zelf, door zijn zoon en uitgever, de tegenwoordige Lord Tennyson, bijgevoegd.

* * *

The Periodical is een tijdschriftje dat wij aan onze lezers aanbevelen, ofschoon het uitsluitend tot het aankondigen van de uitgaven der Clarendon Press dient. Daar, immers, noch de bestuurder van die Universiteitsdrukkerij, de heer Frowde, noch de Oxfordse Hogeschool de eerste de beste werken drukken, zijn de aankondigingen daarvan altijd belangrijk, al was het maar door de talrijke en steeds welgekozen ekstrakten en illustraties uit de aangekondigde boeken. Aan een anderen kant kost het abonnement niets: men hoeft maar een postkaart te sturen aan ‘The Editor of *the Periodical*,

Clarendon Press Warehouse, Amen Corner. London E.C.' en men ontvangt het tijdschrift voortaan geregeld.

Uit het laatste nummer vernemen wij dat de bekende filoloog, Prof. Skeat, als overdruk uit de 'Proceedings of the British Academy' heeft laten verschijnen: *The Problem of Spelling Reform.* Het is een voorstel tot vereenvoudiging van de Engelse spelling, volgens een stelsel waarvan *the Periodical* het volgende staaltje meedeelt;

'In the Rev. Professor Skeat's contribution to the Proceedings of the British Academy (published by Mr. Frowde) we hav an attempt to solv the problem of spelling reform. How far the peepl will aproov it remains to be seen. Sum, we beleev, will not care a litl butn for this product of skild labor; they will regard the Professor's atak as od, being themselves moovd more by hart than hed. Others will take curage and cumfort in what has been writn with so sure a tuch, and will conceev themselves, as long as they liv, the author's detters. The paper is as ful of promis - as an eg of meet - of the good time cuming which will flurish when the chances of none are jepardized by his spelling. Professor Skeat has a definit end to acheev; we hope he will not looz a lim on the batlfeeld. We may add that the "improvements" attempted in this paragraph have the imprimatur of the pamphlet.'

De Engelsen, die nog altijd nagenoeg spellen alsof hun taal sedert de XIV^{e} eeuw niet veranderd was, hebben vereenvoudiging nodig als brood; de kinderen niet het minst: Dat weet ieder die, zoals ondergetekende, eens door Engelse schooljongens van 9 a 10 jaar onder het diktaat liet schrijven, en de hele klasse letterlik verbaasde door eerst *cow* te laten doorgaan en onmiddelik daarop *plow* foutief te vinden en tot *plough* te verbeteren.

Maar Prof. Skeat zal, gelijk alle vereenvoudigers in alle landen, natuurlik te rekenen hebben met de vele mensen die gewoon zijn in de postwagen te rijden en daarom de stoomtrein wantrouwen. Zelfs het ernstige *Athenaeum* meent de onzinnige Engelse spelling te moeten verdedigen als 'a valuable record of derivation.'

Zonderling toch, dat het juist filologen als Skeat zijn, die het groot publiek menen te moeten verlossen van die zo kostbare 'records' van de etymologie, terwijl alle niet- of slechts dillettant-taalkundigen er voor in de bres springen!

Wel is waar heeft het *The Athenaeum* niet tegen Prof. Skeat, maar tegen President Roosevelt, die een vereenvoudigd spellingstelsel van Prof. Brander Matthews, uit de Columbia University, officieel wil maken, en reeds ten dele heeft opgelegd. En hier heeft het *Athenaeum* een andere reden om boos te zijn: Noch Engeland, noch andere Engels-sprekende landen zijn geraadpleegd geworden, en de eenheid van taal, ja de wereldhegemonie van het Angelsaksies ras komen in gevaar!

Het is duidelik dat the Athenaeum zich in zijn trots op *Engelse* hegemonie gekrenkt gevoelt door de *Rough-rider*-voortvarendheid van President Roosevelt: het noemt het voorzitterlik bevel tot vereenvoudiging ‘a presumptuous order’.

En aldus is er een belangrijk en, ook voor Nederlanders, leerrijk debat in het verschiet.

M. BASSE.

Lijst der Medewerkers

BASSE, M.	184, 566
BODDAERT, Henri	228
BOONROY, D[r]. F.	449
BOSSAERTS, Aug.	539
BUYENS, Frans	367
CORNETTE, A.	286, 383, 462
DE CLERQ, René	112
DE COCK, A.	282
DE HOON, H.	429, 489
DE MONT, Pol	27, 385, 511
DE SCHUTTER, Lodewijk	224-227
F., A.	358-362
F., P.	363
FASSOTTE, Joris	289
FREDERICQ, Leon	520
FRIS, V.	146
L., D. en H.	274
LOGEMAN-VAN DER WILLIGEN, D.	475
LOVELING, Virginie	503
P., D[r]. J.	80, 170, 464
PANTINI, Romualdo	95
ROOSES, Max.	1
S., M.	179, 382, 458, 551
SABBE, Maurits	197, 320
VAN CUYCK, Frans	251
VAN DER LINDEN, Herman	156
VAN OFFEL, Edmond	72-77
VAN RIJSWIJCK, Jan	101
VAN VLAANDEREN, Marnix	557
VERCOULLIE J.	78